

VZDĚLAVACÍ KNIHOVNA KATOLICKÁ.

POŘÁDAJÍ:

Dr. JOS. TUMPACH. * Dr. ANT. PODLAHA.

—• Se schválením •—

nejd. kniž. arc. Ordinariátu v Praze ze dne 22. května 1896 čís. 4884

SVAZEK XXVI.

SVAZEK XXVI.

NABOŽENSTVÍ A VĚDA.

V PRAZE 1902.

Majitel: Cyrillo-Methodějská knihtiskárna a nakladatelství
V. Kotrba.

NABOŽENSTVÍ A VĚDA.

ODPOVĚĎ NA DRAPEROVY DĚJINY
KONFLIKTŮ MEZI NABOŽENSTVÍM
- - - A VĚDOU. - - -

NAPSAL FR. TOM. CÁMARA, O. S. A.,
BISKUP TRAJANOPOLSKÝ A SUĘ-
- - TÍCÍ BISKUP TOLEDSKÝ. - -

PODLE TŘETÍHO VYDÁNÍ S POVO-
LENÍM SPISOVATELOVÝM ZE ŠPA-
NĚLŠTINY PŘELOŽIL ANT. FRECR.

V PRAZE 1902.

CYRILLO-METHODOËJSKÁ KNIHTISKÁRNA A NAKLADATELSTVÍ U. KOTRBA.

Požehnání sv. Otce spisovateli.

Admodum Rde Pater Obme.

Opus a te oblatum Ssimo Dno Leoni XIII. quod titulum praefert »Contestacion á la historia del Conflicto entre la Religion y la Ciencia de J. Guillermo Draper« ac litterae tuae observantissimae quae illi adjectae erant, luculenter ostenderunt Patri Sanctissimo non modo tuum studium in Religionis et Ecclesiae causa tuenda, sed etiam filialem venerationem et obsequium quo Apostolicam Cathedram et Supremum Ecclessiae Pastorem prosequeris. Cum haec Sanctitati Suae gratissima acciderint, mihi munus demandavit, ut has ad Te litteras darem, quae Tibi testes essent paternae benignitatis, qua tuum donum tuaeque officium pietatis exceptit. Firmiter porro confidit Ssmus. Dnus. opus tuum, cuius lectione frui non potuit, optimo consilio quod Tibi in eo elucubrando proposuisti plene respondere, ac proinde utiles ex eo fructus eos qui legunt esse percepturos. Interea Tibi coelestium gratiarum munera adprecatur a Domino, ac earum auspicem esse cupit et testem dilectionis suaे Apostolicam Benedictionem quam Tibi, atque ut postulasti, Moderatoribus et religiosis sodalibus tuis peramanter impertivit.

Dum haec Tibi ex Pontificiis mandatis significare gaudeo libenter oblata occasione utor, ut meam sinceram existimationem Tibi profitear, qua sum ex animo

Tui admodum Rde. Pater Obme.

Devotus famulus

Carolus Nocella

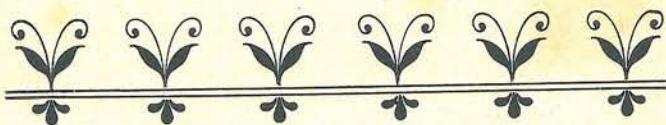
Ssmi. Dni. ab epistolis latinis.

ROMAE die 12. Novembris An. 1879.

Admodum Rdo. Patri Obmo.

P. Thomae Cámara, Ord. S. Aug.

Vallisoletum in Hispania.

PŘIPOMENUTÍ.

»Dějiny konfliktů mezi náboženstvím a vědou« (»History of the conflict between religion and science«), jež napsal a r. 1873 vydal John William Draper, profesor chemie a fysiologie na universitě v New-Yorku*), vyšly u nás v Praze překladem S. Mokrého jako 9. svazek »Vzdělavací bibliotéky«, redigované K. Stan. Sokolem. Překlad ten, vydaný poprvé r. 1892, dočkal se již druhého vydání, z čehož je zřejmo, jak velikého došel rozšíření. Se strany katolické psány u nás proti Draperovu spisu různé články, avšak celistvého protispisu jsme neměli. Ve Španělsku, kdež rovněž jako jinde kniha Draperova velice byla (v překladech) rozšířena, vypsala královská Akademie věd ethických a státních v Madridě k popudu markýze de Guardiaro v červenci r. 1878 ceny na nejlepší práce o thematě: »Důkaz, že mezi vědami a dogmaty náboženství katolického nemůže být konfliktů«, by takto kniha Draperova byla vyvrácena. Čtyři autoři: Ortí y Lara, Mir,

*) Zemřel r. 1882. R. 1901 vyšlo v Londýně 23. vydání zmíněných »Dějin«.

Rubio y Ors a Abdon de Páz, zadali práce, jimž se též odměny dostalo. Kromě těchto učenců však i jiní obrali si ve Španělsku za úkol vyvrácení Draperových »Dějin konfliktů«, mezi nimi též Fr. Tomás Cámara O. S. A., napsav knihu »Contestation à la historia del conflicto entre la religion y la ciencia de Juan Guillermo Draper«, jež se dočkala záhy několikerého vydání. Cámara přidržel se při své práci postupu, jehož Draper sám ve své knize užil. A právě proto podáváme v českém rouše tento jeho spis, že, přiléhaje těsně ke knize Draperově, uvádí z ní doslovně místa, jichž nesprávnost pak ukazuje. Později — dá-li Bůh — dáme čtenářstvu do rukou i spis jednoho ze čtyř výše jmenovaných autorů španělských, totiž knihu »La ciencia y la divina revelacion« — »Věda a zjevení«, kterou napsal professor Dr. J. E. Ortí y Lara, a jež jinou methodou a více se stanoviska filosofického o věci té jedná, odpovídajíc přímo ku thesi madridskou Akademii dané. Jež zajisté za našich dnů, kdy opět a opět zaznívá heslo o rozporech čili konfliktech mezi vědou a věrou, zapotřebí četných děl apologetických směru toho.

Předmluva Cámarova podána v českém překladě s pominutím věcí ryze osobních. Vysvitne z ní — jakož i z úvodu — v mnohém ohledu obdobnost poměrů španělských s poměry našimi.

*Pořadatele
„Vzdělávací knihovny katol.“*

Z předmluvy spisovatelovy k třetímu vydání.¹⁾)

Kterému rozvážnému člověku by napadlo, že kniha polemická, zasahující do sporů nynějších, bude ještě po třetí obtěžovati tiskárnu? Tato skutečnost jest nad mou naději a pomyšlení, takže jsem se rozhodl neměnit v ní ničeho. Proto jako prostý otisk vydání druhého (mimo dvě nebo tři nové poznámky) vychází znovu na soud učených i neučených.

Ba ani předmluva předešlého vydání nesestarala a nepotřebuje podle mého zdání poopravení, leč jen v důraznějším projevení díků, které opět obsahuje.

Předmluva tato zní:

»Vydávajíce poprvé toto dílo, omlouvali jsme svou opovážlivost výrazy a důvody, které jsme povinni vzácnému a rozumnému čtenáři opět podat.«

O knize Draperově, o španělském překladu jejím a o předmluvách k ní připojených pravili jsme: »Není dobrá ani formou ani obsahem. A nejen že není dobrá vědeckým základem, nýbrž je přímo špatná a bezcenná. Z toho důvodu nezasluhovala by vlastně ani odpovědi; ale na neštěstí zakoušíme příliš pravdy slov Ciceronových: „nic není tak neuvěřitelného, co by slovem nestalo se pravděpodobným, nic tak

¹⁾) Spisovatel jest nyní biskupem v Salamance.

hrozného, tak pustého, co by řečí nezazářilo.'¹⁾

Jest nutno odpověděti, aby se jasně ukázalo, jakých důkazův užívají nepřátelé církve, jaké výmysly a klamy sestavují z historických událostí, jak zaslepeni jsou a ustavičně si odporují, a jak často jeví zřejmě nedůvodněnou a nerozumnou nenávist proti náboženství. Jest nutno odpověděti v zájmu nováčků ve vědách, jakož i v zájmu těch, kdož každou chvíli slyší o vědeckonáboženských otázkách a heslech, nemajíce ani času ani místa a snad ani chuti a schopnosti, aby se vybavili ze sofistiké zmateniny nevěrci utkané.

To mne pobádá, abych se chopil péra; „nechci opustiti zpozdilejší duchy lidské“, jak pravil patriarcha můj sv. Augustin.²⁾

Ostatně, veliké zahanbení, vidět vítěziti lež, jakož i živá pobídka a ostré výtky pohnuly mne, abych dokonal nepatrnou práci svou, když četl jsem v článku p. Ortí y Lara, této chlouby španělského písemnictví a filosofie, následující slova, vyjadřující velmi bolestný vzdech: „Kniha Amerikána Drapera, padoušským duchem sofismatu a pomluvy spisovateli vnuknutá, uveřejněna ve Španělsku ve dvojím hojném vydání, ale nevíme, vyvrátil-li některý španělský spisovatel opovržení hodnou spoustu jeho žalob proti církvi.“³⁾

¹⁾ »Nihil est tam incredibile, quod non, dicendo, fiat probabile: nihil tam horridum, tam incultum, quod non splendescat oratione « Paradoxa, in initio.

²⁾ Nolentes deserere hominum ingenia tardiora. Operis imperf. cont. Julian. lib. 1. cap. 71. Edit. Maur. Paris. 1690, tom. X. p. 914.

³⁾ La Ciencia Cristiana, svazek VII. str. 23, čís. 37. Červenec 1878. — K většimu našemu zahanbení budiž přečteno, co praví učený kněz, nyní biskup, D. Francisco de Asis Aguilar: »Šíření špatných knih vědeckých ve Španělsku jest čilejší a hojnější než se domyšlejí dobří lidé, vzdálení svým postavením literárního hnutí, které uchvacuje a zaplétá mládež. Sotva že v cizině vyjde nějaký vynikající spis z racionalistické a positivistické filosofie nebo z geologických a antropologických věd, protivný katolické věrouče, již nabízí se ke koupi, po většině do španělštiny přeložený, v knihkupectvích v sousedství universit.« Vydání „Konfliktů mezi náboženstvím a vědou od Drapera“ jest

Sluší-li se učitelům a zkušeným dovolávat se shovívavosti čtenářů, musím tím více já tak učiniti, když jsa v umění a v psaní nezkušený, měl jsem v nedlouhém čase odpověděti tomu, jenž dí, že v dlouhé době dal uzráti svému zámyslu a pyšně se vychloubá jinými spisy svými.

Tato byť nuzná odpověď naše, zdá se nám, může však přece přispěti k objasnění pravdy a k rozrešení domnělých konfliktů.«

Potvrzuje to, co dříve bylo napsáno, pokračuji v předmluvě předešlého vydání projevením dílků obecnostu za jeho neobyčejnou přízeň a přílišnou shovívavost.

Především děkuji svatému Otci našemu, že ráčil shlédnouti na nepatrného sluhu svého a vylíti na hlavu naši poklady své neocenitelné milosti a svého požehnání.

Děkuji rovněž našim prelátům, kteří nezaslouženě doporučili mou knihu ve svých listech. Mimo to některý si přál, aby byla příručkou kontroverse v semináři. Z těch příčin v krátké době rozprodala se dvě vydání.

Stalo se tak přes umlčování jí v periodickém tisku a liberálních revuích, jak výborně podotkl čelný spisovatel v různých článcích o současné bibliografii, uveřejněných v listě Diario de Barcelona pod pseudonymem Publicio. Velebitelé Draperovi se nepochybňě domnivali, že nejvhodnější a nejpřiměřenější bude, pokrčiti rameny a zavřítí ústa, a v tichosti ztrávit hořkost spáchané zpozdilosti. — Proč zamklí jsou ti, kterým je už mluviti zvykem, zásadou všecko zkoumati, zvláště když tak proti nim a proti dobré pověsti jejich učení se vystupuje? Anebo domnívají se, že výhodnější jest pyšně opovrhovati tím, kdo v cestu se jim staví a nabízí přátelsky pravdu? Jest pozorovati tuto okolnost u nauk cizáckých, které v neblahé chvíli hemžily se v naší vlasti; zaslepení nevidí slavných

rozprodáno; takéž některé spisy Büchnerovy; spisů Darwinových prodáno nesčetných výtisků; spisy Flammarionovy jsou v rukou přemnohých čtenářů atd. — La Cruz, pros., 1878, 745—749.

jmen a duchaplných nauk, leč za Pyrenejemi, hluší k našemu volání a našim prosbám běží, jako blázen by běžel za vítězným vozem, za svým plánem, ničeho si nevšímajice, zbaveni oživujícího a vlasteneckého vlivu, který pučí z požehnané této země. Ti zavřeli dvěře své každé knize, která je obtěžuje, křičí proti seznamům knih zapovězených, a tak sepjati železným kruhem žijí ve zkaženém ovzduší, z něhož vychází jedovatý dech.

Ať poznají lidé dobré vůle nejnovější způsob a úskok literárního boje, přinesený sem od břehů Sprevy. Bismark věda, že veřejnosti je tak potřebí knih jako vzduchu naší fysické přirozenosti, umínil si zavřítí ústa svých strannických listů stříbrnými zámky, aby se nezmíňovaly o žádných stížnostech a odpovědích jeho nepřátel, a tak je utopily v moři mlčení. Ve Španělsku, praví publicista svrchu jmenovaný, vyjímajíc půl tuctu revuů a listů katolických, ostatní publikace, utvořivše literární kartel, nezmíňují se o našich knihách, byť byly cenné a záslužné, jako filosofické spisy biskupa Kordovského a slovutného Pelaya. Kdo řídí tento způsob boje, není nesnadno uhodnouti: buď tajemná ruka nebo rodový pud.

Nemůže být zřejmějšího přiznání, že se bojí odpovědi. Nehledá se pravda, nýbrž vítězství sekty. Na proti tomu katolíci nebojí se rozpravy a proto odpovídají. Daleka je nás všeliká bázeň, a došli jsme velmi uspokojivého zdaru i u přátel cizáckých novinek, nešťastných následovníků filosofů zapyrenejských, kteří zaujati zprvu chabým spisem Draperovým, v „Odpovědi“ poznali nicotu smyšlených konfliktů a chudičkou vědu tam podávanou.

Opravíme tedy trhliny a široký průlom, který ve vře a v rozumu jinochů jako pekelným strojem způsobují knihy jinověců; zásobíme útlé poznání jejich blahodárnými doklady, jasným a hojným poučením, a poněvadž dle výroku Tertullianova přirozeně jsou křesťany, nemohou neodmítnouti odpornou a neudržitelnou soustavu lží, třeba se jevíla zahalena v odcizeném a proto nechvalném rouše výmluvnosti . . .

A nyní budiž mi dovoleno odpověděti na poznámku, která mi byla přátelsky učiněna. Kdosi totiž chtěl, abych Drapera tak mnoho nevážil, odpovídaje mu až příliš svědomitou prací, a neuváděl tak dlouhých odstavců jeho slov. Jistý slavný spisovatel prý vyvrátil Renana a neuvedl ani jeho jména.

Jsem velmi povděčen za poznámku tu, a nechávaje stranou význam označeného přívlastku, odpovídám, že váhu, jakou přikládám knize newyorského fysiologa, nejlépe označují důkazy mé s vědomím i odpovědi. Který čtenář, shléduv náhodou mé neúhledné rádky, řekl by, že si vážím Drapera? Stranicti jeho přátelé si ho váží. A kdybych bez pevných důkazů a bez vyvrácení jeho chtěl v ážnost jeho uvéstí v niveč, našel bych příhodné chvíle, aby mne někdo poslouchal? Ovšem, bylo mi zdvihnouti knihu Draperovu se země, vzít ji do rukou a pozdvihnouti do výše, ale jen proto, abych s ním lépe se srazil a připravil mu neočekávaný a prudký pád. Bohužel, nejsou slavným, aby pouhá slova má utišila vzbuzený hluk a lomož tím, že umlčení velebitelé. Odhadlal jsem se odpověděti a nemyslil jsem na nic jiného, než napsati „Odpověď“, jak název její zní, nejprostřím a nejsrozumitelnějším způsobem.

Měl jsem při tom na mysli odpovědi, jaké napsali slavní církevní apoleté, zvláště sv. Jeronym a náš patriarcha sv. Augustin. Tento píše proti Fortunatovi, proti manicheovci Felixovi, proti Secundovi rovněž manicheovci, proti Ariánům, proti Juliánovi, proti Maximovi a Faustovi, z pravidla uváděl všecka slova anebo aspoň větší část slov svých protivníků, připomínaje, že to za vhodné pokládal.¹⁾ Týmž způsobem i poustevník betlémský, sotva chopiv se péra proti Vigilantiovi, píše hněd: »Již jest na čase, abych uvedl slova jeho a hleděl odpověděti na každé z nich; mohloť by se jinak státi, že by zlomyslný vykladač opět pravil, že jsem si vymyslil tu věc, na niž odpovídám, jako se

¹⁾ »Commodum autem arbitror, sub ejus nomine verba ejus ponere; et sub meo, responsionem meam.« S. Aug. lib. I. contr. Faust, tom. VIII. p. 188, změn. vyd.

stalo s listem, který jsem zaslal do Gallie rozvaděné matce a dceri.^{«1»}

Není-liž tedy i nám dovoleno, abychom kráčeli ve světlých stopách učitelů světa? Tento způsob, praví Publicio, byť měl jistější výsledek, přece není literárním. Pro mne, ať tak jest; abych útočil proti nepříteli našeho náboženství a porušovateli vědy, nechtěl jsem ukazovati schopnosti spisovatelské gymnastiky, nýbrž úplně ho poraziti. Generál, který by v bitvě zdržoval se pozorováním taktiky a obratu, jako v líčeném boji, vydal by se v šanci jisté porážce od nepřítele, který hledal jistý výsledek. Čítal jsem, že literárnějším jest to, co jest vhodnější a přiměřenější plánu a účelu spisu . . .

Dejž Bůh, aby skromná kniha má tímto způsobem přispěla více k objasnění pravdy a k vítězství svatého náboženství!

¹⁾ »Sed jam tempus est, ut ipsius verba ponentes ad singula respondere nitamur. Fieri enim potest ut rursum malignus interpres dicat fictam a me materiam, cui Rhetorica declamatione respondeam: sicut illam, quam scripsi ad Gallias, matris et filiae inter se discordantium.« Sct. Hieronym. lib. contra Vigilant. 3. tom. II. pag. 890. edit Veron. z r. 1785.

Úvod spisovatelův.

Nemůže se mysliti nic vábnějšího a poutavějšího, co by oživilo zájem ušlechtilého a vznešeného ducha, jako představí-li se jeho očím stkvělý obraz vědy v přátelském či nepřátelském poměru a styku s pramenem útěchy, lásky a pokoje, se svatým náboženstvím. Jestli zápasy zvířat, prudké boje lidí a války národů tak nás zabavují, že nemáme pokoje, dokud nezvímě, kdo ověnčen vítězným vavřínem, kterak nevzbuzoval by naší pozornosti boj nebo mír udržovaný mezi srdcem a rozumem, mezi dějinami a filosofií?

Že jest věda ve světě velmi vážena a ctěna, že zbožné city jsou velmi ctihodny, v každé době žádoucí, nezbytny a potřebny v obcích, rodinách a jich členech, to vše filosofové i neučení znova a znova prohlašují za věc zřejmou a patrnou. Vypuňte vědu, a člověk zahalen hustými mlhami marně se namáhá otevřít oči své a hledá paprsek světla; zapudte náboženství, a nejen budeme ve tmách tápati, ale jako lidé závrati zachvácení a zoufalí srazíme se navzájem; a zuřivost a vztek poženou nás tak mocně, jako bouřlivý vichr zdvihá se země prach a plevy.

Idea a cit; jak vznešené a velice zajímavé to předměty! A mezi nimi že jest možno opovrhování a nesvornost? Kdo poněkud zabýval se hlu-

bokými naukami filosofickými, ten může odpověděti na tak opovážlivou otázku jen útrpným úsměvem. Neboť odkud prýti se cit, ne-li z idee; odkud plyne potřeba náboženství, ne-li z jeho vnitřní pravdy?

Tak uvažovali jsme, když jsme zaslechli ozvěnu vzdáleného povuku a potlesku, kterým v různých krajinách vítána byla kniha postrach vzbuzující, pod názvem: »Dějiny konfliktů mezi náboženstvím a vědou, od Jana Viléma Drapera, doktora lékařství a práv, profesora university v New-Yorku a spisovatele pojednání o lidské fyziologii.«

Kniha tato nevyšla ani bez cíle ani bez mocného a vlivuplného mecenáše; tajné ruce přeložily ji do všech jazyků evropských, a jiné ruce s nikterak vybraným taktem, šířily opětovná její vydání, nádherná i laciná.«

Protože kniha tato nás a vlasti naší více se dotýká, proto pánové ze školy Krausovy přinesli k nám provázené velikými pochvalami zmíněné neblahé »Dějiny konfliktů«; u vítězoslavě přijali je redaktori revue »Revista contemporánea«,²⁾ z roku 1876, a s větším nebo menším potleskem i ostatní liberální listy.

Dvojí různé a hojně vydání knihy Draperovy, přeložené do španělštiny, pořídili zmínění Krausisté španělští;³⁾ jedno bezejmenné, nemýlime-li se, vzaté

¹⁾ Autor (Cámar) přiblíží ke 4. vydání anglickému z r. 1875 a srovnává je s třetím vydáním francouzským z téhož roku. My budeme přiblížiti ke zmíněnému překladu českému (2. vydání).

²⁾ V též čase, když vydán onen první překlad »Dějin« nepochybně dle překladu francouzského, přeložila Revista Contemporánea, článek z The Westminster Review, vztahující se k témuž dílu Draperova, aby ho vychválila a upozornila na překlad dokončený (dil III. str. 151). A později v jiném článku, nadepsaném »Kronika literatury anglické«, aby mohlo se mluvit o knize lorda Amberleye »Analysa náboženské viry«, pravil Montoro: »Tato kniha, jako díla Kantova, Hegelova, Schleiermacherova, Straussova, Verova, a pověstná pojednání Hartmannova, Stuarta Millova a Draperova, podněcují hluboké a obecné hnuti a putují od vesnice k vesnici zanechávajice ve svědomí lidském světlé stopy.« (1876 sv. V. str. 236.)

³⁾ Nechť jsou žáky Krausovými, Heglovými nebo jiného německého spisovatele; ve Španělsku dala se přednost prvnímu

z francouzského překladu osobou velmi nevědomou, vytisklé vydavateli Biblioteca Contemporánea r. 1876; druhé, rovněž špatně přeložené přímo z angličiny Augustem T. Arcimisem, s dlouhou předmluvou od Salmerona, vydáno v témž r. 1876. A toto vydání požívá největší vážnosti a pověsti.

Nehledic nyní k vnitřní ceně této vychvalované a t a j e m é knihy, písemnictví naše jistě pranic nezískalo překlady tak špatnými. Jistý akademik ukázal již při slavné příležitosti, že ve zmíněné škole není nejlepšího vkusu literárního; kdyby někdo o tom pochyboval, dalo by se to snadno dokázati.

Tyto »Dějiny« nadchly učitele »Svobodného ústavu vyučovacího« v Madridě, že umínili si vykládati nauky doktora new-yorského, a při začátku školního běhu 29. října 1876 rektor školy Figuerola slovy Draperovými pronášel nespravedlivé žaloby proti církvi. Po způsobu severoamerického spisovatele prohlašuje španělský ekonomista především »zásadu svobody a nedotknutelnosti vědy« a vzpomíná b o j ū této vědy proti církvi, uváděje na příklad domněnky sv. Augustina o protichůdcích, opotřebovanou při Galileiho a sněm v Salamance, který zkoumal plány Kolumbovy.

Tak schvaloval a ospravedlňoval se název této knihy do španělštiny přeložené. Všecky však překonal Salmeron doporučováním neblahé knihy té. Z velmi zmatené a uspávající předmluvy, obsahující 72 stránky, nechtějíce být obšírnými, vybíráme jen následující výrok, kterým krátce ukazuje se jeho smýšlení. Pravil pantheistický ten filosof: »Přispívat k roz-

k označení filosofů, kteří, třeba mezi sebou se různili, shodují se v jistém principu, základu a účelu; filosofové pocházející z německé školy jsou pantheisty jedné nebo druhé odrůdy projevujice nevěru ustavičnými nájezdy na víru našich předků. Jmenuje-li se některý katolickým Hegelianem, jako prý sv. Tomáš Akvinský byl katolik a aristotelik, dlužno tomu rozuměti tak, že jest Hegelianem jen potud, pokud hegelianismus neodporuje katolicví; jinak by to byla prostá pošetilost; pravda jest jedna a přísná, nestří stran, přizpůsobení ani snášelivosti se svým odpůrcem, bludem, jako světlo nemůže se shodnouti s temností, běží se spánkem, zdraví s nemoci.

šíření této knihy, jest pracovati o díle lidského vykoupení.*

Jaká jest to tedy kniha? Jaká její cena? Podle názvu jsou to »dějiny«. Ale tu ihned připomínám, že jsem je četl a opět četl a že našel jsem jen čtyři nebo pět uvedených citátův a to: dva, které uvádí spisovatel ze svého, jeden zcela pochybný a nepravý z Esdraše, a jeden porušený ze sv. Augustina. Takové dějiny nemají důkazu jiného, leč že tak praví Draper; jsou to dějiny bez důkazův.

Spisovatel ostatně vypravuje dějiny podivně. Jak v předmluvě se vyjadřuje, uznává dvojí druh dějepisu: umělecký a vědecký. Drží se druhého způsobu, praví o něm, že jest to ten, který »trvaje na tom, že lidské příběhy se nám jeví jako nepřetržitý řetěz, v němž každý fakt je následkem faktu předcházejícího a přičinou některého faktu následujícího, vysvětluje, že lidé nepodmiňují události, nýbrž události že podmiňují lidé . . . vtiskuje nám přesvědčení o neodolatelné vládě zákonův a nepatrnosti lidského jednání.«¹⁾

Máme dále za to, že dějiny Draperovy nejen trpí nedostatkem dokladů, nýbrž že jsou také fatalistické: člověk jest jim strojem, společnost vírem.

A takovéto podivné »dějiny« pojednávají o konfliktech mezi náboženstvím a vědou! Tu pak jest mi připomenouti, že vědami rozumí Draper jen vědy přírodní, důkazy že běže jen ze zkušenosti; filosofie a mathematika jsou dle jeho domnění jen marné mluvení a nápady bláznův.

Poněkud určitěji vede si v příčině náboženství, neboť nebojuje proti náboženství vůbec, nýbrž proti jedinému pravému náboženství, které může se nazývat náboženstvím. V tom ohledu postupuje pudem satanským. Prohlašuje výslovně, že věda nečiní výtek církvi rozkolnické, málo výtek má proti církvi protestantské, ale ovšem mnoho výtek má proti církvi římsko-katolické.

¹⁾ Draper, »Dějiny konfliktů mezi náboženstvím a vědou«; z angličtiny podle 21. vydání přeložil S. Mokrý. Praha, II. vyd., str. 11. a 12.

Praví: »mluvím-li o křesťanství, mám na zřeteli obyčejně římskou církev.«¹⁾

Výborně! Když tupíte nábožentví, tupíte římské náboženství; vždyť jedině ono má tvář, život a srdce, aby cítilo urážky. Kterak mají jiná náboženství čeliti vědě, když jsou pouhými přeludy? Mají snad nějaký terč, který by nastavila vašim oštěpům?

Ale zaměřuje-li Draper na církev katolickou, aby ji zranil, nezná ani povrchně, co jest, neviděl její nevynovenatelné krásy. Vykládá prý nejprve názory ortodoxní, potom vymoženosti vědy; ale obyčejně není takových názorův orthodoxních, ani takových dogmat, které by byly zcela cizí katolictví.

Nuže tedy, čím budou pověstné ty »dějiny« a slavné konflikty, když zkracuje se věda a znetvořuje se náboženství?

Snad jest tedy tato kniha výbornou po stránce vědecké a literární? Nikoliv. Již pouhý název dějin ušetřuje spisovateli mnohou práci, neboť mu neukládá hledati důkazův, ale jen co mimoděk v přehledu se namane. Objevův astronomických a fysických nevykládá důkladně a poučně, ale počiná si jako ti, kteří ze všeho vědě něco, nezdržuje se dokazováním historickými doklady a vědeckými formulemi. A v příčině slovesné formy nedostává se mu jednoty a vzletu; pojednává o tisicerých věcech v nespořádaných a zmatených dlouhých kapitolách.

Dobře se naň hodí slova Juvenalova:

. . . . Quemvis hominem secum attulit ad nos
Grammaticus, rhetor, geometres, pictor, aliquites,
Augur, schoenobates, medicus, magus, omnia novit.²⁾

Jedním slovem, kniha tato nemá ceny ani obsahem ani formou. Odkud tedy její pověst? Příčina jest patrná; zmatené a nesouladné zvonění na poplach při bouři a ohni nemá také žádné ceny, ale přece neobyčejnou budí pozornost u lidí. — Tak je tomu i u této knihy; neosvětluje ani nepodává neznámých, záhad, nepojed-

¹⁾ L. c., česk. překl. str. 10.

²⁾ Juvenal, Satyra III.

nává o ničem vědecky a literárně; zkoumá katolictví, jako každý jiný vynález lidský, řadí je vedle Nestoria a Mahomeda, protože bojovali proti němu, neuznává nehmotné duše, prozřetelnosti ani... Boha. Pantheista, stoik a nevěrec doporučí zoufalství a radí k sebe-vraždě. Vidí, že vlády pluje pochybným směrem, že není úcty k nedotknutelnému rádu, že není shody mezi vrchnostmi, že není pokoje a blahobytu ve světě, ale, když církev nabízí nám možný pokoj a štěstí, kasá se zuřivě proti ní a bouří proti jediné, trvalé civilisaci její.

Po úvodě, v němž líčí nestrannost a staví se vážným, vypraví jej některým leskem vědeckým, zabíhá autor ihned na bludné cesty transformismu, a upadá později do propasti vědy bez Boha. A když dílo dokonáno a dobře upleten řetěz, nemoha více zadržeti zuřivost, chrlí potlačenou zlobu ze svého srdce a metá nesčetné urážky proti spasitelným naukám církve, zvláště proti sněmu vatikánskému. Neblahá tato kniha, která nevznikla z vnitřního přesvědčení, ale sepsána úmyslně a jako na výšší rozkaz, jest pod hrubou a neforemou vědeckou rouškou odpovědi na slavný sněm.¹⁾ Jest střelou, byť i planou,

¹⁾ Když vydávali jsme roku 1879 tyto rádky, nemohli jsme nabýtí přesvědčení, že by Draper mluvil v této knize s úplným přesvědčením, a proto podržujeme zmíněnou větu. — Srvchu uvedený spisovatel Publicio připisuje plod newyorského profesora tajemnému vlivu Bismarkovu. Praví totiž: »Nebylo třeba, aby v dopise, uveřejněném v Imparcialu r. 1875, popisovala se nám s podezřelou naivností organizace literární společnosti, která, majíc předsednictvo v Berlíně a jednatelská ústředí (čili lóže a členy) v Novém Yorku, Londýně a Paříži, uveřejňovala zároveň s originálem příslušné překlady knih určených k rozšíření mezi lidem, kterouž snahu nazývá dopisovatel osvětovou, ale již sami nechceme pravým jménem označiti. Nebylo toho třeba tém, kteří viděli, že v též skoro čase vydávala se v Novém Yorku, v Londýně, v Berlíně a v Paříži ohlašovaná a jako literární evropská událost ceněná knížka jistého severo-amerického lékáře, známého některými vědeckými spisy v duchu Darwinově, která měla jen tu zásluhu, že byla surovým hanopisem proti katolictví, proti katolickým národům a zvláště proti Španělsku.« — Prohlédnutuše »Dějiny konfliktů«, přečetše závěrek knihy, v němž hájí pruského kancléře, a vidouce nespravedlivě nabytou její

přece jen střelou proti pevnosti pořádku, náboženství a mravních ideí; sdílí se o žalostnou slávu kralovrahů, kteří minou se cíle. Pomocná tato kniha bezbožné propagandy hrozí raniti nás přímo do srdce; a to je právě příčinou úzkosti a zděšení věrných křestanův, ale také divoké radosti a pochvaly nevěřících a smutné pověsti její a slávy nikterak závidění hodné.

Ale ať tomu jakoli a byť i nebylo možno omluvit zuřivost proti katolictví, tato nenávist musila být nějak způsobena. že španělský spisovatel tak velebí Drapera... to možno jen tím, že zneuznávají katolictví a jistě neznají našich dogmat.

Sněm vatikánský, proti kterému se útočí, pravil velmi dobře: »Zdánlivý odpor (mezi rozumem a věrou) pochází nejspíše odtud, že články víry nebyly pochopeny a vyloženy dle ducha církve, anebo že smyšlené domněnky vydávají se za výroky rozumu.«¹⁾ Proto dlužno opakovati, že jen zneuznání a úplná neznalost našich katolických nauk spojená se zapomenutím dějin způsobily tyto konflikty mezi náboženstvím a vědou.

Následuji Drapera v knize jeho, kapitolu za kapitolou; jeho nadpisy jsou mými nadpisy, a poněvadž není možno míti zřetel na tolik bludných věcí, snažil jsem se sestaviti vždy s úplnou nestranností obsah a podstatnou část jeho kapitoly a konfliktu, uváděje z pravidla vlastní jeho slova, a pak, pokud možno, odpovídám nevhodněji. Aby pak kniha naše příliš nevzrostla, probíráme části méně důležité zběžně, abychom se zastavili déle u oddílů v pravdě vědeckých.

Odpovidám zároveň španělským pantheistům; ať všimnou si klidně, jaká jest věda Draperova, a poznají

populárnost, nemůžeme leč připustiti, co udává onen bystrý spisovatel. — A Draper, tento snaživý zpytavel spektra pevných těles žhavých, závažný fysiolog, ve službách macchiavellistických pletich německého politika! Jak toho bylo třeba k slávě jeho jména? —

¹⁾ »Inanis autem hujus contradictionis species inde potissimum oritur, quod vel fidei dogmata ad mentem Ecclesiae intellecta et exposita non fuerint, vel opinionum commenta pro rationis effass habeantur.« Const. dogm. Dei Filius, cap. IV. De fide et ratione.

pravdu našich dogmat. Spisovatel vyznamenal se za jisté svými zkušenostmi ve spektroskopii a pojednáním o lidské fysiologii; ať pokračuje na této cestě a nezabíhá do bohosloví, které jest věcí choulostivou a k němuž je třeba vážného a klidného studia; potom nebude třeba odpovědět. Ať chválí ho Krausisté za takové práce, ale překlady a vychvalování „Dějin konfliktů“ jsou na újmu vlasteneckého písemnictví.

Čtenář posoudí a pozná základ teorií Salmeronových, pozná zápasy vědou podniknuté proti církvi, pozná příčinu vychvalování Drapera a pozná také užitek přinesený těmi, kteří vynášejí severo-amerického professora a pozdravují ho jako vykupitele světa.

KAPITOLA PRVNÍ

Počátky vědy.

1. Nadpis této první kapitoly, vzatý z dějin Draparových, upozorňuje nás, že se začíná hodně z daleka, od samých počátků. Draper, podle názvu svých dějin, maje pojednávat o poměru mezi náboženstvím a vědou, prve než zabývá se konflikty, věnuje první kapitolu počátkům vědy a druhou původu a vývoji křesťanství. O, kéž by se napil z čistého pramene dějin a sledoval běh událostí bez vytáček a předsudků!

Přistupujíce tedy k věci, když poznali jsme nadpis a oprávněnost této kapitoly, všemněme si, jak začíná:

»Myslíci člověk nemůže si představiti slavnostějšího a truchlivějšího zjevu, jako vymírající staré náboženství, které dávalo za dob svého rozkvětu útěchu mnohým pokolením lidským . . .«¹⁾

Tyto řádky jsou tedy úvodem pojednání o kolébce vědy. A tu naskýtá se otázka, zdaž to není nevhodné začínati tímto odstavcem, po němž následuje mnoho podobných, týkajících se náboženství? Ale po mému zdání užívá Draper příležitosti, ať vhodné nebo ne-

¹⁾) Draper: Dějiny konfliktů mezi náboženstvím a vědou. Z angličtiny přeložil dle XXI. vydání S. Mokrý. Praha, II. vydání, str. 17.

vhodné, a upravuje látku tak, aby dosáhl svého úmyslu. Tak co se týče počátku vědy, začíná věcemi a větami zdánlivě lhostejnými a podivnými, ale jindy vhodně jich užije a pečlivě je soustředi. Proto dvě věci dlužno zkoumati v této kapitole; předně: počátek a dějiny vědy opravdově a vážně vysvětlené, a po té úvahy, které se příležitostně v tomto pojednání činí a které se po mému soudu dějí z určitého úmyslu.

2. O historickém počátku vědy poučuje nás newyorský spisovatel takto:

»Museum alexandrijské stalo se takto kolébkou moderní vědy. Je pravda, že dávno před založením jeho konala se astronomická pozorování v Číně a Mesopotamii; matematika byla také přestována s jakýmsi výsledkem v Indii. Ale v žádné z těchto krajin nepřijalo badání spojitého a souvislého tvaru, v žádné nebylo použito pokusu.«¹⁾

Až do času Ptolomea Sotéra a jeho syna Ptolomea Filadelfa, zakladatelů zmíněného musea a slavné i bohaté knihovny a sousedních zahrad, botanické a zoologické, a observatoře astronomické v Alexandrii, až do krásných dob geometra Euklida, duchaplného Archimedea, Eratosthena, Apollonia, Ktesibia, Herona a Hipparcha, až do těch dob, pravím, neuznává Draper přísně vědy na světě. A neméně nápadným jest, že podnět vzniku a rozvoje vědy odvozuje z makedonských výprav a výbojův Alexandrových; jednak, že válkou bystří se vloha mathematická, jednak, že nabývají se známosti cizích krajův.

3. V tak zvláštním názoru pozorujeme, že čestný název vědy připisuje se jedině badání o přírodě viditelné a že se důsledně uznávají jen vědy přírodní. A opravdu, nemáme se ničemu více učiti? Filologie, aesthetika, dějepis a jeho odvětví, právnictví, politika, mravouka, filosofie, bohosloví a jiné obory lidského vědění, to nejsou vědy? Ti, kdož je pěstují, nejsou učenci? Tedy zkoumati sirníky a měřiti zemi, prokopávat tunely a pozorovati oběh hvězd, zřizovati telegrafovou síť, slučovati soli, ohledávatli lebky a sbíratli

červotočivé zbytky prvotních zvířat, jenom to má být vědou? A není širšího pole pro lidské badání a duch nemůže pracovati v jiném, čistším a vyšším ovzduší, nad vrstvami země, nad kyslíkem a vonným sirovodíkem? A což taje lidského srdce, jeho nešlechetnost a ušlechtilost, láska ve všech svých jevech, hloubka, výše a rychlosť myšlenky, původ a cíl smrtejnáků, čas, prostor, věčnost, svazky, povinnosti a práva jedněch ke druhým, rodina, právo vlastnictví a povinnosti společenské? To vše jest věc nepatrná? To jest předmět zbytečný a lhostejný? A příčina a základ jsoucnosti tvorů, podmíněnost hmoty, nutnost první universalní příčiny, jednota a soulad stvoření, pořádek a krása, přirozenost a vlastnosti Boží, to vše nezaslhuje toho, aby se tím člověk zabýval, sjednotil poznatky a utvořil z nich vědecký celek? Neužitečný a nepatrný Plato, mělký Aristoteles, Pythagoras, zvláště Sokrates, nevědomý sv. Augustin, zbytečně se namáhající sv. Tomáš, bezcenný Leibniz, marnivý Bossuet, a také zbytečné a nedůležité nesmrtné stránky jeho spisův o duši a podivuhodné jeho obrazy o Prozřetelnosti nezaslhujují tedy vážnosti lidí učených? »Cím vznešenější a ušlechtilejší předmět, tím etihodnější věda.«¹⁾

Má-li věda podávat poznatky některé věci a podřizovati je zásadám pevně stanoveným anebo přesně jasným, pravím vám opravdu, že fysika a astronomie vyhledávají v jiných vznešenějších vědách jistotu a důkladnost svých důvodů, pevnost svého základu. Co jest principem astronomie a povstání slunce? Domněnka. Co jest principem atomické váhy v chemii? Domněnka; jinak řečeno, nic známého. Býti chudým a pyšným, to jest jistě odporné.

4. Ale nehledice ani k výměru vědy, všimněme si pouze věd přírodních. Mluví Draper pravdu o jejich původu? Po mému náhledě dějepisec americký nepozoruje, že dovozování jeho z válek makedonských jest střelou, která se obrací proti němu; neboť je-li

¹⁾ »Et honorabilissimam, oportet circa honorabilissimum genus esse. Speculativae itaque aliis scientiis praeponendae sunt; haec vero (Theologia) speculativis.« (Arist., Metaph. lib. VI. cap. I.)

¹⁾ Draper, I. c. česk. překlad. str. 56.

jisto, že cestováním člověk mnohem se naučí, zajisté i války boříce zdi a strhujíce brány upravují spojení s neznámými národy; ale z cizího vědění nevytváří se nová a původní věda. A to právě jest, co udalo se z valné části v museu alexandrijském, kde byly sebrány zbytky starodávných věd, a jestli tamější knihovna obsahovala 400.000 svazků, jest patrno, že je zanechala věda předešlá.

Draper poznamenává, že Kalisthenes doprovázející Alexandra na jeho výpravě poslal Aristotelovi astronomická pozorování v Babyloně nalezená. Alexander sám posílal svému učiteli, velikému filosofovi Stagiritovi, četné a bohaté druhy zvířat a neobyčejné zjevy přírodopisné, zajisté doprovázené výkladem jich od národních, kteří zvali takové poklady svými. A co více? Draper nám vypravuje, že vojáci Alexandrovi viděli egyptské pyramidy, postavené již od 20 tisíců, a luksorské obelisky, popsané hieroglyfy, vchody tajemných sfing, obrovské sochy králů . . ., zříceniny chrámu Belova, na jehož temeni byla astronomická observatoř, stopy dvou paláců s visutými zahradami, v nichž rostly obrovské stromy jakoby ve vzduchu zavěšené, a zbytky vodárenského stroje, kterým čerpala se do zahrad říční voda, umělé jezero s rozsáhlou soustavou vodovodů a stavidel, které shromažďovaly vodu z roztáleho sněhu na horách armenských a vedly ji městem mezi břehy Eufratu, a — to nejpodivuhodnější snad — průkop pod řekou, slousové síně v Persepoli, plné divův umění, řezeb, soch, smaltovaných okras, alabastrových skříní, obelisků, sfing, obrovských býků. Rovněž spatřili v Ekbataně rozkošné letní sídlo králů perských, chráněné sedmerou kruhovou zdí z hlazených a tesaných kamenů, z nichž vnitřní postupně se zdvihaly do výše a byly rozmanitě zbarveny v astrologickém poměru se sedmi planetami. Palác byl kryt stříbrnými taškami a jeho trámy obloženy zlatým plechem. O půlnoci v jeho síních nesčetné naftové lampy závodily se světlem slunečním. Ráj — tato chlouba králů východu — bylštípen do prostřed města. Perská říše od Hellespontu k Indu byla opravdu zahradou světa atd. atd.

Všecko to vypravuje Draper, aby ukázal, jak z výprav Alexandrových povstala věda soustředěná v Alexandrii. A nyní se zkrátka táži: Nahromadili Řekové v novém museu vědecké poklady? Tedy byla věda před museem alexandrijským.

5. V této věci jest spisovatel dějin vědomostí starých národů velmi nedostatečným a povrchním. Nejhledě ani k tomu, že vědou zové pouze zkušebné badání a přírodní pozorování, nemohu nepoznamenati, že matematika, základ pokroku vědy podle vlastnosti Draperova, počala a měla svou soustavu před Aristotelem a Ptolomeovci. Kam by se bylo došlo bez počítání indického, nálezu to neméně důležitého než abeceda. Dějepiscové učí nás, že Indové měli rozpravy o trigonometrii, k jakým nedospěli ani Alexandrijští, ani Řekové, ani Arabové.

Násobilka, otázka poměru mezi podponami a přeponou, theorie o stálosti slunce, jsou to nepatrné nálezy, aby se zapomnělo na Pythagora? A vypravuje se, že ve škole tak slavného učitele vyučování mělo ráz trvalý a soustavný.)

A jako zakladatel italské filosofie, tak i Thales, zakladatel školy jonické, Anaximenes, Anaximander a Anaxagoras obírali se přírodou a užívali experimentů.²⁾. Jestli si nepočínavi tak dokonale a dovedně, jak později se činilo, nemáme si všimnouti prvních pokusův a

¹⁾) Pythagoras vynalézavým duchem svým odkryl základy věd mathematických, zvláště počítářství, měřictví, hudby a hydraulické, a objevy jeho v různých těch oborech dostačily by k nesmrtelnosti jeho jména . . . Tím dal vznik filosofii mathematické a jeho škola nazývána často mathematicou. »Tenemann, Manuel de l' Histoire de la Philosophie, přelož. Cousin, sv. I. str. 96.

²⁾) Známo jest, že podle dějepisců filosofie škola jonická měla empirický ráz; klonila se zajisté k pozorování přírody, jsouc částečně protivným polem školy italské, která se více obracela k badání ideologickému. »Odtud«, poznámenává Degerande, »název fysiků dává se vůbec filosofům školy jonické, Thales nazýván od Tertulliana knížetem nebo prvním z fysiků; Cicero o něm praví, že první věnoval se studiu přírody a vyhledával její zákony.« Degerande, Histoire comparée des syst. de Philosoph.; Paris 1822, I. díl, kapit. 4.

zkoušek vědeckých? Chrám vědy má mnoho stupňů, a známa jest zvláštnost schodišť, že nesnadno vystupuje se nahoru, nestoupá-li se na jednotlivé stupně. Dívím se opravdu, že Draper nezmínil se o svých přátelích fysicko filosofických ze školy jonické, tak mu podobných vkusem a názory ve zvrhlé směsi metafysiky a fysiky, v hrozném zmatku viditelného řádu s ideálním a věčným řádem.¹⁾

Rovněž jest upozorniti, že Pythagoras a Plato a ostatní slavní filosofové a dějepisci, jako Herodot, tehdy otevřali školy, když procestovavše různé krajinu a poradivše se s kněžími, zúplna poznali stará podání a vědomosti rozmanitých národů; následovně učení a přednášky filosofů byly z velké části odleskem a obrazem minulé vzdělanosti.

Ovšem tyto poklady vědy nemohou se porovnávat s přebohatým pokladem školy alexandrijské, v jistém ohledu jsou malé; než mohutné a širé řeky ve svých počátcích jsou jen nepatrnými potoky, a jako museum, povstávají tím, že soustřeďují ve svém řečišti přínosy svých potoků.

Proto lépe praví dějepisec Cesare Cantù, že »po uplynutí dvou období, fantasie a úvahy, básnictví a filosofie, zůstává Řecku jen jedno pole, kritika. Ta byla dílem vyhrazeným novému zřízení onoho národa v Alexandrii, středisku rozumové činnosti, jako Řím byl střediskem činnosti politické. Nevstupovala tím věda na novou cestu, ale po dlouhém a užitečném putování vrátila se k rodnému kruhu, bohata takovou

¹⁾ Srovн. Ritter, *Histoire de la Philosophie*, přelož. Tissot, I. dil str. 285. Italštý Augustinián P. Romanelli vydal právě pojednání o školách východních. V něm pojednávaje o filosofech školy jonické, praví: »Nepravou a nedostatečnou metodou a špatně užívající tajemných pokladů řeči a výroků zdravého rozumu, mluvili a zaměňovali obrazivostí ideje a skutečné věci, jevy a jich příčiny, údaje a zákony je řídíci, smysl a rozum, hmotu a ducha, myšlenku a svět; a ani poněkud nepozorovali nesnáze a protiv, v nichž byli jako zapleteni . . . kteří nejsouce metafysiky, nebyli ani fysiky.« Romanelli, *Storia della filosofia antica orientale, Italica e Jonica*; Viterbo 1874. Part. II. str. 145. Takový sloh jest podle vkusu a záliby Draperovy.

kořistí nalezla s Alexandrem opět tajemné chrámy egyptské a indické školy.¹⁾

Tennemann, jeden z nejčastěji uváděných dějepisců filosofie, nenazývá museum alexandrijské jen hromaděním starých prací a poznatků, ale praví daleko více, což Drapera jistě překvapí. Dějepisec německý tvrdí, že hromadění rozumových pomůcek zabilo činnost a vlastní badání učených, nejsouc počátkem a érou nové vědy, ale úpadku vědy starobylé. Doslově praví: »V 3. století př. Kr. Ptolomeovci, nástupcové Alexandrovi v Egyptě, prokázali vyučování důležité služby zřízením slavné knihovny a musea v Alexandrii, ale množství vědeckých pomůcek tam nahromaděných, snadno přístupných a potomkům zachovávaných zdá se, že valně seslabilo původnost badání. Jevil se progressivní úpadek v duchu filosofickém a převládla záliba ve vykládání, porovnávání, v různém pojednávání a komplikaci.²⁾

Pozoruje se v dějinách, že prvé než filosofové dali se na cesty a začali svá badání, každý národ rozvíjel svou bytost rozumnou, oddávaje se zvláště tomu předmětu, v kterém vynikal nad ostatní národy. Nemluvě o pohádkových Číňanech, podivuhodné jsou matematické objevy Indů, překvapující astronomické výpočty a pozorování Chaldeů, podivuhodnější ještě nádherné pyramidy, průplavy a moře Moeris a téměř zapomenutý labyrinth Egypťanů. A v dobách pozdějších, ale starších než doba alexandrijská, vzpomínky zasluzuji veliký Mojžíš a vyvolený jeho národ, zvláště v době, když tento národ jeví se v nejzářivějším lesku a vzděláni s přebohatým a výborně zařízeným chrámem nejmoudřejšího ze všech smrtelníků.

Proto počátek věd ve svém prvním vzniku, jako počátek umění a náboženství, jest prostě počátek národů, počátek lidí. Myslím, že to obecně známo, a není podivinským nápadem, ale stává se často, že prosté důvody slouží více k filosofickému a uspokojivému vy-

¹⁾ Všeobecné dějiny, dil I., období III., kap. 19.

²⁾ Tennemann, *Manuel de l'histoire de la Philosophie*, dil I. str. 237.

světlení, poněvadž vůbec jmenujeme prostým a snadným to, co jest jasnější a pařnější.

Poněvadž věc tato může se uvažovati s různých stran a vědecké hledisko nikterak nedá se srovnávat s náboženstvím, prohlašuji, že, stanoviv pravdu na svém místě, nemíním se zabývati těmito předměty, maje ve spise Draperově důležitější věci posuzovati.¹⁾ Nebudeme se zdržovati dalšími úvahami a můžeme si tedy všim-

¹⁾ Jak rozmanité jsou náklonnosti! Salmeron, spisovatel úvodu svrchu zmíněného, za dobré uznávaje výstřední tlachy, jenom něco málo opravuje a tu zvláště důrazně posuzuje museum alexandrijské. Rád bych ku pomoci své uvedl mínění španělského Krausovce, kdyby jen čtenářové moji pochopili jeho rozumování. Aby aspoň něco poznali z dakylicko-filosofické německé směsice, uvádím část z jeho úvodu. Praví takto: »Zdá se nám zcela neospravedlnitelným přečítati počátek vědy založení musea alexandrijského, jakoby se mohly zastrčiti mezi nejhorší spisy marných pokusů nebo fantastických, nerovzáhných názorů hluboké a soustavné nauky, které pravidelným a zákonnému průběhem zplodil a rozvinul podivuhodný duch řeckého národa. Mohlo zůstat nepovšimnuto hnutí předsokratické z nedostatku písemných památek, které nedají se nahraditi tradicí, a z nedostatků badání a teorií; ale jest nespravedlivé nevážiti dynamického naturalismu školy ionické, matematického idealismu školy italské, dialektického pantheismu a mechanického atomismu školy eleatské, spiritualismu Anaxagorova a rationalismu Heraklitova, který bychom nazvali evolutivním nebo transformistickým, kterým se připravoval jednotný názor světový a ničil mythologický anthropomorfismus...« Pominuves tři listy, na kterých pojednává o té věci, slyšme, co piše Salmeron dále: »Ani nepotpouštíme, co se zdá vyplývati z mínění Draperova, že není vědy mimo pozorování přírody, nebo tím se uzavírá badání celé svět... ale ani tak není přesným tvrzení, že počátkem vědy jest založení musea alexandrijského. V rozumném a oprávněném průběhu dějin, uprostřed zvláštních hranič a relativních úchylek lidské svobody, dobře může se dnes poznati, že, mezitím co z východu přicházely podivuhodné zkazky předeslé vzdělanosti, v níž převládaly více samovolné síly a vlohy člověká v poměru k přírodě a fantasií, připravovalo se Řecko rozumovou úvahu a přesnosti vykládati ony zkazky světlem myšlenek, aby vytvořilo vyšší vědeckou soustavu. Takový jest význam a důležitost řecko-východního synkretismu, který měl své ohnisko ve středním bodu mezi národy, jichž vzdělanost slučoval a kde později mohly se zastavit a obmýti jeho duchem nové názory, které měly povstat z onoho mystického, vnešeného spojení.« (Str. XXIV.—XXIX.) Z celé této nejasné filosofie a zkroucené řeči vybíram jen to, že Salmeron nesouhlasí s Draperem v přičině počátku vědy.

nouti druhé části svrchu uvedené, t. j. za jakým účelem uvádí Draper jednak názory o počátku vědy, jednak i různé úvahy o náboženství starých národů.

6 Nevím, nebude-li to nemístno, ale aby se lépe vniklo v pohnutky až dosud vyvrácených domněnek, připomínám, že Draper obviňuje křesťanství z požáru pověstné knihovny alexandrijské a ulevuje si hrubostmi a hanami proti němu, jakoby křesťané byli vědu v kolébce zničili a spálili jediné a přebohaté poklady starobylých vědomostí. O tom pojednáme více na vlastním příslušném místě; zatím ať si čtenář všimne toho, co řečeno o museu alexandrijském jako kolébce vědy.

Také k tomu, že »tradice, zjevení a dlouhé trvání, vše to pozbyla svého vlivu (založením mnsea) a že tradice evropské mythologie, zjevení asijská a trvání dlouhým posvěcená dogmata egyptská, zmizela již dříve nebo mizela tehdy a Ptolomeovci poznali, jak efemerní jsou formy víry; ale také poznali, že jest něco trvalejšího nad víru, která jako organické formy geologických věků jednou zmizelé na vždy zajde, aniž lze ji obnoviti nebo vrátiti,«¹⁾ jest nutno aspoň krátce odpověděti.

V množství událostí a názorů, s nimiž setkáváme se v dějinách, ve vztazích jedněch i druhých poznatků jest tisícero různých hledisek k libosti a uspokojení všech škol, když nehledá se a nezkoumá providenciální přibuznost událostí, nýbrž jen rachitická část, jednotlivé a zmatené zakročování člověka. A jde-li tu o školu alexandrijskou, není pochyby, že jest rozmanitější vsemi odstíny a změnami učeliště, navštěvovaného po dlouhá století studujícími všech národů. Co má činiti alexandrijská škola metafysika Aristotela s Eratostenem a Archimedem? Alexandrie Ptolomeovců s arabskou? Škola Potamona, Klimenta, sv. Justina a Athenagora s Porfyriem, Jamblichem, Hieroklem a Proklem?

V pestré směsi, kterou spřádá Draper vzhledem k vědeckým dějinám jmenovaného města Alexandrova, vizme, co převládá a která jest hlavní tendenze. Draper

¹⁾ Draper, »Dějiny konfliktu česk. překl. str. 55.

zná čtyři znamenité přírodozpytce, kteří svým nadáním zářili v krásném přístavě středozemním, a zdá se mu, že jsou největší chloubou a ozdobou Alexandrie. Než duch vždy povznáší se nad hmotu a v dějinách a filosofii právě oné školy naskytají se jiná jména pravých filosofů. Dříve uvedli jsme mfnění Cantùovo a slavného Tennemanna, a nyní ukáži, jak Cousin posuzuje školu alexandrijskou: Praví: »Mysticismus jest pravou známkou školy alexandrijské. To právě dodává jí předního a samostatného místa v dějinách filosofie. A poněvadž jest škola alexandrijská školou mystickou, dlužno, aby v ní theodicea zaujmala význačné místo.«¹⁾ A kritik Villemain shrnuje svůj názor o téže škole v tato slova: »Alexandrie, město obchodu, věd a rozkoší, kde scházeli se plavci z Evropy a Asie, podobala se Athenám východním svými památkami, bohatou knihovnou a svými školami, byla bohatší než pravé Atheny, hojnější obyvatelstvem a plodnější na marné hádky, ale nedostávalo se jí vybraného vkusu a nedánila se tam myšlenková dila a umění. Lépe řečeno: A'lexandrie byla Babylonem světské vzdělanosti. Tam vytvořila se východní filosofie, kolísající mezi zcela ideální metafysikou a šílenou theurgií, která se povznáší některými starými tradicemi k ryzímu prvo-počátečnému kultu, k jednotě božské bytosti, ale svým mnohobožstvím zabloudila do krajin obývaných duchy podřízenými, které kouzelnictví uvádělo ve styk se smrtelníky.«²⁾

Co máme nyní říci o historických výrocích Draperových? Nepochybň záleží mu na tom, aby, jakmile jmenuje nějakého učeného muže nebo ochránce věd, stavěl ho proti náboženství; a přece jest zcela jist, že nejučenější lidé toužili po nutnosti náboženské víry. Snadno dalo by se to dokázati spisy filosofů alexandrijských. Cousin nedovoluje o tom pochybovat.

¹⁾ Viktor Cousin, *Histoire de la Philosophie*. Paris 1872, str. 192.

²⁾ Spisy M. Villemaina, *Du Polytheisme... Tableau de l'éloquence chrétienne au IV siècle*, Paris 1856, str. 53.

7. Na druhé straně šlechetný zakladatel musea a knihovny v Alexandrii, Ptolomeus Soter, vedle těchto památných budov vystavěl nejnádhernější chrám své doby, velké Serapeum. Zda nevypravil stkvělé poselstvo, aby obdržel obraz boha Serapise a postavil jej v něm? A právě, jak podotýká Draper, druhá velká knihovna královská zda neuložena v chrámu Serapisově a svěřena kněžím? — Ptolomeus II. Filadelfes obohatil knihovnu překladem posvátných knih a poslal přebohaté dary Dianě, aby usmířil domnělý její hněv. Když zemřela Arsinoe, vystavěl jí na předhoří zefírském chrám pod názvem Venuše Zefírské.

Ptolomeus III. Euergetes, dokonav slavnou výpravu proti králi syrskému, obětoval v Jerusalem Bohu israelskému mnoho obětí, jak vypravuje Josef Flavius. A oběť kštice Bereničiny, jeho ženy, byla předmětem básníků a hvězdářů, aby byla co nejvíce oslavována a známa.¹⁾

Mnoho jiných věcí podobných mohlo by se přidat. Kde jest, co se u Ptolomeovců předpokládalo v přičině mizících forem víry?

Draper dále kreslí svým čtenářům smutný obraz přemnohých starých sekt, které každou chvíli se měnily. Poněvadž pak lidé přemýšlející, zvláště filosofové, posmívají se rozmanitým pověram a naukám, upravuje si Draper v této kapitole úvod ke své knize, v níž hrubě a potupně útočí na náboženství vůbec. Tím otevírá se cesta lhostejnosti a nevěře, a katolictví ličí se jako náboženství mizící, jemuž se posmívají domnělí filosofové a nevěřecí učenci. A nad to nade všecko srovnává různé víry pohanské s náboženstvím katolickým, a podobnost jejich jest mu záminkou, aby všecky zavrhl.

Ale to není nic nového. Světlo vždy osvěcuje a potěšuje čisté a zdravé oči a dráždí oči nemocné; nápoj, který silí a občerstvuje silné lidi, rozrušuje a hubí lidi slabé. Rovněž tak tomu i s učením, které

¹⁾ Kalimachus složil krátkou báseň na kštici Bereničinu, kterou Katull přeložil do latiny; tento překlad dochoval se až na dobu naši.

jedny rozrušuje a znepokojuje, kdežto jiným lidem, lepšího smýšlení a lepší povahy, jest světlem potěšujícím a nápojem rozkoší naplnějícím. Tím, co Draper sám uvádí, možno dokázati pravý opak jeho tvrzení.

Co z toho vyplývá, že u všech starých národův a při vši starobylé vzdělanosti byli knězí, bohoslužba, bohové, tak že to pohnulo Plutarcha k výroku, že mohou se nalézti národové bez peněz a zákonů, ale není národa bez bohoslužby, bez oltářů a bohů, a že se domnival spíše naleznouti město bez země než bez náboženství?¹⁾ Co vyplývá, opětuji, z tohoto universálního faktu, ze všech náboženstev, ze všech časů? Zajisté znamená to, že, jako nemůže být společnosti bez zákonů a vládců, tak nemůže být národů bez náboženské víry. Nemají-li pravého náboženství, mají nepravé. V tom nemá podílu ani podnebí, ani vychování ani vzdělanost. Jsou barbarové, pravil Cicero, kteří neznají pravého Boha, ale, že jest Bůh, všem národům je známo. Jest to tedy fakt přirozenosti, jediné příčiny, které lze přičísti skutečnost toho stavu. A to, co jest přirozené a patrným míněním všech lidí, dokládá římský řečník, jest také pravdivo. *De quo autem omnium natura consentit, id verum esse necesse est. Esse igitur Deos confitendum est.*²⁾

A nezáleží na tom, že se náboženství mění a přetvářuje. Kdo střídá pokrmy, nikterak nepohrdá všemi, aniž je nepovažuje za neužitečné, ale vyznává jich potřebu a prospěšnost. A právě ta potřeba náboženství zjevně dokazuje, že některé jest pravé. Posmívati se všem a neuznávati žádného, protože některá jsou nepravá a ohavná, jest tak pošetilé, jako nechtiti peněz, protože jsou v oběhu falešné mince, nebo nechtiti jistí, protože některé pokrmy jsou ošklivé a jedovaté.

¹⁾ *Plutarchus contra Colotem.* »Facilius urbem condi sine solo posse puto, quam opinione de diis penitus sublata, civitatem coire aut constare.«

²⁾ *Cicero, De natura deorum, lib. I.* Totéž pravil Seneca: »Apud nos veritatis argumentum est aliquid omnibus videri; tamquam deos esse, inter alia sic colligimus, quod omnibus de diis opinio insita est.« Epist. CXVII.

Jako jest nutno nashromážditi jmění, aby se zakoupily pokrmy, a jistí k posílení a zdraví těla, rovněž jest nutno věřiti v Boha a cvičiti se v ctnostech k upokojení duše a ku blahu národní. Pouze zbyvá vyšetřiti, které pokrmy jsou dobré a zdravé a které jest pravé náboženství.

Rovněž tak málo jest důvodem proti křesťanství, že s některými jeho věroučnými článci, buď ryzími nebo porušenými, se shledáváme v symbolech pohan-ských. Musí celé učení některé sekty být nepravé? Lhář nikdy nemluví pravdy? Zdaž nenalézá se zlato i v bahně země? Nechť se uváží, že naše víra a svatá tajemství byla ode dávna zvěstována a že v knihách proroků nalézali filosofové mnohé věci, o nichž bylo jim mluviti a vykládati je ve školách.

Ostatně původní tradice sděleny byly všem národům; když div, že pocházejíce z jednoho kmene, podobny si byly ratolestmi a listy. Zdaž to není spíše potvrzením našeho učení? Ať se zkoumá základní víra národů, ať správně a opatrň badá se po začátku a příčině její tak, jako pracovali filologové hledající kořen jazyků, kteří nedabajíce růzností koristili z podobenství; a potom z ohavnosti vyberou nejčistší zlato a poznají, že čisté a ryzí nalézá se soustředěno v Kredu církve katolické.

Známo jest, že obhajci našeho náboženství dokázali také naše učení cizím národům z víry nevěřících, z jich písemných památek a tradic. Vážený augustinián P. Giorgi byl první, jak praví Cantù,¹⁾ který srovnával náboženství buddhistické s katolictvím. Některé podobnosti zajisté překvapují, ale spisovatel pověstné a učené »Abecedy tibetské« byl toho dalek, aby se něčeho obával proti své víře, když tak zevrubně je popisoval a vysvětloval missionářům oněch krajin.

Nepochybni velké pravdy a všecko vynikající bývá nápodobeno a znetvořeno. — Národové sebe prostří a nevzdělanější mají konečně rozum, aby aspoň spatřili stkvělé jiskry pravdy, mají srdce uzpůsobené tak, aby

¹⁾ Všeob. děj., dil I., období 2., kap. 15.

ocenilo dobro. Nedostačuje-li slabý zrak jejich, aby spatřili vlahé světlo hvězd, kdo by se domníval, že spatří zářivý lesk sluneční? Veselé by si vykračoval na př. ředitel sbírek louvreských, trhaje náš velečenný obraz Murillův »Početí«, aby se prodaly i nejhorší jeho kopie.

Když Draper vypravuje, že zrodili se bohové z panen, že Alexander nevydával se za syna Jovišova bez zíštných záměrů, a že »neposkvrněná početí a božské původy byly tak šmahem přijímány za oněch dob,« (v jiném odstavci též kapitoly praví, že všecko směřovalo k nevěře), chtěl si tím připravit cestu k rounání, které později vychrlil, ale po našem náhledě naprosto chybí.

Jak dávno před tím pozdvihl hlasu svého Isaiáš a předpověděl úžasnou zvěst o Matce-Panně? Kolik tradic vzniklo od jitřenky lidstva o veliké ženě, která rozslápně hada? Jest tedy divno, že vymýšleli se bohové počatí pannami? To značí, že rozum toho žádal, a poněvadž byla určitá potřeba, aby se to skutkem stalo: pravý Bůh-člověk měl se naroditi z panenské Matky.

Rozum to tušil, pohané nejasně viděli, věštby hlásaly, Bůh to pravil, zázraky to stvrzeno: my to věříme. Od té doby umění nalezlo vznešený ideál a štětec Španěla, nadšeného věrou a láskou, přístupnou učinil pravdu smyslům uchváceným.

Nedíme více v odpověď na tuto kapitolu, které jen mimochodem chtěli jsme se dotknouti, abychom čtenáře varovali před našepťáváním jistých věcí.

KAPITOLA DRUHÁ.

Vznik křesťanství. — Jeho přeměny při dosažení moci císařské. — Jeho vztahy k vědě.

8. Jednati jest nám o původu a vzniku křesťanství, aby s tím, co dříve vyloženo bylo, známy byly počátky a změny dvou extrémů, které Draper proti sobě staví. Předmět s tímž nadpisem vykládá druhá kapitola na 16 listech (v česk. překl. na 39 stranách), bez oddílů a vysvětlení rozmanitých útváru, a mluví tak zmateně o různých důvodech, a co horšího ještě, beze všeho důkazu a citátu, že nemalá jest práce náležitě jej objasnit. Nemysliž nikdo, že přehánime; chceme hned dokázati, co pravíme; ale protože ho nemůžeme následovat na nejisté, temné a křivé cestě jeho vypravování, abychom odpověděli, naznačíme přímou a snadnější cestu, rozdělíc se látku ve čtyři odstavce.

§ 1. Původ křesťanství.

9. Podle Drapera vznik křesťanství může se přirovnati k nejmenším událostem v životě národů. Myslím,

že by tento přírodozpytec zvučnějším slohem a hlasitěji popsal vznik kteréhokoli zapomenutého kvítku polního. Píše takto:

»Ve smyslu politickém jest křesťanství odkazem, jež říše římská učinila světu . . . Přinášela výbojná republika bohy přemožených národů do Říma a s po-hrdavou tolerancí dovolovala je ctiti . . . Králové z dobytých provincií zmizeli; na jich místo nastoupil jediný císař. Bohové také se ztráceli. Když uvažujeme o spojitosti, která trvala po všecky věky mezi politickými a náboženskými ideami, nebylo to tehdy podivno, že mnohobožství jevilo snahu vejítí v jedno-božství . . .

»V jedné východní provincii, v Syrii, spojilo se několik osob z nízkého stavu, aby prováděli lásku k bližnímu a pěstovali náboženství. Jejich učení bylo v souladu s myšlenkami o všeobecném bratrství, které vzalo svůj původ ze splynutí podmaněných království. Bylo to učení zvěstované Ježíšem.

»Národ židovský choval tu víru založenou na starých tradicích, že vzejde v něm vykupitel, který obnoví lesk staré říše židovské! Učedníci Ježíšovi pokládali ho za dluho očekávaného Messiaše. Ale kněžstvo poznávajíc, že učení jeho jest škodlivě jejich zájmům, obžalovalo ho u římského vladaře, který, aby je upokojil, po zdráhání odsoudil ho na smrt.«¹⁾

Křesťanství jest tedy odkaz, není ani nález; Římané je totiž měli, ale bohužel skryté. Majíce mnoho bohů a každá provincie svého boha, podle dřívějšího vypravování, zcela přirozeno, že živě si přáli, aby je obmezili na jednoho boha; nebo k tomu je poukazovalo císařství. Cesta byla upravena, aby kdokoliv, třeba lid nejnižšího původu a z nejvzdálenějších končin, vystoupil s myšlenkou milovati jediného Boha a aby lidé navzájem se milovali, a tak prostě dán byl podnět nejčistšímu náboženství a nevyrovnatelné bohoslužbě.

Tomu se říká filosofie dějin!

¹⁾ Draper, I. c., česk. překl. str. 57—60.

10. Nikoliv ve směru politickém, ani v žádném jiném směru nemělo císařství římské žádné věci ani nauky podobné křesťanství, aby je někomu odkázalo. Věříce pravý opak a jednajíce zcela jinak, Římané podle Drapera dali prý svým potomkům podnět, aby vynalezli tak čisté náboženství a tak vzněšenou nauku? Či snad jest to vynález lidský?

Jest mnoho knih klassiků (zachovaných mnichy) a původních pramenů o správě, filosofii a obyčejích Římanů a, ačkoli se to často vypravovalo a opakovalo, přece krátce podám to, o čem dějepisci obšírně pojednávají, a odkazují na ně čtenáře, jemuž se taková četba zamítavá.¹⁾

Začneme tím, že ukážeme, jaký byl život veřejný v dobách předcházejících, a které mohly dátí podnět křesťanství. — Téměř jedno století před Kristem zahynulo v sociální válce 300 tisíc občanů, navzájem se hubičích. V tom čase udály se vzpoura a nepokoje Maria a Spartaka a všecka hrůza válek občanských. Po takovém krveprolití a zběsilosti Sulla (milovník literatury a zachránci starých knih) přece v době své diktatury mečem zahubil 12 tisíc Prenestanů; některé šlechtice vyhnal, jiné usmrtil, tisíce otroků povýšil na římské občany, aby zalidnil pustý a prázdný Řím.

Po letech Brutus vrazil dýku do prsou Caesara otcovského dobrodince svého, onoho Caesara, který přemohl Pompeja a byl stálým diktatorem na místě prvního triumvirátu. Zkrvácené a zsinalé hlavy Cicerona a Verra, nabodnuté na tribuně senátu, svědčily o hrozných proskripicích Antonia a Oktaviána, ve kterých pýcha, ohavnost a nemravnost skryla a vysvobodila některé ze slavných psanců. Po takových hanibnostech a ukrutnostech následovaly nové boje občanské a Brutus mimo bojiště naboden na svůj meč prosil otroka za smrt, aby nespářil záhuby svých

¹⁾ Mimo klassiky Juvenála, Seneku, Horatia a Tacita nahlednouti dlužno do »Dějin« Cantù o vých v kapitolu, v které jedná o mravech římských; také Gaume ve svých »Dějinách společnosti domácí« v kapitole o mravech v rodinách podává neuveritelný obraz zkázy.

přátele, a v posledním okamžiku vychrluje rouchání:
c t n o s t j e s t p o u h á s m y š l e n k a .

Antonius, opustiv ženu svou Flavii, stal se rozmarrem a hříčkou lstivé a smyslné královny. Ctižádosti Kleopatřině a své obětoval v krvavých bitvách své vojiny a usmrtil se konečně po takové porážce a hanbě, protože neviditelná ruka vítěznou palmou ozdobila ruce Oktaviána, který toho nejméně zasluhoval v boji. Tento zbábělec ani za nosiče k vojsku se nehodil. Jest zajisté podivno, že ten, jehož strach záchránil v bitvě u Filippi, jenž v námořní bitvě u Mýl v úkrytu ležel na lodi a očekával výsledek boje, a který v památné bitvě u Aktia zůstal na místě, kde byl vzdálen všeho nebezpečí, ten že byl určen, aby dodělal se nejznamenitějších vítězství nejpodlejší zbábělosti.¹⁾ Tak muž, jemuž se nejvíce nedostávalo statečnosti v boji, vládl v době, kdy všeho zbraněmi se dosahovalo.

Velmi příhodné byly okolnosti, aby se stavěl míru-milovným.

Onen národ zakládal svou slávu v násilí a výbozech. Cizinec a neznámý člověk byl jím pokládán za odporné zvíře: homo homini ignoto lupus. Když tak hrozné měl zásady, není divu, že proměnil cesty v potoky krve a svobodné národy v zástupy otroků. Bohem jeho byl stát, věštou zákon; republiku zvrhvali diktátoři a zákonem zhrdala chyrost tribunů. Kdo chtěl být náčelníkem, dříve musil být bičem a katanem lidstva. Julius Caesar, pokládaný za nej-slavnějšího z nich, chlubil se, že usmrtil více než milion cizinců. A že nešťastným obyvatelům provincií byla tisíckrát snesitelnější smrt, než být přemoženu v bitvě, až příliš na jevo dával hrozný výkřik: *vae victis!* s kterým Římané postupovali do cizích zemí.

Vykrváčen Řím ustavičnými válkami občanskými; lupičové v triumfu a pány města i silnic, na nichž ubírali se a otročili cestující; zákon opovržen, bezuzdná nemravnost, zchudlí šlechticové, hladoví lid, břemeny přetížené provincie, zpustošená a zničená Italie... nebylo ani odvahy, aby se čelilo takovému neštěsti.

¹⁾ Cantù: »Všeobecné dějiny«, díl II., období V., kap. 20.

11. Příchod Oktaviána nepřinesl národům klidu; síly jejich byly vyčerpány a rámě jejich bezmocné.

Nemocný jest velmi pokojný. A potom staré i čerstvé kaluže krve proměnily se v místa hnileb. A tato hnileba a zkaženost císařství byla tím strašnější, čím více se zdobilo nádherou a hledělo se oditi leskem bohatství. Chleba a her, panem et circenses, jako dítě si žádal ten přehojný a dříve statečný lid. Totéž, ovšem v poměru ke svému bohatství, žádali marniví a zkažení patriciové; chlebem byly jim hostiny vypravené nákladem mnoha tisíc sestercí, když jediné jídlo stálo až 10 tisíc. K tomu se pilo prastaré víno. Na stůl se dával mozek kanárka, salát se zaléval mlékem, masem lidským živili tisíce různých ryb a jako my skořici, tak oni posypávali zlatým a perlovým prachem vybraná a velmi vzácná jídla.¹⁾ Když žaludek byl přeplněn a výtečné víno hlavu jim mátlo, jen když ne rozum, rámě otroka pomohlo jim do vomitoria, aby znova si pochutnali na rozmanitých jídlech. Lázně, divadlo, cirkus, procházka na silnici Appiově, to vše ukracovalo jim čas, který zbýval po jídle a spánku anebo po výstředních ohavnostech chlípnosti.

Kdo by bez pošpinění papíru a začervenání se vypsal mohl jen zběžně a povrchně hanebnou nestydost těch počestných matron a propuštěných otrokyň, jichž nevázaný život byl příčinou nového názvu rozpustilosti (*libertinatio*)? Když císařství ve vojenství a politice dosáhlo nejvyšší moci, dospělo také k nej-

¹⁾ non erigit aegros
Nobilis ignoto diffusus consule Bacchus. (Luc. lib. IV.)
Condita quo quaeris consule? Nullus erat.
(Mart. lib. XII. epig. CVI.)

Nepotinis sumtibus omnium prodigorum ingenia superavit; commentus novum balneorum usum, portentosissima genera ciborum, atque coenarum, ut calidis frigidisque unguentis lavaretur: pretiosissimas margaritas acetō liquefactas sorberet: convivis ex auro panes et opsonia apponeret: aut frugi hominem esse opportere dicitans, aut Caesarem. — Suetonius: De Caligula 37.

vyššímu stupni nemravnosti; tehdy všecky ženy byly prostopášné.¹⁾

Odtud nesmírná porušenost století, jež ctitelé formy nazývají zlatým. »A přece nikdy nebylo takového bohatství a takové moci. Mohutná vojska, vzácní veleduchové, krásná umění a kvetoucí průmysl, stkvělé paláce, uhlazenost a pohodlí života, široké cesty, veliký obchod a tučné příjmy. Ale dostačuje člověku materiální civilisace? Směřují k vznešenému cíli společenskému ti, kdož jediné k ní obracejí zřetel svůj? Není člověku třeba více pravdy a spravedlnosti? A kdo ty připravuje?²⁾

Tak žili lidé, které Schlegel nazývá giganty nevázaností mravů, tak že Řekové u porovnání s nimi byli dětmi a učedníky na dráze nepravosti.³⁾

12. Závažnější ještě bylo to, že jejich náboženské nauky, jestli vůbec něčemu věřili, a filosofie té doby podněcovaly veskeru tu bezuzdnost a rozpustilost života. Není-liž známo, jak uctívali Venuši a Baccha, bohy to ohavnosti? Chrám Vestin opuštěn a zákonem několik dívek bylo nuceno jí obětovati nedobrovolné panenství. Že v Římě dovoleno 600 různých náboženství, to bylo, jako by se k zádnému nehlásili.

Oblíbenými filosofy byli následovníci Epikurea a Zenona, to jest přívrženci protivných nauk, které byly příznivý takovým mravům. — Ctnost záležela ve smyslné rozkoši, a když ta je omrzela a život jim byl nesnesitelný, stoicismus připravoval působivý jed anebo nabrousil dýku. Jako v náboženství ničemu se nevěřilo, tak i ve filosofii oddávali se praktické skepsi a neměli ani síly k činorodé práci duševní.

Jestliže se jim nedostávalo náboženského a mravního citu, tím hojnější byl u nich směšný, zločinný a špinavý podvod. Hanba takové osvícené a zjemnělé

¹⁾ Jamque eadem summis, pariter minimisque libido,
Nec melior, pedibus silicem quae conterit atrum,
Quam quae longorum vehitur cervice Syrorum.

Iuvenal., Sat. 16.

²⁾ Ces. Cantù: Všeob. děj., díl II., od. V., kap. 29.

³⁾ Schlegel, Filosofie dějin, předn. IX.

vzdělanosti! Kdo by mohl vypravovati ohavné ty skutky, o nichž se zmiňují Juvenal, Cicero a Tacitus, skutky matron, otrokyň, šlechticů, ano i císařů samých, jak dosvědčuje Suetonius? Ony nečisté rozkoše smyslné, ony nápoje z čerstvé krve lidské, k jichž přípravě tolik dětí usmrcovalo? A co řekneme o čarodějnících esquillinských, o kouzelnících velaberských a hadačích v cirku? A což hrozné vraždění dětí anebo odkládání jich, které pak shromažďovali nešlechetníci, aby je odchovali pro nevěstince anebo zmrzačivše a znetvořivše je, vykořisťovali jimi soustrast lidí?

Dosti; vychováni svatou a lidumilnou naukou naší sv. církve, nemůžeme si představiti takovou hrůzu, takovou nevědomost a strašné zločiny.

Nesmírné, hladové stádo otroků, přečetný roztřhaný lid, nazývající se svobodným, ale nevázaný a zkažený do krajinosti, několik set převrácených boháčů a samovládce, nazván Augustus (vznešený), poklädaný za boha. Nezměrná ta bída zakryta slávou a trofejemi starých výbojů. Takový byl stav říše římské v době narození a příchodu Ježíše Krista.

13. Čtenář sám pozná, zdali z tak ohavných věcí a nauk mohlo se zroditi evangelium, nová blahá zvěst, základ a zřízení křesťanství.

Syn Panny Marie, který ani v Athenách ani v jiné světské škole neučil se písmům, k úžasu a překvapení svých příbuzných, znajících celý jeho život, takto učil své učedníky: »Králové národů panují nad nimi: a kteří moc mají nad nimi, dobrondincové slovou. Ale vy ne tak: nýbrž kdo větší jest mezi vám, budíž jako menší: a kdo předchází, jako sloužící.¹⁾ Nepřišel jsem, aby mi sloužili, ale abych sloužil jiným. — Blahoslavení chudí duchem, nebo jejich jest království nebeské.²⁾ Nepečujtež tedy říkající: co budeme jísti, aneb co budeme pít, aneb cím se budeme odívati?³⁾ Blahoslavení lkající, nebo oni potěšeni budou⁴⁾. Uče se ode mne,

¹⁾ Luk. XXII. 25—26.

²⁾ Mat. V. 3.

³⁾ Mat. VI. 31.

⁴⁾ Mat. V. 5.

neboť jsem tichý a pokorný srdcem.¹⁾ Nebudete-li jako maličci, nevejdete do království nebeského.²⁾ Čiňte dobře těm, kteří vás nenávidí, a modlete se za ty, kteří vám protivenství činí a utrhají vám.³⁾ Po tom všichni poznají, že jste moji učedníci, budete-li mít lásku jedni k druhým.⁴⁾ Blahoslavení čistého srdce, nebo oni Boha viděti budou.⁵⁾ Když se postíte, nebývejtež jako pokrytcí smutní.⁶⁾ Ale když ty almužnu dáváš, ať neví levice tvá, co činí pravice tvá.⁷⁾

Nemocný snětí může očekávat jen smrt, tělo hnilobou zasažené rozpadne se v nečistý prach. Z Pantheonu zeje posměch bohů a hrozná nevěra, ale nikdy tam nevyklíčí jednobožství. Tak se stalo později i protestantům volnosti u vykládání písem a tím, že každý může určiti si způsob plnění svých povinností náboženských. Kterak tedy Draper odvozuje od římského císařství křesťanství, které přece vzniklo, aby ze základu vyvrátilo líčenou civilisaci Římanů jednotou víry, šlechetnou krví mučedníků a čistotou života tolika svatých vyznavačů? A což císařství, jehož život a celá duše byla v pyšném Římě, mohlo mít podílu na vídě národa tak vzdáleného, který nejpozději připojen k jeho panství a jemuž připravoval strašné ztroskotání Jeruzalema, zardoušení jeho synů a požár jeho chrámu? Zdá se Draperovi, že může být příčinou a podnětem nauky Ježíšovy těch deset hrozných pronásledování, ve kterých v tolika letech si umínili císařové, že utopí v krvi křesťany v prvních počátcích?

Ale Draper jest fatalista; v dějinných událostech vidí jen nezbytnou souvislost: post hoc, ergo propter hoc. Tak není třeba veleducha, aby nalezl důvody věcí, příčiny a spojitost událostí. V tom jest velmi svědomitý: udělají se chronologické tabulky a obšírně

¹⁾ Mat. XI. 29.

²⁾ Mat. XVIII. 3.

³⁾ Mat. V. 44.

⁴⁾ Jan XIII. 35.

⁵⁾ Mat. V. 8.

⁶⁾ Mat. VI. 16.

⁷⁾ Mat. VI. 8.

se vyloží. Ó, jak směšné byly by mnohé věci, kdyby nebylo neopatrných, kteří tomu věří!

14. Ježíš Kristus, pánska přátelství mezi nebem a zemí, klíč a světlo dějin, maje jako Bůh svůj počátek v Bohu Otci a jako člověk v nejčistším lůně Panny, narodil se v Betléme k potěšení nešťastných synů Adamových. Příchod jeho tušen a označen jako příchod krále světa; jako slunce vychází na obzoru zvěstováno kouzly jitřenky a radosti veškeré přírody.

Kdo z lidí může předpověděti dnes dopodrobna a obširně události ze života muže, který přijde na svět během století? Jestliže Bůh ho nepoučí, člověk nemůže znáti budoucí věci, pravil Plato. Sv. Jeronym pravil: čarodějové, hadači a všichni světští spisovatelé vyznávají, že lidem není dána známost budoucích věcí, ale Bohu.¹⁾

V knihách posvátných před tisíci lety v jednotlivostech přesně udány neobyčejné a neslychané okolnosti života, učení, smrti, zmrtvýchvstání a oslavy božského Spasitele. Kdó se zabýval dějinami, zná to dostatečně. Aby se nereklo, že knihy prorocké byly podvrženy a vymyšleny od prostých učedníků, postarál se Bůh o nejpatrnější svědec jejich původnosti slavným překladem Sedmdesáti pro pohanskou knihovnu v Alexandrii. A tudy kráčejí bloudící židé, nepřátelé naši a Ježíšovi, pod paží nesouce tytéž knihy, (odsouzeni, aby byli našimi knihovníky), kterými je a pohany přesvědčujeme o pravdě.²⁾

Známkou božstva jest zázrak. Ježíš Kristus potvrdil své učení mnohými a úžasnými zázraky; mimo to hojnými proroctvými o blízkých a vzdálených událostech.

¹⁾ Confitentur magi, confitentur harioli et omnis scientia saecularis literaturae, praescientiam futurorum non esse hominum, sed Dei. Hieronym. in Dan. cap. II. (edit. Veron. 1786, tom. V. p. 628).

²⁾ Proferimus codices ab inimicis, ut confundamus alios inimicos. In quali ergo opprobrio sunt Judaei? Codicem portat Judaeus, unde credit Christianus. Librarii nostri facti sunt, quomodo solent servi post dominos codices ferre, ut illi portando deficiant, illi legendo proficient. Sv. Augustin, Enarr. in psalm. LVI. num. 9. (edit. Paris 1691, tom. IV. p. 584.)

stech brzo by se byla objevila šalba nebo pravdivost jeho božství. Mrvní lidé, jasný rozum a hlubocí duchové vidí v životě a smrti Ježíše Krista jen světlo a pravdu, soulad a lítbeznot, krásu a vznešenosť. Velmi zakaleny jsou oči, které ho nevidí ozářeného jasem Božím. Co nedostává se zázrakům?

Vylitím drahocenné jeho krve za všecky lidi stali jsme se svobodnými a byli jsme vykoupeni z otroctví hříchu. Když roztrhla se opona zakrývající starou svatyni svatých, otevřely se zároveň brány věčné blaženosti dřívějším vyhnancům z nebeské vlasti. Věříme to živou věrou, a tato nejsladší naděje posiluje nad míru stísněnou naši hrud. Přečisté oči duchovní vidí velmi jasně a s radostí toto vznešené vykoupení.

Ale jest ještě jiné vykoupení patrnější, které zvěstuji dějiny. Poněvadž jest hmotné a tělesné, jest patrnější a zjevnější bezbožným, i těm, kteří vidí pouze očima tělesnýma: jest vykoupení otroků, vykoupení ženy, vykoupení dětí, vykoupení lidstva sužovaného a utiskovaného nesmyslnou nerovností kast, výhodných několika stům pošetilec a domýšlivců. Stará společnost byla snížena, všichni její filosofové a zákonodarcí neznali důstojnosti člověka stvořeného k obrazu Božímu. Sotva nějaký paprsek zbýval z této důstojnosti. Ježíš Kristus nazývaje nás svými bratry a prolévaje krev svou na vykoupení naše, ukázal nám slavný původ jakož i velmi vznešený cíl náš. Opovržený svět stanul tehdy a počal se obrozovati křesťanskou civilisaci, které náležitě neznáme, protože jsme neviděli propasti, z které nás vysvobodila.

§ II. Rozšíření a vývoj křesťanství.

15. Přicházíme nyní k rozšíření křesťanského náboženství, o němž vypravuje Draper v druhé kapitole následujícím podivným způsobem:

(Po smrti Ježíše) »Jeho nauky o lásce k bližnímu a bratrství přetrvaly tento skutek. Učedníci jeho, místo aby se rozptýlili, zorganisovali se . . .

Z tohoto zárodku vyvinula se nová a, jak výsledky dokazují, velemocná společnost — církev . . .

»Jak jsme již povíděli, způsobila vojenská vláda římská všeobecný světový mír i myšlenku bratrství mezi podmaněnými národy.¹⁾ Okolnosti byly tedy zcela příznivý rychlému rozšíření nově ustavených křesťanských nauk po celé říši.²⁾ . . .

»Jejich propagování bylo urychleno missionáři, kteří je hlásali na všech místech. Žádná stará filosofická škola se nechopila podobných prostředků.

»Politický stav říše položil novému náboženství meze. Jeho hranici byly posledně hranice říše římské³⁾ . . .

»Za prvních dob, kdy bylo ještě slabé, získávalo si proselyty jenom přemlouváním, ale když vzrostlo počtem a vlivem, počalo jeviti politické snahy, náklonnost založiti vládu vedle-vlády a říši v říši. Tyto snahy nepustilo nikdy již se zřetele. Jsou to v pravdě logické výsledky jeho vývoje. Rímstí císaři vidouce, že se nemůže žádným způsobem smířiti křesťanství s císařským systémem, pokoušeli se je zničiti násilím. Stalo se to dle jejich vojenských zásad, které neměly jiných prostředků leda násilí.

V zimě r. 302 až 303 odepřeli křesťanští vojáci v některých legiích připojiti se ke slavnostem konaným na usmíření bohů. Vzpoura rozšířila se tak

¹⁾ Jistě by to bylo zvláštní, viděti ten něžný cit lásky mezi provinciem různých národů a vzdělanosti, kteří ze svobodných stali se poddanými, z bohatých chudými, jak milují se vzájemně a jak přemoženi podávají ochotně ruce vítězům. Ať to řeknou naši předkové, zvláště Numantia a Kantabrové.

²⁾ Tak příznivé, že Nero dal křesťany natříti olejem a spáliv je za živa, učinil si z nich pochodně v zahradách; a že musili zůstávat v podzemních skrýších.

³⁾ Která doba se rozumí slovem posledně? Protože výraz brzo překročila hranice římské. Britannorum inaccessa romanis loca Christo vero subdita . . . et abditarum multarum gentium; et provinciarum multarum novis ignotarum . . . in quibus omnibus locis Christi nomen . . . regnat. Tertull. adv. Judaeos cap. VII. (edit. Paris. 1608 p. 189). — Druhé vydání českého překladu Draperových »Dějin« vypustilo slovo »posledně«, ač v originále anglickém (23. vyd. z r. 1901 str. 57) stojí: »Its limits were eventually those of the Roman Empire.«

rychle, a stala se tak hrozivou, že byl nucen císař Diokletian svolati radu za tím účelem, aby se ustavilo, co třeba činiti. Nesnadnost onoho postavení lze pochopiti z toho, když se pováží, že choť a dcera Diokletianova byly křesťankami. Diokletian, jenž byl muž velikých schopností a širokého politického rozhledu, rozhodl se z politické nutnosti, opřiti se nové straně, ale přece výslovně připojil, že ze to má dítě bez krveprolití« (lež Gibbonova). »Ale kdo může kontrolovat šílené vzbouření občanské? Chrám v Nikodemii byl stržen až k základům; za odvetu založen byl v paláci císařském oheň, jedna vyhláška císařská byla veřejně s posměchem stržena.« (Draper by chtěl snad, aby ji křesťané líbali a zachovávali její nařízení?) »Křesťanští důstojníci ve vojsku byli sesazeni; všude bylo slyšet o mučení a vraždách. Tak bez odporu bral se v předbeh ūdalostí, že sám císař nemohl zastavit protinásledování.¹⁾

»Když se Diokletian vzdal vlády (r. 305), Konstantin, jeden z uchazečů trůnu, pozoruje výhody, které by mu vzrostly z takové politiky, připojil se sám jakožto hlava ku křesťanské straně. Tím se stalo, že v každé části říše byli muži a ženy hotovi bojovati pro něj mečem a ohněm; v každé legii měl věrné přívřenice. V rozhodné bitvě u mostu milvijského korunovalo vítězství jeho plány. Smrt Maxima a další smrt Licinia odstranila všechny překážky. Konstantin pak nastoupil trůn caesarů jakožto první císař křesťanský.

»Úřady, zisk a moc měl každý na zřeteli, kdož se připojil k výbojně sekte.«²⁾

Těmi slovy Draper končí vypravování o dobách křesťanství, které dějiny nazvaly hrdými.

Všimněme si dobré prostého způsobu, kterým vypravuje, jak v první době pouze přesvědčováním šířila

¹⁾ Protože nechtěl; jen rozkazu bylo třeba, jak později učinil a jako Konstantius Chlorus, který zároveň v jiných provincích panoval a neprolil ani kapky krve.

²⁾ Draper, českého překladu str. 60—63.

se nová nauka, aniž se dle jeho mínění setkávala s nějakým odporem; právě naopak nalézala prý duše připravené citem bratrství, který spojoval přemožené a vítěze. Nezmiňuje se o ukrutnících a utlačovatelích myšlenky, ani o žalářích, hranicích, propastech, mučákách, ani o obětech a katakombách, nezmiňuje se o mučednících, slzách a krvi. Takové písničky uschovává si Draper ku vhodné příležitosti, až bude mluviti o ukrutnostech inkvisice. Předpokládá, že až do roku 305 nebylo vráždění. Aby omluvil nejrafinovanější ukrutnost tyranů, nazývá ji silou a vojenskými zásadami. Ušlechtilost a pevné svědomí mučedníků nazývá vzbourením, vztourou, držostí. Tak vše se zdá jasným a snadným. Rozšíření křesťanského náboženství bylo zcela přirozená věc na světě; bylo již rozšířeno, když začalo být utlačováno. Kde tu jaké stopy působení Božího?

16. Zkoumejme cenu tohoto tak podivného rozumování a ponechme slovo dějinám oněch staletí. Především neumím dosti oceniti říznost nového neznámého logického důvodu. Minim tím zvláštní příčinu, kterou Draper uvádí na prvním místě ve svém vypravování, kterak po smrti Ježíšově přece shromáždilo se několik apoštolů, chudých a nevědomých, bážlivých a sobeckých, jak je líčí evangelium, aby si předsevzali a dokonali obrácení světa k učení pohaněného mistra. Příčina jest tato: jeho učedníci, místo aby se rozprchlí, zorganisovali se. Jest to vážný a filosoficky výklad událostí?

Otzážka: Na širou pevninu vystoupí Ferdinand Cortés s hrstkou lidí a vida zástupy nepřátelských bojovníků, spálí vlastní své lodi a zbaví se ústupu. Málo těch Španělů, bez naděje na vyváznutí, jak mohlo poraziti tak veliké vojsko? Odpověď: Místo aby byli poraženi, dosáhli úplného vítězství.

Toť nový způsob dovozování a vyhýbání se nesnázím. Poněvadž pak nové věci povznášejí jméno svého původce, zajisté že Draper a jeho obdivovatelé nebudou mít ničeho proti tomu, že takové důvody pojmenujeme důvody Draperovými.

Neméně podivno jest vypravování a kázání apoštolů. Praví: Jejich propagování (záasad křesťanských) bylo urychleno missionáři, kteří je hlásali na všech místech. Žádná stará filosofická škola se nechopila podobných prostředků.

Ani nenapadlo rozumným lidem, aby se o to pokoušeli. Ať aspoň Draper rozběhne se do světa a usiluje o to, aby zřídil akademie pro spektrální analysu, o niž pracoval, anebo aby založil nové náboženství, o němž mluví na konci svých dějin. Ať vezme si učedníky, a byť i panovala všeobecná lhostejnost náboženská, nic zlého se mu nepřihodí. Po jeho smrti, ano před smrtí ještě uvidíme, co zbude z jeho díla.

Proč filosofové nerozešli se do světa, aby vzdělali národy? Byla by apoštolum napadla taková pošetilost, kdyby se jim nebylo dostalo vnuknutí s hůry? Co znamenají mimo to slova: »místo aby se rozptýlili, zorganisovali se?«

Proto mohlo by se Draperovi odpověděti: Filosofům nenapadla myšlenka šířiti vědu missiem; tedy apoštolové byli moudřejší než všichni filosofové na světě. Ať nám řekne, kdo učinil z prostých lidí tak zmužilé a horlivé missionáře?

Než tomu nebylo tak. Na počátcích křesťanství vystoupili proti němu filosofové knihami a řečmi: Plotinus, Porfyrius, Jamblichus, Plutarch, Proklus a jiní méně známí synkretisté alexandrijští, potírali slovem i písmem vznikající nauku. Z nich zvláště Porfyrius jako zběsilý a bez smyslů kázel proti křesťanství na ulicích a náměstích samého Říma. A nemalou vzbuzoval pozornost, když lidé spíše ho měli za kněze nepravé té filosofie než za filosofa.¹⁾ Cestoval po mnohých místech a psal proti křesťanství na všecky strany. Také nejslavnější staří filosofové

¹⁾ Eo magis enthuastico philosophiae generi a praeceptore condito insistebat... pro divino quodam non philosopho tantum, sed sacerdote etiam generisque sanctioris homine habebatur. J. a. Bruckeri Historia critica philosophiae. Tom. II. per II. pars I. lib. I. cap. II. sect. IV. edit. Lips. 1766, p. 248.

cestovali a studovali na různých místech a otevírali školy v rozmanitých krajinách, jak snadno lze se přesvědčiti v dějinách. Byť, co se týče mnohých cest filosofů, bylo přeháněno, jak myslí Ritter, přece není pochybnost, že mnohé cesty podnikli a z nich veliký užitek měli. Tak Pythagoras a Plato odebrali se do Italie a tam vyučovali vědomostem řeckým. Tak zajisté šířila se stará filosofie klassická a sdělována jiným městům.

Ač jsme citované řádky důkladně probrali, přece zavdávají nám příčinu k vážnějším úvahám. Nejprve dlužno povážiti, že filosofie a pohanské vědy byly majetkem několika, anebo kdo se jimi zabýval, měl privilegované postavení.

Lactantius promlouvaje o pravé moudrosti, úplné a dokonalé, praví vzhledem k tomu: »Podle Cicerona spokojuje se filosofie s málo badateli, úmyslně se vyhýbajíc množství lidí. Ale poněvadž dána všem bez rozdílu, není pravou ta filosofie, která se boji společnosti lidí¹⁾ Když Alexander Velký stěžoval si, že Aristoteles šíří filosofii mezi lidem, takto psal: »Chci vynikati nad ostatní lidí více moudrostí než mocí. A kteřak budeme vyššími jich, když by věděli tolik, co my?« — Tak nejedná a nesmýšlí katolická církev, pravá matka všech lidí; na všecky patří týmž okem, se všemi chce sdělit se o své světlo. Nejen neprodává vědění, ale missionáři opouštějí majetek, rodiny své, a umírají za všech časů zanícení láskou, aby vysvobodili neštastné z nevzdělanosti, v níž jako ztrnuli dřímají.²⁾

¹⁾ Est, inquit Cicero, philosophia paucis contenta judicibus, multitudinem consulto ipsa fugiens. Non est ergo sapientia, si ab hominum coetu abhorret, quoniam si sapientia homini data est, sine ullo discrimine omnibus data est, ut nemo sit prorsus, qui eam capere non possit. — Lactant. Divinae institut. libro III, cap. XXV. (edit. 1525, pag. 65).

²⁾ Gratus ista fiunt, facile, cito, modo pateant aures, et pectus sapientiam sitiat: Nemo vereatur nos, aquam non vendimus, nec solem mercede praestamus: Dei fons uberrimus atque plenissimus patet cunctis, et hoc coeleste lumen universis

Za druhé naskytá se, že, ačkoli filosofové kázali nebo aspoň cestovali, aby se naučili vědám anebo šířili svou vědu, zbývalo překonati ještě větší nesnáz, a sice pohnouti srdcem. Ale co pravím? Kdyby byli filosofové zůstali na svých stolicích, mohli se dodělati většího úspěchu u posluchačův a lidí na místech, kde se nalézali, než cestováním. Vždyť víme dobře, že cizinci není tak známa nálada duši, ani neví, na co větší má dávat důraz, kdežto kdo zůstává na jednom místě, může opakovati a vštěpovati učení dle potřeby. A jestli tím způsobem nedosáhne se příznivého výsledku u mnoha lidí, přece aspoň u některých bude tím trvalejší a pevnější. Zdá se mi, že kterákoli věc, ať hmotná nebo mravní, šířením a rozvětvováním se počíná se jaksi ztráceti. Dobrá věc byla vždy vzácná. Filosof, který radil Alexandrovi, aby příliš nerozširoval hranic své říše, ale spíše zabezpečil jí střed, znal zajisté věci lidské. Proto filosofové nemusí se omlouватi, že necestovali a nekonali missií. Mnohé školy byly velmi praktické, učily totiž tomu, co by měl člověk činiti, a jestli žádného úspěchu neměly, bylo to zajisté proto, že jich slovům se nedostávalo tepla a života, že nepůsobily na srdce lidská. A hle, ani jeden filosof nenapravil mravů některého občana ve své ulici, pravil Voltaire, který jistě nebude Draperovi podezřelým. Kdežto apoštolové nadchli své posluchače, že šli na smrt s úsměvem na rtech, že děti a dívky vyznávaly víru svou v největších mukách, a to na všech místech a ve všech pronásledováních. Rozšíření bylo by lidské společnosti na škodu, ale té společnosti, která přicházela s nebe, bylo prostředkem vytrvalosti.

Kolika oklikami se musí jít, když se nejde pravou cestou!

18. Draper zabíhá na scestí, protože před Bohem prchá a ve své vědě nepřipouští tak svatého jména. Chladně a lhostejně praví, že snadným bylo dilo apo-

oritur, quicumque oculos habent. Num quis haec philosophorum aut umquam praestitit, aut praestare, si velit, potest? Lactant. lib. III. cap. XXVI. pag. 66.

štolů . . . Pomyslil někdy a uvážil náležitě, kdo byli apoštolové a kolik jich bylo, jaký byl stav říše římské, jaké učení hlásali, jaké statky nebo odměny nabízeli a zvláště jak vypraveni byli k tomu všemu?

Draper může věděti, že kříž byl pohoršením synagoze a bláznovstvím pohanům; že apoštolové bojovali proti silnému a houževnatému odporu tehdy přehojných a obávaných židů roztroušených ve světě; proti pohrdání filosofů, jak zřejmo z dějin pohanských, kteří považovali je za lidi sprosté a učedníky Ježíše Krista za luzu, a kdyby některý z nich se byl obrátil, tím že odsoudil se k osamocenému a opovrženému životu.¹⁾

Záliba v divadlech a zvláště v cirku překážela víc dílu obrácení než sama smrt, a přidáme-li k tomu útrapy za Nerona a ostatních pronásledovatelů! . . . A jaké útrapy! Draper byl v Římě a snad spatřil dějiny křesťanské načrtnuté v temných chodbách katakomb.

Není třeba hromaditi citáty, uváděti akta mučedníků a svědeckví dějin, by přesvědčen byl ten, jenž dějin tak zneužívá. Také by nebylo prospěšno, popisovati bolestné výjevy, zrosené krví a slzami. Pověstný původce »nových důvodů«, ač o všem mluví a o všem pochybuje, přece z těchto otázek neučinil si bojiště ani je nazval konflikty, třeba že to byly konflikty velmi hořké, ze kterých jako vždycky vyšla církev vítězem.

Ale nelze odpustiti nepochopitelné mlčení Drapera o pronásledování věřících před Diokletianem. Nezkušený čtenář čta, že při vzniku křesťanství byli Římané prodchnuti city bratrství, a nenalézaje ani zmínky o ukrutnících až do r. 302, bude se domnivati, že náboženství Ježíše Krista před tím ničeho neintrpělo. Dějepiscové čítají dvanáct až třináct pronásledování před Diokletianem. 1. Pronásledování Neronovo od r. 64—68, ve kterém zemřeli zvláště sv. Petr a

¹⁾) Hic stipatus clientum cuneis, et frequentiore comitatu officiosi agminis honestatus, poenam putat esse cum solus est (S. Cyprian. lib. II. p. 20. epist. II. edit. Erasmi, Paris. 1541.) Známo jest nám o té sektě, že se jí všude odpírá. Skutk. ap. St. hl. 28, v. 22.

Pavel. 2. Domitianovo od r. 90—96, ve kterém dosáhli mučednické palmy i příbuzní cisařovi: Flavius Klemens a Flavia Domitilla. 3. Trajanovo od r. 97 až 116, ve kterém do Říma přivlečen sv. Ignác a předhozen lvům. 4. Hadrianovo od r. 118—129, ve kterém různými a krutými mukami týráni sv. Symforosa a 7 synů jejích. 5. Antoninovo od r. 138—153, ve kterém po strašných bolestech do nebe se odebrali sv. Felicitas a její synové. 6. Sv. Polykarp, apologéta Justiniana a mnoho jiných zemřelo následkem ediktu Marka Aurelia v roce 161. 7. Sv. Perpetua a Felicitas a j. v roce 211 za panování Septimia Severa. 8. Ještě obnovil pronásledování Maximin v r. 235 a zvláště 9. Decius v r. 249, který příliš se rozlítal a prodloužil muky až do r. 251, ve kterém zemřel. 10. Sv. Hippolyt, sv. Vavřinec, sv. Cyprián byli strašně mučeni za Gallu a Valeriána. 11. Kviritus a sv. Felicissima umučeni za Klaudia, a 12. papež Felix na rozkaz Aureliův r. 273.

Kdo by sčetl všecky mučedníky, kteří získali výtznou palmu v tolikerém pronásledování? Kdo by vyjmenoval všecky ty hrozné a neobyčejné způsoby muk? ...

Non mihi si linguae centum sint oraque centum,
Ferrea vox ——————
Omnia poenarum percurrere nomina possim.¹⁾

Kříž, lvi, meče, železné bodce, bičování, hranice, rožně ... Vrhání do Tiberu, biti holemi, drcení kollem; tak proti nim zuřili, aby jim víru odňali ... a všecko nadarmo.²⁾

A to není zaznamenáno jen církevními dějepisci a zachováno v památkách církve náhrobními kameny a katakombami, nýbrž to zvěstují i spisovatelé světští. Nepřátelé církve, jichž následuje Draper, tvrdili, že až do časů Diokletianových nikdo nebyl usmrcen pro víru. Plinius, Tacitus, Seneka a Juvenal zanechali však

¹⁾ Aeneid. 6.

²⁾ Acta primorum martyrum op. Theod. Ruinart, lib. I. Amstelod. CICICCCXIII.

nám zprávy úplně souhlasné s uvedeným podáním a starobylými památkami.

Kdo nezná dotazu Plinia, správce Bythinie, u Trajana a odpovědi cisařovy? Zdaž z toho nepoznáváme, že humanní spisovatel Plinius odsuzoval křesťany na smrt z toho jediného důvodu, že obžalovaní byli »učedníky Kristovými«, a že šlechetný Trajan to schvaloval?¹⁾ A Draper, když sestavil si výtah z Obrany Tertulliánovy, proč nevěří tomu, co slavný apologéta vypravuje a živě popisuje, podávaje kolem roku 200 mohutnou svou obranu celému pohanstvu a císaři?

»Na kříže a kůly věšte křesťany ... Železnými hřeby rozdíráte boky křestanů ... Stínáte hlavy křestanům ... Vrháte nás šelmám ... Jsme upalováni ... Jsme odsuzováni do dolů ... Jsme vypovídáni na ostrov.«²⁾

Doplňvše, co professor newyorský vynechal, vůči tak podivuhodné věře a statečnosti tolika hrdinů v celém světě nemůžeme jinak, leč vyznati, že tu působila všemohoucí ruka Boží.

Zajisté musíme tu opakovati slavné dilemma svatého Augustina vzhledem k obrácení světa na pouhé kázání neučených a bázelivých učedníků, kteří opustili Mistra svého v den utrpení. Buď ruka Boží byla s nimi, naplňujíc je svým božským duchem a pomáhajíc jim zázraky, anebo připustíme, že přece jest velikým zázrakem toto obrácení světa a počátek křesťanské vzdělanosti, způsobené bez zázraků, bez vědy a umění a

¹⁾ »Interim in iis, qui ad me tamquam christiani deferebantur, hunc sum secutus modum. Interrogavi ipsos, an essent christiani: Confiteente iterum ac tertio interrogavi, supplicium nominatus: perseverante duci jussi ... Visa est enim mihi res digna consultatione, maxime propter periclitantium numerum. Multi enim omnis aetatis, omnis ordinis, utriusque sexus etiam vocantur in periculum, et vocabuntur. Epist. lib. X. p. 631—633, edit. Genevae cum comment. Catanaei. 1643.

²⁾ »Crucibus et stipitibus imponitis christianos ... Ungulis deraditis latera christianorum ... Cervices ponimus ante plumbum et glutinum et gomphos ... Ad bestias impellimur ... Ignibus urimur... In metalla damnamur... In insulis relegamur...« Tertull. Apolog. cap. XII. Českého překladu Václ. Vojáčka z r. 1877 (nákl. Dědictví sv. Prokopa) str. 56.

jakýchkoli pomůcek, jen právě utrpením a smrtí pro lež s nevýslovou houževnatostí hlásanou. Na všechn způsob zázrak jest patrný; věc Boží.

Ani se to nedá jinak vysvětliti. Chatrné důvody uvedené Draperem, mlčení o třech stoletích tak důležitých pro křesťanství, jelikož se tu jednalo o život nebo smrt, libovolná, nepravá a zcela pravdě nepodobná domněnka o citu bratrství pošlého z výbojného, hrozného hesla: *vae victis!* — všecky ty vytáčky vzhledem k událostem, aby nebylo ani zmínky o zázracích, zdaž nemůžeme vše to pokládati za skryté a stydlivé vyznání nevěry, že slavná církev Kristova božského jest původu?')

Není příčiny, abychom uváděli zásadní nevěrce, ale abychom byli nestranní, přiznáváme, že vážní a soudní spisovatelé líčí národy v době příchodu Ježíše Krista jako dobře připravené ku přijetí jeho nauky. Zakládají svůj úsudek hlavně v tom, že modloslužba ztrácela důvěry, pocitovala se tudíž prázdnota v duši a tušilo se a všeobecně se domnívalo, že bohové se ztráceli, *excedere deos*.

Tento stav duševní a pak říše římská požívající míru za vlády Augustovy zdá se jim velmi šťastnou přípravou světa ku přijetí učení Ježíše Krista. Ale také zaznamenávají hroznou zkaženosť mrvav, následek to nevěry, a že by to bylo ještě holé bláznovství, kdo by chtěl vysvětliti rychlé rozšíření křesťanství bez pomoci Boží.

¹⁾ Nevěrec Gibbon ve svých »Dějinách úpadku a zkázy římské říše«, aby vysvětlil přirozeným způsobem rozšíření křesťanství, mimo jiné příčiny uvádí také horlivost missionářů a bratrství národů. Líčí Diokletiana jako muže šlechetného a zbožného a obmezuje počet křesťanských mučedníků na několik set. Nepřipouští jiných pronásledování leč právě pronásledování Diokletianovo Ze Hegesippus, Justin, Athenagoras, Tertullián, Eusebius a mnoho jiných očitých svědků mluví jinak, tomu nevěří a lhosejší si toho nevšimá. Mluví také pohané Plinius a Tacit, dosvědčují to edikty, oltáře a hrobky, ale Gibbon i o jejich svědeciv pochybuje. Pro něho nemá ceny podání a památky sta chrámů, které v uctivosti chovají památku svých mučedníků; sám živ jsa 18 století později nalezl pravdu: ničemu nevěřiti.

Bossuet zajisté v »Rozpravě o dějinách všeobecných¹⁾ velmi dobře a důkladně ukazuje nám plán Prozřetelnosti, která zjednávajíc Římanům mír a sjednocujíc je v jedné říši, připravovala tím ustavení nového, věčného národa křesťanského.

Cesare Cantù a Alzog napsali ve svých dějinách zvláštní kapitolu, ve které pojednávají o příznivých okolnostech pro šíření náboženství katolického. Ale jaké větší překážky, obecné i zvláštní, potom uvádějí? A přece Alzog, maje na myslí více příznivé okolnosti, praví: *Byl to velmi vhodný okamžik, aby založen a zřízen byl všeobecný vliv křesťanství. Nikdy netouženo tak po náboženství v duchu a v pravdě, nikdy svět nebyl ku přijetí tohoto náboženství lépe připraven.²⁾*

Připouštím, že modloslužba neučinila národy šťastnými, a proto že cítili živou touhu po něčem, co by uspokojilo srdce jejich, tak že v hloubi duše své, jako Atheneané, maně zřídili oltář *Ignoto Deo*; přece však podle mého náhledu nedostačuje to, abychom předpokládali, že byli připraveni ku přijetí pravdy.

Apoštolové započínali bořením postavených oltářů, podvracením víry a bájesloví vštípeného s mlékem mateřským, o něž se opírala tehdejší vzdělanost a společnost. Nic nebývá zbořeno bez pohnutí a otřesení. Jest obecným zákonem, že se bráníme, když se na nás útočí, a dáváme přednost chudému a chatrnému domovu před bohatstvím a nádherou cizího domu. A tak stalo se, že tehdy probudila se horlivost Římanů pro bohy jejich a hojněji navštěvovali chrámy, když křesťané hlásali zničení jich. Ale v tom ještě není jádro věci, neboť nedostačovalo věřiti, nýbrž dlužno bylo život napraviti. Jednalo se o to, aby se omladila a posilila ona sešlá a pokleslá civilisace, aby se napravily pokažené mravy, ve kterých sestárla a které ji vysílily; zde byla živá rána na těle rozkoš-

¹⁾ Spis přeložen do češtiny od Martina Kabáta (v Praze 1893, nákl. vlast.)

²⁾ Alzog: Handbuch der Universal-Kirchengeschichte (VIII. Aufl., Mainz 1866), p. 73 nn.

nické té společnosti. Bylo možno vyhojiti ji, aniž rána byla vypálena? Slovem, byla ona společnost zkažena nebo ne? Ano? Očim slabým a nemocným je zajisté velmi potřebno, aby ozdravěly, ale nejsou v nejlepším stavu, aby patřily na krásu a jasnost nebe.

S druhé strany nepokoj a tiseň duchů byly by uspokojeny novou lží? Zajisté nikoliv; jako se neutišily novým bohem zařadeným v Pantheoně. Prozkoumavše všecky okolnosti příznivé prý, myslíme, že byly obsaženy ve slovech: hlásala se pravda.

Co se týče výhody z obecné nadvlády říše římské, když se všecko dobře uváží, pozná čtenář, že v ní snad ještě s většími nesnázemi se potká ten, kdo tak vykládá rozšíření křesťanství.

Když císařové za bohy byli vyhlašováni, nebylo možno, aby křesťané odpírajíce úctu sochám jejich a příslušníků protivící se jich svědomí, nebyli považováni také za rušitele obecného pokoje a mimo to za posměvače bohů.

Kdož by nevěděl, jak chouloustivá jest tato okolnost a jak ochotní prefekti a pochlebovací prokonsulové v provincích závodili v horlivosti, aby nedopustili tak velikého zneuctění a potupy svých panovníků. Proto, když císaři to zvěstováno a tento uražen jediný vydal edikt, byli křesťané pronásledováni takřka v celém světě.

A poněvadž stále byli střeženi a urputně pomlouváni, považováni za neprátele pokolení lidského a říše, za pověrečné proklatce a podle slov Tertulliánových každá nehoda stihnuvší národ jim se přičítala a hned voláno: křestany šelmám! tak že visel život těchto ubožákův ustavičně na nitce a všichni vydáni byli na pospas takřka náladě císaře nebo jeho milostnice.¹⁾

Nebylo by bývalo lépe, kdyby byla říše rozdělena v menší království a mocnářství, tak že by pronásledování v jednom nebylo zasahovalo do jiných? Kam

¹⁾ Si Tiberis ascendit in moenia, si Nilus non ascendit in arva, si coelum stetit, si terra movit, si fames, si lues, statim, christianos ad leonem. Tertull. Apologet. cap. XL. česk. překladu str. 102.

by se podělo katolictví dnes, kdyby krutovládce měl v rukou svých vládu celé Evropy? Zvláštním řízením prozřetelnosti Boží bylo rozdělení říše římské v křesťanská království. Papež málokdy mohl by volně konati úřad svůj, kdyby vedle něho byl takový universální mocnář, třeba i křesťanem byl.

Z toho patrnou, jak skrovná byla výhoda plynoucí z nadvlády římské; není tu výhody, leč když se předpokládá, že křesťané nebyli pronásledováni.

19. Draper končí své vypravování, říka, že křesťané dosáhli přízně císařovy, důstojnosti a úřadů, a tím prý až příliš dobře vysvětleno všeobecné jich rozšíření.

Dokončeme také tuto kapitolu, poukazujíce na to, co r. 58 napsal apoštol Římanům: Víra vaše jest rozhlášena v celém světě¹⁾ Známý již list Plinia k Trajanovi poučil nás, že i v krajinách Bythinie vzrostl počet věřících. Známé také a vážné jest svědec Tacitovo, který na počátku druhého století zmiňuje se o velikém množství »ingens multitudo«,²⁾ a ještě slavnější, milé a výmluvné slovo Tertulliánovo k císařům v r. 200: »včera jsme se narodili a jsme všude«, a jiné květnaté a uhlazené slovo jeho: »in quem enim alium universae gentes crediderant, nisi in Christum qui jam venit?«³⁾

¹⁾ Epištola k Římanům, kap. I. v. 8.

²⁾ Annal. lib. XV. cap. 44.

³⁾ »Cui enim, pokračuje Tertullián, et aliae gentes crediderunt, Parthi, Medi, Elamitae, et qui inhabitant Mesopotamiam, Armeniam, Phrygiā, Cappadociam; et incolentes Pontum, et Asiam et Pamphyliam; immorantes Aegyptum et regionem Africæ, quae est trans Cyrenen inhabitantes? Romani et incolas tunc et in Hierusalem, Judæi et caeteræ gentes; ut jam Getulorum varietates et Maurorum multi fines, Hispaniarum omnes termini et Galliarum... Britanorum... Sarmatorum... Dacorum... Germanorum... et Scytharum; et abditarum multarum gentium et provinciarum et insularum nobis multarum ignotorum et quae enumerare minus possumus? In quibus omnibus locis Christi nomen... regnat; utpote ante quem omnium civitatum portae sunt apertae, et cui nullae sunt clausae... Christi autem regnum et nomen ubique porrigitur, ubique creditur, ab omnibus gentibus supra enumeratis colitur, ubique regnat, ubique adoratur, omnibus ubique tribuitur aequaliter.« Adv. Judæos c. VII.

Proti tomuto nevinnému a tichému lidu, ale plnému víry a života, zamířili filosofové své řeči a pomluvy, krutovládcové stíhali ho hroznými mukami. Nic vícem nemůže být řečeno nebo vykonáno proti katolictví, co tehdby se nebylo řeklo nebo vykonalo.

Celsus byl největším a nejstrašnějším nepřítelem. Jeho spisy jsou zásobárnou sofismat a pomluv, a také všichni, kdož po něm přišli, u něho si zbraně vypůjčili. Filosofové XVIII. století se všemi posměšky, narážkami a vším mudrováním, byli jen bídňimi plagiatory Celsa. Draper jest jím také. A co do hrůznosti muk jest patrno, že nemohou krutější muky myšleny být nad ty, kterých tehdby užíváno.

Po sedmerém pronásledování Decius vida, že křesťanství přece vzrůstá, a považuje je za zcela se protivící císařství, umínil si pevně, že je vyhlaď všemi možnými prostředky.

Hlavně miřeno, jako vždy, na hlavy biskupů a kněží; nejhorlivější, nejučenější a nejzáslužnější tenkráte byli oplakáváni osířelými církvemi. Někteří zbabělci odpadli, ale hrdinové kráčeli do své vlasti, do nebe.

Decius zemřel, ale křesťanství nezahynulo.

Po padesáti letech r. 303 Galerius umínil si obnovit pohanství, uctíval bohy, aby přemohl Peršany. Začal boj proti křesťanům. Hrozné bylo pronásledování; Nikodemie a Tyrus, Egypt a Thebais, Frygie a Alexandrie, Antiochie a celý Východ krví zroseny. Bojovali tyranové vymýšlejice nové muky; bojovali mučedníci, jsouce ochotnějšími k mukám a šetříce samých katanův. Konečně zemdlel dříve krutovládce vražděním, než věřící, obětujíce životy své.¹⁾

Galerius v krutých bolestech na lůžku smrtelném poznal marnost svého počínání a ustal v ukrutnosti. Totéž učinil Diokletian. Dobře známo jest, že se to

¹⁾ I mužové i ženy ani nečekali, až by po vídce se jich dotazovali, jako o závod vrhali se do ohně a kladli hlavy své pod sekery. Eusebius, Hist. eccl. Kniha VIII. hl. VI. českého překladu Jana Kocína z Kocínetu (vydaného r. 1855 od Jana Hrbce) str. 411.

událo dávno před úvahami Konstantinovými. Trpělivostí a mírností se zvítězilo, »ovce přemohly vlky«.¹⁾ Vítězství bylo dítkem síly a života, s kterým se ten podivný lid narodil, pravý Fénix povstalý ze svého popelu a ze své krve...

Po jedenácti letech císařská korouhev se nazývala labarum, kříž byl vůdcem vojska a nejvzácnější ozdobou koruny. Bylo Církvi třeba bohatství, důstojnosti a úvah mocných tohoto světa, aby žila nyní v rozkvětu?

§ III. Křesťanství po míru Konstantinově.

20. Poněvadž Draper doznavá, že křesťanství zvítězilo nad modloslužbou a vřrou pohanskou a že mírem Konstantinovým dosáhli křesťané radosti a blahobytu, dalo by se očekávat, že ve svých „Dějinách“ věrně vylíčí nauku a obřady církvi veřejně užívané, když nyní mocná a vítězná do pozadí zatlačila modly a osvítla jich ctitele.

Uhudne čtenář, co newyorský učitel vypravuje dále o církvi katolické? »Že církev v tomto období pokoje a blahobytu úplně se pokazila pohanstvím.« Tak praví ku konci opíráje se o porušené citáty a protirečnosti, jak ukáži.

Opsali vše, co vypravuje, bylo by zbytečným obtěžováním čtenáře; uvedeme jeho výklad po částech. Praví takto:

»Abychom jasně ocenili změnu křesťanství — změnu, která je konečně uvedla do konfliktu s vědou, musíme mít pro srovnání na zřeteli stav křesťanství, jakým bylo za dřívějších dob neporušenosti. Takovým je shledáváme šťastnou náhodou v »Apologii nebo obraně křesťanů proti žalobám pohanů«, která byla napsána Tertulliánem ... je to výklad víry a přičin

¹⁾ Oppugnati sunt, inquit, undecim discipuli, totus orbis oppugnabatur; verum qui oppugnabantur vicerunt, qui oppugnabant sublati sunt. Oves deviceret lupos. — Johannes Chrysostomus, Opera, in hom. IV. de verbis Isaiae, t. I. pag. 1234; edit. Paris. 1556.

křesťanství, který byl podán v císařském městě před tváří celého světa, nikoli naříkavá nebo vášnivá církevní žaloba, nýbrž vážný historický doklad.¹⁾

Velice nás těší, že Draper tak smýšlí a tak si váží výmluvných a učených spisů Tertulliánových, nevyrovnatelných silou a nadšením, někdy přílišnou stručností temných.

V té příčině, uznávám po spravedlnosti zásluhu, kráčí ve šlepějích našich slavných předchůdcův;²⁾ slavného apologety dovolám se později jako prostředníka v našem sporu. Ale připomínám, že, ačkoli Tertulliánova »Obrana« jest výkladem víry a příčin křesťanství, přece nemůže být považována za jedinou knihu, ve které jasně vyložena víra a celý řád prvních křesťanů. Dojista se nahlédne, že odpovídání na žaloby těch, kteří jen z doslechu a pověsti nesmyslně křesťany obviňovali, není totéž jako psátí knihu, ve které se odůvodňuje a vykládá víra a bohoslužba církve. — Tertulliánovi přísluší chvála, že v »Obraně« porází nepřátele vlastními jejich zbraněmi. Vyvrátili pomluvy těchto nepřátel jako nesmyslné a pošetilé, potírat důvody jejich jako bezcenné a sobě odporující, stavěti proti nim dobromyslnost, lásku a mírnost křesťanů, takový jest předmět zmíněné »Obrany« a také její zásluha.

Pojednává se v ní více o pohanech než o křesťanech. Draper chtěje poznati pohanské mravy a nedbaje Tacita, Ulpiána, Seneky, Juvenala a jiných spisovatelů, studoval by jen právem pochváleného apologetu?

Jiní spisovatelé a slavní apoleté byli před ním, a tento slavný kněz kartaginský následuje jich jako hodnověrných a za jejich žáka se vydává.³⁾ Sv. Justin

¹⁾ Draper, česk. překl. str. 68—64.

²⁾ »Contra gentes libri (Tertulliani) cunctam saeculi obtinent disciplinam.« Hieronym. ep. LII. edit. Veron. 1784, tom. I. fol. 427.

³⁾ »Nec undique dicemur ipsi novis finxisse materias quas tot jam viri sanctitate, et praestantia insignes, nec solum nostri antecessores, sed ipsorum haeresiarum contemporales, instruc- tissimis voluminibus et prodiderunt et retuderunt, ut Justinus

a Athenagoras před ním, Arnobius, Lactantius, Klement Alexandrijský po něm, a otec církevního dějepisu Eusebius Caesarejský zasluhují chvály naší a jest třeba často jimi se obírat, chceme-li náležitě poznati stav věci církevních v těch dobách.

21. Mimochodem se o tom zmínivše, obraťme zřetel svůj k čistému životu prvních křesťanů, jemuž dle Drapera se církev zpronevěřila, když uzdálo se jí rozestříti nádheru své stkvělosti a krásy před očima národův. Pokračuje pak dějepisec »konfliktu«, užívaje slov Tertulliánových, z nichž některá vyznačujeme:

»Shromažďují se (křesťané), aby napomínali druh druhu; vzdalují hříšníky ze své společnosti; mají biskupy, kteří jsou jejich vůdci, volenými od těch, které mají vésti. Na konci každého měsíce odevzdává každý z nich libovolný příspěvek, ale žádný není nucen dávat i jej; peníze tímto způsobem sebrané jsou zárukou zbožnosti; neutratí se jídlem a pitím, nýbrž živením chudých a pochováváním jich, odchováváním dětí, které nemají rodičův a jmění, pomáháním starým lidem, kteří věnovali nejlepší své dny službě víry, podporováním těch, kteří přišli o vše, co měli, úpadkem, a těch, kteří jsou odsouzeni ku práci v dolech nebo byli vyhnáni na ostrovy nebo zavřeni ve vězení proto, že vyznávali náboženství pravého Boha. Jen o m jednu věc nemají křesťané společnou; a to u věcí jsou jejich ženy. Nehodují, jako kdyby měli dnes zemřít, nespolehají však také na to, že by nikdy nezemřeli.«¹⁾

Philosophus et Martyr, ut Miltiades Ecclesiarum sophista, ut Irenaeus omnium doctrinarum curiosissimus explorator, ut Proculus noster, virginis senectae, et christianae eloquentiae dignitas; quos in omni opere fidei, quemadmodum in isto, optaverim assequi.« Adv. Valentianos, cap. V. (edit. cit. p. 442).

¹⁾ Draper, česk. překl. str. 69. — V poslední větě ve španělském překladě téhož díla takto zní konec: no edifican, como si hubieran de vivir siempre (nestaví, jakoby vždy měli žít), k čemuž poznámenává spisovatel, že takhle to nemá smyslu a

Tedy protože křesťané nejsou nyní komunisty, protože církev staví chrámy a slaví svátky Boží a mučedníků, prý jsme se popohanštili.

Ale nedostačí uváděti svědectví a neukazovati na jednotlivosti. Protiví se nám pozorovati lidičky, kteří v Bohu nevěří, a vydávají se za věstce a požadují, abychom jim věřili na pouhé jich slovo. Ujišťuji pana professora, že my křesťané neskláníme své hlavy a svého rozumu leč před zjevenou pravdou, vnitřně nebo zevně dokázanou. Co se týče vyznačených slov, odpovídám přímo tvrdě, že Tertullián tak nepravil, ale že napsal pravý opak toho. Nemohl to říci tak zhruba, neboť byl příliš velikého ducha, a kdyby byl chtěl klamati, byl by dal lži nátěr stkvělého a hledaného sofismatu.

Patrně se Draper zmýlil.

Píše, jakoby překládal »Obranu« a v krátkosti podával, a dává tisknouti tyto dvě věty: v první praví, že křesťané dávali almužnu měsíčně podle své vůle, ale nikdo k ní nebyl nucen, a v druhé, že jen jednu věc nemají křesťané společně; a tou věcí jsou jejich ženy.

Ó, kde jest, kdo byl poznal dvojsečný meč mohutné dialektiky, kterým Tertullián rozdrtil chatrné rozumování Trajanovo v odpovědi Pliniovi, aby obhájil náboženství proti nespravedlivým útokům, a slavné »Obraně« dal vysvědčení nesmyslnosti a nevědomosti!

Jestli křesťané přispívali na skutky milosrdenství podle libosti a vůle, kterak měli všecko společné? Jestli statky měli společné, jak se dávala almužna z dobré vůle?

Není vyhnutí. Buď Draper Tertulliána četl a sveden zvukem zachytil se jen na slupině slov, anebo jest jeho překlad nesprávný a ledabylý. Ať si vybere, co se mu zamlouvá.

Podáme doslovně, co praví Tertullián v »Obraně« vzhledem k věcem, o nichž se Draper zmiňuje.

že by se spíše mělo říci: nestaví, jakoby měli zítra zemřít. Zajisté že by byli stavěli, kdyby pomysleli na to, že budou stále živí, jak praví básník: »Et sepulchri immemor struis domos.

Coimus in coetum et congregationem, ut ad Deum quasi manu facta precatioribus, ambiamus orantes. Haec vis Deo grata est... Praesident probati quique seniores, honorem istum non pretio, sed testimonio adepti, neque enim pretio ulla res Dei constat.

Etiamsi quod arcae genus est, non de honoraria summa quasi redemptae religionis congregatur: modicam unusquisque stipem menstrua die, vel cum velit, et si modo velit et si modo possit, apponit: nam nemo compellitur, sed sponte confert. Haec quasi deposita pietatis sunt. Nam unde non epulis, nec potaculis, nec in gratis voratrinis dispensatur...

Sed ejusmodi vel maxime dilectionis operatio notam nobis inurit penes quosdam. Vide, inquit, ut invicem se diligent, ipsi enim invicem oderunt, et ut pro alterutro mori sint parati. Ipsi enim ad occidendum alterutrum paratores erunt.

Sed et quod fratres nos vocamus, non alias, opinor, infamant, quam quod apud

Scházíme se ve schůzi a ve sbor, abychom sobě Boha obcházeli jako zástupmo modlitbami prosíce. Toto násilí Bohu milo jest... Předsedají starší za nejhodnější uznání, cti té nedošedše úplatkem, nýbrž svědectvím, neboť není žádná věc Boží prodajná.

Také jsou-li společné peníze pokladniční, neshromáždějí se z pocty peněžité složené jako zákupem za náboženství. Mírnou almužnu jedenkaždý dne v měsíci určeného anebo kdy chce i jestliže jen chce i jestli jen muže, přikládá; nebo nikdo nucen nebývá, ale dobrovolně snáší. To jsou jako zástavy lásky zbožné. Nebo odtud nevydávají se peníze na hody ani na pitky ani bezděky na chlamtáry...

Ale zvláště takové účinné milování nás u některých vyznačuje. »Viz, řkou, jak se navzájem milují« — nebo sami oni vzájemně se nenávidí — i »jak jeden za druhého umřítí hotovi jsou« — neboť sami k zabíjení jeden druhého hotovjší budou.

Ale i že bratry se jmenujeme, proto, mním, se oni třeští, jakož i že u nich

ipsos omnes sanguinis nomen de affectatione simulatum est. Fratres autem etiam vestri sumus; jure naturae matris unius, etsi vos parum homines, quia mali fratres...

Sed eo fortasse minus legitimi existimamur, quia nulla de nostra fraternitate tragœdia exclamat, vel quia ex substantia familiari fratres sumus, quae penes vos fere dirimit fraternitatem. Itaque qui animo animaque miscemur, nihil de rei communicatione dubitamus. Omnia indiscreta sunt apud nos, praeter uxores: in isto loco consortium solvimus, in quo solo caeteri homines consortium exercent, qui non amicorum solummodo matrimonia usurpant, sed et sua amicis patientissime subministrant, ex illa (credo) majorum et sapientissimorum disciplina Graeci Socratis, et Romani Catonis...

O sapientiae Atticae, o Romanæ gravitatis exemplum!')

Jest očividno a každý může rozuměti důkladnému dovozování Tertulliánovu a neshledá tam odporu, který se mu přičítá, aniž zbývá jaká pochybnost o tom, že křesťané měli pozemské statky, které byly

1) Tertulliani Apologeticum cap. XXXIX. Česk. překladu Vojáčkova str. 99 n.

všeliké jméno pokrevnosti jest tvářením pravé náklonnosti. Bratří pak i vaši jsme, právem přírody, matky jedné, ač vy příliš málo jste lidmi, poněvadž jste zlí bratří...

Anebo proto snad za méně řádné jmíni jsme, poněvadž nižádná v našem bratrství tragédie se neozývá, aneb že z rodinného statku a jmění bratří jsme, jež u vás obyčejně roztrhuje bratrství. Kteří se tedy srdcem a duší směšujeme, o sdílení se statky svými nic nejsme rozpačiti. Vše jest u nás nerozdílné kromě manželek. V tom oboru společenství rušíme, v němž jediném druzí lidé společenství provozují, kteří nejen používají manželství přátele, nýbrž i svých manželství přátelelům přetrpělivě poskytují, to z oně tuším kázně předků a velikých mudrců Řeka Sokrata i Římana Katona...

Ó příklade moudrosti attické a vážnosti římské!

jejich vlastnictvím, dávaje každý dle svých prostředků — et si modo possit, a z těchto prostředků podle libosti — et si modo velit; proto rčení, že měli všecko společné mimo ženy, rozumí se tak, že všichni jako jedna duše stejně smýšlejíce vzájemně jako přátelé žili.

Jděme dálé ke stavění chrámů a slavení svátků. Draper opisuje takto: »nehodují, jako kdyby měli dnes zemřít, a nestaví, jakoby měli vždy žít...«¹⁾ Tertullián v pravdě dí:

»Nam et coenulas nostras praeterquam sceleris infames, ut prodigas quoque suggillatis. De nobis scilicet Diogenis dictum est, Megarenses obsonant, quasi crastina die morituri: aedificant vero quasi num quam morituri. Sed stipulam quis in alieno oculo facilius perspicit, quam in suo trabem.²⁾

»Neboť i skrovné večeře naše mimo to, že je v pověst zločinnosti uvádíte, jako hejsovné potupujete. O nás arcif průpověď Diogenova platí: Megarští kupují zájedků, jakoby zítra měli zemřít, a staví, jakoby nikdy zemřít neměli.« Ale mrvy v cizím oku mnohý snáze spatřuje, než ve svém břevno.«

V dalším vyčítá kněz karthaginský pohanům výstřednosti jejich orgií a saturnalii; nic více ani méně.

22. Jsem přesvědčen, že čtenář podívá se různosti textů. Než vizme jiný vzdušný hrad, t. j. zpohanštění církve v době Konstantinově. Laskavý čtenář nám promine, že ho obtěžujeme otiskujice věty, které obsahují tolik posměchu a opovrhování tím, co je srdci našemu nejmilejším a nejsvětějším. Kéž však nezůstane jen při údivu, ale účinnějšími prostředky čelíme proti zlu!

»Zdá se (veliký doklad historický!), že praví křesťané nebyli proti tomu (politice Kon-

1) Český překlad Drapera místo: »a nestaví, jakoby měli vždy žít« má: »nespoléhají však také na to, že by nikdy nezemřeli«. V anglickém originále na str. 44 n. stojí slova: »Nor build as if they should never die«, t. j.: »ani nestaví, jakoby neměli nikdy zemřít.« Srv. pozn. 1. na str. 63 n. (P. r.)

2) Apolog., cap. 89., českého překl. Vojáčkova str. 100.

stantinově, která dle výmyslu Draperova záležela ve sloučení křesťanství s pohanským; neboť doufali, že se nové učení tím spíše všude rozšíří (a již bylo vítězné!), když pojme v sebe idee vypůjčené od starého názoru náboženského, že pravda na konec obстоje, a veškerá nečistota se vyvrhne.¹⁾ Při provádění tohoto splynutí Helena, matka císařova, podporována jsouc dvorskými dámami, urovnávala cestu. K její radosti byl nalezen v jedné jeskyni u Jerusalema kříž Spasiteleův, kdež ležel pochován více než tři století, a zároveň kříže obou lotrů, nápis a hřeby, kterých bylo k ukřižování použito. Jejich pravost se dokázala zázrakem. Teď počalo opravdové čtení ostatků ... Názory o Trojici byly ustáleny v souhlase s egyptskými tradicemi. Nejen že bylo obnoveno pod novým jménem čtení Isidy, nýbrž i její podoba, stojící na rostoucí luně, se objevila. Veleznámý obraz této bohyňě s nemluvnětem Hórem na rukou udržel se až na naše dny v krásných, ušlechtilých výtvořech Madonna a dítěte.« Totéž stalo se s Dianou. »Přijaly se pohanské obřady ... báječně nádherné šatstvo, mitry, tiary« atd. atd. »chrámy se stavěly na hrobech mučedníků ... půst stal se velikým prostředkem k zahánění dábla a k usmířování Boha; coeli-bát největší ctností ... Obrazy a ostatky svatých zaváděny do chrámů a čteny po způsobu pohanských bohů ... Vynalezena též slavnost očištování Panny Marie, aby pominula mrzutost pohanských konvertitů pro ztrátu Luperkalií a slavností Panových. Čtení obrazů a třísek z kříže nebo kostí, hřebův a jiných ostatků, pravé to fetištství, počalo se pěstovati ... Ba i staré šaty svatých a země na jejich hrobech byla předmětem všeobecné úcty ... Potom přišlo tajemství transsubstanciace t. j. proměnování chleba a vína kněžskou modlitbou v tělo a krev Kristovu. Během století vystupoval pohanský živel ještě úplněji «²⁾

¹⁾ Aby se k tomu dospělo, bylo třeba tří století útrap!?, Non sunt facienda mala, ut eveniant bona, říkali praví křesťané.

²⁾ Draper, česk. překladu str. 72, 73, 74, 75.

Odpusť jim, Pane!

Otcové rodin, matky křesťanské, použijte toho, co jste slyšeli. Taková jest nauka, které jménem vědy na jistých ústavech a universitách se vyučuje; naše přesvaté náboženství se vykládá jako pěkný soubor symbolů a mytu.

Vidíme, že v citovaných větách není nic původního. Jest to čirý protestantismus, v který se nyní spisovatel odívá; potom ho uvidíme jako nadšeného obhajce Mohameda, všech kacířů, rationalistů a bezbožců, starých i novověkých. — Tertullián odpoví za nás, že prvotní bratři naši věřili totéž, jako křesťané za doby Konstantinovy.

»Ceterum (Paracletus) de meo sumet, inquit, sicut ipse de patris; ita connexus patris in filio, et filii in Paracleto, tres efficit cohaerentes, alterum ex altero. Qui tres unum sint, non unus, quomodo dictum est: Ego et Pater unum sumus, ad substantiae unitatem, non ad numeri singularitatem.«¹⁾

»Ceterum Dei filius nullam de impudicitia habet matrem, etiam quam videtur habere non nupserat.«²⁾

»Itaque sicut nondum natus ex virgine, patrem Deum habere potuit sine homine matre; aequum cum de Virgine nasceretur, potuit matrem habere hominem sine homine patre.«³⁾

»Ostatně Paraklet z mého vezme, praví, jako sám z otcova; tak spojení otce v synovi a syna v Parakletovi tři činí spojené, pocházející jeden od druhého. Kterížto tři jedno jsou, ne jeden, jak bylo praveno: Já a Otec jedno jsme, k označení jednoty podstaty a ne k jednotě počtu.«

»Syn Boží neměl matky porušené, i ta, kterou se mítí zdá, nebyla se prodala.«

»Tedy jako nenarozen ještě z Panny, měl božského otce bez matky lidské; rovněž, když z Panny se narodil, mohl mítí lidskou matku bez lidského otce.«

¹⁾ Adv. Prax. cap. 25.

²⁾ Apolog., cap. 21., česk. překl. str. 72.

³⁾ De carne Christi, cap. 18.

Zde zajisté patrna jest Trojice osob a plodné panenství Marie; totéž platí i ohledně jiných dogmat.

»Nos vero jejuniis aridi, et omni continentia expressi, ab omni vitae fruge dilati, in saco et cinere volutantes, invidia coelum tundimus.«¹⁾

»Quid praerogativaem retur adversus conditionem suam, si qua virgo est, et carnem suam sanctificare proposuit? Idecirco velaminis venia fit illi, ut in Ecclesiam notabilis et insignis introeat, ut honorem sanctitatis in libertate capitae ostendat.«²⁾

»A parabolis licebit incipias, ubi est ovis perdita a Domino requisita, et humeris ejus revecta. Procedant ipsae picturae calicum vestrorum, si vel in illis perlucet interpretatio pecudis illius.«³⁾

»Nemo non diligit imaginem quoque sponsae, immo et servabit illam, honorabit, et coronabit.«⁴⁾

»Ad omnem progressum, atque promotum, ad om-

»My zajisté posty vyschlí a všelikou zdrželivostí zmoření, všecku životní potravu odloživše, v žíní a popelu se válejíce, nebe prosbami kormouťme.«

»Jakého vyznamenání zasluhuje panna vzhledem na pohlaví své, jestliže si umínila posvětit tělo své? Proto bez závoje může vstoupiti do kostela zřejmá a slavná, aby čest svatosti odkrytou hlavou patrna byla.«

»Podobenstvími slušno abys začal, mezi nimiž jest podobeaství o ztracené ovci Pánem hledané a na ramenou jeho přinesené. Vizte obrazy na vašich kališích, jestli na nich se stkvěje vysvětlení oné ovce.«

»Každý miluje také obraz své nevěsty, ano i uschová jej, v úctě má a ověnčí.«

»Při každém kroku a zastavení, při vcházení i vy-

¹⁾ Apol., cap. 40, česk. překladu str. 103.

²⁾ Lib. de virg. velandis, cap. 9. a rovněž v Apolog. cap. 9: »nostri quidem vim hujus erroris virginæ continentia depellunt.«, českého překladu str. 49.

³⁾ Lib. de pudicit. cap. 7.

⁴⁾ Contra Marc., lib. V. cap. 28.

nem aditum, et exitum, ad vestitum, et calceatum, ad lavacra, ad mensas, ad lumina, ad cubilia, ad sedilia . . . frontem Crucis signaculo terimus.¹⁾

»Quis in carcerem ad osculanda vincula martyris reptare patietur?«²⁾

cházení, při oblékání, obuvání, mytí, jídle, při rozsvěcování, ke spaní, k posazení . . . děláme kříž na čele.«

»Který (t. j. nevěřící manžel) by trpěl, aby (manželka-křesťanka) do žaláře chodila líbat okovy mučedníkův? «

Zda možno psati zřetelněji o umrtvování, panenství, o úctě obrazů a kříže, o uctívání mučedníkův a vyznavačův?«

Vzdělanci vědí, že bych mnohem více mohl odpověděti nevěřci v zakuklení protestantském, ale pojďte uvádí sám jen to, co svým časem o těchto právě věcech napsali Faustus a Vigilantius ze starých, Gibbon, Beausobre a Middleton z novověkých spisovatelů, nechci šířiti vyvrácení uváděním dalších citátů.

Dostačuje mi, že jsem dokázal, jak si Draper odporoval, a že haeretické jeho výpisky nemají podkladu.

22. Jaké odpovědi zasluhují ti, kteří odporují zdravému rozumu a nejněžnějším citům srdce tím, že odšuzují nádhernou bohoslužbu církve katolické a tak i přirozené uctívání mučedníkův a svatých a jejich ostatků? Podle Drapera prý církev nemá více zázraků leč gothicke katedrály . . . Proč tedy odšuzuje nyní stavění chrámův a nákladnost bohoslužby? Máme odpirati Bohu to, co lidem dovolujeme? Jaké přípravy dějí se k uvítání krále, generála, vítězného vojska ve

¹⁾ De corona milit. cap. 8.

²⁾ Ad uxor. lib. II. cap. 4.

³⁾ Augustinián P. Karel Moreau proslavil spisy Tertulliánovy tím, že z nich sestavil objemný slovník, v němž může čtenář snadno najít smýšlení tohoto kněze karthaginského v této a v jiných věcech. »Tertulliani Omniloquium Alphabeticum rationale.« Paříž 1658.

válce proti cizincům? A jako pravil Tertullián: kdo by si nevážil a neměl v úctě obraz své nevěsty? Čím více tak učíme vzhledem k obrazům svatých, nebeských hrdinů? Činíce je svými prostředníky u Boha, neklaníme se jim a nectíme jich jako bohů, neboť již postavení jich jako prostředníků vylučuje tím samým vlastnosti Boží.

Nemůžeme snést té pošetilé pomluvy, že my, katolíci, stáváme se modloslužebníky tím, že uctíváme ostatky mučedníků a svatých a dovoláváme se jejich přátelství.

Spisovatelé, kteří takové žaloby vyvrátili, nejprve je odmítli jako pošetilé a zlomyslné. Svatý Jeroným nadšeně horlil pro pravdu, když uslyšel, že Vigiliánus, praotec protestantů, takovým způsobem rozumoval, a rozhoření své takto projevil: »Hlavo spletená, kdo pak se kdy klaněl mučedníkům? Kdo vydával člověka za Boha? . . . A abys se nechlubil být původcem nového zločinu, proti tvému kacířství, dříve již vychrelenému proti církvi, napsal veleučený Tertullián výtečnou knihu, kterou právem nazval Scorpianum,¹⁾ protože dvojsmyslností a podvodem šířilo jed v těle církve. Toto kacířství dříve se jmenovalo haeresí Kainovou a dlouhý čas odpočívalo pochováno a ty, Dormitantie, jsi je vzkřísil.«²⁾ Jest Draper přesvědčen, že od pradávných dob křesťanských uctívány byly ostatky mučedníků, a že Tertullián nejen to věděl a konal, nýbrž i štrem nazval pokoutného kacíře, který se opovážil převráceně mluviti o věci tak spravedlivé a přirozené?

¹⁾ Scorpianum znamená lék proti uštnutí štíra.

²⁾ S. Hieronym. Lib. contra Vigilant. 5. a 9. Vyd. Veron. z r. 1734, sv. II. str. 391 a 395. — »Quis enim, o insanum caput, aliquando Martyres adoravit? Quis hominem putavit Deum? . . . Scribit adversum haeresim tuam, quae olim erupit adversum Ecclesiam (ne et in hoc quasi repertor novi sceleris glorieris) Tertullianus, vir eruditissimus, insigne volumen, quod Scorpianum vocat rectissimo nomine, quia arcuato vulnere in Ecclesiae corpus venena diffundit, quae olim appellabatur Caina haeresis: et multo tempore dormiens vel sepulta, nunc a Dormitatio suscitata est.«

Ani z toho, že některé obřady a ceremonie z pohanstva byly převzaty, nemůže se dovozovati, jakoby pohanství dále trvalo v bohoslužbě křesťanské. Předpokládejme, že kleknutím a pálením kadidla prokazovala se úcta bohem olympským; nuže, nebylo to po hanu, stavšimu se křesťanem, něco samovolného a známého, když měl pokleknouti a páli ti kadidlo Ukřižovanému? Známky úcty nejsou přirozeny svou podstatou, nýbrž jsou jimi podle názoru a soudu lidí anebo podle zřízení a práva positivního. Jest tedy logické, že zmíněný pohan projevil svou úctu Pánu tak, jak uměl. Indifferentní činy, které v tehdejší společnosti považovaly se za určené ke klanění, (jestli jiný důvod tomu nevadil), nebylo příčiny měnit. »Jako křesťané se nerodíme, ale znova se zrozeníme. A poněvadž dříve ctili jsme modly, nemáme nyní ctití Boha z bázně, že bychom mu tutéž úctu prokazovali jako modlám? Pokud se to dělo modlám, dlužno to míti v ošklivosti; když se to děje mučedníkům, dlužno to uznati.«¹⁾ Církev katolická mohla přijati některé obřady a posvětiti je od toho okamžiku, když je uznala. Totéž dalo se s chrámy; pagody nebo synagogy změněny v křesťanské basiliky. Katolíci sami pojmenovali v dějinách a ve zvláštních knihách všecky předměty a obřady přijaté z pohanských obětí a bohoslužby. Prvé než Gibbon, z něhož čerpá Draper, připadl na tyto věci, velmi podrobně poučoval o nich slavný archaeolog Marangoni ve svém díle nadepsaném: O pohanských a světských věcech přenesených k užívání a k okrášlení kostelů. (Romae 1744).²⁾

My, katolíci, nemáme příčiny, proč bychom se pravdy báli. Dříve již pravil jsem, že Augustinián P. Giorgi vykládal missionářům v Tibetu nauky ta-

¹⁾ Idem, l. c. 8. tom. II. p. 394. »Non enim nascimur sed renascimur, Christiani. Et quia quondam colebamus idola, nunc Deum colere non debemus, ne simili eum videamur cum idolis honore venerari? Illud siebat idolis, et idcirco detestandum est: hoc fit Martyribus, et idcirco recipiendum est.«

²⁾ »Delle cose gentilesche e profane transportate ad uso e adornamento delle Chiese.«

mějších buddhistů, porovnávaje je s učením katolickým. Na prospěch byla mu veliká jeho známost jazyků a dějin Východu. Tak poznal z takové zatemnělosti a nejasných upomínek, pomíšených pověrami, že naše zjevené pravdy určily mu velikost jejich bludů. — Dlužno zde poznamenati jeho slovy, co ho pohnulo k tomu, aby objasnil takovou mlhu a zmatenost učení. »Bylo se obávati, že někteří z těch, kteří opovrhují jménem křesťanským, by se opovážili posmívat se nám, jako bychom ujali z cizího, když se klaníme jedinému původci našeho spasení, Ježíši Kristu, hlásanému ve sv. evangelích. Tak nesmyslná a nevázaná jest smělost některých Aristarchů naší doby, že napodobujíce Celsa a Porfyria neváhají uváděti pouhé smyšlenky proti našemu sv. náboženství. Známí jsou Spinozové, Collinsové, Tollandové a jiní téhož rázu, kteří jistě nezmizeli tak, že by nezanechali semene (zde Gibbons, tam Draper) a tak častěji vrátili se z podsvětí ve svých potomech.«¹⁾

Bylo by bývalo rozkošné, když Akademie nápisí v Paříži vypsala cenu na nejlepší rozpravu, kterou měla býti popsána doba, v níž pominula pohanská civilisace a přestalo uctívání bohů, kdyby byl vystoupil Draper nebo jeho předchůdci Middleton a jiní a byli vytýkali, proč že jest Akademie tak dětinskou, anať přece modloslužba neprestala, nýbrž v katolictví trvá dále. Nesmí se ovšem nikdo domnívat, že Akademie byla příliš úzkostlivou v příčině přiznání ceny, protože ji získal Beugnot (»Dějiny úpadku pohanstva na

¹⁾ Giorgi, Alphabetum Tibetanum, praefat. pag. 19. — Qua quidem ex re metuendum esset, ne sacrilegi quidam Christiani Nominis contemptores, nos ipsos demum, qui unicum Illum salutis nostrae auctorem Christum Jesum, in sanctis Evangeliiis praedicatum, colimus et adoramus, tamquam et fures alienae possessionis insimulare auderent. Tam insana et praeceps est quorundam aevi nostri Aristarchorum licentia, ut ad Celsi et Porphyrii exemplum nil plane dubitent nuda ipsa et vana somniantum spectra ad Sanctissimae Religionis nostrae perniciem attollere et animare. Noti sunt Spinozae, noti Colinii, noti Tollandi et alii hujus furfuris plures; qui quidem non ita fato periisse putandi sunt, quin relicto semine in pullulanti sobole saepe reviviscant ex Orco.

Východě«), který nevymýtil ze svého spisu nauky katolíky odsouzené a dějinami vyvrácené.

Když mluvím o nápisech, jakou radost a útěchu cítíme, když věda každým dnem potvrzuje naši víru a zahanbuje lháře, kteří předpojatě píší dějiny. Jakých služeb prokázala archaeologie pravdě? Buonarotti, Marangoni, Visconti, nesmrtný Rossi, kardinál Wiseman umlčeli zastance lži. Jenom ti, kdož neznají novějších nálezů, mohou tvrditi, že se církev ve čtvrtém a pátem století změnila. — Na náhrobních deskách křesťané vyryli svou víru, vykopané tyto desky jsou nejlepším historickým svědectvím staré víry. Jimi poznali jsme, že naše učení sv. nebylo porušeno. I kdyby lidé Boha nechválili, pravila věčná pravda, kamení bude mu dobrorečiti. Tak se stalo. Útočilo se na církev co nejvíce, že znetvořila původní svou nauku, lhalo se drze a nestydatě; kameny povstaly, aby svědčily proti bezbožnosti lidí.¹⁾

Jsou tedy výtky, které nám činí protestanté, neoprávněny, a proto jest povinností jejich otevřít oči pravdě a zanechatí zjevných bludů svých.

24. Draper uzavírá svůj výklad Obrany těmito slovy:

»Dříve než ukončí svou obranu, obnovuje Tertullián výrok, který se i prakticky provedl a nezůstal bez vlivu na intellektualní vývoj Evropy. Prohlašuje, že »svaté Písmo« jest pokladem, z něhož se má všechna pravá moudrost na světě čerpati; že každý filosof a každý básník jest mu zavázán. Snaží se dokázati, že »Písmo« jest normou a měřítkem veškeré pravdy, a cokoli se neshoduje s ním, že musí být nezbytně falešné.«²⁾

Přesné a neporušené tvrzení Tertulliánovo provádělo se v jeho době a před tím také. Nedával zákonův anebo rad potomkům o věci tak důležité, jako

¹⁾ Srv.: Bilczewski-Tumppach, Archaeologie křesťanství ve službách dějin církevních a věrouky (Praha 1898, Vzdělavací knih. katol. sv. IX.).

²⁾ Draper, česk. překl. str. 70.

jest povinná úcta a víra v svatá písma, z jichž četby, pravil, čerpala srdce jejich pevnou naději. Vzhledem k tomuto písmu sv. tvrdí: že jemu není zavázán každý filosof a básník, ale že tito ho používali a tak velmi proslavili. Doslovne praví apo- logeta:

»Et hoc mihi proficit antiquitas praestructa divinae litteraturae, quo facile credatur thesaurum eam fuisse posteriori cuique sapientiae. Etsi non onus jam voluminis temperarem, etiam excurrem in hanc quoque probationem. Quis poëtarum, quis sophistarum, qui non omnino de prophetarum fonte potaverit? ...«

»Unde haec (oro vos) philosophis aut poetis tam consimilia? Nonnisi de nostris sacramentis. Si de nostris sacramentis ut de prioribus, ergo fideliora sunt nostra, magisque credenda, quorum imagines quoque fidem inveniunt.«¹⁾

Nevím, proč je to Draperovi divným, že Tertullián jako upřímný křesťan napsal Obranu, aby dokázal pravdu písem svatých. Právě Draperovi jest odpovídati na důvody, kterými Tertullián důkaz svůj provádí. A jestli písmo jest pravdivé, s hůry pocházející, jest zcela logické, že vše, co se mu protiví, jest bludné.

¹⁾ Apolog. cap. 47 česk. překl. str. 112 a 114.

»Všech věcí starší pravda, nemýlím-li se, a starobylost, jíž se písmo sv. hradí, k tomu mi přispívá, aby se tím snáze věřilo, že ono bylo pokladem každé potomní moudrosti. A kdybych neuskrovňoval obširnosti spisu tohoto, vydal bych se též na ten důkaz. Který jest z básníků, který ze sophistů, jenž by byl z pramene proroků nepil? ...«

»Odkud, prosím vás, přišly tyto věci filosofům nebo básníkům tak přepodobné? Odnikud, leč od našich tajemnic posvátných. Jestliže od našich tajemnic, jakož od prvejších, tedy naše učení věrnější jest a věrohodnější, když i jejich podoby nacházejí víry.«

Jaký význam má ještě věta následující?

»Tak se dostalo v popředí to, co zveme svatým a světským věděním, tak se octly na jevišti obě dvě protivné strany, jedna uvádějící lidský rozum za svého vůdce, druhá zjevení: pohanství spoléhalo na nauky svých filosofů, křesťanství opíralo se o inspirace svých otců církevních.«²⁾

Na to zcela prostě dlužno odpověděti, aby Draper ještě jednou prošel Obranu a přečetl ji s klidností, a jistě všecky konflikty se mu rozplynou. — A jaké pohanství stavělo se proti církvi a kteří filosofové v onech dnech, když civilisace pohanská úplně zmizela? Boj, který podstoupila církev ve čtvrtém a pátém století, obmezoval se na odmítnutí kacířského učení některého zklamaného kandidáta biskupství jako Aria, nějakého potulného mnicha jako Pelagia anebo opovážlivého hloubače Eutycheta, nepravých to synů svých, kteří vybírali důvody své z téhož písma a byli jím vítězně potřeni. Kdo pak si všímal výroků filosofů?

Draper ať upřímně poví, že musí ve své knize na každé stránce lítiti boj mezi přírodními vědami a církví a že ty předešlé rádky jen tak napsal, aby měl nějaký přechod k pojednání o poměru mezi náboženstvím a vědou, kterým se v dalším zabývá. S pomocí Boží všecko to projdeme.

§ IV. Poměr mezi náboženstvím a vědou. Sv. Augustin.

25. O počátku a rozvoji vědy i křesťanství bylo již dosti jednáno. Draper počíná je nyní pozorovati a zkoumati, až najde nějakou nepodobnost a protivu mezi nimi. A domýslí se, že v tomto badání o náboženství a vědě nachází některé pestré body, na nichž trvaje, nikým nemůže být vyvrácen, t. j. že věda a křesťanství jsou neshodny, ano přímo nesmířitelný.

Pevným bodem a první vyvolenou baštou jest mu slavné museum alexandrijské. Již je nám známo, proč

²⁾ Draper, česk. překl. str. 78.

Draper považoval školu alexandrijskou za kolébku a počátek vědy. Protože, jak již v první kapitole bylo řečeno, přičítá horlivému biskupu Theofilovi zničení knihovny a sv. Cyrillu, patriarchovi alexandrijskému, synovci předešlého, hroznou vraždu pověstné Hypatie, horlivé filosofky, povstal tím veliký konflikt.

Poslyšme vlastní jeho slova a nárky.

»Hypatie a Cyril! Filosofie a bigoterie... Ne mohou trvati vedle sebe. To dobré cítil Cyril a na základě toho citu jednal. Když se Hypatie ubírala do akademie, byla napadena Cyrillovou chátrou několika mnichů. Šat byl s ní na ulici strhnán, ona pak vlečena do chrámu a tam zabita palicí lektora Petra. Mrtvolu roztrhali fanatičtí mnichové na kusy, maso seškrabali s kostí střepinami a zbytky hodili do ohně.«

»Tak skončila řecká filosofie v Alexandrii i učiliště, které Ptolomeus tolík podporoval. »Dcera knihovny« t. j. Serapeum, byla rozmetána. Osud Hypatie byl výstrahou všem, kdož chtěli pěstovati světské vědění. Od té doby nebylo svobody lidských myšlenek. Každý musil mysliti tak, jak mu nařídila r. 414 církevní autorita. Ani v Athenách neušla filosofie svému osudu. Justinian konečně zakázal jí učiti a dal zavřítí všecky školy toho města.«¹⁾

Kde jsou svědecí a dějepiscové, kteří zaručují tyto historické nálezy? Proč se neuvádějí prameny, z nichž se čerpalo toto vypravování? Prve než pronášíte nějakou námitku, bylo by záhodno, abyste se dohodli s dějinami. Nejprve si všimneme knihovny Serapea.

Spisovatelé zmiňují se o dvou velmi slavných knihovnách v Alexandrii. První postavena blízko moře, druhá vedle chrámu Serapisova. První spálena vojínky Julia Caesara r. 48 př. Kr. zároveň s loďstvem egyptským v bitvě proti Achillovi, poručníku Ptolomea XII.

O knihovně Serapea neví se s jistotou, byla-li současná s předešlou; věrohodnější jest, že byla po-

¹⁾ Draper, česk překl. str. 81, 82.

zdější.¹⁾ O této právě domnívají se někteří novověcí spisovatelé beze všeho historického dokladu, že byla zničena Theofilem. Pomíjíme Drapera, který nedokazuje, a obrátíme se na Chastela, který v *Revue historique*²⁾ pokoušel se nedávno dokázati to. Uvádí svědecí Eunapia, Theodoreta, Sokrata a Rufina, ale ti vypravují jen, že biskup Theofil nadšeně horlil pro zničení pohanstva, jeho bohů a chrámů.³⁾ Vypravují, že skutečně obdržel od císaře dovolení, aby zboril chrám Serapisův, což také učinil.

Ale nikdo, ani křesťan, ani pohan, nezmiňuje se ani slovem o zničení knihovny. Jen v nejasném textu našeho (t. j. španělského) Pavla Orosia libovolným překladem může se snad něco najít, co by hovělo tak podivné domněnce.

Latinský text španělského toho dějepisce zní takto:

»In ipso proelio regia classis forte subducta, ju- V samé bitvě lodstvo královské náhodou přiblí- betur incendi. Ea flamma živši se ke břehu, na roz-

¹⁾ Ammianus Marcellinus a pokračovatel Tita Livia dávají na srozuměnou, že knihovna Serapea a knihovna spálena Caesarem byla jedna a táz. V tom případě jest otázka, zůstala-li budova nebo ji opravili hned? Třeba že podle Hircia (*De bello Alexandr. c. I.*) Alexandrie byla vystavěna téměř bez dříví (*Nam incendio fere tuta est Alexandria, quod sine contignatione ac materia sunt aedificia, et structuris atque fornicibus continentur tectaque sunt rudere aut pavimenti*), nebylo dosti zápalných látek v takové knihovně, že mohl být poškozen chrám. Zeměpisec Maltebrun se domnívá, že Alexandrie byla rozdělena na čtvrti; v jedné z nich, vzdálenější od moře, bylo Serapeum, v jiné, bližší přístavu, byla knihovna spálena Juliem Caesarem. Ničeho jsme nenalezli vzhledem k místu knihovny ve spisech Champolliona, neunavného badatele starožitnosti egyptských (*L'Univers, Afrique, Tom. I.*). Viděti z toho, jak vůbec temný jest počátek této knihovny a jak nelogické jest dovozování našich neprátel. Patrně, jestli knihovna Serapea jest táz, kterou náhodou spálil Julius Caesar, anebo není jisto, že by byla existovala, jak mohli ji rozmetat křesťané nebo některý biskup?

²⁾ Tom. I. p. 490.

³⁾ »Po Timotheovi nastoupil Theofil, muž vzácné opatrnosti a velikosti ducha. Nejen zboril až do základů chrámy model, ale také ukázal klamanému lidu podvody pohanských kněží.« — Theodoreti, *Episcopi Cyri, Eccl. historiae lib. V. cap. 22.*, De Theophilo Alexandr. Episcopo.

cum partem quoque urbis invasisset, quadringenta millia librorum, proximis forte aedibus condita, exussit: singulare profecto monumentum studii curaeque majorum, qui tot tantaque illustrium ingeniorum opera congesserant. Unde quamlibet hodieque in templis exstant, quae et nos vidimus, armaria librorum; quibus direptis, exinanita ea a nostris hominibus, nostris temporibus memorent; quod quidem verum est: tamen honestius creditur, alias libros fuisse quaesitos, qui pristinas studiorum curas aemularentur, quam aliam ullam tunc fuisse bibliothecam, quae extra quadringenta millia librorum fuisse, ac per hoc evasisse credatur.¹⁾

Zmíněný Chastel překládá takto: »Le feu de la flotte, s'étant communiqué à une partie de la ville, consuما 400.000 livres qui se trouvaient dans les édifices voisins, monument remarquable du zèle des anciens qui y avaient rassemblé les œuvres de tant d'illustres génies. De là vient que, quoique aujourd'hui il existe dans les temples des cases des livres, que nous avons vues, et qui, par le pillage de ces livres, furent, à ce qu'on rapporte, vidées de notre temps par nos corréligionnaires, (ce qui est vrai en effet), cependant il est plus raisonnable de croire que, pour rivaliser avec le zèle des anciens, on fit l'acquisition d'autres livres,

¹⁾ Oros. Historiarum lib. VI., cap. 15.

kaz zapáleno. Oheň zasáhnув také část města, 400 tisíc knih v blízkých domech náhodou uložených spálil: výbornou to památku snahy a péče předků, kteří taková díla slavných duchů sebrali. A ačkoli i dnes, jak sami jsme viděli, v chrámech jsou skříně knih, které rozmetány byly, za našich časů připomínají, že byly vypleny našimi lidmi, což zajisté pravdivé jest, ale pravděpodobnější jest, že závodice s horlivostí starých, shledali nové knihy, než věřiti, že tehdy vedle 400 tisíc svazků byla ještě jiná knihovna, která ušla záhubě.«

que de croire qu'independamment de ces 400.000 volumes, il y eût alors une autre bibliothèque qui échappa au désastre.«

Po méru náhledu praví Orosius prostě tolik: Knihovna čítající 400 tisíc svazků byla na blízku části městské, nejdříve zapálené, a také úplně shořela. Ačkoli vidíme dnes v chrámech prázdné skříně, vzpmínajíce sporů našeho lidu, nedomníváme se, že by byly jejími zbytky, ale bezpečněji se domníváme, že náležejí jiné knihovně založené později.

Tato druhá část věty potvrzuje předešlou. Není tu žádného přechodu od prvního století před Kristem, v kterém byla válka s Pompejem, k událostem století pátého, v němž to vypravuje Orosius. To se vysvětluje podle slov Goriniho¹⁾ samým předmětem dějin španělského kněze, jakož i pořádkem v nich zachovávaným.

Jak snadno vysvítá, těžiště celé otázky spočívá na slovech *nostris homines*, která Chastel překládá *nos corréligionnaires*, ačkoliv spisovatel v díle svém nikdy jim nedává tohoto významu; mimochodem někdy klade je ve smyslu náš lid, lidé naše ho národa²⁾, jak upozornil P. de Smedt v citované již bruselské revui. Rovněž důležito jest, ke kterému časoslovu máme vztahovati slova *nostris temporibus*. Podle citatu svrchu uvedeného se čte: *quibus direptis, exinanita ea a nostris hominibus, nostris temporibus memorent*: překládáme vztahujíce slova *nostris temporibus* k časoslovu *memorent*: knihy rozmetány, za našich časů připomínají (skříně), že byly vypleny našimi lidmi.³⁾ Chastel čta to místo bez čárky, pře-

¹⁾ Defense de l'Eglise, 3. edit. Tom. I. Lyon 1864, p. 86. citov. v Revue des questions scientifiques de Bruxelles, tom. I. pag. 111.

²⁾ Nostra autem Roma, Caesare occiso quanta de cineribus ejus agmina armata parturiit? Oros. lib. VI, cap. 17. — Continuo magnus ille et ineffabilis turbo ventorum in ora hostium ruit. Ferebantur per aera spicula missa nostrorum manu, Oros. lib. VII, cap. 35.

³⁾ V krásném vydání Hist. Pauli Oros. ad fidem mss. cum notis Franc. Fabricii Marcodurani et Lud. Santii, illustrat. a Siegerbo Havercamps (Lugd. Batav. 1767) jest tentýž text na

kládá takto: *et qui (armaria) par le pillage de ces livres, furent à ce qu'on rapporte, vidées de notre temps par nos correligionnaires.* Zajisté jest tu zřejmý důležitý rozdíl. P. Smedt nepřičinuje k překladu Chastelovu žádné poznámky, ač to nemělo zůstat nepovšimnuto.

Krátce, někdo mnoho se nahledal a opovážlivě předkládá svůj nález, a přináší nanejvýš nejasný a libovolně přeložený doklad, aby obviňoval křesťany (Orosius nezmiňuje se o biskupovi), že zničili knihovnu. Dlužno připomenouti, že španělský dějepisec mluví o skříních v různých chrámech, o chrámu Serapise ani zmínky nečiní a nemohl ho ani viděti, poněvadž byl zničen v předešlém století.

26. Obraťme se k nešťastné Hypatii. — Ze starých spisovatelů jediný Sokrates vypravuje tuto tragedii a po něm žádný tak zevrubně jí nepopsal. Nemáme tedy jiného pramene a lepšího svědectví.

Předem podotýkáme, že Sokrates byl nepřítelem sv. Cyrilla, patriarchy alexandrijského, a ve zprávě své opírá se o vášnivé listy alexandrijského praefekta, Oresta, znepřáteleného se sv. biskupem.¹⁾ Přes to zní odstavec z jeho dějin, pokud se týče účastenství svatého Cyrilla v oné smutné události, takto: »Hypatie spoléhajíc na vážnost, kterou jí zjednala její učenost, navštěvovala také někdy se zvláštní skromností přední osoby. Nebála se přicházeti do shromáždění mužů, všichni ji ctili a si jí vážili pro výtečnou mírnost její. Tato znamenitá žena byla tehdy terčem nenávisti. Neboť pro časté obcování s Orestem pomlouvali ji mezi lidem křesťanským, že byla příčinou, že Orestes se nesmířil s Cyrillem. Tu některí přemrštěnci majíce vůdcem Petra, lektora, umluvili se a čekali na Hypatii, která odněkud domů se vracela. Vytrhnuvše ji z nosítka, odvlékli do chrámu nazvaného Caesareum.

str. 421 s čárkou mezi hominibus a nostris temporibus a poznámenává, že nostris hominibus v některém kodexu chybí a slova *quod quidem verum est* zdají se být poznámkou na okraji listu a do textu nenálezejí.

¹⁾ Bolland, Jan. T. 2, die 28., p. 846.

Tam ji obnažili a ostrými lasturami rozedrali, roztrhanou pak v kusy spálili na místě zvaném Cinaron. Byla to veliká hanba pro Cyrilla i pro církev alexandrijskou, protože křesťanům zcela nepřísluší vraždění, hádky a ukrutnosti. Stalo se to ve čtvrtém roce biskupování Cyrillova . . .¹⁾

Podle Sokrata neměl sv. Cyrill v celé té události jiného účastenství leč hanbu a bolest, že jeho synové dopustili se takového zločinu, a že to bylo velikou skvrnou pro církev alexandrijskou, protože křestané naprosto nemají páchat takové ukrutnosti. Kolik nevinných a spravedlivých lidí bylo by velikými zločinci, kdyby se jim přičítaly zlé skutky jich podřízených! Byla hanbou pro církev alexandrijskou opovážlivost několika bezbožníků? Pak jest chloubou pro křesťanství, dle slov téhož dějepisce, že křestané obyčejně nedopouštějí se zločinů.

Ani Philostorgius, který tupí křesťany, kdykoliv se o nich zmiňuje, ani Photius nepříčítá vraždy té svatému Cyrillovi, ale praví, že byla usmrcena homousiany.

Damascius obviňuje světce, ale mluví o tom jen z doslechu a pověsti, ut tradunt, neurčitě a bez všeho důkazu. Že v takových případech se vypravuje a přidává, zvláště mezi lidem alexandrijským, tak vznětlivým a v mnoho stran rozděleným, kdo by se tomu divil?

Krátce tedy, nějaký spisovatel čerpaje z pouhé pověsti obviňuje světce. Jiný spisovatel, který to lépe znal a byl nepřítelem sv. Cyrilla a psal podle zpráv jiného nepřítele patriarchova, nevypravuje nám nic podobného, nýbrž jenom praví, že nevázanost opovážlivých synů byla hanbou pro otce.

27. Zbývá nám vypravování o Justinianovi a školách athenských.

V této věci, myslím, že nebude nikdo popíratí svědectví Bruckerova a nebude třeba uváděti spisovatelů katolických. V »Kritických dějinách filosofie«

¹⁾ Hist. Ecclesiasticae Socratis Lib. VII, cap. 15. de Hypatia Philosophia.

od Bruckera čtu následující slova: »Poněvadž mužům těm byla obtížnou horlivost Justinianova a týž zvláštním zákonem zapověděl učiti pohanské filosofii v Athenách, která tehdy vládla ve škole Platonově a byla hlavním střediskem pověry a zhoubných kejklův, uloživ vyučovati zdravější filosofii, odešli s Areobindem do Persie tito filosofové: Isidor z Gazy, Damascius ze Syrie, Simplicius z Cilicie, Eudalius z Frygie, Priscianus z Lydie, Hermias a Diogenes z Fenicie. Ale když mezi Římany a Peršany r. 533 nastal mír, vrátili se potom a dovoleno jim, aby bez bázně a strachu žili ve svých školách a podle své filosofie, následujíce dle libosti rodného svého náboženství.¹⁾

Jinak řečeno, pohanští filosofové v Athenách byli pověřiví, lid lstimy a kejklířský. Když byli napomenuti, aby zanechali takových podvodů a oddali se vyššímu a ušlechtilejšímu studiu, nechtějice poslechnouti odešli do Persie a za několik let se vrátili. A k vůli tomu tolík nářku a vzduchání?

Otzárali jsme se dějin v příčině těchto tří věcí, u kterých se Draper zastavil a poznali jsme je v pravém světle. Ale i kdybychom připustili, že se skutečně tak událo, jak sám vypravuje, co z toho vyplývá, abychom mohli říci, že jest neshoda mezi vědou a křesťanstvím?

Biskup z nařízení císařova (podle vymyšleného překladu Draperova) útočí na buřiče, kteří se opevnili v knihovně, a tím způsoben v ní oheň.

¹⁾ J. a. C. Brucker: *Historia critica philosophiae*. Per. II. part. I. lib. I. cap. 2. sect. 4. Lips. 1766. tom. II., str. 347. — »Cum enim gravis bis hominibus esset Justiniani zelus, isque singulari lege vetaret philosophiam gentilem Atheneris doceri, qualis nempe tum in Platonica schola personabat, et praecipuum superstitionis artiumque pessimum arum fulcrum habebatur et saniorem philosophiam amplecti juberentur, abierunt cum Areobindo in Persiam philosophi Isidorus Gazaeus, Damascius Syrus, Simplicius Cilix, Eudalius Phryx, Priscianus Lydus, Hermias et Diogenes Phoenices. Redierunt tamen postea A. C. DXXXIII, pace inter Persas et Romanos facta, libertatem nacti suis institutis et philosophiae convenienter sine metu vivendi, patriamque religionem, prout visum est, sequendi.«

Jiný biskup v též městě dopouští, že pobouřený dav uchvátil a zabil Hypatii.

Justinian zavírá v Athenách pohanské a podvodné školy.

A hle, křesťanství v rozkvětu jsouc v celém světě, zakládá knihovny v Jerusalémě, v Cesarei,¹⁾ v Hippo²⁾ a mnohě jině; září zlatým prudem homilií sv. Jana Zlatouštého, který mívá až sto tisíc posluchačů; září a stkvěje se linquistickou učeností svatého Jeronýma, nevyrovnatelným duchem a filosofií svatého Augustina, ladnými a libými verši Nazianzena a svatého Prospera, září tolika muži velikány: Hilariem, Vincenciem, Salvianem, Genadiem a Sulpiciem v Gallii; Prudentiem, Pacianem, Orosiem a Olimpiem ve Španělích; Lvem, Paulinem a Chrysologem v Italii; Mariem, Liberatem, Viktorem a Gelasiem v Africe; a toto křesťanství, učení lásky a moudrosti vznešené, nesnáší se s vědou?!

Dříve jsem vám radil, abyste nahlédli do dějin, a nyní vám řeknu, abyste si vzpomněli na logiku.

V jakém spojení je okamžik života v Alexandrii s přeslavnými dějinami a učením křesťanským, lid jednoho města s celým světem; pobouřený dav se všemi národy v míru; tři přehnané události s událostmi dvaceti slavných století a zvláště s katolickými zásadami a наукami? Není-li jiné vědy mimo vaši logiku a dějepis, pak odříkám se takové vědy a prohlašuji, že se s ní nikdy neshodnu a nesmířím. Jděme dále.

28. Jinou látku ku poměru mezi vědou a křesťanstvím vybírá Draper z případu Pelagiova. Není nám příjemno viděti Drapera v mozzetě a s biretem,

¹⁾ Euseb. Dějiny, kniha VI. hl. 16 a 23.

²⁾ S. Posidius in vita S. Augustini cap. 31. (Oper. s. Aug., edit. Maur. ult. tom., p. 287): »Ecclesiae bibliothecam, omnesque codices diligenter posteris custodiendos semper jubebat.« »Clerum sufficientissimum et monasteria virorum ac seminarum... cum suis praepositis plena Ecclesiae dimisit, una cum bibliothecis libros et tractatus vel suos vel aliorum sanctorum habentibus.« — Ibidem (ku konci).

ale nemůžeme čtenáře ušetřiti, aby ho pozoroval zabaného v bohosloví. Rozumuje takto:

»Zatím co se daly tyto události ve východních provinciích říše římské, duch, který je vytvořil, rozkládal se i na západě. Jeden britský mnich, který přijal jméno Pelagius, putoval po západní Evropě a severní Africe, hlásaje, že smrt nebyla uvedena na svět hřichem Adamovým, nýbrž naopak, že byl Adam nutně a svou přirozeností smrtelný, a kdyby i nebyl zhřešil, že by byl přece zemřel, že důsledky jeho hřachu byly omezeny jenom na něj a netýkaly se jeho potomstva. Z toho Pelagius odvozoval důležité theologické závěry . . . Poněvadž celá záležitost byla otázkou ryze fysickou, mohlo by se předpokládati, že se o celé té věci bude rokovati na základě fysických principů; než místo toho rozhodovala theologická spekulace. Pozorný čtenář snad si všimnul, že v Tertulliánově obraně principů křesťanství úplně opominuty jsou nauky o dědičném hřachu, všeobecné zkaženosti, o praedestinaci, milosti a pokání. Křesťanství, jak on je vykládá, neví o vykoupení, jež vystupuje o dvě století později.«¹⁾

Kdo popíral kdy, že člověk sám od sebe jest smrtelný a slabé přirozenosti? Církev odsoudila Baja, že učil nesmrtnosti jako požadavku přirozenosti tvora. O to jde, zda Bůh z dobroty své chtěl, jak písmo sv. výslovně zaznamenává, povznést člověka k rádu nadpřirozenému a osvoboditi ho od smrti,

¹⁾ Draper, česk. překl., str. 82—84. — V odstavci tom různí se překlad španělský od českého tím, že v onom se praví: »záležitost Pelagiova byla otázkou ryze filosofickou« v tomto pak »byla otázkou ryze fysickou«. — Rovněž v dalším ve španělském překladě jest malad a soluta (zkaženosť naprostá) kdežto v českém překladě: »všeobecná zkaženosť«. My se zde držíme španělského překladu Drapera, nejen proto, že jest předmětem vyvrácení Cámarova, ale i proto, že ve 23. anglickém vydání DrapEROVA spisu »History of the conflict between religion and science« (Londýn 1901), jež máme po ruce, mluví se na str. 57 skutečně o »question purely philosophical, načež o rádku niže se mluví o »natural principles«; podobně je tam řeč o »total depravity«. (Pozn. vyd.)

pokud setrval v jeho milosti a přátelství. A nyní bych rád věděl, jakým fysickým přístrojem může se vypátrati vůle a moc Boží anebo jeho nechtění a nemohoucnost?

Záležitost Pelagiova jest otázkou ryze filosofickou! Nepraví-li Draper sám, že kacíř ten odvozoval z ní důležité theologické závěry? A jsou ryze filosofické ty věci, na nichž se zakládá bohosloví? Což základy nějaké budovy nepatří k ní? V kterém oddlu Aristotela nebo Platona jest vyloženo učení o prvotním hřachu, o praedestinaci a milosti? Ale především ať nám vyloží spisovatel, jakou neznámou věci filosoficko-theologickou jest všeobecná zkaženosť? Ví Draper, co znamenají tato dvě slova spojená? Ať jen nahlédne do nějakého slovníku filosofického a sezná, že není všeobecných zkaženosťí, nýbrž že to jsou idee zcela odporné. Ovšem kterak nebyly by konflikty mezi vědou a náboženstvím, když jste v rozporu se svými vlastními ideami.

Tertullián prý neznal těchto zásad. Draper právě nezná Tertulliána. Ať pozorně poslechne a pozná, že nemůže si přáti větší jasnosti a určitosti vzhledem k hřachu prvotnímu, naši smrti, praedestinaci a očištění od hřichův.

Tertullián píše takto:

»Satanam denique in omni aversatione et aspernatione et detestatione pronuncians, quem nos dicimus malitiae angelum, totius erroris artificem, totius saeculi interpolatorem, per quem homo a primordio circumventus, ut praeceptum Dei excederet et propterea in mortem datus exinde totum genus de suo semine infectum,

»Člověk podveden dáblem . . . již na počátku, aby přestoupil přikázání Boží a tím smrti byl vydán a celé jeho potomstvo, porušeno v něm jako v semení, bylo účastno jeho odsouzení.«

suae etiam damnationis traducem fecit.«¹⁾

»Homo in faciem, Deus in praecordia contemplatur. Et ideo cognoscit Dominus qui sunt ejus, et plantam, quam non plantavit Pater, eradicat: et de primis novissimos ostendit: et palam in manu portat ad purgandam aream suam.«²⁾

»Is actus, qui magis Graeco vocabulo exprimitur et frequentatur, exomologesis est, qua delictum Domino nostrum confitemur, non quidem ut ignaro, sed quatenus satisfactio confessione disponitur, confessione poenitentia nascitur, poenitentia Deus mitigatur.«³⁾

S jakou opovážlivosti píše tu pan professor newyorský, že »pozorný čtenář snad si všimnul ve výkladě Tertulliánově úplného pominutí toho,« co právě řečeno. Nikoliv ve výkladě, nýbrž ve výtahu na sedmi malých stránkách, který si Draper pořídil po svém způsobu z Obrany, která ve vydání foliovém čítá 40 stránek a její sloh jest tak úsečný, že o ní pravil Vincenc Lerrinský: »Tolik myšlenek, kolik slov, tolik vítězství, kolik stran.« A i kdyby byl Draper přeložil celou Obranu, měl snad kněz karthaginský pověděti všecko, když odmítal nařknutí pohanů? Vždyť napsal o věcech křesťanských katolicky dvanáct knih; mimo to 8 podezřelých, 8 jiných jinověreckých a jednu jsa ještě pohanem. Pravil jsem, že v Obraně mluví více o po-

¹⁾ De testimonio animae adv. gentes, cap. 3.

²⁾ De praescriptionibus adv. haereticos, cap. 3.

³⁾ De poenitentia cap. 9.

»Člověk vidí jen tvář, Bůh proniká srdce. A tak poznává Pán, kteří jsou jeho, a rostlinu, kterou nevšípil Otec, vytrhuje: a první ukazuje býtí posledními: a vějíčku v ruce má, aby vyčistil humno své.«

»Ten výkon, který lépe řeckým slovem se vyjadřuje, jest exomologesis (zpověď), ve které hřich svůj Bohu vyznáváme, ne proto, že by ho neznal, ale tím, že zpověď zadostiučinění se připravuje, zpověď pokání se rodí, pokáním Bůh se usmíruje.«

hanech než o katolících, ať podá se úplný obraz mrvů, víry a bohoslužeb pohanských sestavený pouze z Obrany tak vycházené; je-li ještě soudnost a dobrý vkus na světě, uvidíme, jak bude přijato takové dílo.

Opakujmež: záležitost Pelagiova je věc ryze filosofická, a z ní odvozoval Draper jisté důležité theologické závěry. Jest stěžejním bodem, kolem něhož se otáčí celé bohosloví se svými dogmaty a svou spekulací, jedním slovem, jest božským úradkem v příčině stvoření, vykoupení a posvěcení člověka.¹⁾

V tom ohledu jsou tu zjevené pravdy, které předkládá církev k věření svým věřícím a které jsou vyloženy v katechismu. Některé věci jsou temné, a těmi zabývají se bohoslovečtí veleduchové, aby s náležitou uctivostí pozvedli oponu, která zakrývá svaté úradky a tajemství Boží vzhledem k tvorům. Nejvznešenější myšlenky, nejhľubší pojmy, vzněšené theorie nejbyštřejších a nejosvícenějších duchů obíraly se právě výkladem stavu člověka nevinného, padlého, vykoupeného a určeného k slávě.

29. Po názoru Draperově bylo nejen chybou považovati hloubání Pelagiova za theologické, nýbrž bylo chybou i to, že se z této záležitosti vyvozoval jiný závěr, daleko prý horší a více nadmyslný. Poslyšme ho:

»Z tohoto rozhodnutí v Pelagiově sporu vyplynul důsledek veliké důležitosti. Genesis stala se základem křesťanství. Bylo-li s theologického stanoviska zprávě její o hříchu v ráji, o přestupku a trestu Adamově tolik důležitosti příkládáno, stala se Genesis i se stanoviska filosofického velikou auto-

¹⁾ »In causa duorum hominum, quorum per unum venimus sumus sub peccato, per alterum redimimur a peccatis, proprie fides christiana consistit. Et idcirco in lib. I. adv. Julian. cap. II. idem Augustinus de controversia hac ita loquitur...

»Quisquis in christiana fide vult labefactare quod scriptum est: »Per hominem mors et per hominem resurrectio mortuorum; et sicut in Adam omnes moriuntur, ita in Christo omnes vivificabuntur«; totum quod in Christum credimus auferre molitur.« Bellarmin. Ce cont. lib. IV. cap. I. Tom. IV. 110. De amiss. Grat. et stat. peccati. Edit. Prag. 1721.

ritou patristické vědy. Astronomie, geologie, zeměpis, anthropologie, chronologie a skoro všecky rozmanité obory lidského vědění musily se s ní shodovat.«¹⁾

Co praví Draper dále, šířeji vykládaje zmíněnou vědu patristickou, mnohým čtenářům bude se zdát neuvěřitelným. Tupí svaté Otce jako nevědomce v oboru fysiky a astronomie, posmívá se vznešené vědě jejich, a lící je, jakoby byli spletli podivuhodný rád víry a přírody. Ale soustředuje útoky své na sv. Augustina, jehož rodiště častěji zaměňuje, a posuzuje velebné jeho myšlenky a názory. Zastaneme se sv. patriarchy na svém místě a tím také všech sv. Otců. — Na některé opovážlivé útoky nebude třeba ani odpovídati, dostačí, když je čtenářům pouze předložíme.

Aby čtenář sám posoudil, ať si povšimne, zdaž ve způsobu, jakým se vykládají hluboké vědomosti svatých Otců, byť i nebylo tu přesnosti, zachována aspoň slušnost a šlechetnost. Necháme mluviti Drapera a to, jako by odpovídala na naše otázky.

Jaká jest ta vyhlášovaná věda sv. Otců?

— Mrak nevědomosti, mysticismu a nesrozumitelného jargonu, z něhož tu a tam často zableskly ničici blesky církevní pomsty. —

Co toho bylo příčinou?

— Božské zjevení vědy nedovoluje zdokonalení ani změny ani pokroku. Zamítá všecky nové vynálezy jakožto zbytečné, ba i opovážlivé, pokládajíc je za nezákoně zasahování do věci, které zatajiti bylo úmyslem Božím. —

Ale není-li takové zjevené vědy... snad řeknete, že věříme ve svatou fysiku?

— Ano, mají fysiku a astronomii plnou bludů a odporů: »zjevenou Genesi«. —

Mnohokráté slyšel jsem rozbor křesťanské nauky na kazatelně, ale nikdo mi neukládal věřiti ve svatou astronomii...; kde jste připadli na katolické učitele, že by podobným věcem učili?

¹⁾ Draper, česk. překl. str. 84 n.

— Dějiny vědy to zaznamenávají, vyňaté z nestrvitelných spisů sv. Otců: z patristické filosofie. — Čemu učí patristická filosofie?

— Srovnávala všecky jevy přírodní i duchové s lidskými činy. Viděla ve Všemohoucím a Věčném jediného obrovského člověka. Zdržuje se komentování patristických představ o Všemohoucím; jsou příliš anthropomorfistické a beze vší vznešenosti (!)...

Tvrdila, že země jest ploché podoby, nad níž se klene obloha, jako chrám, neb, jak sv. Augustin nám vypravuje, jako slupka. Na této obloze se pohybují slunce, měsíc a hvězdy tak, aby mohly dávat světlo lidem ve dne i v noci. Země byla učiněna z látky, stvořené Bohem z ničeho, a se všemi druhy živočichů a rostlin obývajícimi v ní byla ukončena v šesti dnech. Nad oblohou nebo firmamentem jest nebe a v temném prostoru pod zemí jest peklo. Země jest středem a nejdůležitějším tělesem všechnomíra, pro ni stvořeny jsou všecky ostatní věci.

Co se týče člověka, byl učiněn z prachu země. Nejprve byl sám, avšak potom byla utvořena z jeho žebra žena. Jest největším a nejlepším z děl božských. Byl postaven do ráje nedaleko břehu Eufratu, jsa moudrý a nevinný; ale když okusil zapovězeného ovoce a tím porušil přikázaní jemu dané, byl odsouzen k práci a smrti.

Potomci prvního člověka nejsouce zastrašeni jeho trestem, brali se cestou hříchu, tak že bylo nutno je zahubiti. Proto zatopila potopa tvář země a pozdvihla se na vrcholky hor. Když dokonala svůj úkol, byla vysušena větrem.

Z této katastrofy zachránil se v arše Noah a jeho tři synové se svými ženami; z těchto synů Sem zůstal v Asii a založil ji, Chám založil Afriku, Jafet Evropu. Poněvadž Otcové neznali Ameriky, nezaopatřili žádného předka pro její národ. —

A to byly všecky jejich vědomosti filosofické?

— Poslechněte, uvedu vám tvrzení některých těchto autorit.

Pravili vzhledem ke kacířské nauce o kulatém tvaru země: »Jest možno, aby lidé byli tak pošetili a

věřili, že klasy a stromy na druhé straně země visí dolů a že lidé mají nohy výše než hlavy? O protichodcích tvrdí sv. Augustin, že jest nemožno, aby na protivné straně byli obyvatelé země, poněvadž se Písmo nezmíňuje o takovém pokolení mezi potomky Adamovými.

Jiný v šestém století pravil, že země jest čtvercová rovina, z dělí čtyři sta dní cesty od východu na západ a zšíří od severu na jih právě polovic tolik dní.

V století sedmém píše jiný, že nebe ochlazuje ledová voda, jinak že by chytilo plamenem ..., atd. atd. —

Výrok sv. Augustina, který citujete, jest znetvořený; odkud jste jej vzal?

— Dějiny vědy tak tvrdí, že tento Karthagiňan tak pravil. —

Kdo přeložil jeho spisy?

— Vzato z překladu Puseyova. Nejdивnější částí tohoto domýšlivého systému byla jeho logika, povaha důkazů. —

Kterých?

— Spoléhala na zázračné důkazy. Myslilo se, že nějaký fakt byl dokázán vysvětlením zcela jiné věci, budícím úžas. —

Rád bych věděl, z kterých výtečných sv. Otců vybíral jste citaty?

— Z Laktantia, Kosmy Indicopleusta a Bedy. —

To jsou tedy ti výteční sv. Otcové? Laktantius jest více řečníkem než theologem; Kosmas je starým zeměpiscem; Beda jest učený a svatý Otec, ale není z nejznámějších. A mimo to pletejte jejich domněnky, že tak, jak je podáváte, ani v nejmenším nepodobají se skutečným jejich výrokům. A nevíte nicého více o filosofii patristické, neznáte jiných svatých Otců a jich pojednání filosofických?

— Po Tertullianovi nebylo více mužů ani filosofů až po slavné kritiky v době reformace. —

A což známenité Homilie sv. Jana Zlatoustého, překlady sv. Jeronyma, Město Boží od sv. Augustina, Řeči medonosného sv. Bernarda, Summa theologická, Božská komedie?

— Více než tisíc let nebylo v Evropě jiné logiky než logika zázraků. —

Tedy pošetilými byli oba Hilariové, Řehořové a Cyrilové, Athanasius, Basilius, Efrém a sv. Ambrož; nemoudrými byli sv. Jan Zlatoustý, Orosius, Hosius, sv. Jeroným, sv. Augustin; nerozumnými: Boëtius a Cassiodorus; bláhovými byli naši Leandrové, Isidorové a Ildefonsové; obmezenými Beda, Alkuin, sv. Anselm a Bernard; nepatrými Abelard, Albert Veliký a Roger Bakon, kterého chválí sám Humboldt? Pošetilým byl Anděl škol, Scutus, sv. Bonaventura a scholastikové pěstující podle slov Leibnizových jadrnou filosofii? ..

— Ano: od vítězství církve bylo zabývání se filosofií státním zločinem. Učení a velcí mužové, kteří učinili museum egyptské nesmrtelným, byli nahrazeni tlouhou samotářských mnichů a zástupy panen. —

Můžete to dokázati a doložiti dějepisnými faktý?

(Věštec newyorský jen praví; nedokazuje ani necituje; máme věřiti pouhému jeho slovu.)¹⁾

Svatý Augustin.

30. »Křesťanství, jak Tertullian je vykládá, neví o vykoupení, jež vystupuje o dvě století později. Je to sv. Augustin, Karthagiňan, jemuž jsme zavázání za definování názorův o těchto důležitých bodech« ...

»Vyšetřovalo se tím směrem, aby se zjistilo, jsou-li názory Pelagiové shodny nebo neshodny nikoli s přírodou, nýbrž s theologickými naukami svatého Augustina. A výsledek byl, jak dal se očekávati. Nauka, kterou autorita církevní prohlásila za pravověrnou, byla poražena nepopernými důvody moderní vědy ...

Poněvadž nauky sv. Augustina měly ten výsledek, že postavily v boj theologii s vědou, bude zajímavovo pozorovati krátce některé spíše filosofické názory tohoto velikého muže. Za tímto účelem

¹⁾ Draper, z druhé kapitoly, str. 90—95 českého překladu.

vhodně vybereme části jeho rozboru první kapitoly Genese, jak jest v 11., 12. a 13. knize jeho »Vyznání«. Tyto se skládají z filosofických pojednání, silně promíchaných jednotlivými rhapsodiemi. Draper uvádí dva úryvky, v nichž světec zaníceně promlouvá o stvoření a čase, a pak pokračuje: »Jeho díla jsou nesouvislý sen. Aby čtenář měl pojem o tomto, uvedu některé části z jeho spisu, jak se mi namanuly. Následující je z 12. knihy (jeho »Vyznání«, rozjímání o čase). Draper podává citované oddíly a praví dále: »Uvažujíce o vynikající vážnosti, jaká se přikládala spisům sv. Augustina náboženským světem skoro po patnáct století, musíme mluvit o něm s úctou. A vskutku není třeba činiti jinak. Stati zde uvedené (o čase) kritisují se samy. Žadný neuvedl více vědu do sporu s náboženstvím než tento otec. Byl to zvláště on, který zavil bibli jejího vlastního úkolu — býti vůdcem k bezúhonnému životu — a určil jí nebezpečné místo býti soudcem lidského vědění, odvážlivým vůdcem nad lidskou myslí.«¹⁾

Osvícenému rozumu sv. Augustina nemohla tajna být důležitost hloubání Pelagiova. Vytrvale a neunnavně znamenitou a neodolatelnou logikou pronásledoval Pelagia a strhl mu škrabošku v Římě, Karthagině a Palestině, krátce ať kdekoliv kacíř ten se skrýval a tajil. Z Hippo začaly rojiti se knihy a listy dávající světu výstrahu, ukazující na ohavnost zjevného bludu a stanovící pevné základy, na nichž spočívá božský plán v příčině osudu člověka, tajné úradky Boží. I sv. Jeroným brzo v jeskyni betlémské zpozoroval cestu černého anděla zla a mocně vyrázel proti němu, ale zpozorovav již na bojišti sv. Augustina, odložil pero své, případně řka: že není třeba nositi dříví do lesa. Ve věcech tak hlubokých a skrytých očím lidí, jako je na př. pád Adamův, hřich prvotní, potřeba milosti a tajemství praedestinace, sv. Augustin poznenáhla napil se v jediném zdroji, z něhož pokorným prýšti se mou-

¹⁾ Draper, česk. překl. str. 84, 85, 87, 89.

drost, v knize Boží, v naukách církve. — Co mohl o těchto věcech říci filosofové?

Kterak mohl býti usvědčen kacíř, který zneužíval Písma sv., odvolával se na sněmy biskupů a stará podání? Zdaž nevidíme pospíchati Pelagia z Říma do Karthagini a Palestiny, an tam lichotí těm biskupům, kteří ho neznají, ale prchá před těmi, kteří již poznali jeho blud? Augustin znal kejklírství společné všem kacířům, to jest: dvojsmyslnost a lež buď zjevnou nebo zahalenou podle okolnosti; Pelagius a Coelestius zrádně ji užívali.¹⁾ Proto důraz kladl ve svých spisech na jasné svědecky písma a poslal dějepisce Orosia do Jeruzalema a Říma, neustávaje, dokud nedošel do Afriky nález papežův, odsuzující tak ohavné bludy.

Zničiv vliv Pelagiův, Coelestiův a Julianův dosáhl úplného vítězství a jeho učení znamenité došlo pochvaly papežovy a biskupů východních i západních. Porážka nepřitele byla tak úplná, že ani rozprchlým zbytkům, skrytým a potměšilým semipelagianům, nedal žítí v nepravém míru bludu. Na samých polích haerese slavný sněm Oranžský povznesl slova sv. Augustina na dogmata, poněvadž byla právě výrazem učení církevního. Tak stkvělému vítězství nedostávalo se chvalozpěvu. Bůh nadchnul tedy sv. Prospera, který složil básni o milosti.

31. Kdo jasněji určil hranice oboru věd liberálních po stránce, kterou se dotýkají zjeveného učení? Kdo nad sv. Augustina lépe stanovil vlastní a vzeněšený účel písma svatého? Bylo po šestilostí nazývati nevědomcem toho, který vykládal zdárně svaté knihy, který nadán výbornou pamětí uvádí svědecky z nich na podporu kteréhokoli kusu, když tentýž jest Původce přírody i milosti, rádu přirozeného i nadpřirozeného podivuhodně navzájem spojeného. Dobře věděl

¹⁾ Když Coelestius pokrytecky podrobil se papeži Zosimovi, prohlásiv, že smyslí tak jako církev, schválil tento jeho jednání a názory. Ale jakmile seznal vrtkavost chytrého haeretika, odšoufli přísně jeho učení. Viz Noris, Historia Pelagiana, cap. 12. et 13. »Tato sobě odporujičí rozhodnutí hodí se jako důvod proti neomylnosti papeže,« praví Draper, an piše, že Zosimus zrušil odsouzení Innocenciovo.

sv. Augustin, že Pán v rozmluvě se služebníkem svým Jobem vychvaloval velikosti a divy stvoření, odlesk to božské jeho slávy, souladný hymnus a souzvuk jeho moci a velebnosti. Rovněž věděl, že posvátné listy nazývaly Boha Pánem vědění, že vypravují o Nejvyšším jako učiteli užitečných věcí, že udělil poklady moudrosti Šalomounovi, protože nežádal si ani bohatství ani dlouhého života, dal synovi Davidovu pravou znamost všech věcí, aby znal spořádání okršku země, moc živlů, počátek a skonání i prostředek časů, střídání obratů a proměny časů, běh roku a spořádání hvězd, přirozenost živočichů a hněvy lítých zvířat, i myšlení lidská, rozdíly krví i moci koření.¹⁾

Napojen čtením těchto sv. písem sv. Augustin na mnoha místech ve svých spisech po způsobu spisovatele knihy Moudrosti praví: »moudrosti naučil jsem se a bez závisti ji sděluji, a poctivosti její neukryji.«²⁾

Za tím účelem napsal na 200 knih o důležitých otázkách náboženství a bohosloví, v nichž stanoví zásady a vývody filosofické, okrášliv je příklady z dějin a z vědomostí svobodných umění. Mimo to napsal jiné zvláštní knihy o grammatice, rhetorice, logice, arithmetice, geometrii, filosofii, o pořádku, o životě blaženém, o svobodě a hudbě.³⁾

A všimněme si dobré toho, co napsal biskupu Memorovi o svobodných vědách: »Zlým a bezbožným, kteří vydávají se za vzdělance v těchto vědách, řekneme jen to, že čteme v našich knihách v pravdě svobodných: Jestli Syn Boží vás osvobodí, budete opravdu svobodní mi. Zmíněné nauky potud jsou svobodné, pokud jsou ve shodě s pravdou. Tentýž Syn pravil: pravda vysvobodí vás...«⁴⁾ a ihned

¹⁾ Kniha Moudrosti, kapit. VII. v. 17—20.

²⁾ Kniha Moudrosti, kap. VII. v. 13.

³⁾ »Les sciences manquaient à son esprit plutôt que son esprit aux sciences; et dans la facilité qu'il avait à les apprendre, on eût dit qu'il les inventait.« Flechier, Paneg. de Saint Augustin. Mr. Poujoulat, Histoire de Saint Augustin, pozn. na str. 17. při kap. I., svaz. I., vyd. Paříž z r. 1845.

⁴⁾ »Quid enim aliud dicendum est eis, qui cum sint iniqui et impii, liberaliter sibi videntur eruditii, nisi quod in litteris

dodává ohledně knih o hudbě: »na počátku v prázdných chvílích zabýval jsem se spisováním knih, o které mne prosíš, z nichž jest šest pouze o rytmu, a chtěl jsem napsati jiných asi šest o melodii, ale uložením břemene starostí církevních všecko mi jako z rukou uběhlo, že nesnadno najdu knihu, jen abych vyhověl tvému přání, které jest pro mne rozkazem.«¹⁾

S jakou střízlivostí, soudností a dovednosti vykládá první knihu z bible, jednu z nejtemnějších a nejnesnadnějších, ve svém spise Genesis ad litteram. V ní se stýkají a stále setkávají víra a vědy přírodní. Ačkoliv dnes jest zastaralá, přece se zájmem a údivem se čte tato kniha sv. Augustina, kdežto se smíchem odkládají se staré i nedávné knihy, poněvadž chatrné a nedostatečné podávají poznatky z fysiky, přírodopisu a astronomie. Zajisté že je to zásluhou pokory sv. Augustina, jednak že nepouštěl se na tvrzení, která nebyla doslova objasněna, jednak tím, že stavěl nám na oči stav tehdejších studií a zaujímal nás zanícením ducha, který zápasil s vědami zkumnými pozadu zůstavšimi. Díky zmíněné skromnosti světcově osměluji se tvrditi, že dopustili se více chyb než on v řečených studiích přírodozpyteci z povolání a kteří obširně promlouvali o astronomii a přírodopise ještě před nedávnem, i když měli lepší přístroje a dosti času k pozorování. Jaké báchorky a směšné domněnky vymyslili přírodozpytové zvučné pověsti! A kolik jich ještě propadne po-

vere liberalibus legimus, si vos filius liberaverit, tunc vere liberi eritis. Per eum namque praestatur, ut ipsae etiam, quaē liberales disciplinae ab eis, qui in libertatem vocati non sunt, appellantur, quid in se habeant liberale noscatur. Neque enim habent congruum libertati, nisi quod habent congruum veritati. Unde ille ipse Filius et veritas, inquit, liberabit vos.«

¹⁾ »Initio nostri otii cum a curis maioribus magisque necessariis vacabat animus, volui per ista, quae a nobis desiderasti, scripta proludere, quando conscripsi de solo rhytmo sex libros, et de melo scribere alios forsitan sex, fateor, disponebam, cum mihi otium futurum sperabam, sed posteaquam mihi curarum Ecclesiasticarum sarcina imposita est, omnes illae deliciae fugere de manibus, ita ut vix nunc ipsum codicem inveniam, quoniام tuam voluntatem, nec petitionem sed iussionem, contemnere nequeo.« Ad Memorium ep. 101. Tom. II.p. 271 sq.

směchu našich potomků! A poněvadž sv. Augustin zůstavil pochybnými věci, kterých se nemohl dopátrati vzhledem k astronomii a zeměpisu, opovažují se nyní snižovati výtečnost jeho velenadaného ducha.

V podivuhodné této knize mistrovskou rukou určil hranice mezi vědami přírodními a zjevenými pravdami. Spoléhaje na svou víru a inspiraci svatých písem zůstavil pro toho, kdo slyšeti chce, následující prohlášení: »Tvrdím, že s potěšením dospěl jsem k přesvědčení, nenásledovati žádné domněnky lidí, když odpovídám podle své výry pomluvačům našich svatých knih, t. j. co dokazují pravými důkazy vzhledem k přírodě, v tom ukážeme, že to v nejmenším neodporuje těmto knihám.¹⁾ V jiné části díl: »Neče se v evangeliu, že by byl Pán řekl, — pošlu vám Utěšitele, který vás naučí běhu slunce a měsíce: křesťany chtěl nás učiniti, nikoli matematiky.²⁾ Pozor dejte a slyšte moudří této země z úst sv. Augustina: Co dokazujete přesně, to v ničem neodporuje našim písmům svatým, která jsou inspirována ke vznešenějšímu účelu, než aby nás učila matematice. A jestliže jste neobjasnili pravdu, pro Bůh, nedovozujte důvody, které teprve máte dokázati více aneb méně pravděpodobnými theoriemi, ale suďte na základě stvrzených a jistých thesí! Kdo bije holí, tomu třísky litají do tváře. Nevymýšlejte konfliktů mezi věcmi, které jsou pravda; pravdy si neodporují, pravil Aristoteles; a Bůh, původce přírody i milosti, nemůže odporovati sobě samému.

32. Z nepopíratelných důvodů uznávajíce inspiraci těchto knih (samý svou ryzostí, vznešenosťí, také jenmým půvabem a něčím nevyslověně božským ji hlájí) a přijatý posvátný text, klademe Zjevení Boží sají)

¹⁾ »Didici, non haerere homini in respondendo secundum fidem, quod respondendum est hominibus, qui calumniari libris nostrae salutis affectant, ut quidquid ipsi de natura rerum veracibus documentis demonstrare potuerint, ostendamus nostris litteris non esse contrarium.« De Gen. ad litt., lib. I. c. 21, n. 41. Edit. Maur. tom. III. p. 130.

²⁾ »Non legitur in Evangelio Dominum dixisse, mitto vobis Paraclitum, qui vos doceat de cursu Solis et Lunae. Christianos enim facere volebat, nos Mathematicos.« S. August. lib. I. de actis cont. Felicem Manich., cap. 10., tom. VIII. par. I., pag. 477.

nad slabost lidskou a vratký rozum náš. Není to logické a zcela rozumné?

Ale v čem zračí se orlí zrak, jeví se stkvělý duch sv. Augustina a v čem viděti lze, že chápal pravdu církve a podivuhodný a přepevný rád, stanovený božským zakladatelem, jest to, že nejen kladl svaté knihy nad vrítkavý a slabý rozum lidský, jako mohl to učiniti každý jiný rozumný člověk, nýbrž že jeho ne-smrtelnou zásadou bylo vždy: *Papež promluvil, spor rozřešen.*¹⁾ Písmo svaté bez živého učitele, který je vykládá, porady v církvi a souhlas národů křesťanských bez konečného, neomylného slova, papírový papež, jak se nazývala protestantská bible, v tom nejeví se veškerá moudrost Boží v založení církve. Kdo to uznává, nechápe podivuhodný rád, aniž zná pevnost nepopíratelné jednoty choti Ježíše Krista.

Svatý Augustin pronikaje pravdu katolicismu až do základu, odpovídá na pošetlosti haeretiků: »Nevěřil bych evangeliu, kdyby mne k tomu nepohnula vážnost církve.²⁾

33. Krásu této nejlíbeznější nevěsty, zrozené z lásky-plné rány boku Vykupitele, město Boží a vyvolený lid . . . jak divukrásně ukazoval ji sv. Augustin zrakům národův, aby uměli milovati dobro a krásu!

Když zaniklo pohanství a strženy byly sochy bohů, zbabělí duchové oplakávali toto zaniknutí a žádali si plným hrdlem, aby se znova vrátilo a vzkřísilо pohanství; i zaslechl tyto stesky strážce Hippónský. Sebral tudíž starou vědu a dějiny, spojil události, dovodil důsledky a oživiv je dechem této filosofie, pravil Rímanům: Vizte vaše bohy, ošklivé nečistoty a páchan-

¹⁾ »Litteris beatae memoriae Papae Innocentii, quibus de hac re dubitatio tota sublata est.« (Cont. duas epist. Pelag., lib. II. cap. 3, n. 5, tom. X. p. 434); a na jiném místě: »Jam enim de hac causa duo Concilia missa sunt ad Sedem Apostolicam: inde etiam rescripta venerunt. Causa finita est: utinam aliquando finiatur error.« (Serm. 131 de verbis Evang. Joan. n. 10, t. V. p. 645.)

²⁾ »Ego vero Evangelio non crederem, nisi me catholicae Ecclesiae commoveret auctoritas.« (Cont. epist. Manichaei, quam vocant fundam., lib. unico, cys. V. n. 6, tom. VIII. p. 154).

noucí hnilobu; toť říše dákla, přemoženého Beránkem Božím. Do hrobu s nimi! Ten, který pravil, že synagoga měla se pochovati s poctivostí, pohanstvo vrhal do potupného hrobu, posmívaje se mu. A na podstavcích zvrácených bůžků vzdálával budovu křesťanské civilisace, jejímž tmelem je láska, čistota panen, bdění poustevníků a moudrost sv. Otců jsou pak mohutnými sloupy Města Božího.

Bůh způsobil, že ten muž, kterého povznesl z býdy v neobyčejného veleducha z Tagaste, vyložil a objasnili poměr mezi náboženstvím a vědou, dalekosáhlé a hluboké úradky Boží vzhledem k člověku a základní kámen skalopevné véže jeho církve. Zlatým pérem vykonal úkol, odkrývaje skryté poklady, nesmírné bohatství pravé a trvalé vědy vzhledem k Bohu a vzhledem k duši člověka.

Orel vznal se v letu svém a spatřil zářící paprsky, jimiž nám světlo přichází. Odtud se vypučely prosté a vznešené obrazy, přísloví a rčení, které se v bohosloví, filosofii a ve všech vědách stále opakují jako zásady, sv. Augustinem vypilované.

Když zpustošena byla Afrika a opanována fantickými a sesurovělými národy, jméno a památka tohoto velikána jako nějaké tajemné bytosti zachována mezi barbary. Vědy v něm se soustředily, jako se prameny v nádržkách shromažďují, aby v tisících proudech odtékala čistá voda. »V pravdě, sv. Augustin, hledíme-li k jeho předchůdcům, jest jako oceán, do něhož ústily všecky veliké i malé řeky křesťanské moudrosti, vzhledem k jeho potomkům jest jako Atlas, který veškerou vědu jejich na svých nese ramenách.¹⁾

34. Sv. Augustin byl hluboce uctíván a vážen největšími muži, kteří po něm následovali, a jeho učení

¹⁾ »Re vera S. Augustinus, una ex parte, si ad eos respicis, qui ipsum antecesserunt, quasi Oceanus est, in quem omnia sapientiae christiana flumina ac rivuli confluxerunt; altera ex parte, si posteros spectas, quasi Atlas, qui omnem ipsorum scientiam humeris suis sustinet.« (J a c. Clemens, *Dissertatio apud Sanseverinum, Philosoph. ant. cum nova compar.*; *Introd.* p. 80, Neap. 1862).

bylo pokladem, z něhož obohatili se sv. Řehoř Veliký, sv. Bernard, Albert Veliký, sv. Tomáš, Scottus, Leibniz a Bossuet. »Abych to slovem povíděl, málo čemu aneb ničemu neučí učitelé v knihách, co bys již ne-našel v knihách sv. Augustina,« praví sv. Bonaventura.¹⁾

Který řečník, bohoslovec, filosof aneb politik napsal knihu, v níž by necitoval sv. Augustina? Praví učenci, píše dějiny filosofie, vylijčili nám vznešenou postavu biskupa Hipponského, an pod paží nese filosofii a vědy starých a druhou rukou ukazuje slavnější cestu dějinám a filosofii.²⁾

Trvalý pomník této vědě postaven největším dílem filosofickým XIX. století, v němž srovnávají se schopnosti starých s mohutností rozumu novověkých učenců, dílem Kajetána Sanseverina. Tento plod ducha může se právem nazvat filosofií sv. Augustina. Vyznává to spisovatel sám v úvodě, svědčí o tom šest set citátů, jimiž tento učený kanovník podpirá své názory, takže mají patrně příchuť augustinckou.

Ke slavným jménům, již citovaným, řadím i našeho Balmesa, obdivovatele a žáka sv. Augustina, a uvedu z něho, co píše o statích o čase, o nichž Draper mluvil. O zmíněných statích pochvalně mluvili všichni, kteří hodni jsou jména filosofů. V nich zajisté duše pokorného učitele tak rychle vznáší se k Bohu, prosíc za osvícení rozumu, jako se ponořuje v rozjímání o základech věd, a tím zračí se neobyčejné její schopnosti a podivuhodná hloubka.

Spanělský filosof mluví takto: »Jest podivno, že spisovatel tak znamenitý (P. Buffier) nevěděl aneb nezpomněl, že tuto nesnáz v příčině výkladu času shledal s ostatními filosofy i muž tak výtečný, sv. Augustin. (Conf. lib. 11. Quid enim est tempus . . .) Svatý učitel našel tu hlubokou otázku, a

¹⁾ »Ut breviter dicam, pauca aut nulla ponunt magistri in libris suis, quin illa reperias in libris Augustini.« S. Bonaventura, Ep. ad Mag. innotinatum, tom. XVI. p. 631, Parisis 1868.

²⁾ »Inter patres maxime eminent S. Augustinus, qui christiane philosophiae verus fundator baberi potest.« Liberatore, Inst. philosoph., prolegom. IV., Romae 1872, pag. 14 sq.

jako všichni veleduchové, když jsou před nevyzpytatelnou hlubinou, živě toužil po tom, aby poznal, co tají se v oněch hlubinách. Zanícen svatým nadšením, obrátil se k Bohu, prose Ho, aby poznal toto tajemství. Exarsit animus meus nosse istud implicatisimum enigma. Noli claudere Domine Deus, bone pater . . . «¹⁾

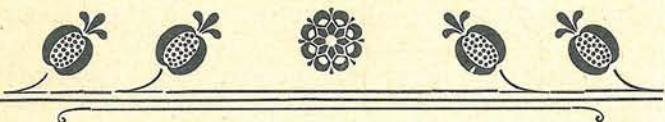
Korunou těchto svědectví budiž nejvýmluvnější svědectví hlubokého myslitele, kardinála sv. církve, Zigliari: »Jméno sv. Augustina naplňuje každého úctou a vážností. V něm všecko jest veliké, podivuhodné, ano nesmírné. Duch jeho jako orel opovrhuje dílnu v nízkých krajích země, povznáší se s důvěrou a bezpečně v prostory nekonečna, jimi prochází s takovou mužností, že až ustrnuti zůstávají smrtelníci, a kudy kráčí, zanechává mocné záblesky nejjasnějšího světla. A když cítí nedostatek sil a dechu k vyššímu vzletu, v takové nesnázi pomáhá mu srdce jeho a mluví řečí, která nás vábí, okouzluje, v nadšení přivádí, takže cítíme, jak srdce naše tluče při doteku jeho srdce, které oblévá plameny lásky pravdu a činí nám ji krásnější a milování hodnější. Ani Sokrates, ani Aristoteles, ani Plato nemluvili takovou řečí; když oni k nám mluví, třeba vznešený byl jejich sloh, přece jsme stále dole na zemi a mezi lidmi. Když mluví k nám sv. Augustin, zdá se nám, že jsme s Bohem na Sinai aneb na Táboru. Abychom se zmínili jen o spisech jeho nejznámějších, kdo napsal knihy lepší, než jsou: »De Civitate Dei«, »De Genesi ad litteram« a »De Trinitate«? Kdo nečetl, kdo nerozjímal se slzou v oku neobyčejnou knihu »Vyznání«, v níž zračí se celá hloubka jeho duše a jeho srdce mluví jazykem dříve neznámým, a jímž po něm snad nikdo nebude mluvit? Vyznávám, že kdykoliv uvažuji jeho díla filosofická aneb bohoslovecká, jeho řeči aneb výklad Písma sv., citím v nitru svém, jakoby všecky mohutnosti duše mé se měnily. Ty myšlenky vždy světlé a vznešené, jedna druhou podporujíce podivuhodnou dů-

¹⁾ Balme: Základní filosofie (Filosofia fundamental) v poznámce k hlavě první.

sledností, to uvádí v nadšení. Oči upřené na knihu nečtou dále, mysl jakoby uchválena pádí za světlem, které jí nejdříve se dotklo, mezikrát srdce radostně buší, že jest na blízku Bůh, který osvítil je a ohněm lásky roznítil a k sobě neustále povznáší. Nyní chápu nesmírnou pověst, které si dobyl ve světě tento veleduch, chápu tu útu, kterou mu prokazuje církev katolická, a vážnost, kterou na jevo dávají všichni milovníci věd filosofických a bohosloveckých, a zvláště nejjasnější hvězda, sv. Tomáš Aquinský, který se mu snad vyrovnal stkvělostí. A proto pravím, kdybych byl přesvědčen, že sv. Augustin byl by oním Ontologistou, který chce nás přivésti k svému názoru, ačkoli nejsem přesvědčen o této soustavě, neměl bych odvahy proti němu vystoupiti a počal bych se báti o své vlastní důvody.«¹⁾

A Draper? . . . Ha! Karthagiňanova Genesis ad litteram . . . A jeho »Vyznání!« . . . toh rhapsodie . . . nesouvislý sen . . .

¹⁾ P. Tommaso M. Zigliara O. S. D., »Della luce intellettuale e del' Ontologismo secondo la dottrina de' Sant' Agostino, Bonaventura e Tommaso de' Aquino«, vol. 1 cap. 7. (Roma 1874.)

KAPITOLA TŘETÍ.

Spor o nauku o jedinnosti Božské. —
První nebo-li jižní reformace.

35. Až dosud jednali jsme o počátku vědy a křesťanství; počali jsme určovati jich vztahy a tu vyskytly se konflikty Draperovy; a nyní jsme právě v nich. — Ale proto ať se nikterak nestarají ani neděsí, kdož si ve své obrazotvornosti ještě zvětšili tyto konflikty mezi vědou a církvi. Ať si nemyslí, že se setkají s důvody tak nesnadnými, že by znepokojily duši jejich a rozrušily je v klidném a vědeckém užívání víry. Aby čtenář klidně si oddechl a svou zvědavost předem ukojil, znaje ostrovtip doktora lékařství a práv, zde má toho hladkého velikého berana a Achilla první zdánlivý konflikt. Dá se shrnouti v následující: Od Konstantinovy doby církev zpohanštěla ideami v Trojici a kulitem Matky Boží.

Nejdříve Peršané a potom Mohamed v sedmém století krví a ohněm zmocnili se velikého území říše římské hájené křestany. Nástupcové Mohamedovi prohlásili jednobožství a již v století osmém přišli se saracenkou po pobřeží Africkém až ke Gibraltaru, Pyrenejím a Loiře. Byl to strašný konflikt; církev pora-

žena ztratila hlavní města Jerusalém, Alexandrii a Karthaginu, kde všude zavládlo jednobožství.

Snad napadne někomu, aby se tázal se mnou, kde zůstala věda? Svou knihu nadepíšete: Konflikt mezi náboženstvím a vědou, a nyní přicházíte s krvavými zápasy? Nazýváte Mohameda snílkem, fanaticem a visionárem, že nízce a hrubě smýšlel o Bohu; přiznáváte, že slovo jeho nemělo žádného vlivu a účinku, a že stal se válečným missionářem. Jeho nástupcové, jak pravíte, změnili jeho nauku, ale nezanechali díla vyhlazovacího, a přece robíte si ze saracenky argument proti církvi? Co rozumíte vědou?

Jde-li tu o zkoušky, zajisté velikých zakusila choť Ježíše Krista při narození svém, a vyšla z nich plna života a síly. Konflikty způsobené křihami Celsa, Porfyria, Juliana a Jamblichia podivuhodně vyvráceny Originem, Tertullianem, Athenagorem, sv. Justinem a ostatními apologety, o nichž jsme se zmínili; ale trpěti pronásledování a útrapy, útisku a ukrutnosti jest právě zárukou slávy, kterou církvi své božský zakladatel zanechal.

Poněvadž Draper zabývá se vědami přírodními, zajisté věi, čím si nesmrtelný Liné získal tak zvučného jména. Pozoroval totiž tento přírodozpytec, že perlorodka v úzkosti a nesnázi jako v posledním zápasu zplodila kýžené perly, i napadlo bystrému duchu jeho, aby způsobil jím takové obtíže stlačením nebo provrtáním mušle a přinutil je k utvoření perel. To samé děje se a stává v církvi, která nejbohatší zásluhu a mužné hrdinské ctnosti, vzácnější nad perly a zlato, získává v drsných zkouškách a v hrozných úzkostech pronásledování, ale s tou výsadou jedinou, že neumírá, nýbrž čistší a krásnější vychází ze zkoušky.

Kdyby protivník nás byl filosofem přísně důsledným, bylo by možno mu odpověděti, že nezná rozsahu otázky, ačkoli sám ji vyvolil, pojmenoval a označil. Jest to velmi roztomilé; jako pravý mluvka dává na jevo mnoho zmužlosti, a jako zpupný rváč v souboji, který zvoliv zbraně i místo, konečně bázní přepaden v rozhodném okamžiku vystřelil by bez rány. To zatím dostačí, abychom se zbavili zcela nesnáze

prvního konfliktu. Poněvadž Draper šíří se a uvádí mnoho různých a podivných věcí, na které třeba upozornit; rozdělme si tuto kapitolu na tři oddíly a ukážeme: 1. že církev nezpohanštila ani neopustila nikdy jednobožství hájením tajemství nejsvětější Trojice a výsady Matky Boží; 2. že to, co píše Draper o Mahomedovi a jeho nástupcích, má-li rozum a stud, dostačilo by, aby je nesrovával s církví, a že zcela neplatí a nic neznamenají takové výboje, aby se jménem vědy vystupovalo proti náboženství; a 3. (ve zvláštní kapitole) že rovněž zcela nemístný jest rozkvět a kultura, v nichž lící Draper mahomedány v celé čtvrté kapitole.

§ I. Matka Boží a církev katolická: dogma o jedinnosti Boží.

36. Na počátku čtvrtého století byly dvě strany v církvi, píše Draper, a sice pohansko-křesťanská a křesťansko pohanská. Neboť ve světě mravním jako ve světě fysickém stává se, že tělesa na sebe narážející mění podobu svou... »křesťanství se přizpůsobilo pohanství a pohanství křesťanství.«¹⁾

»Nebem lidového křesťanství byl starý Olymp, s něhož byla odstraněna ctihoná božstva řecká. Tam na velikém bílém trůnu seděl »Bůh Otec«, na jeho pravici »Syn« a potom nejsvětější Panna, oděna zlatým šatem a »pokryta rozmanitými ozdobami ženskými«; na levici seděl »Svatý Duch«. Tento trůn obklopovaly zástupy andělské s harfami. Ohromný prostor za nimi byl přeplněn stoly, za kterými seděli šťastní duchové spravedlivých, veselíci se při věčné hostině...«

»Když křesťanství dostalo vůbec nátěr pohanský, leželo v zájmu každého biskupa, aby idee, které byly běžny mezi lidem svěřeným jeho péči, byly přijaty obecně. Egypťané si právě vynutili na církvi své zvláštní názory o Trojici a nyní se přičňovali

¹⁾ Draper, I. c., česk. překl. str. 96.

o to, aby pod formou uctívání Panny Marie byl zaveden kultus Isidy.

»Náhodou se stalo, že Nestor, biskup v Antiochii, který se seznámil s filosofickými názory Theodora z Mopsuestie, byl povolán od císaře Theodosia mladšího na biskupství cařhradské... Nestor byl obeznámen s naukami Aristotelovými¹⁾ a pokoušel se je srovnati s tím, co pokládal za pravověrné křesťanské zásady. Mezi ním a Cyrillem, biskupem nebo patriarchou Alexandrijským, vypukl spor. Cyril představoval pohanskou a Nestor filosofickou část církve. Tento Cyril byl týž, který dal zavražditi Hypatii. (Dokázali jsme, že je to hrubá pomluva). Cyril se rozhodl, že má býti uznáno všeobecné ctění Panny jakožto Matky Boží; Nestor pak byl proti tomu.«²⁾

Srdce mne nutká, abych protestoval dříve proti tak špatným zbraním, proti báchorce a pomluvě, než budu vyvraceti historické nesprávnosti. Abychom si rozuměli, uvedme našeho dějepisce nejprve ve shodu s sebou samým. Odkud vzato nebe, které popisuje? Z obrazu nějakého malíře nebo ze statí některého básníka? Licenc básnická a malířská, kdyby sebe krásnější byla, dosud nečítána za vědeckou vymoženost. Anebo snad to četl v některém zbožném spisu užito jako porovnání? Zajistě že žádný z našich venkovánů nezaměnil obraz za víru v čistou blaženosť, prostou hořkostí a nehod. Ať ukáže nám sněm, jmenej kanon nebo dogmatickou bullu, kde by církev byla svým věřícím předložila k věření tento hrubý obraz blaženosť. A poněvadž tak nečiní, nezbývá nám než prohlásiti, že Draper v tom jest originálním, že uvádí rčení básníků a názory malířů jako nezvratné důvody.

Ostatně ani to, že sířilo se zpohanštění ve všech směrech... a biskupové přizpůsobovali se ideálem pohanským, které od nepamětných dob nabýly převahy,

¹⁾ Ve spise Draperově zvláště to bije do očí, že všichni vyzvánění z církve, jakmile z ní vystoupí, jsou ihned oděni v háv moudrosti a filosofie.

²⁾ Draper, česk. překl. str. 99 a 100.

nedá se nikterak srovnati. Jestliže takové idee vcházely a vtíraly se v domy, jak mohli býti v držení jich od časů nepamětných?

Draper sám přiznává, že Nestorius chtěl spojiti názory Aristotelovy s pravověrnými dogmaty a tím že vznikl spor jeho v církvi. Ale pravda jest, že Nestorius byl slučovatelem nauk, který kalil čistý pramen tradice nestvůrnými a pestrými plody své fantásie; byl krátce novotář, což podle Tertulliána jest tolik jako lhář ve vězech náboženských. Jak mohl sv. Cyrill představovati stranu pohanskou háje neporušenosti tradice? Nebyl-liž spíše pohanem Aristoteles a ten, který z filosofie jeho chtěl vybfратi dogmata křesťanského náboženství? Tolik o vypravování Draperově. Vždyť Nestorius jen z nevědomosti a nadutosti rouhal se Panně, neboť kterak Aristoteles mohl mít nějakého účastenství na tom, aby Marii nazývali Matkou Boží? Či věřil snad v hypostatické spojení vtěleného Slova? A jistě, že by byl filosof stagiritský nezavrhnut takového jména, kdyby byl uznal, že nejsvětější Panna počala a porodila Ježíše Krista a že Ježíš Kristus byl Bůh.

Všichni současní dějepiscové Nestoria praví, že byl zvolen patriarchou cařhradským pro svou výmluvnost, ale nikdo nepraví, že by byl učeným. Za to zmiňují se o marnivosti a nadutosti, kterou skrýval pod tvárností přísného a umrtveného mnicha. — Vypravují, že mocně potíral haerese Aria, Valentianu, Apollináře a jiných a povýšen na biskupství s jakou zuřivostí výstřední spálil kostely Novatianů a popouzel císaře, aby očistil říši od haeretiků.¹⁾ Draper těchto věcí neznal?

37. Nyní zkoumejme hlavní otázkou, zda církve porušila svou víru, ano zpohanštíla tím, že uctila nejsvětější Pannu příslušným názvem Matky Boží.

) »Nam quis eum facile errare arbitraretur, quem tanto imperii iudicio electum, tanto sacerdotum studio prosecutum videtur; qui cum magno sanctorum amore, summo populi favore celebretur, quotidie palam divina tractabat eloquia, et noxios quosque Judaeorum et gentilium confutabat errores?« Vincentii Lirinen. Commonitorium, Oper. ed. Salmanticae 1784, pag. 80.

Bыlo by vhodno na tomto místě zvláště útočiště své bráti k posvátnému bohosloví, do jehož oboru tato otázka spadá, ale poněvadž Draper i jeho povrchní čtenář této zbraně tak užitečné mi odpírají, odpovím na historku Draperovu slovy dějepisu samého z pramenů. Náhodou následující citát shrnuje vše, i není třeba užívati důkazů bohosloveckých.

Kdosi pravil, že Nestorius svůj blud nevzal z Aristotela, nýbrž z Pavla Demosthena a Photina. Kassiodor podává vypravování Sokratovo o této věci takto: »Četl jsem knihy Nestoriovy; ani z nepřátelství k němu ani k získání si přízně někoho řeknu v pravdě, co zamýšlel. Zdá se mi, že nénásleoval ani Samosatského ani Photina, a že nepravil, že Kristus byl pouhý člověk, nýbrž že mu bylo odporným jisté slovo, které vyžadovalo některé výhrady. To se mu přihodilo z nedostatku příslušného vzdělání. Jsa výmluvným, domníval se býti učeným a nedbal vzdělávat se na základě starých vykladačů, maje se za lepšího všech. Nevěděl, domýšlivec, že v listě sv. Jana jest napsáno: omnis spiritus, qui solvit Jesum, a Deo non est. Tento citát vymýtili ze starých exemplářů ti, kteří dělili božství od člověčenství Ježíše Krista, jak prohlásili již staří vykladači. Člověčenství spojeno s božstvím tak, že nejsou dva, nýbrž jeden. Z toho důvodu staří věřící nazývali Marii Matkou Boží. Tak Eusebius Pamfilius v třetí knize životopisu Konstantinova . . . (uvádí jeho svědectví a co učinila Helena na místě, kde porodila nejsvětější Panna); tak Origenes v prvním svazku listu sv. Pavla k Římanům obširně vykládá, proč se Maria jmenuje Matka Boží. Z toho vidno, že Nestorius neznal výroků starých.¹⁾

Domníval se zajisté Nestorius, pohrdaje výklady svých předchůdců, že sám lépe znal písmo sv., aby je vykládal v řečích svých k lidu. Právě z nedostatku bystrosti ducha a následkem učení Theodora z Mopsuestie bylo mu přílišným říci, že věčný Bůh, naro-

¹⁾ Historia tripartita, lib XII. cap. 4., vyd. Paříž z r. 1541, str. 591—592.

zený z Panny, zemřel byv ukřižován; chtěl tudiž rozdělit Ježíše Krista, uznávaje v něm dvě osoby, božskou, zplozenou od věčného Otce, a lidskou, zrozenou z nejsvětější Panny. Nepozoroval neopatrný a domýšlivý biskup, že tím zmizela hypostatická jednota Slova: osoba božská z přirozenosti lidské, čímž tajemství vtělení a tím i vykoupení rozpadalo se v niveč. Co ho znepokojiti mohlo, aby řekl, že Bůh jako člověk se narodil z Panny a zemřel za nás? Vždyť božství se neradilo ani neumřelo, ale přirozenost lidská, a poněvadž tato se opírala o božské Slovo, proto co v ní se dělo, přičítá se Jemu. Jako se říkává, když libají ruce nebo nohy Lvu XIII., že políbili papeže, ačkoli políbili jen jeho nohu. — Stejně dovozoval svatý Cyril: Snad otcové naši plodí a dávají nám duši? Která matka nazývá synem jen mrtvolu nebo pouhé tělo plodem svých útrob? Nerodíme se z matek svých již učení nebo králové nebo papežové. Bylo by to žertovné, kdyby učenec, král nebo papež řekl matce své: poněvadž jsem nevyšel ze života tvého v hodnosti, kterou nyní mám, jsi ovšem matkou tehdejšího dítěte, ale nikoliv nynějšího muže. Rovněž a s větším důrazem jest tomu v našem případě; nejsvětější Panna počala a porodila lidskou přirozenost, která od počátku svého bytí byla spojena se Slovem; narodilo se dítě, byl to pravý Bůh. Maria tudiž v pravdě jest Matkou Boží, ano více ještě než jiné ženy jsou matkami svých dětí. Ostatně materství vztahuje se k osobě a ne k přirozenosti, jak praví filosofové; a Ježíš měl jen jednu, a to božskou osobu, a té právě podivuhodným způsobem se stala Matkou nejsvětější Panna Maria.

Všecko to souhlasí s jasnými výroky písma sv., kterých Nestorius buď neznal nebo špatně jim rozuměl. »Poslal Bůh syna svého narozeného z ženy«, napsal sv. Pavel.¹⁾ »Odkud to, že Matka Pána mého přišla ke mně?« zvolala Alžběta, když ji Maria navštívila.²⁾ Z toho vidno, že písmo sv. a

¹⁾ List sv. Pavla ke Galatům; kap. IV. v. 4.

²⁾ Evang. sv. Lukáše, kap. I. v. 48.

podání, logika i metafysika spojenými silami odsuzovaly marnivého Nestoria jako nevědomce.

Nestorius tedy jen z rozpáku způsobených nevědomostí a spojenou s ní pýchou vyvolal pohoršlivé výstupy, které známe, a co bylo ještě horší, zemřel zatvrzen ve své haeresi. Kolikráte nevědomost pod náturem úzkostlivosti spojená s neuslužností zničila muže zdánlivě osvícené přísné a dokonalé!

Nezdržuji se tím, abych vyvrátil dětinství a pomyovy protestantů, že se klaníme Matce Boží. Ctíme svaté a zvláště Pannu Marii, vzdávajice tím úctu samému Bohu našemu, jemuž jedině se klaníme jako nejvyššímu Pánu a původci všech věcí. Jako v uctivosti mají služebníky a rodinu královskou, poněvadž ke králi patří a náležejí, kdežto králi jen na jevo dávají povinnou oddanost a poslušnost, jakožto přednímu zástupci Božímu ve všech časních.

38. Co píše Draper o nejsvětější Trojici, řeknu prostě, že nerozumí věci ten, kdo se domýslí, jako bychom uznávali více bohů. — Tajemství přesvaté Trojice záleží v tom, že věříme v jednoho Boha ve třech osobách, které jsou Otec, Syn a Duch svatý. Nepravíme tedy, že jeden jsou tři, bylo by to pošetile, ale že jedna jediná bytost má tři různé způsoby bytí. Odporuji tyto tři způsoby jediné bytosti?

Jest patrnó, že nikoliv, jako tři strany nebo základnice trojuhelníka neodporuji trojuhelníku, nýbrž právě naopak tvoří jeho podstatu. Ale jak jest to? Nevidíme toho a nemůžeme to říci; jest to tajemství. Vím, že Bůh to zjevil, a jsem přesvědčen a věřím, že všecko ví a nemůže se myliti.

Jest tedy a byla jedinnost Boží vždy článkem církve katolické? Zajisté. Začínáme vyznání víry slovy: »Věřím v jednoho Boha.« »Jeden Pán, jedna víra, jeden křest, jeden Bůh a Otec všech,« kázel sv. Pavel.¹⁾ Aneb jak pravil Tertullián: »Bůh, buď jeden nebo není žádný.«²⁾ Jest zřejmé,

¹⁾ List sv. Pavla k Efes. IV. 5–6.

²⁾ Tertull., contra Marc. cap. 8. — »Deus, sinon unus est, non est. Non quasi dubitemus esse Deum, dicendo: Si non

uznávati Boha; neví, co jest filosofie, kdo uznává více bohů.

Apologeté, bránice se proti pomluvám pohanů, psali o té věci, jako Athenagoras: »Quis igitur non miretur, cum atheos vocari audias eos, qui Deum Patrem, et filium Deum et Spiritum sanctum asserunt, ac eorum et in unione potentiam et in ordine distinctionem demonstrant.«¹⁾) Tak vystoupil zmužilý Athenagoras již v druhém století velmi zřejmě proti námítce Dra- perově. Rovněž tak činili mučedníci, když vyznávali svou víru před krutovládci: Jednoho Boha ctíme, a proto nemůžeme obětovati kadidlo modlám. Stouto vírou vstupujeme do církve, a byli jsme pokřtěni, jak výslově to ukládá Písmo sv.: Ve jménu Otce i Syna i Ducha sv.

Kterak může Draper říci, že Egyptané vnutili obecné církvi nauky o Trojici, a chtěli jí za doby sv. Cyrilla vnutiti také kult mariánský? Jiná věc jest pravdivá, a to ta, že bludy Ariovy a Sabelliovovy po-vstaly v patriarchátě alexandrijském, a proto by se mohlo říci, že někteří Egyptané snažili se zničiti Trojici v církvi obecné.

39. V které době vystoupil sv. Cyril na obranu přednosti a výsad Panny Marie? Zdaž Nestorius nepohoršil svých vlastních věřících, kteří veřejně v kostele proti jeho názorům mluvili, a jiní, nechtějíce míti s ním více společenství, odebrali se z Cařihradu? Sv. Cyril vystoupil, protože Nestorius poslal alexandrijským mnichům knihy, a tito jako diecésáni světcovi sdělili s ním, co se přihodilo.

Jak zdvořile, mírně a upřímně psal řečený patriarcha biskupu cařhradskému! V usneseních sněmovních, v aktech efeského sněmu zachovaly se dopisy vyměněné mezi Nestoriem a Cyrillem, aby se vidělo,

unus, non est; sed quia quem confidimus esse, id eum definiamus esse. quod si non est, Deus non est, summum scilicet magnum.⁴

¹⁾ *Athenagorae Legatio pro christianis; Biblioth. Patrum*, Venetiis 1766, tom. II. p. 11.

kde září více učenost, spojená s křesťanskou mírností, horlivost pro neporušnost víry a šlechetné tužby, prolít svou krev za ni.¹⁾

Nebylo by konce, kdybych měl opraviti všecky dějepisné chyby, kterých se Draper vzhledem k této věci dopustil; zdá se, že se staral a pečoval o to, aby v dějinách zápory měnil v tvrzení a naopak. Kde našel, že Nestorius, prve než v Cařihradě, byl biskupem v Antiochii? Sokrates píše, že po vypuzení Nestoria pravili některí přednější v Cařihradě, že neměl by být patriarchou Proclus, protože jest biskupem v Cyziku, a nebylo zvykem, ani nesrovnávalo se s pravidly, přesazovati biskupy z místa na místo. Jak by bylo napadlo týmž představeným, aby se dopustili nesprávnosti přeložením Nestoria z Antiochie? ²⁾ Odkud vzal, že sv. Cyril pospíchal na sném efeský, »provázen jsa zástupem mužův a žen nižší trídy?« »Že se zmocnil předsednictví, že nebyla čtena vysvětlení Nestoriova, on pak odsouzen bez výslechu?« Zdaž se nám nezachovaly zápis y a akta onoho sněmu se vším, co se tam přihodilo? Nepraví-liž se v nich, že Nestorius o Velikonocích veden v průvodu ozbrojencův a Cyril že o svatodušních svátcích byl provázen jinými biskupy egyptskými? ³⁾ Nejsou-liž tam návěští soudní a

¹⁾ »Nam si Christi mandato ad inimicorum dilectionem urge-
mur, quomodo consentaneum non est, ut amicos et consacer-
dotes omni benevolentiae studio complectamur... Quod si vero
exoriantur qui fidem demoliri satagant, quomodo nostras ipsorum
animas ultro non offeremus? Profecto licet ipsa quoque mors
capiti nostro impendeat... qua, quaeso fronte SS. MM. certa-
mina et triumphos apud populum laudibus evehemus?« S. Cyr-
rill. Epist. ad quandam Nestor. sectat., cap. 9. Bolland. Acta
Sanctorum, XXVIII. Jan. p. 849 edit. Antwerp. 1658. S. Cyr. Opp.
tom. IV, epist. 6., p. 18, Basileae 1566.

²⁾ R. 429 dokonal Theodoret své dějiny zaznamenav smrt Theodora z Mopsuestie a Theodota a že ten zanechal v Antiochii biskupem Theodota. — Evagrius píše, že Nestorius navštívil svého učitele Theodora z Mopsuestie, jsa na cestě, aby ujal se patriarchátu. Byl tedy biskupem v Antiochii Theodot a byla tudíž stolice ta obsazena, když Nestorius byl jmenován patriarchou. Dějepisovce tvrdí, že Nestorius byl posvěcen na biskupa v dubnu r. 428. — Baronius Annal. in ann. 428.

³⁾ »Mox ergo post paschalem festivitatem, Nestorius cum maxima multitudine venit Ephesum, invenitque plurimos

jména biskupů, kteří i tříkráte byli v domě patriarchy cařihradského, nalezše ho vždy obklopeného vojáky a nechtějícího ani odpověděti?¹⁾ Zdaž nebyl čten list Nestoriův Cyrillovi a jiné spisy jeho? Zdaž mohlo tam bylo tolik biskupů a náhončích císařových? Neví snad Draper, že takový sněm hýbe celým křesťanstvem, a že listy, dějiny a spisky, a zvláště akta koncilu nedopouštějí nějaké lži? Byli tu přítomni papežtí legátové, Arcadius, Projectus a Filip, a ti na základě svolení samého papeže nechali předsedati sv. Cyrilla. Byli tam i se strany Theodosiovy, Ireneus, důvěrný přítel Nestoriův, a Candián, rovněž přívrženec Nestoriův, jemuž uloženo, pečovati o veřejný pořádek a o svobodu biskupův. A což okovy a žálar, které bylo trpěti sv. Cyrillovi a Menovi, biskupu efeskému, nesvědčily-liž o tom, že dvůr císařský straní Nestoriovi, dvorskému biskupovi?

Ať je Draper přesvědčen, že Boha nelze obelstít. Podivuhodně zná vždy na podporu pravdy zařídit, že jeho nepřátelé hlídají zapečetěný hrob, a jakmile v převráceném srdci svém hodlají znetvořiti pravdivou událost, nemají jiných důkazů, leč spíci svědky.

Katolická církev tedy uznávala vždy jediného Boha ve třech osobách a mateřství nejsvětější Panny. Nyní budeme zkoumati, co praveno o jižní reformě.

episcoporum ibi fuisse collectos. Porro Cirillus Alexandrinus modicum cunctatus, circa Pentecosten occurrit. — Historia Tripart. XII. Cap. 5.

¹⁾ »Sancta Synodus canonibus obtemperans, teque leni patientique animo hacenus ferens, en tertio ad suum concessum te invitat... Joannes episcopus Hephesti unus ex missis ad eum citandum coram S. Synodo exposuit: Ceterum cum vestibulo appropinquaremus, non parvam militum fustibus armatorum manum in ipso vestibulo invenimus... Sed neque ullo quoque humano benevoloque responso nos dignabantur. Porro autem diu multumque expectassemus, illud repetentes quod quantum tantum Episcopi praesto sumus, nullo conviciandi studio missi... tandem milites nos dimiserunt, dicentes, aliud nullum responsum nos esse ablatuos, etiam si ad vesperam usque in dominus vestibulo opperiremur. — (Conciliorum tom. quint. Ephes. Conc. genera, pars. I. et II. Parisiis. Typ. Regia MDCXLIV, pag. 446.)

§ II. Vpád Peršanův. Mahomed a katolická církev.

40. Dějiny jsou zářícím sluncem, které rozlévá krásné paprsky světla na události uplynulé, které představuje očím našim v pestrých barvách zapomenutý a ztemnělý svět, a zříceninám a smrti uděluje znova dech života. Ale světlo sluneční bývá zkalené a z bílého a krásného světla můžeme učiniti žlutavé a bledé, červenavé a modrávě, jako růžové lice dětí a dívek, svěžest jinochův a celé kouzlo rostoucí přírody mohou náhle znetvořeny být smrtelnou bledostí umírajících a hrůzou nejčernější temnosti. Tyto hříčky a vrtouchy světla, někdy přijemné, jindy hrůzné, přece vždy prýští se z téhož čistého a jasného světelného paprsku. Rovněž tak díti se může s dějinami... Kterak?... Čtenářové naši se přesvědčí.

Draper píše, že Peršané, magové a ctitelé ohně, útočili a zvítězili nad křesťanským císařstvím východním, které bylo zabaveno hloubáním a rozepřemi.

»Chosroes přešel Eufrat; jeho vojsko přijímali syrští sektáři všude s nadšením, všude strojila se povstání k jeho prospěchu. Následkem toho upadla Antiochie, Caesarea a Damašek v jeho moc. Jerusalema dobyto útokem; hrob Kristův, chrám císaře Konstantina a Heleny spáleny; kříž Spasitelův poslán jakožto trofej do Persie, kostely olupovány o bohatství, ostatky z pověry nakupené byly rozmetány. Chosroes vrazil do Egypta, dobyl ho a připojil k říši perské. Patriarcha alexandrijský zachránil se útěkem na ostrov Cypr; poběží africké až po Tripolis dobyto. Na severu podrobena Malá Asie, a po deset let táborařila perská vojska na břehu Bosporu proti Cařihradu...«

»Po dlouhém odkládání smluveny konečně podmínky a římské císařství se vykoupilo za tisíc talentů zlata, tisíc talentů stříbra, za tisíc hedbávných šatů, tisíc koní a tisíc panen.«

»Ale Heraklius (křesťanský císař) se podobil jenom na čas. Nalezl si prostředky nejen na

obnovení své moci, nýbrž i na oplátku svého ponížení říši perské. Výkony, kterými toho dokázal, jsou hodny nejstkvělejších dob slávy římské.«

»Ačkoli její vojenská sláva byla obnovena, území opět dobyto, přece něčeho říše římská naprostě pozbyla. Náboženskou víru nebylo lze nikdy obnoviti.«¹⁾

Až potud dějepisec; nyní začíná rozumovati s nádechem filosofa dějin:

»Pohanili magové křesťanství znesvěcením nejsvětějších míst — Betléma, zahrady Getsemanské a Kalvarie — spálením hrobu Kristova, oloupením a zpustošením chrámů, rozmetáním neocenitelných ostatků a odvezením kříže za hlaholného smíchu.«

»Syrie, Egypt a Malá Asie slynuly dříve zázraky; nebylo tam chrámu, který by byl neměl dlouhý seznam svých zázraků. Velmi často se dály v případech méně důležitých a nevýznačných. Ale v tomto okamžiku nejvyšší bídě, kdy taková pomoc byla velmi naléhavě požadována, nestal se žádný zázrak.«

»Úžas naplnil křesťanské obyvatelstvo Východu, když vidělo, kterak Peršané páchají bezrestně své rouhačství. Nebe se mělo otevřít, země měla puknouti, meč Všemohoucího měl zazářiti na obloze a osud Sennacherebů v se opakovati. Ale nestalo se tak. V zemi zázraků následoval za podivením úžas — úžas zanikl v nevěře.«²⁾

Co soudí čtenář o těchto dvou úryvcích z dějin a filosofie? Zajisté, že jsou překrásné. A jest to pravda? Ano, vždyť to pochází od světla . . . A což způsob líčení aneb filosofie dějin? Ach, tu jest to tajemné péro, kterým kdo umí dovedně zacházeti, může docílit v dějinách, že tentýž kus zní buď jako vířivý tanec aneb jako smuteční pochod.

Tutéž filosofii a tytéž dějiny podáme podle vypravování velikého dějepisce Cantú. Části vypravování

¹⁾ Draper, česk. překladu str. 105 a 106.

²⁾ Draper, česk. překladu str. 106.

jsou stejné. První část: Chosroes učiní vpád a přichází až k Cařihradu, ukládaje hanebný mír Herakliovi, který zasloužil si porážek těch nepočestnými skutky svými. — Druhá část: Císař a lid křesťanský v úzkostech obracejí zraky své k nebi a vzpomínají láskyplné Prozřetelnosti, která žehná národům ctnostným, a potírá a zahanbuje ty, kteří na ni zapomínají. A vůči hroznému zpustošení Jerusalema, vzpomínají na příhody lidu israelského, na strašnou porážku u Aféku, následkem kteréž zajata byla posvátná archa úmluvy, ale vzujují se, pamatujíce na milosrdensví Páně, vždy ochotně odpouštějící synům svým. Zdvojnásobují prosby a ozbrojují se zbraněmi spravedlnosti, střídmosti a všelikým umrtvováním, vymýtují veškeré plané hádky a haerese, nenávisti a nevázanost života.

Heraklius sám, dříve zaslepen krásou své neteře a ženy (krvesmilné spojení, jemuž připisují dějepiscové nehody té doby), »pojednou stal se hrdinou. Naplnil prázdné pokladny nádobami vzácnými, darovanými duchovenstvem, a zanechav syna svého Konstantina a správu říše patriarchovi Sergiovi a patriciovi Bonovi, vytáhl proti Peršanům,«¹⁾ rozvinuv prapor Kristův, jakoby to byla válka náboženská, a napomenuv obyvatelův, aby znesvěcené oltáře znova postavili.

Následujíc jeho příkladu, snášelo vojsko ochotně všelikou námahu a podrobovalo se rozkazům. Zvítězil u Issu, a vstoupiv na území perské, dobyl a zbořil mnoho měst. Chosroes se 40.000 vojáky ustupoval před Herakliem, který měl jen 5000 mužů.

Z trestu za zpustošení Jerusalema zbořena Ormia, město Zoroastrovo, rozmetány oltáře ohně a chrámy slunce, a nechal na svobodě paděsát tisíc zajatých, aby mrazem nezhynuli.

Vešel do Ispahanu, kam nebyla vkročila noha římská, a v Ninive bojoval sám jako hrdina, usmrtil tři vůdce nepřátelské. Překročil řeku Zab a zmocnil

¹⁾ Cantù, I. c., díl III. obd. VIII. kap. 5. (r. 622),

se hlavního města Destagard, kde nalezl nesmírné poklady.

Konečně vykoupiv 300 korouhví a přesvaté dřevo kříže, vrátil se slavně do Caříhradu. Následujícího roku s pokornou zbožností sám odebral se do Jeruzalema, aby tamější církvi vrátil svatý kříž, na památku čehož ustanoven svátek Povýšení svatého kříže.

Tot druhá část událostí. Draper obširně, nadšeně a důrazně vypravoval o vítězství Chosroově, ale příliš stručně zmínil se o vítězství Heraklie; jedním tahem a jednou rádkou řekl všecko. Počátek vypravování provázel výkřiky, a když měl žasnouti nad obratem událostí, nenávist k dobré věci změnila v něm veškerou nadšení v chladnost a opovrhování.

Jaké opovážlivosti jest třeba, když se ví dobře výsledek boje, napsati slova ona »že země nepukla a nebe se neotevřelo?« Byli by se ptali poražených Peršanů a po zpustošení jejich měst... k čemu meč Sennacheribův? Vzpomínal některý křesťan v opojení triumfu a mezi výkřiky vítězů na dřívější nehody? Ztratil lid víru, protože nebesa nespadla a země se nepropadla? Aneb se v ní spíše utvrdil, vida svatokrádežného Chosroa zbavena trůnu a zavřena v žaláři, kde vydán posměchu? Zdaž ujde někdo ruce Boží, aby pospíšil potrestati bezbožných? Není ctihoným úradek jeho, že užívá zlých, aby navštívil nehodami své syny, a potom ničí nástroj své pomsty?

Ať čtenář zapomene na nadpis dějin Draperových a nechá stranou důvody, které zabývají mysl jeho o konfliktech vědeckých. Co jsme pravili o Peršanech, praví Draper, bylo jen úvodem k tomu, co přijíti má. Ano pravím také, že vypravování o Peršanech bylo jakýmsi úvodem historickým a jest výborné u porovnání se způsobem, jakým vypravují se činy Mohamedovy a jeho následovníků. Není možno uvésti všecko, podáme jen to zajímavější a poukážeme zvláště na důvody historické, kterých Draper užívá.

41. »Halibi nebo Mohamed byl synovcem strážce Káby, posvátného chrámu Arabů«; oddán ob-

chodu přišel ve společnosti svého strýce Abu Taliba k bráně kláštera v Bozře, městě na hranicích syrských...

»U mnicha Bahiry v klášteře Bozry seznámil se Mohamed se zásadami Nestorianů; od nich dovedl se mladistvý Arab o jejich pronásledování.«

»Jeho nevzdělaná, ale čilá duše musila být hluboce dojata nejen náboženskými, nýbrž také filosofickými ideami svých učitelů.« (Již vidíme Mohameda jako filosofa a stoupence Aristotelova, na což nikdy ani nepomyslil.)

»Bohatá vdova Chadidža v Mekce.... byla okouzlena jeho rozumem a osobou... a po následujících čtyřadvacet roků jejího života.... v zemi, kde byla polygamie, nikdy ji neurazil tím, že by jí byl přivedl sokyni.«

»Jeho sňatek s Chadidžou zabezpečil mu blaho byt a dal mu zároveň příležitost, aby hověl své náklonnosti k náboženskému přemítání. Náhodou bratrancem Chadidžou Waraka, který byl dříve žid, obrátil se ku křesťanství. Ten pak první přeložil část bible do arabštiny. Jeho rozmluvami byl Mohamed ještě více posilněn ve své ošklivosti k modlářskému náboženství....

»Mahomed uchýlil se do jeskyně na hoře Hiře, několik mil od Mekky, oddávaje se tam úvahám a modlitbě....

»Je známo mezi lékaři, že dlouhý půst a duševní úzkost přivozují hallucinace.... Tajemné hlasy povzbuzovaly arabského kazatele, aby trval na svém rozhodnutí; stíny divných tvarů vznášely se nad ním. Slyšel hlas ve vzduchu jako zvuk vzdáleného zvonu.

»Jeho veřejné vystoupení potkávalo se s velikým odporem a z počátku s malým výsledkem. Vyhnán byl z Mekky od strážcův vládnoucí modloslužby hledal útočiště v Medině.... Ale ve třech malých šarvátkách, slavených v pozdějším čase pod jménem bitvy u Badru, Ohudu a »bitvy národů«, nabyl Mohamed přesvědčení, že nejvíce přesvědčujícím důvodem byl jeho meč. Později vyslovil se východním slohem: »Ráj naleznou ve stínu křížících se mečů.«

»Řadou zdařilých vojenských činů byli jeho nepřátelé úplně poraženi. Arabská modloslužba byla naprosto vyhlazena a nauka, kterou hlásal, že »není Boha mimo Boha«, přijala se všeobecně ...¹⁾

»Pomineme jeho bouřlivý život ... Můžeme mluvit o tomto muži pohrdavě? ... Mahomed, který byl právě zničil starou modlářskou bohoslužbu své rodné země, chystal se zavrhnout i ty zásady, o kterých mu jeho nestorianští učitelé pověděli, že ne-souhlasí s rozumem a svědomím. A ačkoli na prvních stránkách koranu praví, že věří v to, co pověděl Mojžíš a Ježíš, a že má útu k jejich osobám, přece ustavičně se sklání v pokore před všemohoucím. Hrůza ho pojímá, když slyší nauku o božství Ježíšově, o ctění Marie jakožto Matky Boží, o vzývání obrazů a podobizen, což jest v očích jeho nízká modloslužba. Uplně zavrhuje Trojici.«

»Jeho první myšlenkou byla prostě náboženská reforma: vyhubiti arabskou modloslužbu a ukončiti divoké sektářství křesťanské. Že zamýšlel založiti nové náboženství, bylo pomluvou ...

»Ačkoli zavrhoval s opovržením všecko, co se zdálo znešvařovati nauku o jedinnosti Boží, nebyl schopen vymaniti se sám z anthropomorfistických představ. Bůh koranu jest vůbec člověkem, jak tělesně tak i duševně, lze-li takových výrazů užiti. Nicméně velmi brzy zprostili se následovníci Mohamedovi těchto nízkých myšlenek a povznesli se k myšlenkám vznešenějším.«¹⁾

Takový jest obraz Mohamedův; krásná postava a jasný rozum, oddán studiu a modlitbě, manžel nejvěrnější, střídmý a čistý, zbožný, oddávaje se postu a rozjímání až do šílenství, neunavný kazatel mocí slova a zbraní, dovedný a šťastný válečník, který leskem svého meče zničil ohavnost modlářství ve své krajině a povznesl ji k vznešené víře v jediného Boha.

Dějiny vypravují nám jinak. — Co se týče krásy jeho tváře, nevím, co si myslila Chadidža, když smutná pozorovala ho v záhvatech padoucnice. O jeho stu-

diích těžko si učiniti úsudek, když sám vyznává, že neuměl ani čísti ani psátí.¹⁾ Bud' byl podvodník anebo blbec. O jeho střídmosti a čistotě nebudem se příliš šířiti, abychom se neposkvrnili. Po smrti Chadidže měl až 15 žen a 11 souložnic, které v některé dny navštívil všecky a tím se vychloubal a byl svými přívrženci chválen.²⁾ Koran zakazoval více než čtyři ženy;³⁾ dal tudíž napsati novou kapitolu, ve které bylo obsaženo výslovné dovolení nebes, že mohl si vzít cizí ženu.⁴⁾ Takovým způsobem zjednal si dovolení ohledně svých příbuzných.⁵⁾

Jda jednoho dne do domu své ženy Aišy a ne naleznuv jí, zavolal si otrokyni Marii. Aiša byla náramně zarmoucena pro urážku, která se jí stala ve vlastním domě. Prorok jí slíbil, že více nedotkne se

¹⁾ »Et non legebas ante hunc illum librum, neque scribebas eum dextera tua.« In Sur. 29 n. Refutatio Alcorani. Auctore Ludovico Marracci, Pattavii 1698, p. 533.

²⁾ Sanctus Petrus Paschiasius, inter Mauros assidue versatus »in Histor. Mahumetic. cap. 2. apud Marracci, ita scribit de eo; »Mauri, tamquam in Mahumeti laudem, dicunt, illum potentem esse fornicatorem, lascivumque valde, ita ut una tantum modò hora cum undecim posset cubare mulieribus. Insuperque, quod ipse de se dixit, quod illi datum erat, habebatque vim quantum ad hoc pro triginta viris.« — Id. in Suram II Alcor. pag. 20.

»Qui tale dedecus in scriptura prophetiae suea sibi facere non erubuit ut dicere datum suis renibus a Deo, XL viros in coitu potentissimos fortitudine libidinis adaequare ...« (Sed pudet ista transcribere, nec ultra progredimur ...) De Haeresi Heraclii et principatu ac lege Machumeti, apud Theod. Bibliader, in ejus sup. Machum. oper.

³⁾ »Ducite in matrimonium quae placuerint vobis ex mulieribus binarium, et ternarium, et quaternarium, non plures.« — In Suram IV. Alcoran. pag. 144. »Licitas fecimus tibi ... filias materterarum tuarum ... et quamlibet mulierem fidelem, si donaverit seipsam prophetae, dummodo voluerit propheta ducere eam in uxorem. Hoc est privilegium concessum tibi praeter caeteros fideles.« — Idem in Suram XXXIII. Alcoran. pag. 559.

⁴⁾ »Non est Mahumetus pater ullius ex viris vestris ita ut non possit ducere uxorem illius.« — Ibidem. pag. 558.

⁵⁾ »O Propheta ... Et licitas etiam fecimus ancillas, quas possedit dextera tua ex eo quod concessit Deus tibi, et filias patris tui ... et filias avunculi tui et filias, etc. Hoc est privilegium concessum tibi praeter caeteros fideles.« — In suram XXXIII, pag. 559.

otrokyně, bude-li mlčeti, což mu slíbila. Ale když Aiša to přece rozhlásila, zapudil ji a slíbil přísahou, že po celý měsíc k ženám se nepřiblíží.¹⁾ Ale nemoha vydržeti tak dlohu, napsal novou kapitulu o Koranu, v němž obviňuje Boha z křivé přísahy a prohlašuje, že moslemíni nejsou povinni zachovávat své přísahy.²⁾

Neobyčejně byl mlsný a velmi rád pil mléko, pochutnával si na medu a datlích. Náklonnost svou k témtoto požitkům zvěčnil svými příslušními na stránkách Velké knihy. Mazal si vlasy, maloval obočí a na cestách měl toiletní skřínnu žen východních. — Ríkával, že rozkoší jeho jest modlitba, ženy, a libezná vůně. V ráji dle Koranu jsou mléčné řeky, medové potoky, zahrady, vůně a zvláště černoooké ženy.³⁾

Draper děsil se před chvílí obrazu slávy, který si sám vymyslil a jehož skutečnosti žádný katolík neuznává; co říká nyní takové sprostotě a lehkomylosti? Jak se mohl opováziti vůbec nějak porovnávat ho s našimi pannami a poustevníky? To bylo to bouřlivé v životě proroka?

A tento smyslný člověk byl také ukrutný. V posvátném kraji a městě Medině nesměli věřící ani trávu trhati, tím méně prolévat krev a zabíjet lidi. Mohamed usmrtil tři nebo čtyři osoby, nevěřící v jeho apoštolství, stavě se, jakoby byl s nebe dostał vnuknutí, že je nutno a vhodno, aby tito nevěřící zemřeli. Koran jest jen schválení nebes pro všecky okolnosti života Mahomedova. Jest napsaný podle sběhlých událostí s fantastickými úryvkými východní poesie, napodobuje

¹⁾ Marracci in Suram LXVI. Alcorani, pag. 733.

²⁾ »Iam sanxit Deus vobis disolutionem juramentorum vestrorum. — In Sur. LXVI. Alcorani, pag. 733.

³⁾ »Benedictus sit qui... dabit tibi... hortos de sub quibus currunt flumina« Sura XXV. pag. 490. »Poma et ipsi honorati erunt. In hortis voluptatis«, etc. — Sura XXXVII, Alcoran. pag. 586. — »Porro Pii versabuntur in hortis et deliciis... Et ample praebebimus eis poma et carnem«, etc. — Sura LII. pag. 679. — »Et praeter duos hortos erunt alii duo horti... intense virentes... In utroque erunt poma et palmae et mala punica... In iisdem erunt puellae... oculis amplis, atque impense nigris et candidis. — Sura LIV. pag. 694.

bibli, talmud a prvotní tradice. Mahomed zaznamenává tyto rhapsodie jen z doslechu a špatně se jim naučil, proplétá je tisicerými podivnými a pravdě nepodobnými věcmi, pouhými to vzpomínkami na to, co mu kdysi pravil Sergius, Nestoriáni a židé.

Ale zvláště pozoruhodným jest u Mahomeda jeho pověstné apoštolování a zcela neuvěřitelný způsob jeho kázání. Započal svůj úřad jako Prorok tím, že pozval své příbuzné, aby napili se mléka a pojedli beránka. Po mnohem posměchu dospěl přece k tomu, že několik mu uvěřilo. Jest to zvláštní, že jeho příbuzní, Chadidža, bratranci Waraka a Ali byli prvními věřícími. Ačkoli potkával se stále s houževnatým odporem, přece rozmnožil se počet věřících a jich nadšení. — Přikazoval, modliti se s obrácenou tváří k Jerusalemu, a lichotil tím židům, poněvadž by to nebylo nepatrnou věcí, býti uznánu za Messiaše, ale nebylo lidu, který by přijal napomenutí s nebe, sdělené ústy podivinů. Ani židé ani jiné sekty, které očekávaly Parakléta, ani přemožení Peršané, rozdělení v tolik sekt, neuvěřili mu. Mahomedovi záleželo na tom, aby získal židy, nestoriány aneb magy; kázal jim to, co jim lichotilo, protože chtěl býti považován za vyslance Božího a zjednat si úcty lidí.

Vyčerpávala se již mírnost kazatele a nesnášel více s trpělivostí odpor a nevěru svých krajanů. Pomoci svých oddaných věřících dával mezitím své poslání na jevo útokem na obyvatelstvo a úkladnými vraždami nejhlasnějších protivníků. Následkem takových a podobných činů bylo mu blouditi po rozličných místech, poněvadž chtěli ho zabiti a ukončiti tak pobouřující kázani.

Zeinab dala mu k jídlu otrávené skopové maso a život proroka byl tím velmi nebezpečně ohrožen. Ačkoli z toho vyvázl, přece cítil následky toho po celý život. Zeptal se Zeinaby, proč to učinila, a ta odpověděla mu prostě: »Protože jsi prorok, ušel jsi záhubě; kdybys jím nebyl, byla bych zbabila svět pod vodníka.« Takové těžké a nebezpečné zkoušky nebyly vyslanci Božímu po chuti.

Konečně maje rozhodné přívržence, vydal se na cesty a odlehle stezky, aby hledal věřící, stav se náčelníkem lupičů. Dověděv se o bohaté karavaně, kterou doprovázeli koreišité, vydal se s třemi sty, aby na nich čekal u Berelu, nedaleko Rudého moře. Zvítězil nad nimi a zmocnil se zboží, z něhož pátý díl zůstal jemu a na dobré skutky, ostatní pak rozděleno mezi vítěze a vdovy padlých v boji.

Černácte padlých z jeho bojovníků byli prvními mučedníky nového náboženství. Vítězství se oslavovalo zpěvy a ozáreno zvláštním leskem, připisuje se pomocí neviditelných andělů.

Ale vážní dějepiscové, vymýtivše básnické přídatky, vypravují, že Mahomed začal vážně své apološtolování způsobem podvodníka a loupežníka v pověstném, úkladném přepadení u Berelu.

Odtud vznikly naduté řeči, které naplnily svět smutkem: »Bojujte proti nepřátelům, zabte je, kdekoliv je potkáte, vyžeňte je, odkud vás vyhnali; nebezpečí, ztratiti náboženství, jest horší než vražda. Bojujte proti nim, až nebudeste se báti žádného pokušení a utvrzena bude služba Boží.¹⁾ Ráj jest pod ochranou meče,²⁾ námahy válečné jsou záslužnější než půst, modlitba a jiné skutky náboženské.³⁾ Aby ještě více v boji je posilnil, nadchl je fatalismem, řka jim: »Kterí zemřete v zápase, také byste doma zemřeli, a kteří mají vyjít bez pohromy, vyjdou tak přes všechna nebezpečenství a odvahu. Bojujte, zápasťte; nestane se jinak, než jak se státi musí.⁴⁾

¹⁾ »Et pugnate in semita Dei contra illos, qui pugnaverint contra vos . . . Et occidite eos; et ejicite eos unde ejecerint vos; nam tentatio (id est periculum perversio vestrae ab illis) gravior est, quam caedes a vobis illis inficta . . . Et pugnate contra eos donec non sit tentatio (id est periculum idolatriae), et sit Religio Deo tantummodo« — Sura II. Alcor. pag. 75.

²⁾ »Qui pugnaverit pro via Dei et occisus fuerit, vel victor extiterit, post dabimus ei mercedem magnam«. — Sura IV. p. 157.

³⁾ »Omnibus quidem promisit Deus bonum maximum (id est paradisum) sed praetulit Deus euntes ad praelium residentibus domi mercede magna. Gradibus a se concessis, et indulgentia et misericordia«, etc. — Sura IV. pag. 163.

⁴⁾ »Dicebant: si fuisset nobis de negotio hoc quidquam, non fuissemus occisi hic. Responde: Si fuissestis in dominibus vestris,

Tato slova, krví páchnoucí, vyšla z úst rozvášněného kazatele, otřásala zemí a byla počátkem nesčetných neštěstí, která vynutila šlechetnému básníku našemu a vlastenci nadšenému hořké vzdechy a lkání

Draper vypravuje takto: »Ve třech malých šarvátkách, slavených v pozdějším čase pod jménem bitvy u Badru, Ohodu a »bitvy národů« nabyl Mahomed přesvědčení, že nejvíce přesvědčujícím důvodem byl jeho meč. Později vyslovil se východním slohem: »Ráj naleznou ve stínu křížících se mečů.«

Kdyby to byl spravedlivý inkvisitor, a ten odevzdal by světskému rameni zatvrzelého haeretika aneb zloděje pod názvem čarodějnka, aby byli odsouzeni k upálení, poněvadž všude zapalují hranice pro zločince, viděli bychom, jak by si Draper naříkal a snážil se všeobecnou soustrast vzbudit slovy: oběť, pláč, krev, chrapot, hrozná ukrutnost, tyranství, nelidskost a jinými podobnými.

Ale poněvadž jest to rozkošník a podvodník Mahomed, nepřítel a pronásledovatel církve katolické, tu se nevázanost a loupežnictví jeho pomíjejí, hrozné vraždy líčí se tak, aby obrazotvornost čtenářova byla okouzlena a oslepena září meče nejstatečnějšího bojovníka.

Tak se píší dějiny, a pak se nadutým hlasem mluví o nesnázích a konfliktech.

42. Skončíme se zřením ke článkům koránu vzhledem ke křesťanství. Draper činí podobně a hájí Mahomeda proti obžalobě, jakoby chtěl založit nové náboženství. Že nepravý prorok, aby si získal židův a křesťanů, tak pravil, že nic nového a neobyčejného nekázal, jest pravda; ale slepcem musí být ten, kdo by neviděl, jak si oboje náboženství v základních článčích odporuje. Mahomed a kalifové zřejmě ukázali, koho rozuměli nevěřícími, když vedli ukrutné války

certe prodiisent pugnaturii illi: super quos preescripta fuerat caedes a Deo, ad loca occubituum suorum (id est in quibus ipsi occubuerunt). — Sura III. Alcor. pag. 186. — »Ubi cumque fueritis, assequetur vos mors, etiam si sitis in turribus excelsis.« Sura IV. pag. 162.

proti křesťanům. Draper tvrdí, že Mahomed chtěl pouze náboženství reformovati, a praví o něm, že neuznával božství Kristova. Co zůstane z našeho křesťanského náboženství bez tohoto základu? Kde doporučuje se v koránu křesťanská mírnost, čistota srdce a panenství?¹⁾

Ale především mějme na zřeteli nadpis knihy Draperovy: Konflikty mezi náboženstvím a vědou. V této kapitole vykládá se první konflikt, a proto nám dějepisec musí říci, čemu učí věda v tom ohledu. Jest to snad jedinnost Boží, hlásaná Mahomedem, který zavrhoval tajemství nejsvětější Trojice? Dostatečně jsme ukázali již, že Písmo sv. a tradice prvních století uznávaly a rovněž katolicismu vždycky uznával, že jest jeden Bůh ve třech osobách a jedné podstaty. Reformovati to, co jest základním článkem víry od ustanovení církve, není reformací, nýbrž bořením od základů.

Všimněme si nyní vědecké stránky. Poněvadž konflikt povstává z kázání nepravého proroka proti učení církevnímu, jest zřejmo, že podle Drapera věda jest na straně Mahomedově. Uznává Draper za vědu zjevení visionáře, anthropomorfistické názory, »které nebyly v souhlasu s jeho rozumem a vědou,« jak sám píše o kázání Mahomedově? Jest to věda alexandrijského musea, jest to věda, založená Ptolomei, Archimedem, Heronem, Ktesifontem a Eratosthenem? Od které doby jsou sny hallucináře vědeckým důkazem? Draper o sluch nás připravil svou nevědomostí a neznalostí patristické filosofie vzhledem k tvaru země a vědomostem astronomickým, a nyní nás vleče k Mahomedovi jako nástupci domnělé vědy?

¹⁾ Velmi dobře napsal Pius II. knížeti tureckému: »Fatebitur tua lex et vitam aeternam in altero saeculo reperi, et in his itineribus ad eam perveniri. Dicet fidem necessariam esse, verum non eam fidem quam nos recipimus amplectetur. Laudabit charitatem, sed alia ejus officia esse dicet, quam Christianus. Sine spe non posse bene homini esse fatebitur: sed spei finem longe diversum a nostro recipiet. Pax erit in nominibus, bellum in rebus.« Epist. Pii II. illustri Morbisano, Turcarum Principi, apud Theod. Biblianda in Machometis vita etc. pag. 66.

Vždyť zná vědecké jeho vzdělání, že neuměl ani čísti. Věda astronomická na základě vidění prorokova zaznamenána v koránu takto: »... který stvořil zemi ve dvou dnech, uložil na ni pokrmy ve čtyřech dnech; Bůh učinil sedmeré nebe ve dvou dnech ... okrášlil nejbližší nebe světly, stráží andělův a plameny; «) postavil na nebi věže (to jest znamení Zodiaku).²⁾ Bůh hájil znamení Zodiaku proti útoku démonů.³⁾ Hvězdy byly stvořeny v nebi měsíce (proto jsou v téže málo menší a neb větší vzdálenosti).⁴⁾⁵⁾

Draper sám píše o tom takto:

»Dle koránu jest země čtvercová rovina s ohromnými horami na rozích, které mají dvojí úkol, udržovati její rovnováhu a podporovati klenbu oblohy ... Nad oblohou, ba na ní, spočívá nebe o sedmi poschodích, z nichž nejhořejší jest sídlem Boha, který v podobě obrovského člověka sedí na trůně, maje na každé straně okřídlené býky, jak je vidíme v palácích assyrských králů.«⁵⁾

Co nám praví nyní o těchto zákonech Keplarových a výnalezech Newtonových? Kam se podejde se svým prvním vědeckým konfliktom proti náboženství? At si Draper vezme jiného protektora na pomoc; ale Mahameda! ... Něco pošetilejšího mysliti si nelze.

¹⁾ »Qui creavit terram duobus diebus etc.« Marracci, Refutatio Alcorani, Sura 41, p. 621.

²⁾ »Posuit in coelo turres« etc., Sura 25, p. 491.

³⁾ Sura 25, p. 382.

⁴⁾ Sura 67, p. 738.

⁵⁾ Draper, česk. překl. str. 142 n.

KAPITOLA ČTVRTÁ.¹⁾

Chalifové. Výboje Arabů, jejich civilisace a rozšíření.

43. Jako věda dokazuje, že jest jeden Bůh, tak hlásá to církev katolická svými dogmaty. Vymyšlená reformace jižní musila se zříci svých nároků a prohlásiti se prostě za sekutu se všemi známkami novoty a přeběhlictví. Na dotvrzení toho počala dogmaticky vyznávati, že loyálně v uctivosti má náboženství Mojžíšovo a Kristovo, ale každý mohl se přesvědčiti, že tomu tak není.

Čtenář poznal jistě nesprávnost toho, jak bylo dokázáno. Zbývá nám mluviti o moci a kultuře Arabů, abychom zřejmě ukázali, že neměl Draper žádného důvodu, aby z podniku Mahomedova a jeho následov-

¹⁾ V Draperově anglickém originále (vyd. 23) i v českém překladě S. Mokrého věci, o nichž jedná v knize Cámarově odstavec první této kapitoly: »Arabské výboje«, pojatý jsou ještě do kapitoly třetí, kdežto kapitola IV., která má u Drapera název »The restoration of science in the south« (v českém překladě S. Mokrého: »Vzkříšení vědy na jihu«), jedná tam pouze o věcech, proti nimž obrací se Cámara v druhém odstavci své kapitoly IV.: »Pokrok vědy na jihu Evropy«. Pozn. vyd.

níkův ukoval si zbraně a způsobil nepřátelství mezi vědou a církví katolickou. A to nyní ukážeme, přiznávajice Arabům dobré vlastnosti, ale nezapomínajice na jejich chyby. Ovšem máme stále na zřeteli konflikty, které by mohly povstat.

§ I. Arabské výboje.

Po smrti Mahomedově a po hádkách, způsobených o tom, kdo má po něm nastoupiti ve všeobecném náčelnictví, byl konečně Abu Ben uznán chalifem, t. j. zástupcem. Ten prohlásil ihned svatou válku proti nevěřícím a nadchl své věrné, aby vyhledávali ráj v útrapách boje a v slavné smrti. Nesčíslné množství zuřivého lidu shluklo se kolem něho, žízníc po bohatství a rozkošech, které mu orientální fantasie líčila a které byly v takovém odporu s jeho hladem a bídou.

Zástup vojáků, nadšených náboženskou horlivostí rodící se sekty a rozkazem svaté války, uvolňuje srdeci svému a očima jiskře po mramorových palácích, zlatě, krásných ženách a rozkošných nivách Syrie a Persie, vyrazil z pusté a písčité Ararie, aby se vrhl jako šelma na věčně se hádající křesťany řecké církve, na Peršany, nedávno poražené, na celý ten roj rozvaděných sekt, aby je odsoudil k ustavičnému, zaslouženému mlčení. — Před dvěma stoletími severní barbarové vpadli do říše římské, podobajice se na svých pochodech, v krátkosti popsaných, řeménkům biče, v pravdě jsouce bičem Božím, aby rozmetali pokaženou říši a dali vznik říším křesťanským. Mají sílu v ramenou a nezdolnou vůli, nevzdělanou mysl, ale nezkažené srdce. Štastní barbaři, plní síly a svěžestí, kteří jste rostli jako divocí stromové v lesích, vydávajice trpké ovoce a veliké trny; ale jak rozkošným a chutným plodem obtíženi jste byli, když osvíceni nebem, přijali jste učení křesťanského Říma!

Jako mrak žhavého písku zdvihla se také šílená sekta Mahomedova, aby byla rovněž metlou jižních krajů, ale s jiným osudem a vlastním neštěstím. Kypli životem a zápalem, ale rozum jejich byl popleten

šálou a spíti vítězstvím; bude moci spatřiti pravdu, kterou mají jeho nepřátelé? Později otupěl a zneuctění vybledlymi klamy, došli konečně pravdy? O něštastní Mahomedáné . . .

Byla to zvláštní a podivná věc; ono množství vyrážilo ze svých pustých planin jako rozpotaný vítr a orkán, a hle títěž poslušně podrobovali se rozkazům chalifa, který byl v Medině. Byl to lid silný a mladý, sténající pod těhou náboženské výry a fatalismu, ale jinak zuřivý a nevázaný, když mu byl takový rozkaz dán.

Pálili, bořili, vítězili: Kaled v Heratu, Obeidad v Syrii, Amru v Egyptě vztyčili žlutý prapor prorokův, připravujíce mocnou říši, která během osmdesáti let rozšířila se od Indu až po Atlantický ocean. Proč Heraklius neuhasil zanícené jiskry? Nevyužitkovav důrazně a trvale porážky Peršanů, znova oddal se rozkošem a rozmařilostem, zapletl se do bohosloveckých hádek, straně monotheletickým sektářům Sergiovi a Pyrhovi. Dvakráté vypravil své vojsko, ale sám zůstal v paláci. Po nerozhodném dvojím boji konečně Řekové ustoupili před zástupem polonahých mužů, volajících: do ráje! na smrt!)

Příval poválil slabé hráze, které se mu v cestu stavěly, a v 80 letech zaplavil Syrii, Egypt, Afriku a dospěl až k Loiře; konečně řeckým ohněm v Cařihradě a udatnosti Karla Martella na rovinách poitierských stanovena hráz zpupnosti moslemínské. Od té doby klesá, tuhne a hnije; neduhy to každého lidského díla, kdyby sebe větším se být zdálo.

Ale jak nemilé a nepříjemné jest nepřátelům církve katolické toto stůj! pronesené účinně proti

¹⁾ Kdyby byl Heraklius měl odvahu postavit se v čelo vojska, když viděl, že v Syrii probouzí se statečnost na obranu vlasti, byl by mohl zvrátiti a na Arabii omezit onen příval, který poválil první hráze, neměl nikoho, kdo by mu odporal. Ale Heraklia tísnila nová haerese — a když viděl, že mračno houstne, neměl nic jiného na práci, leč vrhnouti se před oltáři antiochenštími . . . Konstantin měl 40 tisíc mužů v záloze, ale pomaten útlékem svého otce, místo aby bojoval proti Kalifovi, utekl do otcovského paláce. C a n t u, Dějiny, období IX., sv. III. kapitola 4.

moslemínskému fanatismu, a jak je to bolí, že palaší svou nepodrobil národů nebem milovaných! Vizte, jak naříká si jeden z nich a všimněte si té bylosti a hloubky myšlenky, které jim zášl vnučá.

»Břehy Loiry značí tedy hranice mahomedánských výbojů v západní Evropě. Gibbon ve svém vypravování těchto velikých událostí poznamenává: »Vítězná čára jejich pochodu prodloužila se přes tisíc mil od skály Gibraltarské až k břehům Loiry — a kdyby se pochod podobný byl opakoval, byli by došli Arabové ku hranicím Polska a horám Skotským.« ¹⁾

A kdyby se byl pochod ještě jednou opakoval, tedy by byli jistě kolem točny odkryli Ameriku. Jaká to ušlechtilost a vznešenosť rozumu! Jedním skokem vznese se od země jeden metr, druhým skokem . . . ²⁾

Abychom poznali úmysly nestranného ³⁾ zpravidla, záleží na tom, zaznamenati potěšení a uspokojení Draperovo, špatně tajené líčenými slzami nad pádem Jerusaléma, Alexandrie a Karthaginy.

»Pád Jerusaléma! Ztráta metropole křesťanské! Dle názorů toho věku dvě zápasící výry podrobily se soudu Božímu. Vítězství přisoudilo cenu bitvy, Jerusalém, Mahomedánům« ⁴⁾ . . .

¹⁾ Draper, česk. překladu str. 130.

²⁾ Jiným dokladem ušlechtilosti takové jest, co píše Draper o Tarikovi, jenž byl zástupcem Musovým: »Pokládaje dobytí Španělska jenom za první krok, oznámil Musa svůj záměr, totiž dobyti si cestu do Itálie a kázati jedinou boží ve Vatikáně. Potom chtěl táhnouti do Cařihradu, aby zničil římskou říši a křesťanství, přejít znovu do Asie a položili svůj vítězný meč na podnožku chalifova v Damašku.« (Str. 129) Hle tu velikou eppojei světa načrtnutou na dvou rádkach dějepiscem, . . . který vypravuje sny bojovníka. Ano, snem jest to, zvláště co se týká zničení křesťanství . . .

³⁾ Tak se zove Draper v úvodě.

⁴⁾ Kdo podrobil takové zkoušce podobnou věc? Bylo tam vojsko neprálešské a pán Jerusaléma v pokojném držení svého území. Výra podrobuje se výsledku bitvy? My, katolíci, opakujeme výrok papeže Pia II.: »absit autem ut propter victoriam, meliorum esse credamus religionem victorum.« Draper, který právem posmívá se barbarským zkouškám ordalíí, proč právě nyní, když připomíná pohanu vojska katolického, vzpomíná pošetilých ná-

„Tak padlo druhé veliké město křesťanské — osud Jerusaléma stihl Alexandrii, město Athanasia, Aria a Cyrilla, které dalo vznik trinitářským ideám a kultu Marie v církvi. Chalif Abdulkálmálík odhodlal se konečně k dobývání Karthaginy, nejdůležitějšího z těchto měst a opravdu hlavního města Afriky. Jeho vůdce Hassan ztekl hradby města, ale posily z Caříhradu podporované několika sicilskými a gothskými četami přinutily ho k ústupu. Osvobození toto bylo jenom na čas. Hassan během několika měsíců obnovil své útoky, které se mu zdařily a Karthago odevzdáno bylo po druhé plamenům!... Ve vývoji křesťanství hrálo Karthago význačnou úlohu. Dalo Evropě svou latinskou formu víry a některé z největších theologů. Bylo rodištěm sv. Augustina.“¹⁾

„Pád Caříhradu stal se jen otázkou času (osmiset let, zatím ze Španělska odputovali pláče jako ženy). Po jeho pádu zbyl jedině Rím.“²⁾

Člověk žasne nad opovážlivostí spisovatele, že tak si zahrává s nevědomostí některých neobezřetných čtenářů. Arabové, Maurové, Saraceni, Turci a celá ta smečka mahomedánská s chutí pomýšlejí na Itálii a Rím. Ale pochody jejich k hlavnímu městu křesťanstva nebyly-li náležitě ztrestány? Draper docela nepamatuje se na papeže Benedikta VII., na Juana d' Austria a bitvu u Lepanta, ani neslyšel jmenovati Sobieského a o bitvě u Vídňě, že se o nich ve svých dějinách ani nezmínil. Od těch dob kde že ukázali se mahomedáni statečnými a v rozkvětu? Jsou rádi, že dnes dovoleno jim aspoň nazývat se ještě Evropany!

Krátké skončíme: dějiny nazvané konfliktem mezi náboženstvím a vědou jsou jen otázkou pěstí? V čem prospívají tyto výboje pravé a vážné vědě, když jimi zničena nesmírná knihovna v Alexandrii, královská

zorů a nápadů, jakoby Bůh schvaloval nespravedlnosti vítězného útočníka? Spisovatel konfliktů nazývá Jeruzalem metropolí křesťanskou, který přece propadal trestu Božímu!...

¹⁾ Sv. Augustin narodil se v Tagastě nikoli v Karthagině!!

²⁾ Draper, česk. překladu str. 123, 126, 127 n.

knihovna v Persii a všecky ty drahocenné knihy, které jim padly za oběť? — Oni bohoslovci z Karthaginy a apogeté afričtí, nad nimiž Draper líčí svůj bol, novoplatonikové školy alexandrijské v dobách křesťanství, kam se poděli, když zmocnili se těchto míst smyslní a nevzdělaní mahomedáné? Gothska civilisace ve Španělsku, považovaná za zlatou dobu, za dobu udatnosti, hrdinství a poesie,¹⁾ byla zničena a nahrazena civilisací povídáček, smyslnosti a despotismu. Ať nepraví nám velebitelé Arabů a utrhači španělského katolicismu, že otcové naši v oné slavné době dříimali sen nevědomosti a nevzdělanosti. Takové jsou řady slavných spisovatelů! Tolik památek kulturních nám dějiny dochovaly, že ten zřejmě zavírá oči pravdě, kdo tvrdí, že tehdy španělský národ nebyl v čele civilisovaných národů! Kolik národů přálo by si míti tolik slávy v oné době! Neštěstí, které nastalo vpádem saracenským, zaviněno jinými příčinami než nevědomství. Ale pohoření nebylo takové, aby poražený nerozhodl se hned bojovat proti vítězi a stále držeti ho v šachu, až se mu podařilo po staletích vyhnati ho z vlasti.

§ II. Pokrok vědy na jihu Evropy.

44. Pochopíme aspoň poněkud nesnáz, v jaké byl Draper hodlaje pojednávat o obnovení vědy na jihu, věouce, že začíná své vypravování spálením knihovny alexandrijské Araby. Důvtipnému dějepisci mnoho na tom záleží, aby připravil čtenáře své výrokem Aliho, »že se lidé více podobají dobám, ve kterých žijí, než otcům svým« a potom pokud možná snaží se omlouvat anebo obrátiti zřetel čtenářův jinam. Tak praví, že chalif Omar »byl člověk nevzdělaný, jeho okolí bylo okolím fanatismu a nevědomostí« a proto, když se ho Amru ptal, co by měl činiti s knihovnou alexandrijskou, odpověděl mu: »Shodují-li se knihy ty s koránum, jsou zbytečny; neshodují-li se s ním, jsou

¹⁾ Cantù, I. c., díl III. obd. IX. kap. 7.

kodlivy. Nechť jsou zničeny!« A kdo ví, zdali učený Omar obklopen muži moudrými nebyl by dal takový nesmyslný rozkaz? Ale Draper těmito slovy chce pověděti více, chce, abychom pochopili, že jedinému Oмарovi se má přičítati ten nesmyslný skutek, kdežto Amru, správce Egypta a přítel Jana Grammatika, přimlouval se za darování knih tomuto, a z toho dovozuje Draper, že v dobrém duchu Amruově reprezentován duch fanatických a barbarických Arabů, kteří ho poslouchali. Tím má být řečeno: Omar káže zničiti knihovnu: to jest osobní jeho čin a jeho poddaní nejsou s ním v žádném spojení; Amru žádá, aby se knihy odevzdaly Janu Grammatikovi, a v této prosbě jeví se duch mahomedánu.¹⁾

»Následkem toho (rozkazu Omarova) byly dány (knihy) jednotlivým lázním alexandrijským a vypravuje se, že je bylo lze sotva za šest měsíců spáliti.«

». . . Ba ani čas, po který byla spalována nebo jinak ničena, nijak neudává nám rozsah sbírky. Ze všeho paliva je pergamen asi nejšpatnější (!!). Papír a papyrus slouží výtečně na podpalování a my můžeme být jisti, že sluhové lázeňší neužívali pergamenu, pokud mohli najít něco jiného a valná část těchto knih skláda se z pergamenu . . .«

»Orosius výslově konstatuje, že viděl prázdné skříně a podstavce knihovny dvacet let po tom, co si Theofil, strýc sv. Cyrilla, obstaral svolení císaře Theodosia k jejímu zničení. Než kdyby nebyla měla přetrватi tato knihovna takové násilné převraty, pouhé užívání, a mohu dodati, krádeže tisíc let trvající, byly by ji povážlivě zmenšily.«²⁾

Kolik tu zbytečného povídání. Ale můžeme pozorovati úsilovnou snahu Draperovu, aby nahromadil co nejvíce omluv, třeba nepatrnných, se všemi důvody

¹⁾ »Přátelství mezi Amruem, dobyvatelem Egypta, a Janem Grammatikem, ukazuje docela jasně, jak ochotna byla mysl arabská ku vnímání svobodomyslných ideí.« Draper, česk. překl. str. 138.

²⁾ Draper, česk. překladu str. 136, 137.

o pergamenu a snad o krádežích a o nepravosti ediktu na zničení knihovny.¹⁾

Když pojednal pověstný náš dějepisec o ediktu Theodosiově a účastenství Theofilově ohledně téže knihovny, omlouval je snad tím, že musili útočiti na buřiče, kteří se zmocnili budovy a v ní se opevnili? Ani v nejmenším nedostalo se jim nějaké omluvy; za to nyní uvádí je spisovatel, a to různé a s lepším výsledkem, aby odvrátil pozornost od mahomedánského barbarismu.

45. »Nemůže být pochyby, že . . . křižáci spálili knihovnu v Tripoli, jež dle přehnaného údaje prý měla tři miliony svazků. V prvním pokoji, do něhož křižáci vstoupili, nebylo nic jiného než koran; všechny pak ostatní knihy byly pokládány za dílo arabského mamiče a následkem toho odevzdány plamenům. V obou případech jest na věci něco pravdy, ale i mnoho smyšlenek. Nicméně při takových přiležitostech rozhodovala často bigoterie. Španělé spálili v Mexiku ohromné hromady amerického písma obrázkového, což jest ztráta naprostě nenahraditelná; a kardinál Ximenez dal v Granadě vházet do ohně osmdesát tisíc arabských rukopisů, z nichž mnohé byly překlady klassických spisovatelův.²⁾

¹⁾ V druhé kapitole dokázali jsme, že dějepiscové nemluví o zničení knihovny Theofilem, nýbrž pouze o zničení pohanských bůžků. — Zde také nalézám zjevný odpór v názorech Draperových a dostatečný důkaz povrchního vzdělání. Ujistujeť vážený ten fysiolog, že většina knih zmíněné knihovny skládala se z pergamenu; to není správné. Znám, že Egypt byl klassickou zemí papyrusu a papyrus bylo jméno egyptského papíru, kterého užívali od pradávných dob až do čtyř století po vpádu mahomedánském. Byli to obyvatelé Pergamu, kteří připravovali kůže a psali na nich, které podle města jmenovaly se pergameny. Zajisté Draper něco četl o pergamenech přinesených do Alexandrie, když Antonius poslal Kleopatre knihovnu, která se přidělila knihovně v Serapeu, jež byla bezpochyby celá z papyrusu. — Nyní se můžeme tázati, kterak trvaly ještě pergameny z knihovny alexandrijské v sedmém století, v době Saracenů? Vždyť jste pravil, že je biskup Theofil zničil a Pavel Orosius nalezl skříně prázdné. Bud přiznáte, že Theofil, jak historicky správno, se knihovnu ani nedotekl, nebo uznáte, že Arabové spálili knihy papyrusové.

²⁾ Draper, česk. překl. str. 137 n.

Ačkoliv nikdo z našich starých kronikářů nezmínil se o spálení knihovny v Tripoli, východní spisovatelé velice želeli veliké té ztráty.

»Ibn-Abour-Tai praví, že klerik jeden z průvodu hraběte Bertranda S. Gilles vstoupil do sálu, kde bylo mnoho exemplářů koránu, a když prohlásil, že knihovna obsahuje jen bezbožné knihy Mahomedovy, byla dána plamenům na pospas«.¹⁾ Ale jaký je rozdíl mezi spálením knih, které považovány za Mahomedovy, a výnosem a provedením barbarského dilemmatu Omarova?

Co se týče hieroglyfů mexických, událo se, že některí Španělové, jednotlivci, domnívající se, že ony »obrazy a podoby, které představovaly živočichy rozumné i nerozumné, trávy, stromy, kameny, hory, vody, země a jiné věci téhož rázu . . . jsou ukázkami pověrečného modlářství . . . spálili jich tolik, kolik jich mítí mohli.«²⁾

Vedle tohoto upřímného přiznání, které naši dějepiscové s bolestí podávají, dlužno mluviti spravedlivě o pravé reprezentaci Španělska. »Antonio Hurtado de Mendoza, syn hraběte de Tendilla, zasloužil si dík tím, že dal napsati knihu »O přirozených a podivuhodných věcech Nového Španělska« a vydati 63 obrazy vzácných památek a uměleckých předmětů mexických s příslušným výkladem, které polapeny francouzským korsarem, opět a opět prodány slavnými učinily jména svých vydavatelů Samuela Pucharse a Melchisedeka Tenevota.«³⁾

Ale něco jiného jest ničiti modlářství, a něco jiného vystoupiti s nábožensko-úředním nápadem samého chalifa, že všecky knihy mimo korán jsou zbytečny a neužitečny. Ať rozváží Draper dobré ten rozdíl, který vyplývá ze skutků neznámých jednotlivců a z naučných rozhodnutí zástupce prorokova.

¹⁾ Michaud, Dějiny křížáckých válek, sv. III. knih. 5. (vyd. Španěl. z r. 1831 str. 52).

²⁾ Torquemada, Monarquía Indiana, lib. III. tom. I. pag. 253. (Madrid 1723).

³⁾ Luis Fernández Guerra y Orbe ve spise D. Juan Ruiz de Alarcón y Mendoza, pag. 5 n., citov. u José Mariano Beristain de Souza, Biblioteca hispano-americana septentrion.; Méjico 1819, tom. II. pag. 275 sqq.

Třeba by nebylo možno vyložiti náležitě tak pomíchané zvláštní případy, přece zdržíme se déle u toho, co se týká spálení rukopisů, přičítaného kardinálovi Ximenezovi. Toto nepřímé obvinění jednoho, aby jiní byli omluveni, jak jest závažno, tak jest nepravdivo. Dvě věci, které Draper pronáší, jsou velmi smělé a docela nejisté. Předně četl jsem, že klassikové sotva byli do arabštiny přeloženi . . . Dějepisec Arabů ve Španělsku, José Antonio Conde, to jim právě vyčítá, pravě: »Kdyby za šťastných dob . . . byli četli a přeložili řecké a latinské dějiny, byli by následovali dobrého příkladu těchto obou národů. Nyní místo smělých a dětinských životopisců, suchopárných letopisců a marnivých spisovatelů tradicionálních dějin, plních okázalosti a kluzkého půvabu slohového, měli bychom dobré dějepisce.«¹⁾ Viktor Gebhardt, jeden z nejlepších novověkých dějepisců Španělska, praví rovněž: »Arabové nikdy nevyužitkovali pokladů řecké výmluvnosti, kteréž měli před sebou otevřeny, a není známo, že by byli z řečtiny přeložili některého básníka nebo znamenitějšího řečníka.«²⁾ Cesare Cantù (l. c. díl III., p. 278.) svědčí podobně. — A křesťané mozarabští měli přece v Kordově církevní akademie a školy, v nichž pěstovala se stará klassická literatura.

Kterak tedy spálil kardinál Ximenez překlady klassiků, když jich Arabové neměli? . . . Kdyby Draper tvrzení svá doložil svědecitvimi, často bychom mu prominuli, že byl oklamán; ale poněvadž mu to není zvykem, táži se ho jen, jakého druhu jsou dějiny, které mu vnučky slavné ty konflikty?

Tedy Xinemez nedal spáliti knihy klassické. Co dějiny o případě tom vypravují, jest, že po vzetí Granady kardinál napomenul Maurův, aby zanechali nepravé víry své, načež tito beze všeho nucení a hrozby snesli knihy moslemské na náměstí, kdež, vyjma některé knihy lékařské, ostatní spáleny. Byly-li to knihy náboženské chované v jednotlivých rodinách,

¹⁾ Díl I. předmluva, str. 11.

²⁾ Historia general de España y de sus Indias. España árabe, tom. IV. pag. 442 (4. vyd. Barcelona).

můžeme se domnívat, že to byly různé exempláře též knihy, a byl i mnoho jich bylo, přece měly cenu nepatrnou. Ostatně počet spálených knih není nikterak zjištěn. Modesto de la Fuente, svědek jistě nepodezřelý a nakloněný spíše přeháněti, upřímně vyznává, »že nemohl být zjištěn počet spálených knih. Spisovatelé španělskí různí se v údajích tak, že jest to nepochopitelné.«¹⁾ Dákladný životopisec kardinála Ximeneza, spisovatel současný, tvrdí, že bylo spáleno asi pět tisíc knih.²⁾

46. Abych obraty a prostředky nepřátele církve tím patrnějšími učinil a dokázal, co jsem na počátku předešlé kapitoly pravil o užívání a filosofii dějin, zdržel jsem se obšírným uvedením důvodů a výmluv Draperových, kterými hodlá omluviti mahomedány, že tak bohatou knihovnu vandalsky zničili. A kdyby to byly jen omluvy, a to omluvy nestranné!... Proto dlužno k neúplnému vypravování vzatému z Abdalatifa přidati jiné výkřiky a projevy Ibn Chalduma, který praví: »Co se stalo s vědeckými knihami Peršanů, které kázel Omar zničit, když dobyl jejich území? Kde jsou knihy Syrů, Chaldeů a Babyloňanů? Kde jsou knihy Egyptanů, kteří byli jich předchůdci? Zachovaly se nám pouze práce národa řeckého.«³⁾

Ti, kdož opravdu byli fanatiky a doslově opakovali dilemma Omarovo, nebyli křížáci ani Španělé mezičtí, ani onen šlechetný protektor písemnictví, jemuž

¹⁾ Historia de España, vyd. 2. z r. 1869, Madrid, tom. X. pag. 115.

²⁾ Alchoranos, id est, suae superstitionis gravissimos libros et omnes cujuscunque auctoris et generis essent Mahumetanae impietatis codices, facile sine edicto, aut vi, ut in publicum adducerentur, impetravit. Quinque millia voluminum sunt ferme congregata, quae variis umbilicis punica arte, et opere distincta, auro etiam et argento exornata, non oculos modo, sed animos quoque spectantiam rapiebant. Multis eis se donari a Ximenio petierunt, sed nemini quidquam concessum est. Ignibus omnia, publica in pyra, ad unum exuri, praeterquam aliquot ad rem medicam pertinentia. Alvar. Gomez, De rebus gestis Francisci Ximenii, lib. II. fol. 30. Compluti 1569.

³⁾ Viz: Cantù, I. c., dil III. obd. IX. kap. 4.

děkujeme za první polyglottu, kardinál Ximenez, ale sekty, které v Německu zadržely vědecký pokrok, křesťanstvím počatý. »Dilemmatu Omarova bylo užíváno zhusta v dobách reformačních. Když byli reformatoři za živa spálili faráře z Berzé, vrhli se na slavné opatství v Clugny a zničili všecky pergameny a svazky, pravice, že jsou to mešní knihy (Theodor Beza). Anabaptista Rothman prohlásil v Münsteru, že bible jest jedinou knihou potřebnou a všecky ostatní že mají se spáliti jako nepotřebné a škodlivé. Proto zničena pozárem knihovna Rudolfa Lange, sestávající ze samých rukopisů latinských a řeckých.«¹⁾

47. Ale konečně nevzdělanost a prostota prvních nástupců Mahomedových, hrubost otrhaného a hladového vojska změnily se brzy obcováním s přemoženými národy v zálibu okázalosti a nádhery, ve vážení si umění a vzdělanosti. Po zavraždění prvních chalifů a přeložení sídla chalifova z Mediny do Damašku a z Damašku do Bagdagu noví nástupcové Mahomedovi oděli se zlatem a perlami a vyzdobili paláce své mramorem a slonovinou z dobytých zemí. Měkci a zzenštíli, majíce rozsáhlé seraily a zahrady, despotové a ukrutníci, kteří stále přijímalí jako vzácné dary hlavy přemožených knížat nebo sesazených vasalů, hlasaté koranu libovali si v pochlebnictví výstředním. Mervan daroval sedmdesát tisíc drachem za sedmdesát dvojveršů, sepsaných na oslavu jeho, a za čtyři verše změnil trest zloději Mohaviovi. Harun al Rašid, ochránce učených, i když putoval do Mekky, měl v průvodu na sto spisovatelů, kteří ho učili a vyráželi básněmi.

Uznává se, že při vpádu barbarů do Evropy četní mniši ji opustili a hledali útočiště v Palestině a Syrii, neboť mnoho jich bylo pod chalifem Alim. Ale i bez vlivu mnichů mahomedáné, vládnouce v krajinách, kde kvetla vzdělanost, v Syrii, Persii, Medii, Babylonii, Assyrii, Indii a Chaldeji, Alexandrii, Karthagině a zvláště ve Španělsku, když probudila se v nich ná-

¹⁾ Catrou, Historia del Anabaptismo, lib. V. pag. 101. citov. u Cantù, I. c., v pozn.

klonnost ke studiu, zamilovali si všecky vědy v poměru ke svému postavení a náboženskému vychování. Studie ty přes korán začaly literaturou. Protože to bylo zapověděno, překládalo se řecké bohatství klasické do syrštiny, a křesťanští Syrové byli prvními překladateli všeho druhu knih. Básnictví bylo zamilovaným studiem a zábavou Arabů, a vidíme, jak pokročili pod zářícím nebem, majíce bohatou a květnatou řeč, mladistvý zápal a nejbujnější fantasií. Všecko je zajímalo, a klonili se k pochlebování chalifům. Přehánějce věci i vědění, vplétali verše i do vypravování historického. Obyčejně byly jejich básnickými plody erotické a pochlebnické básně, kluzké a melancholické idilly; jim se také připisuje pěstování legendy a novelly.

Z Indie přenesli číslice, které nazýváme arabskými, a algebru, čímž otevřena široká cesta badání matematickému, a Hassem mohl rozrešiti záhadu dříve neznámé o hodnotách kubických a průsecích úhlu. Jiní vynášli nové theorie trigonometrické a geometrické, a pomocí zvláště nejslavnějšího z Abasidů a nejučenějšího z chalifů, Al-Mamuna, mohli měřiti zemi, zřídit astronomické observatoře, určiti sklon ekliptiky, poučiti o lomu světla v atmosféře a vysvětliti soumrak. Rovněž pozorováním a přesností svých přístrojů astronomických mohli dokonale čítati i sekundy oběhu slunce; jména hvězd ve sférách nebeských, až dosud užívaná, udávají jasně skupiny, ve které je spojili, jakož i pořádek a roztrídění, které mohou sestaviti jen vědecky vzdělaní mužové. Praví se, že Guignes dokázal pravdivost vypravování o zeměpisných výzkumech v indickém a čínském moři, konaných Araby Wahadem a Abuzeidem, poněvadž příliš vzdálena byla místa, kde později našly se stopy jejich náboženství a mravů.¹⁾

Z Číny dostala se jim známost nových umění a ručních prací. V knihách arabských zajisté nejprve se mluví o čaji, porcelánu a jiných věcech čínských. Tam také naučili se pravděpodobně znáti kompas a vyrá-

¹⁾ Malte-Brun, dopl. od Blanche, Geografia universal; Barcelona, tom. I. lib. 16. pag. 196.

běti papír a poznali ústavy vyučovací, s nimiž seznámili Evropu, jak dodává Draper, ačkoliv před Araby křesťané podobné ústavy založili.¹⁾

Z experimentálních věd založili chemii, objevili některé z nejdůležitějších chemických reagencí — kysselinu sírovou, dusičnou a alkohol. V mechanice určili zákony pádu těles, sestavili první tabulky o specifické váze těles a psali pojednání o plování a klesání těles ve vodě.

Tyto vědomosti byly jim velikou pomůckou v lékařství, kterého si velmi vážili. Jestli první chalifové měli syrské a nestoriánské lékaře, později vynikli Arabbové; Harun, Albukassis, Avicena stkvěli se vedle Hippokrata a Galena.

Založeny akademie v Kufě a Bassoře; po celé říši zřizována musea starožitnosti a krásných umění, zakládány veliké a hojně nadané a dobře spořádané knihovny se síněmi pro opisovače a překladatele. — Tato snaha a náklonnost ke studiím a vědám neztrácela se novými výboji ani se neumenšovala různými spory a potýkami vnitřními, ať politickými nebo náboženskými.

Je to zvláštní, že »politické a náboženské dějiny chalifatu podávají nám neutěšený obraz ukrutnosti, vražd, zrády a výstřednosti nejhorších. Jiné říše měly také své doby krve, ale přece zakoušely také dnů míru a štěstí; říše chalifova neměla hodiny klidu, jsouc

¹⁾ Také nás (španělský) učenec Andres, vlebitel arabské civilisace, napsal, že španělský kardinál Gil de Albornoz založil kolleg sv. Klementa v Bologni, nápadobiv Alkassemu, který v 13. století v Kordově založil kolleg nazvanou Ebu Alrabi. Bylo mu právem odpověděno, že daleko dříve měli katolíci své kolleje a akademie a Arabbové že mohli se učiti od nich. Připomínají se akademie alexandrijská a cesarejská, na kterých Origenes učil logice, fysice, geometrii, astronomii, ethice a přirozené theologii. Mariana ve svých dějinách španělských zmiňuje se o akademii v Sertoriu a o kollegi sv. Isidora Sevillského. Praví o sv. Isidorovi, že založil v Seville kolleg, aby mládež vyučována byla ve ctnostech a písemnictví. Z této kollegie vyšlo mnoho výborných mužů, zvláště sv. Ildefons a Braulio. — Horlivost sv. Isidora nadchla kleriky a mnichy španělské láskou k pravému a plodnému studiu tak, že pilnosti a vytrvalosti závodili s nejslavnějšími kleriky a mnichy Východu.

stále vydána ustavičným agitacím a vrtochům, způsobeným stranami politickými a sektami náboženskými. Ani jediné království nebylo beze zločinů; literatura zjeminila, ale nezušlechtila mravův, a lidstvo nemohlo zbavit se smutku.¹⁾ Ačkoliv roztríštěna byla náboženská a politická jednota mahomedánů v mnoho sekt a mnoho jednotlivých dynastií, přece neztratilo se sémě věd, proslaveni byli lékaři z Kaira, a zničenou knihovnu alexandrijskou nahradily jiné veliké a bohaté knihovny.

Naši novověcí dějepisci znají dobře pokrok a rozkvět těchto studií pomocí a přízní Abderramana a Al-hakema. Proslavili se Abdalla ben Achmed, nejlepší botanik arabský, Abel Casim, jeden z nejlepších chirurgů, ale nade všecky vynikl Averroes, který všecko znal a o všem psal a mluvil. Cesare Cantù²⁾ praví, že tento spisovatel a jiní přírodozpytci opravňují nás k domněnce, že ve Španělsku pěstovaly se vědy s lepší methodou a větší svobodou, než v ostatních zemích moslemských.

Vodovody andaluské, mešita kordovská, Alhambra v Granadě a astronomická observatoř v Seville upomínají na doby první knihovny tehdejší v Morwanu, až na 70 knihoven roztroušených v Andalusii. Až potud o vzdělanosti arabské.

48. Zmínili jsme se o tom, co bylo krásného a vznešeného, a náležitě jsme pochválili. Ale nevím, zdaž čtenář, okouzlen takovým bohatstvím a leskem, takovou známostí přírody, nepostrádal toho, že nepravíme ničeho o jiných předmětech daleko důležitějších, o vědách duchovních, o původu bytosti a určení člověka a jeho příhodách na zemi, pojednání o zákonech, odrazu to obyčejů lidových, o hudbě, malířství a umění plastickém, očí to duše a zrcadle citů národů.

Ano, mnoho jest nám pověděti, a jistě bychom, byť i krátce, byli popsali všecko, čeho se Arabové v tak důležitých otázkách dodělali. Zajisté, že nezapomenuto, že moslemové měli za hlavní základ psaný zákoník, jsoucí v úctě jako z nebe přinesený, a tento

¹⁾ Cantù, I. c., díl III. odb. IX. kap. 5.

²⁾ L. c., díl III. odb. X. kap. 22.

zákoník byl zároveň náboženský, politický, vojenský, filosofický a literární. A tento psaný, mrtvý zákon bez živého vykladače byl měřítkem a pravidlem, které nemohli mahomedáne přestoupiti.

Hlavním článkem koránu jest mimo jiné zvláště nepřemožitelný a zoufalý fatalismus, který vznikající národ se zápalém sekty učinil fanatickým a slepým v boji, ale v míru a odpočinku zkaženým a otupělým. Jaká je filosofie tam, kde svoboda, zásluha a odpovědnost jsou neznámý? Jestli Arabové vykládali Aristotela špatně přeloženého, nebyl jejich, leč tím, že utrpěla víra jejich. Proto ve filosofii, nevysvětlujíce principů pravdy ontologické a určení člověka, zůstávali v pouzech všední dialektiky.

Mahomed zapověděl přidávati zákony k jeho předpisům. Z nedostatku kladných zákonů právnictví sloučilo se s bohoslovím a sestavovalo obširné kommentáře o užívání náboženského předpisu. Rovněž málo pracovali Arabové na poli dějin, a poněvadž neměli ducha filosoficky vzdělaného a oddáni byli fatalismu pod despotickou vládou, jsou dějiny jejich pouhým vypravováním.¹⁾

Jistým způsobem byla koránum zapovězena hudba, zcela zapovězeno malířství a sochařství. Jaké bylo jejich stavitelství, které se tak vychvaluje? Někteří spisovatelé spikli se, aby neobyčejně vychválili hmotný pokrok Arabů, srovnávajíce jej zvláště s věděním křesťanů ve středním věku; ale jiní vážní spisovatelé neváží tolik té opěvované vzdělanosti arabské a vzhledem k Arabům španělským uznávají, co dobrého vykonali, ačkoliv se domnívají, že bez vlivu křesťanského to nebylo.

49. Studium arabského písemnictví nedělo se s náležitou rozvahou, nestranností a klidem. Až do nyňjska bylo hrubou zbraní, válečným strojem, užívaným proti Církvi. — Byl čas, že nehledělo se na prostředky, kterými se bojovalo neústupně proti katolicismu, a užíváno novot a výzkumů, byť byly teprve v plenkách a nikterak dokázány. Neznali arabštinu

¹⁾ Gebhardt, Historia general., tom. IV. cap. 57, pag. 451.

a přece směle jménem arabismu útočeno na katolíky. Když nyní s větším klidem vzdělával se tento obor, povstává kritika, vyčítajíc historickým pletichářům, že přes svou nevědomost opovážili se řešit nerozvážně záhadu historické, zneužívajíce nepatrých vědomostí obecenstva vzhledem k jazyku arabskému dříve takřka tajemnému. Není-li trapným toho důkazem to, že věhlasný professor naší ústřední univerzity (madridské) v úvodní své řeči v královské akademii dějin připomněl studujícím, nepravím prostá pravidla logiky a kritiky, nýbrž zcela prvopočátečné pokyny ohledně skromnosti a studu? — Poslyšme ho: »Nyní jest na místě připomenutí, kterého zvláště mají dbati ti, kdož se oddávají studiu historickým, zvláště arabským. Je třeba, by člověk měl tolík sebezapření, aby se přiznal, že některé věci nerozumí; není pokořujícím neznati toho, co není povinností věděti, ale jest hanebno, když se později dokáže, že z nedostatku pokory drze pravda zrazena, jak se stalo Miguelovi de Luna, Faustinovi de Borbon y Conde.« V dalším průběhu řeči pravil: »Zdá se, že Dozy připadl v některém archivu na listiny konference Paderbornské, kde by bylo zaznamenáno, o čem v tajnosti se jednalo; ale známí spisovatelé, i ti, které cituje, nevědí o tom ničeho.« »Domnival jsem se, že je třeba důrazně upozorniti na malou důvěru, které se těší tvrzení Condeovo, protože nesnadnost studií bibliografických u nás svádí mnohé k tomu, že neznají jiného pramene ve studiu vlasteneckých dějin, zvláště v části arabské, leč Condeho nebo ty, kteří ho náslevovali, Viardota a Modesta Lafuente. Ano, dnes uveřejňují se díla, jichž spisovatelé nečerpali z jiných pramenů.«¹⁾

Poněvadž dlužno spravedlnosti přiznat vládu a poctivě pracovati, arabská kultura, tak oblíbená, stává se rezavou zbraní, které nelze více užívat. Dříve zapomínalo se na naše dějepisce, protože někteří styděli se uváděti kroniky mnichů a biskupů, na které hle-

¹⁾ Discursos leídos ante la R. Academia de la Historia en la recepcion pública de D. Francisco Codera y Zaidin, Madrid 1879, pag. 5., 29, 60.

děli útrpně a s farisejským pohrdáním; ale dnes je třeba dobré si jich všímati. Jaký tedy div, vychvaluji-li se neobýcejně vynálezy, dějiny a skutky Arabů, když v zapomenutí pochován a neznám byl pokrok, vědy, ctnosti a hrdinství křesfanů?

50. Nebyl jsem skoupým, když jsem připisoval Arabům vědecké vynálezy a pokroky, které jim přinálezejí; ale ze všeho toho kde že jest nějaký vynález prvního rádu? Jak jsme právě řekli, nepěstovali Arábiové různé odbory nejušlechtilejších studií a krásných umění. V čem vynikli, obmezuje se na novelu v písemnictví, astronomii, zeměpisu, přírodopisu a alchymii ve vědách přírodních. — Každý prostředně vzdělaný čtenář ví, že se může naučiti těmto vědám, aniž se setká s některým arabským spisovatelem jako vynálezcem nějakého prvopočátečného zákona fysického. Nemožno studovati logiku a nevěděti, že Aristoteles ji přednášel úplnou; nikdo neobírá se fysikou, aby nezpomněl zásluh Archimedových; geometrie nesmrtelným činí Euklida; lékařství Hippokrata a Galena; Horác zůstavil nejlepší pravidla dobrého vkusu v literatuře. Vědy dnes tak pokročilé nemohou zapomenouti těchto jmen. Kolik arabských autorů je nevyhnutelně spojeno se studiem vědeckým? Čím byla jejich astronomie bez Koperníka a hvězdářského dalekohledu? Čím byla jejich chemie, že ani jediného zákona nevytvořila, který se v knihách opakuje? A přece zdědili vědění starých a bohatých civilisací a tak dlouho se stkvěli mocí, měli tolík akademii, kollegií a knihoven... At pochválí se právem, co učinili, ale nemají se bezdůvodně příliš vychvalovati, dokud neobjeví se nálezy zvláštnejší. — Právem tázhe se Cesare Cantù: »Kde jest opravdu něco nového, co se dotýká samých základů vědy a co by označovalo období v pokroku?«¹⁾

Není tedy důvodu, proč bychom krčili rameny, křížovali se a s bázni poslouchali o blahodárné civilisaci arabské. Mimo to, jestli mahomedáne v čem pokročili, bylo to přes jejich náboženskou víru a proti ní.

¹⁾ Cantù, I. c., díl III. obd. X. kap. 22.

Vzděl. knth.: Náboženství a věda,

Draper vyznává zřejmě se všemi spisovateli, «že na počátku byl korán překážkou vědě a literatuře».

Korán svým neblahým vlivem působil při náklonosti jejich k pověře tak, že znetvořovali své positivní vědění. »Promírali zdraví i majetek svůj v marném hledání elixiru životního a kamene filosofů; předpisy lékařské řídily se dle běhu hvězd, jejich fysika zvrhla se v magii a chemie v alchymii.«¹⁾

Draper snaží se omluvit nevědomost obviněním z bezbožnosti. Praví: »Tyto myšlenky, které jakožto náboženské zjevení (jsou) majetkem všech lidí na jistém stupni intellektuálního vývoje, vyměňovali pokročilí Mahomedáni velice rychle za názory jiné, vědecky správné.«²⁾

Nešťastná sekta, která jen bez rozumu se vyznávati může, a kdo ji přijal, jest buď blázen nebo člověk bezbožný.

51. A co z těch všech pokroků možno uvést proti katolickému náboženství? Z toho lze dovoditi jen to, že mahomedanismus se staví proti vědám a že jest falešnou a škodlivou sektou. Draper může oslniti čtenáře veškerou okázaností civilisace chalifů, ale sám musí později ukazovati na nesmysly koránu a varuje se opatrne všechno porovnávání; chce zajisté, aby neznalý čtenář sám myslil v srdeci svém, že arabská nádhera a povídačky vynikají nad vznešené učení křesťanského náboženství.

Jiné bylo by zajisté vzdělání, básnictví, dějiny Arabů a veškeré bohatství jejich písemnictví, kdyby křesťanství bylo jim učitelem. Byli by dnes v otupělosti? Tak dlouho již žijí v odporném snížení, ani mravů nezjemnili, ani neznají důstojnosti ženy ani vznešených citů muže. — Vizte je, jak stali se oproštěním světa; hanebné jejich zvyky jsou zámkou, aby hrdý národ vyhnal je bičem a kopnutím z civilisované půdy evropské. Do takové býdy kleslo bohatství a učenost Bagdadu, Damašek a Kordova!

Srovnejme celé dějiny mahomedanismu s ději-

nami katolicismu; ať velebitelé onoho, přihlížejíce k účinkům jejich působení, všimnou si, který z nich jest opravdu stromem života a trvalé sily.

Staří národové se pokazili a nynější národové rovněž valně jsou pokaženi; ale přece zachovali si světlo ducha a snad bystrost zjemnělé kultury v umění a vědách, ale mahomedáni otupělost spojili se zkažeností mravů. Stěžejemi mahomedanismu jsou fatalismus a smyslnost, a ty byly kvasem jejich zkaženosti a skvrnou jejich vědomostí.

52. Národové moslemští i v lepších dobách svých ani nemyslili ani necítili; balvan, třeba zlatý, stlačoval rozum jejich a tísnil srdce; ukájeli smyslné žádosti své s vybranou rafinovaností a v tom spočívala hlavně jejich vymyšlená civilisace.

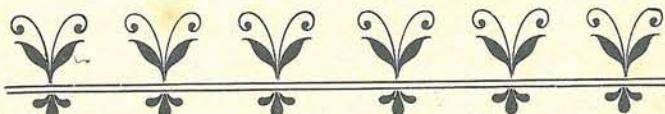
Opporuji takovou pozlátkovou civilisaci, která zanedbává lid, neukazuje mu jeho citu a důstojnosti, nýbrž činí ho otrokem mocných a bohatých, kteří jedině využitkují rafinované rozkoše a pokroků umění. Zdaž se z mnohých dílen přádelníků hedbáví a daříšku, z bohatých továren na zbraně v Toledu a z obchodu v Malaze a Almarii užilo něčeho na povznesení lidu, ke zmírnění nadutosti despotů, kteří rozhodovali o životech a statcích? K čemu lesk zlata a perel v nejbohatším paláci v Zaháře, kde jako na ozdobu a jako voňavé nádoby bydely krásné a učené ženy? Nemá-liž žena vznešenějšího povolání než lichotiti svému pánu, anebo býti jako platan v zahradě k rozkoši nízkých chticí svého velitele? Proč jisté mravní poklesky, které jsou hanbou národů, oslavovaly se mrzkými básněmi a považovaly se za část blaženosti lidské? Nezmíňuji se o jiných ukrutnějších chalifech, nýbrž jen o Abderrhamanovi III., ochránci věd a umění, který chtěl porušiti panickou krásu třináctiletého hrdiny sv. Pelaya. Nevinný a nadšený hoch byl ponechán jako rukojmě na dvoře chalifa, který v ukrutnosti své dospěl tak daleko, že žhavými kleštěmi trhal něžné tělo, protože nemohl přemoci takovou stálost a čistotu. Nebyla to jediná skvra vzdělaného knížete. Aby tím jasněji a patrněji vysvitlo, že člověku nedostačí klamné bludičky civilisace hmotné, dá se tu velmi případně

¹⁾ Gebhardt, I. c. t. IV. c. 87, p. 440.

²⁾ Draper, česk. překl. str. 143.

uvésti, co písmem zanechal nejbohatší a ctěný Abderrhaman III.: »Panoval jsem paděst let a panování mé bylo vždy pokojné nebo vítězné, byl jsem milován poddanými, obáván nepřáteli, vážen spojenci a knížaty nejmocnějšími na zemi; měl jsem, co jsem si žádati mohl, moc, bohatství, důstojnosti a rozkoše. Ale přece úzkostlivě počítal jsem dny úplného štěstí a pouze čtrnáct jsem jich zažil v dlouhém životě svém.«¹⁾ Šalomoun pravil totéž mnohem dříve. — Rozkoše a radosti pouze tělesné a smyslné nemohou ukojiti srdce člověka. Proto jen civilisace a kultura čistých ideí a vznešených citů ctnosti může uspokojiti duše národů, dávajíc jim pokoj a blahobyt.

¹⁾ La fuente (D. Modesto), Historia general de España (Madrid 1869), sv. III. kn. I. díl 2. kap. 15. str. 476.

KAPITOLA PÁTÁ.

Konflikt vzhledem k povaze duše. Nauka o emanaci a absorpci.

53. Jest se nám zabývati konfliktem mezi povahou duše a naukami církve katolické, a doufám, že nálezitým zkoumáním obou věcí vyjdeme z tohoto konfliktu vítězně jako z prvního. Nejprve podám slova Draperova, kterých úvodem k páte kapitole užívá, aby pojednal o emanaci duše. Čtenář pozná a ocení důvody amerického spisovatele. Připomínám, že odpouštím Draperovi přehmaty theologické a dějepisné a jen podtrhuji některá slova a výroky, které jsem nevěděl jak srovnati navzájem, tím méně, jak bych je srovnal s pravdou.

Kapitola pátá ve spise Draperově počíná se takto:

»Pohanští Řekové a Římané věřili, že se duše lidská podobá tělu toho kterého člověka, že mění svůj vzhled spolu s tělem a roste s jeho vztřustum. Heroové, kterým bylo dovoleno vstoupiti do Hadu (podsvětí), poznali tam bez obtíží svého přátele. Neboť oni nejenom podrželi svůj tělesný vzhled, nýbrž i svůj obvyklý šat.

»Původní křesťané, jejichž názory o budoucím životě, o nebi a pekle, příbytcích blažených

a hříšných duší byly daleko živější než jejich pohanských předchůdců. přijali a sesílili tyto staré představy. Nepochybovali nikterak, že potkají i v příštím světě své přátele a že budou s nimi rozmlouvat, jako s nimi rozmlouvali zde — toto očekávání, které utěšuje lidské srdce, smíruje člověka i s nejbolestnejšími ztrátami a dává mu zase jeho mrtvé...

»Pokud se týká onoho nejistého vědění, co se totiž stane s duší v době mezi oddělením od těla a dnem posledního soudu, pronesena byla různá mínění. Někteří myslili, že se duše vznáší nad hrobem, jiní, že bloudí bez útěchy vrstvami vzdušnými. Dle víry lidové sv. Petr seděl jako vrátný u brány nebes. Jemu bylo dánno svázati nebo rozvázati. Pouštěl tedy nebo vylučoval duše lidské dle libosti...«

»Po papežování Řehoře Velikého byla všeobecně přijata nauka o očistci. Tak bylo postaráno o místo klidu pro zemřelé duše!«

»Že duchové zemřelých navštěvují příležitostně i živoucí, nebo že obcházejí kolem svých dřívějších příbytků, o tom byli ve všech krajinách evropských pevně přesvědčeni nejenom venkováné, nýbrž i lidé intelligentní. Jímání jsouce přijemnou hrůzou, shromažďují se lidé za dlouhých zimních večerův u krbu a poslouchají pohádky o rejdech strašidel, skřítků a duchů... stíny zemřelých se shromažďují u náhrobků nebo si volí nějaké tajné obydlí v teskných síních zřícených hradů nebo těkají za měsíční záře v trudných samotách.«¹⁾

Vypravovat takové krátkochvíle před celou Evropou a světem a ujišťovat, že třídy intelligentní věří takovým pohádkám, zdá se mi být patrnou známkou bez příkladné smělosti a neslušnosti.

»Zatím co nabývaly tyto názory všeobecně v Evropě půdy, potkáváme se v Asii s názory jinými a to se zcela různými, které se však zakořenily jen ve vyšších vrstvách. Podařilo se sice církevní autoritě

potlačiti je v šestnáctém století, ale názory ty nikdy naprosto nevymizely. V našich dobách se tak tajně a mocně rozšířily po Evropě, že se zdalo vhodným v papežském Syllabu vyjít s nimi znova na světlo Boží; a vatikánský koncil srovnávaje se s názory o jejich škodlivosti a tajném rozšíření, zatratil stejně rozhodným a význačným způsobem mezi prvními kanony všecky osoby, které se jich přidržují. « Vyobcován buď ten, kdo praví, že duchové podstaty jsou emanací božské podstaty, nebo že se božská bytost jeví nebo vyvíjí při všech věcech.« Vzhledem k tomuto autoritativnímu prohlášení, jest nutno uvažovati o povaze a dějinách těchto názorů.«¹⁾

Draper snaží se opravdu přesvědčiti čtenáře o emanaci duše z podstaty Boží, pohlédnuv okamžikem na dějiny filosofie a uváděje vnitřní důvody, které poznáme. Zvláště pak srovnává duši a tělo, ovšem způsobem fysiologického a lékařského spisovatele. Jaké úžasné rozpravy tu podává...! Shrnuv vše a vloživ na Averroa, staví ho proti církvi podporovaného františkány a potíraného dominikány, a vede ho na všecky strany Evropy, kde všude rozsevá sémě haerese a bouří svědomí, v čemž je podstata konfliktu. V takovém stavu věcí povstává moderní *Deus ex machina*, inquisice, pálic za živa tolik obětí. — O třech věcech budeme tedy jednat v následujících odstavcích: 1. budeme zkoumati vnitřní a filosofické důvody vzhledem k učení o emanaci duše; 2. rozebereme studie Draperovy o srovnávací psychologii a 3. probereme zevrubně činy a skutky zhanobené inquisice.

§ I. Filosofické zkoumání důvodů pro emanaci duše z podstaty Boží.

54. První důvod Draperův na potvrzení jeho these zní:

»V Indii poprvé se vyslovilo, že síla jest nezničitelná a věčna. Toto obsahuje v sobě více méně

¹⁾ Draper, česk. překl. str. 155—157.

¹⁾ Draper, česk. překladu str. 157 n.

jasné idee toho, co nyní nazýváme »korrelací a zachováním síly«. Úvahy o stálosti všeomíra síly tento názor, poněvadž jest jasno, kdyby nastalo buď zvětšení nebo umenšení síly, že by musel přestati řád světový. Určitá a nezměnitelná míra energie ve všeemíru musí být přijata jakožto vědecký fakt. Změny, kterých jsme svědky, záležejí jenom v rozdelení.

»Ale poněvadž je nutno pohlížeti na duši jako na aktivní princip, aby se mohla nová existence vytvořiti z ničeho, jest nutno připočisti ji k síle, která byla dříve na světě. A kdyby se to stávalo při každém individuu, které by se narodilo, a mělo by se to opakovati pro každé individuum, vzrůstal by tento úhrn síly stále.«¹⁾

Celý tento první důkaz tak nešťastně přednesený není leč žalostné spletení ideí a hříčka dvojsmyslných slov. Co to znamená, že se v Indii shledalo, že síla jest nezničitelná a věčna? Co znamená zde slovo síla? Jest mnoho smyslů, které má toto slovo a bývá ho zneužíváno. Velmi dobře pravil P. Secchi v úvodě ke své výtečné knize »O jednotě fysických sil«: »Stále jsme nuceni užívat slova síla, abychom naznačili příčinu jistých jevů navzájem velmi různých a vzniklých z přičin docela rozdílných. A proto není slova, které by mělo tolík významů a které by dávalo více podnětu ke zneužití a zmatení.« V takovém případě zmatení jsme právě nyní, a rád bych věděl, co znamená toto slovo, abych mohl odpověděti. — Domýšlím se z bludné theorie, kterou spisovatel nyní vykládá, že tato síla není nic jiného než jediný, aktivní, podstatný princip, rozdělený v silách všech bytostí, podle výkladu pantheistů. Ale když známe takto smysl slova, kde jsou důkazy vynálezu tak přesahujícího vědy, že jest jen jediná síla věčná a nezničitelná? Hlavní principy, základ všeho řádu a vztahu bytostí, musí být zajištěny a založeny na pevném podkladu.

55. V jakém spojení je však zcela nová theorie fysiků a matematiků o zachování síly nebo energie

s mlhavými theoriemi indickými vzhledem k Bohu a duši lidské? Dnes mnoho se pracuje o vztahu fysických sil a jeden z moderních nálezů pojmenován »zachováním síly«. Tento nález nebo nový způsob pozorování účinku sil záleží v tom, že starí, pozorujíce ku př. při páce, že část síly vydává se na přemožení odporu a tření páky samé, domnívali se, že tato síla úplně se ztrácí, kdežto novověcí badatelé praví, že se neztratila síla, nýbrž proměnila se v teplo, které udá množství užité síly v pohybu stroje a které opět může se změnit v pohyb. Nález ten vznikl z nové theorie tepelně-dynamické a dynamické náhrady tepla, podle které teplo se mění v práci mechanickou a naopak. Tak pára, která vstupuje do pumpy, čím více mechanické práce potřebuje na pohyb pístu, tím více ochlazena odchází do hustice, neboť klesnutí temperatury nebo ztracené teplo změnilo se v práci. Naše svaly více se zahřívají, když se ohýbáme a nic jiného neděláme, ale jestli zdviháme nějaké těleso, méně se zahřívají vzhledem k vykonané práci. Když ještě jinými pokusy zjištěn byl tento jev, stanovili fysikové všeobecnou zásadu, tvrdíce, že síla se neztrácí, nýbrž proměnuje se způsobem zmíněným, a nazvali to zachování síly (energie).

A nyní se opět ptám: v jakém vztahu jest zmíněné zachování síly k neurčité síle Indů?

Mimo to síly ve všeemíru jsou v podivuhodném souhlase; vidíme, že rostliny vydávají kyslík tak potřebný k čištění krve, a my opět a ostatní živočichové vydychujeme uhlík, který jim prospívá. Ve všem vidíme jen úžasné spojení, vzájemnou podporu a pořádek. Můžeme z toho dovozovati, že vyčerpána jest síla Stvořitele a není více možné jiné spojení sil, že jest vše nezbytně nutné, vždy tak bylo a nedá se změnit? Jak podivná to logika, která praví: zde vidím pěknou mozaiku z 25 trojuhelníků; rozmnožte v kterémkoliv poměru části a již není možný žádný tvar krásný a spořádaný. Ale neví-liž spisovatel, že v celé soustavě sil, která zjednává rovnováhu, může se uvést i jiná podobná soustava, aniž by se síly v rovnováze nějak porušily?

¹⁾ Draper, česk. překladu str. 164.

Zachování energie, prvé než řádně se objasnilo a sotva se pojmenovalo, již bylo zneužito proti všemohoucnosti našeho Stvořitele, ale přece na konec, jako vždycky bývá, potvrdilo naše dogmata Možná, že Draper své učení o věčnosti a nezměnitelnosti síly čerpal z Tyndallova díla: »Teplo, druh pohybu«, ale patrně jest, že tento znamenitý fysik, jak vyniká vědomostmi o hmotném světě, tak upadá v užívání jistých filosofických názorů. Překročování hranic bývá osudním, o tom může být Draper přesvědčen.

Práce mění se v teplo a naopak. Tyto jevy jmenujete zachováním síly? Pozorujte veliký rozdíl mezi nimi. Víme, že každá práce snadno a vždy působí teplo, ale není v moci člověka, aby s takovou snadností změnil teplo v práci. Odtud tak veliké nahromadění tepla v přírodě, že až vyrovnaná se teplota těla, způsobí tím zničení sil. Když vyrovnaná se teplota základní hmoty jeho, kde nalezne slunce sílu svého tepla a světla, zásobárnu energie? Pozoruje Draper, že důkaz z těchto jevů obrací se proti němu a že to, co dokazuje, jest budoucí stav sil? — Novověká věda k tomu poukazuje. »Nemůže se dovozovati, že vesmír jest nezměnitelný a že jest v něm běh kruhovitý, protože žádná síla nemůže se ztratiti.¹⁾ Vskutku lze pozorovati ve všemmiru náchylnost všech sil změnit se v teplo, které rozlévá se stejně na všecky strany. Vesmír tedy blíží se ke svému konečnému stavu, ve kterém nebude rozdílu teploty v tělesích, a tím nemozný bude každý jev a zastavila by se veškera činnost přírody...« Učený P. Moigne praví dále: »Trval jsem na těchto důsledcích tepelně-dynamické theorie, protože poloviční věda anebo věda v plénkách pokusila se hmotně z neměnitelnosti celku sil přírodních, z jejich jednoty, vzniku a jejich vzájemné přeměny, vytvořiti důkaz proti stvoření a Stvořiteli, jež právě zřetelně potvrzuji.«²⁾ Proto konflikty Draperovy jsou

¹⁾ Le mouvement, Revue scientifique, sešit červnový 1825.
»De ce qu'aucune puissance ne peut s'anéantir, on ne peut conclure que l'univers soit invariable, et que tout y ait un cours circulaire...«

²⁾ Moigne, Les Splendeurs de la foi. Sv. III. c. 12. str. 1285.

konflikty mezi náboženstvím a poloviční vědou, anebo lépe řečeno, mezi náboženstvím a nevědomostí. Ať promine mi spisovatel tak tvrdý výraz, nepravím to sám, nýbrž učenci.

56. Přece to nejlepší z tohoto zkoumání prvního důkazu nám zbývá. Draper totiž mimo tvrzení, že síly jsou nezničitelné a věčné a že by se pořádek porušil rozmnožením nebo umenšením jich, praví, že duše jest síla a tedy že nemůže stvořením přijiti na svět, nýbrž že jedině musí pocházeti od jiné dříve existující. Tím je prostě a zřetelně řečeno, že v podstatě duše naše v ničem se neliší od střiku páry, voltaického proudu nebo nějaké jiné přičiny fysické. Ale s tím neshledáváme se ani v dynamické theorií tepla ani v theorií o zachování energie. Nesmí se pozorovati to, co Draper našeptává, poněvadž vždy tají důvody, o které se opírá. Takovým způsobem, ane určitě mluví a zaměňuje druhy sil a řady fysický a nehmotný, kterak by nedospěl k tak podivnému důsledku? Podivné zajisté jest jen to, že má tolik oávahy, aby uváděl takové důkazy. Fysikové a matematikové mluví o přeměně fysických sil, o molekulárním pohybu těles a o příbuznosti hmotných atomů; a tu přichází Draper a praví: také duše jest činna a musíme ji považovati za sílu! Nejlépe mu odpověděti: nuže, zkuste vytvořiti sůl nebo kyselinu s rovnomocninou kyslíku a svědomí, udělejte hydrát citový.

Velmi dobře hodí se, co P. Secchi v citovaném díle svém praví o činnosti organické: »V nejasné a neurčité, ano takřka mlhavé idei síly skrývá se něco tajemného, co hodí se sofismatům a umožňuje zcela odporné vysvětlování faktů. Ale když přesně a věcně se zkoumá a shledává se, že síly hmotné obmezují se na pohyb, není možno více tvrditi, že jisté jevy, které vidíme u živočichů a které sami zakoušíme,

»J'ai insisté sur ces conséquences de la thermo-dynamique parce qu'une demi science ou la science à son berceau avait essayé bruyamment de faire de l'invariabilité de la somme des forces de la nature, de leur unité d'origine et de leur conversion mutuelle, un argument contre la création et le Créateur, qu'elles affirment au contraire très-éloquemment.«

mohou pocházení od hmotné síly. Proto, kde takové jevy se ukazují, musíme připustit sílu jiného druhu, než které je schopna hmota. Kterak možno bez ní vysvětliti jisté fakty, které přece jsou nezbytny k zachování nejdokonalejší přirozenosti živočišné, jako je na př. láska mateřská? Pro člověka jest to zcela nevyhnutelné, protože, jak dobře podotknul Tyndall, když bychom dospěli k tomu, že bychom poznali všecky pohyby vláken mozkových, které provázejí každý náš pocit a každý dojem, zbývalo by ještě vysvětliti, jak jsme si toho vědomi. — Mezi tímto vědomím a změnou orgánu bude vždy propast, které materialista nepřekročí, protože vědomí náleží docela jinému rádu, než v jakém jest proměna pohybu v jiný pohyb.¹⁾

Toto pomísení sil řádu fyzického a duchovního bylo již chybou Demokritovou. Považoval svět prostě za mechanický. O tomto systému pravil Balmes, »že jest vhodnou domněnkou k svedení povrchních duchů, a jestli byli fysikové, kteří tento systém z hrobu vynesli, nyní není filosofa ani jedné školy, který by tuto domněnkou vzal za základ nějaké soustavy metafysické anebo fysické.²⁾

Tak vypravují se temná a nejasná mínění bez všeho dokazování a tím rozsévají se návety transformismu, hrozné oné theorie, která uznává vývoj hmot neorganických v rostliny, rostlin ve zvířata a opice v člověka.³⁾

57. Když dostatečně objasnili jsme první důkaz, vizme druhý, kterým Draper chce dokázati emanaci naší duše z universální duše Boha. Draper praví:

»Nadto ještě se mnohým zbožným osobám zdálo něco opravdu odbojného v názoru, že Všemohoucí jest sluhou vrtochův a choutek člověka a že jest povinen nějaký čas po početí vložiti zárodku duši.⁴⁾

¹⁾ Secchi, L'unità delle forze fisiche; Milano 1874, vol. II., lib. IV., cap. 5, p. 362—363.

²⁾ Balmes, Historia de la Filosofía, Barcelona 1872, p. 35.

³⁾ Vilanova, Origen, naturaleza y antigüedad del hombre; Madrid 1872, cap. 1, p. 103.

⁴⁾ Draper, česk. překl. str. 164.

Zdá se, že Draper nechápe, že i tento důkaz proti němu se obraci, mají-li se ve filosofii považovati za vážné důkazy úzkostlivé odpory nervosních lidí. Je-li duše jen emanací božské podstaty, pak jest zřejmo, že Bůh bude vydán vrtochům lidí více než v opáčné hypothesi; neboť nejen všemohoucností svou má je stvořiti, nýbrž má jim dáti také část své podstaty.

Zbožní lidé klaní se Prozřetelnosti, která řídí a spravuje všecky věci a uznávají ji za první příčinu tvorů, kteří od ní zachování jsou a posilování, aby mohli být a konati. Vědí dobré, že rolník rozsévá a zalévá, ale Bůh že dává vzrůst bylinám, a přece neřeknou, že Bůh jest hříčkou vrtochů sedlákových. Jakou službu nám prokazuje tímto důkazem! Co svrchovaně uráží nejen sluch zbožných, nýbrž všech myslitelů zdravého rozumu, jest opovážlivost nevědomců a chlouba pošetilého nevěrectví.

Dva důkazy, které rozplývají se v nivec, a konečně to nebyly ani důkazy emanace duše, nýbrž spíše nepřímé důkazy proti stvoření naší duše! Proti stvoření, praví, kterým ve filosofii rozumí se počátek duše a nikoliv její povahy, jak zní nadpis této kapitoly. Milý čtenáři, čím dál, tím více poznáváme, že ty konflikty pocházejí spíše z ledabylého přemýšlení, než z věci samých.

Draper řekl, že jaká idea o Bohu se připouští, takové bude také učení o duši. Pravda, ale jak vznesená jest ta idea duše, která jest korrelativní silou, pocházející z mechanického vesmíru, a která mizí nebo vypařuje se, pohlcována jest jako pára hustičem stroje! Jak vznesená jest idea Boha mechanického, který vydává a pohlcuje! A tento Draper sám vyčítal sv. Otcům, že vytvořili ideu o Bohu málo vznesenou a nedůstojnou!

58. A přece na potvrzení svého mínění rozbíhá se po nivách dějin filosofie a předvádí nám spisovatele, kteří rovněž tak smýšleli, spisovatele Ved, posvátných knih indických, Aristotela, Filona, Plotina, Porfyria a zvláště Averroa a Erigenu. Ale není možno proti těmto filosofům uvésti daleko větší počet filosofů přeslavných? Není osvícenějších myslitelů v dějinách?

Jmenujeme ze starých dob Leucippa, Demokrita a Epikura, Protagora, Georgia, Hippia, Kalikla, Cyniky, Pyrrha a Sexta Empirika, z novějších pak dob jako filosofové jsou ctěni a chváleni Hobbes, Helvetius, Holbach, Lametrie a Comte a mnoho jiných toho rázu i Draperem za filosofy uznávaných. — Když tito filosofové na jevišti světovém jsou, nemusíme se obávat sporné autority některých spisovatelů, kteří se nazývají filosofi. Co pantheisté Plotin a jeho žák Porphyrius a ostatní praví, neznamená zhola nic. Ale dlužno přece připomenouti, že není zcela jistotu a známo, že by Aristoteles, nejslavnější z uvedených filosofů, byl zastával emanaci duše z podstaty Boží a tím méně emanaci tak hrubou, jak napsal Draper. Jestli některé statě jeho zdají se být podezřelými, jiné jsou úplně protivné a dějepiscové filosofie nejsou svorni v tom ohledu.¹⁾

O čem není pochybnosti, toť zajisté to, že ideologie Aristotelova a jeho učení o přirozenosti duše a idei Boží velmi se liší od zpátečnických názorů profesora amerického.

59. V příčině filosofie indické učiním jen krátkou poznámku. U Indů, jako u jiných národů starověkých slučují se poznatky filosofické s theologickými tak, že světlo rozumu kráčí stejným krokem se světem víry, a ačkoli zahaleny v tajemství ukazují nám i sílu mysli. Kdo zabýval se pravou filosofií, tomu se podaří objasnit takovou mlhu, temné a nejasné náboženské nauky prastarých civilisací. Tradice zmíněných národů jsou nám jako zříceniny z nějakého města již zapomenutého; zbytky zdí, zkažené oltáře, rozlučené podstavce a hrobové desky s nápisy nečitelnými; k tomu třeba rozumného a zkušeného archaeologa, aby

¹⁾ »Adiicienda tamen doctrinae eius summa capita, ut qua ratione nobilissimum argumentum excusserit Aristoteles, pateat. Ita vero de animae origine et natura disputat, ut obscurissime mentem explicit, unde non potuit non maximus interpretum eius de mente illius circa doctrinam de anima oriri dissensus. Cuius rationem potissimum in ipsis philosophiae Aristotelicae circumstantiis queredam putamus.« Brucker, Histor. crit. phil. de Aristot. sect. 1., part. 2., lib. II., cap. 7. Lipsiae 1747, tom. I. p. 820.

svým věděním doplnil mezery způsobené nepřízní času na nápisech. — Velikým archaeologem ve věcech filosofických jest náš Balmes, který právě kreslí nám vědecké obrazy starých národů, zvláště Indů. »Vzdálenost dob, praví, nesnáze jazyka, různost mravů, rozmanitosti sekt a jiné okolnosti stěžují neobyčejně náležité poznání filosofie Indů a ještě více to, bychom přesně mohli určiti, co má svého a co přijala od jiných. Ve velkolepých myšlenkách o Brahmovi spatřujeme stopu prvních tradic o Bohu, o nekonečné bytosti; v nauce o emanacích nalézáme velmi znetvořenou ideu stvoření, a zaslahuje povšimnutí, že postup vytvoření světla, vod a země jest poněkud obdobným se stvořením, jak nám je vypravuje první kniha Mojžíšova.«²⁾

»Tytéž tendence pantheistické ukazují nadsazování idee nekonečna, která uložena byla v kolébce lidstva a která sdělena byla potomním pokolením. Zdá se mi být snadným povznesení toto tvrzení nad pouhou domněkou. Dvě cesty vedou k dosažení nějakého učení: rozum a zjevení. V děství lidstva jest rozum málo vyvinutý, a nedostatek methody ve filosofii indické jest toho důkazem rozhodným. Každá nauka, která má základem jednotu, je-li výsledkem rozumového postupování, jest plodem dlouhých prací filosofických, ale ve světě na první pohled nepostřehujeme jednoty, nýbrž mnohost a rozmanitost. Proč v kolébce filosofie nachází se nejen jednota, ale i nadsazování její?«²⁾

Učený dějepisec starých národů východních, Lenormant, potvrzuje počátečnou jednotu náboženství lidí, později národy a starými školami filosofickými zatemnělého a porušeného, a připomíná, že »jest nemožno nevšimnouti si zvláštní podobnosti nauk hlásaných školami v různých a vzdálených krajinách. První příčinu, poměr mezi duší a hmotou, stvoření, budoucí osud lidí a mnoha jiných podobných předmětů pomíšili Indové s věcmi, které moderní metafysika rozřešila a na které nepřipadli učenci řečtí a římskí. S druhé strany indické učení o věčnosti hmoty a její emanaci

¹⁾ Balmes, Historia de le Filosofia I. n. 8.

²⁾ Balmes, díla cit. I. n. 10.

z lúna božstva, o individuální jsoucnosti nejvyšší bytosti anebo kollektivní jsoucnosti její, zahrnující veškerou přirozenost v sobě, o vzniku duší pošlých z božstva, aby vrátily se v ně; o atomech . . . tato učení hlásaly jedny i druhé školy starého Řecka. Poňevadž učení těchto dvou soustav tak málo jest přirozeno rozumu lidskému, potřebujeme tradic, které nám vyprávějí o cestách Pythagorových na Východě, abychom poznali, že obě ty soustavy mají jeden a týž počátek?«¹⁾

Naši vírou zajisté osvětlují se dávné časy a tehdejší spisy; vychází slunce na obzoru dějin a vše jest ozáreno a okrášleno. Jinak panují jen temnoty a mihotání, lidé staví se jedni proti druhým a proti sobě navzájem, neznají ani počátku ani cíle, ve všem odporn, ve všem strach a bázeň.

60. Co jest tedy pravda ohledně přirozenosti a vzniku duše? Jest patrn, že není částí odloučenou od podstaty Boží ani není v ní immanentní, protože není bohů, kteří by se rozdíleli v části, a v sobě samém nepostřehují ničeho, co by aspoň z daleka bylo vzeněněho a božského. Jsem od nedávna a kráčím chudý a slabý, schatným světem poznání, mám mnoho pochybnosti a potřeb, a užívaje života, cítím, jak mizí; na mou věru, to nejsou vlastnosti Boží. Ale přece tak se nesnižuji, abych sebe považoval jen za organovanou hmotu. Poznávám, že rozumím věcem, které píši, a považuji za patrně dokázanou věc, že hmota dělitelná jest neschopna jediné myšlenky.

Co myslí, musí být jedno. Nebo pozorujeme-li myslící bytost rozdelenou v části, která z nich myslí, nebo myslí všecky v části? Myslí-li všecky, budou mít část myšlenky nebo celou myšlenku, a jsou-li na př. tři části, budeme mít tři části myšlenky nebo tři myšlenky . . . Zbývá tudíž, že jen jedno myslí. Jsem

¹⁾ «... Quand les doctrines de ces deux systèmes semblent si peu naturelles à la raison humaine, avons-nous besoin des traditions qui nous racontent les pérégrinations de Pythagore en Orient pour croire que ces deux systèmes sont sortis de la même source?» Manuel d'histoire ancienne de l'Orient, par François Lenormant, tom. III., cap. 5., p. 655. Paris 1869.

jedno, t. j. jednoduchý nebo prostý části. A ještě více, uchvacuje mne krásno a dobro, bez smyslných dojmů a pohybu organů rozpínám se ve volných úvahách a myšlenkách, a to je bytost duchovní.

Co jest jedno, nesložené, duchovní, nemůže být utvořeno ani přetvořeno, učiněno nebo složeno z jakékoli jiné podstaty. Neboť tato podstata, původ to bytosti jedné a duchovní, buď bude nesložená nebo složená. Je-li jedna a nesložená, nemůže dát část ze své bytosti, buď dá se celá nebo nedá ničeho; tedy nemůže dát vzniku žádné jiné bytosti. Je-li složená, kterak utvoří věc jednoduchou a nedělitelnou? Každá část její bude moci nějak učiniti jinou bytost úplnou a bez částí. Anebo uznáme, že první podstata nebyla složena, nýbrž byla skupinou jednoduchých podstat, které bez proměny odloučily se od ní. Tedy jedno a nesložené není utvořeno kteroukoli podstatou, nýbrž stvořením a z ničeho učiněno. Duše naše tudíž byla stvořena Bohem.

Podle shodného učení fysiologů části těla našeho mizí a se obnovují, ale svědomí mé volá hlasitě, že nemizí, a sám vím, že jsem týž, který chodil do školy, do kolleje, až po tento okamžik; považuji se za pravého, svobodného a odpovědného původce skutků svého života, zachovávaje vděčnost ke svým příznivcům a vzpomínce svým přátelům.

V sobě cítím činný a sebevědomý princip, vzeněnější a ušlechtilejší než hmotné pletivo a ústrojí, který láskou bije v prsou, září v očích, a jímž pln života a svěžesti tak velice liším se od zsinale mrtvoly. »V dechlu v tvář jeho dchnutí života a učineně jest člověk v duši živou.«²⁾

Jest na to všecko třeba důkazů, když každý sám sebe tázati se může a zkoumati idee, o něž tu jde? Kdo by nenašel patrného rozdílu mezi učením křesťanským a nesrozumitelnou mechanicko-pantheistickou směsi emanační podle soustavy Draperovy?

²⁾ I. kniha Mojžíšova kap. II. verš 7.

Vzděl. knihovna: Náboženství a věda.

§ II. Srovnávací psychologie.

61. Na potvrzení zmíněného konfliktu vzhledem k duši Draper připomíná, že k poznání psychologie jest důležitou tak zvaná psychologie srovnávací. Co si pomyslí asi čtenář o této málo známé vědě? Podle Draperova výkladu to znamená porovnávat lidí se zvířaty, líčiti zdravý rozum tak, že se přichází o rozum; nevhodně pomísiti nervy a mozek s pojmy prostoru a času; a aby důstojně celý ten výklad byl ukončen, vážně mluviti o nesmrtelnosti a budoucím životě a dokazovati je sny.

V pravdě, Draper není vyškolen filosoficky, a proto pospíchá rychle v tomto pojednání o duši, a stává se, že více mluví o fysiologii a anatomické zoologii než o duši.

62. Uvedeme slova Draperova, aby se nemyslilo, že přeháníme.

»Psychologie člověka nemůže být nikdy úplně rozrešena, leda pomocí srovnávací psychologie... Musíme mít k tomu zřetel, co objevujeme v inteligenci mravenců, právě tak, jako co rozeznáváme v intelligenci člověka... Brodie po nekonečném výpočtu fakt tvrdí, že duše živočichů je podstatně táz jako duše lidská... Jaký důležitý závěr si učiníme ze zpráv Huberových, který tak dobře pojednával o tomto předmětu. Budete-li pozorovat jediného mravence při práci, můžete usoudit, co příště učiní. Uvažuje o věci a rozumuje, jak rozumujete i vy.«¹⁾

A právě bez velikého hloubání napadne každému, kdo ví, co budou činiti mravenci a jiní nerozumní tvorové, že nerozumují ani nevynalézají nových způsobů činnosti ani jiných staveb. Veliké je to rozvážání, které je nevybaví z věčné routiny, a nový učedník umí právě tolík, jako dokonalý mistr.

Nejvíce stěžuje se nám odpovídati Draperovi, že dává různý význam ideám. Zda nedokazuje intelligenci zvířat tím, že známe předem nezměnitelný způsob

jejich konání? Kdo by v tom neviděl povrchní pozorování věcí?... Pozorujeme opravdu, že vlaštovka na příklad dobré staví své hnizdo a pracuje jako zkušený stavitec, tedy mistrovsky zná svou práci; o tom nikdo nepochybuje. Totéž stává se u jiných zvířat; každý druh umí svou zvláštní věc a má jistou zručnost, téměř vždy podivuhodnou, čímž jeví se býti poněkud více než jest. V sobě samých pozorujeme tento pud, když zdviháme něco těžkého na jedné straně a kloníme se na druhou stranu, anebo náhle couváme před nebezpečím prve než rozumem uvážíme, jak jsme byli ohroženi. Jindy ve snu nebo v roztržitosti učiníme věci, které bychom bdíce a pozor dávajíce lépe neuchinili.

V těchto faktech jest jistě veliký pořádek a mnoho rozumnosti, důkazy vyšší intelligence než jest naše, neboť často se obracíme k přírodě a zkoumáním a pozorováním jejím býváme v mnohem poučení. Co se dotýče našich pudů, jistě uznáme, že jsou podivuhodny.

Ale zase vidíme, že zvířata ničemu se nenaučí, ani nepozoruje jedno druhé, aby něco nového vytvořilo. Včely za dob Pliniových stavěly své buňky jako včely za našich dnů; zvířata popsaná Aristotelem zdají se býti dnes vyličena. Zručnost a dovednost jejich není naučena vytrvalostí, ale vše mají bez učení a znají jen jednu věc, a tu jedním a nezměnitelným způsobem jsou determinována k jednomu, ad unum, jak případně praví scholastikové.

»Jiní živočichové od člověka rozdílní,« praví svatý Tomáš, »nemají rozumu; to jeví se tím, že nedělají nic rozmanitého a opačného jako ti, kteří mají rozum, nýbrž jednají pobádání k určitým a stejnotvárným úkonům téhož druhu; tak vlaštovka vždy staví své hnizdo stejným způsobem.«²⁾

Jako pozorujeme v nich stopy vyšší intelligence, rovněž tak i zákon vtisknutý bytosti jejich, zákon immanentní a nezměnitelný. Mohou se pohybovat určitým směrem, ale nemohou pohyb zadržeti ani změnit, a tím jest zřejmo, že jsou odvislými od

¹⁾ Draper, česk. překladu str. 166—167.

²⁾ Summa contra gent. lib. II. c. 66, 1.

s v r c h o v a n é h o r o z u m u. Nemají tedy rozumové autonomie, nemohou si určiti cíl, dávati rozkazy a užívat prostředků k snadnému dosažení jeho. Jsouce dilem rozumu rozkazujícího, bez přemýšlení a svobody konají svá díla dokonale, jakoby přemýšleli podobní nám, a poněvadž jdou touž cestou, jakmile to víme, nejsouce ani proroky, s n a d n o u h o d n e m e, co b u d o u č i n i t i.

Také v našich skutcích bezděčných a samovolných shledáváme mnoho podivuhodného, a přece, kdo by řekl, že ve snu jednáme s rozvahou? A když jako jasné světlo na obzoru přistupuje rozvaha do vědomí a pozorně sledujeme skutky své, jaký to patrný rozdíl od toho, když jsme spali nebo byli roztržiti. Jakou to svrchovanou nadvládu ducha nad naší bytostí tu pozorujeme! V těchto chvílích rozvahy tolík myšlenek v nás se vzbuzuje, a jaké plány osnujeme a zase máříme! Z různých částí, které vidíme roztroušeny v přírodě, tvoříme celek, ideální věc, která v té kráse a dokonalosti na světě není. Kdežto vlaštovka vždy stejným způsobem staví si hnizdo, my stavíme přerozmaňitým způsobem domy, basiliky a jiné pomníky, kde ona hledá úkrytu, a přece jí nenapadlo, aby změnila způsob stavby nebo jiné látky užila. Jestli snad některé zvíře, přistupnější hmotným poučkám, na př. opice, napodobí některé skutky člověka, umí dovedně posluhovati u stolu a jiné věci, tu dlužno si všimnouti, jak to činí. Pohlédneme-li jí do tváře, mimovolně řekneme: »tato hlava je prázdná«, v očích není výrazu, z těch nezáří ani jiskra rozumu ani nejmenší zdání nějakého sebevědomí.

Poněvadž zvířata stále totéž konají, jest zajisté zřejmou známkou, že nevynalézají, nespojují dojmů ani neporovnávají, neuvážují, krátce nemají rozumu. *A n i m a e b e s t i a r u m v i v u n t, s e d n o n i n t e l l i g u n t.*¹⁾

A dosti na tom. Nevstoupíme na pole domněnek a absurdností, které povstávají z opačného názoru,

¹⁾ S. Augustini, De trinitate, lib. X. cap. IV. n. 6. tom. VII. pag. 892.

nevšimneme si mravnosti a lítosti nad chybami, kterou přičítá Draper psům, ani toho, že prý mravenci mluví tykadly a některý hmyz dlouho medituje, déle než člověk může zřetel svůj míti upjatý na jednu myšlenku. Nic z toho není vážného. Nesmrtevný Sanseverino ujišťuje, že žádný z vážných filosofů netvrdil, že by zvířata mezi sebou mluvila.¹⁾ To zajisté jest jiným a nejvážnějším důkazem, že zvířata nemají intelligence.

Je to bolestná a nepříjemná úloha, prohlížeti nádherné stránky některého přírodopisu. Přírodozpytni, obmezujíce se jen na vlastní studium své, mají pozorovati zevnější vlastnosti, fysické ústrojí, způsob života zvířat a sebrati hojně zkušenosti toho druhu, a vše to pak složiti na prahu posvátného chrámu filosofie, aby rozum uvažoval a metafysika spořádala věci, kterých oči nevidí a ani na zvířatech nejeví se smyslům. Ale oni zasahují na cizí pole, rozříšťují vědy filosofické, znetvořují přírodopis a jest zřejmo, že se jim nedostává kritického ducha a známosti o původu bytosti. Je třeba více logiky a širšího studia ontologického, aby nebyly pokaženy nádherné listy, ozdobené rytinami, a velmi zatemněny velkými nesmysly.

63 Poslyšme nyní, co Draper rozumí prostým nebo zdravým rozumem (*sensus communis*):

»Něco jako spontanní nebo samo ze sebe vzešlé myšlení neexistuje. Každý intellektuální čin jest důsledkem nějakého činu předchozího. Nabývá existence působením něčeho, co se před tím událo. Dvě myslí zcela stejných jakostí a podrobené vlivům úplně téhož okolí budí touž myšlenku. Na takovou totožnost jednání narází populární výraz »common-sense« (prostý rozum) — slovo velmi významné.«²⁾

Zdá se mi, že to tak není. Pokud u člověka nejeví se známky úplného bláznovství, bylo by pro úrážkou, kdybychom mu odpírali zdravý rozum. —

¹⁾ »Ut bruta sermone inter se uti nemo eorum, qui serio philosophati sunt, haec est asseruit.« Cain et. Sanseverino, Elementa philosoph. christ. cum ant. et nova comp. Cosm. a. I. c. 4. p. 231. Neap. 1865.

²⁾ Draper, česk. překladu str. 169.

Vždyť všichni, sotva se rozvíje rozum náš, se domníváme, že všichni lidé jsou obdařeni tímto darem. A přece kolik myslí bylo zcela stejných jakostí nebo podrobeno vlivům téhož okolí ve všech dobách života? Co znamenají ty myslí stejných jakostí? Snad to znamená stejně utvořené, složené? Jsou to myslí stejné přirozenosti anebo na stejném stupni duchovém? Ale kolikrát myslí stejně přirozenosti a snad i stejněho ducha za týchž okolností nemyslily totéž? Nebyl Draper na sněmu nebo ve shromáždění a neznamenal, jaká různost smýšlení tam panuje? Co řekneme v tom případě? Buď byly nebo nebyly myslí stejných jakostí a v stejných okolnostech, neboť mezi ano a ne není středu. Jsou stejných jakostí? Proč nemají tytéž myšlenky? Anebo nejsou stejných jakostí, pak jest celá věc vážnější, neboť pak nemají zdravého rozumu podle mínění Draperova.

Zdravý rozum jest nejen populárním výrazem, nýbrž i vědeckým. Neví Draper, kde hledal Lamenais podporu pro svou zvláštní filosofii? Není logiky ani kritiky, kde by nebylo takového kriteria. — Zdravým rozumem míníme projev takřka panenského, neporušeného rozumu, přirozený úsudek o nejdůležitějších věcech našeho života, který přece není kriteriem od ostatních rozdílným, nýbrž v ostatních je obsažen.

64. Draper praví dále:

»Dvě základní idee jsou podstatně připojeny k našemu vnímání všechno: je to prostor a čas, a pro ně jest uzpůsoben mechanismus nervový i když se nachází ve velmi počátečném stavu. Oko jest orgánem prostoru, ucho času; dojmy zjemnělého mechanismu této soustavy jsou daleko určitější, než by bylo možno, kdyby se k tomu užívalo jenom smyslu hmatového.«¹⁾

Třením bez pochyby ubývá vznešených ideí prostoru a času, když mají potřebu zásobáry, o kterou se stará Draper tím, že v mozkovém gangliu hmyzu uloženy jsou zbytky dojmů, které účinkovaly na peri-

¹⁾ Draper, česk. překladu str. 170.

ferické nervy vúbec, a v něm se udržují i ty, které byly vyvozeny orgány speciálních smyslů — zrakem, čichem a sluchem. Máme tedy za to, že prostor a čas jsou věci hmotné, které působí na orgány a zůstavují stopy v nervech.

Nyní teprve pochopujeme, že podivení sv. Augusta ohledně času zdálo se být Draperovi nesouvislým snem. Jako nebetyčný vzlet orla jest výmyslem těm, kteří se plíží po zemi! Oko jest orgánem prostoru, ucho orgánem času... Z toho následuje, že čas jest věc, kterou možno slyšet, a ubozí hluší tedy neuslyší této hudby času, ani nevědí, co to jest? Škoda úvah a námah nejdůmyslnějších filosofů v badání o tom, co všichni jmenují nejasnými a subtilními ideami, které svedly k pošetilostem Newtona, Leibnize a Descartesa, že nepozorovali, že čas jest podoben hudebnímu kousku a že máme zvláštní orgán pro něj!

Draper dává zřetelně na srozuměnou, že prostor a čas možno nahmatati. Nemůže ani jinak být, když jsou to věci hmotné, ale prosil bych ho, aby rozebral tuto látku a určil, do které říše přírodní náleží.

V tomto tak znamenitém rozumování něco postrádám, totiž, že zmiňuje se o čichu a přece neudává předmět, jehož orgánem jest nos. Poněvadž o těchto věcech nemůže se vážně pojednávat, dovolí mi Draper, abych vyplnil mezeru a nos nevyšel s prázdnou? Latinici nazývali bystrého kritika »emunctae naris homo«, a ve španělské říkáme »člověk dobrého čichu« (ten má čich), jemuž se daří dobré. Dobře se to hodí, a budoucně může být nos orgánem logiky, kterým i přes všecky vytáčky Draperovy přece něčemu porozumíme.

Tím zajisté pádně přesvědčen čtenář, aby protestoval proti pomísení věcí a vtírání se fysiologův a přírodozpytců v nejhlbší taje metafysiky. Vidíme zajisté, že Draper pojednává o nejasných ideách prostoru a času, jakoby byly odvětvím fysiologie a měly něco společného s nervy a mozkem. Prostor a čas považují se za věci hmotné, které působí na smysly, a ač nikdo nedotýká se prostoru ani neslyší času,

přece se tvrdí, že možno to zcela dobře pozorovati: vždyť máme pro to zvláštní orgány!

Ale každý ví, že tělesa jsou v prostoru; jak udělá místo, když sám jest tělesem? Všecko se tedy bude navzájem pronikati. Kdo viděl kdy prostor jako věc reální? Mluvíce obyčejně, říkáme: viděl jsem, že jest místo (prostor), t. j. že není věci tam, kam hledíme... A jak bychom řekli, že prostor naplňoval místo? — Podle dobrých metafysiků rozumíme prostorem to, co přijímá tělesa a je obsahuje. Těleso, které obsahuje jiné těleso, jest jako schránka, která svými rozměry opisuje toto těleso. Není-li těleso v jiném obsaženo, jeho vlastní rozměry jsou mu schránkou. Tedy prostor není oddělen od těles, nýbrž rozměry tělesa, které obsahuje v poměru k obsaženému.¹⁾

Daleko hrubším bludem jest dominívat se, že čas je také věc realní a hmotná, jak dříve pravil Heraklit, a že ucho jest orgánem času. Nemají odpovědi na námitku, že v tom případě hluší nevědí, co jest čas; bylo by třeba mnoho důvtipu, aby zhodili se tak vážného důvodu.

Casem rozumíme něco plynoucího a postupujícího; scholastikové říkali ad modum entis successivi. Reálným nebo skutečným v čase jest jen nepochopitelný okamžik přítomnosti; ani budoucí ani minulé jím není. Které těleso tak plyne? Jestli minulo, není více; přijde-li, ještě není; je-li v každém okamžiku, bude hotovou věci a v okamžiku zničenou, v témtž okamžiku znova proměněnou atd. Žádný přirodozpytec nezná podobného tělesa v přírodě. K idei času nehodí se předmět nějaký reálný, nýbrž tvoříme ji, znamenajíce pohyb a postup těles, a pozorujeme způsob bytí jejich dřívější a pozdější, spojený okamžikem přítomnosti.²⁾ Pojem času jest

¹⁾ Sanseverino, l. c., Ontol. cap. 7., art. 2., p. 199 seq.

²⁾ »Sequitur huismodi durationem esse non posse nisi in motu successivo et continuo, prout aperte sumitur ex Aristotele quinto Metaphysic. cap. decimo tertio, ubi hac ratione dicit tempus habere extensionem suam a motu: non est autem aliud extensio temporis, quam continua eius successio. Et ideo etiam in quarto Physicorum, tempus per motum definit, dicens esse

subjektivní; proto, ačkolи běžeme základ jeho z přírody, rovněž jako prostor, oba pojmy jsou abstraktní a nemohou být smysly postřehnutý a náležejí v obor působnosti rozumu.

65. Draper praví dále:

»Příroda vštípila v organizaci každého člověka prostředky, které ho přímo uvádějí na myšlenky o nesmrtelnosti duše a budoucím životě. I zaslepený divoch vidí ve svých viděních mizící venkovské krajiny, které jsou snad spojeny s jeho nejmilejšími vzpomínkami; a jaký jiný závěr lze čerpati z těchto neskutečných obrazů, nežli ten, že jsou to nástiny jiné země, než je ta, v niž ho uvedl osud? Časem jeho sny navštěvují postavy těch, které miloval nebo nenáviděl, dokud žili; a tyto jevy jsou mu nepoperným důkazem, že jest duše nesmrtelnou. Za našeho rafinovaného stavu společnosti nejsme nikdy schopni setřasti dojmy, a stále dáváme se uchvacovati týmiž závěry, jakými se dávali uchvacovati naši nevzdělaní předkové.«¹⁾

Až potud. Zde vlastně měl bych svou práci ukončiti, neboť komu jsou sny nepopernými důkazy, ten na potvrzení sebe většího nesmyslu může nám zvolati: mně se to zdálo! Ale tím právě svému úkolu dostojim, že čtenáři zřejmě a patrně ukáží, že, co Draper vybírá ze zbrojnice bezbožnosti pod heslem vědy, jest jen prázdným přeludem, zosnovaným s převárcenými úmysly.

Celé to vypravování o nesmrtelnosti duše a životě budoucím jest zajisté jen léčkou, připravovanou neobežřelým. Pozorujte jen, co vyvodí ze všeho toho vědeckého badání o psu, o mravenci, o gangliích, o teorii o zdravém rozumu, o zásobárně idei časových, o snech a nesmrtelnosti. To všecko náleží do srovnavací psychologie.

numerum motus secundum prius et posterius: et ita in hoc modo etiam conveniunt.« Suarez, Metaphys. disput., t. II, disp. 50., sect. 8., n. 6.; edit. Coloni. 1608 p. 471.

¹⁾ Draper, česk. překladu str. 173 n.

66. »Jediná cesta k vědecké psychologii člověka jest srovnávací psychologie. Je to sice dlouhá a trudná dráha, ale vede k pravdě.

Je tedy ohromná duchová existence pronikající vesmír, jako jest ohromná existence hmoty pronikající ducha, který, jak nám praví veliký německý spisovatel, »dříme v kameni, sní v živočichu a pročítá v člověku«? Povstává duše z jiné duše, jako tělo povstává z těla? Vracejí se podobně každý ku prameni, z něhož vzešly? Má-li se věc tak, můžeme vysvětlovati lidské bytí a naše myšlenky mohou být stále ve shodě s vědeckou pravdou a v souhlasu s našimi názory o stálosti a neměnitelnosti všechnomíra.¹⁾

Ryzí to pantheismus; soustava, ve které smrt a život budoucí nedají se vysvětliti. Prázdná to slova, a přece svědná pro nezkušené čtenáře. Jaká smrt a jaký budoucí život má se věřiti tam, kde jest jen stálá skutečnost, život staletími pokračovaný s pouhými změnami stavu? Třeba že Draper tajemně v otázkách vykládá a přednáší tak zhoubnou nauku, proč skrývá nám důvody, které ho pobádají, aby ji zastával, proč nevysvětuje svých ideí a názorů vědeckých? Dějiny konfliktu vědeckého nemají být pouhým vypravováním myšlenek a hloubání filosofů, mají se opírat rozumně o důkazy jimi uváděné, nebo k vůli vrtochům filosofů není třeba znepokojovali studující. A takový podivný závěr má být souhrnným výsledkem dovozování pověstné srovnávací psychologie? Kdyby tomu tak bylo, jak můžeme předpokládati, pak dobrě známe její základy, o nichž pojednává se v různých výkladech.

»D u c h , k t e r ý d ř í m e v k a m e n i .« Opakuji, že jsem velmi zvědav znáti zkušenosti a pozorování německého spisovatele, jež nutkaly amerického fysiologa, aby se oddal tak fantastické soustavě. Několik rádek dříve píše Draper, že »nikdy nespíci duše, ta zamyšlená a zahalená kouzelnice ve svém tajemném ústraní pochlíží na odlitky dojmů, které byla sebrala,« a nyní se

setkáváme se spící duší v kameni... snící v mozku zvířat a čilou v mozkových gangliích člověka. To nejsou pravdy neznámé slabému rozumu lidskému nebo tajemství, nýbrž vědecké vymoženosti. Ale nechtejte se, kdy nalezli nějakého ducha spíceho v kameni, ani na to, zdali to jest veliký úkol ducha s pátí, a spáti v kameni.

My n e z a s v ē c e n c i v t a j e t r a n s c e n t a l n í v ě d y nikdy nemůžeme pochopiti, kterak tentýž duch může spáti a zároveň býti čilý, poněvadž mezi spaním a bděním jest úplná protifa, a řekneme vždy, že buď rozdílní jsou duchové, kteří to činí, anebo, že tentýž duch nemůže najednou je činiti. I m p o s s i b l e e s t i d e m s i m u l e s s e e t n o n e s s e .

Tato veliká duchová existence, spící a bdící, jest nesmyslem, rozumovým konfliktem.

Domnívá se Draper, že může býti jediný duch, nesmírný to střed všech duší, a že tyto mohou jednat tak rozdílně, a každá má své vlastní a individuální vědomí? Kterak duše Draperova má být mou duší a já mám být nevěrcem, skeptikem, pantheistou, stoikem a Draper by byl věřícím, klerikem, sám sebe by potíral a vyvracel? Ach, nikoliv! ty máš svou duši, jako já mám svou a tak svou vlastní, praví mi mé svědomí neklamně, že není ani Draperova ani koho jiného. Co dobrého nebo zlého jsem vykonal, sám za to budu zodpovědný a nikdo jiný — mně dostane se odměny nebo pohany. — V tom případě mluva lidová jest významná a není se obávat, že by lid o opaku se přesvědčil; zdravý rozum dostačí, aby uchoval ho od bludu.

Rovněž nevidím v přírodě této jednoty tělesné. Mé tělo není tělem jiného; v jednom těle jsem se zrodil, nic v tom zvláštního, že toto tělo nenáleží jinému. — Pravím totéž o věcech, které jsou kolem mne, vidím všude množství věcí, které spojuje jednota svrchovaného rádu a cíle.

Draper nemůže smířiti idee duše s vědou, neuzná-li se theorie emanace. Ale měl udati příčinu, aby se mu odpovědělo. Nesmí nám býtivým, co se mu děje, ale tomu se diviti musíme, že nemoha je

¹⁾ Draper, I. c. česk. překl. str. 177.

jinak smířiti přichází se svými konflikty. Kdyby byl napsal, že konflikty ty jsou jeho vlastnictvím, jeho idejí; ale představovatí ve svých názorech a ve své osobě vědu, jest jistě opovážlivostí a nadutostí.

§ 3. Inquisice.

67. Čtenáři bude zajisté nápadným, že do pojednání o konfliktu duše pojata inquisice. Domnívám se, že Draper skutečně nepokládal sny srovnavací psychologie a důvody zbožných duší za dostatečné, aby konflikt ten měl zvučné jméno, a proto nyní přichází se slovem hrůzu vzbuzujícím a jistě působícím u čtenářů nevdomých a málo vzdělaných.

Abych pravdu pověděl, v celém spisu Draperově nic není psáno tak bez ladu a skladu, jako právě toto pojednání o inquisici. Ovšem není ani bez historických a filosofických chyb, ale zdá se mi, že všecko to překrásně se přikryje pouhým jménem tak pomlouvaného soudu víry.

Draper přichází nyní podporován Renanem, jehož spisy uvádí. — Chce oceniti nepravou civilisaci mahomedánskou a vychváliti Averroa, a když je povznesl a vyvýšil, v dalším dokazuje, že inquisitorii všecko to zničili. Uvedeme pravdivé výroky dějin a pak bude možno rozumem posouditi.

Po nevinné otázce uvedené svrchu na konci druhého odstavce, která byla mu přechodem, aby zřejmě hlásal pantheismus, Draper opět pojednává o filosofii Indů a Číňanů, o Aristotelovi a novoplatonské škole v Alexandrii a ujišťuje, že mahomedáni neuznávali Averroa za původce theorie o jediné intelligenci. A znova vykládá méněnou nesmyslnou nauku o emanaci duše, kterou ničí se individuální svědomí, marní se zásluha a nesmrtelnost duše a tím celý řád mravní.

Budiž mu prominuto toto opakování, an nyní nám slibuje:

»Když jsme takto probrali v dostatečných podrobnostech filosofická charakteristika nauky o emanaci a absorpci, zbývá nám promluviti o jejich dě-

jinách. Do Evropy byly uvedeny španělskými Araby. Španělsko bylo ohniskem, z něhož tyto nauky vycházely a z něhož uchvatily všecky učence i vzdělance po celé Evropě; ve Španělsku vzaly však truchlivý konec «¹⁾

Poslyšme jej pozorně podle postupu věcí, jak se udály, neboť jde tu o události v naší milé vlasti (ve Španělsku).

68. Nejprve Andalusie, Španělsko Mahomedovo, podle Drapera bylo pravým rájem světa. Tam byly velikolepé paláce, okouzlující zahrady a seraily naplněné čaravnými ženami, ulice byly osvětleny, domy byly ozdobeny freskami a koberci, vonný vzduch, lázně, knihovny, jídelny, fontány, z nichž stříkala voda a rtuť. »Města a krajiny byly plny veselosti a tance při loutně a mandolině. Místo orgií, při nichž se jejich severní sousedé opijeli a přejídali, vyznačovaly se hostiny arabské střídmostí. Víno bylo zakázáno.«²⁾

Tak se piší dějiny, a ti pošetilí zasluhují, aby se jim vypravovaly, kteří za učitele berou si syny otce Iži. Tam naleznou naše křesťanské bojovníky, střídmé obyvatele severní, líčeny jako lidi spustlé, smyslné a pijáky, nevázanější než arabští sodomité, tam chválí jejich seraily, jimž křesťanský hoch takový dal příklad čistoty, že raději trpěl kruté muky, než by povolil hanebnému pokušení vzdělaného a podlého Abderhamana... Víno bylo zakázáno! Co na tom záleží? Ovšem Mahomed, který byl prorokem věcí minulých a přítomných, zapověděl víno v krajinách, kde ho nebylo a bylo nesnadno opatřiti ho a nad to bylo velmi škodlivé, ale nemohl předvídati, že na svých výbojních pochodech přijdou do krajin bohatých na víno.

Chalifové prohlásili, že ve Španělsku jest nutno, aby se víno pilo, a to tím více, poněvadž ustavičně byli v boji. Koran zapovídá víno, ale mahomedáni ho pilí.

¹⁾ Draper, česk. prekl. str. 180.

²⁾ Draper, česk. prekl. str. 180, 181.

Jaký to byl lid tak milovný tance s prázdným žaludkem, když jeho náboženství hovělo tak smyslným žádostem? Pro koho psal Draper tyto dějiny?

69. Draper vypravuje dále:

»V desátém století chalif Hakim II. učinil krásnou Andalusii pravým rájem světa. Křesťané, muslimové, Židé byli pospolu beze všeho násilí. Mezi mnohými slavnými jmény, která se dochovala až na naše doby, byl Gerbert, jenž stal se později papežem; žil tam též Petr Venerabilis a mnozí křesťanští církevníci. Petr praví, že tam našel učence až z Britanie studující astronomii.«¹⁾

Škoda, že neuvádí více slavných mužů; dva jmenuje výslovňě; o těch pojednáme.

Gerbert a Petr Venerabilis scházeli se přátelsky s Araby, aby studovali!... Ponechme stranou ten život bez násilí a bratrství křesťanů a moslemínů v století desátém; mučednictví svatých v Kardeně, sv. Pelaya, sv. Dominika Sarracina a jeho druhů uvězněných v Simance a umučených v Kordově,²⁾ svatého Viktora a jiných zřejmě svědcí, že život ten nebyl samá blaženosť, byl i byl čas klidu a pokoje. Snažili se, aby potupili svaté naše náboženství, a proto přílišně vychvaluji zdánlivou snášelivost a šlechetnost Saracenů k přemoženým Španělům. Ale dějiny osvětlují tyto doby a mluví i ústy Dozyho, nadšeného stranníka Mahomedánu a pomlouvače našich mučedníků, do slova takto:

»Jinými slovy, ve Španělsku stalo se totéž, co v jiných krajinách dobytých Araby; panství jejich z počátku bylo mírné a humánní, ale zvrátilo se v nesnesitelný despotismus. Od devátého století dobyvatelé

¹⁾ Draper, česk. překl. str. 181.

²⁾ Et diruta civitate pauci, qui remanserunt ad Spaniam in Cordubensem urbem ducti in captivitatem, onere catenarum dimonsti, atque ferro vincti, et carcere trusi, duos annos et Trinum Semper vivum et verum. — Ex privilegio Veremundi Regis II, in grat. Eccl. Compost. apud Flórez, España Sagrada, tom. 14. pag. 897.

poloostrova doslovňě řídili se radou chalifa Omara, který dosti drsně pravil: »Musíme jistí křestany a naši potomci musí jistí ostatní, pokud bude islam.«²⁾

Vizme nyní, kde mnich Gerbert, potomní papež Silvester II., počal hlavně pěstovati vědy. V třetí knize Historie Richerovy, nedávno objevené (ale přece tak dříve, že nemůžeme Draperovi prominouti, že jí neznal), dočítáme se a všichni pilní dějepiscové o dlouholetých studiích Gerbertových zvláště v naší španělské vlasti. Jest to zajisté ke cti církve a Španělska a těži nás to velice, třeba že mnozí lidé, zrození v této požehnané zemi, nechtějí to věděti.

Gerbert, jinoch živého ducha a velikých nadějí, učil se grammaticē v klášteře sv. Gerarda ve Francii, když tam připutoval Borrel, hrabě z Barcelony. I otázel se opat hraběte, zdali v Katalonii pěstují se pilně vědy, a když dostalo se mu příznivé odpovědi, prosil hraběte, aby vzal s sebou jinocha Gerbertha, aby tam byl vyučován. Borrel vyhověl žádosti opatově a odevzdal Gerberta pod ochranu biskupa výchského Aitona, jehož vedením vyučil se svobodným uměním, hlavně mathematicē, hudbě a astronomii, v nichž vzdělávali se Arabové. »Z nepoperného svědectví tohoto dějepisce (Richera) vysvítají dvě důležité věci: předně, že Gerbert nebyl žákem Arabů, jak se klamně domnívali někteří spisovatelé pozdější; za druhé, že ve Španělsku byly křesťanské školy, ve kterých učilo se týmž vědám, jako ve školách moslemských té krajiny.«²⁾

Později se stalo ke slávě španělské církve, že Gerbert se svým učitelem a zmíněným hrabětem putoval ke hrobu sv. apoštola. Jan XIII. obdivoval se výtečným vlohám Gerbertovým a doporučil ho Otovi I., aby vyučoval Italy hudbě a astronomii. V témž čase naučil se, jak si to přál, logice, maje učitelem archi-

¹⁾ Dozy, Histoire des Musulmans d'Espagne. (Leide 1861) tom. 2. pag. 50, lib. 2.

²⁾ Rohrbacher, Histoire universelle de l'Eglise Cathol., Paris 1872, tom. VII. pag. 145. Také Salmeron píše: »V Ausoně (Vich) a nikoli v Kordově, jak tvrdí Draper, drží se domněnky více rozšířené než oprávněné, byl Gerbert (Silvester II.) studoval pod vedením biskupa Hattona.«

diakona remešského, Gerarda, vyslance krále francouzského v Itálii. Když mu bylo dovoleno jít se svým učitelem Gerardem do Remeše, odevzdal mu tamější arcibiskup Adalberon mnoho žáků, které vyučoval s prospěchem mathematice.

Gerbet vymyslil některé přístroje a vědecké aparáty jako globus, kruhovou sferu, hodiny, ano podle soudu učených i dalekokohled a hydraulické stroje po hybované větrem nebo vařící vodou (zdá se, že užíváno páry). Jeho listy a knihy plné učenosti svědčí o nadání jeho, a mnichové sv. Maura nazývají ho nejpokročilejším ve svém století. Knížata, králové, arcibiskupové a papežové zjednávali mu školy a svěřovali žáky tak slavné, jako Otona I. a II., Roberta z Francie, Fulberta opata z Fleury, kteří poslouchali ho s údivem a poctili ho vznešenějšími úkoly, až byl povýšen na stolici Petrovu, odkudž tak mocně nabádal celou Evropu k vědám.

Teprve století potom roznolník Benon, chtěje potupit sv. Řehoře VII., posmíval se Silvestrovi II. vytáčíaje mu pověrčivost a kouzelnictví.

Když byl dlouhá léta vyučoval a tolik žáků jeho bylo již učiteli, Gerbert ve svých nesnázích a těžkoštěch obracel se k vědám, vzpomínal krásných dob, kdy jimi cele zabývati se mohl, pokud žil ve Španělích, a stěžoval si, že v Itálii neměl dosti knih, jichž byla hojnost ve Španělsku. Bolesti své ulevoval v jádrných listech svých, v nichž patrně se vyznačoval úpadek Italů a velmi chváleni slavní Španělové. Tedy sláva Gerbertova a vědecké hnuti jím probuzené v Evropě nejsou ničím zavázány školám arabským, nýbrž křesťanům katalonským.

70. Přicházeje nyní k Petrovi Ctih. v Andalusii v století 10., musím říci, že tu jest veliká chyba historická a veliký anachronismus. Petr Venerabilis, opat z Clugny, byl současníkem sv. Bernarda, s nímž ho spojovalo něžné přátelství. Známy jsou listy a spisy obou světců ohledně kázně v Clugny. Petr se narodil na konci století XI. a zemřel r. 1156.¹⁾ Jako opat z Clugny

¹⁾ Hic sub finem saeculi undecimi natus est siquidem anno MCXXII. quo Cluniacensis abbas post Hugonem

v stáří asi 50 let v roku 1141 vraceje se do kláštera svého z Italie (kde chtěl smířiti obyvatele Pisy a Luccy) cestoval Španělskem a visitoval kláštery svého rádu.

Velice ho bolely náboženské bludy mahomedánů a mozarabů; naděšen touhou, aby ony obrátil a tyto víře zachoval, umínil si ukázati na patrné a zřejmé nesmysly a nerozumy ohavné sekty. Proto způsobil, že jeho tajemník Petr z Poitiersu, výborný latinář, a Petr Toledský, velmi zběhlý v arabštině, přeložili do latiny vyvrácení spisu o životě Mahomedové, a Heřman Dalmata, učený scholastik, a archidiakon Pampelunský Robert z Bretagne, přeložili korán. Ti byli první, kteří pře ložili náboženský zákoník Mahomedův do evropské řeči. Tak vypravuje sám Petr Venerabilis v listě svém k opatovi Claravallskému sv. Bernardovi.¹⁾

Z toho všeho jasně vysvítá, že Petr Venerabilis sešel se s lidmi, kteří z Bretagne a jiných zemí přicházel studovati astronomii a to na březích Ebru, který byl vzdálen od panství arabského, a že to byli nepochybně všichni křesťané. O studiích opata z Clugny v klidu a míru konaných s Araby se ani nezmíňujeme, poněvadž ani jeho věk, ani důstojnost, ani jeho náklonnost mů podobně věci nedovolovaly, nemluvě ani o tom, že byl ve Španělsku jindy, než sám udává,

secundum creatus est, annorum erat circiter triginta, ut in chrono-
nico legitur seu, ut alia lectio habet, annorum 28. — M a b i l l o n ,
Annales S. Benedicti, Ann. Chr. 1101, n. 20 edit. II. ital. (Lucae 1749) tom. 5. pag. 412. »Petr . . . zvolen opatem v Clugny ve věku
třiceti nebo dvaceti osmi let, 22. srpna. Narodil se tudíž r. 1092
nebo 1094; první datum zdá se nám pravděpodobnějším.« M i-
c h a u d , Biog. tom. 33. p. 288. Totéž dosvědčuje Rohrbacher
ve svých dějinách, l. c., tom. VIII. p. 181 sq.

¹⁾ M a b i l l o n , Annales S. Benedicti, anno Christi 1141, n. 115, tom. VI. p. 317: » . . . Sed et totam impiam sectam, vitamque nefarii hominis, ac legem quam Alcoran, id est collectaneum praceptorum, appellavit, sibiique ab Angelo Gabriele de coelo collatam miserrimis hominibus persuasit, nihilominus ex arabico ad latinitatem perduxerit, interpretantibus scilicet viris utriusque linguae peritis, Roberto Retenensi de Anglia, qui nunc Pampilonensis ecclesiae archidiaconus est; Hermano quoque Dalmata, acutissimi et literatissimi ingenii scolastico: quos in Hispania circa Hiberum astrologiae arti studentes inveni.«

a tím méně byl tam o století dříve než se narodil.

71. Jest na čase využitkovati zpráv dějepisných a všimnouti si nálezů archeologických a paleografických. Křesťanské Španělsko mělo pokročilou civilisaci ve století devátém a desátém, přes to že ustavičně bojovalo proti svým úhlavním nepřátelům. Zachované staré knihy a množství knih zničených v době osvětárské nad slunce jasnéji dokazují, že v klášteřích vedle bohosloví a posvátných kanonů pěstovaly se dějepis, zeměpis, chronologie, literatura a krásná umění.¹⁾

Pravilo se, že celá tato vzdělanost měla nátek arabský; ale učenci dokázali podobnost ornamentiky řečených kódexů se starými kódexy křesťanskými, a dějiny potvrdily, že krajiny na úpatí Pyreneí a Kantabrie byly ušetřeny všechnu arabského. Vliv civilizace nejlépe se pozoruje v krásném umění. Caveda praví: »Dějiny nám ještě zachovaly jména některých stavitelů před stoletím jedenáctým. Ani jediný z nich není původ arabského. Tioda, stavitel basiliky v Oviedě, za Alfonsa Čistého, Viviano, který zbudoval v posledních letech 9. století nebo v prvních letech 10. století Sv. Petra de Montes a také snad kostel blízko Peñalby; Gino, který vystavěl kostel de San Salvador de Baños r. 980, pocházejí z rodin římských nebo gothských. Kterých stavitelů arabských užili tehdy křesťané? Kde

¹⁾ »Arabové vynikli svou pilnosti ve studiích, ale proto přece nezasluhují té chvály, kterou je mnozí zahrnují, jakoby byli učiteli našeho národa ve všech oborech vědy a umění. Vždyť vzdělali se ve Španělsku, když již nebyli Arabi, nýbrž úplně Španělé; nejen že se tam sami narodili, nýbrž i jejich rodiče a prarodiče. Když poloostrov nás byl jimi dobyt, nejen že byl nejvzdělanější částí Evropy, nýbrž jedinou provincií, která zachovávala ještě římskou vzdělanost, která znala tri řeči učenců, hebrejskou, řeckou a latinskou, která mohla se chlubit muži v pravdě vzdělanými... Barbarským vůpádem mahomedánů nebyly docela zavřeny naše školy a kolleje, nezanechány studie, nepřestala snaha sbírat knihy a zřizovat knihovny, nepropadlo se pověře a barbarství, jako v ostatní Evropě, neměli jsme lenosivých králů ani krutovládců, nás národ neztratil pojmu starobylé vzdělanosti.« Historia critica de España y de la cultura española; España árabe, lib. II. num. 109, tom. XIII. pag. 173—174. (Madrid 1794.)

jsou jejich díla? Právě naopak, křesťané své stavitele půjčovali Arabům. Ve smlouvě mezi Abderrhamanem III. kordovským a Bermudem II., králem leonským, požadoval chalif a obdržel od křesťanského panovníka dvacet stavitelů pro své stavby v Az-zahaře. Tento vzácný dokument, o němž se zmiňuje dějepisec Abu Zeid Abdo-rrahaman ben Jaldun ve svých dějinách o Beni Umeyya z Kordovy, potvrzuje to, co již potvrdila dříve sama stavba budov.¹⁾

Nejokázalejší a nejvzdělanější z chalifů, Abderrhamán, povolal křesťany — považme to dobré — ke zbudování paláce v Medině Az-zahaře, který Draper tak cení! Ať jen nestranně to uvádí dějepisec konfliktův a pozná své hrozné chyby; ale on z těchže událostí vyvozuje jiné věci. — Zmiňuje se totiž o smlouvě uzavřené mezi Al-Mamunem a Miguelem III., v níž bylo stanoveno, že Miguel má dáti chalifovi knihovnu. Draper vychvaluje chalifa, ale zapomíná zcela na toho, který knihovnu zachoval. My v tom vidíme, že Arabové učili se od křesťanů, a kdo by jinak soudil, když čte, že tentýž Al-Mamún úpěnlivě žádal císaře Theofila, aby poslal do Leonu velikého filosofa, který by vyučoval Araby?

Al-Hákím, Draperem vychvalovaný, přivedl z Caříhradu křesťanského umělce, aby provedl ozdobné práce v mešitě kordovské, jak to vypravuje Ebn Adzárí těmito slovy: »Vyslanci Al-Hákima k císaři řeckému vrátili se a přivedli umělce a 325 centů smaltové mozaiky, kterou onen kníže darem poslal. Al-Hákím náležitě pohostil řeckého umělce a zaopatřil vším potřebným a nařídil některým otrokům svým, aby se vyučili v tomto umění řeckém.²⁾

A nejen stavitelé paláců přicházeli z krajin křesťanských, nýbrž naši bratři mozarabští sdělovali vědu a kulturu jiných národů Arabům a zjednávali jim spojení s učenci, učiteli a umělci. Praví tak Madrazo

¹⁾ Ensayo histórico sobre los diversos géneros de Arquitectura, por Don José Cabeda, Madrid, 1848, str. 150.

²⁾ Ebn Adzárí el de Marruecos, Historia de Almagreb, pag. 253.

mluvě o velikém bohatství, které chalifové v Kordově nahromadili: »Dnes jeden z nejprvnějších hodnostářů církve španělské má za úkol převážeti ze sídla královny Bosporu do čaravného paláce v Az-zahaře mistrovské sochy, na které patří s rozkoší i pohoršením přísní zachovavatelé koranu. Zítra neméně než světec, pocházející z nejpřísnějšího kláštera v Německu, jest komissionárem, aby obávanému chalifovi doručil výtečné plody německého umění. Biskup iberský, poslaný ke svěcení samým Abderrhamanem, vyvolen, aby byl podporovatelem a podněcovatelem tohoto vzájemného styku mezi vzdělaností křesťanskou a islamem.«

»Jmenujte jeden případ, praví Egúren, kdy křesťanští králové povolali mahomedánské umělce v prvních čtyřech staletích po dobytí Španěl, aby vystavěli budovy ve státech jejich.«¹⁾ »Jak se vychvalovaly vodovody Andaluske! A hle, mužové, kteří zabývají se dějinami Maurův andaluských, nevědí, komu se má přiznat sláva toho vynalezu. Dozy, svrchu uvedený dějepisec, tvrdí, že Arabové zavedli v naší zemi soustavu zavodňovací a zemědělské práce, kterým naučili se v prastarých knihách, sepsaných v Persii, Indii a Číně. A přece jest známo, a spisovatelé arabští sami to přiznávají, že Maurové vpadši do naší země naučili se zemědělství od domorodců, kteří se mu naučili od Řekův. Ostatně, kdo by nahlédli do jiných dějepiscův arabsko-španělských, zvláště do díla Abu Zacaríá ben-Alavam, spisovatele sevilského, poznali by, že toto zemědělství hlavně založeno na učení slavného Junia Moderata Calumela, rodilého z Kadixu, jak na to již upozornili spisovatelé díla ‚Historia literaria de España‘. Dokazují to španělsko-latinská jména mnohých nástrojů, prací a předmětů rolnických, o kterých se zmiňuje svrchu uvedený Abu Zacaríá a mimo něj Abu Leon z Almerie a španělsko-arabští slovníkáři Fr. Raimundo Martino a Fr. Pedro de Alcalá. — Jediná pochvala může se vzdátí španělským Maurům v příčině zemědělství, totiž že dovedli uchovat dobré zvyky a způsoby

¹⁾ Egúren, Memoria de los Códices etc., str. LXIV.

a učení, které při svém příchodu v naší zemi nalezli.¹⁾ Rovněž dlužno uznati, že Arabům prospěšnými byly knihovny, které nalezli v kobkách našich kostelů a klášterů, knihovny velmi důležité, v nichž učení naši praetátové snesli během staletí plody vědy obou říší, východní a západní, knihovny, které byly znamenitější než v kterýchkoliv jiných krajinách.²⁾ Svědecitví učeného Egúrena potvrzuje studii o našich knihovnách vydanou P. Tailhanem. Ten na konci svého díla praví: »Zdá se mi, že po přečtení těchto rádků s úplnou evidencí možno říci, že Španělové ve středním věku měli skutečné a mnohé knihovny po celou tu dobu osmi staletí, že je zřizovali s láskou, udržovali pečlivě a obohacovali s neobýejným nadšením a šlechetností a obnovovali je, když válkou byly některé zničeny. Tito Španělové nebyli barbari, jak někteří pravili, nýbrž žili v plném rozkvětu křesťanské civilisace, která nikdy nebyla porušena a zůstává čistě španělsko-gothskou od Recareda až do Ferdinanda I. Kastillského.³⁾

Křesťané kordovští vyhledávali knihy klassické vzdělanosti, kterých Arabové neužívali, v klášterích španělských, jež nepatřily k panství moslemskému. Zvláště tu jmenujeme knihy, které sv. Eulogius přinesl do Kordovy, jež byl nalezl v klášterech v Pampluně.

Listy, které chalifové posílali králi francouzskému překládal z arabštiny do latiny opat Samson, klerý tehdy vynikal velikou znalostí latiny.

Křesťanské naše mravy zjemnily smyslné a nelidské pudy Saracenů tak, že lépe zacházeli s ženami, jak dokázal učený a již svrchu uvedený Simonet. Podle tohoto spisovatele — a také jiní spisovatelé jako Dozy a Dugat to potvrzují — z žen moslemínských pouze ženy španělské dosáhly vysokého stupně úcty a vážnosti, kdežto východní a africké ženy sloužily v ponízení svém jen k ukolení smyslných chticů svého pána.⁴⁾

¹⁾ Simonet, art. II. sobre la Historia de los musulmanes españoles hasta la conquista de Andalucía per los almoravides.

²⁾ Egúren, l. c., p. LIX.

³⁾ Tailhan, Appendice sur les bibliothèques espagnoles du haut moyen âge. kap. 4, pag. 344—345.

⁴⁾ Simonet, La mujer arábigo-hispana, publ. en La Ciencia Cristiana tom. I. pag. 418.

»Ani civilisace, ani literatura, ani sám jazyk arabského Španělska nemůže se pochopiti a vyložiti náležitě, nepřihlíží-li se k velikému a účinnému vlivu domorodého lidu, který byl četnější počtem a pokročilejší vědou, písemnictvím a uměním nad podmanitele moslemské.«¹⁾

Když se tedy řídíme svědectvím dějin a pravidly logickými, kdo sdělil více osvěty a vzdělanosti: Arabové křesťanům, nebo křesťan Arabům?

Nechť uvádí nestranný čtenář, co zbývá ze stkvělého popisu 10. století kordovských Maurů, kteréž bylo nejslavnější jejich dobou, kterýžto popis nám Draper podává jako úvod k pojednání o inquisici.

Těšme se z toho, že zbraň tak zvaného arabismu již zrezavěla a nemá ceny v boji proti církvi; nepřátelé obracejí se po jiných vydatnějších zbraních.

»Na štěstí mizí stará píseň o vlivu arabském a moderní kritika uznává, jak malým díkem povinna jest pravá civilisace národu, který ji zhubil v širých krajinách východu a západu a který dle svědectví Ibn Jaldona národy podmaněné zničil, a když vyčerpal prameny života a vzdělanosti v krajinách dobytých, upadl do původního barbarství. Nadšení pro vzdělanost a písemnictví arabské valně potuchlo, když moderní orientalisté počali svými překlady a spisy zabývati se arabským lidem a panstvím moslemským na východě i na západě.«²⁾

72. Averroismus zrodil se ve Španělsku »proklestil si zcela tiše dráhu do Italie, Německa a Anglie . . .«

»Sotva že výbojná vojska Ferdinanda a Isabelli zničila vládu arabskou ve Španělsku, uchopilo se papežství všech prostředkův, aby vyhubilo tyto názory, o nichž se věřilo, že podkopávají evropské křesťanství . . .

»Inquisice, když se jí bylo zkusilo v jižní Francii, jevila se účinným prostředkem k potlačení kacírství.

¹⁾ Masdeu, Historia Critica, lib. II, pag. 174.

²⁾ Simonet, svrchu citovaný článek Historia de los musulmanes etc. v časopise Ciencia Cristiana, svazek XI., str. 162—163.

Byla uvedena tedy do Arragonie. Tehdy pak jí přikázali povinnost, aby jednala s Židy . . .

»Pravověrné kněžstvo v Navarre roznítilo proti nim všeobecné předsudky. Aby unikly pronásledováním, která jim hrozila, obrátili se z nich mnozí ku křesťanství, avšak mnozí odpadli zase ke své dřívější víře. Papežský nuncius na dvoře kastilském proto zahájil volání po zřízení inquisice. Chudší Židé byli obžalováni, že zabíjejí křesťanské děti na velkonoce, aby se posmívali ukřižování; bohatší byli udáváni jakožto averroisté . . . Llorente, historik inkvisice, miní, že Torquemada (jeho vlivem žádala královna Isabella o papežskou bullu k zavedení inquisice) a jeho spolupracovníci za osmnáct let spálili na hranici 10 220 osob, 6860 in effigie a jinak potrestali 97.321 osob.« Potom následují žaloby, muky, kříky, oběti, upálení . . . , vyhnání židů v r. 1492 a Maurů v r. 1502.¹⁾

Z toho ze všeho vyplývá podle Drapera, že Židé a Maurové pronásledování a vyhnání byli averroistickými filosofy, k vůli nímž zřízen tribunal inquisiční a jímž bíděně zničen averroismus ve Španělsku, jak dříve byl tvrdil.

73. A nyní prosím laskavého čtenáře, aby to srovnal s dvěma odstavci, ve kterých Draper o něco výše píše:

»Po celém panství mahomedánském v Asii, Africe a ve Španělských nižší třída muslimská chovala fanatické záští proti učení. Mezi pobožnějšími — těmi, kdož se prohlašovali za pravověrné — povstávaly hojně a trapně pochybnosti o spáse velikého chalifa al-Mamuna, — zločinného to chalifa, jak ho nazývali — neboť on nejen znepokojil lid zavedením knih Aristotelových a jiných řeckých pohanů, nýbrž se i dotknul existence nebes a pekel říka, že země jest koulí a hlásaje, že lze její velikost měřiti. Tyto osoby pro svůj ohromný počet tvořily politickou moc.«

¹⁾ Draper, česk. překl. 184—188.

»Al-Mansûr, který uchvátil chalifát na újmu Hakimova syna, myslil, že jeho usurpace bude uznána, postaví-li se v čelo orthodoxní strany. Prohlédl z té příčiny knihovnu Hakimova a dal všecka díla vědecká a filosofická vynést na veřejná místa a spáliti je nebo vházeti do cisteren paláce. Podobnou dvorskou revolucí byl Averroes, už tehda stařec — zmírnil r. 1198 — vypuzen ze Španělska; náboženská strana slavila vítězství nad stranou filosofickou. Averroes byl udán jakožto zrádce náboženství. Opposite proti filosofii organovala se po celém světě muslimském. Byl sotva nějaký filosof, který by nebyl býval trestán. Někteří byli popraveni a následkem toho byl islam plný pokrytců.«¹⁾

Víme již, jaké filosofii a jakým vědeckým studiím se oddával lid moslemský. Draper nemluví o jediné pouze době, nýbrž o různých dobách a věru liší se velice doby Al-Mamuna, Hákima, Al Mansura a Averroa od dob pozdějších.

74. O filosofii židovské píše Draper takto:

»Také mezi Židy, kteří byli tehdy vůdčími duchy světa, byl averroismus velice rozšířen. Jejich veliký spisovatel Maimonides přijal jej úplně; jeho škola šířila tyto nauky všudy. Avšak pravověrné židovstvo hněvivě se pozvedlo proti Maimonidovi. O něm říkávali rádi před tím, že jest „orlem učenců, velikým mudrcem, druhým po Mojžíšovi.“ Nyní pak se prohlašovalo, že odstoupil od víry Abrahamovy, že popíral možnost stvoření, že nevěřil ve věčnost světa; sám prý způsoboval svými naukami nevěrce, zbavil prý Boha jeho vlastnosti, učinil z něho pouhé nic, prohlásil o něm, že jest nepřístupný modlitbě a vzdálen všeho řízení světa. Díla Maimonidova byla odevzdána plamenům synagogami v Montpellieru, Barceloně a Toledu.«²⁾

Z toho vysvítá, že maurská a rabínská inquisice potrestala Averroa a Maimonida pro jejich nevěru a bezbožnost daleko dříve, než inquisice křesťanská

¹⁾ Draper, česk. překl. str. 182—183.

²⁾ Draper, česk. překladu str. 183 n.

konala svou moc, a že tu nešlo o badání filosofické, nýbrž o theorie podvracující veškeren řád a spravedlivě odsouzené od spolubratří oněch bezbožných filosofův. — Jak tedy mohlo se tvrditi dříve, že inquisice byla zřízena proto, aby vyhubila averroistické Židy?

Jestli Israelité sami ve svých synagogách z děl hlavního svého filosofa připravovali autodafé, proč by je byla křesťanská inquisice později pronásledovala jako averroisty? Nepraví liž sám Draper, že jen na oko se stávali křestany a později zase odpadali? Proč zakročila inquisice v záležitosti vyhnání židů a mahomedánů? Bylo to snad na základě delegace papežem udělené? A protože rabínové a Arabové vystěhovali se z naší vlasti, zahynul tím bídne ve Španělsku averroismus? Kdy, v které době přesně inquisice španělská zničila nauku Averroovu tak, že jí nebylo více? Vždyť nám Draper líčí, že averroismus zkvetal v Benátsku, v době po Isabelle katolické a později ještě na stolicích padovských. Máme papežské bully, inquisiční aktá a dílo strannického Llorenta; pro koho byla zřízena inquisice? Pouze pro judaisty, apostaty a kouzelníky. — Mučeni jen nekající a bylo jich jistě málo; byli to lidé nízkého původu, ani filosofové, ani učenci, hrubí zločinci a političtí spiklenci. »Až do r. 1525,« praví přímo dějepisec španělských jinověrců, »inquisiční processy zabývaly se výhradně judaisty.«³⁾

75. V »Revista Contemporanea« uveřejnil de Perojo článek nadepsaný »Španělská věda v době inquisice«, v němž veden učiteli jako Llorente a Draper tvrdil, že učenci byli inquisicí pronásledováni a usmrcováni. Ohnivě mu odpověděl mladý Menendez Pelayo, uváděje mu před oči počet upálených a u každého přidávaje příčinu trestu. Rozděloval odsouzence na židy, morisky, protestanty, kouzelníky a hadače, ale z učených a vzdělaných nejméně nikoho. »Mezi obrácenými a judaisty — pokračuje Menendez — byli mužové velmi významní, ale nikdo jich nepronásledoval, dokud byli kře-

³⁾ Menendez Pelayo, Historia, 1. sv. str. 637.

sfany, a to třeba jen zdánlivě. Isák Cardoso a Isák Orobio z Castra a mnozí jiní došli hodnosti a vážnosti, aniž původ jejich byl na překážku. Ano více, ve Španělsku vytiskeny knihy filosoficky velmi smělé, a nikdo jich nezadržoval, ani nepálil, ani nebyly dány na index.« A tentýž spisovatel v souhlase s dějinami tvrdí, že v Katalonii, Aragonii a Kastilii svítila stkvělá světla věd k ozdobě vlasti naší, když právě inquisice s celou mocí konala úřad svůj, a že písemnictví pokleslo právě, když polevila a umdlela životní síla onoho tribunálu.¹⁾

Nunéz de Arce vyvolil si také tento smutný předmět při vstoupení svém do Akademie Španělské a tupil svaté Officium jako utlačovatele vědy. A hle, Juan Valera, žádný ultramontán, dokázal pravý opak toho a prohlásil, že ve Španělsku přátelsky se snášelo písemnictví, svaté Officium i nesmírné panství naše. V též roce učený Juan Manuel Ortí y Lara v »El Siglo futuro« uveřejňoval řadu článků, jimiž potíral nepravdivé a opovážlivé posuzování sv. tribunálu od bezbožných a mnohé neuvěřitelné domněnky, zastávané katolíky španělskými i zahraničními. — Adolfo de Castro za příčinou vydání sebraných článků Ortí y Lara pod názvem »Inquisice,²⁾ napsal spisovateli: »V r. 1871 a v úvodu vybraným spisům filosofickým dokázal jsem, že tvrzení o inquisici,

¹⁾ »Kdo pracuje pro pravdu a spravedlnost a spoléhá na to, že spravedlnost a pravda zvítězí vždycky, toho by snad odzbrojila ona bezpríkladná umíněnost, s jakou na sta důkazů odpovídá se jen: ne, protože ne. Jest to moderní věda? Ať se jen pováží, co v r. 1877 napsalo se k pohaně španělské kultury. Jest třeba jen všimnouti si kravé knihy španělského martyrologia a poznáme, že inquisice ohněm svých hranic zničila na samém počátku dílo neobyčejného ducha, první tvorbu ducha rozjímavého! Kolik slavných mužů zahynulo! Jak dlouhý byl by výčet učenců, kteří zahynuli na hranicích inquisičních! — A nyní se svědomím klidným, jist pravdou, kterou zastávám, žádám Peroja, aby to dokázal; žádám ho, ať mi jmenuje jediného učence, jediného španělského učence, který zahynul na hranicích inquisičních.« — List Menendese Pelaya v časopise »La España« ze dne 19. května r. 1877.

²⁾ »La Inquisicion«; Madrid 1877.

jakoby pronásledovala myšlenky a vědu jen pro vědu a myšlenky, jak stále se směšnou umíněností tvrdí mnozí moderní spisovatelé, jest holou nepravdou, které odporuji vítězně seznamy zapověděných knih, seznamy, které mnozí uvádějí, ale nemají jich, o nichž mnozí mluví, ani zběžně jich neprohlédnuvše.«¹⁾

V knihách plných učenosti klidně a rozumně vyrací Francisco Xav. Rodrigo všecky pomluvy odpadlíka Llorenta tak, že hodnověrnost a poctivost jeho valně jest otřesená. Také pro každého rozumného a vážného člověka rozkolnický tento kněz jest jen podvodníkem a falšovatelem.²⁾

¹⁾ List uveřejn. v »La Ciencia cristiana«, 2. sv. str. 221.

²⁾ V letáku nazvaném: »La inquisicion fotografiada por un amigo del pueblo« (Barcelona 1874) nalézají se dobrozdání různých dějepisů o hodnověrnosti a soudnosti Llorenta, spisovatele knihy »Historia critica de la Inquisicion«. Na str. 48. se praví: »O Llorenteovi praví kritický Hefele: «Z jeho péra říká se nesprávnost a nepravdy (Hefele str. 280). Cesare Cantù praví o Llorentovi, »že napsal své dějiny inquisice nepočivé a zufivé se zbabělou ponízeností placených spisovatelů... není svědomitého spisovatele nebo učence španělského, který by neodsoudil tohoto díla protinárodního.« (Cantù, Heretikové v Itálii, rozpr. I.) Protestant Ranke praví o něm: »Kdo tak porušil dějiny Basků a Papežů, pravděpodobně porušil také dějiny inquisice.« (Ranke, Fürste und Völker, svazek I. str. 242.) Hoegen dí: »Co zvláště podezřelým činí jeho dílo, jest, že spálil archivy inquisiční, zajisté jen proto, aby jeho nepočivost nebyla objevena.« (Hoegen, Rectifications historiques) a Rohrbacher ještě více praví: »Llorente byl zrádce vlasti, že ji vydal v r. 1811 Francouzům; byl zrádcem církve, že snažil se rozkolem ji trhati; byl zrádcem inquisice, že jsa jejím tajemníkem spálil archivy, aby jí pohodlně tupiti mohl ve svých pošetilých dějinách. (Rohrbacher, Všeobecné dějiny církve, díl XI. str. 411.) O Llorenteovi praví jeho přítelé pařížští, »že jeho dílo úplně postrádá uhlazenost a koloritu, vhodného rozdělení látky, jasnosti, hloubky a správnosti úsudku.« (Životopis Llorentův napsaný od Mahula a Lanjuinaise a uveřejněný v Encyclopedické revu, duben 1824.) Mimo to uvádím ještě poznámkou Ortí y Lara, kterou končí své dílo »Inquisice«: »Nedávno dostalo se nám do rukou číslo časopisu El Diario de Barcelona (1. únor 1877) se vzácnými zprávami o Llorentovi, vyňatými z článku nadepsaného: Defensa de un muerto atacado por el Ex. Sr. D. Manuel Sanchez Silva. Spisovatel této obrany, Antonín Trueba, archivář, odvolává se na knihu v r. 1818 v Paříži vydanou pod názvem: »Noticia biográfica de D. J. A. Llorente, ó Memorias para la

Co se týče tisíců obětí, které Draper z Llorenta uvádí, jest to pouhou báchorkou a hrozným nesmyslem, nad kterým nezarážejí se nepřátelé církve, zaslepeni jsouce nenávistí. Rodrigo dokazuje, že bylo zcela nemožno, aby jediný tribunál byl započal tolík pří, vyslechl tolík tisíc svědků. Totéž platí o dutých sochách sádrových, nalezených týmž kritikem, které prý sloužily ke spalování lidí uvržených do nich, jako byl za starodávná falarský býk, a které vzdor ohni a všem nepohodám pověřili zachovaly se až na jeho časy.¹⁾ To podobá se pověstnému nálezu nespalitelného kopu, který po staletích nalezl Eche-garay, a tomu, že Castelar viděl v Provenci běleti se kosti Albigenských, ač nebyl ani ve Francii.²⁾

Není to bolestné, že jinak výteční duchové tak svou pověst hanobí vymýšlením a sírením tak nesmyslných pošetilostí? — O počtu obětí praví Menendez Pelayo, zmíněný již dějepisec španělský: »Co se týče

historia de su vida, escritas por él mismo. Z této autobiografie vysvitá, že zprvu byl inquisitorem a hájil horlivě inquisici a potom o ni špatně psal, byl jmenován radou králem větřelem, a nejen z nejservilnějších přívrženců Francouzů, nýbrž k nařízení krále napsal různé letáky, v nichž lid nazýval luzou a hrudny španělské bídňymi nástroji anglického zlata, a že ve Španělsku nepřáteli Francouzů jsou jen šlechticové a mnichové.«

¹⁾ »Kdo tak píše dějiny, věda, že kajicníci nebyli odpravováni pro haeresi, zasluhuje názvu straníka, a zasluhuje velmi přísné výtky kritik, který pokládá za možné, aby duté sochy sádrové zachovaly se v ohni, kterého třeba, aby upáleni byli lidé v nich.« Rodrigo, Historia verdadera de la Inquisicion, sv. II. str. 80. Madrid 1877.

²⁾ Zajímavé jest, co čteme v »El Consultor de los Párracos« (r. 1878, 10. března, str. 79) o učennosti Castelarově. »Před lety mluvil Castelar proti nesnášlivosti katolické a pravil mezi jiným: »Viděl jsem v Provenci běleti se kosti Albigenských, oběti to novokatolického fanatismu.« Na to mu odpověděli: 1. že Provence byla francouzská provincie a v té době nebyl ještě Castelar ve Francii a proto bylo velmi těžko ve Španělsku viděti to, co lze viděti za Pyrenejemi; 2. že Albigensi nebyli nevinné oběti, nýbrž četní a vycvičení v boji vojáni, vedení králi a knížaty; 3. že, kdyby i možná bylo viděti kosti, nevědělo by se, jsou-li to kosti Albigenských anebo kosti katolíků, poněvadž neměly žádných nápisů; 4. nehledě k tomu všemu, zdá se být nemožným, aby v 19. století bělely se kosti obětí z válek v 18. století.

počtu obětí, dlužno velmi se na pozoru miti. Za čísla Llorentova ručí slova onoho ex-sekretáře sv. Officia, tak podezřelého a nehodnověrného, pokud nemá dokladu pro své tvrzení. Kdo mu má věřiti, když tvrdí, že v době od r. 1481 do r. 1498 zahynulo ohněm 10.220 osob? — Proč nedoložil to pravoplatnými důkazy? V zelené knize Aragonské uvádí se jen 69 upálených jmenovitě. V celé Katalonii zmiňuje se Registro de Carbonell pouze o 25 obětech. Kdybychom měli tak přesná data ostatních inquisičních tribunalů, špatně by to dopadlo s počítáním Llorentovým.

76. Co máme říci následujícím slovům Draperovým?

»Tento fanatický kněz (Torquemada) ničil hebrejskou bibli, kdekoli ji nalezl a spálil 6000 svazků z východní literatury v Salamance, tvrdě, že obsahovaly idee židovské.¹⁾

Tato žaloba nemá jiného podkladu leč slova Llorentova, který spáliv archivy svatého tribunalu, pravil světu: »Vizte, co praví tento popel!« A věru, nalezl nevěrce věcí zaručených a věříci věcí neznámých, kteří jeho hlasu následovali.²⁾ Marně hledati bude čtenář tento případ u jiných spisovatelů vynikajících, jako je Hermando Pulgar, Petr mučenik, Lucio Marineo Sículo; ani u Zurity, ani u Mariany, ani u jiných nestranných dějepisců pozdějších, kteří jednají mezi jiným o Salamance o přísném dominikánu, o inquisici a o všeobecných událostech španělských toho nenajde. — Zprávu tu podává jen Llorente a z něho ji vzal Prescott a La Fuente.

V pravdě dějepisec panování katolických králů přejav zprávu tu od Llorente a praví v poznámce

¹⁾ Draper, česk. překl. str. 187.

²⁾ »Aby očernil inquisici, zda netvrdil Llorente, že veliký umělec a básník španělský Pablo de Céspedes zemřel v Římě pronásledován inquisici? A přece zemřel zcela klidně v Kordově a s velikou poctou pochován v katedrále kordovské, jak svědčí nápis. Taková jest »Historia critica« od Llorenta. — Don Adolfo de Castro v citovaném listě v časopisu »Ciencia Cristiana« 2. sv. str. 220.

k sedmé kapitole první části: »Torquemada všemožně útočil proti svobodné myšlence. R. 1490 spálil veřejně několik hebrejských biblí a po tom více než 6000 svazků východní literatury, protože byly podezřelé z židovství, magie nebo haerese, v autodafé v Salamance, která tehdy byla ve Španělsku matkou věd.«¹⁾) Modesto de la Fuente praví: »Knihy nebyly ušetřeny pronásledování strašného dominikána; r. 1490 spálil mnoho hebrejských biblí; nepraví se nám, v čem byly podezřelé; a později na náměstí sv. Štěpána v Salamance r. 1492 spálil více než 6000 knih, které prý obsahovaly židovské nauky nebo jednaly o magii nebo jiných pověrečných věcech.«²⁾

Na jedné straně tedy mlčí všichni staří a vážní spisovatelé, na druhé straně Prescott vypravuje o několika biblích, de la Fuente mluví o mnohých. Čtenář ať ocení závažné ty důvody a důkazy viny Torquemadovy. Llorente buď to vymyslil anebo měl udatí pramen, odkud to vzal.

Jest rovněž nepravdivé, že Torquemada spálil tyto svazky východní literatury ve veřejném autodafé v Salamance, ano, může se oprávněně pochybovat, zda energický inquisitor skutečně tam byl po svém jmenování. — Docela jsme se přesvědčili, že to byla bajka vymyšlená Llorentem, poněvadž po dlouhém a marném hledání nikde nenalezli jsme ani stínu nějakého důkazu. U sv. Štěpána v Salamance v klášteře dominikánském nalézají se zápisý denní, kde zapsáno pečlivě vše, co se v městě přihodilo; i malé, nepatrné události jsou tam zaznamenány, na př. požár domku. Ani nemluvíme o tom, co se v době domnělého autodafé přihodilo P. Columbovi v témže klášteře, a o jiných událostech. Ať se pováží všecky okolnosti zevnější takového autodafé, a přece přes tak zřejmě a hlučné okolnosti zmíněné knihy o tom mlčí. Na místě toho vypravují jiné všechny věci. Kdyby byl Torquemada přišel jen návštěvou do

¹⁾ Historia del Reinado de los Reyes católicos, de G. Prescott, traducida por Iturburo, Madrid, 1855 pag. 106.
²⁾ Historia de España, Modesto de la Fuente, tom. IX. pag. 541.

Salamanky, záписy jistě o tom by se zmínily. Následovně celé vypravování o spálení knih v Salamance jest lživý výmysl zrádce Llorenta.

Ale budiž, připouštíme, třeba neuznáváme, že by byl Torquemada spálil sta hebrejských biblí z důvodů, kterých neznáme, a které zajisté byly závažné. Co jest to proti důmyslu prvního inquisitora kastilského, jaký to důvod proti pomlouvánemu a očerněnému tribunalu jakoby byl nepřítelem věd? Snad zadrží se běh věd a nenajdeme prostředku proti choleře ani tajemství k řízení balonu, protože se udělá ohromná hranice ze všech biblí, které protestantská společnost biblická rozšiřuje po městech a vesnicích? A což byly ty bible israelské něco jiného než 100 exemplářů jedné a téže bible?

A co se týče 6000 svazků, není pochyby, jak vyvírá ze samého vypravování žalobníků inquisitorových, že to byly knihy kouzelnické a pověrečné; není to záslužné pro vědu, spáliti takové pošetilosti a hlouposti? A to byly svazky východní literatury! Zajisté lépe jest nevádat si ho a jiných spisovatelů, kteří s dětskou naivností prolévají slzy nad tak nena pravitelnou škodou pro literaturu...

Dnes mnozí zkoumají prameny dějin k uspokojení katolíků, a zajisté brzy zasvitne světlo pravdy, a cím více se přehánělo a přehánělo o inquisici, nemá to zádného podkladu ani svědectví historického.

77. Španělská inquisice byla toho daleka, aby pronásledovala filosofy a zadržovala běh věd, ana podivuhodně a mocně přispěla k tomu, že zbavila vědy chyb, osvobodila je od výstředních soustav a směšných nauk.

Jednajíce o vědeckých vynálezech arabských a jich pokrocích, poznali jsme, že z velké části týkaly se astrologie a jiných pověr, a jak židovští lékaři koristili z dryáčnictví kouzel a chiromantie, není zajisté třeba popisovati. V době, kdy zřízen byl posvátný tribunal v Kastilii, bylo veliké soužení, způsobené právě kouzlení a čaroději, kteří svým kejkliřstvím a bláznovskými pohyby v nevážnost uváděli i ty nepatrné vědomosti z lékařství, které snad měli, podváděli neopatrné, žijíce

na útraty jejich důvěřivosti a úpadku věd. A právě svaté Officium dávalo zvláště pozor a stíhalo bandu šarlatánův.

Věc zajisté povšimnutí hodná! Právě ti filosofové novoplatonické školy alexandrijské, které Draper v tomto pojednání o konfliktu duše vychvaluje, Plotin a Porfyrius, Arabové a ostatní zastanči emanace duše z podstaty božské, ti sami byli kabalisty a hadači; těmi byli také rabínové a Maurové, naplnění učením zmíněných filosofův. Jak veliké dobrodiní prokázala jim inquisice španělská, že probudila je z těch pošetilostí a chránila prostý lid před všelikým druhem kouzelníkův a čarodějův! Církev katolická a naše svatá víra nejlépe může nás ochrániti před sprostými a špatnými skutky, kterých často se dopustili i silní duchové.

Věřící křesťané klidně odpočívají v náručí přelaskavé prozřetelnosti Boží po dlouhé hodiny noční v tichosti a o samotě a bez bázně a strachu před všelijakými duchy, strašidly a krev ssajícími vampýry.

Kdyby napsány byly po pravdě a spravedlnosti dějiny věd, zajisté, jako vychvalován Bacon a jiní učenci, že neskrblilo by se chválou i sv. Tribunalu, neboť, ačkoli prvním a hlavním jeho úkolem bylo pečovati o neporušenost víry křesťanské, inquisitoři veši pochyby umínili si také očistiti vědy od takového podvodnictví.¹⁾

Co ve filosofii Averroově bylo dobrého, to inquisice také našla a uvážila; ale, jak dějiny nám vypravují, celá ta smečka čarodějníkův a hadačů starala se nejméně o filosofii Averroovu. Pravím to, poněvadž jest známo, že naše inquisice nikoho neobtěžovala, a byť se i žákem Averroovým nazýval, a jest báchorou, když se vypravuje, že averroisté byli zavíráni jako haeretikové.

Menendez Pelayo ve svých »Dějinách haeretiků ve Španělsku« zmiňuje se o jediném averroistovi, Tomáši

¹⁾ S velkým prospěchem možno se o tom dočísti ve spise zmíněného Rodriga »Pravé dějiny inquisice« v kapitolách 6—10 v I. díle.

Scottovi, kterého nazývá »osobou až dosud neznámou« a s nímž inquisice neměla nic činiti. Ostatně dlužno připomenouti, nač se obmezovala filosofie Averroova ve 14. století podle téhož spisovatele: »V ýkla d Averroúv stal se korouhví nevěry a materialismu... Tak filosof kordovský ve století 14. proměnil se z učence pohanského, kterým byl, v jakýsi druh vtěleného démona, kterého Duns Scottus nazýval »iste male-dictus Averroes«, Petrarka »canem ravidum Averroem« a Gerson »dementem latratorum«; kterého Ondřej Orcagna na hřbitově pisanském namaloval vedle Mohameda a Antikrista, a kterého v kapli španělské v Santa Maria Novella ve Florencii vidíme na překrásné fresce Tadeáše Goldiho s Ariem a Sambelliem »potřeného vítěznou nohou sv. Tomáše.«¹⁾

78. Pravilo se, že františkáni z opposice proti dominikánům a Tomistům zastávali se averroismu. Dlužno vyložiti tuto náklonnost tak jako přízeň dominikánů k Aristotelovi. V některých věcech ho následují, ale nemají s ním nic společného, jakmile se staví proti víře naší. Kdy zastávali Tomisté věčnost světa? Katolíci ať jsou přáteli Platona nebo Aristotela nebo Averroa, právě svou nadpřirozenou věrou jsou bezpečni přede všemi theologickými přehmaty.

79. Konečně upozorňuji na slova jednoho z našich nejvýtečnějších filosofů, jimiž ukazuje se, jaká to byla inquisice (spíše disquisitio scientifica), která ve Španělích a v celém světě Averroa o slávu připravila. Averroes byl považován za vtěleného filosofa Stagiritova a odtud ten obdiv vůči jeho výkladům. A nyní píše Ludvík Vives²⁾: »S jakými vědomostmi počal Averroes vykládati Aristotela? Neznal dějin, ani starých věd, neznal různých učení, v nichž se tak vyznal Aristoteles. Pozoruhodno jest, jak špatně cituje staré filosofy, jako kdy by neznal ani řecky, ani latinsky a nikdy žádného z nich nečetl. Zaměňuje Pola s Ptolomaeem, cituje

¹⁾ Menendez, Historia de los Heterodoxos españoles, cap. IV. n. V., pag. 502—503.

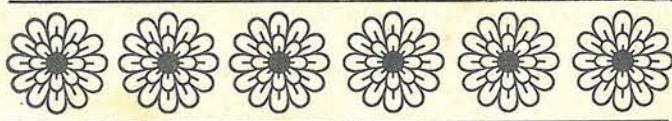
²⁾ Joan. Lud. Vives, Libri V de causis corrupt. artium, Valentiae 1783, tom. IV., p. 198.

Protagora jako Pythagora, Demokrita jako Cratilla, a tak udává knihy Platonovy a mluví o nich, že by slepi poznali, že jich nikdy neměl v ruce. A kterak opovážuje se tvrditi, že tito praví to nebo ono, anebo tvrdí, že tak nepíší, an neznał leč Alexandra, Themistia a Mikuláše Damascenského, a to ještě špatně do arabštiny přeložené. Někdy je cituje, a hned praví zcela opak toho, tak že se zdá, jako by byl nerozuměl tomu, co psal. Aristotela studoval v špatném překladě arabském.

»Ale řekni mi, Averroë, jak mohl jsi tak uchvátiť myslí lidské, nebo lépe řečeno ohloupliti je? Některí uchvátili mnohé půvabem řeči a kouzlem výmluvnosti, ale tvá řeč jest hrubá, nevzdělaná, obscenní a dětinská. Jiní upozornili na sebe známostí dějin, ale ty jsi neznał ani doby, ve které jsi žil; tak neznámy ti staré říše, jako bys se byl v lese narodil a vyrostl. Podivuhodní jsou a chvály zasluhují ti, kteří vychovatelství se věnovali a napsali knihy, v nichž dávají návod k dobrému životu. Ale kdo tobě se podobá, nad toho není zločinnějšího a bezbožnějšího; kdo pilně obírá se spisy tvými, musí se státi bezbožným, ano nevěrcem. Proč líbily se knihy tvé? Již poznávám, že to nebyla tvá zásluha, ale naše nevědomost.«

Jest potřeba inquisice, aby odsuzovala Averroë? Když bylo obnoveno písemnictví a pěstovaly se horlivě studie a čerpalо se z čistých pramenů řeckého klasicismu, kdo by se ještě zabýval komentářem Averroovým?

Co jest z tvrzení Draperova! Ukončíme tuto kapitolu »o povaze duše«: Čtenář poznává, že Draper o střídmosti Arabů, studiích Gerberta a Petra Ctinodného, o skutcích inquisice a zvláště obětech jejich, o nauce filosofa emanace psal špatně a ze svých padělků pak uhnětl k onfliktu.

KAPITOLA ŠESTÁ.

Konflikt o povaze světa.

80. »Nyní uvedu spory, které se strhly o třetím velikém problémě filosofickém — o povaze světa.«¹⁾

Co nazývá Draper velikým problémem filosofickým o povaze světa, jest prostě pojednání o kosmografii. Celý ten konflikt zavírá se v otázce 1. o tvaru země, 2. o soustavě hvězd a 3. o domněnce, zdali jsou hvězdy obydleny. — Podle nynějšího rozdělení věd kdo by nazval filosofickým problémem důkaz o kulatosti země? Zdaž není pravda, že úmyslným nebo nevědomým měněním významu slov konflikty ve vědách jsou nevyhnutebny?

Poněvadž tyto věci v ničem nedotýkají se víry a dobrých mravů, o nichž jediná církev jest učitelkou neomylnou, těžko uhodnouti, v čem protiví se křesťanskému učení. Než Draper tvrdí tak, že Církev a víra katolická jest v odporu s vědou ohledně těchto tří věcí. Přesvědčíme se, jaké důkazy uvádí.

§ 1. Katolická víra a tvar země.

81. Draper označuje v nadpisu jednotlivé oddíly této kapitoly takto:

¹⁾ Draper, česk. překl. str. 193.

»Biblický názor o světě: země jest plochá rovina; umístění nebe a pekla.«

»Vědecký názor: země jest koule; určování její velikosti; její postavení v soustavě sluneční a vztahy k ní.«¹⁾

Dalo by se tudiž mysliti, že Písmo sv. a naše víra obsahují věroúčný článek o tvaru země plochém proti vědeckému důkazu o kulatosti země.²⁾

Jestliže filosofické problémy řeší se důkazy, ať nám Draper řekne, kde v Písmě sv. četl, že země má takovou podobu. Církev katolická nezavrhuje kodexů hebrejských a řeckých, za autentické uznává a úředně užívá vydání latinské, zvané Vulgata. My katolíci věříme, že v podstatě ohledně víry a mravů úplně se shoduje s pravdou zjevenou. Maje biblickou konkordanci po ruce, může se čtenář přesvědčiti, že z třech tisíců slov země, jichž v různém významu a smyslu se užívá, žádné z nich neznačí nám podobnou zeměpisnou posetilost. Právě naopak dá se z Bible tušiti, že země jest kulatá, a dávno již mnohé zeměpisy uváděly na důkaz této pravdy doklady z Písma sv.

Josef Vincenc de Olmo ve své knize »Nové opisy okrsku zemského« praví, že »posvátný text na mnohých místech mluví o okrsku země a zvláště v žalmu 23. Hospodinova jest země, i plnost její: okrsek země (= orbis terrarum) i všichni, kteří přebývají v něm; a v žalmu 92.: Neb i upevníl okrsek země (= orbis terrarum), kterýž se nepohně, a tím, že dává na srozuměnou, jakého tvaru jest země.«³⁾ Na mnohých jiných místech Písma sv. nalézáme potvrzení toho.⁴⁾

¹⁾ Draper, česk. překl. str. 193.

²⁾ Totéž vyplývá z prvních stránek jeho pojednání: »Abi se usmířilo zjevení s těmito novotářskými fakti, přijímaly se nepochybě častěji nárys podobné těm, které podává Kosmas Indicopleustes...« (str. 195). »Ačkoli důsledky, plynoucí z uznání kulatosti země dotkly se značně theologických ideí...« (str. 196).

³⁾ José Vicente del Olmo, Nueva Descripción del orbe de la tierra, Valencia 1861, cap. III., pag. XVII.

⁴⁾ Žalm 97.: »Judicabit orbem terrarum in justitia et populos in aequitate«; Kniha moudr. IX. 9.: »Et tecum sapientia

Divím se naivnosti a malému ostrovtipu Draperovu, že tak neopatrně píše o věci, o níž se mohl snadno přesvědčiti.

Jinak počínal si obmyslný a věčný posměvač Písma Voltaire! Nepsal zajisté, že bible tak praví, nýbrž že Hebreové s ostatními národy domnívali se, že země od východu k západu jest větší, než od severu k jihu. To netýká se nikterak víry, každý může dátí zemi rozdíly, jaké chce, ale církev nikdy neučila zeměpisu dogmaticky, ano, jak praví Bergier, užila výzkumů hvězdářů, aby opravila kalendář. — Ale přece odpověděl Voltaireovi, že Hebreové nazývali zemi slovem Té b e l, což znamená k o u l i¹⁾. Jmenoval jsem jméno zarputileho nepřítele církve katolické, Voltaire, který kousavou ironii a posměchem proti ní bojoval, aby ji pochoval. Kolika důkazů se chopil, které dnes dovezou dovednost katolíků a drzost bezbožníka. Jak zahanbeným nevědomcem zůstal, vida své pošetilé námitky vyvráceny v předmluvě ku vědám. Nevěrci promíjejí se svými posměchy a svým tupením, církev zůstává neochvějnou, ano pevnější a krásnější v nejprudších útocích nepřátelských.

82. Než Draper činí nejen výtky Písma sv., nýbrž i filosofii patristické, a znova uvádí Lactantia a zvláště sv. Augustina. Čtenář ať laskavě aspoň zběžně přehlédne, co napsali jsme v druhé kapitole ve čtvrtém odstavci, abychom nemusili mnohé znova opakovati.

Tam byla učiněna zmínka o statí ze spisu svatého Augustina »O městě Božím«, z níž někteří lidé chtějí vyčísti, že sv. Augustin naprostoto popíral jsoucnost protichodců. — Ačkoli na věci nezáleží, přece na obranu pravdy a důmyslu církevního otce, na něhož tak zarputile útočí pro věc, kterou šlechetně promíjejí tolika filosofům a dějepiscům starým, a na důkaz ledabylosti a nedůslednosti nepřátel církve a svatého Augu-

tua quae novit opera tua, quae et affuit tunc, cum orbem terrarum faceres . . .«; srv. též žalm 17, 6; Sap. 7, 17; Isaías 18, 11; 26, 9; I. Král. 2, 8. atd. atd.

¹⁾ Du-Clot, Vindicias de la Santa Biblia, Gen., § IX., pag. 67. (Barcelona 1854.) O podobě země a mínění starých filosofů viz brusselskou »Revue scientifique«, sv. I., str. 251.

stina, otiskujeme úplný text zmíněné knihy, ve které se jedná třeba jen mimochedem o protichodcích. Praví takto: »Co dále o protichodcích bájejí, to jest o lidech, kteří na spodním a proti nám položeném dílu země, kde východ slunce počíná, když u nás zapadá, nohami svými zespod proti nám pošlapují: nikterak víry nezasluhuje. Nelzeť jim takového učení ze žádné historické zkušenosti potvrditi; nýbrž domýšlej se toliko ze závěrků rozumu svého, poněvadž mezi vydutostí nebes země jest postavena, že také jako jiná tělesa nebeská nějaký prostředek a spodek mítí musí; a z toho uzavírají, že i druhý, totiž spodní díl země nemůže být bez obyvatelů lidských. Neuvažují, byť bychom i tomu věřili, že svět kulovatý nebo okrouhlý jest, a byť se to i nějak dokázati dalo, že přece nenásleduje z toho, že by země i z oné strany zavodněna nebyla; a třebať by také pod vodami nestála, že tudíž není potřebno myšlenkám o jejím zlidnění místa dávati. Neklameť zajisté nikterak písmo ono, kteréž minulé věci vypravujíc tím zjednává jím víru, anof i předpovídání jeho se splňují; jestif také zpozdilé, chtělo-li by se tvrditi, že někteří lidé z této polovice země na onu přes nesmírnou šíří oceanu se probrati nebo přeplaviti mohli, tak že by i tam z prvního onoho člověka bylo se založilo lidské pokolení.«¹⁾

Poněvadž předchozí a následující úvahy a zvláštní cíle objasňují myšlenky spisovatelů, vizme, o čem sv. Augustin uvažuje v předcházejícím a co přímo tvrdí. Sv. Augustin v této kapitole a předcházejících hledá Město Boží jako poutník a snaží se dokázati, že všichni lidé jsou potomky Adamovými. Z toho důvodu sám si ční různé námítky, které vybírá i z prapodivných zpráv pohanských, ku př. o velikánech jednookých, o lidech s obrácenými nohami, o jiných lidech, kteří nemají úst a živí se pouze vzduchem vdýchaným nosem, o ženách, které v některých krajinách v stáří pěti let stávají se matkami, o psohlavcích atd., a když ukázel všecko vědění svého století, shrnuje pozorování

¹⁾ Sv. Augustin, »O městě Božím«; přel. Čelakovský. Praha 1831, kniha XVI., kap. 9.

své v tato krásná slova: »Abych z této otázky zponehnala a opatrně závěrek učinil: mám za to, že buďto pouhé jsou báchorky, co o národech takových se piše; anebo takových-li kde tvorů, tedy lidé nejsou; a jsou-li však takoví lidé, tedy zajisté jest od Adama původ jejich.«¹⁾

Potom v kapitole deváté vyvrací námítky jak následuje:

1. Že nemělo se věřiti v protichodce, poněvadž to nedokázáno faktem, nýbrž pouze bylo tušeno. Sv. Augustin zcela rozumně tu soudí, že ve věcech experimentálních dbáti se má na fakta a ne na domněnky.

2. Kdyby se i dokázalo, že země jest kulatá, nemohlo by se z toho uzavírat, že ku př. Hippo mělo protichodce, protože na tom místě protivném může být náhodou voda.

3. Kdyby takové místo bylo na zemi, nenásledovalo by z toho, že jest obydleno.

4. Že nedá se to tvrditi, poněvadž Písmo sv. nic nepraví. Písmo sv. bylo jediným kriteriem, an lidské vědy nic positivního nepravily. Ostatně podle tvrzení učenců byl oceán nepřekročitelný a bez hranic²⁾: tolík dává na srozuměnou zcela jasně a netvrdí, že dějiny a vědy obsaženy jsou v Písmě sv.³⁾

¹⁾ Sv. Augustin, I. c., kniha XVI., kap. 8.

²⁾ Uvedeme na konci tohoto odstavce nepopěrné svědectví ze století nám bližšího.

³⁾ Sv. Augustin daleko byl takového náhledu, ano dnešní kontroversisté, chtějíce označiti způsob, jak užívati se má bible při dokazování názorův aneb theorii vědeckých, hlavně k němu se obracejí, aby jeho radou se fidili. Sotva jest nějaký vykladač první knihy Mojžíšovy aneb nějaký spisovatel, pojednávající o podobných věcech, který by necitoval ze sv. Augustina; stokrát již to opakováno, ale jistí lidé ničemu se nenaučí. Pravil takto sv. biskup: »Stává se často, že mnohý, ani nejsá křesťanem, zkušenosť a evidentními důkazy naučí se některým pravdám o zemi, o nebi a jiných věcech tohoto světa. Zahabující jest a dlužno se toho vystříhati, že křesťan některý zdá se mluviti o těchto věcech podle písem, a nepřátelé, slyšice ho takové pošetlosti mluviti, sotva mohou se smíchu zdržeti. Zarmucující jest to, že tito nepřátelé potom dominují se, že naši spisovatelé tak mluví, a proti nim zuří k nemalé škodě svého spasení, kterež si všichni žádáme. Neboť, vidouce křesťana, chybujícího ve věci, která pro ně jest evidentní, že pro svůj chybny názor hledá

Tím, že sv. Augustin snažil se dokázati zvláště, že všichni lidé pocházejí od Adama, a tehdejší věda učila, že ocean nebyl překročen, dobře usoudil, že není protichodců; nebo buď jest tam voda, anebo není tam země zálidněna, a pak o všem tom nebylo žádnoho důkazu, nýbrž jen pouhé domněnky odpoující nejvážnějším zeměpiscům. Co by bylo vadilo sv. Augustinovi uznati jsoucnost protichodců, kdyby pravá věda to byla ukázala? Zajisté byl by řekl: Chtěl jsem do-

podpory v našich sv. knihách, kterak mají těmto knibám věřiti ohledně z mrtvých vstání a naděje života věčného, když tak chybují ve věcech, o kterých mohou se přesvědčiti? Mnoho bolesti a hořkosti způsobují opatrným bratřím tito opovážlivci, kteří vidouce vyvrácené své falešné náhledy témi, kteří nevěří v naše sv. pisma, na důkaz uvádějí tyto svaté knihy, aby hájili to, co s nesmyslnou pošetilostí a zřejmou nepravdou řekli, a z paměti uvádějí citáty na svědecství, ačkoliv ani nevěděli, co se jim praví aneb o čem jednají.« V originále zní místo to následovně: »Plerumque enim accidit ut aliquid de terra, de coelo, de ceteris mundi hujus elementis, de motu et conversione vel etiam magnitudine, et intervallis siderum, de certis defectibus solis ac lunae, de circuitibus annorum et temporum, de naturis animalium, fructicum, lapidum, atque hujusmodi ceteris, etiam non Christianus ita noverit, ut certissima ratione vel experientia teneat. Turpe est autem nimis et pernitosum ac maxime cavendum, ut Christianum de his rebus quasi secundum Christianas litteras loquenter, ita delirare quilibet infidelis audiat, ut (quemadmodum dicunt) toto coelo errare conspiciens, risum tenere vix possit. Et non tam molestum est, quod errans homo deridetur, sed quod auctores nostri ab eis qui foris sunt, talia sensisse creduntur, et cum magno eorum exitio de quorum salute satagimus, tanquam indocti reprehenduntur atque respuuntur. Cum enim quemquam de numero Christianorum in ea re, quam optime norunt, errare deprehenderint, et vanam sententiam suam de nostris libris asserere; quo pacto illis libris credituri sunt de resurrectione mortuorum, et de spe vitae aeternae, regnoque coelorum, quando de his rebus, quas jam experiri, vel indubitatis numeris percipere potuerunt, fallaciter putaverint esse conscriptos? Quid enim molestiae tristitiaque ingerant prudentibus fratribus temerarii praesumtores, satis dici non potest; cum si quando de prava et falsa opinione sua reprehendi, et convinci coeperint ab eis, qui nostrorum librorum auctoritate non tenentur, ad defendendum id quod levissima temeritate et apertissima falsitate dixerunt, eosdem libros sanctos, unde id probent, proferre conantur, vel etiam memoriter, quae ad testimonium valere arbitrantur, multa inde verba pronuntiant, non intelligentes neque quae loquuntur neque de quibus affirmant.« — Sct. Augustini De Genesi ad litt. lib. I., n. 39, pag. 129—130.

kázati, že pokolení lidské pochází z jednoho kmene, a poněvadž se shoduje, že i ti tak vzdálení obyvatelé mají s ostatními lidmi stejný původ, že týmž způsobem, kterým cestovatelé je našli, i oni původně zálidnili ony kraje.

Když jsme věc náležitě objasnili, ptám se nyní, kde popírá sv. Augustin naprostou jsoucnost protichodců? Ano, mohl sv. Augustín v tehdejším století mluvit s větším důmyslem a rozumem? Přál bych si, by Draper psal o věcech lidem neznámých a Bohem nezjevených, aby zřejmý byl důvtip a mohutné nazírání člověka ve věcech, známých pouze pozorováním a experimenty.

83. Draper posmívá se kosmografickým vědomostem křesťanů prvních století a znova mluví o Bedovi a Kosmovi Indicopleustovi, slibuje ještě více pověděti, a opakuje, že řešili otázky astronomické citaty ze svatého Augustina. — Uvedli jsme delší staf ze svatého Augustina, kde se praví, že písmo sv. ničeho nepraví o protichůdcích ani zřejmě nemluví o kulatém tvaru země. A nyní můžeme se Drapera tázati: Praví písmo sv. že země jest plochá rovina, nebo není? Jestli křesťané následovali sv. Augustina v těchto věcech, jak se shodli se slovem Božím, které podle nesprávného úsudku Draperova tvrdí, že země jest plochá rovina? A jestli o tom bible ničeho nepraví, podle správného soudu sv. Augustina, jak může to Draper vážně tvrditi a kde jest tu konflikt mezi biblí a zeměpisem?

Jest to zvláštní; když Pelagius pošetile mluvil o pádu prvního člověka a vykoupení jeho, pravil Draper, že tyto bludy byly ryze filosofické a nebyly v žádném spojení s bohoslovím; nyní máme pojednání jen kosmografické, a to jest podle něho velikým problémfilosofickým, odpovídícím učení bohosloveckému a křesťanské věře. Z toho patrno, že Draper nedovede ani rozlišiti, do kterého oboru vědeckého ta nebo ona věc náleží.

84 Ostatně není žádného důvodu, aby se posmíval starým kosmografiím křesťanským. Malte-Brun, znamenitý zeměpisec novověký, takto praví o Kosmovi: »Jediné původní dílo oné doby zanechal nám Kosmas,

mnich egyptský, zvaný Indicopleustes podle svých cest v Aethiopii, která tehdy obecně Indií se nazývala. Jeho *Topografie světa křesťanského* obsahuje množství jednotlivostí, které přírodopisci snažili se vyložití a z nichž uvedeme příklady v tomto díle. Již uvedli jsme zprávy jeho o Trinistanu a znamenitý nápis, který opsal v Adulis v Aethiopii. Kosmografický systém tohoto spisovatele šestého století, s nad tak pozoruhodným jakem Ptolomeův, považuje zemi za velikou rovnou plochu obehnánu zdí.¹⁾ Z toho vyplývá, že dílo mnicha egyptského jest originální, s mnohými jednotlivostmi, a kosmografický systém jeho že zasluzuje snad též pozornosti jako Ptolomaeův, který byl knížetem starých zeměpisů mahomedánských i křesťanských. Srovnejme Drapera a Malte-Bruna, a v případě neshody, poněvadž onen neuvádí jiných nálezův a pojmu ze zeměpisu, čtenář sám bude věděti, na kterou stranu se nakloní.

V druhé kapitole (§ 4.) nepřerušili jsme prostřeké a nevědomé fráze Draperovy a proto bude nyní na místě, abychom dodali, že Beda nejen svými mnohými a učenými knihami, nýbrž i některými theoriemi geograficko-fysickými zasluzuji více úcty, než mu pan professor severoamerický na jevo dává. Všecky spisy starých zasluhují pohany, a nejen spisy anglického učence, máli se opovrhovati plody ducha proto, že se v nich jeví neznalost zákonů přírodních; rovněž tak bude se díti novověkým. Zasluhují-li chvály lidé, že vynikli ve vědomostech o přírodě, pak zajisté nemalé chvály zaslhuje ctihoný ten Benediktin, který vyučen ve vší vědě staré stanovil zřejmě kulatost země;²⁾ zdá se, že připadl i na důležitost vlivu měsíce na příliv a odliv moře.³⁾ Poznal rovněž, že následkem šikmé dráhy

¹⁾ Malte-Brun, *Geografia universal*, sv. I. kn. 16, str. 193.

²⁾ »Orbem terrae dicimus, non quod absoluti orbis sit forma, in tanta montium camporumque disparilitate, sed cuius amplexus, si cuncta linearum comprehendantur ambitu, figuram absoluti orbis efficiat.« Beda, *De natura rerum*, cap. 46. edit. Coloniae Agripp. 1612, pag. 37.

³⁾ »Maxime autem prae omnibus admiranda tanta Oceani cum luna cursu societas, qui ad omnem ejus ortum omnem-

měsíce nestávají se zatmění při každém sousluní našeho souputníka, s jinými vědeckými dohadu a chronologickými vědomostmi, tak že jest potěšitelnou slyšeti od dějepisce církve anglo-saské, že pobožný ten mnich, živ jsa mezi národy tak nevzdělanými, dospěl k takové vzdělanosti z dob Egyptanů, Řeků, Římanů a Sasů.¹⁾

85. Draper má o křesťanech zvláštní nápady. Jednou praví:

»Tak veliká byla přednost dávána svatému učení před světským, že křesťanství trvajíc patnáct set let, nemělo ani jediného astronoma. Mahomedánští národové počínali si lépe. Jejich pěstování vědy počíná dobytím Alexandrie r. 638.²⁾

Jest zajisté chvály hodno, že křesťané dávali přednost věcem nebeským před světskými, věčnosti před časností, duchu před hmotou, vznešeným a čistým věcem před nízkými a smyslnými. Nestydíme se za to, jest to naše chlouba; pro vás positivisty má cenu prach zemský, pro nás sladké kouzlo nebes . . . Než, važme si všechn věci dle toho, jakou cenu mají; nyní musíme být rozumnými a opatrými, abychom užívali blaženosť, kterou Bůh od věčnosti připravil tvorům. Dáváme přednost věcem nebeským; ale pokud kráčíme po zemi, dlužno ukojiti životní potřeby a vzdělávati rozum; snažíme se zmírniti osud nešťastných dbajících toho, abychom nejlépe jim posloužili; oddáváme se vědám, abychom poznali krásu a všemohoucnost našeho Boha a také umíeli ty, kteří zastiňují zář jeho velebnosti znetvořováním věcí, které ráčil z ničeho učiniti.

que occasum ipse quoque emissio sui fervoris, quod Gracci p̄eūp̄a vocant, impetu littora late contegat, eodemque revocato detegat, ac dulces fluminum occursum falsis abunde commisceat simul et accumulet undis. Nec mora praeterente luna recedens et ipse, nativae has dulcedini mensuraeque relinquat, tamquam lunae quibusdam aspirationibus invitius protrahatur, et iterum ejusdem vi cessante in mensuram propriam refundatur.« Beda, *De trimoda temporum ratione*, cap. 27. pag. 98.

¹⁾ Lingard, *Hist. and Antiquit. of the Anglo-Saxon church*, London 1845, sv. II. kup. 11., str. 179

²⁾ Draper, česk. překladu str. 199 n.

Mýlí se Draper, domnívá se, že v prvních patnácti staletích církve nebylo astronoma; astronomie právě přivedla sv. Dyonisia Areopagitu k naší víře. Citoval jsme před chvílí chválu mnicha ze šestého stolení pro jeho kosmografický systém. Gerbert, potomní papež Sylvester II., v století desátém byl astronomem daleko znamenitějším, než všichni mahomedánští astronomové před ním. V předešlé kapitole poznali jsme, kterak Draper mylně soudil o tomto papeži, který byl prvním učencem svého století a naučil se astronomii na křesťanských školách v Katalonii. Rovněž Petr Venerabilis v 13. století nalezl lidí z Britannie a Dalmacie, kteří studovali astronomii v klášterech nedaleko Ebru; zajisté tamější křesťané a mozarabové více uměli, než Arabové. Zdaž křesťané také nepracovali na sestavení astronomických tabulek Alfonsových v třináctém století? Byl Alfons X., syn svatého Ferdinanda, známý v dějinách svo u zálibou v astronomii, Maurem nebo králem křesťanským? A jestli král a papež zajímali se o astronomii, zajisté že i na dvorech jejich bylo mnoho milovníků tohoto odvětví vědeckého, a že také pečovali o to, aby zřízeny byly učitelské stolice pro astronomii, a hojně je nadali.

Delambre ve svých »Dějinách astronomie ve středověku«¹⁾ praví o Janovi ze Sacrobosca, že ve století třináctém obnovil studium astronomie, a Freind²⁾ tvrdí o Rogeru Baconovi, že byl jediným astronomem ve svém století (a tedy lepší, než všichni Arabové), a že již tehdy navrhl papeži reformu kalendáře. Tedy dějepiscové astronomie odporuji nepatrým a povrchním vědomostem Draperovým, jak obširněji ještě dokážeme v desáté kapitole, ve které zkoumá vědu katolíků. Ve století patnáctém byli slavnými hvězdáři Purbach, Walter a zvláště Regiomontanus. A měli kdy Arabové

¹⁾ Histoire de l'astronomie au moyen âge, 1815, str. 24.

²⁾ The history of physic from the time of Galen to the beginning of the sixth century, Londýn 1725, citov. u Poucheta, Historie des sciences naturelles au moyen âge, Paříž 1853, str. 848 a 608.

takového hvězdáře, jakým byl Jan Müller, biskup Řezenský?

A kdyby tomu tak bylo, jak tvrdí Draper, co z toho následuje? Patnáct set let trvání církve, která jest nesmrtelná, jest méně než třicet nebo čtyřicet let v životě Newtona, Kepplera a Laplacea; a protože tito do třiceti ano více let svého života nevynalezli zákonů všeomíra, byli snad leniví a nerozumní?

Draper žádá astronomů, jiný žádati bude epických básníků a jiný opět lékárníků... Který národ nebo která společnost měla ve všech dobách všecko? Vizme Italii a Francii, Španělsko a Portugalsko, že pozdě v nich povstali Tasso, Racine, Ludvík z Leonu, Camoens a j. Vizme Spojené státy severoamerické, které zlomivše okovy po století svobody a neodvislosti přece neměly nikoho, kdo by důstojným byl zástupcem básnického epického.

Jestliže ve všech staletích nejsou křesťané nebo duchovní v čele všech vědeckých prací, má Draper uvážiti osvědčené slovo básníkovo: non omnia fert omnis tellus.

86. Draper sám praví o mahomedánech »že nižší třída muslimská chovala fanatické záští proti učení«.¹⁾ Ohledně vzdělanců připomeneme znova, že vědomosti své z největší části obdrželi od podmaněných národů, od vzdělanosti indické a visigotské, a že nevynalezli nic pamětihoného ani ve vědách, ve kterých vynikli. To jsme dokázali, ale poněvadž Draper znova lichotí Arabům a tupí katolíky, chceme odpověděti na tato lichocení pro vynálezy, které jim připisuje.

»Vypočítali rozměry země.« Není pravda; první, kdo vypočítal rozměry země, podle soudu učených byl opat Picard, chlouba katolické církve.

»Sestavili katalogy všech viditelných hvězd na nebi, dávají cí hvězdám větší velikostí jména, která dosud mají na našich mapách a globech.«

¹⁾ Draper, česk. překladu str. 182.

Na našem globu mají hlavní hvězdy, mezi nimiž některé jsou první velikosti, jména ku př. Sirius, Artur, Regulus, Polux, která nezní po arabsku, ovšem jmenují se některé Belteguse, Aldebaran a Altair, ale nejsou to všecky hvězdy.

»Určili pravou délku roku.« Pravou délku roku určil papež Řehoř XIII. s pomocí katolických hvězdářů.

»Vynalezli ký vadlové hodiny,« ale nechali Huygensovi¹⁾ ještě mnoho a mnoho práce.

»Objevili astronomický lom světla, ... stanovili zakřivenou dráhu paprsku světelného procházejícího vzduchem, vysvětlovali tím tvar měsíce a hvězd v horizontu a a proč vidíme tyto hvězdy dříve, než vyjdou, i potom, když zapadnou.« V čem podstatně liší se všecky tyto objevy? Jsou více, než jediná snadná věc?

»Měřili výšku obalu vzdušného;« mělo se říci, že snažili se změřit výšku atmosféry, nebo ani dnes nezná se přesně výše atmosféry, ačkoli děly se pokusy, o nichž se mahomedánům ani nezdálo.

»Vystavili první astronomický ústav v Evropě.« Ale nic více za celých třináct set let.

A co činí nyní mahomedáné pohřízení pouze v barbarství? Kdežto církev má učence ve všech staletích a ve všech oborech, které se pěstují, znali mahomedáné něco z přírodopisu a básničtví po krátkou dobu, když naučili se tomu od podrobených národů, a nyní jsou k hanbě Evropy.

Ale přece nějaká chvála Draperem mahomedánům udílená by nám scházela.

»Chalif al-Mamun smlouvou s císařem Michalem III. obdržel kopii Ptolomeovy Syntaxe. Dal ji hned přeložiti do arabskiny. Stala se najednou velikou autoritou arabských astronomů.«²⁾

¹⁾ Christian Huygens, nizozemský matematik a fysik, žil 1629–1695.

²⁾ Draper, česk. překladu str. 200.

Dvakráté opakuje chválu učeného chalifa, ale ani v nejmenším nepochválí řeckého panovníka. Jest to zvláštní: sbírám vytrvale a horlivě rukopisy a starobylé vzácné věci, a když mne někdo žádá o opis některého velmi vzácného rukopisu, zasluhuje více chvály než já. To není jen jediný případ nedůslednosti, s jakou se chová Draper ke katolíkům.

87. Přese vše podkuřování hvězdářům arabským vysvítá přece z toho, co jsme uvedli, že měli za předního učitele Ptolomaea, a to znamená, že vzhledem k soustavě planetární a oceanu byli na též stupni jako křesťané. Mohlo být jináče? Sami katolíci měnili tehdy své názory, byly-li jiné soustavy důkladnější a pravidivější. Abych to dokázal, uvedu stať, kterou Draper vynechává, z výtečného spisovatele arabského Xerize Al-Edrisi¹⁾: »Nikdo nemohl zjistit něčeho o oceánu pro nesnadnou a nebezpečnou plavbu, hluboké vody a časté bouře, z bázně před velikými rybami a silnými větry. Ale nalézá se v něm mnoho ostrovů, některé obydlené, jiné liduprázdné. Není námořníka, který by se odvážil přeplaviti ocean, a jestli některí po něm se plavili, pluli jen kolem břehů. Vlny oceánu narázejí na sebe jako hory vysoké a neroztříšťují se, nebo jinak bylo by možno jimi proplouti.« Zdá se mi, že by touto cestou nepřišli k protichodcům, a že tato mluva arabských učenců v století dvanáctém mnoho se nelíší od sv. Augustina a Laktancia.

Některí španělskí dějepiscové Indie počínají zmínkou o praobyvatelích indických a vysvětlováním nauk starých filosofů bud' ohledně kulovatosti země, bud' o protichodcích a jiných věcech podivných z neznámých krajin. Garcia ve svém pojednání »O původu Indů« uvádí mnoho a mnoho citátů, a Torquemada ve své knize »Monarchia Indiana« rovněž je posuzuje a tvrdí, že všichni starí kosmografové psali příliš pošetile a jestli některý pronesl něco, co pravdou se býti ukázalo, byla to přece jen domněnka bez důvodu a podkladu. Dr. Ludvík Delgeur v prvním článku svém

¹⁾ Description de Espana por Xeriz Al-Edrisi, přeložil Conde. Madrid, 1799.

o »Kosmografii Řeků« praví: »Nejen nevzdělanému množství, nýbrž i učeným, básníkům, filosofům a dějepiscům byla země po dlouhý čas jen planinou více méně rozsáhlou a na všech stranách vodami obklopenou.«¹⁾ Opakuji znova a tisíckráté bych řekl: když všichni učenci za starodávna tak smýšleli, kdo může bez ostyku posmívat se slavnému biskupovi Hipponskému, ctihonárnému Bedovi a jiným spisovatelům křesťanským, že pronášeli názory podobné názorům nejslavnějších mužů své doby?

Soudíme, že v této první části o tvaru země není žádného důvodu k obviňování naší víry, a dokážeme to v následujícím odstavci ještě podrobněji, pojednávajíce o slavných mužích, kteří nás poučili o tomto oboru vědeckém.

§ II. Tři velké plavby. Kolumbus, De Gama, Magellan.

88. »Otázka o tvaru země byla konečně uklizena třemi plavci: Kolumbem, De Gamou a především Ferdinandem Magellanem.«²⁾

Byli tito slavní mužové následovníky Mahomedovými? Když rozrešili tak důležitou otázku, musili zapřít svou víru křesťanskou? Vzešla z toho veliká sláva pro katolický a jeho přívržence a bezbožní lidé marně snažili se ji zastíniti zvláště zatemňováním života Kolumbova, tohoto velikána lidských podniků.

Draper nerozumí dvěma věcem ohledně slavného Janovana: studiím a rozmluvám, které mu vnučily velkou tu myšlenku, a pomoci, které se mu dostalo k uskutečnění jeho záměrů.

89. V příčině prvého praví, že mahomedáne rozšířili nauku o kulatém tvaru země po celé západní

¹⁾ »Non seulement pour le voulgaire ignorant, mais aussi pour les savants, les poetes, les philosophes, et les historiens la terre resta longtemps une plaine plus ou moins étendue et entourée d'eau de toutes parts.« Revue des questions scientifiques, 1. vol. pag. 252.

²⁾ Draper, česk. překladu str. 201.

Evropě, kteráž prý, jak se může předpokládati, nebyla bohoslovci příznivě přijata.

»Když Janov byl už na kraji záhuby, připadlo některým námořníkům, kdyby byl tento názor (kulatost země) správný, že by bylo lze obnoviti dřívější obchod. Loď plující užinou Gibraltarskou na západ po Atlantickém oceanu jistě by dospěla do východní Indie... Mezi janovskými plavci, kteří se zabývali těmito myšlenkami, byl Krištof Kolumbus.

Vypravuje nám, že spisy Averroovy obrátily jeho pozornost na tento předmět, než mezi jeho přáteli byl Florenčan Toscanelli, který upoutal jeho pozornost k astronomii a stal se obhájcem kulovité polohy země. V Janově samém potkával se Kolumbus s malými pobídkaři; strávil mnoho roků tím, že se pokoušel upozorniti na své pokusy rozmanitá knížata.«³⁾

Kulovatý tvar země, první to a hlavní příčina myšlenky Kolumbovy, byl uznáván Ptolomeem, knížetem zeměpisů arabských i křesťanských, který dle slov Draperových více vážnosti zasluhuje než ti, kteří ho předešli, a ti, kteří po něm nastoupili po dlouhý čas. Tak vidíme ve spisech Kolumbových, že opět a opět opírá se o názor Ptolomaeův.⁴⁾

Různí spisovatelé vysvětlili důvody, na kterých Kolumbus odvážný záměr svůj stavěl, a nejlépe ze všech syn Kolumbů Ferdinand, který sepsal životopis svého otce čerpaje hojně z jeho zápisů a listův. Z Ferdinandova spisu vybírá je Irving,³⁾ nejúplnejší životopisec Kolumbův; rovněž o nich pojednává slavný kronikář Antonín Herrera⁴⁾. Tyto důvody dají se shrnout:

¹⁾ Draper, česk. překladu str. 202—203.

²⁾ »Vždycky jsem četl, že svět, země i voda, jest kulatý, a vážnost i zkušenosť, kterými Ptolomeus a jiní dokazovali tuto polohu... Ptolomeus a jiní učenci, kteří popisovali tento svět, věřili, že jest kulatá.« — Třetí cesta Kolumbova, poslaná králi.

³⁾ Irving, Historia de la vida y wajes de Christóbal Colón, kn. I. hl. 5. přel. José García de Villalta (Madrid 1838).

⁴⁾ Ant. Herrera, Historia de las Indias Occidentales, de-kada I., kn. I., hl. 2 a 3.

nouti ve tří hlavní; první: kulovatý tvar země; druhý: význam kosmografů; třetí: nejasné zprávy plavců.

Ze spisovatelů, kteří Kolumbovi vnučili takovou myšlenku, dlužno jmenovati Aristotela, Plinia, Seneku, Mellu a Cicerona podle mínění všech učenců, ale ani jediný z nich nejmenuje spisovatele mahomedánského. Neděje se to proto, že by o mahomedánských spisovatelích Kolumbus nebyl věděl, nýbrž právě že jim nedával přednost. Jak může tedy psáti Draper, že *Kolumbus sám v y p r a v u j e, že spisy Averroovy obrátily jeho pozornost na tento předmět?* Zdá se nám, že se tím chce vznešená myšlenka Kolumbova přičisti Averroovi. Kdyby tomu tak bylo, zajisté Kolumbus sám by byl o tom zprávu dal, anebo syn jeho. Draper neudává místa, na kterém to slavný cestovatel vypravuje. — Jednu stař jsem našel, ve které se Kolumbus zmiňuje o Averroovi, a jest zajímavovo, jakým způsobem to činí. Ve zprávě o třetí cestě své praví: »Plinius píše, že moře a země tvoří kouli... Aristoteles praví, že tento svět jest malý a že jest vody velmi málo, a že možno snadno ze Španělska do Indie se dostati, což potvrzuje Averroes a zastává kardinal Petr Alliacký pravě, že Aristoteles mohl znáti mnoho věcí neznámých z ohledu na Alexandra Velkého a Seneka z ohledu na císaře Nerona, Plinius pak vzhledem k Římanům, kteří mnoho peněz a lidí obětovali a pilně vyhledávali známosti skrytých věcí světa a seznamovali s nimi národy. Tento kardinál více se jich váží, než Ptolomaea a jiných Řeků a Arabů.« Znamená to, že ho upozornil Averroes, anebo ho staví s kardinálem za všecky citované? Kdyby to Aristoteles tvrdil, Averroovi nezbývalo by, leč opakovati to, ale proč by zvláště zaujal pozornost Kolumbovu, těžko vysvětliti. Averroes skoro ničeho nenapsal ze zeměpisu, byl mahomedán a nevřec a to dostačilo v těch dobách víry, aby horlivý Kolumbus nebral si ho za podporovatele své myšlenky.

Syn Kolumbův, Ferdinand, v životopise svého otce zvláště uvádí spisovatele, kteří pohnuli Kolumba k velikému pokusu. Mezi těmito spisovateli uvádí Ptolomea, Marina, Strabona, Alfragana, Aristotela, Se-

neku, Plinia, Solina, Marka Pola, Jana z Mandavily, Petra Alliackého, Julia Kapitolského, Pavla Fysika, učitele Dominika Florenckého, současníka Kolumbova, Martina Vicente, Petra Correa, Antonína Leme a Petra Velaska. O Averroovi ani zmínky.¹⁾

90. Když uvedl svůj první důvod, ví Draper, co nejvíce působilo k tomu, aby se podnikla plavba směrem západním. Šťastný omyl, jak vysvítá z dříve uvedeného citátu, kterým chtěl dokázati Kolumbus, že Asie tak na východ se šířila, že kdo západem tam se ubíral, brzo na pevninu se dostal.²⁾

Kolumbovi záleželo na tom, aby přesvědčil krále a královnu; než, kterak mohl při tom pomýšleti na spisovatele mahomedánské, když ve svých zeměpisech neoznačovali vzdálenosti a všechni stejně smýšleli, jako svrchu citovaný Al-Edrisi? Massoudi, Ibn-Haukal, Abulfeda, El-Bakuy, Alfragano, Ibn-Batuta, nejlepší arabští zeměpisci, mohli psáti o krásách země, popisovati Arabii, Judsko, Evropu a severní Afriku, ale o západu a o krajích západních nikdo nemohl nicého zjistiti.³⁾

91. Zdá se, že teprve při odchodu z Janova uzrála v Kolumbovi veliká myšlenka, ano i vlasti své činil návrhy vzhledem k tomu. Ani biskup Giustiniani ani Gallo, první jeho životopisci, ani Ferdinand Kolumbus nedávají nám žádné zprávy o jeho vychování a mladosti, leč to, že naučil se brzo čísti a psáti, kresliti a latinské mluvnici, v Pavii se pak učil geometrii, zeměpisu, hvězdárství a plavectví. Domníváme se, že se oddal námořnictví záhy, byť bychom neznali osudů

¹⁾ Mezi těmito jediný jest Arab, Alfragano, a více křesťanů ze středního věku. Tím dokázáno, že před 15. stol. byli v křesťanství zeměpiscové, a to takoví, kteří Kolumbovi vnučili tak vznešenou myšlenku.

²⁾ »Velkým dílem za zdárný výsledek této výpravy dlužno děkovati dvěma omylům: domnělé velikosti Asie k východu a malému objemu země. Obě ty mylné domněnky byly myšlenkami velikých a učených filosofů, bez nich Kolumbus sotva by se byl odvážil k takovému podniku.« Irving, l. c., sv. I., kn. I. kap. 5. str. 107.

³⁾ Al-Edrisi, cit. v předchozím §. na str. 207.

jeho, až se s ním shledáváme v Lisabonu, kamž přišel kolem roku 1470 v stáří 35 let. Příchod jeho do Lisabonu byl proň šťastnou náhodou. Tenkráte Portugalci konali výpravy do neznámých krajin a kníže Jindřich Portugalský založil zeměpisnou akademii, doufaje, že se mu podaří jeho zamílovaný sen, totiž obeplouti břehy Africké. V námořní škole, dle svědectví Irvingova,¹⁾ soustředily se vědomosti zeměpisné a námořní a se stavěny v sporádaný celek. Zvláště zlepšen způsob mapování. Kompas mezi Portugalci rozšířen a dodal námořníkovi odvahy. Objevy Portugalců obdivem naplnily století patnácté a Portugalsko, ač bylo malou zemí, přece rychle postoupilo mezi země nejprvnější. Cizinci ze všech krajin hrnuli se do Lisabonu puzeni zvědavostí, aby se zevrubněji dověděli o podniknutých výpravách. V Lisaboně pojhal Kolumbus za manželku Filipinu Moňis z Palestrella, dceru Bartoloměje, zámožného námořníka, jehož zkušenosti byly jako poklady, jak praví tentýž dějepisec Irving, neboť tchán často plavil se do Guiney a žil také na ostrově nedávno objeveném. Každým novým nálezem myslí všech se vzněcovaly; báje starých jako Platonova Atlantida a země šťastná a blažená zdály se oživovati. Nelřeba líčiti dojem, jaký vše to činilo na podnikavého ducha Kolumbova. Syn jeho Ferdinand praví, že vše to srovnával, a znova začal obírat se zeměpisci rozbíraje jejich domněnky a srovnávaje je s novými výzkumy a s vlastním pozorováním.

Zamýšlel podniknouti cestu do Indie západem a přítel jeho Toscanelli v r. 1474 potvrdil ho v té myšlence a poslal mu mapu Ptolomaeovu, opravenou Markem Polem. »Toto dílo Benátčanovo jest pravým klíčem k mnohým událostem ze života Kolumbova,« praví Irving.²⁾ Užití astrolabia v plavecktví, jímž námořníkovi udávala se zeměpisná šířka, bylo kompasu důležitou pomůckou, tak že mohl konati cestu s větší jistotou. Kolumbus tehdy přesvědčen pevně o možnosti provedení svého plánu, maje se za nebeského posla,

¹⁾ Irving, I. c., sv. I., kn. I., kap. 3., str. 77 nn.

²⁾ L. c., p. 118.

aby zanesl křesťanskou víru až do nejvzdálenějších krajin, a naleznuv i v Písmě sv. prorocovti o podniku svém, předstoupil před Jana II., krále portugalského, s prosbou za pomoc a přízeň. Když jeho prosby nedbáno, obrátil se do Janova, Benátek a Anglie prostřednictvím svého bratra Bartoloměje, žebráje — jak se pravilo — o několik karavel, za něž sliboval svět. Nenalézaje nikde pomoci, obrátil se z Italie do Španělska, kde vládla tehdy knížata příjmim katolická. Se synem svým Diegem přistál u břehů Andalusie a kráčel ke klášteru františkánskému, kde prosil za sousto chleba a za vodu pro své útlé dítě...

Ale to týká se již druhé části odstavce a jest dlužno slyšeti Drapera, abychom opravili tím lépe jeho chyby a doplnili mezery. Z toho, co bylo praveno, vyvíta, že Kolumbus vznešenou myšlenku svou čerpal ze starých spisovatelů, z výzkumů portugalských a mapy Pavla Toscanelliho, z cestopisů Marka Pola a Mandevilla, ale žádný z mohamedánských spisovatelů té myšlenky mu nevnukl.

92. »V Janově samém potkával se Kolumbus s malými pobídkami, strávil mnoho roků tím, že se pokoušel upozorniti na své pokusy rozmanitá knížata. Jeho záměr prohlásili špatnější¹⁾ církevníci za nenáboženský a odsoudili jej na sněmu v Salamance; jeho pravověrnost byla vyvracována názory Pentatechu, žalmů, proroků, evangelij, epištol, a spisy Otců sv. Chrysostoma, sv. Augustina, sv. Jeronyma, Řehoře, Basilia a Ambrože.

Konečně vybídnut španělskou královnou Isabellou a podstatně podporován bohatou plaveckou rodinou Pinzonů z Palosu, z níž někteří členové byli s ním osobně spřáteleni, vyplul 3. srpna 1492 s třemi malými loďmi z Palosu.²⁾

Draper představuje nám nejprve Kolumba ve Španělsku, an sněmu v Salamance vykládá záměry

¹⁾ Anglický original Draperova díla mluví na straně 161 o »the Spanish ecclesiastics« — o »španělských« duchovních a nikoliv, jak český překlad na str. 203 dí, o »špatnějších« církevních. Pozn. red.

²⁾ Draper, česk. překladu str. 203.

své. Než viděli jsme, kterak nešfastný Kolumbus, bohatý záměry a vědou, ale chudý, u dveří kláštera františkánského prosil za almužnu pro svého synáčka. Převor Jan z Marcheny na štěstí v tváři onoho žebráka vyčetl více, než rysy ubožáka. Rozhovořili se a podle slavného rčení »náboženství porozumělo genioví«. Nejen chléb a vodu, nýbrž duši, život a srdce dal dobrý františkán slavnému plavci. Sám si vzal na starost Diega, synáčka Kolumbova, a s odporučením bratra Ferdinandovi de Talavera, zpovědníku královny, razil mu cestu ke dvoru.

Ale tehdy byli zabaveni dobýváním Granady a proto bylo jistě neobyčejno v takové době vyslyšeti chudého a neznámého dobrodruha, a to tím více, že bylo dlužno zkoumati jeho záměry, které k uskutečnění svému potřebovaly mnoho nákladu, kdy země byla chudá a bylo třeba peněz na válku proti Maurům.¹⁾ Král nařídil přece bratru Ferdinandovi, aby svolal sném, na němž by taková zkouška provedena byla učiteli písemnictví a zeměpisu. Sném konal se v Salamance a sezení odbývala se v síni kláštera dominikánského, jehož bratři starali se o všecky potřeby Kolumbovy.

»Litovati jest, že se nezachovaly zápis y o disputacích v kláštere sv. Štěpána, abychom mohli posouditi stav astronomických a matematických věd na universitě v Salamance ve století XV.«²⁾

»Náboženství a věda byly tehda ve Španělsku co nejúzeji spojeny, poklady věd byly nahromaděny v klášterech a stolice učitelské byly obsazeny učenými mnichy.

»Doba tehdejší vyznačovala se oživením písemnictví a ještě více horlivostí náboženskou, tak že Španělsko vynikalo nad ostatní země křesťanské náboženským zápalem V takové době shromáždili se učitelé astronomie, zeměpisu a matematiky a jiných vědeckých odvětví, hodnostáři církevní i jiní učení církevníci, aby zkoumali novou theorii Kolumbovu.

¹⁾ Muñoz, Hist. del Nuevo Mundo, kn. II. str. 57.

²⁾ Muñoz, l. c., str. 58.

»V ypravuje se, že když počal mluviti o základech svého učení, jedině bratří od sv. Štěpána ho poslouchali,¹⁾ poněvadž více vynikali vědeckými vědomostmi nad ostatní členy university. Ostatní, zdá se, že trvali na stanovisku neústupném.« — Pověst zachovala rozmanité směšné námitky, jednak ohledně nedobře porozuměných míst Písma sv., jednak o protichodcích a jiných věcech. »To jest důkazem nejen nedokonalosti onoho ústavu, nýbrž také vědecké nevyspělosti těch dob. Jest pravděpodobno, že jen málokterí takové námitky činili, kteří zabývali se pouze bohoslovím, a že jiní vážnější měli důvody, které důstojný byly slavné university.«²⁾

O tom, co dalo se v Salamance, ví se jen z pověsti a doslechu. Ale považuji rozmanitá ta zdání a domněnky za pravděpodobné. Jen ten, kdo by úplně neznal doby, ve které se to událo, očekával by příznivější výsledek. Proti utkvělým ideám a zakořeněným názorům těžko dá se dodělati na první náběh vítězství. Vzpomeňme sv. Pavla na areopagu Athenském, jakého se tam Bohem osvícený a nadšený apoštol dodělal vítězství. Ona scéna, tak krásně ve Skutcích apoštolských vylijená, jest obrazem, čeho lze v podobných případech očekávat. — Někteří uvěřili, jiní odesli pravice, »poslechneme tě jindy.« Nesmí se zapomenouti, že Kolumbus teprve po nezdařeném pokusu v Portugalsku představil se snemu v Salamance, že ho nedbali ani v Benátkách ani v Italii ani v Anglii; i budeme-liž jen obviňovati onen sném, že v něm pronesena některá zastaralá námitka, ale kde konečně byl vyslyšen, a zapomeneme na Portugalce, kteří se zabývali podobnými studiemi a výpravami?

Dnes, když tak posuzujeme dávné události a chlubíme se moderním pokrokem, přál bych si, aby všichni, kterým nějaký vynález v mysli uzrál, obrátili se na některé osvícené vlády s prosbou o pomoc. Byli by vždy vyslyšeni?

Netřeba se tedy děsiti, že bohoslovci ze Salamanky málo se vyznali v zeměpisu.

¹⁾ Irving, l. c. str. 179. nn.

²⁾ Irving, l. c. str. 183 nn.

Sněmem — koncilem nazývá se schůze pouze biskupů za účelem posvátným shromážděných, v níž předsedá nejvyšší hlava Církve sama nebo skrze zástupce své a potvrzuje jednání sněmovní.

Nebyla tu odsouzena nauka, ač se Kolumbus toho obával, když slyšel námitky bohoslovné. Podle Irvinga¹⁾ dlužno připomenouti podle spravedlnosti, že odpověď Kolumbova velmi zajímala zkoumatele jeho, a zvláště dominikán P. Diego Deza, učitel bohosloví, ujal se vči jeho a celým vlivem svým utišil slepu horlivost svých druhů.

Kdo pravdy nepíše, snadno si odporuje. Vzpomíná Draper na ústav, který před nedávnem byl zaveden v Kastilii, aby očistil zemi křesťanskou od haeretiků? Odsoudili Kolumba jako haeretika? Jak se to tedy srovnává se zápalem a nadšením Torquemadovým? Ať nelíčí tedy tohoto jako nestvůru nebo Kolumba zavrženého jako haeretika. Div divoucí, že se nevynalezla nějaká povídačka o vězení Kolumbově! — »Poněvadž žádná strana nemohla uvésti přesvědčivých důkazů, není divu, že nevědomí trvali na svých předsudcích, učení pak bud' odročili svůj soud nebo se v soudu rozcházeli. — I rozdvojení i nadšení stoupenců zjednalo celému záměru jména a rozmnožilo počet ochránčů. Kolumbus nebyl více považován za snílka, nýbrž za původce plánu vedoucího k dobru říše. Z toho důvodu byl přidělen k družině královské a dostalo se mu výhod, kterých požívali dvořané.«²⁾

Než dobývání Granady se prodlužovalo a Kolumbus rozmrzen dlouhým čekáním chtěl odejít ze Španělska, a proto odebral se do Rabidy pro svého syna, kterého opatroval P. Marchena. Ale tento věrný přítel novou nadějí naplnil duši Kolumbovu a pohnul ho, aby neustával prositi a naléhati na dvůr královský. Po dobytí Granady konečně na přímluvu královny vyslyšena prosba Kolumbova, a poněvadž nedostávalo se peněz, královna sama obětovala své šperky.

¹⁾ L. c., str. 190 nn.

²⁾ Muñoz, l. c., str. 59 n.

93. A když připravovaly se malé lodi (karavely) v přístavu Paloském, nedostávalo se odhodlaných námořníků k tak odvážné výpravě. Horlivý guardián z Rabidy nadšeným slovem svým pohnul námořníky, aby s Kolumbem dali se na cestu. Rovněž příklad a důvěra Pinzonů přispěly k uskutečnění výpravy.¹⁾

Jednou z nejhlavnějších pohnutek k výpravě bylo Kolumbovi rozšíření křesťanské víry; také Isabella tím horlivěji přispěla k tak spasitelnému podniku, pobádána náboženskou horlivostí. Celá tato výprava s výsledky tak neočekávanými byla výlučně plodem civilisace křesťanské. — Dne 12. října 1492 vztyčil Kolumbus kříž a prapor Ferdinandův a Isabellin na ostrově San Salvador, a padnul na kolena libal novou zemi, vzdávaje díky Všemohoucímu. —

Jest mi lito, že o jiných výpravách mohu jen krátce se zmínit.

94. Ale to aspoň je útěchou, že výpravy Gamova a Magellanova nedávají nepřátelům Církve žádné příčiny k žalobám. První objel mys Dobré Naděje na lodi, jejíž vlajka ozdobena křížem, kdežto druhý pod ochranou kříže a kastilské vlajky přeplul ohromný Tichý ocean. Magellan slavně zemřel na jednom z ostrovů Filipinských a nikoliv dle Drapera na souostroví Ladronském. Tam byl mu augustinianem P. Benediktem Perezem postaven pomník. Loď »Santa Victoria« z loděstva Magellanova první obeplula svět k nebynoucí slávě křesťanské víry a španělských praporů.

Byla-li otázka o tvaru země definitivně rozrešena třemi námořníky, Kolumbem, Gamou a Magellanem, kteří všichni byli křesťané, podporovaní křesťanskými knížaty a kteří hlavně zamýšleli rozšíření katolickou Církev, tážeme se, co vyplývá proti našemu náboženství z vypravovaných objevů a nálezů vědeckých?

§ III. Objevy Koperníka, Galilea a Giordana Bruna.

95. »Takový byl výsledek sporu o tvaru a velikosti země. Zatím co ještě byl nerozhodnut, nastá-

¹⁾ Ibidem, p. 68.

val spor s důsledky vážnějšími. Byl to konflikt o postavení země ke slunci a planetárním tělesům.

»Koperník (nar. r. 1473 v Toruni) dokončil okolo roku 1507 knihu »De orbium celestium revolutionibus«.

»Cestoval ve svém mládí do Italie, věnoval svou pozornost astronomii, a učil se matematice v Římě. Na základě důkladného studia systému Ptolemejského a Pythagorského dospěl k závěrku, který byl na prospěch tohoto. Věděl dobré, že jeho učení jest úplně v odporu se zjevením a předvírá, že by naň uvalilo církevní trest, vyslovil se opatrným, apologetickým způsobem.«¹⁾

K tému Draperovým rádkám dlužno přičiniti opravy a poznámky. Koperník po ukončení studia latiny, řečtiny, filosofie a mediciny oddal se úplně matematice, která se mu vzdycky líbila. — Vyúčen v matematice a astronomii toužil poznati osobně slavného astronoma Regiomontana, i vydal se na cestu do Italie asi v r. 1496. V Bologni konal některá pozorování astronomická s Dominikem M. Novarou, jemuž líbila se jeho živost a dobré vlohy. Potom cestoval do Říma a tam vesel v něžné přátelství s Regiomontanem a obdržel stolici učitelskou. Tak pokračoval několik let, konaje při tom svá pozorování, neboť hlavou vírlila mu již domněnka o tom, že slunce jest středem planet a země že se pohybuje. — Obohacen vědomostmi, vrátil se domů, kde mu strýc jeho, biskup Wormský, udělil kanonikát.

Po delší dobu, praví Gassendi, rozděloval si denní čas, jednak konaje povinnosti církevní, jednak lékařskou radou chudým nemocným pomáhaje, jednak oddávaje se svým zamilovaným pracím. Kolem r. 1507 počal psáti svou theorii, ale poznávaje, že jest mu třeba opětovných pozorování, aby ji dokázal, otálel léta, pozor dávaje na výzkumy svých přátel. Konečně přesvědčen, že má dosti důkazův, ukončil velkou knihu »De revolutionibus orbium coelestium« během r. 1530, tedy o 23 léta

později, než jak udává Draper. — Theorie Koperníkovy byly na observatořích a v síních universitních známy a kniha byla s netrpělivostí očekávána. Ale opatrný a pokorný kanovník snažil se co nejvíce dílo své opraviti, než by veřejnosti odevzdal tak novou a podivnou domněnku. Konečně na naléhání kardinála Schönberga dovolil svému příteli a žáku Rhaeticovi, aby dílo jeho dal do tisku. Jest známo, co to jest, mluviti lidem cizou řečí. Když zaslechl různé posměšky, chtěje chrániti se proti ledabylým a povrchním nájezdům, věnoval svou knihu učenému papeži Pavlu III. — V tom věnování praví doslově: »Aby učení i neučení poznali, že nebojmí se žádného soudu, raději připisují tyto výzkumy své Tvojí Svatosti než komu jinému. Nebo i v odlehlém koutě světa, kde žiji, velice vážena i tvá důstojnost i záliba ve všech odvětvích literatury i matematiky, tak že se naději, že svou vážností snadno potlačíš horlení pomluvačů, byť i přísloví pravilo, že není léku proti uštknutí udavače.«¹⁾

Jak může Draper tvrditi, že Koperník knihu svou ukončil r. 1507, kdy mu bylo teprve třicet let? Vždyť sám praví, že dílo jeho bylo výsledkem studií dlouhých let. — To konečně mu promijím, ale hrozná jest pomluva, ličiti šlechetného kanovníka jako bídného pokrytce. Věděl dobré, že jeho učení jest úplně v odporu se zjevením... a to již v r. 1507! Jakou víru měl tento kněz, kterého životopisci ličí jako zbožného až do smrti, jako obhajce církevních práv proti německým rytířům a jako horlivého správce statků uprzedněného biskupství? Jestli obával se trestu církevního, proč se dal přemluviti

¹⁾ »Ut vero pariter docti atque indocti viderent, me nullius omnino subterfugere iudicium, malui tuae Sanctitati, quam cuique alteri has meas lucubrationes dedicare: propterea quod et in hoc remotissimo angulo terrae, in quo ego ago, ordinis dignitate et litterarum omnium atque mathematices etiam amore, eminentissime habearis, ut facile tua authoritate et iudicio calumniantium morsus reprimere possis; etsi in proverbio sit, non esse remedium adversus sycophantae morsum.« Ad Sanctissimum Dominum Paulum III. Pont. Maximum [Nicolai Copernici] praefatio in libros revolutionum. Basileae ex officina Henrici Petrinae, 1567, mense Septembri.

¹⁾ Draper, česk. překl. str. 210 n.

kardinálem Schönbergem? Kterak mohl věnovati knihu svou papeži, nejvyššímu soudci ve věcech víry?

Takové jsou dějiny konfliktů mezi náboženstvím a vědou; jak jsme již vícekrát poznamenali, jsou to dějiny vlastních odporů samého Drapera.

96. Právě od polovice století patnáctého praelatové římští znali a cenili učené astronomy, obhajce pythagorejských teorií o pohybu země. Mikuláš Cusanský, znamenitý bohoslovec na sném basilejském, věnoval svou knihu, první to, v níž podobné názory se zastávaly, kardinálovi Cesarinimu, a Mikuláš V. jmenoval ho r. 1448 kardinálem; vázili si ho také papežové Kallixt III. a Pius II. Papež Pavel III. byl také velmi zběhlý v matematice a astronomii. Před Koperníkem vydal Calcagnini tiskem jakési jádro soustavy slavného kanovníka s nadpisem: »Quod coelum stet, Terra autem moveatur.« Pavel III. nejen že nestihal spisovatele, nýbrž vyznamenal ho dopisem, v kterém na jeho dával svůj obdiv nad pokrokem jeho ve filosofii. Proč by se byl Koperník obával praelátů římských, jak chce tvrditi Draper? Klement VII., obklopen dvorem svým a jinými vznešenými osobami, s tak velikou blahovůlí poslouchal Alberta Vidmantarta, šířitele teorií Koperníkových, an vykládal je obšírně v zahradách vatikánských, že při odchodu svém daroval hvězdáři vzácný řecký kodex »de sensu sensibili« od Alexandra Afrodisia a poctil ho mimo to názvem domácího tajemníka.

Tyto úvahy a důkazy pohnuly Tiraboschiho, váženého spisovatele, že napsal rozpravu, v níž r. 1793 dokázal, že až do doby Galileovy nikde a od nikoho nebyli obhajcové soustavy Koperníkovy tak čteni a váženi jako v Římě od římských papežů.¹⁾ Ano ještě r. 1617 na uprzedněnou stolici astronomie na universitě v Bologni povolán slavný Jan Keppler, známý zastance Koperníkův.

Draper praví dále, že odsoudili Koperníka jako haeretika; ale tu dlužno nám obrátiti se ke Galileimu,

¹⁾ Tiraboschi, Storia de la Letteratura italiana, tom. VIII. pag. 383 Modena, 1793.

poněvadž při vypravování o osudech Galileiho o tom se zmiňuje.

97. Galileo Galilei.

K úžasu všech, kdož pozorně sledují objasňování processu Galileiho v knihách a revuích, uvádím nyní vypravování Draperovo, psané ovšem opět bez důkazů a citátů.

»Tyto a mnoho jiných teleskopických objevů (mluví o dalekohledu, satelitech Jupiterových, fasích Venuše . . . a hvězdách neviditelných pouhým zrakem) potvrzovalo pravdivost Koperníkovy theorie a působilo bezměrnou starost církvi . . . Galileo byl obviněn z klamačství, kaciřství, rouhačství a nevěry. S úmyslem obranným adresoval jeden list abbé Castellimu tvrdě, že Písmo nikdy nechtělo být vědeckou autoritou, nýbrž jenom morálním průvodcem. Tím se však ještě zhoršil stav věcí. Galileo byl předvolán před svatou inquisici jsa obviňován, že učil, že se země pohybuje okolo slunce, nauky to, která se »úplně příci Písmu«. Bylo mu nářízeno odvolati tuto heresi, jinak že bude uvězněn. . . On pak věda dobrě, že pravda nemá potřebí mučeníků, přistoupil k žádanému odvolání a slibil, co se od něho žádalo.

»Po šestnácté roků měla církev pokoj. Ale r. 1632 odvážil se Galileo uveřejnit své dílo nadepsané »Systém světa«, jež se zabývalo obraňováním nauky Koperníkovy. Byl znova předvolán před inquisici do Říma a žalován tam pro tvrzení, že se země otáčí kolem slunce. Bylo mu oznámeno, že uvalil na sebe trest za kaciřství. Na kolennou kleče a ruce maje položeny na bibli byl nucen odpisáhnouti a prokleti nauku o pohybu země . . .

»Pak byl uvržen do vězení a tam se s ním zacházelo s nemilosrdnou přísností po deset let jeho života a odepřen mu i pohřeb v posvěcené zemi. Je správno to, co potřebuje ke své podpoře tolik klamu, tolik barbarství?¹⁾

¹⁾ Draper, česk. překladu str. 214—216.

»Zdali Bůh potřebuje vaši lži, abyste za něho mluvili lsti.?«¹⁾

Světla, mnoho světla a studií, pravíme my kato-lici, potřebuje pravda; a v případě, o kterém jednáme, se to právě stalo.

»Církev nevědomostí napadená (neboť trvati na obžalobách jest svědectví neznalosti dějin) zvítězí na celé čáre, odevzdávajíc veřejnosti a dějinám všecka svá akta, církev nemusí se báti pravdy dnes všeobecně známé.«²⁾

O málokteré otázce bylo za našich dnů tolik psáno, a přece není ještě vyčerpána, ale aspoň velice objasněna. Uveřejněn byl proces Galileiho a pokud možno dopisy osob, které účastnily se v něm, a svědectví těch, které to slyšely. Rozmluvy přírodozpytců, hvězdářů, bohoslovů, kardinálů a papežů té doby byly znova vydány a slyšeny od celé Evropy.³⁾

Draper psal před r. 1873, a v pomluvání církve nepříliš jsa úzkostlivým opsal nesmysly Renanovy. Čím zuřivěji psal, tím více to byly plané rány do vzduchu a zbytečně jen svou ruku namáhal, jako se stává slepým.

Především ukážeme podle pravdy osudy Galileiho v letech 1616 a 1633, abychom z toho vyvodili, zda otáčení se země kolem slunce odporuje naukám bohosloveckým čili nic. Tiraboschi se domnívá, že jest dokázanou věcí, že teorie pythagorejské od počátku, kdy v Římě se objevily, po celá téměř dvě století byly ve vážnosti. Co se tedy stalo r. 1616 v době Galileiho? — Neřeba nám připomínati neslychanou slávu, které si získal svými vynálezy a objevy Galileo, výtečný žák a dřívější novic kláštera Vallambroského. S velikým nadšením a obdivem uvítán byl ve věčném

¹⁾ Job, kap. XIII. v. 7.

²⁾ Epinois, *Les pièces du proces de Galileo*, Paris 1877, str. 21.

³⁾ Polybiblion v sešitě listopadovém v r. 1877 uveřejnilo článek »Bibliografie Galileiho«. Mimo 46 spisů, více nebo méně zevrubných, které uvádí, do 1840 čítá ještě do r. 1877 128 děl, a spisků. Z nichž hlavní jsou *Le opere di Galileo Galilei* (Filozofia), *El proceso original*, uveřejněný poprvé v r. 1867.

městě r. 1611. Jeho dalekohled a divy jím hlásané byly předmětem všeobecného obdivu. Uveřejněním dila »Nuntius sidereus«, v němž vykládal svůj systém potvrzující názory Koperníkovy, získal si nových následovníkův. Ale ovšem vystoupili také protivníci... V disputaci křížovaly se texty Písma z jedné i druhé strany; některým bylo třeba rozuměti doslově, jiným ve smyslu metaforickém. Nauka Galileova obžalována v Římě, a když tam tatáž půtna nastala, odevzdána celá věc svaté inquisici. Pozván Galileo, aby přišel do hlavního města křesťanstva; jiní praví, že sám přišel. — Jest zřejmo, poněvadž tu šlo o věc ryze filosofickou a fysickou, že žaloba byla nemístná, aniž mělo jí být všímáno. Ale táž věc stala se theologickou, když jedna nebo druhá these měla být zavržena nebo potvrzena slovy Písma.

Galileo snažil se zvítěziti nad svými soupeři a vrátili se slavně do Florencie. Psal abbému Castellimu a Kristině, vévodkyni Lothrinské, vykládaje text Písma ve smyslu metaforickém. Neúnavně mluvil v Římě a svou vědomosti a výmluvnosti získával mnoho přívrženců. Jeho přátelé ujišťují nás, že jednal vždy s neobyčejnou jemností a zdvořilostí. — Celý spor shrnoval se v otázce: Má se slovům biblickým, že *slunce vychází a zapadá atd. rozuměti doslově a podle obyčejného způsobu mluvení*, poněvadž se tak jeví smyslům? Círky přináleží vykládati smysl posvátných knih a známo jest také pravidlo sv. Augustina, že pokud nevyplývá nesmysl z doslovného výkladu, není příčiny, proč by se bible doslově nevykládala. Z toho důvodu bohoslovci v inquisici musili se tázati: »Jest dokázáno, že země se točí a nikoliv slunce? Jest nesmyslné říci, že slunce se otáčí? — Nikoliv, podle soudu samých astronomů. Tedy není příčiny opouštěti doslovny výklad písma. Vydati pak tento nález:

»Censura facta in S. officio Orbis, die Mercurii 24. Februarii 1616, coram infrascriptis patribus theologis.

Propositiones censorandae. Prima: Sol est centrum mundi, et omnino immobilis, motu locali.

Censura: Omnes dixerunt dictam propositionem esse stultam et absurdam in philosophia et formaliter haereticam, quatenus contradicit expresse sententiis Sacrae scripturae in multis locis, secundum proprietatem verborum et secundum communem expositionem et sensum Sanctorum Patrum et Theologorum doctorum.

Secunda: Terra non est centrum mundi nec immobilis, sed secundum se totam movetur, etiam motu diurno.

Censura: omnes dixerunt hanc propositionem recipere eandem censuram in philosophia et spectando veritatem theologicam ad minus esse in fide erroneam.

Potom kardinál Bellarmin z nařízení tribunálu zavolal Galilea do svého domu, kdež mu komisař Seghici přikázal, aby nezastával ani neučil bludné domněnce Koperníkově o otáčení se země kolem slunce. Galileo slíbil a bez dalšího zdržování a obtěžování se vrátil domů.

Dne 5. března téhož roku kongregace indexu vydala dekrét, jímž zapovídá se čtení knihy Koperníkovy a výkladu knihy Job augustiniana Diega Zuňigy, (který první ve Španělsku zastával tuto theorii),¹⁾

¹⁾ Místo to ve výkladu Zuňigově ke knize Job zní: »Qui commovet terram de loco suo, et columnae ejus concutiuntur. Poni, alium Dei effectum ad ejus summam potentiam, cum infinita sapientia conjunctam demostrandum. Qui locus difficilis quidem videtur, valdeque illustraretur ex Pythagoricorum sententia existimantium terram moveri natura sua, nec aliter posse stellarum motus tam longe tarditate et celeritate dissimiles explicari. Quam sententiam tenuit Philolaus, et Heraclides Ponticus, ut refert Plutarcus in libro de placitis philosophorum: quos seculum est Numas Pompilius, et quod magis miror, Plato divinus senex factus. Ita ut securi existimare absurdissimum esse diceret; ut narrat idem Plutarcus in suo Numa, et Hippocrates libro de Flatibus Aerem τῆς γῆς ὄγημα id est, terrae vehiculum esse dicit. Nostro vero tempore Copernicus, juxta hanc sententiam planetarum cursus declarat. Nec dubium est, quin longe melius, et certius planetarum loca ex ejus doctrina, quam ex Ptholomei magna compositione, et aliorum placitis reperiuntur. Certum est enim Ptholomeum non potuisse aequinocitorum motum explicare, neque ostendere certum et stabile principium id quod ipse fatetur in tertio magnae compositionis, capite secundo, idque inveniendum relinquimus in posterum ab astro-

dokud nebudou obě opraveny; zapověděla úplně listy karmelitána Foscariniho, že pojednával o uvedených citátech Písma, a všecky knihy, které řečených názorů hájily. Kongregace indexu nazývá tyto názory: nepravými a zjevně odporujícími Písmu. — Tolik se udalo v r. 1616, nic více, nic méně. Co z toho následuje? Vzhledem ke Galileimu patrnó, že nebyl ni-

logis, qui observationes majore quam ipse intervallo distantes possent comparare. Et quamquam id Alphonsini, et Thebith Ben Core explicare tentarunt, nihil tamen profecisse constat. Alphonsinorum positiones inter se pugnant, ut probat Bicius. Thebith autem ratio licet acutior sit, et ex ea stabile tradat anni principium id quod Ptholomeus desiderabat, tamen jam appetet aequinoctia longius progressa fuisse, quam ipse opinabatur progreedi posse. Tum sol multo propinquior esse nobis cognoscitur, quam erat olim plusquam quadraginta millia stadiorum, cuius motus rationem neque Ptholomeus, neque alii astrologi cognoverunt. Verumtamen harum rerum rationes discretissime ex motu terrae a Copernico declarantur et demonstrantur, et reliqua omnia aptius convenire. Quam ejus sententiam minime refellit, quod Salomon in Ecclesiaste dicit, terra autem in eternum stat. Tantum enim significat, quod licet variae sint saeculorum posteritates: variaeque hominum generationes in terra, ipsa tamen terra una eademque est, et eodem modo se habet. Nam locus ita habet: generatio praeterit, et generatio advenit. terra autem in aeternum stat. Quare non ita coheret contextus si de terra immobili (ut philosophi tradunt) explicetur. Quod autem hoc legente Ecclesiastes, et multis aliis scriptura sacra solis motum commemorat, quem centro universi immotum stare vult Copernicus: nihil ejus placitis adversatur. Nam motus terrae in sermonibus soli assignant, vel ab ipso Copernico, et ab iis qui ipsum sequuntur, sic, ut terrae cursum saepe solis cursum appellant. Denique nullus dabitur scripturae sacrosanctae locus qui tam aperte dicat terram non moveri, quam hic moveri dicit. Juxta igitur hanc sententiam facile locus hic, de quo verba facimus, declaratur ut ostendat mirabilem Dei potentiam atque sapientiam, qui terram, cum gravissima natura sit, universam motu cieat atque agat. Dicit (Et columnae ejus concutiuntur) ut significet eam ex doctrina posita et fundamentis moveri. Quibus tamen haec antiquorum et recentiorum Philosophorum opinio non probatur, licet probabitur, non ita feliciter potest tamen in terrae motus convenire quibus nonnumquam terra conquassatur. — Didaci a Stunica Salmanticensis Eremitae Augustiniani in Job commentaria, quibus triplex ejus editio vulgata Latina, Hebreæa, et Greca septuaginta interpretum nec non et Caldea explicantur, et inter secum differre hae editiones videntur, conciliantur, et praecepta vitae cum virtute colendae literaliter deducuntur. Toleti, 1584, Cap. IX, pag. 205.

kterak obtěžován ani výslechem, ani nebyl vynesen nález proti němu. Podle výpovědi Galileiho r. 1633 kardinál Bellarmin mu zakázal považovati za dokázanou domněnku Koperníkovu a vyučovati tomu; zdá se nám, že mu více přikázal. Ale když soupeřové Galileiho hlásali, že byl odsouzen, zaopatřil si k vůli bezpečnosti vysvědčení od zmíněného kardinála, kterým se dotvrzovalo, že Galileo nemusil odpřisáhnouti učení, ani neobdržel pokáni.

Galileo sám nebyl v dekrétu kongregačním jmenován, ale názory jeho byly prohlášeny za nepravé a odporující Písmu sv. Nepravými pak byly tyto názory jeho podle soudu slavných astronomů tehdejších. Ne posmíval-liž se jim Tycho de Brahe, Justus Lipsius, Antonius Delfin, Tassoni a Scheiner? Vážený Bacon jakými slovy jimi pohrdal! »Vieta, který zdokonalil algebru, ve své knize »Harmonicum coelestis« tvrdí, že system Koperníkův spočívá na špatné geometrii. Montaigne pravil, že není třeba starati se o to, který z těch dvou systémů jest pravý; možná, že za tisíc let třetí domněnka zapudí dvě předešlé. Descartes na některých místech popíral systém Koperníkův. Gassendi ho nepřijal, že v sobě chová odpor. Bacon se mu posmívá, jakoby odporoval přirozené filosofii. Francouz Klaudius Barigarde, professor v Pise a Padui, zamítl ho v knize »Pochybnosti o nehybnosti země«. Pascal ve svých »Pensees« praví: shledávám, že domněnka Koperníkova není náležitě dokázána.«¹⁾

) C. Cantù, Heretikové italskí, sv. II, str. 671. »V téže době, o níž mluvíme, protestantští bohoslovci v Tubinkách vyobcovali Keplera, protože bible učí, že slunce se otáčí kolem země, a on zastrašen svým vlastním dilem, chtěl je zničiti, ale nalezl útulku ve Styř. Hradci a jesuité chránili ho proti nařknutí zkouzelnictví... Newton, který stanovil důležitý a obecný zákon o gravitaci, nejen vyl potírá Fontonellem, Casinim a Bernouillym, nýbrž i sám Leibniz mu vycítal, že jest materialistou, že jeho zásady protiví se náboženství. — Ve věci, o níž jednáme, Rím dovedl ohled bráti na velikého muže, byť se i domníval, že jeho názory a učení musí odsouditi, kdežto za našich dnů naskytají se nám příklady, ve kterých pronásledování nebylo ospravedlněno hlubokým přesvědčením.« Cantù, I. c. s. 674—680.

Ani Koperník, ani Galileo nedokázali svého systému. Není vážného a zasloužilého hvězdáře, který by tvrdil, že důkazy jejich byly důkladné a nezvratné. Mnoho musil přičiniti Kepler, Newton, Foucault a Plateau, a ještě dosti zbývá pro hvězdářské výzkumy. — A Draper praví, že »Koperník stanovil nepopěrně heliocentrickou theorii«, a brzo na to piše, že nemohl odpověditi na námitku ohledně fasí Merkura a Venuše. Rovněž rozhorčiti musí tvrzení Draperovo o Galileim, že »byl přinucen pod hrozbami smrti popříti fakta, která jeho soudcové jako on sami uznavali za správná!...«¹⁾ Draper, kdyby v jeho slovech zračila se jen naivnost, podobal by se sprostáčkovi, který vida proudy světla poledního, pokládal by za nemožné, že před osmi hodinami byla kolem nejtemnější noc. Ani v přírodě, ani v řádu mravném není tak náhlých přechodů. Počínají vědy svítáním, pak vychází jitřenka a za ní vystupuje samo zářící slunce. — Jak mnoho ještě jest temných záhad astronomických! Všichni přiznávají, že mnoho ještě dlužno vysvětliti, a tu se tvrdí, že Koperník a Galileo znali všecko. Všimněme si dobré, že první věta bohoslovci odsouzená podle dnešních theorii také neobstojí a nikdo nepraví s Galileem, že slunce jest středem světa a úplně nehybné místoňm pochybem.

98. Jak jsme pravili o výkladu písem sv., bylo třeba v této otázce užiti doslovného výkladu, ale kongregace jednala mírně a opatrně.

Ale mýlila se. — Zdá se, že napravila svou chybu (může-li se to chybou zváti) tím, že vymítila ze seznamu zapovězených knihy, které následkem onoho dekretu zapověděla.

Kongregace indexu jest tribunal sestávající z více osob, který se může mýlit jako každý tribunal pozemský. Kdo tvrdil, že církevní tribunaly jsou neomylné? Uznáváme neomylnost církve a papeže, když mluví ex cathedra jako nejvyšší učitel ve vězech víry

) Draper, česk. překladu str. 216.

a mrvů.¹⁾ — A že ani papež ani církev tak nemluvili v případě našem, dokázáno tisícerym svědectvím. Těm, kteří v této věci útočí na neomylnost církve, dlužno říci, že stále ukazují, že nerozumějí bohosloví a mluví o konfliktech. Věc jest zcela jednoduchá; ukažte doklad, v němž by se prokázalo, že papež mluvil tehdy ex cathedra. Ale co pravím ex cathedra? Papež nevydal žádné listiny, ani breve, ani výnosu nějakého v této věci, ani se neužilo tenkráte formule approbující dekrety kongregace: *Sensus probavit etc.*

Dekretem tím nezapovídaly se studie na základě domněnky Koperníkovy. Dobře pravil Gassendi po po processu Galileiho: »Vím, že vydán rozsudek proti Galileimu od kongregace inquisiční, ale není potvrzen papežem, aby byl všeobecný.²⁾ A Descartes pravil: »Poněvadž tato censura není potvrzena ani papežem, ani koncilem, nýbrž pouze kongregací inquisiční, neztrácím docela naděje.³⁾ Církev očekávala, že hvězdáři dokáží tvrzení své, aby pak výklad svůj dle toho zařídila.⁴⁾ Poenitenciář vatikánský P. Fabro pravil

¹⁾ »Cum ex Cathedra loquitur, id est, cum omnium Christianorum Pastoris et Doctoris munere fungens, pro suprema sua apostolica auctoritate doctrinam de fide, vel moribus, ab universa Ecclesia tenendam definit. — Conc. Vat. Const. Pastor aeternus, cap. IV.

²⁾ »Postremum inaudisse me quidem latam fuisse sententiam adversus Galileum a Congregatione sacra Cardinalium Inquisitioni praesidentium; at non accepisse perinde fuisse Decretum Pontificium atque generale consequenter factum . . .⁴⁾

³⁾ »Præterquam quod cum non videam hanc censuram fuisse Pontificiam aut Concilii, sed solum privatae Cardinalium Inquisitorum congregationis auctoritate firmatam, non caream omni spe, idem in hac materia eventurum, quod de Antipodibus, eodem fere modo olim damnatis, atqui ita Mundum meum in lucem aliquando proditurum; quo casu meae mihi rationes necessariae erunt. — Epist. LXXVI ad R. P. Mersenum, pag. 218. Francofurti ad Moenum anno MDCXCI.

⁴⁾ Tak odpověděl kardinál Bellarmino karmelítanovi Foscarinimu; když mu byl pravil, že třeba veliké opatrnosti při spisování tézis, doložil: »Kdyby tu byl pravý důkaz, že slunce stojí v středu světa a země v třetím nebi a že slunce neotáčí se kolem země, nýbrž země otáčí se kolem slunce, pak by třeba

jednomu hvězdáři: Vaši učitelé byli požádáni, aby dokázali pohyb země, a neopovážili se to podniknouti. Až se to dokáže, bude úplně na místě, aby se dotyčná místa v Písmě sv. vykládala ve smyslu metaforickém.¹⁾

Krátce tedy, r. 1616 nebyly odsouzeny názory Galileovy a Koperníkovy jako haeretické od kongregace inquisiční, a kdyby se to i bylo stalo, nemohlo by se z toho ničeho dovozovati proti pravdě církve. Vzhledem k tehdejším událostem a vědomostem může se onomu sboru vzdátí jen čest a chvála pro jeho mírnost a dobrotvost.

99. A r. 1633? V tomto roce Galileo neposlouchaje toho, co mu bylo předepsáno a co slibil, napsal: *Dialoghi quattro sopra i due massimi sistemi del mondo Tolemaico e Copernicano a nedústojnými prostředky obdržel dovolení od Jego Svatosti k uveřejnění tohoto spisu, aniž ho papež byl viděl.* — Když papež Urban VIII. tím způsobem byl podveden, vyžadovala toho zřejmě jeho čest i tribunalu inquisičního i věc sama o sobě pohoršlivá, aby se od spisovatele Dialogů žádalo zodpovídání. Zavedeno přelíčení, v němž obžalovaného se patřičně dbalo, nebo místo v žaláři sv. Officia bydlil v paláci vyslance Niccoliniho a před tribunalem samým prokazována mu čest.²⁾ Svým

bylo s velikou opatrností počinati si ve výkladu písem, která zdají se tomu odporovati, anebo by lépe bylo říci, že jim nerozumíme, než tvrditi, že nesprávným jest to, co se dokazuje. List uveřejněný od Bertího, Copérnico e le Vicende del sistema copernicano en Italia . . . Roma 1876, str. 123.

¹⁾ »Ex vestris corypheis non semel quaesitum est, utrum haberent aliquam pro terrae motu demonstrationem? Nunquam aussi sunt id assererere. Nil ergo obstat, quin loca illa in sensu litterali Ecclesia intelligat, et intelligenda esse declareret, quamdiu nulla demonstratione contrarium evincitur; quae si forte aliquando a vobis excogitetur, quod vix crediderim, in hoc casu nullo modo dubitabit Ecclesia declarare, loca illa in sensu figurato et improposito intelligenda esse ut illud poetæ terrae que urb esque recidunt. Amort in philosophia Pollingiana, t. III, p. 1. pag. 2, cfr. Civilità, ser. IX, vol. X, pag. 445-446.

²⁾ Pravil Niccolini o Galileim, že komissař kongregační přijal ho laskavě a neurčil mu za obydli osamělých světic, které byly pro provinilce, nýbrž byl ve vlastních místnostech

zapíráním nemohl při umenšiti, ale že chtěli v Římě ukliditi ji pokud možno ve prospěch Galileův a pokud to dovolovala čest tribunalu, obdržel Macolano povolení od kongregace, aby celou tu záležitost urovnal mimo soud. Obviněný přesvědčen, že zastával názory, kterých mu bylo uloženo zanechati, a tím stal se podezřelým z haerese před tribunalem, i bylo mu přikázáno na kolenu odpřísnouti své domněnky a slíbiti poslušnost u přítomnosti kardinálů. Trest vězení, který mu byl uložen, přestál v městě Mediceů s Niccolinim, odtud odebral se k svému příteli arcibiskupu Sienskému a pak na svou villu Arcetri. Všeho toho dostalo se mu dobrotivosti papeže Urbana VIII.

100. A pověstný onen výrok „E pur si muové“, který učinil slabým hlasem, když vstával od přísahy, jest pouhým výmyslem básnickým, poprve uvedeným anonymně v Historickém slovníku vydaném v Caenu r. 1789. — Při výslechu nebyl mučen, poněvadž není ani zmínky o tom v úředních a soukromých zápisech té doby. A nemohl ani mučen být, protože trpěl těžkou průtrží a mimo to bylo mu 70 let; z těch přičin byl od mučení osvobozen podle zvyku a nařízení tribunálu.

»V Arcetri, kde pokračoval ve svých pracích až oslepl, byli často společníky jeho mnozí klášterníci, z nichž někteří byli jeho přáteli, zvláště bratr Bonaventura Cavaliere a též Benedikt Castelli.¹⁾ Končíme, dodávajíce, že kardinál Cajetano doporučoval Campollovi, aby napsal apologii Galileovu, a když tento byl smrti blízek, sv. Josef Calasancký poslal mu jednoho ze svých kněží. Po smrti uložen v kostele sv. Kříže ve Florencii.²⁾ Tím dokázán pravý opak toho, co tvrdil

tribunálu, kde mu dovoleno mítí sluhu a odcházení kamkoli chtěl a vlastní služebníci moji nosí mu jídlo.« La Civiltà cath. ser. IX. sv. 10 str. 456.

¹⁾ L' Epinois. Les Pièces du procès du Galilée, p. 137: «Sanctissimus iussit scribi inquisitori Florentiae, qui permittat D. Benedictum frequentius agere cum Galileo Galilei, ut possit instrui de periodis planetarum Mediceorum, ad investigandam artem navigandi per longitudinem . . .²⁾

²⁾ Cantù, Haeret. v Italiis; sv. II. disc. 49, str. 680.

Draper, a nyní můžeme posledních slov jeho užiti proti spisovateli konfliktů a jej osloviti: Je správno to, co potřebuje ke své podpoře tolík klamu?

101. Z toho vysvítá, že zároveň rozluštěna námítka, která by se na základě teorií fyzikálních dala činiti proti Písmu sv. Podle slov sv. Augustina jest jisto, že v Písmě sv. nemluvil Duch sv., aby z nás učinil přírodozpytce a matematiky, a proto, jak připomíná sám sv. Tomáš Aquinský, jestli by nám učenci vzhledem k přírodním vědám dokázali nějakou pravdu filosofickou, řekneme, že tomu neodpírá Písmo sv., poněvadž nemá toho účelu, nýbrž hlavně chce nás vésti na cestu ctnosti k životu věčnému. Tudy slovům Písma sv.: slunce vychází a zapadá . . . a mijí pole dne atd. dlužno rozuměti tak, že tak se jeví našim smyslům; vždyť i hvězdáři sami praví, že v tu hodinu slunce vychází a zapadá. Posvátná kongregace indexu domnívala se, že domněnka Koperníkova odporuje slovům Písma, ale sama poznala, že dokázáním této domněnky bylo by nutno užiti smyslu metaforického tak, jak tomu za našich dnů. A kdyby se i byla mylila, nic z toho nenásleovalo proti dogmatům církve svaté, poněvadž nález kongregační jest opravitelný a není neomylný.

102. Draper vplétá ve zprávu svou o Koperníkovi a Galileim ještě jiné důkazy, na které také jen zběžně odpovím.

Draper praví: »Když byla země svržena se svého centrálního a vládnoucího stanoviska, dána jí mnohá tělesa rovná i nemálo nad ní vynikající: to vše zdálo se umenšovati pozornost boží věnovanou zemi. Když každá z těch nesčetných myriád hvězd jest sluncem obklíčeným otáčivými koulemi, obydlenými tvory jako my, a když my jsme tak snadno zhřešili a byli jsme vykoupeni za tak úžasnou cenu, jako jest smrt Syna Božího, jak se mají věci s nimi? Z nich snad nikdo nezhřešil nebo nezhřeší jako my? Kde se pak najde pro ně Spasitel?¹⁾

¹⁾ Draper, česk. překladu str. 212.

Nejprve odpovím, jako sv. Terezie odpověděla postrášené společnici své, s kterou takřka bez přistřeší v Salamance v noci dlela. »Matko,« pravila sestra, »se strachem myslím nyní na to, kdybych umřela, co bys činila sama?« Sv. Terezie jí pravila: »Sestro, až to bude, postarám se o to, co učiním; nyní nech mne spáti.«¹⁾ Zajisté žádný filosof nemohl by lépe odpověděti.

Víte, jakou cenu má ve vědě hypothesa? Je-li každá z těch nesčetných hvězd sluncem, jsou-li tyto koule obydleny, jsou-li obyvatelé jejich bytosti zodpovědne tak, jako my, co bude potom?... Nemáte vážnějších důkazů proti náboženství? — Věda nic nesvědčí vzhledem k témtoto domněnkám, náboženství ničeho nepraví, můžete podle libosti domnívati se, že hvězdy jsou obydleny bytostmi rozumnými. Dva, kteří nic nepraví, nemohou spolu míti sporu — důkaz tedy selhal. Uvedeme jiný:

»Pro stvoření hvězd až dosud neviditelných musil být jistě zcela jiný důvod, než ten, aby osvětlovaly noci lidem... Nemají tato obrovitá tělesa — jejichž myriády jsou v tak ohromných vzdálenostech, že jich nemůže neozbrojené oko postřehnouti — jiného účelu než ten, aby dávaly nám světlo, jak to tvrdili theologové?«²⁾

Podle Drapera tvrditi na př., že voda jest k pití, jest popíratí zároveň, že slouží i k umývání. Zvláštní metafysika! Draper zde jistě myslí na slova Písma sv.: »A učinil Bůh dvě světla veliká; světlo větší, aby panovalo nade dnem, a světlo menší, aby panovalo nad nocí: i hvězdy. A postavil je na obloze nebeské, aby svítila nad zemí, a panovala nade dnem a nocí, a dělila světlo a tmu.«³⁾ Mají tedy za účel svítiti, ale nemohou snad sloužiti také k jinému účelu? Popírají-liž bohoslovci, popírá-liž někdo, že slunce zahřívá a obživuje člověčenstvo? Oni, jako Draper, nevědí, zdali jsou nebo nejsou obydleny bytostmi

¹⁾ Sv. Terezie, Knihu založení, hl. 19.

²⁾ Draper, česk. překladu str. 213 n., 222.

³⁾ První kniha Mojžíšova, kapitola I. v. 16—18.

rozumnými, a kdyby nebyly, proto nejsou zbytečnou věcí v pořádku přirozeném, jsou předmětem našich výzkumů vědeckých a jsou překrásnou ozdobou nebes, v nichž se zračí velikost a nesmírnost Boží. »Nebesa vypravují slávu Boží,« pravil nadšený David a Hospodin sám pravil Jobovi: »Zdali můžeš spojiti třpytíci se hvězdy kuřátka, anebo můžeš-li okolek hvězdného vozu rozptýlit?«¹⁾ »Kdo může vypravovat řád nebes a souzvuku nebeskému kdo rozkáže umlknoti?«²⁾ — A kdyby jen značiti měly stopy krásy Boží, aby rozum uvolněn povznesl se k nebi, zdá se to Draperovi nepatrno věcí, zná nadšení duše a vroucí vzdechy srdce?

Několik slov o Giordanu Brunovi.

103. Bruno byl odpadlíkem z řádu dominikánského a od katolického náboženství, prodělal mnoho dobrodružství a stal se konečně obětí inquisice. Kterak by ho Draper nechválil a jeho vlož nevynášel? Než všimněme si toho, co se stalo. Římský tribunal odevzdal světskému rameni neštastného odpadlíka a šířitele haerese, světská spravedlnost, plníc úřad svůj, vykonala to, co Kalvin učinil Servetovi, odevzdala ho plamenům. Proč se z toho vyvouzaje důvod, aby se útočilo proti církvi římské? Církev není tribunalem inquisičním a náboženská dogmata nejsou náčiním služebníků spravedlnosti.

»Obžalován byl nejen jako kacíř, nýbrž jakožto arcikacíř, který psal neslušně o náboženství; hlavní obžalobou bylo, že učil mnohosti světů.«³⁾

Draper jako obyčejně neudává spisovatelů, z kterých čerpal. Nejobširnější a nejzávaznější spis o životě a procesu Brunově napsal Berti, který nikterak není podezřelý z ultramontánství. Ale mnoho ještě je neznámo z posledních let Brunových, ano do nedávna bylo velmi nesnadno psáti o jeho skutcích, poněvadž

¹⁾ Job, kap. 38 v. 31.

²⁾ Job, kap. 38 v. 37.

³⁾ Draper, česk. překl. str. 225.

se o nich nevědělo.¹⁾ Cantù dnes vyplnil některé mezery, které zůstaly v Dějinách italských haeretiků, ačkoli spisů Brunových využitíkoval. — Berti marně se namáhal, aby spatřil nález soudní, ale ne z toho důvodu, že by byl schováván.

104. Je známo, že Bruno prchl z kláštera Neapolského, kde se jeho pře projednávala, a utekl do Říma, a vida, že tam není bezpečným, vystoupil z řádu dominikánského a stal se kalvinistou v Ženevě. Potom byl ve Francii, Anglii a Německu a zastavil se v Benátkách, kde znova uvězněn. Tribunal římský vyžádal si jeho vydání a pokračoval ve starém processu, k němuž přičteny i novější jeho zločiny. Giordano Bruno vytrpěl zasloužený trest, ale rozsudek nikdo nečetl a jest podivno, že sotva najiti lze nějakou zmínu o smutné oné události u současných dějepisců, a přece státi se měl v r. 1600, v roce jubilejním, za ohromného účastenství v Římě, veřejně na Campo Fiori. Takřka se věřilo v smrt na hranici, když nic nebylo dokázáno. —

Životopisci Brunovi mohli uvést jediné svědectví onoho času, list Schoppiov. Marně hledali Bartholmès a Berti jiné doklady, které by potvrzovaly zprávu onoho listu.²⁾ Schoppio psal Konradovi Rittershusimu: »Bruno uveden do místnosti inquisičních na kolenou vyslechl rozsudek. Nález zněl takto: Líčen jeho život, studie a víra, potom se poukazovalo na starostlivost inquisice, která chtěla ho obrátiti, jakož i jeho zatvázelost a bezbožnost; degradovali ho a vyobcovali a odevzdali světskému rameni, aby ho potrestalo. — Potom pravil Bruno s vyhrůžkou: Pronášíte proti mně rozsudek a máte větší strach než já, slyše ho. Odveden potom do žaláře pochopy gubernatorovými a tam pečlivě hlídán, kdyby přece chtěl odříci se bludů svých, než marně. Dnes přiveden na hranici a když již umíral, podán byl mu kříž, ale zlostným pohledem

¹⁾ »Jméno jeho zmizelo ze seznamů řádu dominikánského, ze záznamů professorů v Toulouse, Paříži, v Německu, aно škrtnuto v matrice studujících v Marburku. Berti, Vita di Giordamo Bruno de Nola, 1868, str. 2.

²⁾ Berti, I. c. str. 6.

jím opovrhnuv, zahynul bídňě, tak jak Římané zacházejí s lidmi rouhavými a bezbožnými. Takový jest, Rittershusi, způsob, jakým zacházíme s takovými lidmi nebo lépe řečeno s takovými monstry.¹⁾

Mimo to v staré kronice římské Avvisi di Roma, nedávno nalezené, čteme tuto zprávu: »Ve čtvrtek ráno na Campo Fiori upálen onen zločinný mnich dominikánský z Noly, o němž svrchu psáno, zatvrzely haeretik, který podle svých nápadů utvořil různá dogmata proti naši víře a zvláště proti přesvaté Panně a svatým a zemřel trvaje zatvrzele na nich.²⁾ Kdo by chtěl známy úřední doklad vzhledem k důvodům rozsudku, uvádíme následující, v němž se vypravuje vynesení rozsudku a odevzdání světskému rameni: »V úterý dne 3. února 1600 vynesen rozsudek proti bratru Giordanu Brunovi, odpadlíku řádu kazatelského, ne ka jí címu a tvrdošíjném uhaeretikovi, a odevzdán rameni světskému, gubernatorovi přítomnému v téže kongregaci.³⁾

Věříte-li na základě těchto svědectví v tragický konec Brunův, musíte uznati také důvody a příčiny umučení. Právě v zmíněném listě Schoppio uvádí mnoho bludů Brunových a končí list svými slovy: Abych to řekl jedním slovem: co za všech dob starší pohanští filosofové a naši starší i noví haeretikové tvrdili, všecko to Bruno obhajoval.⁴⁾ Z toho vidno, že měli proti Brunovi mnoho věcí, z kterých ho obviniti mohli, a nemusili ani vzpomenouti množství světů, o kterých Draper se zmiňuje.

Tribunal římský odsoudil tedy odpadlíka a zatvrzelého haeretika, který své názory haeretické zastával se směšnou nadutostí a jež životem svým potvrdil nadšený ten chvalořečník d'ábla.⁵⁾

¹⁾ Berti, I. c. přídavek str. 401.

²⁾ Berti, Copernico e le vicende, pag. 284.

³⁾ Berti, I. c. pag. 231.

⁴⁾ »Uno verbo ut dicam quidquid unquam ab Ethnicorum Philosophis vel a nostris antiquis et recentioribus haereticis est assertum, id omne ipse propugnat.« List cit. ve »Vita di Giordano« str. 400.

⁵⁾ Cantù: Haeret. v Italii, II. str. 550.

Draper nyní nechává stranou vědu a konflikty a popouští uzdu své fantasii. Mluví o mučednících vědy a praví, že každý z nich měl v okamžiku smrti mocnou a neklamnou podporu v naději.

105. »Bruno neměl takové naděje. Filosofické názory, za které položil svůj život, nemohly mu poskytnouti útěchy.«¹⁾

Jaké asi byly tehdy jeho názory?

»Není tu něco opravdu velikolepého v postavě tohoto muže (osamoceného)?«

Ano, strašná velikolepost pých a zoufalství.

»Žádný žalobce, žádný svědek, žádný obhájce není při něm, leda tiše se pohybující sluňové »svatého úřadu«, odění v černá roucha.«

Tiše? což Draper nápodobí povídkaře? Pak měl své dějiny nazvatи »vědeckou legendou.«

»Jaký to kontrast mezi zjevem mužné důstojnosti... a jiným výjevem, který se udál více než patnácté století před tím u ohně na dvoře Kaifáše, nejvyššího kněze, když kohout zakokrhal, a obrátil se Pán pohleděl na Petra! (Luk. XXII. 61.) A přece na tomto Petru zakládala církev svá práva naložiti s Brunem tak, jak naložila!«²⁾

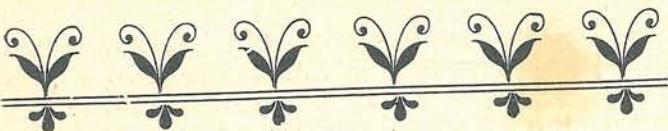
Zmužilá důstojnost, zuřivost, zoufalství!! A obrátil se Pán, pohleděl na Petra: ano, Petr hořce plakal, protože pravil mu Pán před svým utrpením: Třikrát mne zapřeš, Petře, dábel chce tebe tříbiti jako pšenici; ale já jsem prosil, aby nezhynula víra tvá, a ty někdy, obrátě se, potvrzuj bratří svých. — Po svém z mrtvých vstání vzdělal Pán církev svou na Petrovi, jak byl mu slíbil, pravě: Pasiž beránky mé, pasiž ovce mé. — Petr zemřel, podle slova Páně, jako mučedník a brány pekelné po 19 set let marně bojovaly proti nepřemožitelné skále Petrově. Na slovech Páně zakládá církev své právo vyučovati národy a dávati moc, soudit i odsuzovati bludy a ohavnosti přeběhlíků, haere-

tiků, odpadlíků, chvaločeňků dábla a zastanců těch všech. — Krátce opakujeme: Jest správno to, co potřebuje ke své podpoře tolik klamu?

V krátkosti podali jsme události ze života Koperníka, Bruna a zvláště Galileiho o jejich naukách a poměru k církvi. Je to zvláštní, že v případě tak jasném a když prameny dějinné oněch dob byly vyčerpány, celá ta záležitost mohla být tak znešvařena. Nepřátele církve totiž počínají si způsobem vichru, který prudce všecko zahaluje a nebe zatemňuje; zastavme se, zkusme, co jest v něm tak hrozného, a najdeme prach, plévy a vítr; ale mimo to hluk, mnoho hluku.

¹⁾ Draper, česk. překl. str. 226.

²⁾ Draper, I. c. str. 227.

KAPITOLA SEDMÁ.

Spor o věk země.

106. V této kapitole nejde o konflikt, nýbrž o spor. Slova konflikt Draper užívá ve věcech hlučnějších, a když shledal, že církvi v předešlých sara vatkách dosti vymluvil, je teď snášelivější a mírnější. Ale neznám dogmatu, kterým by církev katolická stanovila stáří země. Z rozmanitých bludů roztroušených v této kapitole tuším, že Draper, chtěje si upravit zámkinku vzhledem k původu člověka, čas tu staví proti vypravování Genese. Marně hledal útočiště ve vědách. Bozbožnost zmocnivší se jednoho odvětví vědy, která prohlédává útropy země, v bahně a skalách snaží se nalézti, čím by hodila po církvi. Poněvadž nicého nelze se dohlédati v dějinách, filosofii, archaeologii a národopise, hledí aspoň červotočivými kostmi a starými útesy geologickými udolati zprávu Mojžíšovu.

Marná práce! Skály samy vydaly svědectví pravdě a jsou dle úsudku učenců stkvělými pomníky, v nichž vytěsala příroda nesmazatelným písmem vítězství naší výry. To právě budeme teď zkoumati, požadujíce na Draperovi, aby pověděl všecky námitky, které se mu namanou. Nebudeme se zabývati jeho dlouhými vý-

klady, v nichž církvi připisuje názory kteréhokoli zapomenutého spisovatele, jehož jména ani neuvádí, ale všimneme si odstavce, v němž shrnuje všecky své výtky proti katolicismu. V tomto odstavci píše:

»Svatá věda, jak ji zastupují církevní otcové, dokazovala tato fakta: 1. že datum stvoření bylo poměrně mladší, ne více než čtyři nebo pět tisíc let před Kristem; 2. že děj stvoření udál se za šest obyčejných dní; 3. že potopa byla všeobecná a že živočichové, kteří ji přežili, byli zachováni v arše; 4. že Adam byl stvořen jsa dokonalý v mravnosti a rozumu, že zhřešil a že jeho potomci měli míti podíl v jeho hříchu a v jeho pádu.

»Z těchto vět a jiných, které by se daly uvést, byly dvě, na nichž bylo církevní autoritě trvati. Byly to: 1. mladší datum stvoření; neboť čím vzdálenější událost, tím naléhavější nutnost, bránit spravedlnost Boží, která patrně by byla zanechala většinu našeho pokolení svému osudu a zachovala několik málo lidí, kteří žili na konci věku světa; 2. dokonalý stav Adama při jeho stvoření, neboť to bylo nutné k teorii o pádu a vykoupení.¹⁾

Potom na způsob these uvádí tyto rádky, aby proti nim brojil na základě pokroků vědy:

»Svatá kosmogonie považuje stvoření a uzpůsobování se země za přímý čin božský; zavrhuje zakročování sekundárních příčin v tyto události.²⁾

V následujícím ukážeme Draperovi, že marně bojuje svými sofistickými důvody proti věroučným článkům církve katolické.

§ I. Církev ničemu neučila o době a způsobu stvoření. Domněnky některých sv. Otců, zvláště sv. Augustina, ohledně šesti dnů Mojžíšových.

107. Víme podle vědy a Genese, že země jest mnohem starší než člověk. Písma sv. praví, že člověk byl stvořen šestého dne; dříve stvořena země a vše,

¹⁾ Draper, česk. překl. str. 234.

²⁾ Draper, česk. překl. str. 235.

co na ní jest. Obmezujíce se nyní na zkoumání ohledně stáří země, tážeme se čtenáře: Kolik set věků stanoví hvězdáři a geologové podle theorie Laplaceovy k utvoření slunce a světů a povstání vrstev geologických? Nečítejte málo, můžete připustiti, kolik se jim zdá, církev ničeho nestanovila o této věci.

I kdyby církev byla určila něco v příčině stáří člověka na zemi, ještě bychom nevěděli, jakou dobu obsahují dny Genese, a neznali bychom doby, která uplynula od stvoření do prvního dne, abychom aspoň poněkud stanovili stáří světa. A kdo kdy stanovil tuto dobu? Mojžíš vypravuje, že před prvním dnem, na počátku stvořil Bůh nebe a zemi. Země pak byla pustá a prázdná, a tma byla nad propastí, a duch Boží vznášel se nad vodami,¹⁾ ale mlčením pomíjí dobu, po kterou země tak zůstala. Nikdo nemůže ji přesně udati. Na jiných místech Písma sv. potvrzuje se zpráva o temnotách a pustotě země na počátku. Čtemeť v knize Jobově: Kdo zavřel dveřmi moře, když se protrhlo jako z života pocházející: když jsem mu kladl oblak za oděv jeho a obvinil je mrákotou jako plenkami dětinství?²⁾ Ale též neudává se, jak dlouho trvaly temnoty a zavodnění.

V příčině pak šesti dnů Bohem nadšený spisovatel v Genesi sám cení důležitost a délku šesti dnů jako dne jediného. Dříve vypravoval o konu stvořitelském v šesti dnech a potom opakuje slovy: Tiť jsou rodové nebe a země, když stvořena jsou v den, v němž učinil Hospodin Bůh nebe i zemi.³⁾

Posvátná věda, velmi rozdílná od té, kterou líčí Draper, prohlásila, že na mnohých jiných místech v bibli slovo den neznamená obyčejný den o 24 hodinách, poněvadž v originálu hebrejském slovo מֹתָן (jô m) značí dobu neurčitou, která může znamenati okamžik i tisíce věků. Na doklad toho odkazujeme na

¹⁾ I. kniha Mojžíšova, kap. I. 1—2.

²⁾ Job, k. 38 v. 8 a 9.

³⁾ I. kniha Mojžíšova kap. II. v. 4.

proroka Amosa (8, 11 a 13), Micheáše (4, 1), svatého Jana Ev. (8, 56), sv. Pavla (k Řím. 2, 5) a mnoho jiných.¹⁾

Sv. Augustin píše, že i ten, kdo jen zběžně a povrchně četl Písmo sv., poznal, že se v něm slova den užívá o době neurčité.²⁾

108. Zde naskytá se nám příležitost, abychom sešířeji zmínili o vědomostech a theorích sv. Augustina, jemuž Draper se posmíval. Vyčítal mu, že nejvíce protivil se pokroku věd, a přece byl a jest první, k němuž v té věci obracejí se všichni praví učenci. — Sv. Augustin bez theorii geologických, maje jen první knihu Mojžíšovu v rukou, tušil tajemství skryté v podivuhodném náčrtku o utvoření světa. Pochopil ihned, že tajemné ty dny nemohly býtí dobami 24 hodin, a veden svým důvtipem, nepovažoval je více za dny obyčejné. Nebol dovozoval, že jestli až do čtvrtého dne nebylo slunce, kterak mohly býtí první dny takové, jako následující? ³⁾ Rovněž odvolával se na slova Písma sv. v II. kapitole Genese, svrchu uvedená, a pravil: »Podle toho Bůh učinil jeden den, v kterém se shrnuje dílo šesti dnů tak, že by tyto dny mohly se počítati za opětování jednoho a téhož dne.« ⁴⁾ Ale svatý učitel netrvá nikterak zpupně na svém náhleau,

¹⁾ Deut. 32, 35; Isaiás 34, 8; Jerem. 50, 27, 31; Ezech. 39, 21; Joel 2, 29 a 31; Zach. 14, 9.

²⁾ »Scripturarum more sanctarum diem poni solere pro tempore, nemo, qui illas litteras quamlibet negligenter legerit, nescit.« Sv. Aug., De civit. Dei lib. 20, cap. 1.

³⁾ »Si istum diem vult accipi, quem solis ortus inchoat, et claudit occasus; et istam noctem, quae a solis occasu usque in ortum tenditur; non invenio quomodo esse potuerint, antequam coeli luminaria facta essent.« — De Gen. ad litt. imp. cap. VI, num. 27, part. 1^a, tom. III, pag. 102.

⁴⁾ »Hic est liber creaturæ coeli et terræ, cum factus est dies, fecit Deus coelum et terram, et omne viride agri, antequam esset super terram, et omne foenum agri, antequam exortum est. Non enim pluerat super terram Deus: et homo non erat qui operaretur terram. Fons autem ascendebat de terra, et irrigabat omnem faciem terræ. Nunc certe firmior fit illa sententia, qua intelligitur unum diem fecisse Deum, unde jam illi sex vel septem dies unius hujus repetitione numerari potuerint.« — De Gen. ad litt., cap. I, lib. V, n. 1. part. 1^a, tom. III, pag. 181.

neboť jsa učený a zároveň ctnostný a pokorný, vyznává vzhledem k tajuplným dnům svou nevědomost a nedostatečnost.¹⁾ Sv. Augustin tedy po našem soudu věděl, že dny v Genesi nejsou dny slunečními o 24 hodinách,²⁾ ale nevěděl, jakou dobu obsahovaly nebo co vlastně ty dny byly.³⁾

Jednou rozhodnut nedržetí se doslovného smyslu, badal po tom, jak by vyložil ony tajemné dny, z nichž první byl bez úsvitu a poslední bez večera a všecky bez noci. Představil si, že stvoření celé stalo se na jednou, ale stvoření země nebo elementární hmoty, podle moci a zákonů Bohem jí daných, vyvinulo se ponenáhlou, tvoříc různé bytosti, které zdobí zemi. Jitra a večery dnů považuje za o k a m ž i k y n e b o c h v í l e p o z n á n í a n d ě l ū, kteří viděli věci Bohem stvořené, nejprve velmi krásné a jasné v Slově (bylo jako jitro), a potom stvořené o sobě, ale již ne tak jasné a zářící, jako v myslí Boží, a bylo jako večer dne, v kterém stvořeny byly.

Nechť čtenář dokonale uváží, jaké překážky stávaly se sv. Augustinovi v cestu, když vykládal dny tak neobvyčejné a světlo bez slunce, které má jitro a večer. Sv. učitel zajisté radil se s filosofy a učenci světskými, jak vysvětliti tento div, a když nikde neNALÉZAL odpovědi na otázky své, jako orel vznesl se k věčnému Slovu Božímu, pokoušeje se vznešenjším a bohoslovním smyslem osvětliti písmeny nečitelné.

¹⁾ »Quapropter quod illum diem vel illos dies, qui ejus repetitione numerati sunt, in hac nostra mortalitate terrena experiri ac sentire non possumus et si quid ad eos intelligendos conari possumus, non debemus temerariam praecipitare sententiam, tamquam de his aliud sentire congruentius probabiliusque non possit.« — De Gen. ad litt., lib. IV, n. 44, cap. XXVII, part. 1^a, tom. III, pag. 176.

²⁾ »Istos septem dies, qui pro illis agunt hebdomadam, cuius cursu et recursu tempora rapiuntur, in qua dies unus est a solis ortu usque in ortum circuitus, sic illorum vicem quamdam exhibere credamus, ut non eos illis similes, sed multum impares minime dubitemus.« — De Gen. ad litt., lib. IV, cap. XXVIII, n. 44, tom. III, part. 1^a, pag. 176.

³⁾ »Qui dies cujusmodi sint, aut perdifficile nobis, aut etiam impossibile est cogitare, quanto magis dicere.« — De Divit. Dei, lib. XI, cap. VI.

A poněvadž andělé dle souhlasného učení sv. Otců byli stvořeni přede dny Mojžíšovými, vysvětlil tak, ať již jakýkoliv jest smysl doslovného textu, že to nemohlo býti nepravdou a přece uznáno doslovné znění dotyčné statí v Genesi.

109. Po staletí udržovala se tato domněnka, ale v dobách hnutí scholastického kdosi káral náhled sv. Augustina, že odchylil se od litery písma. Než synové sv. Augustina dokázali, že učení sv. učitele nikdy neodporovalo Písmu sv. a tradici. Za tím účelem napsal kardinál Noris *Vindicta Augustiniana*, Macedo *Dissertace a učený Berti Theologii*. Tutež myšlenku měli Philo,¹⁾ Klement Alexandrijský,²⁾ Julius Africký,³⁾ Origenes,⁴⁾ sv. Ambrož,⁵⁾ Cassiodor,⁶⁾ sv. Řehoř Vel.,⁷⁾ Procopius,⁸⁾ sv. Isidor,⁹⁾ Dyonisius Karth.,¹⁰⁾ Sixtus Sen.¹¹⁾ a mnoho jiných, jež uvádí kard. Noris ve svých »Vindic. aug.¹²⁾

Albert Veliký,¹³⁾ mluvě o stvoření soudobém, kráčí v šlepjích sv. Augustina.

Sv. Tomáš Akvinský, jakoby předvídal boje, praví, že názor světce toho jest vhodnější k boji proti nevěrcům a nepřátelům naší víry.¹⁴⁾

Sv. Bonaventura mluvě o názoru sv. Augustina, praví: »Mnoho jiných věcí uvádí, které dotvrzují, že

¹⁾ *De Opificio Mundi*.

²⁾ Lib. VI. *Stromatum* edit. Poteri, Venetiis 1759.

³⁾ *Libello super Genesim*.

⁴⁾ *De principiis*, lib. III, cap. 5.

⁵⁾ Lib. I. in *Hexaem*, cap. III.

⁶⁾ In *Div. Institution*. cap. 22.

⁷⁾ Lib. XXXIII Mor. tom. I, pag. 1055 Edit. Pariss. 1705.

⁸⁾ In *Genesim*.

⁹⁾ Lib. I. de *Summo Bono*, cap. 8.

¹⁰⁾ In cap. I. *Genes. art. 5*.

¹¹⁾ Lib. IV. *Biblioth. Sanctae*.

¹²⁾ Edit. Veron, pag. 1067.

¹³⁾ »Sine prejudio sententiae melioris videtur Augustino consentiendum« 1^a Part. Sum. De 4 Cooevis. quaest. 71. Tract. 4, tom. 19, pag. 221. Lugduni MDCLLI.

¹⁴⁾ »Harum igitur expositionum prima, Sancti Augustini est subtilior magis ab irrisione infidelium Scripturam defendens: Secunda vero, scilicet aliorum Sanctorum est planior, et magis verbi litterae quantum ad superficiem consona.« — Quaest. IV de Creatione materiae informis, art. II.

názor ten souhlasí s vírou a Písmem sv., a tím také s rozumem, jakož že nikterak neuchyluje se od pravdy víry a Písma sv.¹⁾

A nyní se ptám, má-li kdo ještě pochybnosti o tom, že by byla církev odsoudila názor starými tušený a zastávaný sv. Augustinem, a schválený sv. Tomášem Akvinským.

Mnoho bylo učitelů, kteří dny Genese považovali za dny obyčejné, ale to dokazuje jen, že věc ta byla pochybná mezi katolíky a že tu nebylo žádného prohlášení závazného.

Dnes většinou učenci katoličtí podle požadavků geologie a astronomie biblické slovo jō m (den) vykládají jako dlouhou dobou.

Marcel de Sérres, Msgr. Meignan, Pianciani, Hamard, Monsabré, D'Estienne a jiní praví: »Dovoleno bylo sv. Augustinovi určiti význam slova dne a nad to pozýval, abychom následovali nových cest; dovoleno bude i nám věky věků spatřovati v slově jō m, které samo o sobě jest nejasné a neurčité.«

Jest tedy věci dokázanou, že jen holá nevědomost obviňuje církev z dogmatismu a odsuzování vědeckých námětů, které nemají co činiti s vírou naší. Již svrchu uvedli jsme výrok sv. Augustina o téže věci a pro důležitost jeho znova opakujeme: »Tvrdím, že s potěšením jsem dospěl k přesvědčení nenásledovati žádné domněnky lidí, když odpovídám podle své víry pomluvačům našich svatých knih, to jest, co dokazují pravými důkazy vzhledem k přírodě, o tom ukážeme, že to v nejmenším neodporuje těmto knihám.«²⁾

Mohou nepřátelé našeho náboženství žádati více? Jest jisto, že víra naše není v žádném styku se stářím země? A proč Draper zvláště nenávidí sv. Augustina? Četl jeho knihy? Celé jeho dějiny jsou toho dokladem, že ani do rukou nevzal některý spis sv. Augustina, a přece o něm mluví s takovým pohrdáním.

¹⁾ »Multa etiam ad hoc adducit, quae ostendunt ipsam positionem esse consonam tam fidei vel Scripturae, quam etiam rationi, et per hoc veritatem fidei et Scripturae a recto rationis tramite nullatenus etiam deviare ostendi.« — Lib. II Sent. Dis. XIII. art. 1, quaest. 1. Tom. 2. pag. 547. Pariss. 1864.

²⁾ Sv. August. Genesis ad litt. pag. 131.

Kdyby četl spisy sv. Augustina bez předsudku, našel by ve století čtvrtém theorie, které se hlučně ohlašují ve století devatenáctém, a zajisté by se byl potěšil, poznávaje při každém kroku šlepěje gigantického ducha, jemuž, byť i nebyly mu zřejmými poklady v zemi skryté, nebyla přece neznáma cesta k odkrytí jich.

110. Na doklad toho otiskujeme některé myšlenky sv. Augustina.

Zdaž v pozorování a zkušenosti tvorů samých není nejlepší cesta k doplnění vědomosti o stvoření? Hle, sv. Augustin pravil: »Co se týče zjevení, trvám na tom, co jsem pravil; s té strany nečekám nového poučení; ale ať napraví můj názor kdokoli, který bezpečně důkazy vybírá ze zkušenosti samé.«¹⁾

Zdaž Laplace nedává z hmoty eterové vzniku slunci a světů? A jaká jest tato hmota, jejíž vlastnosti ani chápatici nemůžeme? Nuže, sv. Augustin nazývá první hmotu Bohem stvořenou a z níž utvořeny věci, prope nihil, téměř nic.²⁾

Když stvořena byla hmota, nepožadují-liž geologové, aby sama mocí zákonů pohybu atd., kterým ji Bůh obdaril, dala vznik všem druhům a krásě, kterou vidíme? A sv. Augustin totéž téměř do slova praví: »Slovům, aby země vydala trávu a zelené stromy, má se rozuměti příčinně, t. j. že země dostala moc vydati je; tak bylo v ní od počátku, co postupem času mělo se vyvinouti.«³⁾

¹⁾ »Quisquis ergo non eam quam pro nostro modulo vel indagare vel putare potuimus, sed aliam requirit in illorum diem enumeratione sententiam quae non in prophetia figurata, sed in hac creaturarum conditione proprie meliusque possit intelligi; quaerat, et divinitus adjutus inveniat.« De Gen. ad litt. lib. IV, cap. 28 n. 45 pag. 177, Tom. III, Part. 1a.

²⁾ »Si dici posset, nihil aliquid, et, est non est, hoc eam dicerem.« — Confess. lib. XII, cap. 6. pag. 211. Tom. I, Part. 1a. »Tu eras, et aliud nihil unde fecisti coelum et terram, duo quaedam; unum prope te, alterum prope nihil; unum quo superior tu es, alterum quo inferius nihil esset.« — Confess. lib. XII, cap. 7, ibidem.

³⁾ »Causaliter ergo tunc dictum est produxisse terram herbam et lignum, id est producendi accepisse virtutem. In ea quippe

Vzpomeňme jen, jak pošetile tvrdil Draper, že svatá věda neuznávala při stvoření světa příčin druhotných.

Mlhovina, podle theorie Laplaceovy, jest více než hmota etherová; a sv. Augustin užívá téhož slova, praví: »když již jeví se mlhovina, není naprosto beztvárná.¹⁾

Ohledně dnů Mojžíšových poznali jsme, že jeho výklad velmi posloužil a i sama nejistota jeho. Totéž dá se říci o významu manea a vesperi, z něhož velmi kořistí učenci. Pozzy vidí s jinými v manea a vesperi počátek a dokonání zmizelých druhů; ale druhý stvořené poslední den nevyhynuly a proto nedospely k večeru. Sv. Augustin praví, že tento den trvá ještě,²⁾ a že Bůh přestal tvořiti, ale nikoliv konati, řídě svět zákony, které mu prvně sdělil; a z toho důvodu se domýslí, že jitro a večer mají se rozuměti spíše o počátku a konci věcí samých, než o době časové.³⁾

Vzhledem k tomu uvádějí se ještě jiné texty ze spisů tohoto osvíceného Otce církevního.⁴⁾

jam tamquam in radicibus, ut ita dixerim, temporum facta erant, quae per tempora futura erant. — De Gen. ad litt. lib. V. cap. 4. n.º 11. Tom. III, Part. 1a, pag. 185.

) Non est autem informis omni modo materies, ubi etiam nebula species apparuit. — De Gen. ad litt. cap. XIII, n.º 27. pag. 125. Tom. III, Part. 1a.

) Dies autem septimus sine vespera est, nec habet occasum. — Confess. lib. XIII, cap. XXXVI num. 51. Tom. I, Part. 1a, pag. 244.

) Restat ergo ut intelligamus, in ipsa quidem mora temporis ipsas distinctiones operum sic appellatas, vesperam propter transactionem consummati operis, et mane propter inchoationem futuri operis . . . — De Gen. cont. Manichaeos, lib. I, cap. XIV, n. 20. Tom. I, pag. 653.

) Cum autem Jacob benedicens filios suos, venisset ad Benjamin benedicendum, ait de illo Benjamin lupus rapax. Quid ergo? Si lupus rapax, semper rapax? Absit. Sed quid? Mane rapiet, ad vesperum dividet escas. Hoc in Apostolo Paulo completum est, quia et de illo praedictum erat. Jam si placet inspiciamus illum mane rapientem, ad vesperum escas dividentem. Mane et vesperum posita sunt pro eo ac si diceretur prius et posiea. Sic ergo accipiamus prius rapiet, postea dividet escas . . . — Serm. 279. num. 1. Tom. V; Part 2a pag. 1129.

Jaký jest názor nejplatnější ohledně podstaty světla? Nepraví-liž, že jest to neobyčejně rychlý pohyb etheru? A hle, ve své knize Genesis ad litteram mluví sv. Augustin o světle etherovém.¹⁾

V minulém století bezbožní posměvači chopili se otázky, zda může být světlo bez slunce; z toho pak ukuli si důvod proti Mojžíšovi tázajíce se ho, odkud přicházelo světlo v prvních třech dnech prve než ukázalo se slunce. Dnes, jako vždy, vysmáli se pošetilým filosofům a tvrdí, že slunce pochází od světla, majíc od něho své bytí. — Tuto větu nalézám rovněž u sv. Augustina, který mluví o světle Mojžíšově praví ve svém spise O městě Božím: »Nebo buďto jest ono nějaké tělesné světlo ve vyšších oddilech světa a příliš vzdálené zrakům našim, jímž napotom rozžehnuto bylo slunce.«²⁾

Draper tedy mluví i o učení církve i o nauce sv. Otců a zvláště sv. Augustina a nezná jich. Útočí proti nim ve věcech, o nichž oni buď nemluví anebo promluvili vhodně dříve než žalobce.

§. II. Původ člověka.

111. Závažna jest za našich dnů otázka: jest pravdiva zpráva Genese o původu člověka? Jest pravda, že člověk není přetvořenou opicí, nýbrž ušlechtilou bytostí, stvořenou k obrazu a podobenství Božímu, bytostí rozumnou, svobodnou, obdařenou nesmrtevnou duší? Tak učí a zastává církev katolická a hlásá věřícím i nevěřícím. Protivníci naši, kteří tak nízký původ člověka vymyslili, dobrě to vědí. K tomu směřoval také Draper, ale nemusil jít tak velikou za-

) Sive ergo lucem etheream, sive sensualem cuius animalia participant, sive rationalem quam et Angeli et homines habent, a Deo factam primitus in rerum natura haec sententia vult intelligi. — De Gen. ad litt. imp. cap. V. n. 25. Tom. III, Part. 1a pag. 101.

) Sv. August., O městě Božím, kniha XI. kap. 7.: »Aut enim aliqua lux corporea est, sive superioribus mundi partibus longe a conspectibus nostris, sive unde sol postmodum accensus est. —

cházkou ohledně stáří země, měl jít rovnou cestou. Celé dějiny a katolickou víru tak pevně založenou na vykupitelském díle Ježíše Krista, učení o dokonalosti a pádu prvního člověka domnívá se Draper zvrátiti jedním dechem.

Praví, že Adam nebyl dokonalý ani nezhřešil, a tedy že nebylo také žádné nápravy Spasitelem světa. Člověk prý jest výsledkem věčně postupujícího vývoje nižších druhů k vyšším; před věky byl opicí, dříve rostlinou a dříve kamenem a před tím ještě světovou hmotou, vyšlou z věčné universální podstaty, kterou někteří nazývají bohem.

Učenci opustili víru a bohosloví, a zdravý rozum je také opustil . . . Žalostně chybují. Svobodné a rozumné pokolení lidské má vyšší původ. Všecky vědy lidské a všecka odvětví věd dokazují nepoperně, že člověk neprošel snižující řadou věčně přetvářejících sedruhů, nýbrž vždy měl stejně vlastnosti a podstatné znaky.

112. *Dějiny*. Máme zprávu o počátcích člověka věrně napsanou v knize prvního dějepisce Mojžíše. Hleďme na ni jako na pouhé dílo lidské. Prostota vypravování toho jest příslivečná, nejkrásnější to vzor historického vypravování. Spisovatel zná to, co praví a tvrdí bez nejmenšího váhání a pochybování, ale také beze vší opovážlivosti a domýšlivosti, tak že čtenář jest přesvědčen o upřímnosti vypravovatelově. Světlo, které vynořilo se z chaosu, ozáruje také tuto knihu dodávajíc jí tajemného lesku a půvabu, jaký přísluší prvnímu dějepisnému dílu o světě a člověku. V této knize literát nalézá vznětenost a prostotu jako vybledlé barvy, jež ztrácejí se jedna v druhé; bez ní filosof při studiu přírody jest zrovna tak jako hudebníku při notách bez klíče. Co nám tato kniha vypravuje, dosvědčují tradice všech národů, potvrzuje také přirozený důvtip a soud filosofie.

Kterak mohlo se pojednávat v této knize tak podivuhodně o dobách geologických, o květeně a zmizelé zvířeně, když do dneška ani nebylo člověka této vědy? A tato kniha tak cenná a pravdivá zachovala se s posvátnou úzkostlivostí. Běda tomu, kdo by něco

přidal nebo vynechal! Znali ji židovští učenci ano i lidé nevzdělaní. Která rodina tak střežila výsady svého rodu?

Národ izraelský se rozdvojil; obě části stály proti sobě a zápasily o chrám, v němž Bůh chtěl býti uctíván, ale po staletích, když nedávno nalezen pentateuch Samaritánský, všude se čitalo v knize Mojžíšově jako v pokolení Judově.

Když v Alexandrii soustředila se věda starověká, přeložena tato kniha do řečtiny, a pohané sami uchovávali poklad vyvoleného národa Božího. Náboženství křesťanské považovalo ji za dar nebeský. Žádná kniha nebyla rozšířenější, známější a do více řečí přeložena.

A tato památnka že jest podvržená, nepravdivá? Pak vymažte dějiny ze seznamu věd, nemluvte o spisech Herodota, Xenofonta, Tacita a Livia, které znalo jen málo lidí a které nemají ani tisíčho dílu pravosti a pravdivosti božské Genese. A tato kniha nejhodnovenější líčí nám původ člověka takto: »I řekl (Bůh): Učiňme člověka k obrazu a podobenství svému: ať panuje nad rybami mořskými, a nad ptactvem nebeským, i nad zvířaty . . . A stvořil Bůh člověka k obrazu svému . . .«¹⁾ Učinil tedy Hospodin Bůh člověka z hlíny země, a vdechl v tvář jeho dchnutí života i učiněn jest člověk v duši živou.«²⁾

Co badáním historickým získáno vzhledem k vědomostem lidským a rozumovému vývoji v prvních známých dobách, to popisuje slavný dějepisec Cesare Cantù. »Podivuhodné jest, praví, že pokolení lidské sotva objevujíc se v dějinách oplývá tolikerými vědomostmi: vládne nad zvířaty, připravuje chléb, víno a ocet; zřizuje si stany, šije a lemuje, vyrábí sklo, vylovuje koraly, dobývá kovy a drahokamy ze země. Sochařství, stavitelství, hudba, tanec, mísení kovů, váhy, míry a mince, chronologie, počítání a psaní nalézáme v prastarých podáních, v nichž setkáváme se také s bohoslužbou, zákony, smlouvami a tresty.

¹⁾ I. kniha Mojžíšova kap. I. v. 26 a 27.

²⁾ I. kniha Mojžíšova kap. II. v. 7.

»Ale více ještě; člověk znal mnohé věci, ku kterým nebyl veden nutností, a které by dlouhé doby pozorování vyžadovaly, velmi jemné nástroje a přesné výpočty.

»Vidíme-li, že desítileté dítě nejen umí jísti a chránit se nebezpečí, nýbrž také umí myšlenky své článkovanými zvuky pronášeti, slovy vyjadřovati, písmem zachovávati a celé vědění lidské v dvacet čtyři hlásky, v 10 číslic a 7 not hudebních roztržiditi, zajisté nahlédneme, že bylo od někoho, který to věděl, vyučováno, a že došlo svých vědomostí podáním. Nezdá se nám možným, vědění starých národů jinak vysvětliti. Domněnkou Baillyho a Romagnosiho, že tato věda od staršího ještě národa pochází, celá věc se jen dále odkládá. My se domníváme, že jest zbytkem vědění prvních lidí Bohem samým osvícených, a nevzdáme se tohoto svého náhledu, dokud pravdě podobnějším nebudem přesvědčeni.«¹⁾

Světová moře se přeplavila, prohledaly se pevniny a ostrovy, hledalo se v pralesích a jeskyních a na pouštích, všude, kde slunce svítí a lidský život dýchá. Katoličtí missionáři zkoumali to všecko, ale nikde nebyly nalezeny přechodní tvary mezi člověkem a opici, všude rozumné bytosti byly schopny rozumového a mravného vzdělání, žíti v klidné společnosti; i kočovní národové vedeni přesvědčením souhlasili s pravdou idee, která, třeba nejasně, byla u nich domovem. — Když jednotlivci se vzdělávali, nebylo třeba k tomu dlouhých věků, ano ani mnoha let, aby zušlechtěny byly mravy.

Celý svět jest toho svědkem; od té doby, co přeplaveny oceány Atlantický a Tichý, lidé vědí dnes, že jsou nové pevniny a ostrovy, díky námahám a horlivosti missionářů.

Nepatrné pochybnosti o schopnosti některých divochů, aby přjmouti mohli svátosti, a jiné povídacky o lidech s ohonem, sloužily jen k tomu, aby se utvrdilo a zjistilo úplně naše tvrzení. Ani výjimka toho kterého kmene odpovídajícího vzdělání a styku

¹⁾ Cantù, Dějiny obecné, epocha I. kapit. 21.

s národy cizími, není žádným důkazem proti nám, nýbrž potvrzuje pravidlo. Pošetilí a hroupí, jichž je všude dosti, nikterak neumenšují ceny lidí moudrých a vtipných. Jsem přesvědčen, že není nikoho, kdo by vážně zastával, že takové kmene nemají intelligence a nelze jich vzdělati.

Schlegel ve své »Filosofii dějin« uvažovav o divokosti člověka padlého dochází k tomuto závěru: »Člověk není divochem ani původem ani přirozeností, ačkoli může se jím státi za všech časů a na všech místech, ano i dnes.« Před tím odmítnul rozhodně nepřirozený a chlapecký výmysl Rousseauův, kterým nám za blaho a ráj našeho dětství dával ideal dávné zdivočlosti.

Nesmíme zapomenouti na studie Ploinovy o Počátcích civilisace, v nichž dokázal, že žádný národ evropský nevzrostl a nepokročil ve vzdělanosti spontanně a vlastními silami. Řecko samo i Řím přijaly sémě pokroku z ciziny. V Egyptě a Chaldei dlužno hledati počátky západní vzdělanosti. V ostatních všech krajinách, poněvadž cizí civilisací nebyli povzneseni ze stavu divokosti, národové tím sami dosvědčili, že sami nejsou s to, aby překročili hráz, která dělí vzdělanost a barbarství.

Tento historický fakt se filosoficky dobře vysvětlí. Kolik námahy a trpělivosti třeba učiteli, aby vzdělal a naučil ospalé a tupé? Kolikrát zoufaje nad výsledkem opouští úkol svůj jako neužitečný a marný? A transformisté chtejí, aby divoši sami povstali ze své divokosti, v níž jsou pohřbeni . . .

113 *Filosofie*. Vidím zřejmě ve svém vědomí nepoperný důkaz, že jsem intelligentní bytost. Myšlenkou a všeobecnou ideí věci, jediným pohledem obejmím vesmír, spojuji části jeho, tvoře krásné ideální obrazy tak veliké, jak mi libo. Světlo a paprslek, tak rychle probíhající prostory, jsou příliš zdlouhavé u porovnání s mou intelligencí, okamžik srovnán s rychlosí mé myšlenky jest věkem, poněvadž duch nenalézá překážek ve vzletu svém. Hmota ve svém pohybu nemůže se vyhnouti všem překážkám, ale duch můj není hmotou. — Vzpíram se tomu, že by myšlenky

moje skládaly se z částí nebo z kousků, ale jest to mým přesvědčením, že sám myslím v nitru svém, svým svědomím sám soudím a že moje jsou vnitřní kony a nikoliv cizí, nebot by to bylo žalostné spletení idej domnívatí se, že myšlenka může být v podmětu ne j e d n o t n é m , složeném z částí hmotných, jako mozek nebo kterýkoli smyslný orgán. Myslící bytost vylučuje každé hmotné složení, jest bytostí jednoduchou, duchovní, nikterak podobnou hrubé, nehybné a měnivé hmotě. A kterak složenina z částí hmotných přeměnami má dátí vznik bytosti jednoduché, postrádající zcela hmotných prvků? Transformace jest přeměna; tato přeměna nějakého tělesa záležeti bude v tom, že buď ztratí přebývající hmotu, anebo nabývá něco užitečného; ale konečně bude to jen zvětšení nebo zmenšení počtu částí. — Ale kterak může z věci složené a rozsažité povstati něco jedinečného a nerozsažitého? Vidíme, že je to zřejmě nemožno.

Tedy buď zamítneme svědectví sebevědomí, po važujice se za bytostí nerozumné, anebo usvědčení pravdou uznáme, že duše naše nepochodí z transformace bytosti tělesné, nepochází z hmotného vývinu. Ať tak se pozoruje viditelný svět a všecky jeho živly se sdružují; od těles hmotných až k duchu člověka zůstane vždy propast neprekročitelná.

114. *Jazykozpyt a národopis*. Učení národopisci také zkoumali obšírně a s neuvěřitelnou trpělivostí a vytrvalostí podstatu a vzájemný poměr řečí, vyjádření to myšlenky. Draper ani slovem se nezminil o těchto velikých pracích; zdá se mi, že ho znepokojily, poněvadž nemluví se v nich o periferických nervech a enkefalických massách. — Co tu starostí na počátcích, aby přeplavil se nesmírný oceán nejistoty! Kde začítí spojováním nekonečných částeček jednotlivých nárečí? Veliký duch Leibnizův ukázal cestu, naznačil body, jimiž opanovati lze obzory nové vědy. A po dlouhém bdění a přičinění a nekonečném srovnávání nemálo pokročil španělský veleduch jesuita Hervas Panduro, který tušil pravdu, proto že ji žádal, a tisíckráte dokládaje, že viděl to, co chtěl. Ku kamenům, sebraným tímto

španělským filosofem, přidali mnohojiných učenci všech národův, a tak zřízena budova této vědy. Konečně Humboldt, Klaproth, Schlegel, Herder, Abel, Remusat a Balbi zásadně shodovali se v tom, že všecky řeči mají společný kořen, a že tolik nárečí a větví jest výsledkem náhlé a nenadálé příčiny, jako strom bleškem roztříštěný z kořene vyráží výhonky.

Důležitějším ještě jest závěr, ku kterému svorně docházejí všichni slavní národopisci. Zkoušením a rozborem jazyků, zvláště mluvnice, dokázalo se, že nic podstatného a charakteristického nemohlo během staletí mluvě být přidáno; mluvy nacházejí se tak dokonalé svými podstatnými vlastnostmi, že není možným postupující zdokonalování od pouhého výkřiku až k rádnemu mlovení.

»V kterékoli době zkoumáme řeč, nacházíme ji dokonalou v podstatných a charakteristických vlastnostech jejích; může se ještě zdokonaliti a obohatiti, ale její vlastnosti rozlišovací, původ životní, její duše, mohu-li ji tak zváti, zdá se být zcela vytvořenou a nemůže se již měniti...«

»Totéž lze pozorovati porovnáváním nejstarších spisovatelů řeckých a římských s novějšími. Shledáváme zvláště u Římanů, kteří ve styku s Řeky měli příležitost zdokonalovati se, že přijali mnoho od Řeků, sochařství, malířství, básnické a dějiny, umění a vědy, naučili se od nich zaokrouhlovati své věty a dátí řeči více ohebnosti a výraznosti; ale ani v nejmenším nerozmožili svou mluvnici nebo svůj slovník a ani hláskou svou abecedu.

»Jest tedy zcela neshodné se zkušeností, mluviti o sekundárním stavu řečí, anebo se domníватi, že bylo jim třeba mnoha staletí, aby dospěly ke grammatikální vyspělosti. — Řeči nerodí se ze semene anebo z pupence tajemným processem přírodním, nýbrž vytváří se ve formě živé, odkud vycházejí se svými krásnými rozměry, a tímto útvarem jest rozum člověka, různě pozměněný okolnostmi zevnějších poměrův.«¹⁾

¹⁾ Wiseman, Rozmluvy o poměru mezi vědou a zjeveným náboženstvím; španěl. překl. str. 791 n. (Barcelona 1854).

115. *Mathematika.* Slavný Moigno, živý důkaz, že víra a věda nejsou rozdvojeny, na základě spisu prosluhého mathematika Cauchyho použil při jisté příležitosti metafysického a zároveň mathematického údaje vzhledem k otázce o nedávné existenci člověka.

Jest uznáno a zřejmo, že nekonečné číslo jest nesmyslné, jedno popírá druhé. Kterékoli první číslo, které se vysloví, nebude nejmenší, řada a jejich jest neurčitelná, tedy není žádné číslo nekonečné. Když jsem tu to thesi předložil, všichni, Poisson, Lacroix, Jacobi... se mnou se snášeli, že každé číslo jest podstatně konečné. Ale jakmile jsem toho použil ve věci dogmatické (věroučné), odpovídali záporně a s vytáčkami. Když jsme pravili: číslo skutečně nekonečné jest nemožné, tedy počet lidí, kteří existovali, jest konečný, tudiž nutně jeden člověk vyšel z rukou Stvořitelových...; otáčení země kolem slunce jest konečné, tedy kdysi bylo první takové otáčení..., ihned se mi odporovalo...

»Co vyplývá z tohoto sporu? Jedenak, že svědeckví Páně jsou věrohodnější než si mysliti můžeme, testimonia tua credibilia facta sunt nimis, že hlavní dogma o stvoření jest prostým výsledkem mathematical evidence atd., jednak že nevěra není věci rozumu, nýbrž vůle a srdce a proto jest neomluvitelná; jest to spíše neštěstí než chyba.«¹⁾

116. *Fysika.* Může nám tato věda poskytnouti nějakého světla ohledně odporu, jaký v sobě chová nesmyslná theorie nekonečných transformací? Ano; všimněme si jejich zpráv a nauky. O dynamické theorii tepla jsme se již přesvědčili, že energie síly spěla ke svému zničení. Opakujeme, že jest zákonem thermo-dynamickým, že každá práce mění se v teplo a toto může se změnit v sílu. Známo jest, že se to děje při každé fysické práci; v příčině změny tepla v silu je mnoho překážek překonati a úplnou přeměnu nemůže způsobiti ani člověk ani příroda.

Jaký bude následek takové nerovnováhy? Nutně vzrostete teplota, všecka tělesa nabudou stejně teploty

a tím přestane zřídlo síly, které se jeví v nestejnostech teploty, a všecka energie zmizí a svět změní se v nesmírnou hranici. Jací živočichové by mohli tenkráte existovati? Potvrzením toho jsou slova Folieho: »Z toho následuje, že vesmír den ode dne blíží se neodvratně podle zákonů přírodních konečně rovnováze temperatury, v níž vzdálenost mezi molekulemi těles dospějí k nejzazší hranici, a která učiní každou novou transformaci nemožnou. Tehdy ztráveny budou, podle památného výroku, živly ohněm.«¹⁾

Mohli bychom dodati jestě výpočty Thomsonovy o ochlazování slunce, následkem pozorování Herschellova a Pouilletova, které nás přivádějí k domněnce orozžhavených sluncích a kterak nemožna byla existence živých bytostí. Ale i uvedeme jen výrok onoho slavného přírodozpytce anglického: »Uznávám za článek vědecké víry, že život pochází od života a od ničeho jiného.« Tímto výrokem poráží evoluční nauku a uznavá nutnost stvořitelské příčiny.

117. *Fysiologie.* Život zřejmě pochází od života. Přírodopisci mohli zaslepiti nevědomé illusorním pozorováním stanovice princip samovolného položení a vzbuzujíce víru, jakoby mohly vydati květy, jimiž zrak náš bývá občerstven, jakoby mohly vydati chléb, kterým se živíme. Ale již pochován onen princip hlavně vědeckou Akademii pařížskou. Uvedu několik slov: »Případy pozorované Pasteurem a popírané Pouchetem, Jolym a Musetem, jsou zcela přesné. Tekutiny, které jsou schopny kvašení, mohou zůstatи beze změny ve styku s uzavřeným vzduchem anebo se vzduchem stále obnovovaným; a jestli vlivem vzdachu vyvinou se v tekutině živé organismy, nelze vývin ten připisovati témto prvkům plynným, nýbrž pevným látkám, kterých lze různým způsobem ze vzdachu se zbavit, jak pravil Pasteur.« Triumf Pasteurův byl úplný. Když ještě nějaký člen jevil nějakou pochybnost, rozptýlila ji Akademie ukazujíc na láhve, v nichž uschovávaly se výzkumy Pasteurovy. Když

¹⁾ Sept. leçons de physique générale par A. Cauchy avec notice historique et appendices par M. Moigno; Paris 1868, p. 79.

¹⁾ Moigno, Les Splendeurs de la foi, str. 1288.

v jednom zasedání Poggiale vyslovil se, že dosud ne-vytvořil si náhled o samovolném plození, odpověděl Pasteur s rozhořčením: »Já jsem si svůj náhled vytvořil na základě důkazů, mám právo na tento svůj názor po dvacetileté neúnavné práci a každý člověk rozumný to uzná. Můj názor, nebo lépe řečeno, mé přesvědčení jest, že v nynějším stavu věd samovolné plození jest chimérou. Nemožno vám odpíratí mi, poněvadž zkušenosti a badání mé jsou nezvratné a dokazují, že samovolné plození jest chimérou.« Později Tyndall dokázal totéž.

118. *Archaeologie*. Památky lidské nejsou příliš staré a dosvědčují to samy. Poloučenci, kteří opovážili se zneužívat zvláště hieroglyfy a tajemné řeči Egypťanů a jiných národů starých, ihned umlkli, když praví učenci stanovili pro ně daleko pozdější dobu. Kdo by se dnes neusmál pověstnému zvěrokruhu v Denderách a výpočtu Dupuysovým? Co by odpověděl Volney, když neúnavný Champollion po tøikaletém badání konečně nalezl klíč k neznámým nápisům egyptským? A kdo by věřil, že v oných temných pověstech potvrzena a popsána téměř doslovně prastará podání, jak je vypravoval Mojžíš?

Biblická zpráva o stožení, ráji, potopě, věži babylonské, příhodách Abrahamových, dějinách Josefových, o hrobech patriarchů, o jejich obyčejích a řádech, o králech judských, všecko to vysvětleno nálezy v Egyptě a Assyrii. Jaká to shoda, volá Dr. Bickell; veliké nálezy za dnů našich dokazují zároveň mojžíšský původ Pentateuchů; doba Isaiáše byla pokládána za dobu bájek a pověstí, nápisu assyrské potvrdily ji jako dobu historickou.¹⁾

Neúnavný badatel Smith (zemřel 1876 v Aleppu na třetí cestě své do Asie) viděl potvrzenu zprávu

¹⁾ »Kdo by nežasl vida, že v době, kdy kritika německá povstala a prohlásila, že nevidí než mythy v Písmu sv., Prozřetelnost vyvolala mrtvé z jejich hrobů, aby vydali svědeckví spisovatelům Písma sv.?« Tak dí Vigouroux, Bible a nejnovější objevy v Palestině, Egyptě a Asyrii, česk. překl. Dra. Podlahy, sv. I. str. 68.

o povodni v nápisu klínovém. Tyto cihly, listy to nejstarších knih, s celou knihovnou Ninivitskou jsou největším svědeckvím původnosti Genese a všeho vypravovaní Mojžíšova.

Evers vyznává, že uznává potvrzení dějin Josefových egyptskými památkami, byl i rationalisty proti sobě popudil. Ale rationalisté Ewald, Hitzig a jiní, přemoženi pravdou, uznávají je za autentické.¹⁾ Jaké to zahanbení nevěrců uměných! Jakou radost mají katolíci, vidouce, že každým krokem potvrzuje se věra jejich! Jest mi lito, že nemohu obširněji jednat o tom.

Totéž stalo se s pověstnou chronologií a astronomií Číňanů a Indů. Cuvier a Klaproth na základě svědeckví dějepisců astronomie a matematiky, Delambra a Montucla, určili doby stanovice jim ne-příliš daleký počátek. Balbi, slavný spisovatel prvního národopisného atlasu, pravil ve svém díle: »Až posud žádná památka a historická nebo astronomická nedokázala, že zprávy Mojžíšovy jsou nepravé; právě naopak tyto zprávy souhlasí znamenitě s výsledky učených filologů a geometrů.²⁾

119. *Věda praehistoricá*. Daleko lépe ještě potírat lze výmysly transformismu vědami praehistorickými. Virchow na schůzi německé společnosti v Mnichově r. 1877 pravil: »Když pozorujeme čtvrtohorního člověka, který by měl blížiti se prvním našim předkům v řadě vzestupné nebo sestupné, nacházíme vždy takového člověka, jako jsme sami.

»Asi před šesti lety nalezena v rašelinisku lebka, která měla patrné známky stavu nevyvinutého. Všecko svědčilo takřka pro lebku opice; než celý ten případ jak se objevil náhle, tak zase zmizel. Starí trogloditi, obyvatelé kůlových staveb, lidé rašelinisk jeví se jako společnost velmi úctyhodná. Mají lebku silnou, tak že by lidé nyní žijící přáli si mít takovou... Krátce,

¹⁾ »Podotýkáme nyní pouze, že Dillmann připouští historický ráz života Josefova ve shodě s věšinou rationalistů německých, jako jsou Ewald, Hitzig atd.« Vigouroux, l. c. sv. II. česk. překl. str. 185.

²⁾ Balbi (Adriano), *Atlas etnografico del globo*, Paris 1826.
Vzděl. knihovna: Náboženství a věda.

dlužno uznati, že žádný z typů fossilních nepodává známky nižšího vývinu... Musím to říci, že nikdy nenalezla se fossilní lebka opice nebo člověko-opa, která by byla skutečně naležela některému člověku. Každý pokrok věcný v badání vzdaluje nás od rozřešení otázky o původu člověka od opice.¹⁾

Totéž myslil Figuier o lebce Mentonské, přikládaje jí báječné stáří, totéž vyplynulo ze zkoumání lebek neanderthalských. O těchto pravil Karel Vogt r. 1867 na mezinárodním kongressu v Paříži: »Mohu vám jmenovati přítele svého, lékaře německého, jehož lebka podobná jest typu neanderthalskému.²⁾ Vzhledem k nalezené lebce v Solutré Arcelin podává slova Prunera beye: »Nic z útvaru člověka čtvrtohorního neukazuje na příbuznost s opicí; nic zvířecího nejeví se v jeho obyčejích a zvyzích.³⁾ Známy jsou nejnovější nálezy inženýra Kervilera při stavbě nového přístavu v Saint Nazaire při ústí Loiry. V hloubce 9 metrů nalezl mnoho lidských lebek, z nichž některé velmi pilně ohledal Dr. Broca a jiní anthropologové, kteří je kladli do doby neolitické. Vedle ostatků lidských nalézaly se na též místě kamenné sekery a kotvy, nástroje kožené, neuhledné číše, dva bronzové meče a dýka; nedaleko nalezeno množství kostí ssavců, mezi nimiž byl obrovský roh bývola (*Bos primigenius*). Kerviler udává stáří onoho hrobu asi 15 nebo 16 set před Kristem Pánem. Z toho dovozujeme, že člověk doby neolitické jest od včerejška a rovněž i předměty, které vyrobil.

Ovšem tato chronologie na základě geologických vrstev jest velmi povrchní a podléhá přemnohým

¹⁾ *Les Mondes*, sv. 45, str. 687.

²⁾ »Je pourrais vous citer un de mes amis, le Dr. Emmayer, médecin aliéniste allemand, dont le crâne est véritablement du type de Néanderthal.« *Pozz y, La terre et le récit biblique de la création*, Paris 1874, kap. 11, str. 387.

³⁾ »Cet homme quaternaire est constitué homme dans toute la force du terme. Rien dans son physique n'indique un rapprochement avec les simiens; rien de la brute dans ses us et coutumes, dans ses croyances etc., tout au contraire.« Arcelin v čl. »Les sépultures de Solutré« uveř. v »Revue des questions scientif.*«*, sv. 8, str. 391.

omylům, ale na to jen poukazujeme, že anthropologie nepotvrzuje domněky o původu člověka od opice, nýbrž ukazuje, že lidé tak zvaní předhistoričtí vypadají zrovna tak, jako lidé historičtí, ano jako lidé nyní žijící.

Naše vědomosti přírodní přýští se z dvojího zřídla, idealního a realního; z našich představ a z věcí. Učitelé Draperovi Lamark a Darwin z jednoho z těch zřídla čerpali své théorie. Zajisté že z věcí samých. Ale divno, že nikdo nepozoroval nějaké přeměny druhů, ani žádný z lidí se nepamatuje, že existoval několik jen málo let; opice provádějí své kousky opicácké k zábavě některých lidí, jiní mají je v ošklivosti a některým jsou předmětem studia a počátku poblouzení. — Draper sám vyznává:

»V dobách historických nebyl dokázán žádný význačný příklad takového vývoje a my mluvíme nerozhodně o pochybných případech vyhynutí. Ale za dob geologických setkáváme se se statisíci vývojů a vyhynutí.¹⁾

Chce říci: pochybujeme o přítomném a co jsme viděli, ale jistotu máme o tom, čeho jsme neviděli a nepozorovali. Odkud tato jistota? že vyhynuly různé druhy, dozná každý, ale není tak s vývojem; zde třeba dokladů, svědectví, které by se mnou uznali transformisté.

Paleontologie nepodává žádného svědectví o nějaké postupné změně druhů. Lebek opic, kostí jiných zvířat, kostí lidí nalezeno na tisíce, ale nikde žádný přechodný tvar.

Prastarý rod *Discina*, který Hicks našel ve vrstvě kambrické, jest úplně podoben dnešním tvorům téhož rodu. Barrande po třicet let pracoval v badání o silurském útvaru v Čechách, a na konci badání svého pravil: »Z 350 druhů trilobitů v Čechách není ani jediného, z něhož by změnami povstal nějaký nový tvar různý a trvalý. Mezi triloby českého siluru tedy

¹⁾ Draper, česk. překl. str. 239.

úplně nelze se dopídit stop změny plozením způsobené.¹⁾

Huxley, který nakloněn jest transformismu, domnívá se, že nejstarší ryba *Pteraspis ludensis* nemá žádných známk na sobě, které by ji řadily mezi nižší druhy, než jsou nynější ganoidy.²⁾

Vzhledem ke zkamenělým rostlinám Williamson, který čtyřicet let bádal o vegetaci rozdílných dob zeměkoule, tvrdí, že kapradiny, jichž stopy přehojně ve vrstvách uhelných se nalézají, až do dneška zachovaly si podstatné znaky své.³⁾

Ke konci uvádíme slova španělského geologa Vilanova, který praví: »Vzhledem ke způsobu prvního zjevení se života na zemi paleontologie nám praví, že místo jednoho nebo více pravvarův organických, jichž postupný rozvoj by během času obsahoval celou říši organickou, vidíme, pokud se týče živočišné říše, téměř všecky druhy najednou a v téže dokonalosti, jako v dobách pozdějších. Nepočínají druhy, podle nahromaděných do dneška dokumentů, obrysů začátečními, nýbrž náhle se objevují s touž dokonalostí, jakou mají později.«⁴⁾

Kde jest tedy ta jistota, s jakou Draper mluví o vývoji druhů vymřelých? Lamark mluvil o tom jako o domněnce, a ostatní transformisté ujišťují, že teorie ta není stvrzena ...⁵⁾

¹⁾ Defense des Colonies. Prague 1870, strana 155, cit. u Poussina, »Paleontologie et Darwinisme« v »Revue des quest. scientif., sv. I. str. 293.

²⁾ Siluria, 4. vyd. str. 242.

³⁾ Williamson v Revue scient., 1876, str. 296

⁴⁾ Origen, naturaleza y antigüedad del nombre, por Juan Vilan y Piera, Madrid 1872, c. I. p. 112.

⁵⁾ »Snad Lamark sám zašel tak daleko, že člověku uříza předka opici. Tento názor svůj vydává za domněnku. Karel Vogt sám, prohlásiv, že lépe být zdokonalenou opicí než odrodičem Adamem, přece praví, že třeba najít přechodní článek. Tak by se mohlo říci i o jiných stoupencích Darwinových: Lubbokovi, Wallaceovi, Huxleyovi. V té příčině trvají všichni opatrňe v rezervě anebo upřímně přiznávají, že mezi člověkem a opicí ještě propast a tato propast že nebyla překročena. Neprávem tedy dovozovali z některých slov, která v rozepři unikla, že teorie Darwinova docela splývá s theorii o původu člověka od

§ III. Námitky Draperovy.

120. 1. »Náhlé, libovolné a nesouvislé tvorení má dokázati božskou moc; avšak nepřetržitý dlouhý řetěz organismů, který se táhne od palaeozoických útvarů k útvarům novějším, řetěz, v němž každý článek visí na předchozím a udržuje následující, ukazuje nám, že vývoj živočichů se řídí zákonem, který se dosud nikdy nezměnil . . .«¹⁾

První tato námitka filosoficko-geologická ukazuje nám jasně, na čem Draper svou nesmyslnou theorii zakládá. Libovolná a nesouvislá věc jest způsobilou, aby ukázala ne moc Boží, nýbrž žádnou moc; spíše dokazuje chabost a nevědomost toho, v němž tak působí, jakož i neprojevuje velkého ducha ten, kdo se domnívá, že nesouvislostmi dokáže všemohoucnost Boží. —

Nepřetržitý řetěz organismů jest právě nekonečné číslo, jako kdybychom řekli mathematický nesmysl, podmíněná protirečnost. A co se jednotlivých článků týká, spojených s předcházejícími a udržujících následující, jest to prostě výmysl chorobné fantasie. Uznáváte první pevný článek? Pak nemáme nekonečný řetěz; jest nutné stvoření. Nepřipouštěte ho? Pak celý ten sebe delší řetěz nemá žádné opory a musí se rozpadnouti.

121. 2. »Fossilní zbytky člověka s hrubými nástroji z pazourku, z hlazeného kamene, z kostí a bronzu nalezly se v Evropě v jeskyních, v naplaveninách a v ložiskách rašeliny. Ty svědčí o divokém životě, tráveném honbou a rybolovem. Novější zkoumání vedou nás k tomu, abychom věřili, že existence člověka dá se pod nízkými stupni zeměpisné šířky stopovat nazpět do doby třetihorní. Člověk žil zároveň s jižním slonem²⁾ — — —

opice. Ale jestli nejde tak daleko, přece se nerozpakuje nám dávati za předka nějaké zvíře přechodní mezi člověkem a opicí.« Pozzy, l. c., str. 374 n.

¹⁾ Drape r, česk. překl. str. 240.

²⁾ Draper, l. c. str. 243 n.

„Ale tento pustý, divoký stav lidstva stojí v mocném kontrastu proti rajské blaženosti zahrady Edenské, a což jest tím vážnější, neshoduje se nikterak s theorií o prvním hřichu.“¹⁾

Jistě, domnělý tento stav lidí nelze srovnati s náboženským učením; ale rovněž nelze srovnati jej s důkazy vědeckými. Vznešené náboženství pravdy mělo snížiti stav a důstojnost člověka? Nikoliv, to zůstaveno polovědcům, kteří uznávají sny za nepoperné důkazy.

Celá argumentace Draperova dá se shrnouti v následující: Není vykoupení člověka, protože nebylo pádu. Dokazuje se, že člověk neklesl, nýbrž naopak vidíme u něho stálý pokrok, od stavu úplné divokosti až k nynější vzdělanosti. Tento pokrok jeví se předměty lidského průmyslu v dobách kamenné, bronzové a železné, označených ve vrstvách geologických. — Dobře, ponecháváme stranou smysl, v jakém my, katolíci, pád Adamův uznáváme, a vstupujeme na pole, na němž zápasí professor americký.

Tážeme se: 1. Souhlasí geologové navzájem co do rozdělení a chronologického pořádku řečených dob? 2. Praví ti, kdož zastávají dobu kamennou, že byla u všech národů zároveň? 3. Stanovila věda, zdaž kamenná doba jest počátkem kultury nebo spíše dobou úpadku?

122. Co do prve otázky prosím chvaločeňský Draperových, aby mi jmenovali spis nebo nějakého znamenitého geologa, který by bez kolísání a bez obavy zmýliti se určil chronologii řečených dob a provedl přesné jich rozdělení. Kolik knih měl jsem v rukou, ve všech bylo plno pochybností a domněnek; jedny rozdělovaly doby tak, jiné zase jinak. Geologové zajisté v této věci tápají ve tmách a nejistotě. Boucher de Perthes, zakladatel školy předhistorické, rozdělil dobu kamennou na dvě období: období tesaného kamene nebo předpotopní a období hlazeného kamene nebo keltické. Angličané rovněž dobu kamennou rozdělili ve dvě: palaeolithickou a neolithickou.

¹⁾ Draper, česk. překl. str. 248.

Larlet ke stanovení jednotlivých oddílův učinil první pokus opíraje se o palaeontologii a naznačil doby velkého medvěda jeskynního, mamuta a soba.

Ale Dawkins, Dupont a Mortillet stavěli se na odpor takovému třídění a navrhovali, aby se rozdělení dělo s ohledem na archaeologii a předměty průmyslné. — Tak zvláště Mortillet rozdělil dobu kamennou na čtyři období a pojmenoval jednotlivá názvem místa, kde nejprve byly nalezeny typické předměty anebo kde mnoho jich nalezeno. Pravili tudíž: doba pazourku obsahuje dvě období: Moustierské a Solutréské; doba kostí obsahuje také dvě období: Aurignacské a Magdalenské. Jiní navrhují pět období a jmenují na prvním místě křesací kameny Thenayské, ostatní pak, jak jsme právě označili.

Mortilletovi odporovali Maillard, Hamard a Virchow. Arcelin sotva urobil dějiny nálezu Solutréského, přičítaje mu velikou starobylost, když Moigno s velikým úsilím vyvracel jeho výpočty.

V r. 1867 odkryty ony zmíněné hroby, r. 1863 nalezeny předměty Thenayské, a přece učenci nemohli se dosud shodnouti. Hostmann, Ecker, Lindenschmit a Giesebeck neuznávají doby kamenné, pravíce, že užíváno bylo zároveň i kamene i kovů. Evans praví, že doby kamene, bronzu a železa způsobují zmatek a že jest v nich mnoho anachromismů; nebot nedostává se podkladů, aby rozvrhnouti se mohly takové doby chronologické, zvláště když v též čase užívalo se kamene i bronzu.

Professor geologie a palaeontologie, Fraas, zkoumal kosti a nařadí jeskyně Hohlefelské a jiných, na různých místech Německa a Francie, a po dlouhých studiích v též směru popírá takové rozdělování různých dob, nebot jen na základě těch kostí a nářadí spisovatelé francouzští stanoví dobu mamuta, velkého medvěda a soba. Fraas praví, že obyvatelé jeskyně nebyli starší dob historických. Schaffhausen dokázal, že kresby na kostech, nalezených v jeskyních francouzských, jsou stopami práce fenických a řeckých osad na pobřeží Středozemního moře.

Jiní učenci němečtí prohlašují, že nesprávno jest tvrzení mnohých spisovatelů francouzských o velikém stáří tak zvané doby soba. Dnes jest evidentně dokázáno, že lovci soba, bydlící v jeskyních střední Evropy, žili v téže době, kdy v jiných krajinách byly sporádané státy a dosti značná vzdělanost.¹⁾

Na jakém podkladě stanovena chronologie výrobků člověka, nechť posoudí čtenář na základě theorie Closmadeucovy vzhledem k nálezům v dolmenech Bretánských.

Tak zvané kamenné sekery podobají se špičatým klínům a mají jen jméno sekery, ani neslouží ke krájení koží (někteří se domnívali, že jich bylo užíváno při obětech zvířat), ani nejsou všecky z křemene, nýbrž z neznámé hmoty. Pařížský jeden brusič skla, když je byl pozorně prohlédl, pravil, že by je tak dokonale nevyrobil, a že otvor jejich byl jistě udělán nástrojem kovovým. Dokonalost jejich, vzácnost a zvláštní hmota poukazují ke kultuře nikterak primitivní.

Náležejí tedy k době kamene hlazeného? Closmadeuc se domnívá, že takové kameny nejsou známkou společenského pokroku nějakého národa, nýbrž že jsou to talismany uložené v hrobech, aby zemřelé chránily před každým zneuctěním. Hamard potvrzuje tuto domněnkou, protože všude s úctou se chovají bleskové kameny a připisují jim velikou moc. Na různých dolmenech bretánských jsou vytesány, rovněž jako na sioupech náhrobních doby kelticko-římské, nápisy končící slovy: *sub ascia dedicavit* nebo *dedicaverunt*.

Sekera tedy se pokládala za náboženský znak některého božstva, chránícího hroby, snad Manů, jimž často zasvěcovaly se hroby. Odtud možno souditi o náboženství některého národa, ale nikterak o jeho stavu společenském, tím méně čitati je do doby hlazeného kamene.²⁾

¹⁾ Huelin, *Cronicon científico popular*, pag. 443. Madrid, 1877.

²⁾ Hamard, *Bulletin de la Société polymathique du Morbihan*, 1873.

Spisovatelé, zabývající se těmito studiemi, připouštějí ještě jinou a podivnější domněnkou o takových kamenech. — »Nejdále v tom ohledu zašel Chabas, který poznámenav, že Egypťané a později Arabové, Peršané, Římané a j. znali zbraně a nástroje kamenné, a že v Egyptě a také v jiných krajinách, čím uhlazenější kámen, tím větší stáří dokazuje, (to odporuje odůvodněnému rozdělení dob palaeolithické a neolitické), ujišťuje, že největší část těchto domnělých zbraní jsou úlomky křemene, jichž tvaru nezpůsobila lidská ruka, nýbrž zvýšená temperatura. Tutež myšlenku zastává Lepsius, který s jinými nedílí názory evropské praehistorie.*¹⁾.

Uvádíme tyto různé náhledy spisovatelů, aby se dobře poznalo, jak nejisté jsou podklady Draperovy a bezcenné jeho vývody. Vědouce z bible, od Herodota, Pausania, Josefa a Plinia, že Hebreové, Etiopové a Sarmati užívali kamenných zbraní, a od jiných dějepisců, že jiní národové užívali jich v pozdějších stoletích až do minulého století, nevěříme, že by byly pouhými talismány, ani že by hlazené kameny nebyly dílem rukou lidských. Ale tím, jak dobře praví Moigno a Gütler, že v dějinách přísluší jim místo, netvoří o sobě chronologickou dobu a tím méně dobu platnou pro všecky národy.

»Hlazené křemeny, výrobky to člověka, jsou zároveň praehistorické, historické a současné, tedy samy o sobě nejsou svědectvím většího nebo menšího stáří. Důležitá jsou ložiska, kde byly nalezeny. Byť i nalezeny byly ve vrstvách skutečně geologických, nikterak nemožno tvrditi, že dokazují existenci člověka v dobách geologických. Hlazené křemeny nalézají se v naplaveninách, a tím, že půda jest naplaveninou, nelze dověděti se od oblázku stáří člověka, který ho otesal, pokud není známo stáří naplaveniny. Některé otesané oblázky byly nalezeny ve velké hloubce, jiné na povrchu země, v historických nebo téměř historických jeskyních. Jest evidentní, že skutečné stáří těchto

¹⁾ Juan Catalina García, *La edad de piedra*, Madrid, 1879, str. 25.

oblázků, pokud rukou lidskou byly zpracovány, jeví se ne menší nebo větší hloubkou, v které nalezeny byly, nýbrž příčinami jejich přítomnosti na povrchu země.¹⁾

Poukázavše na nejistotu mezi učenci v příčině rozdělení doby kamenné, musíme dodati, že ještě větší jest nejistota, má-li se udati letopočet stáří země a jejích vrstev. V této věci sotva jeden geolog souhlasí s druhým, a žádný nepodává své údaje jako bezpečné a zajištěné. »Hledal jsem,« praví Arcelin, »v naplaveninách Saonských rozluštění záhadu, ale dodělal jsem se výsledků tak nejistých, že jsem je uveřejniti mohl jen s velikou nedůvěrou. Jiní krácejíce touž cestou nedodělali se větší jistoty.²⁾ »Přes značný počet faktů a pozorování,« praví tentýž spisovatel, »po dvaceti letech dlužno doznati, že vědy, hledající nejstarší stopy člověka ve všech obydlených krajinách světových, jsou ještě v plénkách.³⁾

»Vizme jen, jak veliká panuje nejistota učenců vzhledem k trvání jedné a téže doby, doby ledovců, kterou Lyell počítá na 180 tisíc let, Mayer na 15 tisíc let, a Gasta'di pouze na tisíc let.⁴⁾ Může se z toho něco dovoditi?

123. Dále obhájci doby kamenné nemohou uznati, že by tato doba byla u všech národů zároveň; ano některí národní této doby ještě neprozili. Zmíněný již znamenitý učenec Arcelin praví: »Mluvíce o době kamenné, bronzové a železné nechceme tím říci, že tyto různé doby výrobků mají všeobecnou platnost chronologickou, jak se mnozí domnívají buď z nevědomosti nebo z předsudku. Tyto doby jsou velmi rozmanité podle místa a velmi často se stává, že mezi nimi není žádné současnosti. Krátce, není doby ka-

¹⁾ Moigno, *Les Splendeurs de la foi*, tom. IV. pag. 67.

²⁾ Arcelin, *La classification préhistorique des âges de la pierre, du bronze et du fer*, v *Revue des questions scientifiques*, sv. I, str. 421—22.

³⁾ Tamtéž str. 399.

⁴⁾ Ch. de la Vallée Poussin, *Paléontologie et Darwinisme*, v téže revui, sv. I str. 278.

menné, doby bronzové, doby železné, nýbrž jsou doby kamene, bronzu a železa, rozmanité dle míst a času. Nebylo absolutně doby kamenné, nýbrž relativně, vzhledem k určitému národu nebo zemi. Není tudíž doby kamenné, kterou by bylo lidstvo krácelo.¹⁾

Kdežto v Evropě měli zbraně kamenné, obyvatelé Východu měli rozmanité zbraně a výrobky bronzové, jak o Egyptanech dokázali Chabas a Lepsius. Vypravuje se, že Kolumbus nalezl v Americe Indiány, kteří užívali bronzu, a dnes máme zprávy o prastaré civilisaci mexikánské v Tehuantepeku.

Obyvatelé Skandinavie neznali doby palaeolithické a u obyvatelů Ameriky jsou známy typy palaeolithické i neolithické. Kdežto potomci Gallů byli pohřbeni v nezdělanosti, v Toskánsku, dle svědectví učeného hraběte Gozzadiniho, kveila velmi pokročilá vzdělanost staro-etruská. Dnes užívají kamenných výrobků někteří divochové Oceanie, jak pojmenovává sám Draper, a tím shoduje se s názorem, že doba kamenná nebyla současná u všech národů. Ale tato rozmanitost byla nejen u různých národů, nýbrž i na různých místech téže krajiny.

Biskup ze Saint Brieuc napsal v příčině před-historického naleziště v Thorigné horlivému badateli Maillardovi, který pravil, že v době gallo-římské užívalo se v Gallii kamenných nástrojů: »Zdá se mi, že závěr vzhledem k nalezišti v Thorigné jest všeobecný. Doby staletími oddělené, které každý dle libosti prodlužuje, jsou výmyslem. V též hrobě, u paty téhož menhiru nalézájí se všecky typické předměty různých dob. Dal jsem vykopati pět nebo šest hrobů různých období, a ve všech nalezl jsem hlazený kámen, bronz a nádoby.²⁾

R. 1871 abbé Richard daroval Britické společnosti ku povznesení věd několik kamenných nožů nalezených v hrobě Josuově. V pamětním spise svém praví: »Na úpatí Sinaje nalezl jsem tyto oblázky a zvláště krásné odrudy v Uadi Férou, středisku to hor-

¹⁾ Arcelin, I. c.

²⁾ Les Mondes, tom. 45 pag. 642 n.

stva sinajského. Sekery, podobné sekerám nalezeným ve Francii (Somme), nalezl jsem na planině 250 metrů vysoké nad Jordánem, na poli vzdělávaném. Zvláště znamenité nástroje nalezeny na břehu jordanském u Galgaly, kde dle bible bylo Josuovi přikázáno, aby obřezání byli Israelité, a pak v hrobě, který uznává se archaeologí za hrob Josuův. Větší část těchto nožů špičatých nebo zakulacených jest z křemene, ale také jsou některé z bílého vápence... Historickým faktem jest výrábění kamenných nožů k obřezávání synů israelských v Galgale. Rovněž jest historické, že Saulcy, Guerin a j. našli hrob Josuův zřízený u Sichemu a popsalí zříceniny jeho. Historické jest rovněž, podle věrohodného překladu Septuaginty, že při pochování Josu vhozen byl do hrobu jistý počet oněch kamenných nožů galgalských.

»Saulcy, spolehlaje úplně na pravdivost vypravovaní svatých knih, nerozpakoval se říci, že v hrobě Josuově musí být také kamenné nože. Přítel můj, abbé Moigno, vzpomínaje ve svém časopise »Les Mondes« tvrzení Saulcyho, nabádal mne, když jsem právě prodléval v Palestině, abych hledal ony křemeny. Hledal jsem a našel jsem... Pravá věda musí přijmouti fakty a uznati totožnost kamenů předhistorických a historických.«¹⁾

V též roce vykládal názory své v akademii věd v Paříži. — Pozzy, když byl tak znamenité svědectví uvedl, pokračuje: »Z těchto faktů vysvítá, že doby kamene, bronzu a železa vždy po sobě nenásledovaly, nýbrž že byly mnohdy současně.« Hebreové zajisté znali dobré železo, stříbro, zlato, cín, olovo atd. Těhož dne na poušti hrozil Israelitům Hospodin takto: »A potru pýchu tvrdosti vaši. A dávám vám nebe svrchu jako železo a zemi měděnou.«²⁾ A po vítězství nad Madianskými pravil Hospodin Mojžíšovi: »Zlato a stříbro, měď a železo, olovo a cín, a všecko, co může projít skrze plamen, ohněm přečištěno bude.«³⁾

¹⁾ Citeuje Pozzy, *La Terre et le récit biblique*, cap. VII, pag. 199.

²⁾ III. kniha Mojžíšova, kap. XXVI. v. 19.
³⁾ IV. kniha Mojžíš, kap. XXXI. v. 22. 23.

A ještě více potvrzuje pravdu uvedených slov badání o dolmenech a vůbec o pomnících zvaných keltských a nyní megalithických. Znamenitý archaeolog Fergusson obrátil pozornost svou na tyto pomníky, které nazývá pomníky z hrubého kamene. A nespokojil se pozorováním kamenů bretaňských, nýbrž napsal knihu a uvedl v ní pozorování podobných předmětů u jiných národů, a tak první podal studujícím v celku fakta, která skýtají tyto hrubé a veliké kameny.

Dolmeny, podle zastanců doby kamenné, náležejí do neolithické doby. Mortillet je klade do třetího období doby kamenné, a to jest období kamene hlazeného, dřívější bronzu a ještě dřívější železa. Ale Fergusson ve své knize dokázal, že v dolmenech nalézají se nástroje kamenné i bronzové, ano i železné a zlaté, jakož i pamětní mince římských císařů.

Co se týče zevnějšího tvaru těchto památníků, praví týž archaeolog, že jest patrno, že architektura megalithická má svůj sloh, jako gothicák nebo jonická a kterákoli jiná. Vidíme ji v postupném rozvoji až do konce, a jest to zcela zaručeno a jisto, že v ní není žádných náhlých přechodů (*saltus*) značnějších tak, že jedna část těchto pomníků by byla předhistorická a druhá historická. Nikoli, buď náležejí všecky době první nebo druhé; abych mluvil upřímně, dodám, že právě uznáním posledního lze vysvětliti známé fakty, a to tak, že není žádné pochybnosti o tom, že to jediné jest pravdivé.

Není pochybnosti, že pomníky megalithické tvoří nepřetržitou skupinu. Rovněž bezpečno jest, že některé jsou ze století desátého; tudíž by se zjistiti mělo, do kterých století by se zařadily ostatní. Domnívám se, že sotva budou sáhati za dobu křesťanskou. —

Proti takovému náhledu není žádného faktu, nýbrž pouze domněnka o třech dobách, nikterak uspokojivě podepřená.

Domníváme se tudíž, že kámen, kosti, bronz a železo byly užívány až do nedávné doby, a na důkaz toho podáváme dosti obšírný popis památek všech

krajin. Knihy až dosud uveřejněné vydány spisovateli spekulativními, jako Stukeleyem a Valanceyem, kteří hledali materiál, aby potvrdili své bezdůvodné domněnky, povstalé výstřední fantasií. I my jsme se z počátku domnívali, že jest tato architektura velmi stará; ale čím více se šířily naše vědomosti, tím více byli jsme i proti vůli své pobádání k závěrkům udaným.¹⁾

Vzhledem k tak závažnému svědectví vidno, že musí zmizet hypothesy a domněnky o dobách kamenné, bronzové a železné, jakmile se počíná stavěti budova věd.

Nejen že v některých krajinách užívalo se bronzu i kamene zároveň, nýbrž v některých kamene se vůbec ani neužívalo, ale jenom pouhých kovů, jak dokázali egyptologové a jiní spisovatelé starožitnosti předhistorických.

A v tom, co jsme svrchu pravili, shoduje se Arcelin, který ve sporu s některými egyptology za stával náhled svůj v příčině užívání kamenných nástrojů v některých krajinách Egypta. Ale v článku svém dříve již citovaném praví: »V Egyptě ztrácí se známost kovů v noci časů, že nemožno tvrditi dnes, že by je předcházela doba kamenná. Egypt jest klasickým a historickým typem nejstkvělejší civilisace doby bronzu, ale ten přece nemohl býti vynalezen v údolí Nilu, poněvadž tam nenacházejí se kovy, z kterých se skládá. Zajisté tedy Egypťané odjinud ho dostali nebo přinesli... Evropané, zdá se, že dostali bronz z Malé Asie.«²⁾

V tom ohledě závažny jsou nálezy Schliemannovy. Tento pilný badatel odkryl na Hissarliku (Troja Homerova) v Malé Asii nahromaděné trosky tří civilisací. Bylo třeba kopati až do 17 metrů hloubky, když dospěl k vrstvám prostým stop živočichů...

¹⁾ James Fergusson, Rude Stone Monuments, přeloženo Hamardem do francštiny pod názvem »Les Monuments mégalithiques«, Paříž 1878. Vše námi tuto uvedené čtou se v překladě franc. na str. LII. v předmluvě autorově a na str. 32 ke konci kap. I.

²⁾ Revue des questions scientif. vol. I. pag. 412—413.

A jaká překvapení! Čím více postupoval v prohlubování, nacházel tím cennější kovy a krásnější a jemnější nádoby; předměty kamenné byly nad předměty bronzovými, stříbrnými a zlatými. —

Francouzské revui, která těchto nálezů užila k důkazu o době kamenné, napsal Schliemann: »Vaše domněnka o kamenné době v Troji vyvrací se fakty, které jsem předložil... Známky vzdělanosti jsou právě tím hojnější, čím hlouběji se postupuje na území trojském.«¹⁾

Maillard pravil, že učenci jsou v tom svorni, že v Asii jest středisko civilisace, jejíž paprsky zasáhly do různých zemí. Kolébka vzdělanosti pokolení lidského jest tedy v Asii.

Všimněme si, kam nás ponenáhlu vedou vědecké fakty. Bible nám vypravuje, že v prvních dobách Tubalkain vyráběl nástroje bronzové a železné; i poznají zítra učenci, vládnouce možnou dokonalostí vědomostí přírodních, že první knihou vědeckou jest bible a verše její že jsou větami, které každé odvětví věd zdá se, že přijalo, aby je ponenáhlu vysvětilo a potvrdilo.

124. Vzhledem k tomu naskýtá se otázka: Je doba kamenná prvním krokem vzdělanosti anebo znaméním úpadku vzdělannosti vyšší? Pozorný čtenář si zajisté sám již odpověděl, ale pokusíme se potvrditi tuto odpověď novou úvahou.

Lapparent, znamenitý professor geologie, klade si ve svém díle »L'état de nature et les îles coralliennes« tatéž otázku, kterou jsme učinili, v uvážení úpadku obyvatelů ostrovů korálových a podobnosti jeho s obyvateli Evropy, kteří zanechali nám z výrobků svých jen otesané kameny.

Na ostrovech korálových, praví, oddělených ode vší civilisace, ano téměř od života, nejlépe by mohly nalézti důkazu domněnky transformistů, neboť ostrovy ty pokrývají se bylinami a jsou obývány zvířenou, tedy se kámen vyvíjel. A přece jisto jest, že na těchto místech, pustých záhoncích stavu přírodního, také se

¹⁾ Les Mondes, sv. 45 pag. 686.

dokazuje, že příroda zcela jinak působí, než se domnívají transformisté. Skály samy sebou zůstávají holé; jest nutno, aby život rostlinný přinesen byl na perutích větru a vlnami moře, aby vzklíčil tam a s ním radost. Trosečník, dobrodruh a rybář přistáli a potkali se tu z nenadání, bez pomůcek a prostředků, musejíce vzdělávat zemi. Potomci jejich, vzdáleni střediska vzdělanosti, pozbývali vědomostí otců svých a upadali v divoštví, jako od stromu urvané ratolesti.

Rovněž tak obyvatelé západní Evropy.

Lapparent pozorně si všímá úvah Arcelinových. Tento pravil: »Může se dokázati skutečnost doby kamenné, předcházející užívání kovů, jen v jedné části Evropy a v některých jiných krajinách nevzdělaných, které zůstaly netknuty civilisačním proudem starého světa západního.«

Tím řečeno, že nejodvážnější dobrodruhové, vzdalujíce se od civilisačního střediska asijského a nejsouce s ním ve spojení, upadli v nevzdělanost a odtud jejich hrubé nástroje kamenné, kdežto v kolébce pokolení lidského sotva se nalézají stopy tak hrozného úpadku. Právě v krajinách od Malé Asie nejvzdálenějších, Francii, Italií, Španělsku, Švýcarech, Belgii a Anglii, užívalo se kamenných nástrojů, tak že tyto krajiny tvoří polokruh a jako temnou aureolu kolem středu světla, odkud konečně vyšlo povzbuzení k povznesení se ke stkvělé době věd a umění.

Lapparent praví dále: »Zdá se mi, že tyto důkazy každému postačí. Proto řekneme, že dějiny doby kamenné a bronzové souhlasí s dějinami ostrovů korálových a tak učí nás této důležité pravdě, že přírodní stav člověka není původním stavem jeho, nýbrž dokazuje úpadek a nastalé odtržení jeho od původního střediska.«¹⁾ Maillard nadšeně přisvědčuje tomuto duchaplnému a pravdivému způsobu, kterým vysvětuje starou slávu a překrásný bronz Asie a nevzdělanost a zbytky paleolitické v Evropě.

Takovým způsobem, opíráje se o fakta a staré dějiny, kráčí se bezpečně k osvětlení temných dob

¹⁾ *Revue des questions scientifiques*, vol. II. p. 127—128.

dějin a k ražení cesty ku pravé vědě. — Můžeme potom Draperovy vtipné povídáčky a zbytečné vypravování o pracích a pokrocích jeho předků pokládati za vážné dovozování anebo za povídky o strašidlech? Bude se pravdomluvný Mojžíš báti doby kamenné a kamenných nožů, že ho usvědčí ze lži, když sám o nich píše?

125. Přikročme nyní k otázce o třetihorním člověku.

Nejprve musím upozorniti na to, že tuto domněnku o třetihorním člověku první pronesli kněží Bourgeois a Delaunay. Bourgeois uveřejnil v říjnovém sešitu brusselského časopisu »Revue des questions scientifiques« (r. 1877) článek, v němž vypravoval o nálezu oblázků v Thenay, o namáhavém badání, dlouhých studiích, o svých rozhovorech a poradách s učenci v soukromí i na antropologických sjezdech v Paříži a v Brusselu. Z pevného přesvědčení praví, že v třetihorní době nalézá stopy lidské práce. Předkládá náhledy geologů, s nimiž se radil a kteří viděli množství seker, kladivek, jehlic, . . . které někteří bezpečně pokládají za výrobky člověka, kdežto jiní to popírají anebo odročují svůj úsudek, až dostane se jim důkazů patrnějších.

V této vrstvě nebylo nalezeno ostatků lidských, pouze stopy práce lidské na kamenných sekerách, kladivech atd. lze viděti. Podle rozhodnutí kongressu pařížského a brusselského jest rozumno souditi, že není úplně jistlo, že tyto nástroje jsou dílem rukou lidských.

V příčině kostí Halitheria s rýhami, předložených Delaunayem na kongressu pařížském, o kterých se domníval, že byly načrtнутý člověkem, byli všichni i s Bourgoisem toho náhledu, že se z těchto kreseb nedá dovoditi práce lidská, nebot to že mohou být také stopy zuba žraloka: *carcharodon megalodon*.

Na kongressu brusselském předložil Portugalec Ribeiro dosti značný počet kamenných zbraní, o kterých se domníval, že byly nalezeny ve vrstvách třetihorních, ale Bourgeois pravil, »že na žádné z těchto

zbraní nepoznává stopy práce lidské». A nejen to, nýbrž i tvrdil, že je nejisto, zda nalezeny byly skutečně ve vrstvách třetihorních.

Na kongressu v Pešti r. 1876 Capellini předložil rýhované kosti z vrstev třetihorních, ale anthropologové nerozhodli se v příčině toho, zda rýhy jsou prací člověka, ano spíše klonili se k náhledu, že jsou to stopy Zubů zvířecích.

Takové jsou fakty a základy (a některé jiné případy podobné zapomenuté lebce v Kalifornii), o něž opírá se domněnka o jsoucností člověka třetihorního.

Shoduje se s nynějším stavem vědy jen domněnka o člověku třetihorní? Nebylo by třeba ani odpovědi, ale ať na námitku Draperovu odpoví abbé Bourgeois sám. »Tém, kteří se mne dotazují, jak to (fakt existence třetihorního člověka) uvedu ve shodu s vypravováním biblickým, odpověděl jsem, že jsem byl na půdě faktů a nešlo mi o vysvětlení. Biblický text je stručný a temný; geologie a předhistorická archaeologie, přes nabyté pravdy, jsou vzhledem k některým podstatným věcem neméně temné. Proč bychom zjednávali předčasné shody a nečekali světla s pevnou důvěrou, že pravda vědecká nemůže odporovati pravdě náboženské? Ovšem veliký jest rozdíl mezi domněnkami a dogmaty... Jest vhodně uvést často citovaná slova učeného Le Hira: »Nemáme biblické chronologie; jest na vědě, aby stanovila dobu objevení se člověka na zemi.« Pravím pouze, že našel jsem oblázky s patrnými stopami práce lidské ve vrstvách třetihorních; více neřeknu.«¹⁾

126. Ale nač se namáháme vyvrátiti to, co není geologie objasněno?

»Sporý, které povstaly o věku země... byly vedeny s takovou umírněností, že mne opravňují k názvu »spor«, kterého jsem užil v titulu této kapitoly raději než slova »konflikt«. Geologie se nepotkala se mstivou opposicí, s jakou byla napadena

¹⁾ Revue des questions scientifiques, vol. II. pag. 573—575, La question de l'homme tertiaire.

astronomie, a ačkoli trvala se své strany na připuštění velikého stáří země, stanovila sama bezpodstatnost všech číselných odhadů. Pozorný čtenář této kapitoly jistě pozoroval nedůslednosti v uváděných číslech. Ačkoli nemají zásluhu exaktnosti, přece ospravedlňují tato čísla nároky na ohromnou starobylost, a vedou nás k závěru, že časová míra světa odpovídá ohromnosti prostorové míře.«¹⁾

To jsou ty pevné důvody a vychloubavá věda, jejímž jménem křičí se proti katolickému náboženství.

Sami vyznávají, že vědomosti jejich jsou podmíněny výpočty, nejsou exaktní, ale proti náboženství jsou to důvody nepoperné. Známě výrok Haecklův: »Darvinismus není dostatečný, ale co přispívá k jeho uznaní, jest, že se jím vylučuje zakročení Boha, a v tom jest jeho neocenitelná zásluha.«

Geologie a paleontologie! Vždyť se zrodily včera a vědeckého sotva mají více než jméno! Který jest pevný základ jejich? Až dosud máme jen beztvárné nahromadění jevů, které se nám jeví jako fakty, ale neznáme zákona, jehož mocí se staly. Kolik domněnek o vzniku skal! Bischof píše a snaží se zničiti staré theorie o nich. Některé skály pokládaly se za nejstarší, že nebylo možné, aby se dnes vytvořily, a Carpenter a Gümbel tvrdí, že našli na dně mořském tvoření se skal.

Jak vychvalován byl Beaumont pro svou domněnku o vystupování hor! A Lyell snaží se dokázati nepravdivost její, ale vydávaje knihy své, musí přidávat a opravovat, tak že poslední sotva se prvním podobají a ke konci zabíhá v tak báječné výpočty, že ani nejvolnější fantázie nemůže ho sledovati. Brugsch se posmívá šarlatánství geologů, podobných visionářů, kteří takovými klamnými závěrkami pravou geologii poškozují. Všichni usilují o to, aby nabyla jména a pověsti, a byli první, předkládajíce třeba směšné domněnky, neboť vědí, že bude o nich mluveno a názory jejich citovány. — Ale i kdyby se některí vý-

¹⁾ Draper, česk. překl. str. 249.

teční geologové shodli, žádná ta geologie není nejlepší, protože žádná není poslední.¹⁾

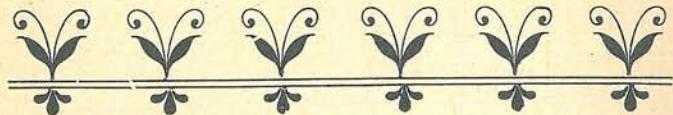
Geologie jest dítětem velmi vrtošivým, nemá žádné úcty ani ohledu k vážnosti ctihodných institucí. Podobně dělo se i u jiných věd v šumivém mládí jejich, praví Wiseman, ale když dospěly, sklonily se uctivě před náboženstvím. To očekáváme i od geologie, jejíž pokroky nadšeně pozdravujeme.

Nikterak neodsuzujeme vážného a vytrvalého bádání na slovo vzatých učenců, nýbrž ukvapených a sobě odporujičích vývodů Draperových. Přejeme si, aby ti, kdož snášeji tolík faktů a tak podrobně a úzkostlivě pozorují přírodu, nezapominali filosofie a zvláště logiky. Není pochybnosti, že přírodní vědy upadly do opačného extrema oproti dřívějším učencům; shro-

¹⁾ Čtenář již dříve si všimnul, že citáty znamenitých autorů svrchu uvedených navzájem si odporují. Eugene Loudun sepsal knihu, v níž proti sobě postavil výroky učenců o těchže věcech a nazval knihu tu *Les ignorances de la science moderne*. Uvedeme na důkaz něco, pokud se týká této kapitoly o stáří země. Učenci, kterým zbývá ještě trochu zdravého rozumu, soudí takto: »Stáří usazenin jest velmi neurčité. (Agassiz.) To jest nejvíce sporné. (Belgrand.) Všecko úsilí o stanovení chronologie vrstev nebylo korunováno dobrým výsledkem. (Vogt.) Všecka opatrnost nedostačuje při domněnkách, jimž uvolněna uzda. (Milne-Edwards.) Není pravděpodobné přesnosti (Yellow). To všecko je libovolné a záhadné. (Valroger.) Tu lze užít jen hypothese. (Belgrand.) Domněnky geologů ohledně doby ledovců jsou velmi neshodné. (Martins.) Ano ani není shody mezi nimi o významu slova »diluvium«. (Vibrays.) Co činiti vůči témtoto sporu? Poslouchati a mlčet. (Martins.) Vyčkati až se učenci shodnou o pravděpodobné příčině této jevů, jich trvání a všeobecnosti. (Chabas.) V této otázce neučiněn ani krok; místo aby se zjednodušily, jsou více zapleteny; nikdy nebudou úplně rozrešeny. (Martins.) Věda neví, co země byla, jak se vytvořila, v kterém okamžiku se objevila, a ani to, co dnes jest. Vaše teorie, učenci, jsou pouhými domněnkami. (Collignon.) Ostatně učenci proti sobě navzájem se obracejí. Geologové, vy jste příčinou této nejistoty. Chceme vám věřiti, ale vaše doklady jsou velmi nedostatečné. (Darwin.) Jste přírodozpytcí laboratoře, kteří nestudovali nesčíslnou různost živočichů. (Cuvier.) A vy, zoologové, chcete, abychom věřili vaším důkazům, a přece ani sami nemůžete se shodnouti o základní idei zoologie, o idei druhu. (Büchner.) Ještě nenalezli jste zákona proměny forem organického světa. (Volger.) — Paříž. 1878, str. 31.

mažďojí klasy a hojnou žěň, ale neumějí vázati snopy; filosofie bude vždy základem věci, ona má je spojovati, pořádati a v soulad uváděti. Jest třeba, aby vědy přátelsky si pomáhaly, a co jedny dokazují, ostatní ať předpokládají. Jestliže filosofie dokazuje evidentně, že hmota nemůže mysliti, k čemu theorie darwinistická? Jestliže není nekonečného počtu, nač jsou theorie o nekonečných přeměnách a věčný vývoj organismů?

Jsme jisti, že, jak Cauchy pravil, přijetím za základ toho, čemu nás učí náboženství a knihy posvátné, nalezli bychom hned klíč k vědám a netápali bychom tak dlouho ve tmách, zkouejíce nové a nové domněnky a nemohouce vyjít z labyrintu.

marně se namáhaje dokázati, že Pentateuch jest snůškou nesprávnosti a odporů. Draper ovšem v boji mezi katolíky a protestanty straní témito, ale přece není ani s těmi ani s oněmi. Konečně vyznívá z toho všeho čirý naturalismus a přímé popírání nadpřirozeného řádu a Boha. Na konec praví: »Pro vědu jeví se kriterium pravdy v objevech přírodních, pro protestanta v Písmu, pro katolíka v neomylnosti pa-pežské.«

Pojednáme nejprve o některých nesouvislých myšlenkách nepravdivých a urážejících katolicismus, potom o vzpouře Lutherově, a konečně o hlavní věci, totiž o kriteriu vědy a legitimním kriteriu katolicismu.

KAPITOLA OSMÁ.

Konflikt o kriterium pravdy.

127. Na počátku předešlé kapitoly udali jsme rozdíl, jaký nalezl Draper mezi sporem a konfliktem. Když jest mu nyní jednatí o vzpouře nešfastného Luthera, rozumí se, že bylo třeba nazvat takové pohoršení konfliktem; nechápu, proč konfliktem mezi vědou a náboženstvím. Překvapí zajisté i čtenáře, že jméno Lutherovo a příčina sporu mezi protestantismem a církví katolickou jest kriteriem pravdy.

Na první pohled jest naznačený předmět po výtce filosofický, ale americký spisovatel v rozboru jeho uvádí takové věci, že můžeme říci, že o něm právě nejméně jedná. Počíná kapitolu dějinami názorů o kriteriu pravdy, pojednává o filosofii starých, o sněmech církevních, o soudech Božích, o zpovědi a inquisici, o zákonníku Justinianově a vyšetřování soudním podle nového práva.

Potom vypravuje o Lutherovi, kterak vzbouřil se proti papeži a pohnul otázkou, zda kriteriem pravdy měla by být bible nebo církev katolická, a to právě jest ten veliký konflikt, který je Draperovi povzbuze-ním, aby se posmíval kriteriu katolíků i protestantů

§ 1. Historický úvod ke konfliktu o kriteriu pravdy.

128. »Co jest pravda?« byla vášnivá otázka římského prokurátora při jedné z nejdůležitějších událostí historických. A Spasitel, který stál před ním a na nějž byla tato otázka namířena, neodpo-vídal — niéméně však jeho mlčení obsahovalo odpověď. Často a marně položena byla tato otázka před tím — často a marně potom. Nikdo nedal dosud dostatečné odpovědi.¹⁾

Draper mohl by věděti z knih posvátných, že neodpověděl-li Spasitel Pilatovi na řečenou otázku, protože tento na odpověď nečekal, přece již dříve pravil: »Já jsem cesta, pravda a život.« A že zvěstoval pravdu, vysvitá z rozmluvy s Pilatem. — Uznávati někdy svědectví Písma a jinde je zamítouti nebo opomenouti slova Písma, nesvědčí věru o velké ne-strannosti Draperově ani o důkladnosti jeho dějin. — Ani s tím nátěrem skeptickým nemožno psati dějiny proti někomu. Nevíš-li, co jest pravda, kterak dokážeš, že věda protiví se náboženství? Snad nevědomost byla někdy příčinou, že někdo byl považován za lháře?

¹⁾ Draper, česk. překl. str. 250 n.

Draper praví dále, že »stará filosofie prohlašuje, že člověk nemá prostředků, aby se ujistil o pravdě.« Pod touto starou filosofií zahrnuje Anaxagoru, Xenofana, Parmenida, Pyrrhona, Epikura a Arkesilaa. — Jací to filosofové! ... To by si filosofie špatně vykračovala, kdyby neměla hlubších a slavnějších myslitelů! Takovým způsobem dokáže se všecko. Dobре pravil Cicero: »Není nesmyslu, který by některý filosof byl nevyslovil.« — Stará filosofie má lepší a znamenitější zástupce Thalesa a Pythagorů, Sokrata Platona a Aristotela, kteří badali v hlubinách rozumu a přírody a věděli, kdy měli pravdu, a udávali prostředky k jejímu dosažení.

Zvláště pozoruhodno jest, co nám vypravuje Draper o skepticismu křesťanském. Zjevení prý nedostávalo v souhlas uvěsti názory svatých.

»Hilarius, biskup poitierský, ve své veleznámé statí o dobách koncilia nicejského, praví toto: »Stejně jest žalostno a nebezpečno, že shledáváme mezi lidmi tolik druhů víry, tolik názorů, tolik nauk, tolik náklonností a tolik pramenů bezbožnosti, kolik jest hříchů mezi námi, poněvadž tvoříme víry libovolně a vykládáme je libovolně ...«

»Aby se urovnaly tyto spory, aby obdržely jakousi autoritativní formu, nějaké kriterium pravdy, svolávána byla shromáždění poradní, která konečně přijala formu církevních sněmů... Ekumenické sněmy církevní — parlamenty křesťanství — byly svolávány na rozkaz císařů; císař v nich předsedal osobně nebo dle jména, urovnával všecky spory a stal se vskutku papežem křesťanství. Historik Mosheim mluvě o těchto dobách poznamenává, že nic nevylučovalo nevědomce z církevních úřadů; vzmáhala se silně divoká a nezdělaná strana, která pochlížela na všecko nauku a zvláště na filosofii jako na věci víre nebezpečné, a následkem toho poskytuje jednání na koncilu nicejském pamětihoný příklad největší nevědomosti a velkého matení pojmu zvláště v řeči a výkladu těch, kteří se shodovali s ustanovením tohoto koncilu.«

»Starí kritikové se nikterak neshodují o času ani o místě, na němž se koncilium sešlo, o množství těch, kteří v něm zasedali, ani o biskupu, který předsedal. Žádná authenticická akta o jeho pověstných výrocích nebyla napsána, aspoň se nedochovala až na naše doby.«¹⁾

Opakuji, co jsem pověděl svrchu, že posvátné knihy, jsou-li pravdivy v některých věcech, jsou pravdivy ve všech. Sestavováním a pořádáním toho, co vypravují, není divu, že lidé přes zjevení stejně nesmýšlejí. Evangelium tvrdí, že Ježíš Kristus jest světlo, které přišlo na svět, ale svoji ho nepřijali; kteří však ho přijali a věří v Jeho jméno, ti stávají se adoptivními syny Božími. Co se týče rozkolů, haeresí a pronásledování, Ježíš jasně předpověděl svým učedníkům, že je nutně trpěti budou. »Na světě budete mítí nátki, ale doufejte, já jsem přemohl svět.«²⁾

Zjevení a milost Boží ukazují nám zřejmě Jeho nesmírnou lásku a velikou dobrotvost k lidem, ale nepraví nám, že mnozí z lidí nebudou pyšními, vzpurnými a bídnými sobci, prázdnými vznešených a šlechetných citů.

Nám, kteří k velikému štěstí žijeme v středu církve, zůstaveno účastenství na podivuhodné jednotě nauky, pokud se týče zjevení. Slova svatého Hilaria o lidech nepokojných a svévolných nemají se vztahovati na lid věřící, nýbrž na nepatrny počet pohlavářů arianických a semiarianických, kteří tehdy sužovali církev, a po nichž dnes není ani památky; a rovněž tak zmizí i bratří jejich dnešní, nevěrci a lhostejní. Co zůstalo z těch 45 koncilů, které Draper uvádí o arianismu? Kdo je dnes arianem? Nešťastný ten haeretic zachoval svou smutnou památku u nohou svatého Athanasia, sv. Augustina a sv. Hilaria. Právě sv. Hilarius, zmíniv se o hřmotivém šumotu úlu arianického, promlouvá k císaři zcela přesvědčen o jediné pravé víře: »Císaři, chceš znáti víru? Ne pří-

¹⁾) Draper, česk. překl. str. 252—254.

²⁾) Jan XVI. 33.

jímej jí z nových listů a formulí, nýbrž z božských písem... Mám víru, není mijiné třeba, držím se té, kterou jsem přijal, a neměním to, co jest z Boha.¹⁾ Sv. Hilarius nebyl tedy skeptikem.

A i v písmech svatých nalézáme, že svatí apoštolové shromáždili se na sněmu, aby odpověděli bratřím z Antiochie, Syrie a Cilicie. Odpověděli takto: »Vidělo se zajisté duchu svatému, i nám, žádného více břemene na vás nevzkládati, kromě těchto potřebných věcí: Abyste se zdržovali od věcí obětovaných modlám, a od krve, a od udáveného, a od smilství; od kterýchžto věcí, budete-li se ostříhati, dobře učiníte.²⁾ Rozhodnutí sněmovní nestalo se tedy jen autoritou lidskou, nýbrž pomocí Ducha sv. A zajisté, poněvadž na sněmu tom zastoupena byla celá církev, a tato jest »sloupem utvrzení pravdy«, následuje z toho, že autorita sněmu musila být božská. Koncilie nebyly nikdy poradní a tím méně koncilie oekumenické: s Bohem se neradí pouze: onyť Ho slyší, poslouchají a Jemu věří; opak toho jest hroznou urážkou Boží.

»Císař-papež urovnával spory biskupů!« Jak nestvůrný to nápad! Může být pro katolíky věci hroznější? Ať spokojí se s tím protestanté a rozkolníci, my jako duši ceníme neodvislost církve, pravou svobodu, kterou Syn Boží přinesl na zemi. Slavní mučedníci a šlechetní vyznavači bojovali pro tuto svobodu, která náleží Nevěstě Ježíše Krista, a kterou vyznáváme a hájíme jako základní pravdu naší božské víry.

Podle nauky katolické a dle slov sv. Augustina zeměpán má sloužiti Bohu i jako člověk i jako vladař.

¹⁾ »Fidem imperator quaeris: audi eam, non de novis chartulis sed de Dei libris: Scito et posse eam in Occidente donari, unde venientes in regno Dei cum Abraham et Isaac et Jacob recumbent. Memento eam non quaestionem philosophiae esse, sed Evangelii doctrinam, Non tam mihi autem rogo audientiam, quam tibi atque ecclesiis Dei. Ego enim penes me habeo fidem, exteriore non egeo: quod accepi teneo, nec demuto quod Dei est. — S. Hilar. Pictav. ad Constant. Aug. in lib II. Opera. pag. 1230. Edit. Maurit. Parisiis, MDCXCIII.

²⁾ Skutky apošt. XV. 28 a 29.

»Králové slouží Bohu jako králové podle přikázání Božího, jestli v království svém dobré věci přikazuji a zlé věci zapovídají, a to nejen v těch věcech, které se týkají lidské společnosti, nýbrž také ve věcech božského náboženství.¹⁾ A sv. Lev pravil císaři: »Dlužno ti uvážiti, že jsi neobdržel mocí jedině ke spravování světa, nýbrž hlavně k ochraně církve, abys potlačováním bezbožných opovážlivostí hájil všecko dobré zřízení a vrátil pravý pokoj těm, kteří žijí v nepokoji.²⁾

Jest tedy zcela přirozeno, že Konstantin vzhledem ku prospěchu církve sněm nicejský chránil, sám se ho súčastnil a všelikou útu biskupům prokazoval. Ale aby sám zakročoval a ve věcech církevních rozhodoval, to nebylo by ochranou, nýbrž porušováním církevních práv. Eusebius v životopise Konstantinově uvádí, co říkával Konstantin biskupům v důvěrných rozmluvách: »Vy zajisté jste biskupy ve vnitřních věcech církevních; já jsem od Boha ustanoven také biskupem, v záležitostech církve zevnějších.³⁾

Zdaž může být něco krásnějšího a knížete křesťanského důstojnějšího nad list císaře Theodosia a předpisy dané v příčině svobody sněmu efeského?

Velici králové křesťanští nemíhali se do věci církevních, a opovážil-li se některý se jich neuctivě dotýkat, setkával se všude s upřímným a neohroženým Hosiem, který mu odpovídal: »Nemíchej se do

¹⁾ Sct. August. Contra Cresconium, s. III. c. 51. n. 56, tom. IX. p. 464. — »In hoc reges, secundum quod eis divinitus praecipitur, Deo serviunt, in quantum sunt reges, si in regno suo bona jubeant, mala prohibeant, non solum quae pertinent ad humanam societatem, verum etiam quae ad divinam religiinem.«

²⁾ S. Leo Mag. Epist. 75. ad Imperatorem, cap. III. edit. Paris. 1623, pag. 422. — »Apud christianissimum Principem igitur, et inter Christi praedicatorum digno honore numerandum, utor catholicae fidei libertate ... Debes incunctanter advertere, regiam potestatem tibi non solum ad mundi regimen, sed maxime ad Ecclesiae praesidium esse collatam; ut ausus nefarios comprimendo, et quae bene sunt statuta, defendas, ut veram pacem his quae sunt turbata restituas.«

³⁾ Eusebius, lib. IV. c. 24.

věci církevních, aniž nám dávej o nich předpisy, nýbrž nauč se jim od nás. Bůh ti dal vládu a nám svěřil věci církevní.¹⁾

Slova tato se stala příslovečnými a v dobách císařských přehmatů do církevních záležitostí opakována byla neohrozenými muži: sv. Janem Zlatoustým, sv. Řehořem VII., sv. Tomášem Canterburyjským a i dnes opakují je důstojní nástupcové jejich v biskupství.

Jest podivno, že Mosheim a Draper vědí to, co se nikdy nestalo, a nevědí, co celý svět zná. To znamená, že pro jisté lidi jsou zvláštní dějiny, které nemají s pravdivými dějinami nic společného. Nebo, kdo by nevěděl, že Hosius, tento velikán čtvrtého století, chlouba Španělska a církve katolické, předsedal na prvním koncilu nicejském? Kterak by se nevědělo, ve které době slaven byl tento koncil, když souvěkým spisovatelům byl východištěm nového období? Z výnosů dogmatických onoho koncilu jest hlavní část Kreda, které se katolíci modlí a zpívají při mši sv. po celém světě. — Nejistota co do nepatrných okolností není nikterak na újmu hlavním údálostem.

Dějiny o kriteriu pravdy pokračují dále takto:

»Ne stranný církevní historik (Mosheim, protestant), o němž jsem se zmínil, praví, že »ve čtvrtém století byly přijaty dva nepřirozené a nebezpečné bludy: 1. že jest bohumilým skutkem klamati a lháti, jen když tím lze rozšířiti zájmy církve, a 2. že bludy v náboženství, když se při nich své-

¹⁾ In Sanct. Athanas. Oper. Histor. Arianor. ad Monachos, tomo I. part. I. Edit. Maurit., Parisiis 1698, p. 371. — »Ne te rebus misceas Ecclesiasticis: nec nobis his de rebus praeccepta mandes; sed a nobis potius haec ediscas. Tibi Deus Imperium tradidit, nobis Ecclesiastica concretit. Ac quemadmodum qui tibi Imperium subripit, Deo ordinanti repugnat; ita metue ne si ad te Ecclesiastica pertrahas, magni criminis reus fias: Reddite, scriptum est, quae sunt Caesaris Caesari; et quae sunt Dei Deo. Neque nobis igitur terrae imperare licet, neque tu adolendi habes potestatem.

hlavě trvá, mohou být trestány pokutami světskými a mučením.«

»Ne bez úžasu hledíme na to, co se v těch dobách všeobecně pokládalo za kriterium pravdy. Myslilo se, že nauky jsou dokázány počtem mučedníků, kteří je vyznávali, zázraky, přiznáním lidí »dábelství majících« . . . V té době se objevují již ordalie. Za následujících šest století používalo se jakožto konečného důkazu stanoviti vinu nebo nevinu zkoušky ve studené vodě, souboje, ohně a kříže.«¹⁾

Neznáme těch, kdož přijali bludy, jež odsuzuje Draper s Mosheimem. Proto bylo by dobré, kdyby se Draper o věcech zmiňoval zevrubněji. Nahlédnuvše do knihy Mosheimovy, vidíme, že tak bídnu žalobu pronáší »i proti největším mužům a nejslavnějším světcům.« Rád by vyjmul sv. Ambrože, Hilaria, Augustina, Řehoře Nazianského a Jeronyma, ale v tutéž obžalobu je zahrnuje. Důkazů nepodává.

Jest také patrno, že větší pomluva nemohla proti sv. Otcům vymyšlena být.

V tomto století a ve všech staletích církev svatá vyučuje věřící podle Písma svatého, ve kterém praví sv. Pavel: »a neříkáme (jak se o nás zle mluví a jakož praví někteří, že bychom my říkalí) číňme zlé věci, aby přišly dobré.«²⁾ Ve 4. století sv. Basil a sv. Ambrož velemoudře vykládali toto místo Písma sv. Není snemu ani stopy, že by mohlo vzniknouti podezření, že by byl někdo podobnou věc zastával. Jest to pomluva ze století prvního, na kterou již sv. Pavel rychle odpověděl. Od té doby jest zásadou katolických bohoslovů, že se nesmí konati zlé ani za účelem dobrým; non sunt facienda mala, ut eveniant bona.

Naráží-li tu Mosheim na dvojsmyslný výrok svatého Jeronyma, který tento sám uznal a opravil, bylo by to příliš nerozvážné, přikládati takovou důležitost výroku zavrženému svatým učitelem, a bylo by více

¹⁾ Draper, česk. překladu str. 255.

²⁾ Sv. Pavel k Rímu. hl. 8. v. 8.

než nerozvážné připisovati znamenitému spisovateli, že by byl nepravý názor zastával a šířil. Sv. Jeronym totiž chtěje uvésti ve shodu některé části písma sv., byl toho mylného náhledu, že by v něm mohly být zcela nepatrné lži, prázdné vši viny, pokud směrovaly k dobrému účelu. Ale sv. Augustin vystoupil proti této škodlivé nauce a upozornil sv. Jeronyma, tak že tento poznal svůj blud a pravil: »Uterque vici-mus; et tu me, et ego errorem.«

Zásada, že účel posvěcuje prostředky, přičí se zcela našemu smýšlení a čítění. To ponecháváme strůjcům revoluci a otcům liberalismu církvi odsouzeného.

Co se týče druhého bludu, dlužno poznamenati, že se o něm jednalo ve století pátém. A není to nikterak blud, nýbrž spasitelný prostředek k vyhlazení zlých a škodlivých haeresí. Kdo nedostojí slovu svému a své víře, není-liž křivopřísežným a bídňím odpadlíkem? Kdo vzpírá se Bohu a základním zákonům společenským — a tím jest náboženství — nezasluhuje-liž trestu světského a tedy i tělesného?

Co bylo ve čtvrtém století, bylo ve všech stoletích a jest i dnes lidovým kriteriem pravdy. Lid vždy věřil smyslům vzhledem k předmětům zevnějším; přesvědčil se o jsoucnosti duše skrze svědomí, uznává zásadní pravdy mocí evidence, a následovně uznává i Prozřetelnost Boží, Jeho spravedlnost a nesmrtelnost duše. Rovněž co se týče nadpřirozeného rádu, vždy v něj věřil a poznával, že zázraky jsou patrnými důkazy bytosti a pravdy nadsmyslné. A tak tomu bude vždy, poněvadž lid jest krátce logičtější než upjatí filosofové; prosté a spontanní úsudky jeho nezkaženého rozumu jsou jasným světem bez mlhy. Některý člověk může být hotovým bláznem, ale celý svět jím nikdy nebude.

Tato otázka obsahuje dvojí věc: 1. vzhledem ku kritériu pravdy, o němž jednat budeme, lid kráčí bezpečně; 2 v příčině užití jeho v jistém případě, t. j. má-li Bůh způsobem zázračným přispěti nevědomosti lidské na prospěch nevinného, může se lid mylit a jistě se mýlit v dobách předešlých, rovněž jako

dnes pošetile jednají nevěřící učenci, radíce se s klamy spiritistickými. Čarodějnici, hadači a kejkliři žili za všech časů na útraty hloupých a pošetilých, ale za všech časů bylo také toto kejkliřství opět a opět církvi odsouzeno.¹⁾ A nejen čarodějnictví a pověry byly zapovídány, nýbrž i jalové a ohavné knihy o nich ex professo jednající.

Právě církev potírala nejvíce strůjce kejkliřství a ty, kdož Boha pokoušeli; a na takových pošetilých praktikách měla by po šeststoletých slavných dějinách založiti svá dogmata? Takovým hrubým právem neměla vůbec dokázána býti víra křesťanská, nýbrž nevinnost nebo vina domnělých vinníků a vlastnictví věcí. Před vpádem barbarů, pravých to původcem tohoto tak podivného tribunálu, před stoletím šestým že dokazovala církev božské své poslání ordaliemi do té doby neznámými? Pravil jsme již, že hlavní zásluhou inquisite bylo, že povstala proti hadačům a kouzelníkům, kteří jen prostý lid podváděli.

Zdaž církev neodsuzuje dnes rozhodně a slavnostně souboj? Zdaž neodsuzuje ničemné pokusy, které se dějí v tajemných hříčkách spiritismu? Co odpovídá vzdělaný svět na tak prospěšnou nauku? Jsouce poslušnými dítkami této moudré matky, zdaž my, katolíci, nejsme chráněni před mnohými klamy a léčkami?

Ale nesmí se věci míchat, neboť kejkliři a pošetilci ordaliř nemají co činiti s nebeskými hrdinami. Zajisté, že jest známkou, že máme pravdu, když smýšlíme jako počestní a meudří lidé a družíme se k lidu tak nezištnému a ctihodnému, jako jsou mučedníci. Což umírá a obětuje se pro lež a podvod sta lidí různého stavu a pohlaví? Zůstal bez ohlasu v mysli užaslého lidu ten klid panen v mukách a nepřemožitelná pevnost starců a dětí? Kterak možno zavírat oči

¹⁾ Prohibuit Stephanus V. ad Moguntinum Archiep. Cap. consuliisti 2. quaest. 5ā; Alexander II. ad Rainaldum Cumanum Episcop.; Honorius III. cap. Dilecte fili, de Vulg. purg.; Lucius III. cap. Ex tuarum, de purg. Can.; Innocentius III. cap. Sententiam sanguin. ne cleric. vel Monach.

vůči takovým divům, které se udály při hrozných mukách?

Ať pozná Draper svůj blud; zázraky byly a stále se opětují; o tom není ani nejmenší pochybnost, jak hned dokážeme. Lidé moudří poznávají zajisté ruku Tvůrce přírody v okamžitém přerušení zákonů jejích. Zázrak jest božskou pečeťí: ačkoli tedy uznáváme pravdy jimi potvrzené, nemusí se toho Draper děsit, nebo již promluvíme, jak třeba, o kriteriu pravdy. —

Čtenář poznal falešné a nepravé domněnky Draperovy; ale vrchol nesmyslu jest obsažen v následujících řádcích:

»Rozhodný den konečně nadešel. Nejdříve pozbily důvěry pošetilé důkazy samy, potom tvrzení a nauky, zakládající se na nich. Když se přibližovalo třinácté století, shledáváme nevěru všemi směry rozšířenou. Nejprve lze ji zcela jasně pozorovati v rádech mnišských, potom se šíří kvapně mezi prostým lidem... Aby papežská vláda zastavila tento proud bezbožnosti, ustanovila dvojí: 1. inquisici, 2. ušní zpověď jakožto prostředek na objevování kacírství, inquisici jakožto trestní soud.«¹⁾

Zůstavuji soudnému čtenáři, aby rozhodl, zasluhují-li takové pošetilosti odpovědi. Z toho ať pozná každý, jakého druhu vědy a důkazův užívá se proti našemu svatému náboženství. Draper ovšem neuvádí žádných důkazův, ale mezi líčenými vzdechy a nářky hromadí číslice obětí inquisičních a zlorády ohledně zpovědi, pokládané za kriterium pravdy.

V století dvanáctém a třináctém, když k volání Petra Poustevníka a sv. Bernarda hrabata, vévodové, králové a nesčetní zástupové zdobili prsa svá křížem a vzdorujíce přemnohým námahám s nadšením víry vydávali se na výpravu k dobytí Božího hrobu, když ve Španělsku křesťané novým zápalem nadšeni u přítomnosti králů a biskupů vítězně bojovali, když matkami knížat byly Berenguela a Blanka, a králi svatý Ferdinand a sv. Ludvík, když duch křesťanský povznašel se k nebi a zvěčnil mystické vzlety své v go-

¹⁾ Draper, česk. překladu str. 256 n.

thických katedrálách, tenkráte podle Drapera začínala bezbožnost a bylo třeba zřídit tribunál pokání, aby jí přítrž byla učiněna. Když chtěl Draper útočiti proti náboženství, měl obírat se více dogmaty a byl by poznal, že my katolíci pravíme, že ani papež ani církev nemůže ustanoviti svátosti, a ty, které máme, že jsou všecky ustanoveny od Ježíše Krista.

V Písmě sv. čteme, že Spasitel světa pravil apoštolum: »Přijměte Ducha svatého; kterým odpustíte hřichy, odpouštějí se jím, a kterým je zadržite, zadržány jsou.«¹⁾ Vyznávejtež se jedni druhým z hřichů svých,²⁾ napsal zřejmě sv. Jakub a poukázal tak na potřebu zpovědi. V prvních dvanácti stoletích církve křesťané užívali této svátosti, jak nám prastará svědecť zcela jasně dokazují.

Sněm Lateranský v třináctém století stanovil, že každý křesťan má se zpovídati a přijímati nejméně jednou v roce; ovšem že má každý snažiti se, aby vícekráte svaté svátosti přijímal. Tím způsobem církve spíše věřícím prominula zpověď, než že by něco nového byla zavedla.

Známa jest povinnost mlčelivosti zpovědní, kterou žádný zpovědník pod žádnou podmínkou zrušiti nesmí, a že s pomocí Boží přes lidskou slabost tisícové kněží svědomitě a věrně ji zachovávají. — Pohoršuje mne a dotýká se mé kněžské cti, abych se zdržel odpovídáním na hrubá slova, že zpověď byla prostředkem k vypátrání zločinů. Pater, ignosce illis! Pane, odpusť jim!

§ II. Reformace.

129. »Důkazy prováděné pomocí zázraků počaly upadati v nevážnost za XI. a XII. století... Objevení Justinianových Pandekt v Amalfi r. 1130 mělo nepochybně mohutný vliv na rozšíření studia

¹⁾ Jan. XX. 22 n.

²⁾ Jakub V. 16.

o římském právu a na lepší obeznámení se s povahou zákonného nebo filosofického důkazu... Zavření zázrakových důkazů a zavedení právního důkazu na jejich místě uspíšilo celkem příchod reformace...

„... Neslušná praktika prodávati odpustky za hříchy do zásoby vynalezena byla biskupy, kteří, majíce potřebí pro své soukromé vyražení peněz, si je tak vydělávali... Papežové poznavše v peněžité tísni, jak výnosný by byl tento obchod, odňali biskupům právo k takovému prodeji a přivlastnili si jej sami zakládajice agentury hlavně mezi žebrovými řády mníšskými...“

„Tak staly se odpustky bezprostřednou příčinou reformace; ale velmi brzo vyšly na jevo skutečné principy, které oživovaly spor. Byly to otázky: Jest bible povinnována za svou authentičnost církvi nebo má církev svoji authentičnost z bible? Kde jest kriterium pravdy?...“

„Následkem reformace bylo dogma, jež všechny protestantské církve přijaly, že bible jest dostačeným vůdcem pro každého křesťana. Tradice byla zavržována a právo soukromého výkladu zajištěno. Mysli se, že konečně nalezeno kriterium pravdy.“¹⁾

130. Oškliví se nám takové nesmysly a takové pletení zcela jasných a prostých věcí našeho náboženství, ale nezbývá než trpělivě se tím zabývati a odpověděti důkladně na opovážlivá a ničím nedokázaná slova.

V Písmě sv. čteme, že Ježíš Kristus zvláště řekl Petrovi: „Tobě dám klíče království Božího; cokoli svážeš na zemi, bude svázáno i na nebi, a cokoli rozvážeš na zemi bude rozvázáno i na nebi.“²⁾ Tuto moc svazovati a rozvazovati dal Pán Ježíš rovněž apoštolum.³⁾

Církev tedy, t. j. biskupové a hlavně římský papež, mají moc nejen odpouštěti hříchy, nýbrž také

¹⁾ Draper, česk. překl. str. 261—265.

²⁾ Matouš, k. XVI v. 19.

³⁾ Ibid. XVIII. 18.

časné tresty, a tomu říkáme odpustky. Překrásně pravil sv. Augustin vykládaje verš: Ecce enim veritatem dilexisti: »odpouštěš, Pane, tomu, kdo se vyznává, odpouštěš, kdo sám sebe trestá; tak se uskutečňuje milosrdenství a pravda: milosrdenství, nebo osvobozeje se člověk; pravda, protože se trestá hřích.«¹⁾ Tím chce říci, že s hříchy neodpouští se nám vždy časní trest; proto, když urazili jsme Boha a neučinili jsme zadost vroucí láskou, třeba nám, abychom plakali jako David.

Poněvadž církev má plnou moc svazovati a rozvazovati, může nám prominouti trest, a tak to také činí, ale nikoliv lenivým a roztržitým, jak praví protestanté, nýbrž kajícím a nábožným. Takové jest učení a smýšlení církve podle sv. Otců a bohoslovů. Kříčeti po způsobu novotářů jest prostě převracáním věcí a nikterak snahou znáti to, čemu církev katolická učí.

A nyní, co říci o vynálezech biskupů a prodeji odpustků, a zvláště o právu, které papež vzal biskupům, sám si je přivlastnil? Římský papež odňal právo biskupům!²⁾...

Vzpomínáme tu neslušných slov Kalvínových, který nazýval odpustky dávkami papeži, vynalezenými na zapravení hostin a jiných radovánek. Ale ačkolи nelze omluviti buričskou šílenost despoty ženevského, přece zarází mne, že to uvádí Draper, který, konečně jsa lhostejný a nevěřící, nic neváží ani odpustění hříčů ani všech odpustků.

Podle sněmu tridentského byly odpustky v obyčej již od starodávna a Tertullian dosvědčuje to pravě, že získávalo se odpustění návštěvami mučedníků v žalářích.³⁾ A také dávnověká jest pošetilost některých kupovati za peníze dary duchovní. Simon Magus, od něhož zločin ten své jméno má, zaslechl z úst prvního papeže hroznou kletbu, kterou nástupcové jeho ne-

¹⁾ S. August., Enarr. in Psal. L., v. 8. tom. IV. pag. 468.

²⁾ Tertul. ad Mart. c. I. p. 191.: »Quam pacem quidam in ecclesia non habentes, a martyribus in carcere exorare con-sueverunt.«

ohroženě pronášeli proti simonistům: »Peníze tvé budťež s tebou za zatracení tvé.¹⁾ V kanonicém právu snad není žádný zločin tak odsuzován a trestán jako simone. — Takovým provinilecům zůstávaly brány svatyně zavřeny, a ti, kteří nějaké hodnosti došli špatným způsobem, tím samým ztráceli pravomoc a výnosy jejich prohlášeny za neplatné. Kterak by v svaté a čisté církvi Boží trpěti se mohlo tak ohavné kupčení? Od počátku děly se nešlechetnosti, ale také byly trestány; porádek zůstal obnoven a svatost ctnosti potvrzena. Přehmaty toho kterého bídňáka zůstávají bez významu, jestli dogmata a zřízení jsou netknuta.

Povolovala se jubilea, v nichž získati se mohly odpustky darováním nějaké peněžité almužny. Ale kolik dobrého a jaké velkolepé podniky byly ovocem těchto almužen? Křížové výpravy, basiliky, nemocnice, university a jiné památky a zřízení, z nichž stát měl veliký užitek. Jindy udělovaly se odpustky a nebyly ukládány takové podmínky.

131. Draper nesmí rozptylovati naši pozornost tím, co protestanté mluví o církvi, nýbrž jemu dlužno odpověděti, že jeho způsob, jakým předvádí sporné věci mezi protestanty a katolíky, jest velmi povrchní a bezcenný. Krátce, konflikt mezi náboženstvím a vědou o kriteriu pravdy pro apostasii Lutherovu jest novou neodůvodněnou frasi.

Podle výkladu Draperova protestantismus zastává, že církev svou legitimitu opírá o bibli. Reformátoři nacházejíce příčinu bytí a poslání církve v písmě svatém, tím více vzpírali se uznati tento učící a vládnoucí sbor, proti jehož vážnosti všichni sektáři vystupovali. »Protestantismus má vyznání, ale ne církve; kterak by mohl dnešní protestantismus, táže se protestant Perthes, učiniti to, nač ani Luther nepomýšel, založiti totiž církev?²⁾

¹⁾ Skutky apošt. k. VIII. v. 20.

²⁾ Hettinger, Apologie des Christenthums, VIII. vydání z r. 1900, sv. IV. str. 411 pozn. 1.

Chceme-li méně Draperovo vysloviti určitěji, jest nám poukázati k tomu, že spor se týkal práva výkladu bible. Nejednalo se o to, zdali kriteriem víry má být církev nebo bible (která jsouc mrtvou literou, musí být vykládána), nýbrž církev nebo jednotlivý člověk. A přece určiti takto protestantismus jest ještě povrchním a nedotyká se jeho podstaty.

Až do posledních časů, kdy zjevení opuštěno a dovoláváno se vědy, sekty útočily na církev a odloučily se od ní, majíce na rtech slova písma sv. — Vykládaly je podle smyslu nevěsty Ježíše Krista? Zcela naopak. Proto každá haerese nutně prohlašovala a prováděla svůj soukromý výklad bible. A s jakým úsilím a s jakou nepoddajnou svéhlavostí trvaly na místech posvátných knih, aby dokázaly své výmysly a klamně úsudky! Pravil Tertullian o pohlavárech haeretiků: »Uvádějí výroky písem a touto svou opovážlivostí ihned zmítají dušemi některých: v zápasě samém silné zemdlívají, slabé uchvacují a ve vlažných vzbuzují pochybnosti.¹⁾ A sv. Hilarius napsal: »Není haeretika, který by nepravil, že rouhání jeho souhlasi s písem... Uvádějí písma a špatně rozumí smyslu jejich. Zásluha nezáleží ve čtení písem, nýbrž v rozumění jím.²⁾

Dábel pokoušeje Ježíše Krista také užil posvátných knih.

Vlastní, charakteristický ráz protestantismu nespovídá tak v otázce práva vykládati písmo sv., jako v příznaku, společném všem sektám od církve oddeleném.

»Protestantismus,« praví nesmrtelný Balmes, »jak již dokázáno bylo, ani jedinou myšlenku nemůže udati, o které by právem tvrditi mohl: ta jest má. Ovšem snažil se přivlastnit si zásadu o svobodném zkoumání ve věcech víry, a někteří z jeho odpůrců bez mno-

¹⁾ Tertullian: De praescriptionibus adv. haereticos, c. XV. pag. 333. »Scripturas obtendunt, et hac sua audacia statim quosdam movent: in ipso vero congressu firmos quidem fatigant, infirmos capiunt, medios cum scrupulo dimittunt.«

²⁾ Hilarius, Ad Const. Aug. lib.: II. 9. pag. 1280.

hých rozpaků mu ji přiznali, poněvadž v tom ničeho zvláštního nepozorovali, anebo poněvadž, kdyby se tím vychloubal, že tuto zásadu stanovil, ony pošetilé otce by následoval, kteří svou vlastní hanbu rozhlašují, když nezdárne a prostopášné syny své svou radostí a svou pýhou chtějí nazývati. Ale jest nepravda, že tato zásada z něho vyšla, ano právě naopak s větším právem mohlo by se tvrditi, že zásada svobodného zkoumání zplodila protestantismus, poněvadž tato zásada u všech sekt se nalézala a zárodkiem všech bludů se prokázala; proto protestanté hlásajíce svobodu zkoumání ve věcech víry, podlehli nutnosti, která všem od církve odděleným sektám společnou jest.

»Tu nebylo žádného plánu, žádného rozvrhu, žádné soustavy: již vzpoura proti autoritě církve obsahovala potřebu neobmezeného svobodného zkoumání, povýšení rozumu na jediného soudce; proto marna byla od počátku snaha pohlavářů protestantských potíratí následky této zásady; neboť jakmile hráz probrořena, nelze více zadržeti příval vody.«¹⁾

Podle názoru tohoto výtečného spisovatele postrádá protestantismus původnosti. Každá haerese dřívější líšila se od ostatních zvláštními bludy. Tak rozeznáváme Pelagia, který popíral potřebu milosti, od Aria, který učil stvoření slova; rovněž tak rozeznáváme Sabellia od dřívějších, Nestoria a Elipanda. Ale protestantismus nemůžeme tak třídit; Kalvín a Luther neshodovali se ohledně inspirace, Kvakerové, Puritáni, Presbyteriani a Sociniani... různí se navzájem mezi sebou, ale všichni jsou protestanti. Protestantismus tedy jménem svým, které se mu tak dobře hodí, naznačuje svůj ráz a svou povahu.

»Pohlížime-li na protestantismus jako na celek, jeví se nám jako beztvárná směsice sekt, které se navzájem potírají a jen v jediné věci jsou svorný,

¹⁾ Balmes, El protestantismo comparado con el catolicismo, Barcelona 1844; sv. I., hl. 4. str. 60, 61.

v o dporu proti autoritě církve.¹⁾ Vlastnosti společné všem sektám, t. j. svobodné zkoumání a neuznávání autority církve, v soustavu spořádané tvoří zvláštnost protestantismu. Jiné haerese k těmto společným vlastnostem přidávaly ještě zvláštní nauku, která je označovala; rázem reformace jest sama podstata haerese a rozkolu.

Co v jiných sektách je abstraktním, to v protestantismu stalo se konkrétním; proto nelze ho vyměřiti; obsahuje v sobě všecky bludy.

»Pod tímto neurčitým jménem skrývají se všecky sekty, obsaženy jsou všecky bludy; popřejte s Lutheřány svobodnou vůli, obnovte s Arminiány bludy Pelagiovy, uznávejte s jedněmi skutečnou přítomnost, zavrhnete ji s Zwingliány a Calvinisty, chcete-li, popřejte se Sociniány božství Ježíše Krista, přidržte se episkopálních nebo Puritanů, anebo oddejte se výstřednostem Quakerů, na všem tom nezáleží, stále ještě jste protestanty, nebo ještě stále protestujete proti autoritě církve. Tento obvod jest tak rozsáhlý, že ať sebe více byste zbloudili, nikdy ho nepřekročíte. Jest to širá poušť, která se před vámi rozprostírá, když vystoupíte z bran svatého města.«²⁾

Protestantismus jest krátce popírání všech dogmat, všech pravidel, všech kriterií; proto také vedl k ledovému indifferentismu, v nive.

A jak nazval Draper tuto otázku? Konflikt o kriterium pravdy!!

132. Tyto konflikty, které Draper podává, jsou mezi náboženstvím a vědou; náboženství, jak sám vyznal, reprezentuje církev katolická; tedy věda v této věci jest na straně protestantismu.

Čtenář si snad všimnul, že ta slavná věda omezila se konečně na to, že neuznává ani dogmatu ani nějaké pravdy, že v protestantismu nic není stálého a trvalého; jako korouhvíčky točí se na všecky strany, jak vítr zavívá, tak následovníci protestantismu mění svá smýšlení podle zavanutí soukromé inspirace.

¹⁾ Balmes, I. c., sv. I. hl. I. str. 13.

²⁾ Ibid. sv. I. hl. I. str. 15.

Z té příčiny geniální Bossuet pojmenoval své dílo o protestantismu: »Dějina i proměn.« Jest dokázanou věcí, že to, co se mění, není ani pravda ani věda. Tedy máš-li pravdu a opouštíš ji, upadáš v blud. Chtít zanechati již bludu hledáním pravdy proměnou, jest přiznatи svou slabost a možnost pochybení, an dříve nepravdu jsi přijal. A tato ustavičná změna, stanovená pravidlem výry, jest jistě pravidlem lži.

Není nám třeba dále pokračovati v rozboru vědy protestantismu; Draper svým způsobem ji sám vykládá.

Nejprve připomíná, že pohlaváři protestantismu, zvláště Luther, z bible učinili pemücku filosofie a věd a prohlásili se proti Aristotelovi.

»Vádcové reformace, Luther a Melanchthon, rozhodli se vypudití filosofii z církve. Luther prohlásil, že studium Aristotela je naprosto neužitečné; jeho snižování tohoto řeckého filosofa neznalo mezi. »Aristoteles jest,« pravil Luther, »skutečný dábel, hrozný utrhač, prokletý vrah, kníže temnosti, opravdový Apollyón, bestie, nejstrašnější klamač lidstva, v němž jest sotva trochu filosofie, veřejný a všeobecně uznaný lhář, chlívák, úplný Epikurovec, dvakráté »prokletý«. Scholastikové byli, jak praví Luther, »kobylky, housenky, žáby a vši.« Choval k nim velikou ošklivost. Táz méněn, ačkoli jich tak důrazně nevyjadřoval, choval i Kalvín. Věda není nicím povinna reformaci.«¹⁾

Kde jest tu konflikt mezi náboženstvím a vědou? Či snad nazýváte kontroversemi klidné disputace a vědeckými konflikti vzpoury haeretiků, když tito boří a pálí, aby obhájili své šílenství? Kde jest věda na straně despoty ženevského, který za živa spálil Serveta? Kde jest věda mezi následovníky rouhavého Luthera, který pronásleduje samého Karlšadta?

Poznáváte chabost a bezcennost svého argumentu, když jste svým vyznáním sám se do úzkých dostal, a chcete odvrátiti pozornost naší následujícím odstavcem:

¹⁾ Draper, I. c. česk. překl. str. 266 n.

»V dějinách křesťanství jest nejosudnějším den, ve kterém se oddělilo od vědy. Donutilo Origena . . .²⁾

Vracíte se k Origenovi? Vracíte se k pádu musea alexandrijského, k Eriogenovi, Víklefovi a znova ke Koperníkovi, Keplerovi, Galileimu, k seznamu knih zapovězených . . . k soustavě planetární, k potopě a ke geologii? . . . Dosti jsme o tom všem jednali; nyní mluvíme o protestantismu, o konfliktu ohledně kriteria pravdy; povězte, kde jest věda uprostřed výkřiků a bojů reformace?

Luther nazýval Koperníka bláznem a Melanchthon v listech a knihách opět a opět si smíchy tropil tak, že Berti pravil, že bohoslovci Witemberští nepřáli nikterak neodvislosti vědy.³⁾

Keplera vyobcovali protestanté z Tubink pro jeho astronomické teorie, že se musil utéci do Štýrského Hradce pod ochranu Jesuitů. V životopise Galileiho se dočítám, že Descartesa vynhalí ze země své holandské reformátoři.³⁾

Draper zajisté všecko to zná a zvláště, jak Luther znal astronomii a metereologii; ale všichni toho nevědí, a proto bude dobré uvést, co P. Rio vyňal z děl protestantského patriarchy: »Pozorujte nyní znamenitou metereologii, které učil, rozmlouvají o duze, a nejen že ji považuje za kruh kolem slunce, nýbrž dodává: »Nepochybují, že bludičky a jiné podobné věci jsou dílem zlých duchů, kteří tak chtějí zastrašiti aneb oklamati lidi, a že lidé věřili, že plameny, které ukázaly se na lodích, byly Castor a Pollux. Někdy lze viděti měsíc nad ušima koní. To vše zajisté jsou kejké d'ábelské.« (Com. in cap. 9. Genes. fol. 146).⁴⁾

Právem píše Hettinger ve své »Obraně křesťanství«: »Ze protestantismus zdržel o století vzdělanost v Německu, to jest faktem nade všecku pochybnost.«

¹⁾ Draper, I. c., str. 267.

²⁾ Berti, Copernico e le Vicente, XXVI, pag. 154. sq.

³⁾ Michaud, Biograph. univers., art. Galilei.

⁴⁾ Disquisitiones magicae, quest. X., lib. II; pag. 61. Edit. Lugd. 1612.

»Protestantismus,« praví Grimen,¹⁾ »který probudil energii národů novolatinských, ochromil sily národů, kteří ho přijali.«

Známo jest, v jakém stavu byli národové, když církev s nimi poprvé se setkala, ale na počátku XVI. století byla Evropa přeměněna. Evropan byl jiným člověkem, pěstoval vědy ve všech odvětvích, stará jeho apathie k rozumové vzdělanosti změnila se v nadšení, všichni účastnili se všeobecného hnutí vzdělanostního. Přišla reformace, a všechno se zdrželo. Erasmus píše, »že mu knihkupci vypravují, že před rozdělením evangelia dříve prodali tři tisíce svazků, než nyní tři sta.«²⁾ Toto století, bolestně volá Melanchthon, »stalo se stoletím železným; vědy jistě zmizí, jestli knížata je nezachrání.«³⁾

Základní listina university magdeburské z r. 1529 uznává také ustavičný úpadek věd.⁴⁾ Totéž vyznávají Luther, Bucerus a Sacerius. — Dobře tedy řekl Draper, že věda ničím není povinna reformaci.

133. Ovšem mýlí se v udávání přičin nepřízně a neochoty protestantů k vědám. Kdo tím dle Drapera vinen, že reformátoři tak málo pokročili? . . . Mojžíš.

»Genesis«, první kniha Mojžíšova, všechno prý zavinila, a tím chce Draper zničiti bibli a zjevení, ať je má kdokoli. Co máme mysliti o následujících slovech? Nechť všimne si čtenář, jak mnoho pošetlostí nahromaděno je v několika rádcích, a že čím dále, tím méně jest oprávněný název knihy: »Dějiny konfliktů vědeckých«.

Teprve po druhém století byla tak využitková lidská lehkověrnost (věřiti totiž, že Pentateuch jest knihou inspirovanou). Nevzešla však mezi vyššími vrstvami křesťanských filosofů, nýbrž mezi ohnivějšími církevními otci,

¹⁾ Život Michel Angela, 2. vyd., Hanover 1864, str. 671.

²⁾ Ep. ad Fr. Germ. cit. u Doellinger, Reformace, I. str. 348.

³⁾ Melanchthon, Epist. ad duc. Megalopol. Witeb. 1556. pag. 169.

⁴⁾ Doellinger, I. c., str. 492.

jichž spisy dokazují, že byli neučení a nekritičtí . . .«

Hengstenberg ve svých »Dissertations on the Gennirenes of the Pentateuch« praví: »Jest nevhnutelný osud trochu většího podezřelého historického díla, že se zapletá v protivy. Tak má se to u veliké míře i s Pentateuchem, není-li pravý. Je-li Pentateuch podezřelý, jeho příběhy a zákony byly fabrikovány po částech a napsány během několika století od rozmanitých lidí.«¹⁾

Draper pokračuje ještě dále, ale odpovíme mu po částech, aby se nám toho příliš nenahromadilo.

Židovský národ zachoval Pentateuch jako inspirovanou knihu, přes zajetí a jiné nehody; a jako posvátnou knihu národa hebrejského přeložilo ji Sedmdesáte pro knihovnu alexandrijskou; od tohoto národa přijali ji také křesťané.

Známo, že slovo Pentateuch jest původu řeckého a znamená pět knih, z kterých se skládá, a sice: Genesis, Exodus, Leviticus, Numeri a Deuteronomium. Židé jej nazývali Thora aneb Zákon; Knihou Mojžíšovou aneb Knihou zákona nazývá se také v Novém Zákoně.

Ježíš Kristus a apoštоловé mnohokráté dokázovali božské poslání své výroky tohoto Písma sv. Čteme: »Nebo zákon skrze Mojžíše dán jest, milost a pravda skrze Ježíše Krista se stala.«²⁾ »Zdaliž vám nedal Mojžíš zákon a žádný z vás zákona neplní.«³⁾ »Nedomnívejte se, že já na vás před Otcem žalovati budu: jestit, kdo na vás žaluje, Mojžíš, v kterémž vy naději máte. Nebo kdybyste věřili Mojžíšovi, věřili byste snad i mně: neb on jest psal o mně. Ale poněvadž jeho písmům nevěříte, kterakž slovům mým uvěříte?«⁴⁾

Kterak možná, aby křesťané, věřice v Ježíše Krista, nevěřili jeho slovu, a uznávajíce kanonickými

¹⁾ Draper, I. c., česk. překl. str. 272 a 273.

²⁾ Jan, I. v. 17.

³⁾ Ibid. VII. v. 19.

⁴⁾ Ibid. V. v. 45–47.

knihy Nového Zákona, nepřijímali se stejnou uctivostí knihy Starého Zákona, potvrzené v Novém Zákoně?

Proto Draper místo bezcenných námitek měl ráději čísti v Písmě. Nyní ať zkoumá svědeckví prvního a druhého století, aby viděl, jak křesťanství filosofové věřili v knihy Mojžíšovy, a že víra v Pentateuch jest prastará.

»Tohoto (Mojžíše) obdařil Bůh zvláště tím božským darem prorockým, který dával také mužům svatým; toho Bůh ustanovil prvním učitelem našeho náboženství, a po něm ostatní proroky, kteří obdrželi tentýž dar a učili nás těmže věcem. Tito byli učiteli našeho náboženství, kteří nás učili ne vedle svých lidských schopností, nýbrž obdařeni dary Božími.«¹⁾

Tertullián mnohokrát ve své knize proti židům opakuje, že Mojžíš jest původcem zákona: »Zákon byl dán skrze Mojžíše«,²⁾ a jinde praví: »Konečně když Mojžíš v Levitiku zákon kněžský napsal . . .«³⁾

Origenes praví: »Dodati sluší, že i proroctví proroků i božský zákon Mojžíšův, rovněž Bohem vnuknutý, hlavně osvětleny a dokázány příchodem Ježíše Krista . . . Nebot příchod Ježíše Krista jasně ukázal, že bylo pravdivým, co pravily, kdežto dříve před vyplněním bylo to nejisto.«⁴⁾

¹⁾ Justin, Opera, Ad Graecos cohortatio num. 10. pag. 15 edit. Paris. 1742. »Hunc (Moysen) divino illo et propheticō dono quod tum in sanctos homines sursum descendebat, primum impertivit: hunc primum religionis nostrae magistrum instituit, ac deinde caeteros post eum prophetas, qui et idem ac ille donum consequunti sunt et nos eadem iisdem de rebus docuere. Hos religionis nostrae magistros fuisse dicimus, qui non ex humana cogitatione nos docuerunt, sed ex dono, quod sursum a Deo accepere.«

²⁾ Tertull. Adversus Judaeos, cap. II. pag. 136 edit. Paris. 1608. »Data est lex per Moysen.«

³⁾ Ibid cap. V. p. 138: »Denique cum per Moysen in Levitico lex sacerdotialis conscriberetur . . .«

⁴⁾ Origenes, De Principiis, lib. IV. c. I. Oper. edit. Basil. 1607, tom. I. p. 833: »Quibus etiam illud addendum, quod sive prophetarum vaticinia, sive Moysi lex divina etiam et divinitus inspirata ex eo maxime illuminata est et probata, ex quo in hunc mundum Christus advenit . . . Adventus vero Christi vera

Z toho patrnou, jak nesprávné jest tvrzení ohledně výry v Pentateuch. A co mám odpověděti na slova Hengstenbergova? Ten prapodivný argument: je-li Pentateuch podezřelý, jeho děje a zákony byly fabrikovány po částech, podobá se velice dřívějším důkazům: učenici jeho, místo aby se rozptýlili, zorganisovali se, (viz výše kap. II., str. 46 a 49 n.) a onomu, kde Draper pravil, že sny jsou nepopernými důkazy nesmrtelnosti duše (viz výše kap. V. str. 169). Právem jsme je svrchu nazvali důkazy Draperovými, novými a původními. A jaké důkazy uvádí ještě, aby dokázal podezřelost a falešnost Pentateuchu?

134. »K závěru výše uvedenému mohu dodati, že nám Esra (II., 14.) výslově vypravuje, že on sám, podporován jinými pěti osobami, napsal tyto knihy během čtyřiceti dní . . . Všeobecně připouštěli církevní otcové, že Esra snad složil Pentateuch. Tak praví sv. Jeronym: »Sive Mosem dicere volueris auctorem Pentateuchi, sive Esdram ejusdem instauratorem operis, non recuso.« Klémens Alexandrijský praví, že Esra, když tyto knihy byly zničeny v zajetí Nebuchadnezarově, byv proroky inspirován, znova prý je reprodukoval. Irenaeus praví totéž.«¹⁾

Otzázkou inspirace posvátných knih různí se od otázky, kdo jest jejich spisovatelem.

Můžete být kniha velmi cenná, neobyčejná, božská, aniž by se vědělo, komu ji přičisti. V dřívější námítce jste útočil proti inspiraci Pentateuchu, nyní pravíte, že ho Mojžíš nenapsal. Bůh jest posvátných knih předním původcem; co se dotýče nástroje, kterého užívá, na tom nezáleží a církev také v rozhodnutí o knihách kanonických neukládá nám věřit, od koho jsou napsány; z té příčiny katolíci neshodují se ohledně spisovatele některých těchto knih. A co se týče Penta-

esse et divinitus inspirata quae dixerant declaravit, cum utique prius haberent incertum si eorum quae praedicta fuerant, exitus esset implendus.«

¹⁾ Draper, I. c. česk. překl. str. 274.

teuchu, může se docela dobře uznati, že některé věci nepsal Mojžíš, nýbrž že byly jiným spisovatelem přidány, na př. Esdrášem. Ovšem hlavním a čelným spisovatelem byl Mojžíš, jak dokazuje samo Písmo sv. a celá posvátná věda.

Citát, vyňatý z Esdráše, II. kn., kap. XIV., jak svrchu udáno, jest vlastně z apokryfní IV. knihy Esdrášovy, kapitoly 21., kde se čte, že »napsal ve čtyřiceti dnech dvě stě čtyři knihy.« Ale Draper věda, že kritika tuto knihu jako podvrženou zamítá, praví:

»Mohlo by se říci, že knihy Esrovy jsou apokryfické, ale naopak lze se zase tázati, přišlo-li se k tomuto závěru na základě důkazu, který by snesl moderní kritiku.«³⁾

Důkazy uvésti má ten, kdo knihu tu předkládá jako historický dokument. Co se dokáže knihou, o které se nepředpokládá, že jest pravou? Nemá-li vědecký svět uznávat takový klam, jest nutno, aby Draper poukázal na pohnutky, proč lidé rozumní trvají v takovém bludu, majice tuto knihu za apokryfní. Jest to velmi pěkné: knihy pravé a hodnověrné se neuznávají a dotazuje se po důkazech, proč knihy apokryfické jsou apokryfickými! . . .

Ale budiž, třeba toho nepřipouštíme, že kniha Esdrášova jest pravá. Věří Draper v ní a v inspiraci Boha, který mluví skrze knihu? Ať jest spisovatelem Genese inspirovaným Mojžíšem aneb Esdrášem, má ji Draper v uctivosti jako slovo Boží? Neboť, neuznává-li ani Boha ani inspirace, řekne, že čtvrtá kniha Esdrášova jest velikou lží. Proč tedy žádá důkazů proti její podvrženosti?

První dvě knihy Esdrášovy jsou pravé a kanonické; třetí a čtvrtá kniha není kanonická a jest podvržena. A právě knih kanonických musíme užiti v otázce, o které jednáme. V druhé knize, hlavě osmé, v prvním a následujících verších čteme opak toho, co soudil Draper. Tam se praví: »I shromázděn jest veškeren lid jako muž jeden do ulice, která jest před branou vodní: a řekli

³⁾ Draper, I. c. česk. překl. str. 274.

Esdrášovi, učiteli, aby přinesl knihu zákona Mojžíšova, kterýž byl vydal Hospodin Israelovi. Tedy přinesl Esdráš, kněz, zákon před shromázdění mužův a žen, i všech, kteříž mohli rozuměti, v první den měsice sedmého.«

Z toho hned poznáváme; že knihou Zákona podle Esdráše byla kniha Mojžíšova, a že Esdráš opravil pouze chyby, v ní během zajetí babylonského způsobené, a vyložil židům slova, kterým nerozuměli, protože řeč jejich byla dlouhým pobytom v cizině chaldejskými slovy promísená. »Knížata čeledí všeho lidu, kněží a levitové, sešli se k Esdrášovi, učiteli, aby vykládal jim slova zákona.«¹⁾

Mimo to lid samaritánský, oddělený od pokolení Judova před zajetím, zachoval tytéž knihy, kterých nedotkla se ruka Esdrášova.

Kterak mohl tento být hlavním spisovatelem jejich? Neznal Draper nepřátelství těchto dvou národů a všecky osudy Písma? Dobře hodí se naň slova, která sám dříve uvedl, »že snadno zapletá se v protivý, kdo nepíše pravdu.«

135. Co se týče citátu sv. Jeronyma, nemůže Draper z něho uvésti nic na potvrzení svého názoru, neboť sv. Jeronym zřejmě nazývá Mojžíše spisovatelem, Esdráše pak správcem Pentateucha. »Sive Moisem dicere volueris auctorem Pentateuchi, sive Esram ejusdem instauratorem operis, non recuso.«

V první námitce Draper zavrhal svědectví svatých Otců, protože byli neučení a nekritičtí; a proč nyní sám se jich dovolává? Sv. Klement Alexandrijský praví, že Esdráš obnovil stará písma.³⁾ Totéž

¹⁾ II. Esdráš, kap. VIII. 18.

²⁾ Hieronym, Liber adv. Helvidium, no. 7. pag. 212. Tom. II. edit. Veronae, 1737.

³⁾ Clemens Alexand. Strom. lib. I. pag. 410. Tom. I. Venet. 1757. »Nam etiam in captivitate regis Nabucodonosor, cum interiissent Scripturæ, tempore Artaxerxis, Persorum regis, inspiratus Esras Levites Sacerdos prophetavit, omnes veteres sursus Scripturas renovans.«

praví výslovně sv. Irenaeus: „že Esdreáš opětoval řeči a vrátil lidu zákon, který dán byl skrze Mojžíše.“¹⁾ Bohoslovci právě tato svědecství uvádějí na důkaz toho, že Esdráš byl pouze obnovitelem posvátných knih Zákona.

Tím způsobem všecko dobře souhlasí. Mojžíš byl původcem Pentateuchu, ale poněvadž během zajetí porušilo se Písmo, Esdráš, jako kněz, musil být v něm sběhlý, obnovil je a opravil, a výborně opět napsal. Mohl přidat nahodilé věci, ano i smrt Mojžíšovu. Ovšem mohou být nepatrné, nahodilé chyby v posvátných knihách, ale v podstatě zůstaly neporušeny; to my, katolíci, věříme a tvrdíme.

136. Draper k závěrku takto soudí:

»Nuže, co? Máme se vzdátí téhoto knih? Připustíme-li, že pověst o pádu člověka v ráji jest legendou, nevzdáváme se tím nejslavnostnější a nejsvětější křesťanské nauky Vykoupení?

»Uvažujme o tom! Křesťanství za svých prvních dob, kdy obracelo a dobývalo svět, vědělo málo nebo nic o této nauce. Viděli jsme, že Tertullian ve své Apolligii nepokládal ji za hodnou zmínky. Vzala původ mezi Gnostiky. Alexandrijská theologická škola ji nepřipouštěla. Otcové církevní ji nikdy zvláště nevyvyšovali. Byla uvedena do svého nynějšího velitelstvského postavení až za doby Anselma.«²⁾

Nebylo to křesťanství, které znalo málo aneb nic o této nauce, nýbrž Draper, který zaslepen vášní, upadá v tak žalostné protirečnosti. Neboť v Písmě a u sv. Otců nejčastěji se mluví o vykupitelském díle

¹⁾ Irenaeus, Adver. haeres. lib. III. cap. XXI. pag. 189. collect. Erasmi. Basileae 1560. — »In ea captivitate populi, quae facta est a Nabuchodonosor, corruptis Scripturis, et post LXX annos Judaeis descendenter in regionem suam et post deinde temporibus Artaxerxis Persarum regis inspiravit Hesdrae sacerdoti tribus Levi, prophetarum omnes rememorare sermones et restituere populo eam legem, quae data est per Moysem.« (Srv. česk. překladu «Patera knih proti kacířstvím», vydaného J. F. Desoldou v Praze 1876, str. 267).

²⁾ Draper l. c. str. 277.

Ježíše Krista a o pádu prvního člověka. Kterak možno říci, že je to nejslavnostnější a nejsvětější křesťanská nauka a hned tvrditi, že jí křestané, ano ani sv. Otcové neznali? Kterak možno, že by první křestané a výteční učitelé církve neznali nejslavnějšího základu její nauky, vykoupení Ježíše Krista?

V době hlásání evangelia a obrácení světa kázali apoštolové slovy sv. Pavla: »Jako v Adamovi všichni umírají, tak i skrze Krista všichni obživeni budou.«¹⁾ »Protož jako skrze jednoho člověka hřích na tento svět všel, a skrze hřích smrt, a tak na všecky lidi smrt přišla.«²⁾ »Poněvadž jeden za všecky umřel, tedy všichni zemřeli.«³⁾

Mnoho jiných míst Písma sv. svědčí o prvotním hříchu a našem pádu v Adamovi.

Kolik knih napsal sv. Augustin, pojednávaje práv o tomto článku víry! Kolik zápasů podstoupil s Pelagiem, Celestem a Julianem! Nebylo haerese, která více hluku ve světě nadělala, jako popírání prvotního hříchu, až udušena neodolatelnou mocí biskupa Hipponského.

Ohledně Tertulliána, odkazujeme k tomu, co řečeno již v kapitole druhé, § 4., str. 87.

Ponechávám klidně soudu pozorných čtenářů, mají-li úvahy Draperovy aspoň poněkud ráz vědeckosti aneb zdaž naopak žalobník katolicismu, tak nevědomý v nauce křesťanské, tak zapletený v protivy a tak lichých důkazů užívající, zasluhuje vážné odpovědi. Kolikráte potlačili jsme rozhořčení, vidouce, že tak hrubě a pošetile útočeno na to, co na světě nejvíce je zaručeno a co duši jest nejmilejší.

§ III. Kriterium pravdy. Katolíci a positivisté.

137. Od Descartova methodického a opovážlivého pochybování vyhledává se ve filosofii, který jest poslední důvod našich úsudků a základ jistoty. Tato

¹⁾ Sv. Pavla I. list ku Korinth, hl. XV. v. 22.

²⁾ Téhož list k Řím. hl. V. v. 12.

³⁾ Téhož II. list ku Korinth. hl. V. v. 14.

otázka nazývá se vůbec kriteriem pravdy, protože jsou jiná zvláštní kriteria, rovněž prameny našich poznatků. Takovým kriteriem jest evidence vzhledem k ideálnímu rádu, takovým kriteriem jsou smysly a vědomí vzhledem k přítomnému rádu realnímu, takovým kriteriem jest paměť a autorita vzhledem k minulým událostem.

Ale nabádají-li nás všecka tato kriteria k souhlasu, v němž vlastně pravda své sídlo má, tážeme se, zda nemají tato kriteria nějakou známku společnou, která by se dala vyjádřiti jako výhradní a stálé pravidlo k rozeznání pravdy od nepravdy, a která byla by tudíž kriteriem pravdy?

Všeobecně má se za to, že taková známka jest; když ji tudíž oddělme od kriterií zvláštních, obdržíme pak snadno takovou známku všeobecnou. Která to jest?

138. Galuppi¹⁾ tvrdí, že takovým obecným kriteriem jest s e b e v ě d o m i. Ale to jest podmírkou reflexní činnosti rozumové a proto projevuje jen přitomné jevy subjektivní aneb, jak moderně se praví, jevy subjektivního já. Poněvadž jest kriteriem partikulárním, vylučným a reálním, kterak by mohlo být všeobecným důvodem našich soudů, a to i analytických soudů rádu naprostého a ideálního? Náhled Galuppiho nedošel valného souhlasu.

Podobně možno říci o sentimentalitech; těm jsou kriteriem pravdy city. City jsou jevy podmíněné, závisící na poznání, ale nikterak ho nevysvětlují. Nikdo necítí se pohnutým, leč působením zprávy aneb poznatku, kterého se mu dostalo.

Různé školy filosofické hledaly obecné kriterium v nevím jakých imaginárních slepotách. Jouffroy učil, že posledním kriteriem pravdy jest slepá víra, s jakouž jest nám věřiti v pravdivost našich mohutností poznávacích. Kant klade poslední důvod jistoty v instinkt přirozeného rozumu. Tyto názory jsou ohlasem

¹⁾ Ne všichni připisují mu tento názor. Viz: *Zigliara, Summa philosophica*, vol. I., lib. III., art. 2. Romae 1876, s. 228.

Reida a školy skotické, považujících za kriterium pravdy slepý pud přirozenosti lidské.¹⁾

Ale v tom jest neuvěřitelná zmatenost idejí. Za jisté rozum nutně přiznává ryzí pravdu, ale to tehdy, když více a lépe vidí a poznává věci. Nutnost souhlasu v takovém případě považová a se za slepý pud beze vší úvahy. — Měla by mít filosofie za základ tak hroznou slepotu a strašný chaos? Na základě nejistoty, na základu bezedném nemožno zbudovati leč skepticismus Humeův.

Kriteriem pravdy nemůže být také autorita lidská, jak se domníval Lamennais.

Balmes bystrostí a hloubkou svého ducha dokázal, že takové kriterium není vlastně žádným kriteriem. Budu se snad dotazovati lidí, je-li pravda, že mne bolí zuby, když mi nedají ani chvilku pokoje? Má mli souhlasiti s nějakým soudem a budu se dotazovati lidí, odkud budou oni čerpati vědění své a podklad své odpovědi? Nebudou se musiti tázati tak jako já? Jest nutno zajisté hledati pravidla bezpečnějšího.

Rozvážní filosofové, kteří svých vědomostí nezakládají v pobloudilé fantasií, nýbrž v přirozenosti věcí, nalezli toto kriterium a pravidlo v evidenci.

139. Proč mám jistotu o jsoucnosti těles? Protože je vidím a jich se dotýkám. Proč pravím, že rozumím tomu, co píši? Protože mám toho vědomí a to chápou. Proč souhlasím s analytickou zásadou, že »celek jest větší části?« Poněvadž to jasně chápou a nemůže být jinak.

To jest, pravdy ideálního i reálního rádu představujíce se zřejmě rozumu, nutně ho pobádají k souhlasu. Nahlížím to tak jasně, že nemohu o tom pochybovat; to jest poslední důvod našeho tvrzení. Tato zřejmost, kterou pravda představuje se rozumu, že nutně tak jest, jak se jeví, nazývá se evidencí, enuntiabilium necessitas menti innotescens, kterážto evidence jest ob-

¹⁾ Sanseverino, I principali sistemi della filosofia sul criterio; cap. III. § 2.

jektivní, a nikoli podle výkladu Kartesianistů subjektivním vjemem.

To souhlasí přesně se zásadami poznání, které tak důkladně objasnil sv. Tomáš Aquinský, a ačkoli za doby jeho nebyla ještě otázka tato v té formě vyslovena, přece ji dovozováním rozřešil jako mnoho jiných. Slavný filosof naší doby, P. Liberatore, v dodatku k pojednání svému »O poznání rozumovém« podle učení sv. Tomáše rozhodl o této věci týmž způsobem.

»Certitudo, quae est in scientia et intellectu, est ex ipsa evidentia eorum, quae certa esse dicuntur,« praví sv. Tomáš.¹⁾

Kriterium pravdy podle názoru filosofů, hodných toho jména, jest přívlastkem pravdy samé; když tuto pravdu máme, tím, že rozum uvažuje o sobě a pozoruje, zdali ji zřejmě nahlíží, na jevo dává, jak má užiti správně kriteria pravdy. Secundum hoc cognoscit veritatem intellectus, quod supra seipsum reflectitur.

Dokázáno jest, že jest jistota, pocházející z nazírání na pravdu samu v sobě, jako když pravím: přímka jest nejkratší spojení dvou bodů. Tuto jistotu nazývá sv. Tomáš jistotou rozumovou.

Jiná jest jistota vědecká, která se dokazuje prostřednictvím známých zásad. Tak vidím, že průměr jest větší než kterákoli tětiva, neboť od konečných bodů tětivy vedou-li poloměry, povstane trojúhelník; pravím pak, že tětiva jest kratší než průměr, protože jest přímou mezi dvěma body a průměrem, rovnající se dvěma poloměry, na tomto obrazci rovná se dvěma stranám trojúhelníka. Proto prostředecná aneb

¹⁾ In lib. III. senten. dist. 23., qu. 2. a 2. — Liberatore, De la conoscenza intellettuale, vol. II., Appendice del criterio di verità, art. I., pag. 458, Roma 1874. »Dalle cose dette sin qui apparisce che il criterio interno di verità in generale deve riporsi, secondo S. Tommaso, nell'essere stesso delle cose in quanto a noi si manifesta ossia, nella stessa verità obiettiva, resa a noi evidente.«

bezprostřední evidence pravdy jest vždy posledním a základním důvodem jistoty našich soudů.¹⁾

140. Ovšem na tajemství nevztahuje se zásady evidence, tu není ani jistoty rozumové ani vědecké, protože nemůžeme na ně nazírat ani o sobě, ani v pravdách, které bezprostředně poznáváme. Ale přece pohnutka a poslední důvod mého souhlasu s pravdami zjevenými jest zcela rozumný a založený na evidenci.

Vědou nabývám jistoty o jsoucnosti Boha a tím i o tom, že Bůh jest neomylný, že se nemůže ani myliti ani nás klamati. Je-li tedy tak, jak dokazují se historické události, zjištěno, že Bůh mluvil, ihned řeknu: všecko, co pravil, jest pravda. Zbývá pouze dokázati fakt zjevení, který se dokazuje všemi důkazy, jichž kritika vyžaduje.

Která událost historická, na př. může se dokázati tak zřejmě, jako příchod Ježíše Krista, Jeho božské poslání, kázání apoštolův a jejich úžasné zázraky? Vždyť vidíme, že všichni národové, celý svět a celé dějiny jsou v úzkém spojení s touto velikou událostí.

Dále vím evidentně, že mluví-li Bůh, nemůže se myliti. Zcela jistě vím, že Bůh mluvil; tudíž jistě věrohodný jest vše, co pravil, a to s tím větším důvodem, než souhlasím s dokázanými historickými fakty, čím větší jest vážnost, moudrost a dobrota Boží, než nepatrnost lidská.

Ovšem vnitřně nemohu nahlédnouti důvody zjevených tajemství, ale tak se to má také s historickými událostmi. Neviděl jsem nikdy Cařihrad ani překrásný chrám Moudrosti, ale věřím svědkům, jichž svědectví popříti nemohu. Tedy jako skláním se před lidskou autoritou, poněvadž vím, že za takových okolností nemůže se myliti, a jsem přesvědčen o tom, že jest Cařihrad, třeba jsem ho neviděl, rovněž tak a s větším ještě důvodem věřím v tajemství nejsvětější Trojice,

¹⁾ »In intellectu principiorum causatur determinatio ex hoc, quod aliquid per lumen intellectus sufficienter inspici per ipsum potest. In scientia vero conclusionum causatur determinatio ex hoc, quod conclusio secundum actum rationis in principia per se visa resolvitur.« — In lib. III. sent. dist. 23. qu. 2. a. 2.

poněvadž vím, že Bůh to zjevil a naprosto nemůže se klamat.

Nemoha chápati tajemství, znamenám, že důvod, pocházející z evidence zevnější, mne nabádá, abych věřil pravdám zjeveným. Evidence zevnější jest evidence pohnutek, na jejichž základě podle zákonů psychologických rozum souhlasí, veden svobodnou vůlí, protože sám nevyhnutelně dává na jevo souhlas, když pravda se mu jeví v jasném světle. Proto víra jest nejen rozumná, nýbrž i záslužná, protože vychází ze svobodného činu vůle, neboť nemálo cení Bůh naši poslušnost k Jeho zákonům.

Jest tedy zcela rozumným a logickým kriteriem katolíků, jest obecným kriteriem zdravé filosofie evidence, užívaná zmíněným způsobem o pravdách zjevených.

Dobře pravil znamenitý kazatel P. Monsabré, že rozumu jest třeba jednak k pojednání bohoslovnému, jednak k obhájení tajemství a pravd, které nám dobrota Boha našeho podává již hotové, z nichž některé jsou v dosahu našich přirozených mohutnosti, některé pak zcela nadpřirozené, a proto pro nás nedostizitelné.

141. Čím jest tedy tvrzení Draperovo, že kriteriem pravdy u katolíků jest neomylnost papeže? Jest to zjevný klam, kterým se zračí jeho nevědomost v těchto věcech.

Kdyby nahlédl do pojednání o logice, z kterých učí se chovanci církevních seminářů, ve všech více méně obširně četl by to, co napsal Tongiorgi ve své knize: »Zjevení Boží není ani jediným kriteriem pravdy, ani kriteriem v řádu prvním. Proto prve, než člověk přijímá to, co Bůh zjevuje, aneb tradici lidskou, která uchovává zjevení Boží, musí být jist: 1. že jest Bůh; 2. že nutno věřiti Bohu, když něco zjevuje; 3. že Bůh něco zjevil;«¹⁾ jistoty těchto věcí nabývá se jinými kriteriemi.

¹⁾ Tongiorgi, Inst. log. tom. I. pag. 408. — Totéž vykládá P. Alvarez takto: »Propositio VII.: Divina autem auctoritas non est unicum certitudinis motivum, neque ut motivum ordine primum haberi potest.

Neomylnost papežova, ano celé církve, jest vzácným darem, přebohatou schránkou, kterou nám Bůh daroval, aby spíše uchován byl svěřený poklad víry. Nebylo dosti Pánu, že jako svým přátelům dal nám poznati láskyplné taje srdce svého, nýbrž založil církev, jí svěřil své učení a slíbil pomoc svou, aby nestálosti a pýchou lidí v ničem porušeno nebylo.

Známo jest, že Bůh mluvil, a také známo, že církev dle slov Božích jest s l o u p e m p r a v d y vzhledem k životu věčnému. Tudíž, kdo žádá očistiti nauku svou, jest nutno, aby srovnal ji s učením církve.

Delambre, Méchain a Arago měří poledník pařížský, a podle tokoto měření přijímají učenci a národnové jako jednotku délky desetimilioný díl jeho quadrantu, nazývajíce ho m e t r. Když prohlášena tato míra za úřední a povinnou, musí se jí měřiti všude, kde tak ohlášeno. Podobně jest i v církvi, která nemění učení svého, nýbrž zůstává a trvá na původním, které jí bylo sděleno. Proto učení církve a papeže jest měřítkem a pravidlem naši víry, to jest, oznamuje nám, co Bůh zjevil. Ale není kriteriem pravdy, to jest, není posledním důvodem a pohnutkou naši víry, poněvadž tím jest neomylná autorita Boží.

E x p l i c . Et sane antequam Deo revelanti fidem quis adhibeat, certum illi esse debet: 1.º Deum esse, quod evidencia mediata, seu rationis discursu ei constabit, 2.º Deum esse veracem, et ideo Deo revelanti esse credendum, quod immediata evidencia ipsi manifestabit; 3.º Deum aliquid credendum proponere. Jam vero haec omnia, ut videtis, certa nobis sunt per rationem individualem sensu intimo, sensibus externis, idearum comparatione, et memoria utentem. Ergo etc. — Lectiones Philosophie quas in Collegio Vallisoletano Ord. S. Aug. tradebat P. Joachim à Jesu Álvarez - Logica. Vol. 1. Vallisoleti, 1868. pag. 298. — Podobně mluví Zigliara, řka: »Ex quo sequitur quod licet fides divina praestantior sit ratione: tamen fides subaudit rationem et ratione posterior est, seu, ut verbis utar S Indicis Congregationis in tertia propositione ex quatuor quas occasione traditionalistarum et contra traditionalistas possuit: Rationis usus fidem praecedit et ad eam ope revelationis et gratia conduceat.« — Summa Philosophica, Logica et Ontologia. Vol. I. pag. 229.

Nyní ukážeme čtenáři Draperovu theologii a filosofii:

»Mohlo by se říci, že se tato neomylnost (pa-
peže) týká jenom mravních aneb náboženských věcí,
ale kde lze vésti čáru hraniční? Vševedoucnost
nedá se omezit na určité množství otázek; ve své
přirozené povaze zahrnuje vědění o všem a neomylnost
značí vševedoucnost.

Beze vši pochyby, připustí-li se základní prin-
cipy italského křesťanství, jest jejich logickým dů-
sledkem neomylnost papežská. Není třeba prodlévat
déle při nefilosofické povaze tohoto názoru; poráží
ho pátrání po politických dějinách papežských a
životopisech papežův. Ony podávají všecky bludy a
omyly, které jsou nezbytně spojeny s lidskou po-
vahou; tyto pak jsou až příliš často historií hříchu
a hanby.

Nebylo možno, aby autoritativní prohlášení
dogmatu o papežské neomylnosti bylo se potkalo
se všeobecným souhlasem mezi osvícenými katolíky.
Způsobilo to vážné a rozsáhlé neshody . . .

Co se týče církve a sněmů, ne bez důvodu se
ptají protestanti: Jaký důkaz lze podat, že neomylnost
vůbec v církvi existuje? Jaký důkaz máme, že
církev byla někdy poctivě a spravedlivě zastoupena
na nějakém sněmu? A proč lze zjistit pravdu spíše
hlasem většiny nežli hlasem menšiny?¹⁾«¹⁾

Nechci říci, že by Draper, jako má zvláštní dě-
jiny, neznámou logiku a zcela zvláštní své náboženství,
vytvořil si také slovník pro zasvěcence v tajemství
transformismu; ale u spisovatele, jichž spisy vycházejí
na světlo Boží a kteří chtejí, aby se jim rozumělo,
nejsou totožnými neomylnost a vševedoucnost.

Ať vezme jen do rukou logiku a tam najde vy-
světlení, kterého postrádá. Tam nalezne, že neomylným
nazývá se kriterium evidence, svědomí atd. Co
to znamená? že vnitřní smysl nemůže se klamati, že
jest neomylný. Kdo by se bál omylu, když cítí prudkou
bolest hlavy a praví, že ho hlava bolí? Tuto úplnou

jistotu nazývá filosofie neomylným svědectvím nebo
kriteriem. A protože ji tak jmenuje, předpokládá snad,
že člověk ten, v tomto případě neomylný, musí všecko
vědět, a jestli všecko neví, že nemůže říci bezpečně, že
ho hlava bolí?

Neomylný jest ten, kdo se nemůže mylit ani kla-
mati. Velmi dobře může mít i dar neomylnosti jen
vzhledem k některým případům, jako má papež. Ne-
omylnost nikterak není totéž, co vševedoucnost, neboť
může se stát, že papež definuje článek věroučný,
který nikterak není rozrešen vědeckými zásadami.
Tento článek víry známe, protože Bůh ho zjevil,
ale nikoli proto, že ho filosofie dokázala. Výsada říms-
kého papeže nezáleží v tom, aby znal a svým roz-
umem odkryl nějaké tajemství, nýbrž v tom, že Bůh
mu pomáhá a nedá mu chybíti vzhledem ku prospěchu
církve, když jako nejvyšší pastýř v některých věcech
rozhoduje.

Tomu dlužno dobré rozuměti, rovněž i ohledně
oboru, o němž jeho neomylnost má platnost. Ovšem
ponejvíce nebude třeba velikého důvtipu, tak na př.
abychom poznali, že matematika a lučba nejsou mrav-
ními otázkami ani nejsou ve spojení s vírou. Vzhle-
dem k pravdám, dokázaným přirozeným světlem roz-
umu, a pro větší jistotu zjeveným od Boha, filosofové
křesťanství poslouchají, jak církev rozhodla, vzhledem
k těm pravdám, o nichž nic nebylo řečeno, jednají svo-
bodně. Uchovává církev svěřený poklad svaté víry?
Je-li nějaká věc z toho, co ona zastává a hájí, jest
to učením zjeveným, není-li, pak týká se věcí, které
Bůh odevzdal lidem, aby se o ně přeli. Před nedáv-
nem tázal se jakýsi doktor z Lillu apoštolské Stolice
o složení těles . . . Co mu bylo odpověděno? Tento
předmět jest ryzefilosofický a proto nelze za-
vrhnouti nějaký názor o této věci. Ať nahlédne Dra-
per, že papež a církev ponechávají volnost myšlení,
ano ještě výtky činí těm, kdož omezují svobodu my-
šlení ve vědách a otázkách pouze filosofických.

Církev naučila nás, katolíky, že výsada neomylnosti
týká se pouze víry a mravů. Jak se k tomu

¹⁾ Draper, I. c., česk. překl. str. 278—279.

hodí zmínka o politických dějinách pa-
pežství?

Z prvu pravil, že se řekne, že se neomylnost týká jenom věcí mrvních a náboženských, a o pár rádků později má ten šlechetný nápad, že není třeba proti ní vystupovati, poněvadž porází ji pátrání po politických dějinách papežství a životopisech papežů.

Životopisy papežů jsou příliš často dějinami zločinů . . . pravi Draper. Chování papežů není v žádném spojení s neomylností, leda by se kdo domníval, že neomylný jest tolík jako bezhríšný.

V kterých dějinách, v kterých životopisech lžení jsou papežové jako zločinci? Budou asi tak bezbožné jako o Piovi IX.? O Piovi IX., kterému celý svět žehná, napsal Draper potupně, že ruce jeho byly zbroceny krví! . . .

Zločiny papežů jsou zrovna jako ty vážné neshody, způsobené mezi osvícenými katolíky prohlášením neomylnosti. Döllinger a čtyři jeho druhotné, starokatolíci, mezi dvěma sty miliony věřících, oddaných se svými pastýři svaté Stolici, pohnuli církvi asi tak, jako otřese se mé tělo, spadne-li vlas s hlavy.

Na otázky protestantů odpovídají katolíci, aby nahlédli do bible. Tam čteme: »Církev Boha živého, sloup a utvrzení pravdy.«¹⁾ »Buďtež bedliví sebe, i všeho stáda, v němžto Duch sv. ustanovil vás biskupy, abyste spravovali církev Boží, kteréž dobyl svou krví.«²⁾

Z toho vysvítá jasně, že církev jest učitelkou pravdy, Bohem ustanovenou. A poněvadž Pán neustanovuje učitelův, aby učili nepravým naukám, jest zcela logické, že jim pomáhá, aby nechybili. V příčině druhé otázky možno říci, že kdo má oči k vidění a uši k slyšení, může poznati, zdali Bůh pomáhá a jest s církví, rádně zastoupenou.

A poněvadž vždy je třeba, aby hlava zakročila, a ta jest neomylná, nemusí se tedy nikdo znepoko-

¹⁾ I. k Timoth. III. 15.

²⁾ Skutky apoštolské, XX. 28.

javati. Když papež potvrdil obecný sněm, my katolíci jsme jisti ve všem, čemu nás učí; haeretikové, ať by ho papež potvrdil se všemi biskupy aneb bez nich, budou stejně mluviti a žíti podle svých vrtochů.

Ale kdo našeptal Draperovi, že věříme menšinám a neb většinám na sněmech?

Přiznáváme neomylnost sněmu na základě zaslíbení Toho, který takové dary dáti může, uznáváme v církvi tuto výsadu skrze pomoc Ducha sv. Právo a výklad učení, dosaženého menšinami a většinami, jest nejapným žertem, vydatně podporovaným moderní civilisací. Takových kriterií neuznáváme; Řehoř XVI. již dávno odsoudil kriterium Lamennaisovo.

142. Nyní jest nám jednat o kriteriu positivistů. Draper praví:

»Věda neurovnává těchto sporných nároků, neurčuje, lze-li nalézti kriterium pravdy nábožnému člověku v bibli aneb v církevních sněmích aneb v papeži . . . Jí jest knihou inspiraci kniha přírody, jejíž listy jsou stále otevřeny očím každého člověka. Stavíc vše před zrak, nepotřebuje společností k svému rozšíření.«¹⁾

Vizte zde nerozvážnost, spojenou s nadutostí. Na které stránce knihy přírody dokazují se vlastnosti trojúhelníku? Či snad mathematika není vědou? Na kterém vrcholu aneb v které jeskyni země jsou napsány mravní zákony, pocházející z podstatné rovnosti lidí, a spravedlnost, základ práva? Či snad není zákona ani řádu, kterého třeba dbát vůči lidem, a spisovatel může si zahrávat s obecenstvem jako s holí? Buď vymažte ze seznamu věd nejvznešenější část vědomostí ideálních a věčného řádu, anebo své kriterium zařaďte mezi absurdity, jimiž oplývá škola materialistická.

Víme, co zamýšlí Draper, pro něhož není ani Boha, ani zákona věčného, ani ducha, ani spravedlnosti, ani mravního řádu. Uznává jedině hmotu a pohyb, řízený progressivním zákonem, a nestará se o to, aby vypátral počátek; uznáváji se tudíž účinky bez

¹⁾ Draper, česk. překladu str. 279 a 280.

příčiny. Ale tento universální theoretický rozvrat a hrozný nesoulad vědecký jest snad výkřikem zoufalství a nerozumného routhání přívřženců Comteových, nemohoucích vysvětliti sladký soulad nebes. Škola filosofická, která nechce převraceti věci, aby je vysvětlila, pozoruje dobře, že v přírodě jsou jen fakty, podmíněné fakty, a bylo by hotovým bláznovstvím, upírat člověku vědomosti a pravdy, které nepřinálezejí k světu smyslnému.

Budiž mi prominuto, že opět se táži: Poněvadž ryzí matematika patří k řádu ideálnímu, kterým faktum přírody se sděluje? Je věčný a progressivní zákon, o němž s takovým nadšením mluví, nějaký hmotný předmět, strom aneb nerost? V přírodě jsou bytosti, partikulární jevy; což zákon fysický jest také něco podobného? Fysický zákon jest universální idea, kterou rozum si vytvořil, hledě k společným vlastnostem různých jedinců. Totéž lze namítnoti ohledně slova věda. Kde vzali jste toto jméno, jímž jste si postavili fantastického bůžka? Vhodně pravil sv. Augustin k otcům positivistů, kteří uznávají jen hmotu v přírodě a smyslné mohutnosti v člověku: »Jest mi k nemalému podivení, řekne-li někdo z nich, že jen mudrcové jsou sliční lidé: jakými asi tělesnými smysly tuto sličnost spatřili, jakým tělesným okem asi podobu a krásu moudrosti uzřeli?«¹⁾

Ve skutečnosti jsou věci měřítkem našemu rozumu, který musí podle nich se přizpůsobit, aby jeho soudy byly pravdivé. Kdyby této zdravé učení hlásali Comte a jeho přívřženci, nebylo by žádného sporu. Ale domýšleti se, že není poznatků mimo skutečný a smyslný řád, a míti za kriterium samu přírodu, bez Boha a účelných příčin, to znamená jítí zpět ve filosofii až do časů starého epikureismu.

— Věda... stavíc vše před zrak, nepotřebuje společností k svému rozšíření! —

¹⁾ Sy. Augustina »O městě Božím«, knika VIII. hl. VII. překlad Čelakovského: »Multum mirari soleo, cum pulchros dicant non esse nisi sapientes; quibus sensibus corporis istam pulchritudinem viderint, qualibus oculis carnis formam sapientiae decusque conspexerint!«

Domnívá se Draper, že věda jest nějaká bytost z masa a kostí? Věda jsou prostě učenci. A učenec má pohrdati jinými učenci, aby utvořil společnost k šíření vědy? Ať oznámí Draper své míření královské společnosti v Londýně, vědeckým společnostem v Paříži a Berlíně a jiným, neboť až doposud všichni jednotlivci se domnívali, že jest třeba společnosti k šíření vědy.

KAPITOLA DEVÁTÁ.

Spor o řízení všechnomíra.

143. Uzavřeme řadu konfliktův a sporů velmi vhodným ukončením pověstných dějin.

Prosím pilného čtenáře, aby pozor dal, jestli jsme až dosud chválili podivnou logiku Draperovu, že nynější jeho důvody budou se mu zdátí nade vši chválu úžasné.

§ 1. Harmonie nebes.

Rozumní a vážní lidé, nadšení básníci, ano každý moudrý člověk ušlechtilého smyslu, při pohledu na majestátnost a okouzlující harmonii nebes uchvácen úžasem a podivem velebí Boha, Tvůrce takového divu.

Kolik žalmů, hymnů a vznešených ód vyšlo z prsou, zanícených sluncem, hvězdami, paprsky světla, jakož i tichem nočním, růžovou jitřenkou, západem, a zvláště tou harmonickou jednotou a nanejvýše ladnou a nepřetržitou spořádaností tohoto divu.

Jedni vidí v modrojasné klenbě, poseté zlatem a drahokamy, přebohatý chrám velebnosti Boží; jiní nejjasnější zrcadlo, v němž obdivují se odlesku stkvělosti

slávy Boží; jiní světlé stopy šlépéjí Všemohoucího, a všichni dokonalé dílo největšího mistrovství, odznak velikosti a lesku Jeho vznešenosti a moci.

Žalmista začíná chvalozpěv svůj: »Nebesa vypavují slávu Boží a dílo rukou jeho zvěstuje obloha...« a slova ta rozvádí vznesený věštec španělský Fr. Ludvík z Leonu v překrásné básni.

Nábožný Ludvík Granadský hleděl na hvězdnaté nebe a uvažoval: »Za jasné noci povznáší spravedlivý zraky své, aby patřil na krásu nebes, na třpyt měsíce a hvězd, a dívá se na všecky tyto věci jinýma očima a s jinými pocity. Patří na ně jako na odznaky krásy svého Stvořitele, jako na zrcadlo Jeho slávy, jako na věštece a posly, kteří mu přinášejí zprávy o Něm, jako na patrné vzory Jeho dokonalosti a milosti, jako na dary, které Ženich posílá nevěstě své, aby lásku v ní rozněcoval a ji zabavoval až do dne, kdy v nebi věčným sňatkem spojeni budou. Celý svět jest mu knihou, která mu stále o Bohu mluví, jest mu listem, který mu Jeho miláček posílá a svědectvím jeho lásky.«¹⁾

Křesťanský řečník Fénelon volá: »Celý svět jest dílem stokráté umělejším, spořádanějším, souměrnějším než nejdůmyslnější díla lidská. Bylo by umíněnou zaslepeností, nepoznávat všemohoucí ruku, která vesmír utvořila.«

Filosof Balmes uvažuje takto: »Přirozeným rozumem můžeme poznati, že jest Bůh stvořitel nebe a země. Neboť vidouce velkolepý a překrásný palác, vypravený neobyčejným bohatstvím a ozdobený vybranou mistrností, neměli bychom toho za nerozumného, který by pravil, že tento palác, to nářadí, ty ozdoby nikdo nevytvoril a nesporádal? A právě svět jest tímto velkolepým palácem; slunce ho osvěcuje ve dne a měsíc v noci, nebe jest poseto hvězdami, země obydlena lidmi, zvířaty a rostlinami, moře a řeky rybami, vzduch ptactvem, v nitru země nalézá

¹⁾ Ludvík Granad., Vůdce hříšníků, kniha I. hlava 16.

se zlato, stříbro, všecky kovy, drahokamy; a ve světě tak krásném a bohatém že není Pána, který to vše stvořil a spořádal?«¹⁾

A filosof i řečník Cicero praví: »Cum machinatione quadam moveri aliquid videmus, ut sphaeram, ut horas, ut alia multa, non dubitamus, quin illa opera sint rationis, cum autem impetum coeli admirabili cum celeritate moveri, vertique videamus, constantissime conficientem vicissitudines anniversarias, cum summa salute, et conservatione rerum omnium: Dubitamus, quin ea non solum ratione fiant, sed etiam excellenti quadam, divinaque ratione?«²⁾

Přírodozpytec, pohřízený v divy přírody, když je náležitě probádal, volá s upřímným přesvědčením: »Příroda jest viditelným trůnem velebnosti Boží. Člověk, který ji pozoruje a v ní badá, vznáší se po stupních k neviditelnému trůnu Všemohoucnosti; zrozen, aby klaněl se Stvořiteli, vládne vším tvorstvem; poddaný nebes, král země, povznáší ji, zalistňuje a obohacuje.«³⁾

Veliký hvězdář, objevitel zákonů všehomíra, pln obdivu takto rozmlouvá: »Pravidelný pohyb oběžnic a jich souputníků, jejich směr a rychlosť, přesný poměr jejich vzdáleností k slunci a k jiným střediskům pohybu, to vše jeví stopy plánu, jest svědectvím činnosti příčiny nikoli slepé ani náhodné, nýbrž nanejvýše zběhlé v mechanice a geometrii . . .«

»Všecky pravidelné pohyby hvězd,« praví Newton, »nepocházejí z přičin mechanických. Ten podivuhodně krásný pořádek slunce, oběžnic a komet může pocházet jen z plánu a svrchovanosti intelligentní a mocné bytosti.«⁴⁾

Z tak stkvělých statí, z takového úžasu a podivení vysvitá, že slavní mužové uvažováním přesnosti a souladu nebeských těles povznášeli se k Pánu Bohu svému. Všem poskytovalo to látku a pomůckou jim to bylo, aby lépe poznali Nejvyššího Tvůrce všehomíra,

¹⁾ Balmes, *La religion al alcance de los niños*, cap. I.

²⁾ Cicero, *de natura Deorum*, lib. II.

³⁾ Buffon, *Histoire naturelle*, tom. XII. pag. 11. Paříž 1764.

⁴⁾ Korrespondence Newtona s Dr. Bentleyem.

všichni četli a chápali to písmo a nalézali v něm napísáno nejsvětější Jméno Boží.

144. Hrozná protiva! . . . Neslychaná zaslepenost! . . . Draper pozdvihuje oči k nebi, vidí je podivuhodně zřízeno, zná zákony, řídící hvězdy, které objevil Keppler a Newton dokázal; a přece vůči tomu pořádku a souladu, který vyžaduje pořádající a prozřetelnou inteligenci, chladně a rouhavě se táze: Kde jest Bůh? Není ničeho, co v tomto stroji vyniká? Nestací zákon k vysvětlení všeho?

Počíná kapitolu velmi vážně, stavě proti sobě prozřetelnost a zákon. Popisuje prozřetelnost jako vrtošivou ženu, jejíž vůli ovládají vrtochy horečné obrazivosti.

A zákon? . . . Zákon jest mu mathematickou nutností progressivní, kterou žádná bytost ani v nejmenším nemůže změnit.

Draper počíná takto:

»Dva výklady se podávají o způsobu řízení světa: buď jest to neustálé božské zasahování, nebo působení nezměnitelných zákonů. K přijetí prvního způsobu bude vždy kněžstvo nakloněno, poněvadž si bude vždy práti, aby bylo pokládáno za prostředníka mezi modlitbou zbožného a mezi jednáním prozřetelnosti . . .¹⁾ Vědecky vzdělaný přírodopisec tvrdí, že stav světa za nějakého daného okamžiku jest přímým výsledkem jeho stavu v okamžiku předešlém a přímou příčinou jeho stavu v okamžiku následujícím.²⁾ (V dalším podává krátce objevy a zákony Kepplerovy, zákony Leonarda da Vinci, práce Borelliho, Hookea a Huyghensa a důkazy Newtonovy, a pokračuje:) »Na principu, že všechna tělesa se vzájemně přitahují silami v přímém poměru ke svým hmotám a v obráceném poměru ke čtvercům jejich vzdáleností, dokázal Newton, že všechny pohyby těles nebeských lze vypočítati, a že Kepplerovy zákony všecky by bylo lze odvoditi, jak elliptické pohyby, tak opsané plochy . . .³⁾ (Poně-

¹⁾ Draper, česk. překladu str. 281.

²⁾ Draper, česk. překl. str. 283.

³⁾ Draper, česk. překl. str. 289.

kud dále:) »Jest nemožno, aby byly jinakými než jsou. Ale co všecko toto znamená? Patrně, že sluční systém nepodléhá žádnému zasahování prozřetelnosti, nýbrž že jest pod vládou nezvratného zákona, zákona, který jest sám následkem matematické nutnosti.¹⁾

145. Zkoumejme tyto zmatené a spletené věci. Tvrdíti, že božská prozřetelnost nesnáší se s přírodními zákony, jest domýšleti se pravého opaku toho, co skutečně jest patrným přívlastkem božstva.

Prozřetelností jmenujeme vzácnou péči a vůli Boží, aby tvorové, které stvořil, dosáhli svého účelu podivuhodnými prostředky, jež jim poskytuje. Tato péče poukazuje tvory na jejich cíl a nakloňuje je, aby snažili se ho dosíci, v čemž právě záleží jedna z prvních známk pořádku a patrné projevení krásy. Ale poukazovati věci na jejich cíl, zdaž to není, vykazovati jim cestu, kterou mají kráčeti, aneb zdaž není to totéž, jako předpisovati jim zákony, které mají zachovávat? Neznamená-li slovo prozřetelný ve filologii a filosofii tolik jako starostlivý a bdělý o zachování bytosti a zdokonalení jich přirozenosti, to jest o zachování a stálou rovnováhu sil, o zachování obecného rádu? A vylučuje aneb naopak požaduje tato idea soulad a zákon ve tvorech?

Toto krásné slovo znamená ještě více. Nejen že na jevo dává snahu a zájem výtečného představeného, nýbrž znázorňuje nad to všecku lásku a starost matky o svá nemluvnátká.

A kdo má tak vzácné vlastnosti v domě, který spravuje, ten by to vše v jistou soustavu pravidel a předpisů nespořádal? Pravidlo a rád jest právě zachovávání dotyčného zákona.

Tak my katolíci rozumíme Prozřetelnosti. Naši učitelé ji naznačují slovy, která znamenají předpis, rád po výtce, zákon a pořádek obměnou. *Ratio ordinis rerum in finem in Deo existens* ji nazývá sv. Tomáš.

¹⁾ Draper, česk. překl. str. 293.

A rovněž tak si ji představovali pohanští filosofové rázu Senekova. Tento nešťastný učitel Neronův na počátku svého pojednání o prozřetelnosti praví, že by bylo zbytečno dokazovati, že veškeren rád a pohyb hvězd má svého strážce, jehož zákony se zachovávají, a že nenapadne rozumnému člověku, aby to připisoval náhodě aneb nečinné hmotě.¹⁾

Cicero považoval prozřetelnost za část opatrnosti.²⁾

Všecko to vyjadřuje se známým výrokem Písma sv.: »Dosa huje tedy mocně od konce až do konce, a řídí všecko líbezně.³⁾ Není tu vrtochův a rozmarův: mocně, pevnou rukou, s výtrvalostí a stálostí: líbezně, bez násilí a zničení jedná, s jemnou obezřelostí a laskavou opatrností.

146. »Nezvratné zákony, které jsou samy následkem matematické nutnosti.« Které jsou to zákony? Přírodním zákonem nazývá se stálý a stejný způsob, kterým působit mají síly věcí; vlastnosti těles více nebo méně společné, rozumem abstrahované a společnou formou podané. Ze zkušenosti víme, že vlastnosti těles se nemění bez zničení jejich podstaty: víme jistě, že oheň bude pálit jako dosud, a že sníh bude ochlazovati a máčeti teplé předměty, pokud bude oheň ohněm a sníh sněhem. Stále působí týmž způsobem, stejným a stálým. Co nám zkušenosť ukazuje, to také rozum dokazuje.

Jak bylo by mezi živočichy a jak by ukojili potřeby své, kdyby pšenice a chléb, které dnes je živí, zítra se jim staly škodlivým pokrmem? Jakou péči

¹⁾ Seneca, *De Providentia*, cap. I. in initio: »Supervacuum est in praesentia ostendere, non sine aliquo custode tantum opus stare, nec hunc siderum certum discursum fortuiti impetus esse, et quae casus incitat, saepe turbari et cito arietare: Hanc inoffensam velocitatem procedere aeternae legis imperio, tantum rerum terra marique gestantem, tantum clarissimorum luminum et ex dispositione lucentium: non esse materiae errantis hunc ordinem . . .²⁾

²⁾ De invent., lib. II. (circa finem): »Partes (providentiae) sunt memoria, intelligentia, providentia.³⁾

³⁾ Kniha moudrosti hl. VIII. v. 1.

měla by Prozřetelnost o naše blaho, klamajíc nás denně ohledně vlastností věci, a představujíc nám pouze fantastické ozdoby, každou chvíli je proměňujíc? Jestli jdouce uhasit žízeň vodou, ještě více bychom byli jí rozpáleni, zdaž bude mocí někdo živ být? Nikoli; Prozřetelnost sama, *ratio ordinis*, požaduje stálost vlastností bytosti; bylo by dřílem hotového blázna, každým okamžikem měnit jevy kosmologické.

Zákony přírodní tedy jsou stálé. Ale jelikož spočívají na vlastnostech hmoty, která má sílu jen konečnou a velmi obmezenou, může tato velmi dobře vyšší silou být i úplně potlačena.

Jakou nesnáz bude mítí někdo pro to, že oběžnice, místo od západu k východu, pohybovaly by se od severu k jihu? Nepohybují-liž se komety všemi směry? Aneb jaká je v tom nemožnost, že by se země v otáčení kolem své osy o 48 hodin opozdila a více než o rok v oběhu svém kolem slunce, a rovněž tak Mars, Jupiter a všecky oběžnice? Nepohybují se volněji, jsouce vzdálenější od slunce, než když jsou mu blíže?

Kdyby jediný atom vybočil ze své dráhy, jistě změnily by se vzájemné vztahy hvězd; ale není třeba více kombinací jejich pohybů zvětšením aneb zmenšením intenzity sil? Kdyby Bůh, jako jedním: »Budiž!« všecko stvořil, zvolal: »Stůj!« nesmírnému světu, hmota by jistě poslechla hlasu svého Stvořitele. Opačné smýšlení jest známkou neznalosti základů mechaniky a zásad filosofie.

Hmota mohla nebýt, vlastnosti její mohou být zničeny vyšší silou. Zákony přírodní jsou jen podmíněně nutné, jsou stálé, pokud Bůh, původce jich, je nezničí aneb nepřeruší.

Ale, jak praveno, není vlastnosti nekonečné moudrosti, převraceti stanovený pořádek, a ačkoli má na prostou moc a nic nemůže stavěti se jí v cestu, přece Bůh není jen všemohoucí, nýbrž také nejvýše moudrý a opatrný a proto řádnou mocí vzhledem k ostatním vlastnostem nezvrátí pořádek a ani toho nemůže učiniti.

147. Přerušení zákonů přírodních v jednotlivém případě není zničením jich, nýbrž zjištěním, jako se říká, že výjimka potvrzuje pravidlo. Zázrak předpokládá zákony, neboť dle sv. Augustina jest věci neobvyčejnou, nad očekávání a možnost toho, který ho s údivem pozoruje.¹⁾ Úžasem naplňuje moc Páně, který přikazuje větrům a utišuje bouře a otvírá cestu vojskům středem moře. Jest to velkolepým obrazem k naznačení moci svého Tvůrce, že doteckem hory se zaněcuje a pohledem země se třese.

Kterak jeviti se může lépe dobrota Otce, leč zkrocením divokosti lvův, aby neublížili mučedníkům, nejmilejším jeho synům? Zhusta zapomínáme každodenních darů pokrmu a života, které nám velikomyšlně poskytuje, a více se obdivujeme a ceníme, co Pán neobvyčejnou cestou dává sluhům svým. Neboť, jak pravil sv. Augustin, větším zázrakem jest zachování světa a povstání tolika semének, než rozmnožení chlebů na poušti, ale přece se tomuto podivujeme více, poněvadž někdy se to událo, než tomu, co se děje každodenně.²⁾

Zázraky jsou možné a v ničem neprotiví se přírodnímu řádu; právě naopak, jejich potvrzuji a předpokládají, podávajice nám důkazy moci a milosrdenství Božího. Zákony nezvratné jsou tedy nezvratnými vzhledem k tvorům, kteří nemohou činiti zázraky.

148. Vyložme nyní to, co se týká mathematické nutnosti. Newton, jak tvrdí Draper, stanoví princip vzájemné a všeobecné přitažlivosti hmoty, jinak vlastnost tíže v tělesích a gravitace u hvězd. Je-li tedy pravdivý princip, že každý molekul nutně tihne spojiti se s jiným molekulem, a těleso jest shlukem

¹⁾ S. August., *De utilitate credendi*, cap. 16. tom VIII. p. 68.: »Miraculum voco, quidquid arduum aut insolitum supra spem vel facultatem mirantis appareat.«

²⁾ Cicero praví: »Sed assiduitate quotidiana, et consuetudine oculorum assuescunt animi; neque admirantur, neque requirunt rationes earum rerum, quas semper vident: perinde, quasi novitas nos magis, quam magnitudo rerum debeat ad exquirendas causas excitare.« — *De natura deor.*, lib. II. tom. IV. p. 228, edit. 1577.

jich, bude výslednice těch sil tím větší a intensivnější, čím více bylo molekulů; přitažlivost tedy jest v přímém poměru k massám.

Ale každá síla, která vzniká ve středu a působí kruhovitě, jest vázáná rozsahem obvodu. Obvody rovnají se quadratům jejich poloměrů: tedy při dvojnásobné vzdálenosti od středu obdržíme čtyřnásobnou plochu a tudiž poloviční bude intensita síly. Plamen vysílající paprsky své na vzdálenost jednoho metru od ohniska osvětuje jasněji takové místo, než při vzdálenosti dvou metrů, poněvadž paprsky rozlévají se v obvodu čtyřikráte větším.

Vyjadřuje se to optickým zákonem, že intensita světla jest v obráceném poměru ke quadrátu vzdálenosti. Totéž platí o zvuku, elektřině a o teple. Rovněž i zákon přitažlivosti totéž stanoví: Přitažlivost hmoty jest v přímém poměru k massám, a v obráceném poměru ke quadrátu vzdálenosti.

Vidíme tedy, že mathematická nutnost Draperova spočívá na faktu, na vlastnosti hmoty, na přitažlivosti. Rovněž, je-li Draper šedesát let stár a jeho žák dvacet let, jest mathematickou nutností, že učitel jest tříkráte starší. Proto zákony Kepplerovy a Newtonovy o soustavě sluneční jsou prostým odvozováním z oné vlastnosti; kdyby té vlastnosti nebylo, zůstaly by pouze ideálními, rye mathematickými. Aby tedy zákon byl nezvratný a naprostý, musí se zakládati na vlastnosti stejného rázu.

Barevné kuličky, které vytvořuje chlapec z mydlin, jsou úplně podle zákonů geometrických. A jak dlouho trvá v takové hříčce nutnost mathematická?

149. Kdo ujistil Drapera, a) že tyto pohyby pocházejí od přitažlivosti, a b) že přitažlivost jest nutnou a nepřemožitelnou silou?

Poněvadž z pravidla nezměnitelné principy moderní vědy bývají většinou pouhými domněnkami, ukážeme, že Newtonova přitažlivost jest na nejvýše krásnou theorii, které znamenití přírodozpytci upírají skutečnost. Dříve považovali ji za jistější než pravdy

Evangelia, nyní tvrdí, že ani Newton ani Euler nepravili, že se hmota přitahuje, nýbrž že působí, jako kdyby se vzájemně přitahovala.

Slavný Moigno pravil ve své knize »Hmota a síla«: »Víme-li něco jistě ve světě, jest to, že molekuly těles a tělesa sama ve skutečnosti se nepřitahuji, že přitažlivost není skutečnou silou, nýbrž pomůckou výkladu, že vše se děje, jakoby se tělesa přitahovala, ač není nepochybnost, že se nepřitahuji. Newton a Euler viděli na hmotě dvě věci, nehybnost a pohyb, původně sdělený svobodnou vůlí. A na základě těchto dvou námětů, nehybnosti a pohybu, mohla věda postupně vyložiti všecky jevy světa fysického.¹⁾ Téhož názoru jest P. Secchi.²⁾

A nejen to, nýbrž snaží se i vymýtit slovo přitažlivost a theorii Newtonovu. Jest známo, že na učitelských stolicích a ve vědeckých časopisech mluví se o nových výkladech pomocí magnetických proudů a vzpomíná se názorů Cartesiových, takže jméno francouzského filosofa vynáší nad jméno Newtonovo. Ať tomu jakkoli, dostačí uvést tyto domněnky.

Tím řečeno, že sami přírodozpytci hýbají principy, na kterých spočívají nezvratné zákony. Věda o tom pracuje, aby porazila theorii tak vychvalovanou a tolikrát vyhlášovanou jako dokázanou!

— Ale hvězdy pohybují se přece v souladném pořádku a zákony Kepplerovy jsou pravdivé? — Ano!

Na čem však přestávají tyto zákony než na faktech? Pozorujeme, že oběžnice v určitém poměru tím delší dobu potřebují k oběhu kolem slunce, čím jsou od něho vzdálenější; celkem oběh jest krátký aneb dlouhý.

Jest přitažlivost největší možnou silou? Nikoli, protože je-li přitažlivost v přímém poměru k množství

¹⁾ Str. 57.

²⁾ »Nevíme dosud, v čem zaleží tato síla, ale působí, jakoby všecka tělesa byla zemí přitahována, anebo poháněna k ní s jistou námahou, která v témž objemu není táz u všech.« Secchi, »Jednota sil přírodních« 1. sv. str. 17.

hmoty, tedy zvětšováním hmoty obdržíme zvětšení přitažlivosti, vyjímajíc, že se tato spojí s centrifugální silou k utvoření elliptických drah oběžnic. Ze dvou sil, které se spojují, žádna není největší možnou silou, neboť žádná neruší jiné, ana žádná není nekonečná. Síla slunce může být zvětšena, zmenšena, zničena. Kde zůstává nezvratný zákon?

A konečně, odkud obdržela tělesa ty vlastnosti, které jsou zdrojem zákonů? Jsou tyto vlastnosti nutné, nekonečné, věčné? Nehybná hmota má být principem a příčinou spořádaných pohybů ohromných těles nebeských? Nem o dat, quod non habet, praví se ve filosofii, a pokud hlas rozumu se ozývá a zákony logické platí, marně namáhají se positivisté, aby tak podivuhodný pořádek a soulad založili na pouhé hmotě.

Tudíž rozluka, že vesmír jest řízen buď Prozřetelností aneb zákonem, musí se změnit ve vzájemně podmínečnou thesi následující: Jsou-li zákony ve vesmíru, následuje z toho, že jest božská Prozřetelnost, a Prozřetelnost řídí svět zákony velemoudře stanovenými.

§ II. Pokračování.

150. Draper ve své rozluce, kterou tvrdí jako evidentní princip, poznamenává, že Kepler a Newton objevili zákony všeomíra, a rozhodně praví: Máme-li zákon, není Prozřetelnost; jestli na nebi jest rád, pak nebyly soustavy stvořeny libovolným: »Budiž!«, nýbrž působením zákona.¹⁾

Dále praví:

»Když připustíme existenci nebulární hmoty, vyplývá z toho všecko ostatní . . . Nebulární hypothézy zakládají se nejprve na teleskopických objevech, které učinil Herschel I., že totiž jsou rozptýleny tu a tam na nebi bledé, zářící skvrny světla . . .

»R. 1846 objevil spisovatel této knihy, že spek-

¹⁾ Draper, l. c. česk. překl. str. 294.

trum rozžhaveného tuhého tělesa jest nepřetržité — to jest nemá ani temných, ani jasných čar. Frauenhofer už před tím poznal, že spektrum rozžhavených plynů jest přetrháno. Zde tedy jest prostředek bezpečný, aby mohlo být určeno, pochází-li světlo, které vydává skvrna, z nějakého rozžhaveného plynu anebo ze spousty žhoucích pevných sluncí anebo hvězd.

»R. 1864 Huggins učinil tuto zkoušku na skvrně v souhvězdí draka. Ukázalo se, že jest plynná. Následující pozorování objevila, že ze šedesáti zkoumaných skvrn mělo devatenácte přetrhané aneb plynné spektrum, ostatní pak spektra souvislá.

»Z té příčiny lze připustiti, že fyzikální důkaz byl konečně přece podán, a že dokázal existenci ohromných mass hmoty ve stavu plynném, která se nachází v stupni rozžhavenosti . . .

»Byla-li taková kosmogonie sluneční soustavy a vznik planetárních světů . . . lze se zase ptati: »Není něco velmi bezbožného v tomto pátrání? Ne vylučujeme-li všemocného Boha ze světů, které učinil?«

»Často jsme byli svědky, jak se tvořil mrak na jasného nebi Mlhavý bod . . . vznikl objemem, . . . až zatmí velikou část nebe . . . Vysvětlujeme na základě mechanických principů jeho unikání před větry a jeho mizení odvozujeme z principů chemických. Nikdy nám nepřipadá, abychom měli za to, že se všemohoucí vkládá do výtvorů tak prchavých . . .

»Ale vesmír není nic jiného než takový oblak — oblak světů a sluncí . . . nekonečnému a věčnému rozumu není nic jiným, nežli prchavou mlhou . . .

»Sestupme od sluneční soustavy . . . k naší zemi. Za dlouhých dob zakusila mnoho velikých proměn. Zdaž tyto se udaly neustálým božským zasahováním či snad nepřetržitým působením neklamných zákonů?¹⁾

Chvalořečníci Draperovi af si všimnou důkladných argumentů a mocných důvodů, které uvádí na

¹⁾ Draper, l. c. česk. překl. str. 295—300.

utvrzení základů bezbožectví. Pozor na principy a zvláště na logiku.

Není Boha a mravní zákon jest klamem, protože hypothése nebulární se šíří . . . protože ze sedesáti zkoumaných mlhovin 19 jest ve stavu plyném a ostatní nikoliv.

Duch ochabuje, když pozoruje, že opovážliví mužové vědy uvádějí důkazy takového rázu.

Positivisté nemusí se namáhati teleskopem a spektroskopem; připouštíme rádi hypothésu Laplacevu, jako kdyby byla dokázanou větou. Planety a slunce povstaly ze žhavých plynů a malých částí mlhovin, které spojeny, počaly obíhati v jediné masce, z níž pohybem a silou centrifugální oddělily se prstence (kruhy) v podobě těles, které se otáčely kolem své osy a kolem hmoty, z níž vznikly; ty pak během věkův ochlazeny, staly se pevnými a celistvými, jak je dnes vidíme. Všecko to připouštíme.

Ale co bychom odpověděli filosofovi, který, usmívaje se naší prostoře, tázal by se nás, když jsme ukončili krásnou theorii o působení příčin podružných: Přirodopisy, odkud povstala mlhovina, první prvek hvězd? A poněvadž hmota, jak sami pravíte, jest nehybná, kdo ji uvedl do pohybu? Na to neodpoví ani fysika ani astronomie, zde nastupuje metafysika.

151. Metafysika dokazuje, že hmota z mnohých důvodů nemá nutné existence. Hmota jest podstatně složena z částí fysických, a každá složenina předpokládá působení sílu, která spojuje ony části, a když utvořen fysický celek, přece podléhá porušení.

V sobě samé by měla hmota příčinu existence, kdyby byla nutná; v ní však nalézáme jen změny, spojení, přechody, porušení a povstávání podstat. Kdo kdy viděl vnitřní nutnost v proměnlivém a nestálém?

Hmota závisí na jiné, a poněvadž v odvislosti bytosti není nekonečné řady, může jen stvořením jsoucností hmoty být vyložena. Mlhovina dokazuje jsoucnost Stvořitele.

Hmota existuje, ale sama od sebe nemůže se po-

hnouti, je-li v klidu, ani se zastaviti, je-li v pohybu.¹⁾ Pohybuje-li se nyní, dlužno připustiti někoho, kdo jí pohnul; neboť neplatí tvrditi, jak jsme pravili, že těleso A pohybuje těleso B, a B pohybuje C atd.; tak nebylo by nikdy pohybu, pokud neoznačíme bytost, která pohybuje jiné a sama není od nikoho pohybána. Jest tedy první původce pohybu hmoty, který jest nehmotný; první řídící síla světa, Prozřetelnost.

Z pohybu mlhovin a utvoření se slunci silou centrifugální poznáváme božskou moc.

Kdo pozorně uvažuje dílo stvoření, povznáší se k poznání neviditelných věcí Božích a Jeho věčné moci.²⁾

152. Že neobracíme se k Bohu, abychom vyložili vznik mračen? . . . Ovšem, poněvadž chceme jen vyložiti zákon aneb podružnou příčinu. Ale řekli jsme tím poslední příčinu, když jsme pravili, že vítr pochází páry? Odkud pochází vítr? Odkud se rodí pára? Ovšem pravíme, že horečka se léčí chininem, ale kdo dal chininu moc, zaháněti horečku?

»Bůh spatřuje končiny světa: a vidí všecko, což jest pod nebem. Kterýžto učinil větrům váhu, a vody zavěsil u míře: když ukládal deštům právo a cestu bouřkám zvučným.³⁾ »Kdo dal nejprudšímu přívalu běh a cestu zvučímu hromobití, tak, aby pršelo na zem bezlidnou na poušti, kdežto žádný z lidí nebydlí, aby napojil bezcestnou a pustou, a vyvedl z ní byliny zelené? Kdo jest otec deště aneb kdo zplodil krůpěje rosy?⁴⁾

Písmem tu vznešeně a výmluvně dokázáno, že deště a bouře řídí se zákonem, a Pán veleben jako původce takového pořádku a divu.

¹⁾ »První zákon Galileiho prohlásil, že každé těleso trvá buď ve stavu klidu nebo stejnomořného pohybu v přímé čáre, dokud není donuceno měnit tento stav rušivými silami. Draper, I. c. str. 228. — Právem řekl abbé Moigno Tyndallovi: »Váš atomismus bezbožeccký ničí všecky zákony mechaniky.« Citov. v C. Cattolica 1876, vol. X. p. 545.

²⁾ Sv. Pavel, list k Římanům, kap. 1. v. 20.

³⁾ Job, kap. 28. v. 24—26.

⁴⁾ Ibid. kap. 38. v. 25—28.

Totéž děje se i ohledně převratův a změn povrchu zemského. Že Bůh řídí svět zákony, to tvrdili jsme v předešlém odstavci. Věda naše záleží v tom, že jevy uvádime ve spojení s příčinami přírodními, a nacházíme podivuhodný řád přírody, ale nikterak do statečného nevysvětlíme, jestli se nepovzneseme k absolutní jednotě, k jediné příčině primární, k původu všech nutných i podmíněných příčin.

153. Jest mi líto Drapera, že se vrhá do prohlubně bezbožectví, nerozvážně sestupuje touž řadou bytostí, kterou velicí geniové povznesli se k uvažování o božském Tvůrci.

Jest možné, že by nevyslovitelný pořádek a soulad tvorstva byl Draperovi záminkou, aby popřel nekonečnou intelligenci, a zůstali by mu pouze tvorové? ... Zdaž nebylo vždy známkou intelligence dobré uspořádání věcí? Zajisté, že ze souřadnosti myšlenek a shody slov poznáváme rozumnost a soudnost nějaké osoby. *Ordo est rationis*, praví sv. Tomáš.

V nynějších výstavách světových vykládají komplikované a užitečné stroje, jemné a duchaplné přístroje a nejnovější nálezy vědecké. Náhodou byl tam stroj, ve všech svých částech podivuhodně uspořádaný, který by došel obdivu u všech, jak svou užitečností, tak svou krásou. »To je mistrovství,« volali by umělci; »to je vymoženost,« řekli by továrníci; a všichni obdivovali by se sile a důvtipu lidského rozumu. Co byste řekli porotě, která by vůči těm chvalám a tomu obdivu pohrdavě se dotazovala, má-li tento stroj nějakého původce, ano kdyby i tvrdila, že nemá žádného původce právě proto, že jest tak krásně uspořádán?

Vesmír jest v pravdě strojem; obdivovateli jeho jsou všichni, kteří ho pozorují očima duše; pohrdavou porotou jsou positivisté. Proti Bohu, církvi a náboženství činíme věci a mluvíme takové nesmysly, že by byly lidem neuvěřitelnými.

Dobре říkám, že po stupních, po kterých povznašeli se geniové k pozorování Tvůrce, Draper se řítí do bezbožectví. — A ještě něco zaslhuje povšimnutí. Chválí se duch toho, který odkryl poněkud závoj,

jímž obraz přírody zakryt, a pravil: »to jest krásné.« Věčný a nezměnitelný jest zákon všehomíra, úzasný soulad nebes, ale nesmrtné jest jméno Newtonovo, že na to poukázal, jak Sirius září a slunce osvěcuje azurné prostory; rovněž tak Koperník, Galileo, Kepler, Herschel, Laplace a Le Verrier stkvějí se na obloze vědy. Věčná bude památka jejich, záviděnì hodná jejich pověst.

Dobре, sláva jim! opakuji s nadšením. Ale ten podivuhodný Původce všech těch zákonů, vznesený malíř obrazu, nesmírná moudrost, všemohoucí rámě, které pohnulo a oživilo všechno tvorstvo ... nezasluhuje žádné chvály?

Zvěčňuje se Newton, povznáší se Linne, protože lépe viděli nepatrnou část z toho, co Bůh stvořil. Chválou se zahrnuje ten, kdo měl dobrý zrak, ale kdo to vše stvořil a tak uspořádal, kdo dal Newtonovi geniálního ducha, Linnéovi vlohy klassifikační, ten nemá zásluhu ano ten ani neexistuje?

Ale, když tak oslavujete a velebíte bystrost veleduchů světa, proč neposloucháte případné jich nauky? Jestli s úžasem obdivujete jejich vědu, poslyšte jejich slova a vůči vážnému hlasu intelligence a vědy at ztichnou pidimužici.

154. Kepler dí: »Děkuji Ti, Bože můj a Stvořiteli, že způsobil jsi mi takovou radost při studiu tvorstva, které jest dílem rukou Tvých.

Úmyslně přerušuji sen a nejhlobší rozjímání a volám pouze s královským Žalmistou: »Veliký jest Bůh náš a veliká jeho síla, nesmírná jeho moudrost: chvalte ho nebesa, chvalte ho slunce, měsíc a hvězdy, ať jakýmkoli smyslem ho poznáváte, a jakýmkoli jazykem k němu mluvíte. Chvalte jej nebeské harmonie, chvalte jej svědkové skrytých harmonií, chval také ty, duše má, Pána a Stvořitele Svého, pokud živ budu, neboť od něho, v něm a jím všecko jest, čeho neznáme a co víme, ač to nepatrnou částkou jest, neboť nad to přemnoho jest. Jemu budiž chvála, čest a sláva po věky věkův. Amen.«¹⁾

¹⁾ Joannis Keppleri Harmonices mundi, lib. V. cap. X. pag. 248. Lincii Austriae 1619. — »... Abrumpo consulto, e

Newton praví: »Svrchovanost bytosti duchovní stanoví Boha, pravá pravého, nejvyšší nejvyššího, klamná klamného.

A z pravé svrchovanosti následuje, že pravý Bůh žije, jest intelligentní a mocný, a z ostatních vlastností se vyvozuje, že jest nejvyšší a nejdokonalejší. Jest věčný a nekonečný, jest všemohoucí a vševedoucí; to jest trvá od věčnosti do věčnosti, jest přitomen od nekonečného až k nekonečnému; všecko řídí a všecko zná, co se děje a znáti může.«¹⁾

Galilei dí: »Práce Bohem nám dovolená a stanovená ať slouží nám k tomu, abychom poznali a tím více se obdivovali jeho velebnosti, čím méně můžeme proniknouti nesmírné hlubiny jeho moudrosti.«²⁾

Descartes: »Bohem rozumím nekonečnou podstatu, neodvislou, nanejvýš intelligentní a mocnou, od níž jsem já a všecko, co jest, stvořeno . . . Z toho, co dříve řečeno, dovozujeme, že Bůh nutně jest.«³⁾

somnum et speculationem vastissimam: tantum illud exclamans eum Psalte rega, Magnus Dominus noster, et Magna virtus ejus et sapientiae ejus non est numerus: laudate eum coeli, laudate eum sol, luna et planetae, quocumque sensu ad percipiendum quacumque lingua ad eloquendum Creatorem vestrum utamini; Laudate eum Harmoniae coelestes, laudate eum vos Harmonia; rum detectarum arbitri: lauda et tu anima mea Dominum Creatorem tuum, quamdiu fueris; namque ex ipso et per ipsum et in ipso sunt omnia, tam ea quae ignoramus penitus, quam ea quae scimus minima illorum pars; quia adhuc plus ultra est. Ipsi laus, honor, et gloria in saecula saeculorum. Amen.⁴⁾

¹⁾ Newton, Philosophiae naturalis principia mathematica, lib. III. pag. 482. Amsterdam, 1714. — »Dominatio Entis Spiritualis Deum constituit, vera verum, summa summum, facta fictum. Et ex dominatione vera sequitur, Deum verum esse vivum, intelligentem et potentem; ex reliquis perfectionibus summum esse vel summe perfectum. Aeternus est et infinitus, Omnipotens et omnisciens, id est, durat ab aeterno in aeternum et adest ab infinito in infinitum, omnia regit et omnia cognoscit quae fiunt aut sciri possunt.«

²⁾ Opere di Galileo, vol. XII. p. 350 Dialogi, giornata 4^a; Milano, 1811. — »Vaglia dunque l'esercizio permessoci e ordinatoci da Dio per riconoscere e tanto maggiormente ammirare la grandezza sua, quanto meno ci troviamo idonei a penetrare i profondi abissi della sua infinita sapienza.«

³⁾ Descartes, Meditationes, meditatio 3^a. de Deo, quod existat. pag. 21. — »Dei nomine intelligo substantiam quamdam

Leibniz: »Divím se, že ani Gassendi aniž kdo jiný z bystrých filosofů tohoto století nepřipadl na tento způsob dokázati existenci Boha. Důkazem, že tělesa nemohou mít určitého tvaru a vlastnosti ani pohybu bez uznání nehmotné bytosti, jest zřejmo, že tato nehmotná bytost jest jedna pro všecky z důvodu souladu všech navzájem; zvláště když tělesa v pohybe uvádějí, nikoliv každé od Bytosti, nýbrž navzájem jedno druhé. A poněvadž nehmotná Bytost volí tu nebo onu velikost, podobu a pohyb, zajisté jest intelligentní; krása věci nám svědčí, že musí být moudu a z toho, že všecky věci podrobují se vůli její, poznáváme, že jest všemohoucí. Tato nehmotná bytost jest tedy řídicím duchem celého světa, to jest Bohem.«¹⁾

§ III. Důsledky.

155. Uprostřed tísň a úzkosti máme nějakou výhodu v boji s Draperem. Častokráte píše lehkovážně, tupí církev, útočí na náboženství a zdravý rozum, ale pro tu svou opovážlivost a bezohlednost jeví se nám upřímným bez okolků. Jest přirozeno, že ten, kdo hněvivě k nebi pohlíží a naň plvá, nebude způsobným v pronášení svých názorů. Nebo popíráje Boha, proč by měl být uctivým a opatrnlým v řeči?

S druhé strany není síly tak mohutné jako jest logika: jakmile něco počato a stanovena zásada, není možno vyhnouti se poslednímu důsledku. Ani proudy rozvodněných řek, ani kameny s vrcholků odtržené nehledají s takovou nutností a silou pevné půdy a klidu.

Není prozřetelnosti na nebi? Slyšte tudíž důsledky. Draper praví:

infinitam, independentem, summe intelligentem, summe potentem, et a qua tum ego ipse, tum aliud omne, si quid aliud extat, quodcumque extat est creatum . . . Ideoque ex ante dictis Deum necessario existere est concludendum . . .

¹⁾ Leibniz, Opera omnia, op. theolog., part. 1., tom. 1., p. 8. Genevae, 1768. »Tale igitur Ens incorporale erit Mens totius mundi Rectrix, id est Deus.«

»Abychom došli určitého názoru o této otázce, obrátíme se konečně k tomu, co v jednom smysle jest pranepatrné, v druhém však velmi důležité . . .

»Ve fáscích existence národů, pokud jsou tyto fáse úplné, vidíme společné charakteristické znaky. Soudíme-li o individuálném životě, že všecko žije pod vládou zákona, tu jsme oprávněni souditi, že osud národů, ba i pokrok lidstva není podmíněn pouhým střídáním nebo náhodou, že nadpřirozené zasahování nikdy neporušilo řetěz historických činů, že každá historická událost má svoji oprávněnost o nějaké události předchozí a připravuje jinou, která bude následovati.«

»Tento závěr jest podstatným principem filosofie stoické — toho řeckého systému, který, jak jsem se dříve zmínil, dával podporu lidem v hodinách zkoušky a bezpečného vůdce v proměnách života a to nejen mnohým slavným Řekům, nýbrž i některým velikým filosofům, státníkům, vojevůdcům a císařům římským; systém, který vyloučoval náhodu z každé věci a tvrdil, že neodolatelná nutnost dává směr všem událostem, aby rozšiřovaly dobro; systém vážný, přísný, ba příkrý a ctnostný — svědec ve prospěch prostého rozumu lidského.«¹⁾

Jest tudiž zřejmo, jestliže zákon vládne hvězdám, pak zákon, slovo prázdné a holé, jest Bohem mravního řádu; nezměnitelný a nevyhnutelný to zákon, který člověka zbavuje neocenitelných darů, rozumu a vůle, odnímá mu odpovědnost za skutky, popírá zásluhu dobrých skutků, krátce snižuje ho na pouhého automata. Podle toho hrdinské činy a velké zásluhy, vznešenosť myšlenek a něžnosť citů jsou pouhými výkony organickými, jsou to pohyby strojové způsobené obrovským kolem a mohutnou silou zákona.

Pravé slunce odňato vesmíru a proto vládnou tmy; lidé jsou bez práv, bez povinností a bez řádu. V tak smutných okolnostech jaký vymyslit prostředek? Draper jej udává; oddati se stoicismu, který v nesnázích pomáhal osvíceným mužům v Řecku a

¹⁾ Draper, I. c. česk. překl. str. 306—309.

v Římě. Aby se to řeklo po česku, jediný prostředek, který Draper, popřev Boha, navrhoje, jest oběstit se.

156. Neznamenáť také uvedený odstavec ohledně pomoci, kterou stoicismus poskytoval filosofům, vojevůdcům a císařům, nic jiného.

Seneka, stoik, učí, »že moudrý má se usmrtiti, když mnohé obtíže ruší klid, a hledět to učiniti nejen v nejvyšší nutnosti, nýbrž hned, jak štěstí od něho se počíná odvracet. Málo záleží na tom, zda sám se usmrtil nebo od jiného je usmrcen, zdali to pozdě nebo brzo, poněvadž se nebojí smrti jako nějakého zla.«¹⁾

Cato, vyučen v tak neutěšené nauce, aby nebyl vydán libovůli Caesarově, zbaběle ustoupil nátliku, sama sebe usmrtil. Rovněž Porcia, dcera jeho a žena Brutova, sama se usmrtila, a Brutus, poražen v bitvě, prosil otroka, aby ho usmrtil. Scipio, příbuzný Pompejův, aby neupadl v ruce svých nepřátel, protknul se mečem.

Kleopatra dala se uštknouti hadem, aby nebyla zajata, a Antonius také mečem se proklál. Demosthenes, Appius Claudius, Lucrecia a Hanibal a mnoho jiných sami sebe usmrtili, dávajíce zdánlivě na jevo statečnost, ale ve skutečnosti jsouce zoufalými zbabělci, kteří nemají odvahy snášeti neštěstí. Statnější jsou ti, kteří klidně snášejí neštěstí a nátky. — Velmi dobře pravil Marcial:

Rebus in adversis facile est contemnere vitam.
Fortiter ille facit, qui miser esse potest.

»Často zmocňovalo se šílenství sebevraždy nejslabších jako nejsilnějších; mnozí užívali toho prostředku z omrzlosti života, aby nemusili denně vstávat, jísti, pití, léhati, cítiti teplo a zimu, viděti stále jaro a léto, podzim a zimu, a nikdy nic nového.

¹⁾ Seneca, Epist. LXX. — »Si multa occurrant molesta, et tranquillitatem turbantia, emitit se: nec hoc tantum in necessitate ultima facit, sed cum primum illi cooperit suspecta esse fortuna, diligenter circumspicit numquid illo die desinendum sit. Nihil existimat sua reterre faciat finem an accipiat, tardius fiat, an citius; non tamquam de magno detimento timet.«

»Konečně taková statečnost jest vlastně sobectvím. Takové jest mínění, které uznává za přední čin sebevraždu, ničíc veškeru zodpovědnost a maříc společenské svazky. Naopak šlechetný muž nepomýší na to, aby ušel nevyhnutelnému zlu, nýbrž aby je snášel klidně a prospěch z něho čerpal. Jestliže podle povídání stoického smrt není ničím, nač se k ní připravovat s takovou nadutostí? Proč rozmlouvá se o ní ve školách a za příklad se dává společnosti?¹⁾

Nevyplývá z toho, že to, co Draper doporučuje, vlastně jest sebevražda?

157. Ano, žítí nevázaně, povolujíce vášním svým, poněvadž není Boha, kterému se máme zodpovídati za skutky své, ba za ně ani vůbec nejsme zodpovědnými. A když kapka pelyňku padne do poháru rozkoší a nepatrná nehoda staví se proti našim vrtochům a žádostem, pak to učení ctnosti a zmužlosti pohříží dýku do prsou našich. Proč žítí?

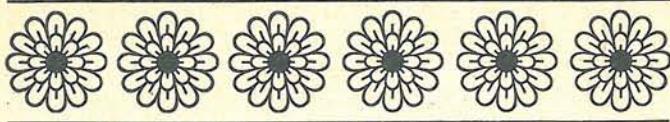
Důstojný konec filosofie bez Boha! O vědo konfliktů proti náboženství, čemu učíš a k čemu radíš zkrátka? K smrti, k sebevraždě! A proč? Protože tam na tisíce milionů kilometrů lze viděti bělavé skvrny, které se nazývají mlhoviny a jedny jsou plynné druhé nikoliv, proto není mravního řádu, svět musí se propadnouti, lidé žítí jako nerozumní tvorové.

Množí děší se, vidouce, že rakovina sebevraždy šíří se mezi národy. Ale možno se tomu diviti, když učinili filosofii na náboženství nezávislou? Zapomenuta myšlenka na Boha spravedlivého, pochybováno o nesmrtevnosti duše, zničeno pouto náboženské. Co z toho mohlo povstati, když vždy toužíme po tom, abychom byli blaženými a zdráháme se snášeti jakoukoli nehodu? Nazvali sebevraždu barometrem náboženství některé země. Ach, kdyby se věřilo v něco nebo bálo se něčeho po smrti, kdo by utíkal před vedrem na Senegal, aby se vrhnul do ohnivého moře? kdo by opouštěl krajiny Sibiře, aby se pochoval v zamrzlých řekách? Tu docela zřejma jest příčina všechna zla: nevěra, náboženská lhostejnost. Chtějí-li vlády,

aby účinně se odporovalo takovému poškozování, jediným prostředkem jest chrániti náboženství. Ať se pěstuji dobrá studia, filosofie ať omezí se zase na své působiště a ať se odsoudí opovážlivost polovědy. Jest nám třeba mnohého a zdravého studia ve věech vážných, nesmrtevných a svatých.

Pud zachovává živočichy před samovolnou smrtí. Rozum lidský, zatemněn vášněmi, ničí všecky pudy a nejjemnější city srdce a připravuje zbraně své zkázy. Pro bezbožného není uzdy, která by ho zadržela v mezech rádu; jestli vybočí, zahyne . . .

¹⁾ Cantù, Dějiny všeob., období VI. kap. V. str. 478.

KAPITOLA DESATÁ.

Římské křesťanství a moderní civilisace.

158. Nemáme více ani kontroversí ani konfliktů mezi náboženstvím a vědou, ale spisu Draperovu bylo třeba ještě přehledné úvahy o katolictví a moderní civilisaci, a tu podává v následujících kapitolách. Ovšem nemohl jinak než uváděti důvody tisíckráte vyvrácené a tytéž pomluvy opakovati, které dříve šířil; jen že nyní obléká je v jinou formu, a proto mají nátěr novosti. Dříve Draper bludy své obestíral vědeckým aparátem, nyní vášnivost jeho nedopouští mu takového klidu. Zuřivě útočí na katolické náboženství, neohlížeje se na zbraně, kterých při tom používá. Kdyby se snad zdálo, že přeháním, zdravý smysl čtenářů mých budí soudcem!

Pamatují se zajisté, že předešlou kapitolu dokončil Draper tím, že prohlásil člověka automatem a společnost jest mu vírem poháněným neodvratným zákonem. Z toho jsme logicky dovodili, že i jednotlivci i společnost prosti jsou vší zodpovědnosti. Poslední slova kapitoly deváté jsou: »A tak můžeme ukončiti s Ciceronem, který citován jsa u Lactantia, praví: »Věčný a nezměnitelný

zákon zahrnuje v sebe všecky věci a časy.« Kapitolu desátou počíná pak témito slovy: »Římské křesťanství jest zodpovědno za stav a pokroky Evropy od čtvrtého do šestnáctého století. Nyní budeme uvažovati o tom, jak vyhovělo křesťanství tomuto úkolu.«

Jak pojmenujeme tak podivnou nedůslednost? Ale to je ještě málo požadovati od církve zodpovědnost za stav a osud Evropy; proto píše dále: »Hledě k nárokům pařezství na nadlidský původ a k jeho požadavkům všeobecné poslušnosti, mělo by se pohnati k zodpovídání za stav všeho lidstva «¹⁾«

Očividné protirečnosti! ... Žádati zodpovědnosti tam, kde není svobody! A proč pohání Draper křesťanství k zodpovědnosti jen od století čtvrtého až do šestnáctého? Nekárá-liž církve pro její nároky? Ty byly stejné za všech časů; a bylo jí od století šestnáctého vyhověno? Anebo zničeno bylo katolictví v tom století vztouporou Luthrovou a nekonalo více svého poslání v Evropě a v celém světě? Nahradila věda církve a urvala jí žezlo v století šestnáctém? A právě tehdy došla církve největšího lesku a slávy rozšířením svého světského panství a věrnou poslušností monarchie Španělské, objevením a evangelisací nových světů v době Fénelona a Bossueta a v slavných dnech císařství římského. — Velmi dobře pravila Civiltà cattolica v článku »O osudech Říma«: »Tři století od Julia II. až k Piu VI. byla nejklidnější a nejstkvělejší dobou v dějinách světského panství papežů.«²⁾

Tak nerozvážně razí si Draper v úvodu cestu k velmi obšírnému soupisu všech křivd, kterých prý se církve dopustila na moderní civilisaci. Zde je tedy celá směs hříčků křesťanství, a bylo by třeba mnoha knih, kdyby se na vše mělo odpověděti Bohu díky, že již dříve byly vítězně vyvráceny obžaloby jeho. Uvádíme-li žaloby jeho, jen u těch se déle zdržujeme, které opravdu souvisí s vědou; ostatní rychle pomíjíme,

¹⁾ Draper, l. c. česk. překl. str. 314.

²⁾ Civiltà cattolica, serie IX. vol. X. pag. 269.

neboť ve zvláštním odstavci promluvíme o křesťanství a pravé civilisaci.

§ 1. Obžaloba.

159. Draper praví:

»Mravnost starých dob se křesťanstvím nezměnila, rozum neučinil pokroků, sociální poměry malíčko zdokonalil.«¹⁾

Na tento první neodůvodněný a pomlouvačný útok odpovíme, že až do království Ježíšova v církvi nebyla známa láska, nejlíbeznější to balsám na strasti lidské. Kdo vypočítá, čeho dostalo se světu touto sladkou ctností? Heroismus mučedníků, čistota panen, obětivost apoštola a všech missionářů, rozsévajících civilisaci po světě: kde bylo to vše dříve známo?

»Vy trestáte spáchané zločiny; u nás i zlá myšlenka jest hříchem. Vy bojíte se svědků, my bojíme se svědomí, které stále jest s námi.« pravil Minucius Felix ve své Obraně pohanům.²⁾ Odpouštěti křivdy, považovati sluhy a etroky za bratry, nerovníznost manželského sňatku, zápověď ani žádostí se neposkrvni nečistotou, vznešená nauka o obětování vlastní vůle na oslavu Boží: všecko to v prvních slavných dobách křesťanských nejen doporučeno, nýbrž také konáno — a to nebyla změna pohoršlivé mravouky starých dob?

Na počátku a v dalším rozvoji křesťanství rozum povznášel se k uvažování věcí věčných, filosofie držila se k poznání Boha a povstala nevyrovnatelná díla svatých Otců a křesťanských dějepisců.

Díla »O městě Božím«, »Summa theologiae« a »Božská komedie« svědčí o nepokročlosti rozumu!!

Církev povýšila ženu a učinila ji družkou muže, odstranila otroctví, vychovala barbary, zapudila pod-

vod a ukrutnosti cirků a amfiteatrů. Církev spořádala a požehnala rodinu, základ to blaha národů. A přes to vše přece společenské poměry od příchodu Ježíše Krista jen malíčko se zdokonalily!?

160. Draper žaluje dále:

»V Římě zmizely mramorové ulice, jimiž se kdysi honosil Augustus... Dle tehdejšího zužitkování byl znám Capitol jakožto »kozí pahorek« a římské forum... nazývali »polem krav«; z Colosea... zbývala jenom asi třetina... Ba i rostlinný svět běže účastenství na této melancholické scéně: myrta, která druhdy kvetla na Aventinu, téměř vyhynula, vavřín, jenž druhdy svými listy věnčil čelo cisařů, byl nahrazen břečfanem — průvodcem smrti!

»Snad lze říci, že papežové nejsou za to za vše zodpovědni. Ani ne za stočtyřicet let byl Řím postupně dobyt Alarichem, Genserichem, Ricimerem, Vitigem a Totilou, že mnoho velikých budov římských bylo proměněno v pevnůstky... Potom přišli Longobardští dobyvatelé; potom Robert Guiscard a jeho Normané spálili město od sloupu Antoniova až ku bráně Flaminské, od Lateranu až ku Kapitolu. Pak bylo dobyto od connetabla Bourbonského, opět a opět zaplavovala je povodeň Tibery a rozbíjelo zemětřesení.

»Nicméně mám však na mysli obžalobu Macchiavelliho, jenž praví ve svých »dějinách Florencie«, že skoro všechny útoky barbarů na Italii udály se na pozvání papežů, kteří přivolali jejich hordu.¹⁾

Nechť klidnými zůstanou čtenáři a Macchiavelliho a Drapera nazývají dějepisci: Papežové pozvali barbarů, aby zničili a spálili vlastní jejich město, chrám a dům!... A rozvodnění Tiberu a zemětřesení bylo také zavoláno papeži? Pak není žádného důvodu obviňovati je v jednom bez druhého.

Jaký osud by byl stihl Řím, kdyby nebylo papežů? Utok Atilův na Řím byl snad úmyslně opo-

¹⁾ Draper, I. c., česk. překl. str. 315.

²⁾ Minucius Felix, In Octavio, c. 35. Biblioth. Patrum, Galland, tom. II, pag. 402: »Vos scelera admissa punitis; apud non et cogitare peccare est. Vos conscient timetis; nos etiam conscientiam solam, sine qua esse non possumus.«

menut? Tento vojevůdce, zvaný »metlou Boží«, zatřen papežem Lvem. Neohrozenost papežů zabránila tomu, že Řím neposkytuje žalostného pohledu Troje, Babylonu, Ninive a Karthaginy.¹⁾

Jak válečné a živelní nehody hrozily pohřbít Řím, tak papežové pomocí studií historických a archeologických snažili se okráslit světové město starodávnými památky. Starý Capitol stržen Genserichem a sešel v století sedmém, papež Pavel III. podle plánů Michelangelových vystavěl nový Capitol, který papežové Pius IV. a Řehoř XIII. ozdobili obrovskými sochami Castora a Polluxe, mramorovými trofejemi Maria a jezdeckou sochou bronzovou Marka Aurelia. Klement XII. zřídil v něm bohaté a vzácné museum starožitnosti.

Zříceniny římského fora byly pochovány v zemi na více než dvacet stop a na místě tom prodáván hovězí dobytek, ale horlivostí a péčí papežů, zvláště Pavla III., prováděno s menším nebo větším zdarem vykopávání zřícenin a obnovenou staré jméno místa. Zvětralé sloupy vyrvané zapomenutí hlásají cestovatelům, co zbylo během staletí z nádhery a bohatství pozemského.

Amfiteater Flaviův, který nazval Beda ctihonodý Colosseem pro obrovské jeho rozměry, v němž až do šestého století konány barbaršté zápasy šelem, byl v době feudalismu různým šlechticům příhodným místem k obraně. — Papežové v něm založili hospital; později v polovici XVIII. století zřízeno tam čtrnácté kapli, zasvěcených tajemstvím utrpení Spasitele, a tak křesťané konají tu pobožnost křížové cesty, kde mučedníci vydali stkvělé svědecství své víry. Také v XIX. století papežové starali se o zachování této velkolepé památky; Pius VII. a Lev XII. podnikali opravy a dali zřídit opory, aby zabráněno bylo sesutí, Pius IX. opravil druhou řadu arkád. Jest velice nespravedlivě vyčítati papežům nedbalost v tom ohledě. Nikde nebyla s větší horlivostí konána studia archeo-

¹⁾ Svatý Otec Lev XIII. ve své první encyklice připomíná zásluhy papežů o Řím a Itálii.

logická a nebylo větší píle v museích a snahy obohatiti je vzácnými památkami.

Cestovatel může obdivovati se zbytkům Říma, které zastihli první papežové-králové. Může s údivem pozorovati Pantheon, chrám Vestin, oblouk Septimia Severa a Konstantinův, hrobku Hadrianova (Andělský hrad), mausoleum Augustovo, sloupy Trajana a Marka Aurelia, pyramidu Cestiovu, oblouk Janův a hrob Cecile Metelly, sloupoví Oktavia, divadlo Marcellovo, Colosseum, oblouk Titův, forum římské, paláce císařův a na všech stranách sloupy a zříceniny chrámů.

Na to není třeba žádného důkazu, poněvadž je to známo celému světu, a proto možno se diviti jen opovážlivosti Draperově. — Ať mi řekne tento obdivovatel Turků, co oni zachovali z Bagdadu, města na sedmi pahorcích, které nám dříve tak krásně líčil? Co zachovali z nádherného a bohatého Damašku? Co uschovali dříve Egypťané z Memfidy a Théb? Kde jsou zbytky oslňujících hlavních měst Peršanů a Assyrských? A co se týče Athén, kdy počaly se soustavně sbírat jejich zbytky? O hanba! Cizinci podnikají výzkumy a dělí se snad s majiteli o stkvosti dávné vzdělanosti.¹⁾

Papežové nečinili nic jiného. Od staletí shroma-

¹⁾ Známo jest, že co Francouzové nasbírali v Egyptě, nyní ukazují v museu v Louvru. »V r. 1836 mnozí Angličané, bydlící v Egyptě, založili společnost, která by konala výzkumy v zemi.« Cantù, Dějiny díl I. obd. II. kap. 17, pozn. 7, str. 183. — Z Německa vysílaný komise na výzkumy v Recku. V Malé Asii, v Palestině, v staré Assyrii jsou učení Evropané, odkrývajíce zbytky slavných měst. Co odneseno jen z Ninive do britického musea? A co činí ti, svou vědou a kulturou vychvalovaní Mohamedáni? »Na neštěstí knihovna Assurbanipala nebyla nalezena neporušena. Větsina cihel klinových, z nichž se skládala, je poškozena. Při pádu Ninive a v požáru paláce popraškaly zárem ohně a v troskách byly rozbitý. Od té doby nepohodami počasi, přívalem deštů, loupeživostí Arabů, kleří mnohokrát tyto zbytky prohrabávali, hledajíce zlato, dilo zkázy započaté válkou a požárem bylo zmnoženo.« Vigouroux, La Bible et les découvertes modernes en Egypte et en Assirie. (Podlahův v překlad I. díl, str. 65.) — »Arabové již po staletí vybírají schránky egyptských mumif, aby jimi topili, když je byli dříve prohledali, není-li tam pokladu.« Cantù, I. c. tom. I. pag. 196.

žďují v bohatých museích s mravenčí pilí kovové a mramorové památky starého Říma.

161. Draper pokračuje:

»Kostely zdobené okrasami starých chrámů! Nádherné korinthske sloupy byly otesány v obrazy svatých. Velikolepé egyptské obelisky byly zneuctěny papežskými nápisy... Bronzová střecha Pantheonu byla roztavena a ulity z ní sloupy na ozdobení hrobu apoštola.«¹⁾

Směšný a podivný jest právě uvedený výron nevérce s tváří úzkostlivého kajícníka. Papežové měli snad pořádati zápasy gladiátorův a šelem a sesazemnému Jupiterovi se klaněti a kadidlo obětovati?

Neklaníce se hmotě, nýbrž věřice v Boha, jsme přesvědčeni, že všecky věci mají sloužiti ke cti a chvále Boží. A jestli až dosud byly zasvěceny nečistým bůžkům, napraví se to, když se jich použije ke službě Boží posvěcených požehnáním církve. Z toho vidno, že pouhým výmyslem jest tvrzení, jakoby křesťanství se bylo popohanstilo modloslužebnými obřady. I tenkráte, když nemluví se pravda, dlužno si pamatovali, co dříve bylo řečeno, aby byla důslednost. Co udělali Mahomedáni z chrámu sv. Moudrosti v Cařihradě? Co učinili protestanté z chrámu sv. Pavla v Londýně?

A to, co každému praví zdravý smysl, ozdobiť vlastní náboženství trofejemi jiných, jest neštěstím a hroznou profanací, když mění se pravda v lež a porušuje se jádro pravé bohoslužby. Ale zajisté chvály hodno jest měnití svatyně model v chrámy pravého Boha. Sláva budiž sv. Ferdinandovi, že vítězný kříž vztýčil na mešitě kordovské! Sláva budiž papežům, kteří ozdobili křesťanské chrámy křisti nepřátel Ježíše Krista, starých pronásledovatelů svaté naší víry!

162. »Papežský Řím neměl uznání, nýbrž spíše nenávist pro klassický Řím!« praví dále Draper.²⁾

V čem záleží římský klassicismus? Snad v řeči a v literatuře latinské? Draper sám praví, že církev

ji horlivě pěstovala, a nejlepším důkazem toho jest, že ona sama tento mrtvý jazyk oživuje a ve svěžesti udržuje.

Či záleží snad classicismus v umění? Vždyť Draper praví, že papežové umění chránili a podporovali vytrvale a šlechetně. Ještě jednou opakuji, že jest třeba dobré paměti, chce-li kdo psáti zvláště románové historky.

163. »Historik Ranke, jemuž jsem povinen díky za tato fakta, vyličil velmi názorně demoralisaci veliké metropole. Papežové byli z největší části při svém zvolení letití lidé... Každá volba byla revoluční ve výhledkách a v nadějích... Volba papeže v konklave není nepodobna jmenování amerického prezidenta konventem. V obou případech se rozdává mnoho úřadů...«¹⁾ Erasmus a Luther slyšeli s úžasem o rouhání a byli svědky nevěry svatého města.²⁾

V příčině voleb není pochybnosti, že se podobají; ale jmenování prezidenta amerického tu nemá místa. V živé paměti máme ještě hrozby a vzpoury, které se daly při volbě nynějšího prezidenta. Ať srovná se s tím volba papeže Lva XIII. Ať se srovnejí volby papežů Pia IX., Rehoře XVI. a jiných papežů s volbami presidentů! Známo jest, kde vládne mírnost a pořádek, a kde blýskají a hřmí rozpoutané vášně.

Rankovi neposloužil Draper tím, že uvedl svědecť jeho obžalobné v příčině zralého věku a zkušenosti papežů. A co z toho, že Ranke vyličil živě — pravdivé nebo přehnané — zprávy o pokleslému duchu křesťanském tří papežů a zvláště jejich příbuzných? Tentýž protestantský dějepisec cituje úryvky ze žalob církevních praelátů, kteří si trpce stěžovali na takové zlo. Horšiti se nad nepotismem tří papežů a z toho vyvozovati důsledky proti našemu učení, které stejně odsuzuje špatného papeže jako posledního hříšníka, jest dětinstvím nebo farisejstvím. Proč nemluví se

¹⁾ Draper, l. c., česk. překl. str. 317.

²⁾ Draper, l. c. česk. překladu str. 317 n.

¹⁾ Draper, l. c., česk. překl. str. 318—319.

²⁾ Draper, l. c. str. 318.

o ctnostech tolika hrdinů křesťanských a o nářcích svatých praelátů, kteří žili v Římě v době, kdy tito papežové, z mnoha stran tak tupení? Proč neobdivuje se tak čisté a spravedlivé učení, které nezná žádného ohledu na osoby, a které zůstává spasitelným, byť i bylo někdy hlásáno nehodnými kněžími?

Luther a Erasmus nejsou právě nejupřímnějšími svědky. Možno-li z Říma jít do pekla nebo k slávě věčné, není to nejhorší zasloužiti si nájezdů takových lidí. Dejme tomu, že nevěra je zarazila; jak může se jí děsiti Draper a jak odsuzovati u jiných, čím sám se vychloubá? Luther pohoršoval se dětinsky pro tak mnohé sochy, sloupy a oblouky města císařského; tak utlocitný byl tehdy ten, který byl později pyšným mluvkou. — Na čem jsme tedy? Měli papežové stopy pohanského Říma vymýtit anebo je zachovati jako předmět studia, byť se i Luther nad tím pohoršil?

164. »William of Malmesbury praví, že za jeho času (Římané) prodávali za zlato vše, co bylo potravé a svaté. Po něm nenastalo zlepšení; církev se se odrodila v nástroj k vynucování peněz... Nejhříšnější způsob bylo prodávání odpustků za hřichy, které se teprve měly spáchati.«¹⁾

Což osoby Římanů jsou učením církve? V Římě se nemůže hřešiti? Jsou božským pokladem nauk Ježíše Krista tři nebo čtyři bídni simonisté, anebo dobrovolná chudoba zaslíbená tišici a tišici řeholníky a duchovní chudoba zachovávaná svatými všech věků? A nad to přehání se lakotnost úředníků římských. V které zemi na světě nebylo půrušeno někdy sedmě přikázání? Plané žaloby bez uvedení důkazů všude se považují za hanebné pomluvy.

Mnich Vilém Malmesburský nemluví výslovně o Římanech, nýbrž o zlu, které sužovalo celý svět.²⁾

¹⁾ Draper, I. c. česk. překl. str. 319.

²⁾ »Praeterea Symonicus anguis ita lubricum caput erexerat, ita venenatu foetu mortiferi germinis ova vaporaverat, ut totus orbis lethali sibili infectus Ecclesiasticos honores corrumperet.« Rerum anglicarum scriptores post Bedam praecipui. Wilhelmi Monachi Malmesburiensis, de gestis rerum anglo-rum, lib. IV. de Wilhelm. II.

V též odstavci připomíná, že Urban II. odebral se do Gallie a chtěje napraviti takové zlo, svolal sněm, kterého se súčastnilo tři sta biskupů a opatů. To se opakuje za všech časů. Kněží káží, praelati napomínají, knížata církevní často se shromažďují, aby napravili hřichy lidí a k dobrému povzbudili padlé pokolení lidské. My, katolíci, o sobě nepravíme, že nemůžeme hřešiti, nýbrž že katolické náboženství jest jediným lékem našich neduhů a spasnou lodičkou uprostřed všeobecného ztruskotání.

Církev nástrojem k vynucování peněz!... Prodávat odpustky, aby se mohly páchat hřichy! — Tak si ulevovali a přeháněli kalvinští odpadliči papežem vyobcování! — Nebyli v právu a proto pomlouvali.

165. »Papežství zapuzujíc vědu jakožto něco, čeho nelze smířiti s nároky církve, samo v pozdějších letech podporovalo umění. Ale hudba a malířství, třeba mohou být vybranými ozdobami života, nemají přece... nic z toho, co by mohlo trvale zajistiti... štěstí společnosti.«¹⁾

Díky za to přiznání; Draper ať v soulad uvede tyto řádky s předešlými. Vite to nyní, výteční geniové, básníci, malíři, sochaři a hudebníci, podle názoru positivistů nečiníte národy šťastnými. A jak také v říši organismu a hrubé hmoty mají oceněny být vznesené uměny, které povznázejí ducha od prachu zemského k výšinám nebeským? Ovšem ozdoby nejsou hybnou silou a životem společnosti, nýbrž jsou růžovým nádechem a libeznou něhou tváře, jako důkazy zdraví a síly. Rodnými bratry jsou bohatství, věda a umění; kmen, květy a plody téhož stromu vyrůstají krásně a výdatně v teple ožívujícího jara národů. Jestliže umění bylo v rozkvětu a papežové vázili si Michelangela a Rafaela z Urbina, jistě učený Řím oplýval životem a štěstím. Jeho blahobyt a štěstí, jeho mír a klid jevil se v zářicích duhách něh a krás těchto podivuhodných malířů.

¹⁾ Draper, I. c. str. 320.

Draper uznává, že jedinými divy katolictví jsou překrásné katedrály a nyní ubrá slávy papežům, že přáli uměnám sloužícím Bohu. — Kde jest důslednost?

166. »Obraťme se od pohledu na věčné město... k celé evropské pevnině... Stav národů, pokud se týče jejich blahobytu, představuje se nejurčitěji poměrem lidnatosti... Poměr obyvatelstva závisí na rovnováze plodistvé sily společnosti a na snadnosti nebo nesnadnosti výživy...

»Anglie za útoků normanských měla asi dva milliony obyvatel. V pěti stoletích se lidnatost asi zdvojila. Lze míti za to, že tento strnulý stav byl poněkud zaveden papežskou politikou vnučující kněžstvu celibát.¹⁾

Výpočet tento jest nanejvýš neutěšený. Přiznávám, že hodí se filosofii positivistické, ale tím samým prozrazuje všednost své soustavy. Rozhodně protestuji proti takovému bezpráví proti důstojnosti člověka. Vznešenější jest povolání naše než rozmniožovati se, živiti a šatiti. Ne samým chlebem živ jest člověk, naše blaho a útěcha záleží hlavně v pokoji duše a v svědectví dobrého svědomí, záleží v tom, aby chom jako poutníci kráčeli po zemi s živou vírou a utěšenou nadějí, že v brzku požívati budeme věčné blaženosti. To jediné může uspokojiti srdce lidské.

Není třeba dokazovati, že celibát jest ozdobou katolického kněžstva, pro kterou nabývá úcty a vážnosti u lidí. Když pak svatost kněze působí na mravnost věřících, bude rodina střídám a počestná, a to jest hlavní základ a rozmniožení obyvatelstva. Právě nevázanost mravů umenšuje počet obyvatelů. V krajích protestantských značně zmenšen počet obyvatelstva, když byl proskribován řeholní celibát. Před dvěma stoletími mělo Švýcarsko třikrát také obyvatelstva než dnes, kdy se počítá na dva milliony.²⁾

Draper praví, že rozmniožení obyvatelstva a hojnost výživy jest blahobytom národů, ale to obé není

¹⁾ Draper, I. c. str. 820—823.

²⁾ Tak čtu v Bibl. de la Religion tom. VI. pag. 217. Madrid. 1827. Dnes čítají statistikové obyvatelstvo Švýcarska na čtyři milliony.

v přímém poměru. Proto někteří statistikové, vzhledem k stěhování národů civilisovaných, a skrovnosti půdy a nedostatečnému zásobování, s bázni předpovídají, co očekává v krátkém čase lidstvo, půjde-li vše stejným krokem. Prostředkem nejlepším proti oběma extreum jsou božské rady katolicismu. Jednou rukou zehná a chrání manželství, jediný a čistý zdroj rozmniožování obyvatelstva, druhou ukazuje duším povznešeným nad světské žádosti vznešenější a hrdinský stav k dosažení nebe, řeholní panictví, kterým otvírá se odliv rostoucího množství obyvatel země. V příčině výživy jistě vhodným prostředkem jest, konati skutky lásky církvi doporučované. — Marně namáhají se různí oekonomisté svými filantropickými náhledy, svět z nich málo míti bude. Když katolické náboženství celým svým vlivem ovládati bude zemi, uvidíme národy zkvětající, počtem hojně a těšící se ze všeho možného blahobytu.

167. »Povrch kontinentu byl z největší části pokryt neproniknutelnými lesy; tu a tam stály kláštery a města. V nížinách a podél řek byla bahniska... V Paříži a v Londýně byly domy z dříví omazané hlinou a pokryté slamou nebo rákosím. Oken nemely... Nádhera koberců byla neznáma... Rovněž komínky byly neznámy; kour slabého a neveselého ohně unikal otvorem střechy... Nestal se ani v nejmenším pokus zavést kanalisaci... Lůžkem byl obyčejně pytel napenaný slamou a dřevěný špalek poduškou. (Nenapadlo je, aby si napali i ještě jeden pytel?) Čistota těla byla naprostě neznáma... Aby se zakryla nečistota, užívalo se nutně a hojně voňavek. (Lid tak nevzdělaný, hrubý a příliš voňavkami napuštěný, dává vzpomínati na slova: quodcunque ostendis mihi sic, incredulus odi.) Měštan se oblékal v kožený oděv... Pokládalо se za blahobyt, mohlo-li jednou týdně obstaráno být k obědu čerstvé maso. Ulice byly bez dlažby neb osvětlení.

»Acneas Sylvius, který se později stal papežem Piem II. . . popisuje domy rolníků anglických, že jsou

vystaveny z kamene nakladeného na sebe bez vápna... Potrava se skládala ze syrových rostlinných produktů jako na př. z hráchu, ba i ze stromové kůry. Na některých místech nebylo potuchy po chlebě... Jak bylo možno, aby obyvatelstvo vzrušalo? A tu bychom se měli diviti, že se za hladu r. 1030 varilo a prodávalo lidské maso, ... že při některých morových ranách bylo tak úžasné hojných úmrtí, že živí sotva stačovali pohřbiti mrtvé? ... Takový byl stav rolnictva a obyčejných obyvatelů měst.¹⁾

Co máme říci na tak podivné úvahy a případy? Zdá se, že Draper žije v eldoradu, nikdy nevstoupil do vesnic, aby navštívil nynější rolníky. Jest přesvědčen, že po takovém pokroku vědeckém dnes nikdo neumírá hladem, morem nebo známou nemocí, jakoby chudák netrávil život svůj v nečistotě a o špatné stravě v prostých chýších a nečistých světničkách podkovrních. — A což mor není častým hostem ve Spojených Státech? Kdo mu řekl, že kněží mají být zedníky, anebo že evangelium nás učí a nám přikazuje potírat nádheru koberců, nebo vlněných látek a hedvábných šatů zvláště chudému venkovánu? Pravíme, že zachováváním přikázání Božích dojdou lidé štěstí a budou bez válek, krádeží a násilností. Budou-li poslouchati církve, bude chudým pomoženo, lidstvo bude potěšeno ve svých utrpeních, pokud vědám bude to možno. Dějiny katolických missií poskytují nám nesčetné důkazy, že missionáři učili divochy rolnictví, obchodu a umění. Kolik knih bylo by třeba, aby se odpovědělo náležitě na tak nesmyslnou žalobu.

A v jakém spojení jest to s naukou křesťanskou? Dostačí zajisté poukázati na takovou nesmyslnost, aby každý přesvědčen byl o nicotě a frívlosti vědeckých dějin Draperových.

Mluví též o staré Anglii; uvedeme krátký odstavec z dějin Cantúových o moderním stavu jejím, v době vědecké pokročilosti: »Tak daleko přivedlo Anglii přílišné rozdělení dvou živlů produkce, to jest kapitálu a práce. Venkován před nedávnem měl svého

krmníka, telátko, zahradu, nyní nemá ničeho; nájemce všecko pohltil, co patřívalo třiceti dělníkům. Lid tisní se v bídňích bytech, až dvanácte osob bývá v jediné světnici. Krčmy, ve kterých hadrníci uschovávají sebrané odpadky v městě, jsou místem náviděným mnohými osobami obého pohlaví; jiným zbývá jen holé kosti. Tak bídň se životem berou, až padnou za obět zhoubným zimnicím, které často v Londýně zuří, ačkoli někdy vítr západní průvanem město očisťuje. Kdo by neznal útrap těch, kteří pracují v továrnách, v hutích železných a uhelných dolech, a kterým z ušlechtile přirozenosti lidské zbývá pouze to, aby cítili své ponížení?¹⁾

»Anglie, zvláště po reformě parlamentární, musila obrátiti pozornost svou na stav opuštěných a chudých. Vyslané komise do Irska, aby prohlédly bídňá místa, kde nabromaděna bída a špína, nalezly lidi v takovém úpadku, že nebylo možno na to hleděti, aby se nehledaly prostředky. Po choleře napadl boháče strach, aby nákaza z těch brlohů neplížila se i do paláců, kdežto chudáci začali osnovati povstání, poněvadž nezáleželo jim na blahobytu vlasti, která je odsuzovala k tak nejistému životu a k beznadějně práci. Tisíce dětí na kažených opilstvím a nemravností, tisíce žen bez studu, tisíce dělníků, kteří neslyšeli nikdy o Kristu, a z nichž mnozí ani vlastního jména neznali, vzbouřili se proti bohatství, jehož prvními se nazývali výrobci. Ani jediný z nich nevyzradil tajemství vzpoury. V popel obrátili průmyslový Sheffield volajíce: »raději smrt, než hlad!«²⁾

A na konci r. 1878 nemohlo být obrazu neutěšenějšího nad ten, který poskytovalo dělnictvo anglické. Časopisy podávaly zprávy o tomto neštěstí pod nadpisem »Panující bída!« »Ze všech stran, zvláště z míst na severu a v středu, kde průmysl v největším jest rozkvětu, docházejí nás zprávy o neobyčejné bídě nejchudších vrstev. Učiniti přítrž takovému neštěstí

¹⁾ Cantù, Všeob. dějiny, období 18. kap. 30. svaz. VI. str. 655—666.

²⁾ Ibidem kap. 52. svaz. VI. str. 790.

jest tím obtížnější, protože i ti jsou jím postiženi, kteří ho nikdy nazakusili... Víme z Manchestru, že téma veškeré obyvatelstvo upadlo v bídou... Totéž oznamují zprávy ze Stockportu, Blackburnu, Bury, Burnleye a jiných lidnatých měst.¹⁾ Příčinou takové bidy jest také politika papežů?

168. »V Evropě v každé krajině byla dvojí vláda: 1. Místní vláda, která byla reprezentována světským vladařem, 2. cizí vláda, která uznávala autoritu papeže... Předstíraný předmět papežské vetřelosti bylo zajistiti rozmanitým národům mrvní blahobyt; ale předmětem skutečným bylo získati ohromné důchody a pomoc velikým zástupům církevníků. Důchody tyto bývaly druhdy větší, než důchody pokladnice místní vlády...«

»Zatím co si vyšší kněžstvo zabezpečovalo každé politické místo výnosné..., pronikali žebaví mníši společnost křížem krážem sbírajice to, co zůstalo chudásům.²⁾

Aby sebrala almužny a plody určené k bohoslužbě, udržovala snad církve vojáky a soudní pochopy, jimž by je vynucovala? Ne? Tedy buď stát sám prokazoval tuto službu své Matce, anebo věřící dobrovolně je církvi darovali. Zdaž není každému svobodno nakládati svým majetkem a zvlášť vzhledem ke zbožným skutkům? Nač se vynakládaly důchody církevní, zachováno ne-pomijitelnými památkami národů. Dnes pozdě oplakávají národnové podvody revolucionářů. Kolleje, hospítaly, hospice a půjčovny pro nuzné třídy, hojně almužny a nadace založené z důchodů církevních, vše to pohltil bůh-stát moderní civilisace. A mnichové, jak ti upadli v žebrotu? Jestli vždy byli chudí, náležela jim almužna a takové zřízení bylo k velikému prospěchu města; jestli volili chudobu evangelickou bohatí, své statky jiným odkazovali. Celý svět ví, že žebavý mnich nejvíce rozdával a všecky řády řeholní udílely hojně almužny. Zeptejme se jen chudých a uvidíme. Pozorujme

¹⁾ The Tablet, December, 1878. vol. 52. N°. 2020.

²⁾ Draper, l. c. česk. překl. str. 327—328.

vedle kněží a řeholníků, nikterak statky pozemskými bohatých, muže a ženy bohatě oděné, chlubící se svým bohatstvím; nebožák, který dobré ví, kdo dává almužnu a kdo nikoliv, pomíjí elegantní pány a vsnešené dámy a blíží se ke skromnému knězi. To denně opakuje se ve světě; pomluvy nepřátel církve působí jen u zlých.

169. »Mimo instituci klášterů nebyl v intellektuálním pokroku učiněn pražádný pokus; a vskutku, pokud se týkalo laiků... byla všeobecně uznávaná maxima, že hloupost jest matkou zbožnosti.¹⁾

Tím přiznává se, že v klášterích pěstována studia, poněvadž nebylo lze popříti toho. Byli-li mnichové učení, nesvědčí o velké moudrosti toho, kdo domnívá se o nich, že byli egoisté. Moudrost jest tak blahodárné zřídlo dobra, že pokládá se za utlačovanou, nemůže-li sdělit a sítli své proudy. — Voltaire a jeho následovníci hlásali, že lid nemá být vyučován, nýbrž ovládán. Pohané byli výlučně skoupí vědami; služebníci církve ubírali se na ulice a pole, aby veřejně kázali, přeplavili moře, aby vzdělali divochy, rozdávajíce vše, co měli a očekávajíce nejspíše neznámé mučednictví. Julián (onen o svíce ný panovník, řekl by Draper) zapověděl křesťany učiti rhetorice, poesii, výmluvnosti a filosofii. Sv. Řehoř Nazianský ostře káral tyto rokazy jako ukrutné a pošetile, a tvrdil, že jediným účelem jich jest, aby odzbrojily křesťany, odnímajíce jim nejostřejší šípy proti bezbožnosti. Chalif Omar byl původcem pošetilého dilemma, o němž svrchu jsme mluvili. Cantù praví, že následovníci protestantské reformy mnohdy užívali této nesmyslné rozluky. Francouzská revoluce, úhlavní nepřítelka katolictví, odsoudila k smrti velikého chemika Lavoisiéra, pravíc, že republika nepotřebuje chemiků.

Slavná naše matka církev katolická poslána jest, aby učila, a věrně plní toto své poslání. Praví o sobě: »Naučila jsem se moudrosti beze lsti, a bez závisti ji sděluji a poctivosti její neukryji.²⁾ Laktantius praví:

¹⁾ Draper, l. c. česk. překl. str. 329.

²⁾ Kniha Moudrosti, kap. VII. v. 13.

»Zdarma a rychle se to děje, kdo chtějí slyšeti a touží po moudrosti.«¹⁾

V klášteřích nebyly jen školy pro mnichy, nýbrž i pro laiky. »V našich klášteřích,« praví Mabillon, »jsou dvojí školy, jedny vnitřní pro řeholníky, druhé zevnější pro laiky. Dlužno to podrobněj udati... Mnichové, poslaní sv. Řehořem do Anglie, založili tam kláštery, aby v nich vyučovali ctnostem a vědám zároveň... Beda všecky vědy, kterým učil bratry své v klášteře, přednášel rovněž laikům v kostele Yorkském.

V jednom konventu byl vychován sv. Bonifác, apoštol Německa, od pěti let a naučil se vědám, kterým později dal učiti ve Fuldě a Fritzlaru, kteréžto kláštery byly prvními a nejslavnějšími akademiemi Německa. V též čase téměř byly v rozkvětu univerzity Svato-Havelská, Reichenavská, Mohučská a Trevírská. K témuž dlužno připočísti i Aschaffenburg, kde žil slavný kronikář Lambert, mnich tohoto opatství. Joly velmi dobře připomíná, »že prvním asi cílem založení kláštera sv. Benedikta bylo studium posvátných písem, domnívaje se, že podobné cvičení bylo zdrojem a zachováním křesťanské zbožnosti. V tom následoval staré mnichy východní, z nichž velká část ubírala se do samot, aby nerušeně mohla se oddati studiu křesťanské filosofie.«²⁾

Co Mabillon dokazuje o klášteřích cizozemských, jest známo, že jest chloubou také španělských opatství. V citovaném již díle P. Tailhana »Španělsko ve středověku« uvedeny kláštery, v kterých byly dvoje školy, určené pro klášterníky a pro laiky.

Maximou křesťanskou prý jest, že h l o u p o s t jest matkou křesťanství! Nikoliv, vězme jen, co praví naši učitelé o nevědomosti:

Svatý Klement, papež, praví: »Počátek všeho zla pochází z nevědomosti; ta jest matkou všech nepravostí.«³⁾

¹⁾ Lactantius, de falsa sapientia, lib. III. cap. 26. pag. 66. Parisiis 1525.

²⁾ Joly, Tradato de las escuelas, c. XVII — Mabillon, Studie klášt., sv. I. část I, kap. 11.

³⁾ »Ex his ergo omnibus colligitur, quod origo totius mali

Svatý Epifanius praví: »O hrubá nevědomosti! Nic horšího nad nezkušenost; mnohé zaslepuje nevědomost.«¹⁾

Sv. Augustin dí: »Nevědomost a slabost jsou neřesti, které překážejí vůli konati dobré a zdržovati se zlého.«²⁾

Sv. Lev praví: »Jestliže u laiků neodputitelná jest nevědomost, tím neomluvitelnější jest u představených.«³⁾

Sv. Isidor: »Nikdo ať se nevymlouvá nevědomosti. Nic lepšího moudrosti, nic sladšího obezřelosti, nic příjemnějšího vědy; za to nic horšího pošetilosti. Nevědomost jest matkou bludů a živitelkou něrestí.«⁴⁾

Čtvrtý sněm Toledský praví: »Nevědomost jest matkou všech bludů; zvláště kněží mají se jí chrániti, kteří mají učiti národy.«⁵⁾

Sv. Vavřinec Justiniani praví: »Kolik zla v sobě skrývá nevědomost! Pod nohami nevědomosti sténá

ab ignorantia descendat, et ipsa sit malorum omnium mater; quae incuria quidem et ignoriam dignitur, negligentia vero alitur et augetur. — S. Clement. Pap., lib. V. Recognition. pag. 60 Parisiis. 1568. Rufino Torano Aquileiense interprete.

¹⁾ »O ingentem ignorantiam. Nihil enim pejus est imperitia. Multos enim excoecavit ignorantia. — S. Epiph. Cont. haereses, tom. II., lib. II, p. 338. Basileae, MDXLIII.

²⁾ »Ignorantia igitur et infirmitas vitia sunt, quae impedit voluntatem ne moveatur ad faciendum opus bonum, vel ab opere malo abstinentem. — S. Aug. Opera, lib. II. De peccatorum meritis et remissione. cap. XVII, num. 26, Edit. saep. laud. Tom. X, pag. 54.

³⁾ »Si vix in laicis tolerabilis est inscitia, quanto magis in eis qui praesunt nec excusatione est digna, nec venia? — S. Leo Pap., Epist. XXIII. Parisiis MDCXXIII.

⁴⁾ »Nemo igitur se de ignorantia excusat. — S. Isidorus, Sententiarum lib. II, c. XVII, n. 6, tom. II. pág. 57. Matriti 1778, et Synon. lib. II, De Sap. et Ignor.: »Nihil sapientia melius, nihil prudentia dulcior, nihil scientia suavius... ignorantia mater errorum est, ignorantia vitiorum nutrix.« — Pag. 512.

⁵⁾ »Ignorantia mater cunctorum errorum, maxime in sacerdotibus Dei vitanda est, qui docendi officium in populis suscepunt. — Collección de Cánones de la Iglesia española, por D. Francisco Gonzalez, traducida al castellano por D. Juan Tejada y Ramiro. Madrid. 1850, tom. II, pag. 282. c. XXV.

rozum, prchá pokora, umírá ctnost, ničí se mír . . .
kde vládne nevědomost, tam prevládá lenost «¹⁾

Kardinál Bona praví: »Nevědomost jest kořenem
všeho zla.«²⁾

Tak bychom mohli pokračovati do nekonečna, neboť křesťanství dějepiscové ustavičně opakují, že porušenost mravů vznikla vždy z nedostatku poučení a z nedostatku víry. Člověk není tak zlý, aby uvažuje to, co mu prospívá, a znaje náležitě to, co se mu přísluší, poučení nepřijal anebo nečinil si výčitek, že je zapomněl. Pravda katolického náboženství jest jasná a snadno dosažitelná. Zneuznal nebo zapomněl ji ten, kdo zabloudil na nebezpečné cesty. Z toho důvodu mohl také Draper napsati takový nesmysl a jen z nevědomosti mohli čtenářové to snést. Kdo jen poněkud zná základní pravdy našeho náboženství, musil by se zastyděti, dát vytisknouti takové pošetilosti anebo neodhoditi takovou knihu. — Proto také mnozí opovrhují takovými pomluvami a nechtějí na ně odpověděti, jsouce přesvědčeni o tom, že žádný rozumný člověk nemůže souhlasiti s takovými Dějinami konfliktů! Ano i na nás se útočilo, že touto odpovědí význam a důležitost dáváme pomluvači. A přece v zájmu věci katolické třeba, aby objasněno bylo obojí učení, nepřátelské i katolické.

170. »(Pohanský Řím udržoval silnice pro svá vojska.) . . . Ale vláda papežského Říma, záležející na odchylném principu, neměla požadavků toho druhu a tak přenechávala se tato povinnost místní vládě, aby ji zanedbávala . . . Tím se stalo, že všude byly silnice naprostě neschůdné po valnou část roku. Obyčejná doprava děla se na nejapných vozech tažených voly a urazila nejvíce tři nebo čtyři míle za hodinu . . . Jednotlivec nemohl podniknouti cesty

¹⁾ »O nescientiae quanta sunt mala; sub ipsa jacet ratio, discretio periclitatur, fluit mens, fugatur humilitas, virtus deperit, turbatur pax, ordo confunditur . . . et ubi dominatur ignorantia, ignavia praevalet.« — S. Laurent. Justinianus, De interiores conflictu, c. VIII. Op. omn. p. 562.

²⁾ »Radix omnium malorum.« — Card. Bona, Divina Psalmodia Venetiis, 1764, pag. 352.

bez veliké odvahy, neboť skoro za každou bařinou nebo v každém lese číhal zákeřník.«¹⁾

Kdy zařídí církev svou činnost tak, aby došla pochvaly u svých nepřátel? Jestli s božskou naukou nabízí se za vůdce ke vládě států, žaluje se na ní, že se plete do cizích věcí; a hle, nyní se na ní žádá, aby stavěla silnice.

Z nitra tak laskavé Matky vzešly myšlenky a skutky daleko cennější toho, co žádá Draper. Křesťanská láska zřídila hospitaly a útulky pro poutníky, razila cesty a stavěla mosty, které trvají do dneška. Což nebylo společností a rodin řeholních k ochraně cestujících? Pověstný v dějinách jest vrch sv. Bernarda, pojmenovaný tak archidiakonem z Aosty, Bernardem z Mentonu, zakladatelem kláštera svatobernardského r. 962. Mnichové tohoto ústavu, hrdinové lásky, vykonavše denní modlitby a vyprosivše pomoc a milosrdenství Boží pro cestující, vycházeli ve dne v noci spoustami sněhu a ledu, aby hledali cestující. Nespokojili se jen osobní pomocí, nýbrž vycvičili psy tak dovedně, že tito mnoho cestujících zachránili a přivedli po stopách svých do útulného kláštera. Kolik mnichů stalo se obětí lásky v hrozných propastech, kolik jich pohřbeno pod spoustami sněhu! Ať nám poví Draper, zdali Římané znali takové ústavy? — Scházelo ještě, aby tupil církev, že nebylo tehdy železnic, když dosud nebyly vynalezeny. Vždyť ne o mylný znamená jim tolík co vše vědoucí!

V příčině zákeřníků necháme Drapera v té naivnosti, že dnes nikomu se nic nekrade, a sice nejméně ve Spojených státech. Takové nízké výstřednosti děly se jen v středověku . . .

171. »Všeobecná nevzdělanost, která všude převládala, podávala příležitost k vývoji pověr. Evropa byla plná hanebných zázraků. Všude zatáčeli se poutníci ke kapličkám svatých, slaveným pro divy lékařské. Bylo to druhdy politikou církve bráti odvahu lékařům a umění lékařskému; až příliš se mu stavěly v cestu dary a úspěchy kapliček. Čas uvedl tyto vý-

¹⁾ Draper, I. c. česk. překl. str. 829—830.

nosné klamy na náležitou úroveň. Kolik kapliček působí teď se zdarem v Evropě? «¹⁾

Církev sv. čítá v Písmě sv. a křesťanští učitelé vykládají slova knihy Sirachovy: »Cti lékaře pro potřebu.«²⁾ Proto také Cisneros poručiv spáliti knihu mahomedánské, dal zachovati ty, v kterých pojednávalo se o lékařství. Proto také čteme o Alexandru Tralianovi, lékaři a filosofu (asi v stol. šestém), že po dlouhých cestách v Italii, Gallii a Španělsku usadil se v Římě, kde byl ctěn a vážen — Z té příčiny také za vlády papežů v Římě přeloženy a vytiskeny poprvé knihy starých lékařů.

Jest zvláštní, že Draper, ač je doktorem lékařství, nezná školy Monte Cassinské a Salernské, spravované mnichy. Tito v středověku pěstovali vědu a nezanechávali lékařství. Čteme zajisté, že mnichové, ano i biskupové byli lékaři královskými.¹⁾

Mnichové benediktinští s veškerou horlivostí snášili se zachovati zřízené lázně vod minerálních. Lázně Badenské, Římanům známé a zničené barbarý, byly obnoveny r. 873 benediktiny z Weissenfelsu. Kissingen, Marianské Lázně, Pyrmont a mnoho jiných bylo (resp. je) majetkem mnichů. »Služby prokázané trpícímu lidstvu benediktiny v těchto dobách hrozných nemocí budou vždy paměti hodny.«³⁾ Kdo by neznal nemocnic a lékáren, které měli mnichové u nás a v celém světě? — V městě, ve kterém píší, měli synové sv. Benedikta, dokud nebyli vyhnáni, velikou lékárnu se zvláštním oddělením pro chudé. Dnes jsou z kláštera kasárny; totéž moderní civilisace.

Nemohu nevpomenouti na tomto místě slávy první školy klinické v Evropě, zřízené ve španělském klášteře Guadalupském. Poslyšme, co praví Morejon ve svých bibliografických dějinách lékařství ve Španělsku: »Mezi

¹⁾ Draper, I. c., česk. překl. str. 330.

²⁾ Sirach, kap. 38. v. 1. Honora medicum propter necessitatem.

³⁾ Pouchet, Histoire des sciences naturelles au moyen âge; pag. 86. Paris. 1853.

³⁾ Hettinger: Apologie des Christenthums, konfer 37. část první.

nejlepší naše školy mohli bychom počítati klášterní školu Guadalupskou, v provincii Estremadurské, založenou v r. 1322. První mnichové zřídili ihned hospic pro poutníky, kteří ze všech konců země přicházeli navštíviti svatyni Guadalupskou. Potom bratr Fernando Yañez dal vystavěti nemocnici, která výhodně rozdělena v oddíly podle povahy nemoci a pohlaví; později zřízeno oddělení pro nakažlivé nemoce a nalezinec, kde byly opatrovány opuštěné děti. — Hospitál byl na velmi příznivém místě a velkých rozměrů. Velikým portálem s železnými mřížemi vcházel se do prostorné předsíně, do širokých chodeb a vzdušných síní a kolem se prostíraly veliké zahrady. Všecko bylo výhodně zařízeno k úlevě trpícího lidstva. Byla tam velká zásoba bílého prádla a mnoho posluhujících. Lékař měl úplnou svobodu v předpisování léků, nejchudšímu nemocnému dostalo se těchže léků jako převorovi kláštera, nebylo tu ohledu na osoby, nýbrž pamatovalo se jedině na úlevu nemocným. Když nebylo místa v nemocnici, byli chudí nemocní ošetřováni a léčeni doma a z kláštera dostalo se jim všeho potřebného. Poutníkům poskytován byt a strava po tři dny v místnostech k tomu určených.

Síň nalezenců byla dokonale zařízena. Nalezenci v stáří sedmi let se učili remeslu; děvčatům bez dovolení představených nebylo volno jít do kterékoli služby.

Mrtvé pochovávali na hřbitově stranou od nemocnice položeném s veškerou poctou a podle řeholních zvyků.

Lékaři tohoto ústavu bývali jmenováni nejslavnější lékaři pro své vědecké znalosti. Profesoři byli zavázáni učiti nejen své praktikanty, nýbrž každého, kdo o to žádal. Poněvadž tehdy nebylo ve Španělsku klinické školy, a bylo těžko najít jinde tak vhodné a příznivé okolnosti k praktickému vyučování lékařství a chirurgii, přicházeli mnozí, neboť pozývala pozornost jejich zvláštní výsada tohoto kláštera udělená papežem, totiž sekce mrtvol za příčinou zjištění nemoci vnitřních. Možno tudíž říci, že v tomto velikém ústavě byl nejen počátek studia klinického, nýbrž také praktického vy-

učování pathologické anatomii. Lékaři zde vyučení stávali se později i lékaři královskými.¹⁾

Známo jest, že církev radí se s lékaři, a k potvrzení zázraků vyznávají tito před biskupy, že nemohou vysvětliti takové události svou vědou.

Dosti na tom; neboť Draper nezná mnohých věci, ku př. nesmírného návalu poutníků do Lourd za našich dnů. Neznámá horská kotlinu proměnila se v rozkošné místo s velkolepým chrámem Panny Marie. Nevěřci byli vyzváni, aby vysvětili zázračná uzdravení, kterých dosaženo ve vodě posvátné nádržky. Draper se táže, kde jsou dnes poutníci? A hle, tisícové a tisícové poutníků ze všech krajin ubírají se k hrobům svatých apoštolů a k Náměstkově Ježíše Krista.

172. Draper se potom posmívá papeži Kallixtu III., že zažehnával kometu Halleyovu. Zapomíná, že tehdejší hvězdáři měli papeže k tomu, a že až dosud nevíme nic positivního o těchto kometách; neboť i domněnka Draperova dnes zavržena.

Potom uvažuje Draper takto:

»Jak si máme vysvětliti tento veliký hřích, který jsme objevili za dob poručnické církve nad Evropou? K tomuto výsledku by byl nesměl běh věci dospěti, kdyby byl měl Řím opravdovo neustálou péči o duševní i tělesné blaho Evropy, kdyby byl všeobecný pastýř, nástupce Petruv, dbal zcela upřímně o spásu a blaho svého stáda.²⁾

Ať činí církev a zařizuje cokoliv, nikdo to nebude jejím nepřátelům vhod, vždycky jí budou vytýkat, že měla něco jiného učiniti, neboť zásady a snahy církve jsou zcela protivné zásadám a snahám nevěrců a positivistů. Již sv. Augustin to pozoroval a pravil heretikům: »I kdyby církev jinak jednala, vám by se přece nelíbila.³⁾

¹⁾ Morejon, Historia bibliográfica de la Medicina española. Tom. II. pag 25—26. Madrid 1843.

²⁾ Draper, I. c. česk. překlad str. 382.

³⁾ S. August. de Agon. Christ. cap XI. n. 12. tom. VI. p. 251: »Si aliter faceret, similiter vestrae stultitiae displiceret.«

173. »Vysvětlení lze dosti snadno nalézti. Jest obsaženo v dějinách hříchů a hanby... Až do počátku devátého století nebylo pražádné změny v ústavě církve římské. Ale okolo r. 845 byly sfabrikovány Isidorianské dekretalia v západní Francii — padělek obsahující asi sto tak zvaných výnosů prvních papežů spolu s jistými podezřelými listy jiných církevních hodnostářů a synodální akta. Tento padělek způsobil nesmírné rozšíření papežské moci... a přetvořil ji v absolutní monarchii. Uvedl biskupy v podruží Říma a učinil pontifika nejvyšším soudcem nad kněžstvem v celém křesťanském světě.¹⁾

Katolíci byli první, kteří zavrhlí falešné dekretály. Třeba vzít do rukou kteroukoli knihu práva kanonického a pozná se, jakou cenu přikládali spisovatelé těmto dekretálům, a že je uvádějí jen proto, aby proti nim se postavili. Jakých lží a úskoků (ať kdokoli jich původcem) má zapotřebí papež, aby byl uctíván jako duchovní král, nejvyšší soudce biskupů a celého okrsku křesťanského? Což nejeví se ná zcela jasně naznačen v Písmě svatém původ svrchovanosti náměstka Ježíše Krista? Pán řekl Petrovi: »Pasiž beránky mě, pasiž ovce mé!«²⁾ »Ty jsi Petr a na té skále vzdělám církev svou a brány pekelné ji nepřemohou.«³⁾ Zdaž nečetl Draper v oblíbeném sobě Tertullianovi, že nazývá papeže nejvyšším knězem, biskupem biskupů?⁴⁾ Sv. Ireneus v druhém století praví, že jest třeba, aby všecky církve obracely se do Říma ohledně apoštolského podání.⁵⁾ Nezná Draper pověstného rčení sv. Augustina: Rom a locuta, causa finita est, když rozhodnuto v Římě o Pelagianech?

Ve všech stoletích vykonával papež universalní

¹⁾ Draper, I. c. česk. překl. str. 322.

²⁾ Sv. Jan kap. 21. s. 16—17.

³⁾ Sv. Matouš, kap. 16. v 18.

⁴⁾ Tertul. liber. de pudicitia c. I. cit. vyd. str. 999.: Pontifex Maximus, Episcopus Episcoporum.

⁵⁾ Iren. liber 3. adv. haereses, c. III. Vyd. Basil. z r. 1560 str. 139, česk. překl. Desoldova str. 198 n.

pravomoc a jednotlivé církve ji uznávaly. Španělsko, jehož chloubou jest, že zachovalo v největší ryzosti stará podání a pravidla, poznalo falešné dekretály teprve po vynalezení tisku. A který národ předčil je v lásce a oddanosti ke svaté stolici?

Pokud se týče Francie, v století devátém událo se nespravedlivé sesazení biskupa Rotalda. Ten odvolal se k papeži. Co měli činiti biskupové a sám Karel Veliký? Poslechnouti rady a řídit se předpisů papeže Mikuláše vyjádřenými v listu jeho k biskupům francouzským. Pravili biskupové, že některé dekretály nejsou v kanonu; odpověděl jim papež: »Ony dekretály, kterých někdy užíváte, podruhé nikoliv, jsou vám zámkou, aby ste obracevali moc apoštolské Stolice.¹⁾ Nezáleží na tom jsou-li v kanonu nebo nejsou... Zachováváme dokumenty našich předchůdců a stará nařízení sněmů a papežů... a i těmi rozhodnutími, která v kanonu jsou obsažena, odsouzena jest vaše nerozvážnost. Pře biskupů jsou vyhrazeny této Stolici, která jest učitelkou a katedrou církve... Svatý Athanasius nemohl být sesazen synodou východní z toho jediného důvodu, že apoštolská Stolice k tomu nesvolila. Totéž se stalo se sv. Janem Zlatoustým a Flaviánem. Sněm Sardický takto pravil biskupovi Julianovi: »Velmi vhodné jest, aby z každé provincie podávali kněží zprávu hlavě, to jest Stolici apoštola Petra. Ježíš Kristus svěřil výsady stanovené ve sv. Petru církvi římské, kterou žádná synoda neodvážila se soudit, znajíc slova Páně. Ježíš Kristus chtěje vstoupiti na nebesa svěřil Petrovi, kterým počíná apoštolát a episkopát, udílení vykoupení lidského pokolení. Proto

¹⁾ Baronii Annal. a 865, tom. X. pag. 319. — »Quamquam quidam vestrum scripserint, haud illa decretalia priscorum Pontificum in toto codicis Canonum corpore contineri descripta; cum ipsa ubi sua intentioni haec suffragari suspiciunt indifferenter utantur; et solum nunc ad imminutionem potestatis Sedis Apostolicae, et ad suorum augmentum privilegiorum minus accepta esse perhibeant. Nam nonnulla eorum scripta penes nos habentur, quae non solum quorumcumque Romanorum Pontificum, verum etiam priorum decreta in suis causis proferre noscuntur.«

sám a nástupcové Jeho slovy a listy konali tento úřad bdíce nad blahem svých oveček.²⁾

Není třeba dekretálů, když jest tu slovo Boží. Nepřátelé papežství ať si to pamatuji, že nám katalíkům na tom záleží, abychom spojeni byli se Stolicí sv. Petra, nebo tam jest naše spása duchovní a odtud nám přichází pomoc. Kdyby nebylo tohoto vnitřního přesvědčení, kterýkoli praelát by sám řídil a spravoval stádce své; proto také jest podivuhodná jednota církve, příčíl se vrtouchům a pýše naší lidské křehkosti, zřejmým důkazem božského jejího původu.

174. »Rehoř VII., původce toho velikého pokusu (proměniti státy evropské v theokratickou vládu kněžskou s papežem v čele), . . . vymezil právo svolávati synody papežům a jejich legatům. Aby se nabylo podpory v této záležitosti, vymyslil Anselm z Luccy nový systém církevního práva z části ze starých Isidorianských padělků a z části na základě svých myšlenek. K založení svrchovanosti římské bylo vytvořeno nejen nové civilní katolické právo,²⁾ nýbrž byla vynalezena nová historie!

»Nejmocnějším nástrojem nového papežského systému bylo Gratianovo »Decretum«, které se objevilo okolo polovice dvanáctého století. Byla to massa

¹⁾ »Christus enim privilegia constituta in Petro disposita vel firmata Romanae contulit Ecclesiae, super quam nibil Syndodus quaelibet ausa est merito constituere, cum sciat illi Domini sermone concessa. Dispensationem quippe Redemptionis humani generis ante tempora saecularia Dominus omnipotens penes se ordinatam custodiens, tempore carnis ostendes, ascensus ad coelos in Apostoli Petri, per quem et Apostolatus et Episcopatus sumpsit exordium, confessione, curaque praecipua collocavit, qui tunc per se, et deinceps per suae solitudinis haeredes circa humanum genus, quae sibi Dominus commendavit non destitit exhibere. Haec enim ille et successores ejus ex tunc agere non omittunt modo verbis, modo decretorum suorum epistolis ab urbe Roma diversis temporibus datis, commissarum sibi ovium providentiam principaliter exercentes.« — Baronius, Annal. anno 865, tom X., pag. 322—323.

²⁾ Anglický originál Drapera má na str. 272 (uveď. vydání 23): »new civil and new canon law« — t. j. nové civilní a nové kanonické právo, a nikoli, jak český překlad (II. vydání str. 333) dí: »nové civilní a katolické právo«. Poznámka red.

padělků. »Decretum« učinilo křesťanský svět působením papežství državou italského kněžstva.«¹⁾

Dokázali jsme již, že k uznání duchovní pravomoci papežů ve světě křesťanském jest třeba věřiti jen v evangelium.

Sv. Řehoř zaslhuje velikou chválu, že osvobodil církev od tyranské ochrany císařův, a důstojně tvrdil, že záležitosti církevní přináležejí církvi. Jestliže se jedná o sněmy obecné, komu náleží svolati je, ne-li hlavě církve? Mají-li se praelati shromážditi, třeba, aby představený jejich jim to nařídil. A kdo jest biskupem biskupů, ne-li papež! Provinciální a diecesní sněmy papežem svolávány nebyly, také toho nechtěl.

Dříve Draper žaloval na nevázanost kněžstva v některé době a opomjení církevní kázni: Sv. Řehoř mocnou rukou to napravil. Proč ho nechválí? Dříve mluvil o císařích-papežích a vměšování se jejich ve věci církevní: sv. Řehoř zlomil okovy tísniči sv. Stolici a tím tísniči i svědomí všech katolíků. Proč ho nevychvaluje? Kdyby sv. Řehoř byl býval zmužilým vůdcem, který krví a ohněm by se byl vyznamenal takovými skutky, měl by zajisté více světských velebitelů. Všichni lidé ušlechtilého srdce obdivují se vytrvalému a neohroženému papeži. »Opuštěn lidmi,« pravil tento světec, »Bohem jsem chráněn. Nedbám moci Jindřichovy; a kdybych i věděl, že upadnu do rukou jeho, co jsou muky nebo smrt?«

Který jest nový systém církevního práva svatým Anselmem vynalezený? Které jsou ty nové dějiny? Draper nemůže uvésti ničeho a také neuvádí žádného případu jednotlivého. Sv. Anselm nepsal žádných dějin, nýbrž jen výňatky z jiných spisovatelů: *Collectanea quaedam ex variis scriptoribus*. Co se týče sbírky kanonů, není shody mezi spisovateli v tom, že by měl býti pokládán za původce jejího. A kdyby tomu tak bylo, mohl by sv. Anselm více tvrditi, než Písmo svaté v příčině pravomoci hlavy církve? A byť se dokázalo, že sv. Anselm a Gratian nebyli vždy šťastními, sbírajíce se zlatem starobylosti také trusky, nelze se diviti, jelikož kráčeli novou cestou. I dnes, když

někdo razi novou cestu, klopýtne, tak jako hutník z dolu se zlatem a stříbrem vybírá také hlínu a kamenní. Proto dobré napsal Balmes o Gratianovi: »Tupitelé jeho, kteří tolik se namáhali, aby vyhledali poklesky jeho a chyby, kterých se dopustiti mohl, byli by lépe učinili, kdyby si byli představili postavení kompilatoria dvanáctého století, který z nedostatku pomůcek a bez kritických pokynů dal se do odvážného podniku, byli by viděli, že dílo jeho lépe se podařilo než se dalo očekávat. Užitek sbírky Gratianovy byl veliký. Podávajíc mnoho vzácných předpisů starověku z občanského i církevního zákonodárství, a obsahujíc mnoho výroků svatých Otců o nejrozmanitějších věcech, vzbuzovala nejen zájem a horlivost k takovému badání, nýbrž byla také pozdějším pokolením mocnou pobídkou k ukovení naléhavé potřeby na poli duchovním i občanském, k pořízení zákonníků.«¹⁾

Konečně podotýkáme, že není na újmu svrchovanosti papeže, jestli sv. Anselm a Gratian ve svých sbírkách uvedli některý podvržený dokument, protože bylo v starověku na sta jiných pravých svědectví též pravdy.

175. »Když se tento nový systém centralisace vyvijel, (říkalo se.) . . . že celá církev jest majetkem papežovým, jenž smí s ní činiti, co mu libo; co jest jinde svatokupectvím, není svatokupectvím u něho, on jest povýšen nadé všecky zákony a žádný ho nemůže pohnati k zodpovídání; kdokoli ho neposlouchá, budiž odsouzen na smrt, každý pokřtěný člověk jest jeho poddaným a zůstává jím po celý život . . . Až do konce dvanáctého století byli papežové náměstky Petrovými, po Innocenciovi III. stali se náměstky Kristovými.«²⁾

Papežové požadují duchovní pravomoc, kterou musí mít na prospěch národu; rovněž potřebna jest jim ve světském panství neodvislost jejich úřadu. Velmi dobré napsal De Maistre, jehož slova uvádí Balmes: »Jest to jistě zvláštním, ale nikdy, nebo jen zřídka po-

¹⁾ Draper, l. c. česk. překl. str. 333—335.

²⁾ Balmes, El Protestantismo, tom. III. pag. 71—72.

²⁾ Draper, l. c. česk. překl. str. 335.

všimnutým faktem, že papežové nesmírné moci své, kterou měli, neužili k rozšíření svého území. Co byku př. bylo přirozenějšího a čeho při žádostivosti lidské přirozenosti lze snadněji odpustiti, než že by si byli vyhradili provincie, které Saracenům byly odňaty, a které papežové přenechali tomu, kdo jich dobyl, aby zatlačili půlměsíc, který vždy dále se šířil. Nikdy toho neuchinili ani ohledně sousedních zemí, jako království obou Sicilií, na které, podle tehdejších názorů, měli nepopratelné nároky; spokojili se s pouhou svrchovaností, která se cvrkla na pověstného bělouše.¹⁾

Vysvítá z toho, jak pošetilá jest žaloba Draperova. Komu na světě měla být podřízena viditelná hlava církve? Přestala by být blavou, kdyby ji někdo mohl poháněti k zodpovídání. Katolíci a zvláště apoštolstí mužové starověku nebyli tak nerozumni, aby pravice, že papež jest náměstkem Petrovým, a že Petr žije ve svých nástupcích, byli věřili, že skutečně papežové byli pouhými náměstky Petrovými, a nikoli jeho nástupci a rovní jemu ve všem.

Nejsou náměstky mrtvých. Kolik pravomoci zůstávalo sv. Petrovi po jeho smrti mučednické?

Proto papežové jsou náměstky Ježíše Krista, který neumírá.

Odpadlému králi anglickému Jakubovi, který se divil a neznal, jakými prostředky papežové stali se náměstky Kristovými, odpověděl výtečný Suarez ve své knize »Obra na výry katolické«, že jen jeho nevědomost jest toho přičinou, neboť podle svědeců učitelů církevních byli i králové a císaři, kteří vedle titulů Hlava a poštolů, Pastýř pastýřů, Představený církve, Biskup biskupů, Kličník nebes, nazývali nástupce Petra také náměstkem Kristovým. Suarez uvádí edikt císaře Konstantina Velikého: »Soudili jsme, že jako sv. Petr byl ustanoven na zemi náměstkem Syna Božího, rovněž papežové, nástupcové téhož knížete apoštolského, obdrželi větší moc než jest císařská moc na zemi.²⁾ O Konstanti-

¹⁾ Balmes, El Protestantismo, tom. IV. not. 10. p. 336.

²⁾ Suarez, Defensio fidei cath., Opp. tom. 21. lib. 2., cap. 20; pag. 163 (vyd. Benát. z r. 1749): »Judicavimus ut sicut in

novi IV. praví Platina, že poslal papeži Benediktovi dekret, kterým zvoleného za římského papeže všichni považovali za náměstka Kristova.¹⁾ Tentýž bohoslovec praví, že první sněm Nicejský v kanonu 80. a 39. praví: »Ať předsedá patriarcha všem, kteří pod mocí jeho jsou, jako ten, který sedí na stolici římské, jest hlavou a knížetem všech patriarchů, poněvadž jest první, jako Petr, jemuž dána moc nade všemi knížaty křesťanskými a jich národy, aby ten, který jest náměstek Kristovým, byl nade všemi národy a nad celou církví křesťanskou. Kdo by tomu odpíral, jest synodou vyobcován.²⁾

Innocenc III. ještě nebyl papežem a mnoho let chybělo do konce 12. století, když slavný sv. Bernard nazýval římského papeže: »solí země, světlem o kršku zemského, knězem Nejvyššího, náměstekem Kristovým, Pomazaným Páně.³⁾

Svatý Otec jest náměstekem Kristovým a proto právem zavrženo učení Wiklefovovo, který to popíral, a dogmaticky stanoveno na sněmu Florenckém: Pontificem Romanum esse successorem Petri et Vicarium Christi.

176. »Ale absolutní vládce potřebuje důchodů a v tom papežové nebyli výjimkou. Instituce legátů byla zavedena za doby Hildebrandovy . . . Bylo zavedeno zákonodárství v té naději, že se budou ku-

terrīs S. Petrus Vicarius filii Dei videtur esse constitutus, etiam et Pontifices, qui successores sunt ipsius Principis Apostolorum, Principatus potestate amplius, quam terrena Imperialis amplitudo habere videtur, obtineant⁴⁾

¹⁾ Suarez, I. c. str. 162.

²⁾ Ibidem, cap. XVI. str. 155. — »Ita praeest Patriarcha iis omnibus, qui sub potestate ejus sunt, sicut ille, qui tenet sedem Romae, caput est, et Princeps omnium Patriarcharum, quando quidem ipse est primus, sicut Petrus, cui data est potestas in omnes Principes Christianos, et omnes populos eorum, ut qui sit Vicarius Christi Domini nostri super cunctos populos, et universam ecclesiam christianam, et quicumque contradixerit, a Syndodo excommunicatur⁵⁾

³⁾ S. Bernardi, De consideratione ad Eug. in fine. Opp. edit. Paris 1551, str. 258: »Sal terrae, orbis lumen, sacerdotem altissimi, vicarium Christi, Christum Domini.⁶⁾

povati odpustky. Kláštery byly vyňaty z pravomoci biskupské... papež se stal »biskupem biskupů« ve všech diecesích platila i jeho pravomoc a některé případy mohly se dostati až k jeho dvoru... Tisíce processů přicházelo před kurii přinášejíc Římu bohatou žen..., přicházeli i kandidáti beneficií.¹⁾

Vzhledem k bohatství církve Draper hrozně se rozčiluje, jakoby to byly jeho peníze a jemu je z rukou brali, bolí ho to, že věřící byli uznali k matce své církvi. Výtky ty nezasluhují odpovědi, a kdybychom i uznali všecko nadšazování, bylo by prostě důkazem, že k církvi náležejí také ubozí hříšníci, a že i křesťané přestupovali sedmě přikázání. Kde jsou tu vědecké konflikty? Z následujícího pozná čtenář, jakých jalovostí užívají nepřátelé katolictví místo důkazů.

»Ke konci XIII. století objevilo se nové království, které bylo schopno poskytovat ohromné důchody. Byl to očistec. Dokázalo se, že jej může papež naprostě vyprázdnit svými odpustkami... Inkvisice způsobila, že systém papežský se stal nepřemožitelným. Veškerá opposice trestána byla smrtí ohněm.²⁾

Dlouho již byl znám očistec, ne k smrti, ale jako místo bolestného a na konec potěšitelného očištění. Před příchodem Ježíše Krista, v Starém Zákoně, statečný Judas Makabejský poručil obětovati za padlé vojiny v bitvě, poněvadž věřil, že ti, kteří s pobožností zesnuli, mají výbornou milost složenou. Protož svaté a spasitelné jest myšlení za mrtvé se modlit, aby od hřichů z proštění byli.³⁾ V písmě sv. Nového Zákona rovněž se nám dosvědčuje, že na onom světě dlužno splatiti dluhy až do posledního haléře.⁴⁾

Vzpomeňme něžného líčení, které nám kreslí sv. Augustin ve svých Vy značích za příčinou smrti svaté své matky. Evodius provázel ho při pohřbu, zpívali žalm při takových obřadech obvyklý a obětovali za ni

¹⁾ Draper, l. c. česk. překl. str. 385, 386.

²⁾ Draper, l. c. česk. překl. str. 342.

³⁾ Druhá kniha Makabejská, kap. XII. v. 46, 47.

⁴⁾ Sv. Matouš, kap. V. v. 26, sv. Pavla I. Korinth. kap. III. v. 15.

mší sv. — Ano dějinami jest dokázána starobylá víra v dogma o očistci, které jest útěchou kajících umírajících. Protestanté pravili, že bylo učení o očistci vynelezeno ve století čtvrtém, kdy o něm zmínka se činí ve spisech svatých Otců. Ale vědají nálezy archaeologické z množství náhrobních nápisů a jiných památek dokázaly, že první křesťané věřili v očistec. — Tím zde nenalezeno nové království, nýbrž podán tu nový důkaz o charakterech vědomostech bohosloveckých a archaeologických jak protestantů, tak moderního dějepisce.

O inkvisici jednali jsme dosud již dříve.

177. »Boj mezi Francouzy a Italy o papežství vedl nevyhnutelně ke schismatu ve čtrnáctém století. Po více než čtyřicet let se dva papeži-sokové dávali vzájemně do klatby a dvě proucí se kurie utlačovaly národy pro peníze. Konečně se mělo poslouchati na tré a trojnásobné důchody vydírat. Tehdy nemohl už nikdo ručiti za platnost svátostí... Tehdy teprve počali uznávati, že církev třeba zbaviti okovů kuriálních... a proměnití koncil v parlament křesťanství a učiniti papeže hlavním výkonným úředníkem.¹⁾

Neuvěřitelná jest domněnka o utlačování národů. Když jde o peníze, musí s lidmi jednat se opatrnejí a prozretelněji. Ostatně nezdá se, že by věřící příliš byli podporovali papeže a protipapeže. Po mé náhledu podporoval každý toho, kterého uznával, a tak trojí poplatek omezují se prostě na jediný, leč by oň zvláště bylo žádáno.

V příčině svátosti jest strach Draperův úplně zbytečný; všecky svátosti byly platné. Byla-li ohledně svátosti pokánci nějaká pochybnost, doplnila církev pravomoc vzhledem k těm věřícím, kteří byli bona fide, kdyby nebyla dána od legitimního papeže.

Měli bychom to velikého papeže, kdyby byl hlavním výkonným úředníkem!... To by bylo zapření víry a tradice církevní, a o to se nikdo nepokoušel. Sněm a křesťané toužili po tom, aby co nejrychleji byl od-

¹⁾ Draper, l. c. česk. překl. str. 348.

straněn zmatek, a zvolil jedinou hlavu, papeže Martina V. Tak se ukázalo patrně, že ani vnitřní spory ani hrozný rozkol nezničily mystického těla Ježíšova, jako se nepodařilo a nepodaří tyranům, haeretikům ani branám pekelným, aby je přemohli.

178. »Jednotnost církve a proto i její moc po-třebovala latiny jakožto posvátného jazyka . . . To Římu dodalo více moci, než jeho domnělá nebeská autorita . . . Ne bez příšiny ukazoval Řím záští k obnovení řečtiny a zavedení hebrejštiny a nebyl bez důvodu válečný poplach, jakým uvítal moderní jazyky vytvořující se z lidových dialeků . . . Nad-vláda latiny byla podmínkou náboženské moci; její každý se měřítkem úpadku náboženství . . . Evrop-ská literatura byla nemožna za katolické vlády.«¹⁾

Zde je celá řada mínění, z nichž jedno více po-šitělejší je než druhé. Kdo činil koho posvátným? Církev jazyk, nebo latina církev? Protože Řím mohl mluvit k celé Evropě jedním jazykem, měl tím větších výhod, než duchovní svou mocí? Králové, císařové a všichni spisovatelé měli v rukou svých tentýž mocný prostředek. Kde vězí rozdíl moci a vážnosti? A čeho se mohla obávat církev z toho, že několik lidí v Evropě by znalo méně nebo více dokonale řeč Demosthenovu, a naučili se v knihách Daniele a Davida velkolepým proroctvím o ni? Kardinal Cisneros úzkostlivě volal hellenisty a hebraisty a platil draze bohaté rukopisy a kopie starých kodexů pro svou Polyglottu Complutskou, prvé než Luther tak vychvaloval jazyky, pro něž v katolictví probuzen byl zájem. Rovněž tak se staral Lev X. a schválil myšlenku kardinálovu, a Filip II. nařídil, aby Arias Montano byl vydavatelem Polyglotty královské . . .

Dlužno tu vzpomenouti, že sněm ve Vienně r. 1311 nařídil, aby na hlavních universitách zřízeny byly sto-lice pro hebrejštinu, chaldejštinu, arabštinu a řečtinu. Hlavním důvodem sněmu pro toto nařízení bylo, po-mocí řeči šíriti náboženství. — Tak se tedy báli řečtiny

a hebrejštiny! . . . Ve století před tím nařídil Honorius IV., aby učilo se arabštině a jiným cizím řečem na universitě Pařížské. Pagi píše o tom takto: »V též prvním roce svého pontifikátu Honorius, touž po rozšíření křesťanské víry, aby obráceni byli Saracenové a k poslušnosti přivedeni východní rozhodníci, poručil, aby v Paříži zřídila se stolice arabštiny a jiných cizích řečí, což již nařízeno bylo Innocencem, Alexandrem a Klementem a odporučováno následujícími papeži.«¹⁾

Jen zběžné přehlédnutí bibliografie přesvědčí o prav-divosti výroku Moehlerova: »že nejlepšími humanisty mezi všemi národy byli duchovní.«

Co zná Draper ze španělské literatury, z francouzské a italské, a ze všech, kde vládla církev katolická? A kterak mohli překladatelé Drapera do španělstiny uvést tyto věty, aniž by je byli opravili, a nestyděli se za to, že tak popřena i možnost zlatého věku literatury španělské? Na šestí sv. Terezie, Ludvíkové, Cervantes, Fénelon, Racine, Dante a Tasso velmi jsou váženi ve světě literárním, že není třeba více se zdržovat, abychom poslouchali nesmyslné řeči nowoyorského fysiologa.

»Všecka dobrdiní, která prokázala církev katolická světu, odbývá Draper dvanácti řádkami, a to ještě tak, aby jí vyrval čest a slávu, která jí z toho vzešla. Všimněte si, jak se vyjadřuje:

»Vychvalování papežského systému pro to, co způsobil v organizaci rodiny, v občanské ústavě, ve stavění evropských států, je třeba obmeziti vzpo-mínkou, že hlavním předmětem církevní politiky bylo zvělčení církve a nikoli rozšířování civilisace . . .

»Století uplynulo za stoletím a zanechávalo rolnictvo malíčko lepším, nežli lesní zvěř . . . Když pohlížíme na velebné chrámy a katedrály těch dob, zázraky stavitelského umění, jediné reální zá-zraky katolicismu, když v obražnosti obnovujeme nadsmyslně imposantní vznešené obřady (v nich) . . nemáme se ptáti samých sebe: »Dálo se to vše pro

¹⁾ Pagi, Brev. Hist. Chron. criticum gest. Pont. Rom., tom. II. pag. 262. Lucae, 1729.

ony pobožné nebo pro slávu veliké, vše zastiňující autority v Římě?«¹⁾

179. To jsou hlavní výtky a žaloby vyňaté ze spisů protestantských, které jinými ještě maličkostmi promišené, beze všeho důkazu a na pouhé sic dico et scribo Draper vznáší proti církvi katolické v jedné kapitole.

Kdybychom byli tyto výtky čtenáři uvedli pouze beze všeho přídavku, již tím byli bychom se dodělali úspěchu. Pověst svou Draper zajisté značně si poškodil takovými pošetilými a opsanými nápady.

Ohlušení takovým hřmotem, vzrušení takovou mluvou, ale klidní posilou své víry a povznešení pevným přesvědčením z pravdy se prýsticím, máme vůči těm pohanám, které nevěrci vrhají v tvář matky naší církve, důvod, kterým rozplývá se útisk jejich a jako sluncem ozářeny jsou dějiny. Zveličujte a přehánějte křehkost a slabost údů církve katolické, živě popisujte jejich opovážlivost, černými barvami vyličujte jejich ctižádost a pýchu, jejich frivilnost a nevědomost ... Bud jsou vaše zprávy a kresby přehnané a nesprávné, anebo povězte nám, kterak nevýratný hrad církve vzdoruje vašim útokům, ničí vaše úklady ... Odpovězte, nepřátelé církve katolické! My věříme v božský původ naší víry a naši církve; když se namáháte dokázati opak toho, tím patrnější jeví se pravda naší víry; ukazujete to, co vás tiží, že ruka Nejvyššího učinila div, na slabosti člověka udržujíc největší velikolepost na zemi. A jakou velikolepost! ... V následujícím odstavci o tom, byť krátce a neuměle, pojednáme.

§ II. Katolicismus a pravá civilisace.

180. V z d ě l a n ý m nazýváme takového člověka, který, poslouchaje rady rozumu, ovládá slepé pudy vásní, vzdělává dle možnosti své vlohy, uctivě a zdvořile se chová ke svým bližním, v jichž společnosti svorně žije. Národové jsou vzdělaní, když jeden dru-

hého povinnosti a práva respektujíce pod správou řádné autority usilují o dosažení vlastního blahobytu ..

Pravá vzdělanost záleží v stanoveném řádu a souladu v člověku a ve společnosti. Pořádek toho vyžaduje, aby věci se vážily podle své ceny, aby tudiž šlechetnost ducha, pokoj srdce a přátelství mezi lidmi více se cenily, než lichý lesk zlata a vratké bohatství pýchy. Důsledné jest, že se dává přednost počestné prostotě před zámožností nepoctivě nabytou, šlechetnému citu duše před chladným, byť i bohatým darem, krátce vzněšenost ducha má panovati nad mrzkostí těla a nad podlými požitky hmotnými. Jediná církev Ježíše Krista dala lidstvu a zachovává stále tuto tak ušlechtilou vzdělanost.

181. Jak ubohý jest rozum lidský! ... Staří zákonodárcové se domnívají, že není možna rovnováha rodin a společnosti bez paríů, bez otroků, bez vyděděných z práva.

Syn Boží vstoupil na kříž, prolévaje láskyplně svou krev nesmírné ceny za syny lidské, a všichni stáváme se bratry v Ježíši Kristu a věřícími jsouce v lůně církve.

Sv. apoštol Pavel kázal v městech i ve všech krajinách: »Nejsme synové děvky, ale svobodné, kterouž svobodou Kristus nás osvobodil.«¹⁾ »Není zajisté rozdílu mezi Židem a Řekem; nebo tentýž Pán jest všech, bohatý ke všem, kteří ho vzývají.«²⁾

V onen den způsobem a působením evangelických nauk stali se lidé v chrámě rovnými mezi sebou a v službě Boží se stejnými podstatnými povinnostmi. Bylo se chvěti představenému vůči přísné zodpovědnosti, která se od něho požadovati bude za špatné zacházení se svými podřízenými; povznesena byla pokornější poslušnost, protože nesměřovala jen k získání si pochvaly a přízně svého pána, nýbrž byla zároveň uložena ke službě a k chvále nejvyššího Pána pánu i sluhů. Byli všichni rovní a všichni velici.

¹⁾ Sv. Pavla list ku Galatům kap. IV. v. 31.

²⁾ Téhož list k Řimanům, kap. X. v. 12.

I obyčejné skutky povýšeny na božské oběti, neboť mimo hřích žádný čin lidský nebyl bezcenným. Všecky zajisté byly okrášleny leskem slávy, poněvadž vycházely ze srdcí zanícených ohněm s nebe seslaným, jako oběti starodávné.

Bratr náš Ježíš obnoviv svými zásluhami osobní důstojnost člověka, vydal nám výsadní list napsaný svou krví, který měli apoštolové rozhlásiti, církev pak měla zachovati trofeje vítězství. Tak povýšen člověk ze svého ponížení, které mu připravil jiný chytřejší a silnější; všichni učiněni rovnými před tváří věčné spravedlnosti a zavázáni zušlechtovati duši svou a zasloužiti si vznešené odměny; tak položen základ vzdělanosti národů. Tím nejvíce získala ta, která z nejhlubší prohlubně ponižení povýšena k vznešenému a důležitému povolání na zemi. Nezmíňujeme se o tom, jak žena byla vážena před Ježíšem Kristem; něco jsme dříve povíděli; a dosti těch hanebností. Křesťanstvím byla žena z opovrženého nástroje k ukolení mrzkých žádostí povýšena za družku a pomocnici muže, posvátným стало se manželství a požehnání manželské upevnilo svazek čisté lásky svatou nerozvážitelnou pečeti. Postavena v střed rodiny, chráněna a vážena mužem, jako stálý pramen nejněžnějších citů, z kterého prýští se dobro pokoje a péče o zdar a blahobyt domu. Jakou blahostí, jakou zárukou radosti jest matka křesťanská u domácího krbu! A jak se ožívuje srdce a povznáší šlechetnými popudy z úcty k ní! Z kolika propasti a nenaprovitelných běd vysvobodila nezkušené jinochy a dívky něžná a blahá myšlenka: co řekne matka má? Vnitřní jednota, nevýslovná útěcha srdci spojených nejuzššími páskami krve pod jednou střechou, kde otec příkladem pracovitosti a počestnosti, matka bdíci nad pořádkem a správou domácnosti, zdárné děti milují, poslouchají a se radují: tento rozkošný obraz ve své dokonalosti a ve svém štěstí skýtá jedině křesťanská rodina. V ní jedině nalézal Murillo vzor, aby nám podal čarokrásné obrazy své, obrazy míru, lásky a nejsladší něhy, obrazy plné sladkosti a líbeznosti, kterými srdce měkne a rty k líbeznému úsměvu se

povzbují... Taková krása jest věrným obrazem jediné katolické rodiny.

Jaký pokoj a mír jest tam, kde dvě nebo více podezřívavých žen se nachází, kde není žádné matky všech, kde žena není ctěna a vážena, kde každá různého jest náboženství, nebo nemá žádného? Koho vzývají v neštěstí, když jedněm jest rouháním, co druhým jest posvátným? Toto přesladké kouzlo nevinných a srdečných radostí rodinných lidé marně hledali mimo katolictví, poněvadž v něm jedině a náležitě povznešen a respektován základ, z něhož vytýskuji tyto radosti a neocenitelné prospěchy. Jestli podle Cicerona přátelství vyžaduje souhlasu ve všech věcech božských i lidských, jest tato tak vzácná vlastnost potřebna těm, kteří žijí v manželství, aby život jejich byl pokojný a láskyplný.

A tato nejlepší dobra a nejlepší statky na světě prýští se a vznikají z katolické církve tak samovolně, jako cítíme vůni květin.

A tím obrozen svět a obnovena tvářnost země. Blahoslavený národ katolických rodin, šťastný národ, jehož Pánem jest Bůh.

182. Když uvážili jsme to, kterak ozdravěn a zušlechtěn člověk, kterak požehnána a posvěcena rodina, obrátíme nyní zřetel svůj k okázané a neobyčejné pečlivosti katolické církve, kterou zachovává obdržené zdraví, posiluje ducha dětí a šíří také své panství, zvouc národy bohatými a prospěšnými naukami svými. Ke komu se obrací církve? K rozumným lidem. Ví dobře, že od zdivočelých a zchátralých nic vznešeného a dobrého nelze očekávat. Proto nejprve smírně a trpělivě počíná osvěcovati rozum, aby zmocnila se srdci.

Jaký zákon veřejného vyučování provádí prakticky bez okázaných a chlubivých programů!... Ten záleží hlavně v důkladnosti a počestnosti učitelů, v ryzosti a výtečnosti učení.

Učiteli jsou: papež, který mimo přirozené vlohy, z pravidla neobyčejné, mimo zkušenosť ctitohodného a nade vši pochybnost ctnostného stáří, s nebe osvě-

cován světlem, které ho činí neomylným v posvátném učení.

Pomocníky jeho jsou: sbor kardinálů, zřízený z nejučenějších a ctnostmi vynikajících mužů; kongregace, výkvet to učených, které ustanoveny jsou, aby byly podporou vlády církevní, osvětlovaly nesnadné a obtížné věci a rozrešovaly jednotlivé případy se vši možnou opatrností a přesnosti.

Roztroušeni po celém světě, každý ve své provincii, rovněž jsou učiteli: patriarchové, primasové, arcibiskupové a biskupové, vyvolení z mužů vynikajících učenosti a zásluhami. Každý má svou kapitolu, poradní sbor v pochybných a obtížných věcech. A v každém městě, městečku a vesnici jsou kněží učiteli církví ustanovenými.

Jaké to učitelstvo! Všichni přísně zavázáni, bdíce jedni nad druhými, učiti a kázati nejvznešenější a nejdůležitější pravdy. — Jejich vychování, studie, práce, jejich oděv poukazuje na vznešený cíl jejich povolání, a slchu jejich stále zaznívají slova Páně: »Jdu uče, učte všecky národy.«¹⁾ »Nebo rtové kněze mají ostříhati umění, a z úst jejich budou hledati zákona.«²⁾ »Poněvadž jsi ty zavrhl umění, zavrhnute be, aby s neposluhova i mi kněžstvím.«³⁾ Takovými upomínkami postrašen zval sv. apoštola: »Nebo budu li evagelium kázati... poněvadž jsem to povinen; nebo běda mně, kdybych nekázal.«⁴⁾

A jaké vědě učí? Největší, nejužitečnější a neobýejné, prosté a zároveň vznešené. O původu člověka a vznešeném jeho povolání, o bytosti a podivuhodných vlastnostech Božích, o duši a jejích mohutnostech, o stvoření veškerenstva, o dějinách světa, o patriarchách, o vyvoleném národě, o počátku, osudech a vztahu církve, o křesťanských hrdinách, o čase i věčnosti, o zásadách a užití mravouky, o zákoně

¹⁾ Sv. Matouš, kap. XXVIII. v. 19.

²⁾ Malachiáš, kap. II. v. 7.

³⁾ Oseáš, kap. IV. v. 6.

⁴⁾ Sv. Pavla I. Korinth. kap. IX. v. 16.

přirozeném, církevním a světském, o blahobytu rodin, o stavech a povoláních společnosti, o základech, na kterých tato společnost spočívá, a o souhlasu a obcování se všemi lidmi.

A tato pravá a nejdůkladnější věda hlásá se národům způsobem jich schopnostem nejpřiměřenějším, vštípna jsouc vážností kněze a tajemně stvrzená jako slovo Boží. Říkává se, že naši hoši a dívky údivem by naplnili Aristotela a Platona důkladným věděním a vnitřním přesvědčením o vznešených pomyslech.

183. Řekne snad positivista: tak se nevzdělávají národové, to nepovažuje se za vědu.

— Rozumějme si dobře. Tento ústav, o němž píší, má v přírodopisné sbírce a v museu věci filipinských zvláštní figury a podivinské výrobky z ocele a vzácného dříví z Filippin. V zdělaní Španělé vidouce to, diví se takové dovednosti a táží se: »kdo dělá tak krásné věci?« Nutno odpověděti, že mnohé z nich jsou dílem horalů filipinských.

— Divoši že jsou tak dovednými umělci? — Ano. — Znají působivou moc některých bylin, robí a hotoví si dovedně své zbraně, zdobí své hole rozmanitými titernostmi, a přece žijí na horách sotva znajíce Boha, majíce liché pojmy o náboženství, bez zákonů a málo stýkají se se vzdělanými a pokřtěnými domorodci.

Rovněž tak možno znáti dobře vlastnosti jiných těles, fysiku a lučbu, zpracování kovů a dříví, a budou jen tím lidé vzdělanými? Jaká pošetilost!

A snad záleží vzdělanost v tom, že žijí lidé v obcích, ale nevědí o povinnostech jedných k druhým, o autoritě, o původu, povolání a mravním zdokonalení člověka? Zřejmo jest, že nikoliv.

Vezměme národ rolnický nebo pastýřský, který zná a plní své povinnosti náboženské, a srovnejme ho s jiným národem, který dobře vyzná se v rozmanitých oborech průmyslu, ale netečným jest ve věcech náboženských. Obcujeme li s nimi, poznáme snadno z odmítavosti, lsti a úskoků druhého, z laskavého přijetí, pohostinství a upřímnosti prvního, kde jest pravá vzdělanost.

Tak že se nevzdělávají národové? Udějme zkoušku. Ať odeberou se členové královské společnosti v Londýně nebo akademie věd v Paříži do nitra Afriky nebo na místa, kde sídlí divoci národové, a ať jim přednáší matematiku, zeměpis nebo lučbu; naděje se rozumný člověk štastného výsledku? Katoličtí missionáři bez vědeckého aparátu s pokorou a mírností přicházejí k divochům a zvěstujíce jim pravdy, kterými nesčetné divochy vzdělali, i dnes s prospěchem oddávají se této svaté práci.

Vědou podle názoru zpyšnělých novověkovců, jest znalost jevů přírodních, toho, co přistupno smyslům, pouze skutečných a hmotných vlastností těles, věcí, vynikajících počtem a užitkem, pozorování prachu země, mlhovin v prostoru, znalost čísel, řad a znaků algebraických. Jest zajisté velmi vzácné toto studium a hmotně prospěšné; ale jest vznešenější vědění a vyšší kraje, kde povznáší se rozum a získává se více slávy a blaženosti, s níž žádná pozemská radost porovnána býti nemůže.

Věda!... Kolik prázdnoty a marnosti bývá v tom slově! Kolik lidí jest schopno vědy? Kolik lidí schopných má dosti prostředků, aby jí nabyla? Které větve košatého stromu vědy mají se pěstovati, aby lidé byli vědecky vzdělaní? A kdyby všichni byli vědecky vzdělaní, jaký pořádek a soulad by byl na světě? Kolik chudých a neschopných, ano téměř veškeré lidstvo bylo by bez vzdělosti, poněvadž nemůže nabýtí okázalé vědy! Anebo budou vzdělanými lidé tím, že žijí ve společnosti několika učenců? Nazveme vzdělaným národ, sestávající z velikého množství poddaných, kteří slouží stu rodin bohatých a osvícených? Jsou vzdělanými lidé upoutaní celý den k stroji anebo v hlubinách dolů pracující, kterých je tak mnoho v bohaté a průmyslové Anglii? Jsou jimi snad ti, které v Paříži nalezl abbé Roussel, kteří nevěděli ani o kostelu a chrámu? Jaký je rozdíl mezi těmito a divochy Oceanie?

Ale dosti již na těchto úvahách. Ani pouhé umění, ani sama chlubivá věda nekrotí žádostí, ani nerídí vůle, z níž se rodí ušlechtilé mravy; bez toho zby-

střený rozum, maje po ruce nesčetné prostředky vědomu vynalezené, přivede národy do stavu pozlátkového barbářství, jako zločinci koristí ze znalosti lučby, aby svého bližního s větší lstí o život připravili.

Zbloudili s cesty spasení a blaha synové světa, obracejí příliš oči a žádosti své k zemi, oči zrozené k tomu, aby patřily na nebe... jak pravil básník.

184. Ó nešťastní! Slyšte útěchyplnou nauku církve: Vyhnanici jsouce z vlasti své, nemáme zde trvalého pobytu; jsme poutníky, vzdáleni jsouce od jediného dobra našeho, Pána Boha. Pokud kráčíte ve světle a jest dosud čas pracovati, využitkujte ho co nejvíce, jako plavec rozvinuje plachty za příznivého větru.

Zvláště cvičte se ve skutcích milosrdenství, nebo lásku jedných k druhým jest charakteristickou známkou učedníků Kristových. Nejprve moudři vyučujte nevědomé, napomeňte chybujícího, potěšte zarmouceného, nakrmte lačného, napojte žíznivého, oblecte nahého, pocestné vládně přijímejte do domu svého.

Hospodařte s hřivnami, které jste obdrželi, abyste je mohli vrátiti se ziskem Pánu svému. Pracujte všichni podle vloh a sil svých, nebo brzo přijde Pán, aby požádal od vás počet.

Jste učení? Ten, kdo by kázal slovem a příkladem, bude velikým v nebi. Jste bohatí? Vykopujte šlechetnými almužnami hřichy své; almužna v lůně chudého se modlí; skládejte sobě poklady v nebi. Jste snad chudí, opuštění, nemocní a bez pomoci? Obralte vzhůru s důvěrou oči své; vaše slzy prolévané v trpělivosti, stanou se perlami, andělé seberou je v zlatých kališích, aby vám urobili korunu nesmrtelnosti. Ze všech cest do slávy věčné vedoucích vaše cesta jest nejkratší a nejjistější. Důvěřujte: Bůh zajistí nedopustí, abyste byli zkoušeni nad sily své.

Takové učení a taková napomenutí, ustavičně opakovaná na stolici Ducha sv., zdaž skutečně vzdělají národy čili nic?

Mocnosti této země snaží se rozšířiti hranice své a rozmnožiti počet poddaných. Lakota a ctižádost zaslepují nezkušené cizozemce, že upadají často do na-

ličené sítě dobyvatelovy z pohnutek ne právě šlechetných, takřka bez chuti a vůle. Ať jiní poddají se přísnému rádu dobyvatele, jejich duch cele zůstane oddán svému pánu a milovaném praporu.

Církev katolická, bez vojáků a pochopů a pout, pouze tím, že ukazuje krásu pravdy, osvěcuje rozum, získává srdce a čítá na zemi milliony vyznavačů a mučedníků, kteří ochotně vyznávají svou víru, apologetů a nadšených obranců, kteří nadšeně bojuji pro čest a slávu církve.

S tak podivuhodnými zásadami započala církev svůj přeslavný úkol vzdělavací mezi národy. Tak skácela modly, zahanbila podlost epikureismu, vylhanou přísnost a nadušot stoiků a uzdravila krajiny a říše Řeků a Římanů, zmocnivši se jich. Tak zmírnila zuřivost barbarů a nevzdělaných hord a založila monarchie nenáviděné Evropy. Se stejnou horlivostí kázala evangelium v novém světě, tak že není ostrova ani koutku na pevnině, kde by nezavznělo její jméno a kde by darů svých neuštědřila.

185. A nyní zamířím přímo na zápasíště, odkudž nepřátelé nás vyzývají, to jest na zápasíště věd y právem tak nazývané.

Zavíral by oči vůči světlu, kdo by popíral, že za všech časů stáli v čele věd mužové o církev zasloužili a že církev povzbuzovala je a žehnala chvály hodným jich snahám.

Nemůže být jinak! S nadšením rozněcuje se láska k Bohu a milosrdenství k bližnímu, základu to dokonalosti člověka a podkladu všeho dobra a velikosti a ovoce katolictví; s tím jen poslouchej, milý čtenáři, jak podivuhodně pěstovaly se všecky vědy. Bůh žádá úctu a klanění; láskou roznícená víra zasvěcuje Mu nákladné chrámy, velkolepé katedrály. Mramor, jaspis, stříbro a zlato učiní nesmrtnými zručná a dovedná dláta, stavitelství vyžádá si znamenitě umělce, malíři najdou jemně odsíny u rostlin a nerostů, doveze se kadidlo z Aracie, vysívání z Damašku, perly a hedbáv z Indie. Duchaplná láska vyčerpá zdroje ducha svého, vyburcuje přírodu, naléhati bude na učence a umělce; nenechá kámen bez

doteku, aby postavila na zemi příbytek, v němž shromáždění lidé bez rozmýšlení řeknou: »Zde jest Bůh.«

Co nadělá se hluku a jak diví se dnešním světovým výstavám! Jak se uvažuje způsob, kterým by povzbuzen byl důmysl a nabádána byla ctižádostivost průmyslníků a učenců! Považte jen: není slavné katedrály, která by chovala tolik průmyslových divů, jako před nedávnem palác na Martově poli v Paříži. Nemluvím o Trocaderu, jehož poklady náležely minulosti a tedy také církvi. Kdo by měl dosti času, aby vše zevrubně porovnal! . . .

Kdyby s nadšením a vírou středověku postavil se dnes pomník, jak Bůh žádá a uznání i vděčnost nás závazuje, poznalo by se, že málo bylo to, co podávala výstava pařížská, že vše vhodné a bohaté dobře by se hodilo do chrámu. Jest tedy potřeba kázati více než lásku k Bohu, aby se podněcoval průmysl? Zdaž starobylé katedrály nebyly výstavami, pořádanými bez hluku a pýchy?

Ostatně, kdo miluje Boha, »tomu celý svět«, podle slov Ludvíka Granadského, »jest knihou, která stále o Bohu mluví, a listem, který miláček jeho mu posílá. Všecky věci jsou dobrodiním Božím, dílem Jeho prozřetelnosti, důkazy Jeho krásy, svědectvím Jeho milosrdenství, jiskrami Jeho lásky a kazateli Jeho štědrosti.« A rcete, kdo by se nedíval a kdø by znova nečetl listů svého miláčka? Kdo by neuvažoval a necenil darů, které mu posílá?

Proto, nemluvím o dnešku, kdy tak mnoho mluví se o přírodopise; i v starověku ascetičtí spisovatelé často opakují výroky Pliniové a jiných přírodozpytců a hvězdářů a vhodně uvažují o divech stvoření.

186. Studium literatury a spisů Demosthenových, Ciceronových, Quintilianových, řečnické, stkvělé to odvětví osvícenosti, jest ovšem nejvlastnější církvi a za všech časů velkolepě se pěstovalo. Jak potřeba jest věstranného vzdělání zasloužilým řečníkům! Škoda, že mi nelze uvést tu úryvky stkvělé výmluvnosti, zlatá slova třpytící se paprsky moudrosti sv. Pavla, Tertulliana, Laktantia, Cypriana, Chrysostoma, Augustina . . . Granady, Bossueta a Lacordaira! . . . A ty

něžné a libezné řeči, plné libé vroucenosti sv. Bernarda, sv. Tomáše z Villanova a sv. Františka Saleského, řeči, které uchvacují city a duši naplňují radostí! . . .

187. Horlivost pro slávu Boží pohnula missionáře, že opustili kraje své a odebrali se do neznámých krajin, aby tam hledali duše nesmrtelné a získali je. Bylo jim učiti se obtížným řečem; pěstovaly se tudíž všecky jazyky, kněží sestavovali mluvnice a slovníky pro své nástupce. Církev katolická mluvila všemi jazyky, otčenáš římského katechismu napsán jest v nejvíce řečích. Tak poznal učený svět řeči všech krajin a sdělovaly jedna druhé bohatství svého písemnictví. Počalo tehdy srovnávací studium řečí a povstaly tím filologie a linguistika. Mezi prvními filology byli kněží a missionáři.¹⁾

Ne dosti na tom, neboť missionáři podávali zprávy o krajinách, kterými putovali; tak rozmnrozeny mapy, rovněž rozmnrozeny poklady botanické a lékařské.

Zdaž tedy nemůže svět o katolictví totéž říci, co pravil mudřec o moudrosti: »všecko dostalo se mi zajisté s ní«?

188. Nebudu mluviti o zpovědnících a jejich přeobtížném povolání spravovati duše. Kolik tu třeba opatrnosti a obezřelosti, jak potřebna jim znalost citů a vášní duše, celé psychologie, přirozených zákonů, zákona církevního i občanského? Vždycky byli velmi horliví kněží, a nebyli by takovými, kdyby se nebyli vzdělávali dříve v příslušných vědomostech. A zvláště biskupové, kteří mají být vůdci a pastýři, třeba, aby byli učení; na důkaz toho, že jimi byli, zanechali bohatý poklad nesmírné literatury. Jejich povinností jest pečovati o vychování mladých levitů, čekatelů kněžství; proto povstaly v domech praelátů školy, jako sv. Augustin založil, s církevní semináře i veřejné školy.²⁾

¹⁾ P. Mendoza, první vyslanec Filippa II. v Číně, napsal první mluvnici čínsko-evropskou. Indický missionář, P. Paulino de San Bartolomé, sepsal první mluvnici sanskrtskou.

²⁾ »Prona est omnis aetas ab adolescentia in malum, nihil enim incertius quam vita adolescentium: ob hoc constituendum

189. Církev Boží náležitě uctívá písmo svaté, které, podle slov sv. Jana Zlatoustého, jest listem plným útěchy s nebe nám posланým pro tuto pouť pozemskou. Církev dovolila je čísti věřícím všech kmenů a jazyků a s horlivostí bděla nad ním, aby nikdo neopovážil se je porušiti — Jaké nesmírné práce vyžadoval překlad a výklad písem sv.! Kolik řečí, a dnes již mrtvých, bylo třeba znáti tomu, kdo odhodlal se k takové práci! Jest třeba uvést troj, šesti a osmičečné vydání Origenovo, upozorniti na velikou sečtělost sv. Jeronýma, na polyglotty Alcalskou a Ambérskou, na práce všech vykladačů písma a hlavně oprávců Vulgaty.

Za našich dob sv. Otec Pius IX., nedlouho před svou smrtí, uložil augustiniánovi P. Ciascovi, aby navrhl plán opravení řeckého textu biblického. Lev XIII. jmenoval ho papežským vykladačem. Zmíněný augustinián zná důkladně hebrejsky, arabsky, syrsky, chaldejsky, ethiopsky, assyrsky, řecky, arménsky, kopticky, čerkesky, sanskrt, malabarsky, albansky a bulharsky. Mimo to zná i německy, anglicky, francouzsky a španělsky. Rodem jest Ciasca Ital a zná výborně latinsky.

190. Spasitel světa předpověděl nám, že povstanou rozkoly, pohoršení a haereze v jeho církvi, a že bojovati budeme proti násilí a zchytralosti. Není třeba připomínati, že se to vše do slova vyplnilo. Sv. Petr ve svém listě nám radil, abychom byli připraveni odpověděti tomu, kdo by se nás tázel po těch věcech, které doufáme. I v tom ohledě stateční hrdinové vypnili to, k čemu napomínal kníže apoštolů.

Na jednoho nepřítele církve, na každého haeretika připadalo asi 10 obránců, kteří, vůbec řečeno, byli tak učení a takové ceny, jako jejich protivník. A poněvadž s větším nebo menším úsilím, ale vždy se vši možnou vynalézavostí, útočilo se na církev,

opportuit ut si qui in clero puberes aut adolescentes existunt, omnes in uno conclave atrii commonetur, ut lubricae aetatis annos non in luxuria sed in disciplinis ecclesiasticis agent deputati probatissimo seniori, quem et magistrum doctrinæ et testem vitae habeant. Concil. Tolet. IV. can. 24. de convers. cleric.

vyplývá z toho, že obrancové pravdy byli bohati vědomostmi za všech století, krácejíce v čele věd tou dobou oblíbených. — Tryfon a Valentiniáni, Montanus, Praxeas i Celsus, Arius, Helvidius, Pelagius a Celestius, Nestorius, Elianus, Luther, Kalvín, Quenel a Jansenisté, čím jsou vedle sv. Justina, Irenaea, Theofila, Tertulliana, Origena, sv. Athanáše, Jeronýma, Augustina, Cyrilla, Alkuina, bohoslovce sněmu tridentinského a bohosloveckého století XVII?

Aby vytrhla kořen haeresi a zabránila nezměrným zlům, které se přiházejí státům, užívá církev nejokázalejšího, hrdinského prostředku, kterým vzniklo mnoho užitku vědám. Kdo může náležitě vypočítati a oceniti dobrodiní prokázaná filosofii od sněmů zvláště oekumenických?

Všecky haerese obsahují více nebo méně zjevně některý článek, který, špatně rozuměný a vysvětlený, byl příčinou útoků proti dogmatu. Jest patrnó, že haeretická poblouzení prvních století byla dobrými nebo špatnými vývody filosofie pohanské. Blud Ariův o stvořeném Slově, dvojí princip dobra a zla, blud Nestoriův, adoptianismus Felixe a Elianda, monotheletismus Sergia a Pyrrha, obrazoborství, fatalismus Lutherův, mudráctví Jansenistů, hřich filosofický, ale nikoli theologický a bezbožná chlubivost t. z. silných duchů XVIII. století a emancipace filosofie a věd přirodních, nynější liberalismus, zdaž vše to není v úzkém styku s porušenými pojmy filosofickými? Nespočívá-liž na nich více nebo méně celý ten stkvělý shluk jejich soustav? A není-li zásluhou sněmů církevních, že vše náležitě vysvětleno a na své místo zařazeno bylo? Na těchto sněmech shromažďují se osoby nejrozvážnejší ze všech končin světa, bez ohledu na trampoty a útraty, za jediným cílem, aby pravda se objevila a aby sdělili s jinými své známosti a zkušenosti, aby všichni těšili se z neocenitelných pokladů moudrosti.

Zastavme se u jediného případu, který se stal na sněmě ve Florencii. Byly doby, ve kterých východní církve nebyly stálé a ocitovaly se mezi bludem a pravdou, a častěji ctižádostivosti některého patriarchy přivedly to tak daleko, že porušily jednotu víry. Ale

na tento sněm přišli zástupcové církve východní a západní ve znamení míru a s úmyslem dorozuměti se. Mimo jiné jednalo se také o »vycházení Ducha svatého«, o článku, který nejvíce hýbal myslimi. Mělo se jasně podati a uvésti, čemu učí víra o této božské osobě. Jmérem latínků mluvil Jan Theolog a jménem Řeků Marek Efeský. Nejchoulostivější otázky ontologie se tam přetřásaly a nejznešenější názory Platonovy tam vysvětlovány.

Když Západ ústy Jana Theologa pravil Řekům: Tážete se, co rozumíme osobou a hypostasi... a udal výměry, svědčící o filosofickém pokroku Latínků, odpověděl Marek Efeský: V té části zdá se, že se nerozecházíme; nebyl-liž tak položen základ k dorozumění se mezi Východem a Západem?

A nedal tento koncil, jako dříve již sněm latránsky a lyonský, popud k renaissance?

Velmi se dnes vychvaluje prospěch plynoucí z vědeckých sjezdů; zdaž církev nekonala ty nejslavnější, nejdůležitější a nejprospěšnější sjezdy?

Dokázal jsem tedy, že církev svým založením a svou podstatou a svým úkolem, aby hlásala čest a slávu Boží a v duších vzbuzovala božskou lásku, jest odkázána nutně k tomu, aby pěstovala všecky obory studia, zřizovala školy, zakládala kolleje a udržovala knihovny.

191. Promluvme nyní o lásce k bližnímu, která jest zvláštním znakem učedníků Kristových. At jen pováží pomlouvači církve, že, vedle zbožných bratrstev a společnosti, není bolesti, bídě, potřeby, pro kterou by zvláštní kongregace reholní nebyly založeny. Chceme upozorniti na zásluhu a užitek jediné. Neboť údové takové kongregace opouštějí domov, rodiče i svůj majetek, odříkají se žádostí tělesných, podrobují svou vůli jhu poslušnosti, stávají se chudými a zvláště oddávají se skutkům účinné lásky k bližnímu. Vzhledem ku křehkosti lidské jest takové odříkání se hrdinstvím. Kdo to způsobuje, že ne jedna, nýbrž mnoho kongregací s četnými údy žije spokojeně, zdobice svými ctnostmi a svou svatostí církve katolickou?

Scházel by snad zvláštní ústav k odklizení nevědomosti a k vedení rozumu, aby dosáhl svého cíle, totiž nabyl pravdy? Za tím účelem založil sv. Josef Kalasancký řád piaristů, Gerhard Groot kongregaci kleriků a bratří společného života, dále založení Barnabité k vyučování mladíků, Angela de Mérici založila Uršulinky pro vychovávání mládeže, sv. Jeroným Emilián založil Somasky pro jinochy a dítky; Petr Fourrier založil kongregaci de Notre Dame pro mládež obojího pohlaví, La Salle založil kongregaci bratří křesťanských škol, a mnoho jiných. Ve středověku bylo vyučování téměř výhradně svěřeno benediktinům, jesuitských kollegií dnešních sotva bude počtem méně. Mimo to ještě jiné řehole a řády žebrových zřizovaly ústavy studijní, tak že z toho možno poznati, jaké služby prokázali řeholníci v tak důležité věci.

Tato síla svatého a dokonalého života nejevila se však jen v minulých stoletích, nýbrž i nyní povstává mnoho společností a sdružení přizpůsobených okolnostem. Požehnaný strom církve neusýchá tím, že mocná této země jím opovrhují a ho opouštějí — větší Pán zavlažuje ho deštěm a rosou, že trvá v zeleni mladosti a v mužné síle.

Není-liž krásný a úchvatný ten obraz velikosti, dobrodlní a divů bez počtu? Má vina to, že obraz ten není stkvělejší a podivuhodnější. O svatá církvi, odpust, že slabé pero mé spíše zastiňuje než zdobí slávu tvou!

192. S těmito zásadami lásky k Bohu a k bližnímu, dvěma to křídly katolictví, může na zemi vládnouti dobro, šlechetnost a štěstí a osud všech lidí může býti šťastný. Děsná propast mezi chudými a bohatými, nerovnost mezi sluhy a pány mizí docela vlivem souladného a vyrovnávacího pořádku lásky. Tak jest lidstvo sjednoceno, má pevné základy a dějiny mohou se ucházeti o čest všeobecné vědy. Veliký dějepisec Cesare Cantù praví: »Křesťanství povzneslo dějiny na všeobecné stanovisko od toho okamžiku, kdy hlásalo s jednotou Boha také jednotu lidského pokolení: učíc nás vzývati Našeho Otce, vyzvalo nás, abychom se všichni považovali za bratry.

Teprve nyní mohla povstati myšlenka spojení všech časů a národů, jako filosofický a náboženský názor trvalého a nekonečného pokroku lidstva k cíli velikého díla vykoupení a království Božího. Sv. Augustin, Eusebius, Sulpicius Severus a jiní spisovatelé v dobách úpadku římské říše uvažovali dějiny s tohoto stanoviska. Středověk měl spíše budoucnost připravovati než o minulosti přemýšleti, a proto zapomenuto hlasu oněch dějepisců, až konečně Bossuet se jimi nadchnul k slavnému dílu svému, které spojovalo pozorování novější s líčením starých, a kde mohutná učenost odívá se nevyrovnatelným slohem. S výše sinajské přehlížeje svět, hlásá mocným z neomylné knihy čerpané drsné a nezvyklé pravdy, když marnivost všech lidských věcí oznamuje; pozoruje prstem Božím vedený smuteční pochod národů a králů od života k smrti; podle něho všichni národové jsou jen k tomu určeni, aby byli družinou očekávaného nebo příšlého Messiáše ¹⁾.

193. Ale což středověk? Jaká to naivnost! Církev vlastně řečeno, nemá žádného věku, v podstatných věcech participuje na jediné a nezměnitelné bytosti Toho, který jí dává sílu.

V středověku všeobecných dějin, počínajícím vpádem barbarů, katolictví civilisovalo barbary. Nebyl-li to čin velkolepý? Ale nespokojena s tím, že poučila a obrátila nezkrocený národ do Evropy vpadší, poslala své missionáře do nevzdělaných krajů, z nichž vyšly divoké hordy. Hettinger praví: »Sotva utišily se vlny přívalu, přišel sv. Augustin do Anglie, sv. Fridolin, sv. Kolumbán a sv. Havel k Němcům, sv. Valentín, Severus, Rupert, Emeran a Cervinian k Bavůrům, sv. Kilián k Frankům, sv. Willibord k Frisům, sv. Bonifác k Němcům, Sturm ve Fuldě a Burchard ve Würzburku pokračovali v jeho díle. Sv. Ludger obrátil Sasy, sv. Cyril a Methoděj Moravany, svatý Ansgar byl apoštolem severu a pronikl až do Islandu a Grónska. Sv. Adalbert Magdeburšký, sv. Vojtěch a sv. Otto Bamberský získali Ježíši Kristu Venety,

¹⁾ Cantù, Dějiny všeob., úvod.

Prusy a Pomořany. Není země, která by neměla svého apoštola, a téměř všichni svou krví vykoupili obrácení svého lidu.¹⁾

»Kláštery nejen vábily k sobě ctnostné muže, nýbrž byly také zřízením určeným k zachování Evropy od barbarství a k osvícení světa stkvělým světem křesťanství. Celý sever Evropy byl v století VI. barbarským a pohanským. Mnichové sv. Benedikta, připomínajíce doby apoštolské a horlivost křesťanskou, obrátili tyto národy, přemohše všecky překážky a protivenství, která stavěla se jim do cesty... Dlužno poznámenati, že dějiny těchto severních národů evropských počínají se obrácením jejich ku křesťanství.²⁾

Církev pevně, mírně a vytrvale vymýtila všecky druhy barbarství, zbytku to pohanství. Na oslavu její jest, že přesvědčila národy v oněch stoletích, aby neužívali otroků. A vskutku podařilo se odstraniti tento ponížující stav lidí. Překrásně o této věci píše Balmes v knize své o protestantismu.

Rozumné zákony o otcovské moci, vážnost ženy a dětí, svazky rodinné, poměr mezi páñem a sluhy, knížetem a chudým, císařem a poddanými, vše to bylo proniknuto duchem katolickým. A ta vůně libezná křesťanských mravů, zavrhnání soubuje, nenávist sebevraždy, odklizení čarodějnictví, opuštění cirků a amfiteatrů, šlechetnost k vězňům, odpuštění křivd, rytířská dvornost v obcování a chránění dívek, poutníků a nevinných, statečnost ve svatých bojích a obtížných podnicích, opovrhování lakovstvím a nechut k ctižádostivé chvále, pocházejí hlavně z krásných ctností, jimiž křesťanství uzdravilo společnost, v dobách víry a lásky a příslovečné ušlechtilosti.

V těchto dobách povstaly štíhlé katedrály a svou nebetyčnou výší povznášely srdce k nebesům. Tehdy bojovalo se neúnavně proti Maurům a neodpočinul meč až po vítězství u Granady, až po bitvy u Lepanta a u Vídňě. Tehdy královští panicové zdobili trůny liliovou čistotou.

¹⁾ Hettlinger: *Apologie des Christenth.*, přednáška XXXVI.
²⁾ Gonzalo Mórón, *Curso de historia de la civilizacion de España*, tom. III. pag. 237. Madrid, 1842.

Vzdálena byla všeliká ochabělost; sv. Ferdinand vedl voje své do Sevilly, a sv. Ludvík, větší než neštěstí a hrdinnější než vítězství, přepravil se přes moře na výpravách svých proti nevěřícím. Výpravami křížáckými otevřeny brány Východu, národné dospěli opět k svatému městu Isaiášovu, kříž obnovil své zázraky, světlo a věda paprsky svými ozářily Západ.

194. V hlomozu dlouho trvajících válek proti následovníkům Mahomedovým vědy a písemnictví uchýlily se do přibýtků biskupů a zvláště do klášterů. Tenkráte, kdy nepřítel hrozil otroctvím, nebylo času obírat se knihami na břehu potoka a ve stínu stromu. Vyžadovalo toho těžké postavení tehdejší a jest posetilé, žádati vůbec na křesťanech v oněch dobách více než víru a statečnost v boji. Dějiny dosvědčují, že víra a statečnost jejich byla heroická.

Kláštery byly útulkem písemnictví, světelnnými majáky v temnotě nátisku a očekávaly okamžik klidu, aby šířily blaze paprsky své. Nebýti klášterů, Evropa úplně by byla nepoznala Řecka a Říma; nebyla by možna renaissance, kdyby naše civilisace se starou kulturou se byla nespojila. V každých dějinách literatury musí tento fakt být přiznán. Mabillon praví: »Celý svět vyznává, že má děkovati za zachování starých knihoven horlivosti a práci mnichů, a kdyby jich nebylo, velmi málo nebo žádných zpráv neměli bychom o dávnověkosti, ať posvátné nebo světské.«

195. Ale považme tu těžkou a neobyčejnou práci, jaké vyžadovalo zachování knihoven. Často zapomnáme na rozdíl dob a nemůžeme oceniti chvalitebnou pracovitost mnichů, leč máme-li na očích napomínání opatů a pochvaly pilných opisovačů. Byly kláštery, v nichž jedinou prací bylo překládati knihy: *Ars ibi, exceptis scriptoribus, nulla habebatur.* Sv. Fulgentius jest chválen, že sám výtečně v tomto oboru pracoval: *Scriptoribus arte laudabiliter utebatur.* Kassiodor pravil mnichům svého kláštera, že to, co činí, jemu jest nejmilejší: *Antiquiorum mihi studia non immerito for-*

sitan plus placere. Tak zřídil knihovny bohaté různými knihami a vyhledal zvláště přední spisovatele lékařství, aby ošetřovatelé nemocných v knihách těch nalezli prostředky ke zmírnění bolestí a útrap nemocných. Často bylo nutno podnikati dlouhé cesty a snášeti mnohé nesnáze, aby získán byl opis některých knih, ale láска k řeholním předpisům a k vědám přemohla všecky obtíže. — Také řeholnice konaly tuto krásnou práci. O sv. Melanii praví životopisec její, že psala rychle, krásně a přesně.

Jsme tedy velikým díkem zavázáni vytrvalé práci mnichů za tak objemné a hojně spisy nám zachované. Ať nikdo nepraví, že dnes také se piší knihy; obyčejně pravým spisovatelském jest obtížnější opsati své náčrtky než je provést; příčina jest na snadě. Ovšem k dobrému a správnému opisování vyžaduje se nevšední intelligence a sběhlosti v tom, co se opisuje. Také nebylo opisování starých rukopisů jediným zaměstnáním mnichů, nýbrž sami také napsali znamenitá díla a zvláště dějepisu prokázali veliká dobrodiní svými kronikami.

196. Pravili jsme již, že mnichové založili školy. Mnichové východní i západní přijímali děti, které vychovávali, až si zvolily svůj stav. — Církev popularisovala vědu, a zvláště chudým zjednávala k ní přístup. Jako jsme uvedli z Cantu úryvek, v němž tvrdí, že jedině na základě nauk křesťanských pojímá se pokolení lidské v jediném podivuhodném plánu a dějiny mohou se domáhati cti vědy, tak třeba přiznat, že církev katolická rozšířila obzory vědění a všem národům zjednala bohatství písemnictví. »Málo bylo knih před křesťanstvím; každý národ téměř uchoval jen spisy ve vlastní řeči, Řecko řecké, Italie latinské. Ale v křesťanství jest tomu jinak, neboť má universální knihu, která žije a mluví; žije ve všech stoletích, mluví ku všem národům, učíc všem pravdám a zavrhuje všecky bludy, schopna uspokojiti každou duši věřící; taková jest církev Boží. A poněvadž církev potírá bludy všech národů a řečí, jest nutno, aby je její biskupové a učitelé znali, rovněž

spisy ve všech řečech složené a sepsané.¹⁾ Za tím účelem spolupůsobila při zakládání velikých universit v Oxfordě, v Praze, v Toulouse, v Lovani, ve Vídni, Salamance, Leridě a Alcale. Staré a slavné univeristy v Paříži, v Římě, v Bologni a Ferraře děkovaly za svou slávu a výtečnou pověst římským papežům.

Věda tehdy zapustila hluboké kořeny a vzrostla v mohutný strom. Základy pevně zasazeny na trvalém podkladě theologickém, intelligence se ustálily a sjednotily, aby nekolísaly při každém zavanutí nové nauky, a na tom záležela supremacie Evropy. De Maistre pravil: Evropa křesťanská jest v první řadě vzdělanosti a děkuje za svou trvalou velikost a kulturu vědě Boží a stkvělému a nezničitelnému majáku římské církve, který osvěcuje moře i pobřeží její. V oné době vzniklo veliké ono dílo Summa Theologica. Tato kniha svatého Tomáše Aquinského jest trvalou vítěznou trofejí církve a důkazem toho, kam až dospěje věda osvícená vírou a ozářená ctností. — V středověku vynikali filosof Boëtius, Beda, Kassiodor, sv. Bonifác, Damascenský, šířitel věd Alkuin, sv. Petr Damiani, sv. Anselm, sv. Bernard a jeho přítel Petr Venerabilis, Gratian, sv. Bonaventura, Scotus, Tomáš Kempenský a mnoho jiných scholastiků.

197. Rovněž nezanedbalo se pěstování přírodních věd a krásných umění. V kapitole páte zmínili jsme se o rozkvětu španělské církve v době Visigothů, zvláště o encyklopédické škole Isidorově, jehož Etymologie jsou chloubou církve a národa. Také jsme mluvili o prospěšných studiích Mozarabů, kteří nezůstávali pozadu vzhledem k vědě Arabů; a dříve přinesli do Kordovy knihy starých klassiků z klášterů Navarrských. Dosti obširně jsme mluvili o studiích a pokroku Gerbertově.

V středověku zajisté neuhasl v křesťanském Španělsku posvátný zápal k vědě. Knihy z 10. a 12. století, dosud zachované, jsou toho dostačeným důkazem. V těchto knihách učení mnichové jeví zdravý smysl

¹⁾ Rohrbacher, Histoire de l'Eglise catholique tom. XI. pag. 381.

a kritičnost, jakož i vědomosti zeměpisné, astronomické a chronologické, palaeografické a umělecké.

»Lehkomyslní lidé, kteří pokládají za idioly španělské mnichy v desátém století, ať jdou do Eskurialu a pozorně prohlédnou si kodex Vigilanský a řeknou svůj úsudek o této knize. Řekněme pouze, že v století 18. tak vychloubavém nebylo ani jediného laika, který by mohl tak namáhatovou práci podniknouti, a mimo jesuity Burriela a řeholníky Floresa, Sarmienta, Abada a Lassierru, sotva by se mezi laiky někdo našel, který by mohl podat věstranný úsudek o tomto rukopise.«¹⁾

V Eskuriálu nalézají se opisy našich mnichů ze starých klassiků, z arabských a židovských knih o přirodopise, zvláště o mineralogii, zoologii a nejvíce z oboru lékařského.

Slavný hospital Guadelupský byl dle Morejona počátkem studia klinického v oné době a praktického vyučování pathologické anatomie.

V též století X. v Gandersheimu v Hannoversku řeholnice Roswita naučila se latině, řečtině, filosofii Aristotelově, hudbě a jiným svobodným uměním, kterým se vyučovalo v tamějším klášteře. Sepsala dramata, v nichž vyniká její výtlocitnost, lepota a mírnost řeči, náboženská inspirace a mravní povznešenost, kterýmiž vlastnostmi předčila Erasma, anglického básníka.

Heřman Contractus, benediktin († 1054), vynikal v mathematice a zvláště v geometrii a sepsal znamenité knihy. Někteří spisovatelé domnívají se, že složil hymny: *Salve Regina a Alma Redemptoris mater.*

198. Bertier, opat kongregace Montecassinské, vyučoval lékařství a sepsal různé knihy z toho oboru. K němu přicházeli mnichové na učení a nemocní, aby se léčili. Montecassino bylo kolébkou lékařského učení v Evropě. Také v Salerně mnichové velmi vynikli v lékařství, až školy v Bologni a v Paříži zastínily jejich slávu.

Thierry praví: »Klášter nebýval pouze místem modlitby a rozjímání, nýbrž také veřejným útulkem proti vpádu barbarství. Toto útočiště věd a umění

¹⁾ Eguren, Memoria cit., pag. 48.

mělo také různé dílny a polní hospodářství bylo vzorné. Sem chodili se učit dobyvatelé, kteří hleděli vzdělati a osaditi svá území.«

»Kláštery zdokonalily rolnictví, byly školami pokroku hospodářského jako duchovního Norvéžsko obdrželo od nich všecky plodiny, které pěstuje. Zavodňovací práce v Lombardii byly většinou provedeny duchovními.«¹⁾ »V konventech počalo vlastně dělení práce. Viděl jsem, praví Tocqueville, knihy pozemkové ze století XIII. a XIV., které jsou vzorem v příčině methody, jasnosti a exaktnosti. Pozdější jsou nedokonalé, ač byl všude značný pokrok.«²⁾

»Můžeme tvrditi, praví Mascher, že kláštery, vzniklé z pouhého učení evangelia, byly kolébkou umění, a že tam poprvé oddělilo se umění od řemesla.«³⁾

199. Jméno Alfonsa Moudrého ukazuje na dobu vědeckého obrození a jeho Tabulky dokazují náklonnost křesťanského krále k mathematice a astronomii.

Vzpomenouti musíme též dominikána Vincence Beauvaiského, zvaného středověkým Pliniem, a jeho díla *Speculum mundi*, v němž shrnul vše, čemu učilo se v kolejích a na univerzitách ve století XIII. Dílo to jest encyklopedií všeho lidského vědění a sestává ze tří dílů: *Speculum doctrinale, historiale a naturale*. — Františkán Bartolomaeus Anglicus sepsal pojednání *De proprietatibus rerum*, které bylo vhodnou příručkou k popularisování věd.

Brunetto Latini napsal podobné dílo v Italii, v němž tvrdí, že země jest kulatá. *Il libro degli animali et degli uccelli* od neznámého spisovatele svědčí, že v oněch stoletích nezapomínilo se na vědy přírodní. Vzácné rukopisy uveřejnil dějepisec Henry v bibliothece Bodleianské. Jest jistó, že v době Viléma Dobytce v Anglii pěstovala se horlivě botanika; důkazem toho je Gilbert Anglický a Jindřich Arviel.

Dominikán Theodorich věnoval se optice a vyložil duhu jako Antonio Dominis. Mnich Jan ze Sacrobosca

¹⁾ Roscher, Revista de ciencias politicas, 1863, pag. 305.

²⁾ Toqueville, El antiguo Régimen y la revolucion.

³⁾ Citováno u Hettingra »Apologie křestanství« předn. 36.

obnovil podle Delambra studium astronomie. Raimundus Lullus hoděn jest vzpomínky pro své práce chemické a filosofické, rovněž slavný lékař Arnold z Vilanovy a mnozí jiní.

Roger Bacon vynikl ve vědách přírodních, a odporučil prý Klementovi IV., svému ochránci, opravu kalendáře. Albert Veliký mimo filosofické a bohoslovecké knihy napsal mnohá díla přírodopisná, jednající o zoologii, botanice a mineralogii. Byl to pravý velikán středověku, souhrn lidského vědění, krásný svazek přirozeného a bohosloveckého vědění, povznesl se od jevů k badání po přičinách, a byl průkopníkem vědeckých slovníků.

Albert Saský nabyl značné pověsti svými spisy o fysice, také pracoval v botanice a mineralogii. Pavel Toscanelli z Florencie načrtl sluneční hodiny na katedrále své vlasti, které jsou nejvyšší na světě. Alfons V. a Krištof Kolumbus prosili ho o radu v příčné plavby do Indie.

Nemohu mlčením pominouti následujících augustiniánů, jimiž jsou: Jan Dunk ze Saska upravil v r. 1331 pravidla tabulek Alfonsových; Pavel Benátský v XIV. století napsal mnoho spisů filosofických; Antonín Dulciato velmi přispěl k opravě kalendáře, a Vilém Bechto, Florentan, biskup Fesulský byl znamenitým hvězdářem.

200. Marco Polo o celé století dříve konal svá badání o mořích Indie a na březích Číny; Malte-Brun nazývá ho Humboldtem XIII. století. Byli s ním řeholníci, posilnění požehnáním papežským. Užitky z této cesty, 24 léta trvající, byly nesmírné. Bylo to povzbuzením pro jiné, aby obraceli se k hledání neznámých krajin. Mandeville, Vasco de Gama, ano i Kolumbus vypravováním Marca Pola byli povzbuzeni k neočekávaným a neocenitelným objevům.

Malte-Brun, který nikterak není příznivcem katolíků, praví, »že spravedlnost toho požaduje, aby se uznalo, že duchovenstvo v středověku prokázalo služby zeměpisu, jako vůbec všem vědám.«¹⁾ Tentýž spisovatel

praví dále: »Nyní prohlédneme hlavní zprávy cestovatelů uvedených v knize předcházející, počínajíc třemi missionáři: Ascelinem, Carpinem a Rubruquensem, kteří zasloužili si věcného uznání od zeměpisů jako Kolumbové a Cookové, ačkolи jiné pohnutky nabádaly je v jejich úsilí. Takovou pohnutkou byl hlas papeže, který jim kázal, aby putovali přes hory a řeky a získali srdce divochů, kteří byli pány pouště.«¹⁾ Nelze mi uvésti dalšího krásného líčení, ve kterém zmiňuje se o důležitých službách, prokázaných missionáři ohledně známosti některých krajin.

První plavecká škola, podle téhož zeměpisce, jakož i první mapy náležejí Katalonským. Slavná jest mapa učeného benediktina Hyggedena, jakož i mapa světa bratra Maura, kterého současníci nazývali Cosmografus incomparabilis. Po válkách křížových zeměpisná studia ještě více se šířila. Následkem tohoto všeobecného popudu, praví Rohrbacher, kazatelé a vyslanci apoštolské pronikli do Persie, Tatarska, Indie a Číny; byli v přátelském poměru s knížetem, neboť vyslanci perského krále přišli na sněm Lyonský a katolický arcibiskup ubíral se do Pekingu na počátku XIV. století.

201. Dechem víry ve vůdcovství církve dospělo se k vrcholu nálezů, k pramenům nesmírného dobra a neocenitelného užitku; tím bylo knihtiskařství a objevení nového světa. Knihtiskařství bylo jedním z plodů epopeje křížácké a jednou z cest do světa osvěty. — Prvními tiskaři byli katolíci a první knihy tištěné byly katolické, mezi nimiž první místo náleží bibli. Církev požehnala tento vynález, a v klášterech také nejdříve tohoto nového umění použito.

Kolumbus toužil po tom, aby kříž zanesl do neznámých krajin. Dnes cestuje se z lásky k vědě nebo z marnivosti lidské; tehdy nabádala cestovatele horlivost k šíření sv. víry a oblasti církve katolické. Kříž postaven na San Salvadoru, s křížem obeplul se my bouří (dobré naděje) a otevřena cesta do Indie, s křížem proplulo se úzinou Magellanovou a svět byl obemknut paprsky katolictví.

¹⁾ Tamtéž, kn. XX. str. 247.

»Dříve pusté moře poseto nesčetnými loďstvy. Zmizela bázeň před nemocemi a bouřemi ano i před smrtí. Jiné ohromné množství lidí žije v děsných hlininách, aby uhasili žízeň po kovech skrytých v nitru nové země. Kovy těmi zasypána stará země, rozmnoženy peníze, jich oběh i zásoby, mění se cena zboží, mění se ideje a myšlenky. Vzniká a šíří se vůbec touha po nových objevech, po vzdálených osadách, po hlučných výbojích, po neobvyčejných obchodech, a tyto cesty jsou cestami cti a slávy, duchaplný entusiasmus využitkuje, co svět poskytoval v době svého počátku a jest veleplodný ve svých důsledcích.

Bez tohoto hnutí bylo by snad vynalezení tiskařství, příchod řeckých uprchlíků z Cařihradu, astronomické pokusy Purbachovy a Regiomontanovy působily daleko povloněji a obmezeněji, jako v dobách předcházejících užitečná část literatury arabské, vodus Danteův a Petrarky, vynálezy prachu, dělostrelectva a kompasu. A snad déle by byla vládla feudální anarchie přes usilovné snahy panovníků, aby zachovali svou důstojnost a vážnost. Ale poznání celé koule zemské, pozorování a styk všech obyvatelů, užívání a obchod všeho zboží, zošklivil z valné části suchopárné subtilnosti a obrátil mysl lidské ke studiu přírody, která s takovou rozmanitostí pyšnila se v novém světě. Od nesmrtelného Kolumba až po Cooka zeměpis, přírodopis a všecky vědy zkusné daleko více rozhojněny než od počátku svého v daleké dávnověkosti. Zdá se, že sesílil rozum lidský, aby sebral všecko vědění předchůdců, vybral z nálezů jejich všecky možné užitky a popsal nové světy na poli literatury. Arithmetika obecná, vyšší geometrie, plavectví, národní hospodářství, chemie a jiné vědy buď povstaly nově anebo nabyla pravé své tvárnosti.«¹⁾

202. Není třeba připomínati, že v posledních stoletích středověku znova se zrodil vodus v písemnictví; z nařízení církve pěstovaly se jazyky, citování spisovatelé arabští, a čerpalo se z čistých pramenů ře-

ckého a římského klassicismu. Seveřané přicházeli do Italie studovat řečtinu. Kardinál Cusa křísl theorie Pythagorovy vzhledem k pohybu země. Regiomontanus, biskup Řezenský, sestavil kalendární tabulky. Konečně kanovník Koperník po tak dlouhých letech pozorování uveřejnil dílo *De revolutionibus orbium coelestium*, které skutečně způsobilo převrat v theorií o pohybu hvězd.

Krátce, církev katolická v Evropě po 15 století jevila své působení takto: odstraněno otroctví, povznesena žena, posvěcena rodina, odklízen despotismus císařský, zjemněny mravy a s avnosti barbarů, objeveny a odsouzeny podvody a kejkliřství, zúhořeny nivy, podporováno rolnictví, umění a řemesla, z lásky chráněni cestující, založeny university, rozmnoženy knihovny a vyzdobena vznešená věda Božího zjevení. Křižáckými výpravami a sněmy vštípila církev kulturu a objevila taje starého světa; vírou Kolumbovou objevila poklady nového světa a vědou Cusana, Müllera a Koperníka ukázala nebesa v pravé velikosti. Dva světy a nebe, láskyplně spjaté vírou a láskou!

¹⁾ Juan B. Muñoz, Historia del Nuevo Mundo, lib. 1.
paq. 20—21.

KAPITOLA JEDENÁCTÁ.

Věda v poměru k moderní civilisaci.

203. Z toho, co jsme z Drapera až dosud vyňali, může se poznati, která civilisace podle názoru jeho jest užitečná a blahodárná a jak by národnové byli šťastními a zámožnými. Draper sám ukazuje nám ji příkladem, blahobytom Spojených států. Proto nám ukazuje, jak dřívější poddaní angličtí stali se vzornou republikou, mající více drah než Evropa, million vojáků a nesčetné lodi.

Poněvadž věci více vyniknou vedle svých protiv, vizme, jaké porovnání s námi podává a jak nám Španělům lichotí. Draper praví:

»Jaký je kontrast (s hmotným blahobytom Spojených států) mezi výsledky španělské invaze do Mexika a Peruanská, při níž Španělové zničili čarownou civilisaci dokonalejší ve mnohých příčinách než byla civilisace jejich... Zničili vše, co domorodci američtí vykonali. Milliony těchto nešťastníků zhynulo jejich krutostí. Národevé, kteří žili po mnoho století ve spokojenosti a blahobytu, kteří měli instituce sobě příhodné, soudíc dle jejich dějin, byli vydáni ve stav žalostné anarchie.«¹⁾

¹⁾ Draper, I. c. česk. překl. str. 354—355.

Taková jest uznalost Severoameričana vůči šlechetným citům Španělska, spojená s nepravou ideou opravdové civilisace a proto vynášení lichého lesku hmoty nad blahým a klidným světlem duchovních milostí.

Vzorná republika a nevyrovnatelný blahobyt Spojených států! Dříve již jsme na něco upozornili; nyní vzpomínáme, že když církev odsuzovala obchod a kruté nakládání s černochy, ona, republika, neslyšela tak krásného naučení kulturního. Také není její chloubou, že bránila vzdělání otroků. Staří pánové jednali jinak: »Cato kupoval otroky slabé a nevzdělané a když sesílili a naučili se něčemu, znova je prodal. Pomponius Atticus vzdělával je literárně. Některé státy severoamerické zapovídají učiti černochy čtení...«²⁾ »Na některých místech bývá trestán pán, který vyučuje své otroky nejelementárnějším věcem.«³⁾

Tak bylo dříve, a byť i mnohé napraveno, přece nezbývá, leč poslechnouti nauky katolické. A co mám říci o surovém zákoně a zásadě pokřestanění, kterými synové Washingtonovi snaží se všecko sjednotiti, hubice přímo nebo nepřímo kmény, kterých nabývají? Dá se myslit hroznejší profanace tohoto milého a posvátného jména? Pokřestaniti církví znamená z divochů učiniti vzdělané a spořádané lidi, obrátili nešťastné a sešlé národy kteréhokoli kmene a pokolení v šťastné společnosti věděním a vlastenectvím, kdežto veliké republike znamená to oloupiti je o statky a zničiti jejich rod i jméno.

Rozdíl mezi chudými a bohatými, jako bychom všichni nebyli stejně lidmi, nenáleží také k veliké chvále oněch států. »Chudoba — praví Jauvet — jest tak opovržena, že nemohou se toho domyslit naše staré společnosti odchované ve škole katolictví a rytířskosti. Přes všeobecné hlasovací právo a absolutní rovnost politickou nikde není tak hluboká propast dělci chudého a bohatého.«³⁾

¹⁾ Cantù, Dějiny všeob., tom. 2° pag. 211.

²⁾ Ibidem, tom. 6. pag. 519.

³⁾ V. Gomez v »La Ciencia Cristiana«, r. 1877 str. 117.

Ať přijde Draper do Španělska a uvidí, že chudi nazvou ho bratrem, pozná, že sluhové jsou jako děti pánu vážených a milovaných, a zpozoruje mezi nimi poměr lásky, který zarází vzdělané Angličany a Severoameričany.

Co prospívá zlato a všecko bohatství, statky a děla veliké republiky, neumějí-li občané její se milovati ani láskyplně neužívají hmotného štěstí? Jako vzdálen jest nepokoj od trvalého klidu, nenávist a zoufalství od lásky a blahé naděje, temnost a zmatek od poznání jasného rozumu a nadšené víry, tak liší se hmotná kultura od vzdělanosti duchovní. A tuto přednost zajisté má křesťanské vychování, světlo evangelia a mravy bohatýrského Španělska, které předkové naši přinesli národům přemoženým.

Výstřednosti jednotlivců nejsou důkazem smýšlení množství. Mohli Indiáni a Mexikáni žádati větší a nezíšnější lásky a dobroty než jim prokazovali katoličtí missionáři? Mohli očekávati mírnějšího zacházení a pečlivějšího zákonodárství nad to, které zavedli naši králové v dobytých krajinách? Ždaž v starých nebo nových dějinách výbojů jest příklad společenských a rodinných ohledů, jako Španělové ukázali vůči podobeným národům? Který národ podporoval pokrok bratrských osad tak jako Španělsko? Snad protestantská Anglie také tak zachází se svými poddanými? Všimněme si, jak ostatní moci spravovaly své osady zámořské, a pak ať se řekne, zda někde podobně se vládne jako na ostrovech Filippinských? To ví celý svět; Draper obviňuje Španělsko pro jeho oddanost ke katolické církvi, proto přehmaty jednotlivců příčít celému národu a ještě je neobyčejně přehání.

V čem záležela čaravná civilisace Mexikánů? Zámožná a silná národnové, myslím, že nebývají přemoženi hrstkou vojáků, ani ti, kteří výtečně vzdělanosti se těší, ihned neupadají v anarchii. Anarchie počala zajisté zapomenutím nauk pravých Španělů, missionářů totiž, a odvrhnutím jha našich králů. Dnes, díky civilisaci děl a nesčetných lodí, hmotného blahobytu a mravního úpadku, uchvaceni obecným proudem jsme na tom téměř stejně Španělové i Mexikáné.

Kdo řekl Draperovi, že zničeny byly všecky uvedené památky? Dříve jsme dokázali, že první autora, zastupující tam Španělsko, D. Antonio Hurtado de Mendoza, pilně sebral památky starožitnosti mexických, ačkoliv jich využívaly cizí ruce. Ostatně Kingsboroug mohl uspořádati v pravdě královskou sbírku starožitnosti mexických pro ty, kteří oddávají se těmto studiím. Aglio také uveřejnil »Starožitnosti Mexika« a u našich dějepisců nového Španělska naleznou se citáty starých knih a hieroglyfy. To, co tam zkaženo bylo, nebylo tak veliké.

Ale i v tom, co nazývá mexickou vzdělaností, pozorujeme paprsky zjevení sdělené v dávnověkosti židy a později křesťany. Přicházíme vždy k stejnemu výsledku: světlo národů s nebe přišlo a šíří se jedině pochodní církve katolické.

O tom mluvili jsme v kapitole předešlé. Když ukázali jsme na pletichářské vývody Draperovy v úvodě k této kapitole, můžeme nyní zabývat se předmětem samým.

Spisovatel konfliktů rozumí civilisací pouze pokrok ve vědách exaktních a užití jich v průmyslu a hmotném blahobytu národů, a tvrdí, že katolicismus, jenž hlásal, že jest systémem rozšiřujícím blahobyt člověka, zřejmě zklamal v ospravedlnování uvedeného původu, a že co náboženství katolické marně snažilo se dosáhnouti, to se zdarem podařilo se vědě.

Sofisma, v tomto dovozování skryté, v druhém odstavci této kapitoly vyvrátíme, až opravíme historické údaje Draperovy v přičině uvedení vědy do Evropy.

§ 1. Zavedení vědy do Evropy.

204. Draper soudí, že od vpádu barbarů až do vzniku protestantismu nebylo vědy v Evropě, rovněž jako vychvaluje neobyčejně vědu Mahomedánů. Jako lichý jest tento úsudek, tak pochybenější ještě jest udání času, v kterém se věda rozšířila. Praví zajisté:

»Arabská věda a s ní zároveň vítězný proud literatury vnikal do zemí křesťanských dvěma směry — jižní Francii a Sicilií. Podporovány byvše vyhnanstvím papežů v Avignonu a velikým schismatem zakořenily se v horní Itálii.«¹⁾

Bolí nás, že musíme tak často opakovati tytéž věci, ale poněvadž náš odpůrce stále nás k tomu nutí, nezbývá nám, leč následovati ho na křivolakých cestách jeho. Na základě svých premis a toho, co dříve nesprávně tvrdil o křesťanech a Arabech, ovšem přišel k výsledkům, které nyní uvádí. Dříve odmítli jsme všecko libovolné tvrzení o Mahomedánech a tázali jsme se na konec: který znamenitý vynález, který zákon přírodní objevili Saraceni? Snad evropská věda, jak se v novém věku rozvinula, vzdělanost děl, železnici, parníků, telegrafů a teleskopů přišla k nám od Arabů? Jejich alchymie a hadačské šarlatánství v čem podobá se chemii Lavoisierově a Berzeliově? Nemluvme o jejich fysice a astronomii v porovnání se zákony Ampérovými a Faradayovými, s vynálezy a pozorováními Picarda, Le-Verriera a Secchiho.

Ale i vzhledem k stavu věd v době rozkvětu moci mahomedánské dokázali jsme, že křesťané mozarabští musili je učiti bohatství starých klassiků, že na březích Ebra byly kláštery, do nichž přicházeli muži z různých krajin Evropy, jako jmenovaný Gerbert, a že mnichové ve všech stoletích a řeholníci jako Bacon a Albert Veliký pěstovali přírodopis i lékařství, astronomii a jiné vědy a tušili věci, o kterých se smyslným Arabům ani nezdálo. — Řeholníci civilisovali Sever, španělský mnich učil Allemanny arithmetice a missionáři, papežem do neznámých krajin poslaní, získali si, podle nestraných úsudků učenců, takových zásluh jako Kolumbové a Cookové.

To všecko jsme dokázali, tak že nebylo možno, aby bez ohledu na cirkev a zvláště křesťanské Španělsko věda přeskočila od Arabů Andalusie na jih Francie a do Italie.

¹⁾ Draper, I. c., česk. překl. str. 366.

205. Není příčiny, abychom děle při tom se zdržovali, jen v příčině nové okolnosti, kterou uvádí Draper, že věda dostala se k břehům Pádu a k Tiberu když právě papežové byli vzdáleni z Říma. — Uvedeme nyní, jak papežové chránili vědy a povzbuzovali k nim, a z toho pozná každý, jak neodůvodněně jest vypravování, z něhož vysvítá, jakoby vědy bály se stínu papežů.

Známy jsou snahy papeže Sylvestra II. v X. stol., aby povznesl studie v Itálii. Uvedeme několik úryvků z listů, které psal Lupitovi z Barcelony a Bonifiliovi z Gerony.

»Poněvadž filosofové nerozdělují od sebe pravidla mravů a pravidla řeči, spojoval jsem vždy se snahou dobré žít i snahu dobré mluviti, ačkoliv dobrý život vznešenější jest než správná mluva, a tomu, kdo nemá jiných starostí, dostačí první bez druhé, ale nám, zabaveným správou veřejných věcí, potřeba oběho. Chceme-li jiné přesvědčiti, dlužno zajisté dobré a případně mluviti, rovněž k utišení rozrušených libezná slova nejlépe se hodí. K tomu cíli stále se snažím zařídit knihovnu, a jako dříve v Římě a v jiných částech Italie, tak nyní podporován laskavostí přátel v provincích za veliké peníze kupuji knihy v Germanii a Belgii a také s pomocí vaší chci koupiti spisy vašich spisovatelů . . .

Tak v prázdní i v zaměstnání učíme, co víme, a učíme se tomu, čeho neznáme.«¹⁾

»Dobře víš, s jakým úsilím hledáme knihy na všech stranách, a rovněž víš, které knihy nalézají se v městech Italie; hled, abys sám a za své peníze dal mi opsati M. Manilia o hvězdářství, Victorina o řečnicktví a Demosthena . . . «²⁾

První výzkumy na Východě, dokončené v středověku řeholníky, byly podporovány od papežů. Ovšem především nabádala se horlivost k hlásání evangelia ve světě, ale družily se k tomu napsané vzpomínky cestovatelů, popisujících místa navštívená, a tím šířen obzor

¹⁾ Gerbertus, Epistola XLIV. ed. Lugd. 1677.

²⁾ Idem. Epist. CXXX.

věd. Innocenc IV. v r. 1246 poslal Carpina a Benita k tatarskému chánovi, kteří tak vyplnili svůj úkol, že jména jejich zapsána jsou v dějinách cestovatelů a věd. I na slavné cestě Marca Pola za vlády Řehoře XII. měl papež účastenství tím, že Marcovi dal potřebné instrukce a dva řeholníky za průvodčí.

Roger Bacon byl chráněncem papeže Klementa IV. — Dříve již ukázali jsme, že vědy nalezly v středověku svůj útulek v klášterech a učení mnichové vycházeli z nich na stolice biskupské a stolici sv. Petra. Kolik papežů bylo bratry učených benediktinů?

Z lůna křesťanství povstaly akademie před příchodem Mahomedovým. V století IX. zřízena akademie Oxfordská, v následujících stoletích Rímská, Cambridžská, Pařížská, Padovská a Toulouská. Papežové je požehnali a propůjčili jim čestná privilegia. Innocenc III., Honorius III., Innocenc IV. a Alexander IV. zahrnuli poctami mistry university Pařížské; Innocenc III. připojil k nim mistry práv. Název university dostal se jim z listů papežských, které začínaly, obrajíce se ke všem mistrům, slovy: *Noverit universitas vestra*; od té doby ony školy nebo akademie nazývaly se universitami.

Papež Rehoř IX. potvrdil r. 1233 universitu založenou v Toulouse sv. Ludvíkem v r. 1228. Papežové sami založili různé university před pobytom svým v Avignoně; tak zřídil Mikuláš IV. v r. 1289 universitu v Montpellieru. Tentýž papež dovolil králi Dionysiovi zřízení university v Coimbře, založené na přání biskupů, kteří darovali k tomu cíli část svých požitků církevních. V r. 1303 založil Bonifác VIII. universitu v Avignoně a v Rímě akademii se všemi fakultami.

Prvé tedy, než papežové sídlili v Avignoně, otevřeny byly síně všemu druhu studií, které měly i jméno papežů. Kterak možno tedy tvrditi, že věda použila nepřítomnosti papežův a velikého rozkolu západního, aby se šířila v Italii?

206. Nesprávnost tvrzení vysvitne ještě více z následujících rádek:

»Papežský dvůr přeložen do Avignonu ve Francii, a Rím, metropole křesťanství, byl opuštěn

Kdyby se i byli vrátili papežové do Ríma se svou původní mocí, nebyli by mohli odolati intellektuálnímu pokroku, který vyrostl za jejich nepřítomnosti.¹⁾

Nikterak nebyl opuštěn Rím jako metropole křesťanství. Papež, ať kdekoliv se nalézá, jest biskupem rímským, a věčné město jest nepomíjicím titulem biskupským papeže. Zdaž není papež právě tím, že jest nástupcem sv. Petra, náměstkem Ježíše Krista a viditelnou hlavou církve? A kterak by byl nástupcem sv. Petra, kdyby po něm nenastoupil a zanechal rímské nástupnictví?

Papež, ač byl v Avignoně, spravoval svými zástupci papežský stát, a když se vrátil do Ríma, ujal se sám správy svého státu. Jestli osobou nebyl přítomen, bylo tu jeho zastoupení a vláda, jeho tradice a nauky. Či snad věděl právě překážel jen stín papeže a nikoliv jeho autorita a vliv?

Ale i z Avignonu samého, sotva že tam dleli, založili papežové Klement V. universitu v Perugii a Jan XXII. universitu v Cahorsu a tentýž potvrdil slavnou universitu v Salamance.

Nahlédneme-li do dějepisných zpráv v té době, poznáme, že nepřítomnost papežů v Rímě nezpůsobila, že byla věda uvedena do Italie a že Rím více zkvetal, nýbrž způsobila totéž, co v přírodě nepřítomnost slunce. Rím zdál se být opuštěnou vdovou a obyvatelé jeho smutnými, odstrčenými sirotky. Zármutek šířil se po celém poloostrově, který se stal kořistí strannických zápasů velmožů. Na všech stranách malomyslnost a úzkostlivost a z toho vyplývající úpadek průmyslu, obchodu a věd. Toužilo se po návratu papežově jako bdící nemocný očekává příchod jitra. Ale co pravím, kde lépe poznati se může, čím byl Rím a Italie bez papeže, jako v bolestných výrazech Petrarkových? Tento psal Urbanovi V.: »Všecky ostatní církve mají své chotě podřízené jen tobě, pravda, ale představené svých kostelů. Ale Rím má jen tebe, takže jako vzhledem k ostatním jsi nejvyšším biskupem, tak města

¹⁾ Draper, I. c. česk. překl. str. 356 — 358.

Říma jsi jediný biskup, jediný choř. Jméinem tvé choti, poněvadž není s jiným spojena duchovním manželstvím, ptám se tě, rci: co činí nyní? jak se má? čeho se má nadítí? Neodpovíš li mi, sám si odpovím. Jest chudá, nemocná, opuštěná, bídňá; oděna rouchem vdov, pláčíc dnem i nocí, vzduchá s prorokem: „Kterak sedí samotné město plné lidu: učiněna jest jako vdovou paní národů, pod plat uvedena jest královna krajín?“ — A jestli to nevíš, věz tudíž, že když tu nejsi, není tu pokoje, vznikají války a rozbroje domácí, boří se domy, káci se zdi, scházejí kostely, svaté se znesvěcuje, přestupují se zákony, spravedlnost trpí násilí.“¹⁾ Jinému papeži poslal Petrarka tyto elegické verše:

At tibi mens alta est, nunquam vulgaria tanto
Corda dedit natura viro, cur publica differt
Gaudia? cur cessas? tibi me mihi redde quietem
Italiae mundoque decus, finemque malorum.

Heu dolor, heu pietas, heu versus ad arma vetusta
Religionis honor, flammis absumpta nefandis
Tecta diu neglecta jacent, succurre nec ultra
Nix sacrum premit alta solum, pariesque nec imbr
Nec vento assidue circum qualante fatiscat.
Luget atque ullulat plebs infelix, tuumque nomen
Altis vocibus invocat, neque tu illam audis, neque malo-
Rum piget, miseretque tantorum, neque venerabilis
Sponsae pias lacrymas vides, teque illi debitum restituis.²⁾

207. Draper činí dále naivní poznámku, která musí vzbudit úsměv čtenářů. Odpouštěl církvi její nevědomost a všecka léta zbytečně ztrávená ve středověku, kdyby byla západní rozkol neukončila volbou Martina V. Praví totiž: že v době kostnického sněmu rozhodnutí nejlepších církevníků bylo,

„že se má všeobecný církevní sném proměnitи в стály náboženský parlament veškeré pevniny, majíci v čele papeže jakožto hlavního výkonného hodno-

¹⁾ Opera Francisci Petrarchae, lib. VII., Basiliae 1554, epist. ad Urbanum V.

²⁾ L. c. tom. III., epist. ad Clementem VI.

stáře. Kdyby byl býval tento záměr proveden, nebyl by býval až po dnešní den žádný konflikt mezi vědou a náboženstvím.“¹⁾

Co soudí čtenář o tomto naivním nápadu Drapera? Parlamentní papež! Nebo jest Draper zlomyslný? Po těchto stupních sestoupili králové se svých trůnů, aby se stali prostými občany velké republiky. Ovšem, potom bychom neměli tak zvaných konfliktů, myslím totiž tak, že bychom neměli ani papeže ani náboženství a tedy ani útoků a nájezdů proti nim. Ale nemohlo se státi podle přání nepřitele církve a vybuchla prý reformace dávno již připravovaná.

Všimněme si jiné poznámky jeho:

„Arabové vynalezli výrobu papíru ze lněných hadrů a z bavlny. Benáťcané přinesli z Číny do Evropy tisk. Výroba papíru byla ovšem podmínkou tisku. Odtud pak ... nastalo intellektuální spojení mezi všemi lidmi.“

„Vynalezení tisku zasadilo hlubokou ránu katolicismu ... V moderních dobách stalo se působení kazatelny pranepatrým. Kazatelnu nahradily všeude noviny a časopisy.“

„Než katolicismus se přece nevzdal svého starého výhodného postavení bez boje. Hned jak se objevila nevyhnutelná tendence nového umění, pokusila se církev omezit je ve formě cenzury.“²⁾

Jestliže ta nevyhnutelná tendence byla ke zlému, zasluhuje církev chválu za svou bdělost a horlivost, aby zabránila tisknouti, co nesrovňává se s počestností a moudrostí lidí.³⁾

¹⁾ Draper, l. c. česk. překl. str. 358.

²⁾ Draper, l. c. česk. překl. str. 358—359.

³⁾ To jest, čemu nechce se nikdy rozuměti. Také rolník ve své vinici vyřezává výhonky, aby obdržel hojnějšího a lepšího ovoce. Věci, jichž možno zneužívat, potřebují pravidel, aby nepozbyly své užitečnosti. Kterého parního stroje se užívá bez manometru nebo bezpečnostních ventilů? Kdo jiný leč zoufalec vydal by se v lodi na moře bez kompasu a bez kormidla? Myslím, kdyby Draper měl syny, že bděl by ostrážitě, aby do rukou jejich nedostaly se knihy nestoudné, které by zkazily srdece jejich a přivedly na cestu nepravosti. Církev jest nejlaskavější matkou ke všem svým dítkám a netrpí, aby léčky ustrojené převráce-

Proč dostał hlubokou ránu tiskem katolicismus anebo proč musil býti nepřátelským novému umění, když katolíci je vynalezli a katolické knihy se vydávaly? Draper asi neví, že Řím jest druhé město, ve kterém v době od 1457 do 1500 bylo vydáno nejvíce prototisků.

208. Konečně po těchto úvodech a poznámkách počínají dějiny:

»Arabská věda vnikla do Evropy . . . Aristote-lovská nebo induktivní filosofie, přiděná arabským rouchem, které jí dal Averroes, získala si mnoho tajných a nemálo i veřejných přátel. Nalezla mnoho myslí zralých k tomu, aby ji pochopily, a schopných, aby ji ocenily. Mezi těmito byl Leonardo da Vinci, který prohlásil fundamentální princip, že experiment a pozorování jsou jedinými spolehlivými základy vědeckého rozumování . . . Dokázal, že výslednicí dvou sil na nějaký bod v pravém úhlu působících, jest úhlopříčna pravoúhelného rovnoběžníka . . . Podal jasné výklad o teorii sil působících šikmým směrem na páku, objevil zákony tření . . . zkoumal též pád těles na nakloněné rovině a kruhovém oblouku, vynalezl temnou komoru . . . Vynikal též jako sochař, architekt a inženýr; zcela se pohroužil v astronomii, anatomii a chemii své doby. V malířství byl sokem Michel Angela.«

»Monumentálním pomníkem směrů, kterými se bralo působení civilisace, jest akademie v Toulousu, založená r 1345 a trvající až na naše časy. Reprae-

nými a zkaženými spisovateli pokazily nezkušené a neopatrné. Dobře píše Draper v této kapitole, že chloubou lékařství «jest zabrániti spíše nemo cem, než je léčiti». O duši, zdravý smysl a něžné city máme být méně pečliví než o tělo a vrásky v obličeji? Svoboda tisku nebyla a nebude nikdy ve společnosti bez některých výjimek a výhrad, jako nikdy nebude svoboda prachu, svoboda jedu, abychom jich podle vrtochů svých užívali. Jest něco ve společnosti některé váženo a ctěno? Zajisté bude zapovězeno haniti a tupiti to. Podle ústavních zákonů novověkých jsou mocnářové nedotknutelní, a dovoleno tupiti Krále králi. Ale církve nikdy nedovolil, aby Bůh byl posmíván, aby zákony a mravní řád byly tupeny. Nevázaní lidé volají po anarchické, neomezené svobodě tisku; kterak by se jim tedy mohla zavděčiti církve svým řádem a svou opatrností? . . .

sentovala ostatně veseléjší literaturu jižní Francie a byla známa pod jménem »Akademie květnatých her.«

»První společnost k šíření fyzikálních věd »Academia secretorum naturae« založil v Neapoli Baptista Porta. Ta byla, jak vypravuje Tiraboschi, rozpuštěna církevními autoritami. Lyncejskou akademii založil kníže Federigo Cesi v Římě . . .

»Academia del Cimento, ustavená r. 1657 ve Florencii, . . . trvala deset roků a pak byla zrušena působením papežské vlády . . . Podmínkou ku přijetí do této akademie bylo odpřísáhnutí všeliké víry a odhodlání se ku badání po pravdě.«¹⁾

Takové jsou dějiny zavedení vědy do Evropy. Máme-li něco říci o skrovných udajích Draperových, upozorňujeme nejprve čtenáře na malou cenu překladu Aristotela, kterých užíval Averroes. Odkazujeme na spravedlivé stížnosti Ludvíka Vivesa proti arabskému filosofovi, které uvedli jsme v třetím odstavci v kapitole páté.

Nedomníváme se také, že by zásluha Leonarda da Vinci měla se v něčem připisovati naukám arabského kommentátora. Co čerpal z Averroa ve svých výpočtech mathematických a genialních vynálezech mechanických? Z Averroa naučil se zálibě své v architektuře a mistrovským svým obrazům?

V příčině studií v Toulouse právě jsme poznamenali, že v r. 1233 papež potvrdil universitu založenou svatým panovníkem.

Třeba vyložiti účel akademie del Cimento. Tato akademie chtěla učiti vědám přírodním, jen pokud jsou zkušenosti dokázány. Nebylo tedy žádného odpřísáhnutí víry vůbec, aniž by mužové osvícení, kteří k ní naleželi, mohli tak chybít, jak se domnívá Draper. Experimentální vědy vysvětlují se zkušeností, to jest jasné; ale z toho nevysvítá popírání jiných věd spekulativních a zvláště popírání povinné víry ve zjevení Boží. Nesprávné jest tvrzení, že akademie del Cimento zrušena působením papežské vlády, a ještě nespráv-

¹⁾ Obsah toho, co praví Draper l. c. č. př. str. 366—368.

nější jest, že v náhradu za to jmenován byl bratr velkovévodů kardinálem, poněvadž jmenování to předcházelo zrušení akademie a bylo uděleno v odměnu za podporování věd. Cantù připisuje krátké trvání akademie soupeřství členů, zvláště Vivianiho a Borelliho. Tiraboschi domnívá se, že přičinou toho byl odchod akademiků Bacelliho, Renaldiniho, Ulivy a zvláště kardinála, protektora jejich, který se odebral do Říma.¹⁾

Není také pravda, že Tiraboschi tvrdí, že církevní autority rozpustily akademii Secretorum naturae, kterou založil Baptista Porta. Tiraboschi praví ve svých dějinách italské literatury: »Vrtkavým duchem byl Baptista Porta z Neapole, jemuž přece mnoho zavázána jest theorie o světle, který chtěje lépe poznati taje přirodní, zřídil v domě svém akademii Secretorum naturae ... Ačkoliv mnohými poctami byl zahrnut, přece stihlo ho nemilé podezření se strany papeže pro pověry, jimž učil ve svých knihách, pro astrologii a pro jiné podobné věci, týkající se předpovídání budoucnosti, tak že bylo mu jítí do Říma ospravedlnit své učení a své chování.«²⁾ Nic více. Lyncejská akademie, v Římě založená, byla jen k velké cti papežům. Titulem akademika byl také poctěn Baptista Porta, který dříve již přijat byl knížaty církevními s velikou ctí, jak podle svědectví Niceronova praví Tiraboschi.

209. Vypsav takto dějiny zavedení vědy do Evropy, Draper mluví dále o »působení vědy« a praví, že toto »působení vědy na moderní civilisaci bylo dvojí: 1. intellektuální, 2. oekonomické.«

A jako kdyby tímto tvrzením, kterého nikdo nepopírá a které k věci nenáleží, nějakou důležitou věc vykonal a smrtelně ranil Cirkev, vážně snaží se to dokázati, uvádí a znova opakuje jména astronomů, matematiků, fysiků a chemiků vůbec známých jakož i jejich vynálezy, ovšem bez citátů anebo nějakého důkazu.

V části oekonomické vystupují jako dělníci civiliza-

¹⁾ Tiraboschi, Storia della letteratura italiana, tom. VIII pag. 204.

²⁾ Tiraboschi, l. c. tom. VII. paragr. 32.

sace parní stroj, lodi, lokomotory, železnice, komínky, vidličky (nález italský), zlepšené žáláře, zavedení nemocnic, z nichž první toho druhu jest nemocnice invalidů v Paříži¹⁾, bavlněný oděv, telegraf a všecky ostatní novověké pokroky. Ku konci praví:

»Nezmínil jsem se ani o tažených zbraních a obrněných lodích, ani o revoluci, která nastala ve válečném umění, nezmínil jsem se o šicím stroji, daru ženám ...

Abychom poznali, »co vykonala věda pro rozšíření moderní civilisace, co vykonala pro štěstí a blahobyt společnosti ... užijme zkusebního kamene statistiky ... Rímské křesťanství nemohlo za tisíc let zdvojnásobiti počet obyvatelstva evropského ... Ale jak dr. Jarvis konstatoval ve své zprávě, podané zdravotní radě v Massachusetu, za doby reformace byl v Genevě průměrný věk 21·21 roku; mezi rokem 1814 až 1833 byl 40·68; tolik lidí žije nyní se sedmdesáti lety, kolik žilo před třemi sty lety se čtyřiceti.«²⁾

Po mému náhledu tak se píše, aby zaslepeni byli neopatrní a nezkušení. Statistika vyžaduje více opatrnosti, neboť průměrné trvání lidského života mění se podle podnebí, pohlaví, zaměstnání a stavu, jak všichni spisovatelé doznavají. Ostatně jaký má význam uvedený případ, kdyby i byl pravdivý? Podle Ženevy máme posouditi celou Evropu? A co věděli v minulých dobách o statistice? Odkud se berou údaje? Jak se dokázaly výpočty?

»Udáním počtu obyvatelstva v různých dobách nechceme podváděti své čtenáře, jako ten, kdo by z této vědy chtěl udělati šarlatanskví. Dnes, kdy statistika jest vědou, kdy všude téměř zavedeny jsou seznamy obyvatelů a se vši možnou přesností dějí se zápisy narozených a zemřelých, neví se přece exaktě počet oby-

¹⁾ Kolik století dříve církev zakládala špitály! Francii více slouží ke cti sv. Vincenc z Pauly a jeho dcery, než okázaný ústav Ludvíka XIV.

²⁾ Draper, l. c. česk. překl. str. 894 n., 897 n.

vatelstva v městech nejlépe spořádaných, v Milaně nebo v Paříži, tím méně jest znám přesný počet obyvatelstva v provincích a státech. Kterak můžeme důvěrovat číslicim, které nám příležitostně udávají dějepisové, a to i z dob, ve kterých neznáma byla náležitá pravidla k tomu?¹⁾

Draper praví, že pokrok národů a měst nejlépe se dá poznati rozmnožením obyvatelstva. Nikdo zajisté nepochybuje, že Paříž, Londýn, Berlín, Newyork a jiná hlavní města mají všecky hmotné požitky a užívají hojně všech vynálezů a prostředků civilisačních; tedy by, podle theorie Draperovy, měl tam déle trvati průměrně život lidský. Ale všichni statistikové právě tvrdí, že jest tam kratší průměrný život lidský a přičinou toho přepych a hmotná civilisace. Musí tedy být jiný čistý pramen, z něhož se prýští rozmnožení obyvatelstva.

Podle Malte-Bruna trvá průměrně život lidský 38 až 42 léta t. j. že z 38 až 42 lidí každým rokem jeden umírá. Tento průměr mění se vzhledem k počtu, podnebí a různým krajinám též země... Na venkově není úmrtnost tak veliká jako v městech, zvláště ve velikých městech...

Střídmy a klidný život velmi přispívá k prodloužení věku. Podle spisovatele zajímavého spisu »Obrana postu« život 152 poustevníků ze všech století a z rozmanitých krajin trval 11.589 let; na každého by tedy připadlo 76 let.²⁾

Táži se, mohl se vymyslit prostředek přiměřenější k rozmnožení obyvatelstva než jsou nauky a rady katolicismu? Především předpisuje krotiti náružnosti, prokazovati lásku, chrániti se válek; čini bohaté střídmy a šlechetnými; živí a povzbuzuje chudé, nešťastným odnimá zoufalství, zakazuje prolévání lidské krve a ještě více sebevraždu. Odsuzuje nevázanost a nemravnost, zrazuje od svobodného stavu ze sobectví a zvláště posvěcuje manželství.

¹⁾ Cantù, Dějiny všeob., Předmluva k zeměpisu, sv. VII. str. 190.

²⁾ Malte-Brun, Geografia universal, lib. XVI. pag. 727-729.

Nechť nahlédnou lidumilové a statiskové, že k dosažení zmíněného účelu nejlepším prostředkem jest podporování církve katolické. Kněžský coelibát, uvažovaný jen se stránky hmotné, slouží k posílení a umravňení společnosti a tím také k jejímu rozmnožení.

Proč podléhá dříve obyvatelstvo velkých měst, ne-li následkem této hmotné civilisace? Nepozoruje se to u národů, kteří zvláště pokládání jsou za pokročilé a vzdělané?

§ II. Katolická církev a vědy.

210. Jest zřejmo, že rozvoj a pokrok přírodních věd přetvořil hmotný svět. Kdybychom vzkříslili naše předky a ukázali jim divy elektřiny a páry, zdalo by se jim, že jsou to čáry a kouzla, anebo že octli se ve světě zcela jiném, než v kterém žili. Křižovali by se z úžasu, že po této zemi chodili a neviděli ve vlastnostech hmoty divy, které objevili jejich nástupcové. — Železnice, šroubové parníky, kabel, Caselliho pantelegraf, Franklinův hromosvod, Voltův sloup, teleskop, telefon, fonograf Edisonův, Gifierův balon, elektrické světlo a tisíc jiných nálezů změnilo tvářnost země. Tak daleko přišli jsme studiem věd přírodních! Blahořečme pokrokům vědeckým a zapojme hymnus na počest vědy!

211. Ale co jest ta krásná, okouzlující dáma, tak zvaná věda? Draper mluví o ní, jakoby byla nějakou skutečnou bytostí, nepřítelkyní katolické církve. Ale jest snad věda nějakou osobou fysickou nebo mravní, úplně oddělenou od církve? Což jest věda jiného, leč vědění učených mužů? A není mezi těmito muži mnoho katolíků? Ať věda vykonala mnoho divů, pod jejím praporem pracovali a to na předmíti místě mužové věřící. Co můžete namítati proti církvi z toho, že věda koná divy? Papežové zajisté nikdy neprestali působit na větší část vzdělané Evropy. Katolicismus vládl v Německu, když vynalezen byl tisk, a první knihy tištěné byly posvátné a církevní knihy. Řím byl mezi prvními městy, které měly tiskárny, rovněž katolická byla města, kde nejdříve vytiskeny knihy. Vynalezením

tisku a objevením Ameriky, vykonanými muži katolickými, otevřely se nové cesty a nesmírné pole činnosti vědám experimentálním; odtud také jejich rozmach a pokrok.

212. Zbývá mi nyní ukázati, že nejen prostí věřící, nýbrž i kněží a praeláti církve katolické přispěli k novověkým objevům přírodních věd. Poněadž Draper mluví o akademích italských, jako o znameních cest, kterou si věda razila do Evropy, připomínám, že akademie Lyncejská v Římě vynikla nade všecky ostatní. Starší a trvalejší jsou než akademie del Cimento, mocně působila na rozvoj věd mathematických, filosofických a přírodních, jak ukázal Bianchi de Rimini v dějinách této akademie. Cantù praví, že se tehdy málo vědy šířily, protože se staraly jedině o methodu, a »Řím byl první, který povolal Benedikta Castellihu, aby jim vyučoval.« Tento učený benediktin, přítel a žák Galileiho, dospěl experimentem a výpočtem k zákonům hydraulickým, pozoroval irradiaci hvězd, přitažlivost magnetu a mimo to byl původcem mnohých vědeckých novot, byl duši geometrických studií konaných žáky Galileiho.

Zakladatel akademie del Cimento, ochránce věd, vyznamenán od papeže purpurem. Viviani, přední člen akademie, od mnichů, svých učitelů, naučil se se zálibou pěstovatí mathematiku. Jeho soupeř Borelli, rozmrzen spory, nalezl útulek u Piaristů. Ricci, vyznamenaný také purpurem, rozšiřoval objevy Toricelliho a ve spisech svých jasně podával vědomosti své z věd přírodních.

V polovici čtrnáctého století byla ve Florencii a k a d e m i e a u g u s t i n i á n s k á. Tato akademie (jméno to zde sluší vzít v širším smyslu) byla školou slavného Marsilia, vyučeného v různých oborech písemnictví a věd. Školu augustiniánskou tou dobou navštěvovali Nicoli, Bossus, Laurencio Laurens, ano i Petrarka, nejmilejší druh mladého tehdy Marsilia. Tohoto nazývá Tiraboschi nejúčenějším mužem a obnovitelem písemnictví a věd. S velikou chválou vlebí ho sv. Antonín florencký a obec florencká postavila mu velkolepý pomník.

213. Kdyby katolicismus neměl jiné slávy ve vězech vědeckých, než dějiny jednoho řádu v těch dobách založeného, dostatečnou by to bylo pohnutkou, aby se mu přivlastnila velká část působení v pokroku věd. Dějiny Tovaryšta Ježíšova jsou dějinami pokroku všeho druhu věd. Ať uvede se kterýkoliv obor věd, v němž by vedle předních učenců nebyl také jesuita.¹⁾ V století XVI. prý musil Řím odložit žezlo vědy, a v též století povstal tento mohutný řád, který, mimo jiné vzácné zásluhy, jest cirvi podobným ústavem, jako jest královská společnost londýnská a vědecká akademie v Paříži. Je-li dílo sv. Ignáce samo dostatečným důvodem, aby katolicismu dostalo se čestného místa v pokroku věd, čím pádnější bude tento důvod, když přidáme působení i jiných řádů a kněží!²⁾

214. Mathematika. — V dějinách mathematiky vedle slavných professorů a prvních vynálezců teorií a důkazů dlužno jmenovati mnoho duchovních. Biskup řezenský Regiomontanus stanovil nové rozdělení poloměru kruhového, a vypočetl tabulky stupňů a minut úhlového, zavedl užívání tangenty a rozrešil důležité problémy trojúhelníku. Není možno zapomenouti slavného algebraisty fr. Lukáše Paccioliho a ještě méně výtečného Cavalieriho. Tento první učitel university bolognské sepsal pojednání »o nedělitelných«, kterým objasnil geometrii a způsob pozorování těles k nesčetným problémům a výkladům. Rozrešil poměr mezi parabolou a spiralou, problém Keplerův, kůželosečky a jiné. Jeho žák a řeholní bratr Stefano de Angelis zaznamenán čestně v dějinách mathematiky. Slavný optik František Aguirre byl rovněž slavným mathematikem, jehož spisy vyhledávány s toutéž horlivostí, jako spisy Newtonovy. Leibniz připisoval jesuitovi Řehořovi de San Vicente na základě jeho výzkumu

¹⁾ Srv. k tomu P. Duhr »Bajky o jesuitech« v překladě a doplnění Dr. J. Tumpacha a Dr. A. Podlahy (»Vzdělávací knihovny katol.« svazek XX.), zejména staf 12.: »Jesuité jakožto nepřátelé vzdělanosti«, str. 195—267.

²⁾ O věcech těch jedná též Zahmáv spis »Věda a učenci katoličtí« v překladě V. Hazuky (Vzdělávací knihovny katolické« svazek XII.)

větší vynalézavost než Galileimu. P. Mersena z řádu Paulanů a důvěrný přítel Descartesa, vynalezl kolo-běžnici (cycloida). Jesuita Fraille, učitel a průvodce Juana d' Austria, objevil těžiště geometrických figur. Karel René Reynau, oratorián, srovnáván s Euclidem pro své dílo »Analyse demontré«; byl jedním z nejosvícenějších členů pařížské akademie. P. Castel znal mathematiku tak, že odvážil se vystupovat i proti Newtonovi. Conti mohl se účastnit mathematických zápasů s Leibnizem a Newtonem jako Guido Grandi. Ferrari z Bologny objevil rozřešení rovnic druhého stupně.

Lalande praví o díle P. Cristobala Grinbergera »Prospectiva nova coelestis«, že jest znamenité tím, že obsahuje první myšlenku o centrálních projekcích. — P. Pardies byl rovněž znamenitým učencem v oboru mathematiky a přítelem Newtonovým.

Draper ani nezná tak slavných jmen a tím na jevo dává, že nezná dějin věd mathematických nebo zámyslně je porušuje; ale veliký dějepisec Montucla po zásluze chválí tyto práce a užitečné nálezy. A kolik by se jich dalo ještě jmenovati!

215. Astronomie. — V předešlé kapitole udáváme několik hlavních spisovatelů, kteří opustili soustavu Ptolomaeovu. Vicente de Beauvais, kdy ještě jiné byly názory obecné, tvrdil, že není možno, aby země nebyla kulatá. Blahoslavený Jan de Rivalta mluvil s jistotou o protichodcích a sile centripetální. Kardinál Mikuláš Cusanský obnovil theorii Pythagorova o pohybu země. Kanovník z Frauenburku Mikuláš Koperník dokázal mathematicky a pozorováním astronomickým soustavu, kterou si osvojil Mikuláš Cusanský. Nadšeným stoupencem Koperníkovým v Itali byl karmelitán Foscarini, ve Španělsku pak augustinián Diego de Zuñiga. Astronomické práce Regiomontanovy, zvláště vzhledem k opravě kalendáře, jsou obecně známé. V astronomii se dále vyznamenali jesuité Bamberg, Grassi a Scheiner, který objevil jako Galilei skvrny na slunci. Známo jest, že jesuité od r. 1620 řídili observatoře nebeské říše. P. Schall svou vědou úžasem naplnil čínské hvězdáře, Sumbil a Guldin psali o čínské

astronomii a bratří Torencio a Verbiest použili svých nemalých vědomostí astronomických, aby je učili, kterak by dosáhli krásnějšího a trvalejšího nebe.

216. Nedá se pověděti ani náležitě oceniti věda, kterou se honosili někteří missionáři. Augustinián Fr. Martin de Rada, missionář na Filippinách, napsal r. 1575 knihu o věcech čínských; mimo to sepsal různé knihy astronomické. Jiný augustinián, Vilém Bonjour, v roce 1695 v stáří 24 roků napsal dílo »Mercurius Aegyptiorum Josephus«, Klement XI. povolal ho do kongregace opravy kalendáře, později byl učitelem matematiky v Číně.

V Evropě samé dali jesuité popud k zřízení mnoha observatoří; rovněž benediktini řídili observatoře v Německu. Mimo to Flamsteed stanovil projekci stínu měsíce na plochu země, určil místa tří tisíců hvězd, zvláště hvězd v Zodiaku. — Slavný Gasendi pozoroval Keplerem předpověděný přechod Merkuru před sluncem a určil jeho průměr. Benediktin Jakub Graindorge napsal zajímavé dílo: »Mercurius invisus, sed tamen prope solem observatus.«

Pařížská akademie věd poslala Jana Chappé do Tobolska v Sibiři, aby pozoroval přechod Venuše před sluncem, jenž vrátil se napsal dva svazky o své cestě. Také kanovník Alexandr Guy byl za týmž účelem poslán do Indie. Jesuita Riccioli, přes své nedůvodně námitky proti soustavě Koperníkově, ve svých knihách shrnul vše, co o této vědě bylo známo, a určil stupeň rovníku. Cotte napsal různá díla o meteorologi, astronomii a přírodopisu. Guerin vylíčil krásně astronomii Indů a jiných národů východních, vykládaje zároveň astronomické nástroje Egypťanů a Peršanů. Piazzi, z řádu Theatinů, byl spisovatelem mnohých děl astronomických a ředitelem observatoře v Palermu. Ital Hodierna určil polohu stálic. Lacaille podrobně pozoroval hvězdy na jižním nebi a zasloužil si pro své vědomosti od Lalande názvu velkého astronoma. Jan Picard, kněz, provedl první přesné měření stupňové ve Francii, při čemž použil první úhlopříkoly, opatřených dalekohledy.

217. Zeměpis. — Uvedli jsme svědectví znamenitého zeměpisce Malte-Bruna, že putováním křesťanů počalo studium pozorovací, a že neohrožení misionářové, vyslaní papežem, byli hodni takové vážnosti ve vědách jako Kolumbové a Cookové. Vzpomene-li toho, že veliké výpravy a úžasné objevy byly podniknutы a vykonány katolíky, můžeme tvrditi, že zeměpis v jistém ohledě vznikl a rozvinul se působením našeho náboženství. Od století 16. přibylo ještě misionáři, tak že nesčetné jsou objevy, které misionáři podali o řekách, horách a vulkánech. V roce 1618 P. Petr Paez objevil zřídlo jednoho z přítoků Nilu a P. Marquette objevil ústí Mississippi.

Jaké chvály zasloužili si cestovatelé a badatelé v krajině Nilu a vnitřní Afriky, a přece nedávno bylo v novinách oznámeno, že v Lyoně jest globus od mnichů františkánských udělaný, na němž označena jsou místa, která se pokládala teprve nyní za objevená. — A i nyní sousední republikou francouzskou poslán abbé Debaize do Afriky za příčinou výzkumů. Ve zprávě své zmiňuje se o vydatné pomoci, které se mu dostalo od misionářů. — Zprávy a vědomosti misionářů valně napomáhaly k obsazení cizích krajů. Španělové nemohou zapomenout služeb, které jim prokázali augustiniáni Urdaneta a Rada ohledně obsazení Filipín. Znamenitých zásluh získal si slavný zeměpisec krále francouzského z řádu sv. Augustina, P. Augustin Lubin. Když Tallemant vydával nový překlad Plutarchových životopisů, Lubin uvázel se v sepsání poznámek a vysvětlivek zeměpisných. Rovněž tomu tak bylo při vydání Vitreovy latinské bible a annálů Usseriových. Du Hamel vyznává, že použil prací jeho k sestavení zeměpisného ukazovatele ve svých biblích. Mnoho map vyměřil a nakreslil a rovněž mnoho napsal spisů téhož oboru. Viktor de Novelara napsal *Quotidianum punctum ortus solis*, Vitry napsal spis o měsíci, Polák Zaborowski jest znám svým spisem *Geografia practica*, španělský jesuita proslavil se spisem *Geografia historica*. Zafont, Ferrer, Aranzini, Bertin, Ramirez a mnoho jiných pracovalo v tomto důležitém oboru.

218. Vodopis. — P. Jiří Fournier, jesuita a kaplan královského vojska, měl příležitost na svých cestách navštíviti rozmanitá místa a moře a napsal zeměpisné dílo a *Vodopis*, v němž obsaženo theoretické a praktické pojednání o všech odborech plaveckví. P. Castelli z Brescie stvořil vědu o pohybu vod, které učiti měl dominikán Vilém z Bologny, pro něhož zřízena stolice vodoměřictví. — Jesuita Pavel de Hoste zanechal nám pojednání o konstrukci lodí.

219. Přírodopis. — Také přírodopis a lékařství velmi obohateny pozorováním a zprávami misionářů. Rozšířili chinovinu, pružec, vanilkou, balsám a rebarboru. Neznámé a vzácné bylinky americké popsalí ve svých spisech López de Gómara a P. Acosta. Květenu Filippin popsalí augustiniáni Blanco, Mercado a Llanos. — Znamenití botanikové nesmrtelnými učinili jména objevitelů neznámých rostlin. Kdo by neznal kamelií? Obdržely jméno od jesuity Camelliho, který je do Evropy přinesl. Taktéž odrůdy Mutisia, Gómara, Venegatia, Saracha, Sarmienta, Blancoa, Acosta, Gumillea, Urignera atd. mají jména od duchovních španělských. V naší vlasti zařízena první sbírka přírodopisná augustiniánem. P. Flórez měl sbírku přírodopisnou, aby oceňováním krás přírodních tím více velebil Stvořitele. A když později země chtěla kupiti sbírku Petra Davily v Paříži, král sám vyptal se P. Flóreza na cenu a jakost věcí a na užitek, který by z toho měl národ; úředním listem, podepsaným ministrem Grimaldim, svěřen ten úkol učenému tomu řeholníkovi, poněvadž pokládali ho za jediné schopného, aby v této věci podal potřebného vysvětlení.

Právem dí Mendez, že P. Flórez byl znám v zemi i mimo vlast svou. Po bok Flóreza řaditi dlužno P. Feijóo, který měl účastenství v probuzení záliby ve vědách přírodních. Hájil induktivní methodu Baconova a vyložil zemětřesení vlivem elektřiny.

Znamenitý botanik, kněz Cabanilles, zalibil si botaniku povzbuzen příkladem kněze Llomonda v Paříži.

Slavným mineralogem byl kněz francouzský René Justin Hauy. Významným nálezem jeho jest zákon,

že krystaly téhož nerostu dají se uvésti na jednu základní formu, kterým položen základ k mathematické krystalografii.

Jiní přírodozpytci byli augustinián Albert Fortis, barnabita Pini, jesuita Kašpar Suarez, dominikán Varrelier, františkán Auriferi, ředitel královské zahrady v Palermě, augustinián Engramelle, Prosper Dollinger, Lacoste a mnoho jiných.

220. Fysika. — Domnívám se, že v této vědě nebude třeba ze zvěruba vypočítávat nesmrtné zásluhy mužů, jako je Mariotte, Nollet, Melloni, Castelli, Grimaldi, Mersena, Secchi a Caselli. Není možná obírat se vědami, aby nesetkal se kdo s přístroji a zákony pojmenovanými podle tak slavných původců. Vzpomeňme ještě, že arcibiskup de Dominis první vysvětlil barvy duhové. P. Kircher, mimo laternu magiku, jest původcem jiných zajímavých děl. Kapucín P. Rheita stanovil pořad čoček v dalekohledu. — P. Leurechon ve svých »Recreations Mathématiques«, uveřejněných v r. 1626, dokázal užití parní koule. Biskup Wilkins byl první spisovatel anglický, který mluvil o možnosti pohybu stroje parou. Gautier, řeholní kanovník, předložil královské akademii v Nancy pamětní spis o tom, jak by nahraditi se dalo na lodích působení větru. Benediktin Gauthey vynalezl telegraf složený z dlouhých rour, kterými se šíril hlas, aniž by ztratil patrně na své sile. Odvážný mnich benediktinský Olivier de Malmesbury udělav si sám křídla na nohou a rukou, spustil se s věže k letu vzduchem. Maxim Imhof, augustinián, byl veřejným professorem fysiky a matematiky na škole v Münsteru.

Ohledně meteorologie pravil P. Imperati: »igne et hasta utuntur ad imbræ, grandines procellasque praesagiendo tempore praesertim aestivo.« Binon, farář v Plauzetu, pozoroval, že tři hrany na zvonici ve velkých bouřích zdají se být ohnivé. Abbé Poncelet napsal »La nature dans la formation du tonnerre« a P. Paulian, vynálezce přenosných hromosvodů, napsal »Physique à la portée de tout le monde.« P. Toaldo byl první, který v r. 1782 zřídil hromosvody v Rakousku a Bavorsku.

221. Vstoupíme-li na pole rozmanitých vynálezů, nekonečná takřka byla by řada na nejvýš prospěšných vynálezů, provedených duchovními. — P. Castel sestavil diatonickou a chromatickou škálu z barev. Antonín Neri ve svém spise »Arte Vitraria« podal znamenitá pravidla o barevných sklech, umělých drahokamech a kovových zrcadlech.

Zajisté chvály hodné a prospěšné jest umění vyučovati hluchoněmé; zasloužil v tom ohledě jsou P. Petr Ponce, Španěl, Bonet a zvláště Francouz L'Epée.

Známý jest v lékařství litothom Cosmeův, který založil špitál, aby novým přístrojem úlevu zjednal nemocným. — V poslední výstavě pařížské vystavoval abbé Noel umělou ruku, která předčila všecky známé podobné výrobky. — Courtois nalezl brzdu, kterou okamžitě mohou být zastaveny železniční vlaky. Montrocier objevil zlaté doly v Nové Kaledonii, Paranelle způsob nalézti podzemní zříidla, který zdokonalil znamenitý hydrogeolog Richard. Dominikán P. Embriaco sestavil nový genialní hydrochronometr.

222. Geologie a paleontologie. — Když v Itálii počaly se zkoumati mořské zkameněliny, jesuita Cesi s prospěchem věnoval se těmto studiím. Kírcher zanechal nám ve svých knihách, co bylo známo z geologie až na jeho časy; poznamenati dlužno, že zkoumal také krater Vesuvu. — Tou měrou, kterou se vědy tyto zvláště za našich dnů rovinuly, také kněží stáli podle předních učenců. Maillard zasluhuje chvály za zkoumání v území Thorignéském. Croisset, Bourgeois, Delaunay, Lambert, Hamar, Ducrot, Marchand, Molloy, Mgr. Meignan, Pianciani, Gainet pracovali na poli geologickém a zkoumali poměry mezi geologií a zjevením.

223. Tato slavná jména a nová badání přivádějí nás k nynějšímu stavu věd a studií. — K radosti katolíků vyznamenán na výstavě pařížské r. 1867. P. Secchi zlatou medaillí za svůj meteorograf a císař Napoleon jmenoval ho důstojníkem čestné legie. Také císař brasílský vyznamenal ho vysokým řádem. Na téze výstavě vyznamenán Parnissetiho větroměr. Zlatou

medaillí vyznamenáni abbé Caselli, Petitot, missionář v Aljašce, lazarista David, missionář v Číně, který poslal na výstavu některé ssavce dosud neznámé z východního Tibetu.

Anglie v roce 1874 svěřila P. Perrymu, řediteli observatoře v Stonyhurstu, vedení výpravy astronomické, která pozorovala na ostrově Kerguelen přechod Venuše.

P. Secchiho Slunce a hvězdy jsou v pravdě jasními světly osvěcujícími vědy a ke cti našeho náboženství.

Observatoře řídili a různá díla astronomická a meteorologická vykonali: P. Main, ředitel observatoře v Radeliffe, Lafont, ředitel spektroskopické observatoře v Kalkutě, P. Viñes, ředitel observatoře v Havani, Ferrari, nástupce Secchiho v Římě. P. De chevrens vydává v Zi-Ka-Wei u Šanghaje zprávy meteorologické vyňaté ze zápisů observatoře založené tam Tovaryštvem Ježíšovým. — Ve vědeckých revuech s uznáním uvádějí se jména Boulliera, Saillarda, Serpieriho, Lameye, Brauna, Perryho a jiných, kteří zdánlivě pracovali v oboru astronomie, a kanovníka Schiapparelliho, který v zeměpisném badání vynikl. Barreda, professor university ve Valladolidě, praví, že vždy to bude chloubou papežské vlády, že první zřídila v r. 1855 telegrafickou korrespondenci ohledně předpovídání povětrnosti, která byla vzorem všech později zřízených.¹⁾

Ve vědě mathematické pracovali Pepin, Joncourt, Gelin a Marchand.

Ve vědách přírodních má veliké zásluhy barnabit Bertelli, Desbey a Boulay, tento zvláště bádal ohledně zeměpisného rozšíření mechů ve Francii; dále Lalanne, Laterrade, Stoppani a jiní.

Ve fysice vynikli: Raillard, původce elektrického multiplikátoru, Chapey, vynálezce akustického a optického měřiče vzdálenosti, Cecchi, vynálezce přístroje k měření zemětřesení, Cândido, původce elektrických hodin.

Kanovník Lalande pracoval v oboru elektřiny, Michel pojednal o vodivosti hromosvodů, a P. Pan-

ceni o světelkování mrtvých živočichů. — Guthree jedná o temperatuře, P. Provenzali o různých předmětech, augustinián Patucci, fysik a mathematik, o otázkách palčivých, italský piarista Zantedeschi o teple, Carbonelle o vyzařování slunce.

Spence, Solano, Ciampi, Gras jsou známí jako profesoři a spisovatelé v oboru fysiky; Buckardt, Rosseti, Costtereau sepsali spisy z oboru lučby. — Abbé Moigno, kanovník ze Saint-Denis, jest takřka souhrnem všech věd; ze všech oborů vědy sepsal nebo přeložil články do svého starého a váženého časopisu *Les Mondes*. Ve velikém díle svém *Les Splendeurs de la foi* dokazuje, že učení našeho náboženství nikterak neodporuje vědě, nýbrž jí žehná.

224. Tyto řady slavných učenců duchovních jsou jen malou ukázkou vědeckých prací služebníků církve; mohli bychom jich jmenovati mnohem více,¹⁾ mohli bychom uvést také laiky, kteří jsouce horlivými katolíky jsou ozdobou našeho náboženství svou vírou i svou vědou.

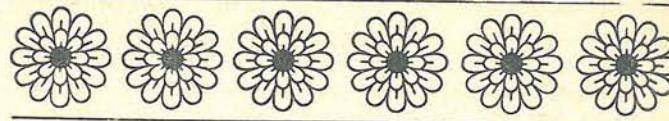
Toricelli od mnohých považován za duchovního, rovněž Alexander Volta pro úctu a oddanost k stolici papežské. Katolíky byli Galilei, Descartes, Pascal, Buffon, Ampère, Cauchy, Le-Verrier ... a celá nekonečná řada jiných znamenitých učenců katolických. Zmíním se ještě o článku v časopise *Les Mondes* nadepsaném: Slavní zemřelí, v němž konstatuje spisovatel, že pět nejslavnějších učenců, v roce před tím zemřelých, v Pánu zesnuli v náruči církve ... Le Verrier, Becquerel, Regnault, Bernard a P. Secchi. Krásně spojovali víru a vědu tito slavní

¹⁾ Rozumí se, že nechtěl jsem uvést seznam kněží obírajících se vědami zkušnými, nýbrž uvádím jen slavná jména, která dokazují mé tvrzení. Myslím, že jsem dostál úloze své, ukázati totíž, že pokroky vědecké nevylučují věřící muže. Dlužno i k tomu přihlédnouti, že zmíněná badání nejsou nejblavnějším oborem kněží; ve všech ostatních oborech lidského vědění pracovali kněží; mimo své hlavní a životní povolání, totíž službu církve. Tím větší zásluhu mají práce jejich. Poohlédněme se po jiných stavech, zdali který závoditi může s kněžstvem v příčině všeestranného pěstování věd.

velici mužové; vidí ti malí, všední duchové, kteří proti vříce se bouří, více než tato stívkélá světla?

225. Na konec uvádím slova slavného mathemataika Cauchyho, který praví: »Jsem křesťanem, to jest věřím v Božství Ježíše Krista s Tycho Brahem, Kopernikem, Descartesem, Newtonem, Fermatem, Leibnizem, Pascalem, Grimaldim, Eulerem a Gerdilem, se všemi velikými hvězdáři, fysiky a geometry minulých století. Jsem také katolíkem s většinou jich, a kdyby se mně někdo tázal po důvodu, milerád ho sdělím. Poznalo by se, že přesvědčení mé jest plodem hlubokého zkoumání. Poznalo by se, jak vtiskly se v duši mou a v srdce mé na vždy pravdy nepoprátelnejší po mém náhledu, než čtverec přepony nebo poučka Maclaurinova. Jsem upřímným katolíkem jako Corneille, Racine, La Bruyère, Bossuet, Bourdaloue a Fénelon, jako byli a jsou slavní mužové, kteří jsou chloubou vědy, filosofie a písemnictví. Sdílím hluboké přesvědčení, které projevili ve svých spisech a svým životem všichni ti slavní mužové: Ruffini, Hatuy, Laennec, Ampère, Pelletier, Freycinet, Carioli; nejmenuju-li těch, kteří dosud na živu jsou, činím tak z bázně, abych neurazil jejich skromnosti, ale těší mne, že takové přesvědčení křesťanské a takovou šlechetnost pozorují u svých slavných přátel, u vynálezce krystalografie a nesmrtelného původce dynamické elektřiny.«¹⁾

¹⁾ Přeloženo z La Civilizacion, tom. 8. Madrid 1876 p. 377.

KAPITOLA DVANÁCTÁ.

Hrozící krise.

226. Přece můžeme si my katolíci oddechnouti. Draper doufá, že v nejisté budoucnosti sbratří vědu s neznámým náboženstvím anebo prostě učiní z vědy samé bůžka. Ale až dosud, a čkoli prý o dstrčení j s m e d o k o u t a o d s t o l e t í XVI. a bez všeho vlivu na lidi vzdělané, přece jsme živi a jsme silni. Věda, která obrátila toto slzavé údolí v přebohatý a rozkošný ráj, nedosáhla vítězství nad náboženstvím. — Ale Draper poznamenává, že »vidíme mračící se strany, slyšíme hlučení přicházející bouře,«¹⁾ a jestli náboženství dokoná, chystá se s lopatou hrobaře; avšak prvé chce napsati náhrobní nápis . . .

Nešfastník! . . . Právě nám vyličil svět na vrcholu blahobytu a slávy působením moderní civilisace, a když dokončil popis tak skvělý, začíná novou kapitolu zvláštní, ve které kazí všecku tu blaženosť strachem před intellektuální a náboženskou krisí . . . před hustými mračny a hlučením přicházející bouře . . . před

¹⁾ Draper, I. c. česk. překl. str. 399.

vážnou zkouškou společnosti . . . před uvolněním náboženských pout . . . před neštěstím . . . atd.

Co to znamená? Mají snad společnosti ještě jiné a důležitější starosti než obchod a továrny? Existují skutečně mravní zákony, které spravují a řídí vůli člověka? Nad fysickým rádem a nad zákony hmotné přírody jest tedy jiný vznešenější rád, rád náboženský a socialní? A tento rád se nezachovává ani jeho potřeba se nevyplňuje bajonety nebo válečnými koráby, elektrinou nebo parou. Zajisté! Jaké to přiznání zřejmé, třeba, že bylo nedobrovolné! . . . Nebojte, nevěřci, marně proti pravdě; máte rozum a když jen spon-tanně a bez znásilňování srdce mluvíte, sami sebe porážíte.

Proč přijdou dnové zkoušky na katolicismus? Myslite, že nastala mu doba zániku? Nezdá se, a jen vy jste ještě dětmi, které neznají dějepisu. — Zřízeny staré říše, vyvráceno tisíce různých zřízení, zmizelo sta sekt, které viděly vzrůstati církve. Jediná církev vzدورovala útokům tyranie, analysám vědy, zžírávému času. A když přestála tolik zkoušek, domníváte se, že nyní musí podlehnuti?

227. A jaká jest ta bouře, na které straně se mračí?

»V Německu seřaduje se národní strana proti ultramontani; ve Francii bojují muži pokroku proti lidem pokrok zapírajícím a za jejich sporů jest politický význam této veliké země skoro neutralisovaný nebo ztracen. V Italií dostal se Řím do rukou exkommunikovaného krále . . . Jeden katolický arcibiskup správně prohlašuje, že se zdá, jakoby se veškerá světská společnost evropská odlučovala ve svém veřejném životě od křesťanství. V Anglii a v Americe duchovní osoby pozorují s nelibostí, že intelektualní basis víry byla podkopána duchem století. Připravují se na blížící se pohromy, jak jenom nejlépe mohou.«¹⁾

Když mraky zastíní slunce nebo při zatmění říkáváme: slunce se zatmělo. A přece nezatemňuje se

¹⁾ Draper, I. c. česk. překl. str. 399—400.

slunce; jeho záře a paprsky rozlévají se po širém prostoru nebeském i když se zamračilo a sešerilo. Rovněž tak církev katolická; překážky, které vlády dnes staví proti blahodárnému vlivu jejimu, zabraňují, aby s výše osvěcovala a řídila intelligence a v celé kráse jevíla svou božskou moudrost. Ale všecky ty překážky a veškerá moc zevnější nejsou s to, aby zabránily vnitřnímu působení jejímu v srdcích, v nichž volně a požehnaně působi. »Všecka sláva dcery královské v nitři.« Ubozí nevěrci! Neznají světla a útěchy naší víry, neznají síly naší naděje a vzácné sladosti naší lásky . . . Kéž by se Draper přesvědčiti mohl o hlubokém přesvědčení, s kterým tyto rádky piší a jak rád, býf i chabou silou, hájim matku svou!

Násilnický Bismarck ovšem vyháněl biskupy, žalářoval kněze a pronásledoval panney zasvěcené Pánu; ale kdo jest ušlechtilejším a vznešenějším, slavný mučedník, který pln víry tiše trpí v temném žaláři, nebo katan, tvůrce zákonů znásilňujících svědomí? Krásný příklad zmužlosti a stálosti ve svém povolání, který dalí pronásledování kněží Evropě na jevo, zdaž to není chloubou církve, že takovou víru vnuší a tak povzbuzuje srdce? Bismarck, pyšný přemožitel Francie, ministr říše německé, rozbil svou moc a zkrotil svou pýchu vůči bezbranné hrudi nadšených křesťanů, třikrát silnějších a statečnějších. Obrové zeměstí do budou ohražených měst, přemohou vojska, podrobí si národy, ale nikdy nepodrobí převráceným zámyslům svým šlechetnou vůli horlivého křesťana, hrdiny zrozeného k větší slávě. —

Co bylo následkem pronásledování katolíků v Německu? Jejich víra a oddanost k svaté Stolici oživena a rozhojnily se návraty do církve. Také se stalo, že nastal rozklad v říši a vrchnosti byly ohroženy protikřesťany; ti, kdož neviděli krásy naší víry a nutnosti, aby vládla ve společnosti, otevřeli oči při výstřelech Höedela a Nobilinga. Bismarck vyhledával pak přátelské styky s Vatikánem. — Pane Drapere, co bylo výsledkem německého útoku proti katolicismu?

¹⁾ Žalm 44, 14.

228. Ohledně Francie, Italie, Anglie a Ameriky . . .
mnoho toho máme pověděti.

Ve Francii, prvorzené to dceři církve, jest probudilý a nadšený duch katolický, který zřídil velkolepé chrámy Panně Marii, zvláště v Lourdech, a na vrcholu Montmartru v Paříži vystavěn nákladný chrám, národním slibem zasvěcený Srdci Páně. Křesťanská Francie otvírá katolické university, aby dokázala harmonickou shodu náboženství a vědy. Ministr vyučování prohlásil ve sněmu, že v některých oborech mají tyto university více studujících než university státní. Ve Francii vydávají se vědecké časopisy výborně vedené, které jsou mohutnou hrází proti šíření se nepravé vědy. Také katolické sjezdy vzbudily obecnou pozornost. Na pouti do Paray-Le-Monial bylo více než dvacet tisíc poutníků, a při svěcení basiliky Lourdské bylo sto tisíc lidí. Každým rokem opětují se nadšené poutě národní do Lourd a na jiná poutnická místa, kterými mohutně oživuje se víra v krásné té zemi. Jestli nepřítel zlý natropil ve Francii mnoho zla, byli tím také katolíci vyburcováni a vzchopili se, aby hájili svou víru a katolická zřízení.

Podlým a hanebným pronásledováním řeholí, které jménem svobody provádí vláda francouzská, dosáhne jedině toho, že povzbudí se tím více duch a neohroženosť katolíků ve Francii jako v jiných zemích Evropy. Umenší tato neospravedlitelná násilí sílu nebo počet našich bratří? Nikoliv! Pak zítra jest naše vítězství. V též jménu svobody požívati budeme s blahým vědomím vítězů svých práv, dnes neuznávaných a popíraných vládou francouzskou.

Italie! . . . Zdaž veliká většina Italů nemiluje oddaně papeže a netěší se ze slávy katolicismu? Jest zajištěno vtrhnutí skrze Porta Pia? Králem Říma, kterého poslouchají a který v srdečích vládne, jest papež. Vedle vzněšené postavy náměstka Ježíše Krista kdo vzpomíná vyobcovaného krále? Když vládl jako mocnář v Římě, obklopen královskou nádherou, nebylo by se tušilo, že má jinou vládu daleko účinnější v srdečích nesmírného počtu lidí, dnes na trůnu uvězněn, a hle ze všech

krajin světových pospíchají tisícové horlivých a nadšených katolíků, nedabajících námahy a svízelů cesty aby projevili nezištnou lásku svou papeži. Nevím, zdali kdy tak zřejma byla nadvláda papežů nad duchem křesťanů: Bůh zajisté, který zná zlé v dobré proměniti, patrný učinil vliv svého náměstka v celém světě. Který král pozemský byl tak navštěvován a uctíván? Šalomoun ve vší slávě své byl navštíven královnou ze Sáby; kolik knížat a kolik tisíc slavných mužů uctilo papeže v jeho vězení vatikánském? Ať se podívá Draper na ty svržené Majestáty, dřívější a nynější, ať seče jejich oddané vasaly v neštěstí a srovná je . . . ale nikoliv, kterak možno s něčím srovnávat lásku katolíků k papeži-králi?

Doufáme pevně, že Anglie vrátí se na dobrou cestu a znova bude slouti ostrovem svatých. Jaký rozdíl počátku minulého století ode dneška! Výmluvná slova pravdy a snahy velkého O'Conella, postaveného Bohem, aby otevřel oči zaujatých, osvobodila Irsko a tím počala spása celé říše britské.

Učený Wiseman povznesl církevní hierarchii, Manning a Newman, obrácení jím ke katolicismu, jsou podporou dobra, které tam tak zdárнě prospívá. Jest třeba všimnouti si rozdílu mezi protestantismem německým a anglikánským. Onen přetvořen v nesmyslnou a nepochopitelnou filosofii nepravého trascendentálního pantheismu skončil hroznou nevěrou a hrubým naturalismem, porušením náboženských pout, prohlášením boha státu a apotheosou já.

Nebylo tak u anglikanismu; po utišení vášní cestou zdravého úsudku pozorovali krásu katolické víry a postřehli dobrotu a pravdu, které tuto víru provázejí a povznázejí. Jako v Německu filosofové stali se nevěrci, tak v Anglii ponejvíce učení a vzněšení obraci se ke katolicismu, jakoby praktický smysl tušil pravdu, kterou cíti s pomocí milosti potvrzenou v srdci svém.

V těchto posledních letech vrátili se do církve markýz Ripon, dříve velmistr zednářský, poslanec irský Biggar, professor Eaglesham, pastor Witefield, lord Alexander Gordon, generál anglický Mac-Gowan, faráři Alfred Newdigate a Godolphin Osborne, lord Hamilton,

professor Clifford; zvláště vzbudilo pozornost obrácení orby Shipleye.

Do r. 1883 měla Anglie málo škol a klášterů. Dnes (r. 1883) má 538 škol, 330 ústavů a 23 kolleje, ve Škotsku jest 283 škol, 27 klášterů a 4 kolleje. V r. 1853 bylo v samotné Anglii 413 chrámů kat., v knížectví Waleském 10 a ve Škotsku 74; nyní má Anglie chrámů a kaplí 4094; Walesko 51 a Škotsko 243. — V Anglii jest nyní 13 praelatů, 2157 kněží a 1348 kostelů, v Irsku jsou 4 arcibiskupové, 28 biskupů, 3171 kněží a 2378 kostelů. Ve Škotsku také obnovena katolická hierarchie a v březnu r. 1878 zřízeno 6 diecesí, v kterých jsou 2 arcibiskupové, 4 biskupové a 272 kněží. — Od r. 1855 až do nynějška zdvojnásobil se počet stolic biskupských a arcibiskupských v anglických osadách, a sice v Evropě jsou 3 biskupové, v Americe 24, v Indii 4, v Africe 6, na Novém Zelandě 3, v Austrálii 13, v Asii 20.

Jak rozvíjí se katolicismus ve Spojených státech, nejlépe s námi sdělí statistika. V r. 1776 bylo ve Spojených státech 25 kněží; v r. 1800 50; v r. 1832 232, v r. 1850 1800; v r. 1860 2235; v r. 1876 5074; v r. 1880 5989. Před 28 lety bylo tam 6 arcibiskupů a 27 biskupů, dnes (r. 1883) jest tam 11 arcibiskupů a 56 biskupů. V r. 1820 bylo 110 kostelů, v r. 1850 1100; dnes 6407. Ohledně škol jest tam 100 seminářů, 663 kolejí, 2246 farních škol s 405.234 žáky. Špitálů a dobročinných ústavů 373, ženských klášterů 350, mužských 150. — Počet katolíků v r. 1776 byl asi 25 tisíc, dnes 7 milionů — V New-Yorku jest 500.000 katolíků, pro něž nedostačuje 45 chrámů tamějších. V též městě založen spolek čítající 20 tisíc členů, který má za účel šířiti náboženství katolické. Tamtéž jest jiný spolek »Jednota katolická,« v němž jest 600 studujících rozhodných katolíků.

V r. 1877 vrátili se do církve katolické generálové Rosenkranz, Pike, Graham, Newton, Hardy, Clarke Vernot, a mnoho senátorů, poslanců a právníků.

V jižní Americe většina obyvatelstva jest katolická a zcela oddaná svaté Stolici apoštolské.

V Asii, v Africe, v Australii a na ostrovech Tichého Oceánu všude, kde lidé žijí, horliví katolíci a hrdinové civilisace zároveň přivádějí divochy do společného lůna církve. Jestli nás v jedné krajině pronásledují, přijímají nás v jiné. Jesuité, vypuzení z Německa, našli šlechetného pohostinství v Indii; v Bombaji jediné mají kollegium navštěvovanou 600 dětmi.¹⁾

Zvláště ostrovy Filippinské zasluhují zmínky vzhledem k počtu missií a katolického během jednoho století. Jediná provincie Augustiniánů obutých čítala tento vzrůst katolíků:

Roku	Duši	Roku	Duši
1732	184.630	1845	1,167.253
1803	509.758	1871	1,952.837
1831	923.180	1879	2,161.793

Od r. 1845 do r. 1870 se každým rokem v téže provincii průměrně zřídily dvě nové fary, od r. 1870 ročně přibývají tři fary a od roku 1880 snad 4 fary.²⁾

229. Ovšem na všech stranách jest boj, a to i mezi národy katolickými. To nás neleká, poněvadž od pradávna víme, že nemůže míti jiného údlu než Božský náš Mistr. Abychom v boji nemalomyslněli a nárek sil nám neubíral, vše nám bylo zvěstováno a předpo-

¹⁾ Podle almanachu v Gothě vydávaného čítá se katolíků: v Austrálii: 508.604; v Africe: 1,211.267; v Asii: 7,429.148; v Americe: 48,080.724; v Evropě: 147,500.000; úhrnem 204,729.747.

²⁾ Jak blahodárně působí vliv katolickismu na vzrůst obyvatelstva na Filippinách, ukazují tyto statistické údaje:

Roku	obyvatelů	Roku	obyvatelů
1735	837.182	1817	2,286.210
1752	1,850.000	1829	2,598.290
1783	1,800.000	1833	3,153.290
1792	1,400.465	1840	3,209.077
1805	1,741.234	1850	3,815.878
1812	1,933.531	1864	4,721.619
1815	2,502.992	1874	6,200.000

V těchto datech nejsou počítáni Španělové, ani domácí obyvatelstvo pohanské, nýbrž pouze domorodí katolíci.

věděno; po boji pak nastane vítězství a blaženost.
»Království Boží trpí násilí a ti, kteří
násilí činí, uchvacují je.«¹⁾

Vizte, zda veliké jest naše štěstí! K dosažení vítězství nedostačuje bojovníkům zápasiti až k smrti, jest jim třeba zvítěziti a pokořiti nepřítele; ale nám zaručeno vítězství v boji, jestli pevní zůstaneme v průlomu, načež očekáváme na jistou korunu. Popřaváte nám spravedlivé svobody? Jest postavení naše závidění hodné. Pronásledujete naši víru? Budeme mučedníky.

Draper vzpomíná toho, že poznenáhlu vzhledem k nečinnosti a souhlasu národů oloupili papeže o jeho světské panství a že nebylo mu možno bez překážky spravovati církev.

Upozornili jsme na to, že čím lhostejnější byly vlády, tím srdečněji přilnul lid křesťanský k společnému otci. Z celého světa nesčetní poutníci dali papeži na jeho svou srdečnou oddanost; a čím více převrácení lidé snažili se ztrpčiti dny jeho, tím více věrní oslavovali hořkosti jeho. Bylo-li kde viděti užšího spojení srdcí s pramenem života a stolicí pravdy? Nebylo s podivením, když sešel se velikolepý sněm, na němž bylo tisíc biskupů ze všech končin světa? A jiná událost, zvolení totiž Lva XIII.? Okolnosti této události jsou známy v celém světě a netřeba o nich se šířiti. V té době veliká otázka východní poněkud na své palčivosti ulevila a oči všech národů obrázeny byly k Římu. A skutečně také úmrtí Pia IX. způsobilo zármutek všude a bylo příčinou úzkosti, jakoby celý svět měl se rozvrátit. Klidnou a výbornou volbou Lva XIII. zármutek obrátil se v radost; nepřátelé snili o zániku papežství a vlády jako ohromeny na sebe hleděly; Lev vstoupil na nemylou stolici pozdravován nesčetnými oddanými dítkami svými.

Protože nás zevně utiskují, domnívají se nezkušení, že blíží se náš konec. Nechť vzpomenou si, že v hmotné přírodě obyčejně zevní tlak tím úzeji spo-

juje molekule těles, a tak i nás křesťany pronásledování sbližuje a spojuje a silnějšími činí.

V nejistotě a strachu žijí jen ti, kteří vydání jsou kolisavým názorům vědeckým bez pevné víry a dobrých mravů, jak praví se v knize Přísloví »Utíká bezbožný, an ho žádný nehoní; ale spravedlivý jako lev smělý beze strachu bude.«¹⁾

230. Ale nač se námahám ukázati jarý život a zdatnost katolicismu, když Draper sám s jiné stránky mi pomáhá? Vyznává sám:

»Proto jest na snadě, když ohromná většina vyznavačů křesťanství jest katolická a když tak autoritativní jest požadavek svrchované moci se strany papežství, že při každém přehledu nynějšího náboženského stavu křesťanství je třeba hlavně hleděti na jeho činy. Všecka jeho hnuti řídí se nejvýš obratně. Katolicismus poslouchá rozkazů jednoho člověka a má proto jednotu, celistvost a moc, čehož všeho protestantské odnože církevní nemají.«²⁾

Draper skutečně také vedle katolického náboženství klade protestantismus a jiné sekty, kterých nejmenej. Jestli tvrdí, že budhismus jest etihodnějšího stáří než naše církev katolická, mohlo by se to říci také o kostech mastodonta a žulových skalách, které jsou jistě z dob nejstarších! . . .

Draper vypravuje dále, že »několik protestantských větví sdružilo se za účelem porady a daly si název »evangelické alliance«. Jejich poslední meeting konal se v New-Yorku na podzim r. 1873. Ačkoli se na tomto meetingu shromázdili mnozí vynikající zástupcové reformovaných církví evropských i amerických, neměl přeče lesku a autority velikého církevního sněmu, který právě skončil svá sezení v chrámu sv. Petra v Římě . . . Zatím co hluboká intelligence a státnická, světová moudrost zářila při každé věci, kterou vykonal vatikánský koncil, evangelická alliance sešla se bez jasného a určitého předmětu porady a bez intencí určité označených.

¹⁾ Přísloví, kap. XXVIII. v. 1.

²⁾ Draper, I. c., česk. překl. str. 402.

Jejím přáním bylo těsněji spojiti rozmanité protestantské církve, ale přes to neměla evangelická alliance oprávněnou naděje v dokonání tohoto žadoucího výsledku. Illustrovala nutné¹⁾ působení principu, na kterém tyto církve vzaly svůj původ. Byly založeny na neshodách a existují odlooučeny.²⁾

Kdo kdy nazval životem oddělení údů, v čem záleží smrt?

Je-li tomu tak, jaký druh bázně nebo naděje má Draper v přičinění ubývání a zmaru katolicismu? Pozorují dobře, že tato kapitola překypuje nenávistí proti našemu náboženství a dá předpokládati značnou nevědomost ohledně našeho náboženského učení; proto není třeba pátrati po jiných přičinách, když tak zřejmě známe, čím bychom vysvětlili tak zvláštní názory a výsledky.

231. Ať povšimne si čtenář mohutných důkazů a domněnek professora amerického. — Dříve mluvil o upjatém poměru vlád k církvi, nyní praví, »že není dánno náboženství trvati na věky.« A dokládá jako událost historickou: »Kolik krajin vyznává totéž náboženství, které vyznávalo při narození Kristově?« Znamenitý argument! Protože temnosti pohanské rozptýlily se světlem křesťanského náboženství, tentýž osud stihne i světlo! Bossuet pravil, že vlastností lži jest proměnlivost, ale pravda jest nezměnitelná. — Nejdůraznější slova Draperova na konci knihy jsou vzata z Esdráše: »Pravda trvá a jest stále mocná, žije a vítězí na věky.³⁾

Ano, změní se nepravá náboženství, vynálezy lidí, ale pravé náboženství, Bohem zjevené, jest věčné, žije a vítězí stále. — Velmi dobře napsal sv. Augustin: »Pokud církev jest tu na zemi a pšenice pomíchána s plevami a klasy s koukolem, pokud vzduchají

¹⁾ Slovíčko »nutné«, je v druhém českém vydání Drapera vypuštěno, kdežto přece v anglickém originále (vyd. 23. str. 353) se mluví o »the necessary working.« Pozn. red.

²⁾ Draper, l. c., česk. překl. str. 429—430.

³⁾ Citát ten není v kanonických knihách Esdrášových.

nádoby milosrdensví ve společnosti nádob hněvu určených k trestu, a lile vyrůstá mezi trním, budou vždy nepřátele, kteří řeknou: kdy přestane a zmizí jméno křesťanské? t. j. přijde čas, v němž nebude křesťanů, neboť jako začali v některém čase, tak také přestanou. Ale stává se, že ti, kteří tak mluví, ustačičně umírají a církev zůstává, zvěstujíc všemohoucnost Boží pokolením budoucím.¹⁾

Jiný důvod Draperův jest, že církev na sněmu vatikánském postavila se proti novověké civilisaci, a proto ptá se:

»Jest při tom všem podivno, že počet těch, kteří si pramálo váží názorů církve, tak chvatně vyrůstá? Jak lze přijati za hodnověrného vůdce při neviditelných věcech toho, kdo při viditelných upadá v tolik bludů?²⁾

V dalším pak dovozuje Draper, že katolicismus jest neshodný s vědou, a že nikdo nepochybuje, že z konfliktu toho věda vyjde jako vítěz.

Co se týče moderní civilisace, dlužno v ní rozeznávati dvě velmi různé věci, a to 1. vědecké pokroky, s nimiž církev, jak jsme dokázali, není ve sporu, ano jim žehná a mnoho služebníků jejích vynikalo v různých odvětvích vědeckých; 2. duch vzpoury a pých, který vypovídá poslušnost a zná jen svévoli. Odtud pochází nevázanost mrvů, nevěra, obecný neupojek a vzájemná nedůvěra.

Tento nedostatek rovnováhy mezi národy a vládami končívá u jednotlivců zoufalstvím, u národů převraty. — Kterak s tímto druhem civilisace měla se církev shodnouti? Proto uprostřed bouře podává se za vůdce a ukazuje bezpečnou cestu do přístavu spásy. Pius IX. i Lev XIII. učí a opakují, že pošlapáváním práv a nauk Božích a církevních vlády samy připravují se o poslušnost svých poddaných. — Moderní civilisací stali jsme se lidmi vzdělanými a neodvislými, ale když svobodou se vynášíme, obkloupují nás hrad-

¹⁾ Scti Augustini Enarratio secunda in Ps. LXX. v. 23.

²⁾ Draper, l. c. česk. překl. str. 489.

bou bodáků. Všecko oplývá blahobytom, ale celý svět je ve zbrani.

Ó, kéž vzmůži se mocnářové a jsou opatrnými! Když nějak byli dotčeni, kterak žádají a prosí, aby lid byl vychováván a vzděláván náboženskými city! A nepozorují, že někteří z nich byli žalařovateli biskupů a kněží, a že uráželi náboženského ducha milionů katolíků, svých poddaných.

232. Ty naivní a opovážlivé otázky o neviditelných a viditelných věcech jsou patrným důkazem lichého dovozování. — Draper trvá na svém bludu, že papež neomylný ve věcech víry a mravů musí jím být i v ostatních věcech; po jeho náhledu neomylnost známená vše vědu učnost. Proč nedokáže to aspoň nějakým důvodem? Všichni víme, že každá půda nevydává všech plodin a že lidské nadání není jen prázdným slovem, nýbrž že jedni vynikají v matematice a nemají smyslu pro esthetiku, že důkladní přírodozpytníci jsou často špatnými filosofy. Ve všech oborech věd jsou znalci; a když potřebujeme nějakou chemickou analysu, neobratíme se k právníkovi nebo bohoslovci. Není to tedy nerozumný říci právníkovi, protože nezná chemie, že není schopnýmluviti o zákonech? Tak dovozuje a dokazuje Draper, a jeho chvalořečníci jsou okouzleni jeho důvtipem.

Jaká obtíž a nesnáz v tom, že Bůh, rozdavatel vloh a nadání podle své vůle, zvláštní prozřetelností pomáhá církvi, aby se nemýlila ve věcech spasení se týkajících, ačkoliv ji ponechává chybám podrobenu ve všech ostatních věcech, které zůstavil badání lidskému? Na jiných místech pochvaloval Draper, že písmo sv. jest učitelem pouze ve věcech duchovních, co již dávno sv. Augustin prohlásil. Ježíš Kristus zajisté založil církev, aby nás učinil křestany a nikoli mathematiky, a proto jí opatřil učení stálé a neomylné.

233. Ale často zúmyslně zavírají se oči světu a nechce se rozuměti. — Ačkoliv Draper ví, co míníme neomylností papeže, přece vyčítá Piu IX., že nepředvídal výsledku války francouzsko-pruské.

A jakoby opakováním a hromaděním nejapnosti stávaly se divy, znova uvádí, nevím ani k čemu, tvar

země, pohyb slunce, zákony Newtonovy, stáří světa, člověka předhistorického atd. atd., věci, které dříve již byly vysvětleny a na pravou míru uvedeny. — Draper se podobá hudebníkům ochotníkům, kteří hrají stále jen své naučené kousky, a když jsou požádáni, aby něco jiného zahráli, vymlouvají se, že jsou jen ochotníky, a hudou svou dále

Jest to více než planý tlach? A nyní přichází s nálezem nového vedeckého náboženství. — Přesvědčí se, že katolicismus jest nesmíritelný, a ohléduv se v pravo i v levo po různých sektách, soudí, že možna jest shoda mezi vědou a reformací.

Ale zdaž nepravil dříve, že reformace ničeho neučnila ve prospěch vědy, a zdaž i v této kapitole nepraví, že alliance evangelická v New-Yorku shromážděná hleděla na vědu jako na strašidlo neurčitého tvaru, a že se na tu příšeru obrátila se zdvořilými slovy a spolu s hrozbohou? Nenapsal-li též, že protestantská vyznání žijí v odloučení? Jest pravda, ale na tom nezáleží.

»Pokolení, která přímo následovala po reformaci, dají se snad omluviti, že nepochopila plný význam svého kardinálního požadavku a neuváděla ho ve všech případech ve skutek.¹⁾

Všecko se dá podle náhledu Draperova napraviti, když rozšíří se maxima Lutherova, t. j. je-li povoleno volně vykládati písmo, ať stejně volně vykládá se kniha přírody. — Více nepotřebuje pokolení lidské, aby pracovalo . . . na své záhubě. K svobodě vykládání písma druží se volnost tlachání o přírodě tak, že jedni popírají Boha, jiní ho považují za nutný, neodvratný zákon, jiní mluví o věčné hmotě, jiní uznavají emanaci a pohlcování duše bez víry a povinnosti mravních. Lidé nebudou šťastni a při tom budou šíleni.

Poněvadž většina pokolení lidského jest nevzdělaná, kterak budou žít bez náboženství? Čím poučíme rozum a čím potěšíme a zušlechtíme duše jejich? Ostatně celý ten návrh nového náboženství ukazuje, že Draper málo rozumí náboženským bohoslužbám.

¹⁾ Draper, I. c. česk. překl. str. 442.

234. Především není omluvitelný odpor Draperův proti církvi. Výsledkem tohoto odporu jest líčení sněmu vatikánského černými barvami, a při tom tak často opovážlivě porušuje pravdu.

Tvrď, že vše bylo připraveno, aby se daly určené věty provést. Biskupům bylo oznámeno, že nepřicházejí do Říma uvažovat, nýbrž potvrdit rozhodnutí papežovo. Nebylo ani pomyšlení na svobodu slova.¹⁾ . . . Když sněm stále naléhal na provedení svého návrhu, byly cizí vlády pobouřeny nad tímto bezohledným rozhodnutím . . . K hlasování přikročilo se 13. července 1870. Ze 601 hlasu bylo 451 pro. Dle ustanovení o hlasích většiny byla prohlášena záležitost za vyjednanou a pět dní po tom dal vyhlásiti papež dogma o své neomylnosti.²⁾

Politování hodný zmatek! . . . Hlasování dne 13. července dálo se v přípravné kongregaci; definitivním bylo hlasování dne 18. července, v kterém z toliko set otců sněmovních pouze dva hlasovali proti oportunité definice, a Jeho Svatost jako hlava církve potvrdila usnesení sněmovní.

Draper pokračuje:

»Potom poslal italský král vlastnoruční list papeži vykládaje velmi uctivým způsobem, že jest nevyhnutelně potřebí, aby jeho vojsko vytáhlo a obsadilo posice »nezbytné k bezpečnosti jeho Svatosti a k zachování pořádku« . . . Na toto odpověděla jeho Svatost stručným a uštěpačným listem. (Potom v y p r a v u j e f r a š k u o ř í m s k é m p l e b i-

¹⁾ Oproti lživým zprávám o jednání sněmovním podali Otcové toto veřejné obrazení: »Jam vero nos officii nostri memores, ne silentium nostrum, si diutius protraheretur, sinistre a malevolis hominibus interpretari valeat, contra tot tantasque obtreccationes vocem extollere cogimur atque in conspectu omnium vestrum, Rmi. Patres, protestari ac declarare: falsa omnino esse et calumniosa quaecunque in praeditis ephemeralibus et libellis effutuntur, sive in spretum et contumeliam Ssmi. Dni. Nostri et Apostolicae Sedis, sive in dedecus hujus Sacrosanctae Synodi, et contra assertum defectum in illa legitimae libertatis.« Cong. gener. LXXXVI, 10. Jul. 1870.

²⁾ Draper, l. c. česk. překl. str. 408 n., 410.

s c i t u a p o k r a č u j e): Výsledek jeho ukázal, jak úplně vyprostil se duch lidu z theologie . . .

»Pruská vláda zcela vážně toužila zachovati si dobrou vůli s papežstvím . . . (ale) nastala otázka »Kdo má být páñem ve státě, zda vláda či římská církev?« . . . Tak vynutil Řím spor s Pruskem — spor, ve kterém Řím puzen jsa svým odporem k moderní civilisaci jest na první pohled útočníkem.«

»Rusko, šťastnější než ostatní země, neuznalo nikdy vlivu nějaké cizí duchovní moci. Honosilo se svojí oddaností ku starému řeckému ritu« . . .¹⁾

P. Hyacinthe, dnes nešťastný deklamator pan Loyson jest Draperovi velmi zbožným katoíkem.²⁾ Co chcete víc?

Potom píše Draper:

»Kdyby mu (Piovi IX.) byl býval propůjčen prorocký talent, byl by objevil nevýhodnost jednání svého koncilia. Jeho žádost k pruskému králi o vojenskou pomoc na udržení své světské moci byla odepřena.³⁾

Pius IX. že žádal za pomoc Pruska? Kdy? . . .

To co jsme uvedli, můžeme říci, že dálo se takřka před očima našima; čtenář ví, že vše jinak se sběhlo. Neostýchá-li se Draper nejnovější události znevětvořovati, čím více dovolil si to v minulosti? A zde má čtenář jasně udané příčiny konfliktů: jednak jest to náboženská nevědomost, jednak nenávist k církvi katolické.

235. Na těchto dvou základech spočívá stavba celého jeho díla. Aby korunoval důstojně toto dílo své praví:

»Bude moci moderní civilisace opustiti dráhu pokroku, který jí dal tolik moci a štěstí? Bude moci obrátití své kroky do polobarbarské nevědomosti a pověry středověku? Podrobí se rozkazům moci, která . . . okázale hlásá záští, jež chová vůči

¹⁾ Draper, l. c. česk. překl. str. 411, 413 n.; 417.

²⁾ Draper, l. c. česk. překl. str. 428.

³⁾ Draper, l. c. česk. překl. str. 428.

svobodě myšlenky a svobodě občanských institucí . . . která denuncuje jako velmi záhubné a šílené mínění, že svoboda svědomí a náboženství jest právem každého člověka . . . která pohrdavě zavrhuje princip, že vůle národa, jevíci se »tak zvaným« veřejným míněním nebo jinými způsoby, má být ustavena zákonem . . . která nechce dovoliti žádné světské vládě, aby definovala práva a předpisovala hranice autoritě církve . . . která vniká ve svatyni soukromého života činíc ve zpovědnici vyzvědače a zpravodaje ze ženy, dětí a sluh každého podezřelého člověka . . . která denuncuje »nestydatost« těch, kdož chtějí podřídit autoritu církve světské moci nebo se zastávají odloučení církve od státu?« atd.¹⁾

Co pravíte, Drapere? Zdaž v úvodě nepravil jste, že chcete prostě podati fakta beze všeho ohledu stranického? Zdaž neumínil jste si ukázati, že věda, jak vy jí rozumíte — totiž fysika, astronomie a ostatní vědy přírodní — odporuje některým dogmatům náboženským? A kterak nyní mluvíte jako politik, filosof, právník a moralista? Či snad není vědou jen chemie a fysiologie, anebo na konci všech otázek narazíme přirozeně na otázku náboženskou? Tím řečeno, že vaše dějiny pod maskou vědeckého konfliktu jsou jen částí onoho lítého boje, zda panovati má v myslech a v srdcích Ježíš Kristus nebo onen starý nepřítel, jehož helem jest Non serviam a Eritis sicut dii?

236. Není pochybnosti, že »dějiny konfliktů« jsou dramatem, mají svou exposici a úvod klamný v nastrojení vědeckém a rovněž takové zauzlení, a konec jest nejméně očekávaný. Vypravování není klidné ani spravedlivou stížností vědy, jest zaslepeným útokem proti všemu řádu a pokoji. V této kapitole odhaduje Draper masku a jeví se nám ve své bezbožnosti. Všecky ty vymyšlené konflikty a kontroverse mezi katolicismem a vědou a moderní civilisací ukazují se nám se svou tendencí. Sněm vatikánský, jeho krásné učení o rozumu a víře, o církvi a papeži — toť ten nedobytný

¹⁾ Draper, I. c. česk. překl. str. 444 n.

hrad, který chce Draper vyvrátili, proti němu namířeny zuřivé jeho útoky.

Ke konci po svém způsobu překládá větší část první konstituce *De fide et ratione*, a kdežto na jedné stránce praví doslovně, že »hluboká intelligence a státnická, světová moudrost zářila při každé věci, kterou vykonal vatikánský koncil,« na jiné stráce posmívá se usnesením sněmovním a nazývá je polo-barbarskými.

V nynějším těžkém boji hmoty proti duchu, nevázanosti proti pořádku, chlubivé vědy proti skromnému a důkladnému vědění promluvila Církev na sněmu, nebo lépe řečeno promluvilo nebe, aby osvítilo a potěšilo smrtelníky. Draper, pohnut duchem temnosti, chtěl zastínit světlo a zkaliť naši radost touto úkladnou a paličskou knihou proti slavnému sněmu.

237. Slyšeli jsme jeho vědecké stesky, zkoumali jsme jeho svědecství, ve všem nalezli jsme nevědomost sdruženou s opovážlivostí, zmatek a nesoulad. Vědecká slátanina měla končiti buřičskými ideami, hodícími se k společenskému převratu. Slyšte ho, jak rouhavě volá, že není Boha ani prozřetelnost; vizte nauku, kterou doporučuje v neštěstí, totiž stoicismus, zoufalství a smrt. Slyšte, jak má náboženství založeno býti: žádné nebe, žádné zjevení s hůry, žádné náboženské sdružení, žádné kněžstvo; svoboda zlořečiti nejsvětějšímu, svoboda ve vykládání bible, svoboda ve vykládání knihy přírody, svoboda, svoboda. »Nastane naprostá svoboda myšlenky. Církevník se naučí udržovati se v mezích, jež si vyvolil, a přestane tyranisovati filosofa, který dobře znaje svoji sílu a ryzost svých motivů, neztrpí déle takového nátlaku.«¹⁾

V těchto slovech shrnut program rationalismu, sémě universální haeresie, vítězného liberalismu. Žádné překážky, žádné cizí příkazy, jen to, co mně se líbí a pokud se mi líbí, nic více Chci-li náboženství, vytvořím si je podle svého vkusu, jen mně se musí zamluovati.

Tak svržen Bůh s trůnu a zničen všechn pořádek

¹⁾ Draper, I. c. česk. překladu str. 446.

a vztah mezi lidmi; na zříceninách všeho posvátného postaven bude pyšný trůn vlastního zbožňování. Jedenotlivec ruší svazky rodinné a nadřízenosti otcovské; rodina vyhovuje sama sobě bez ohledu na vyšší autoritu; stát prohlašuje se za svobodného a neodvislého bůžka beze všech povinností k Bohu. Tak stěny velké sociální budovy stojí tu beze všeho spojení, a místo aby se vzájemně podpíraly, odpuzují se; místo aby tato budova byla nám k ochraně, hrozí sřítiti se nad hlavami našimi a pohřbiti nás ve svých zříceninách. Takovou budovou jest moderní civilisace. Tu prohlašuje Draper a horlí na církev, že nemůže svoliti k tomu, aby vše převrátila. Nedovolí tomu také lidé dobré vůle a důkladní myslitelé.

238. Rozumní lidé, opatrné a prozřetelné vlády, chcete zachovati společnost? Obnovte porušený rád, nikoli libovolný a vrtošivý rád vašich nesmyslných programů, nýbrž rád pevný, rád, který nazývá filosofie nutným a věčným, který následovně pochází od Boha. Bez tohoto úhelného kamene, bez tohoto pevného základu všecko jest vratké a klamné, vzdušným zámkem.

Je-li nutno poslouchati Boha, dlužno to tak, jak nám ráčil zjevit; neboť jest pošetlostí, přijímati některé články víry církví predložené a jiné zamítati. Tentýž důvod platí zajisté, má-li se věřiti článek jeden, jako mají-li se věřiti články všecky. Kdo má jen špetku víry v srdeci svém, musí to uznati.

»Vy, kteří věříte z evangelia, co se vám líbí, napsal sv. Augustin, věříte více sobě než evangeliu.«¹⁾ Velmi žalostně mýlí se ti, kdož dominívají se býti katolíky a jsou zároveň stoupenci nauk církvi odsouzených. Nejkrásnější stránkou, nejjasnějším důkazem katolicismu jest právě jednota víry. Pryč s dvojsmysly a pokrytectvím; vznešená šlechetnost srdece jeví se tím, že oddává se cele službě Boží. Ti, kdož neřídí se maximou našeho velikého krále, který pravil: »ochraňou církve pojistím státům svým pokoj a štěstí,« ne-

¹⁾ S. Augustini, Lib. Lib. XVII cont. Faustum cap. 8.: Aperte dicite non vos credere Christi Evangelio. Qui in Evangelio quod vultis creditis quod vultis non creditis, vobis potius quam Evangelio creditis.

znají vládnouti nebo nechtějí vésti národy cestou blahobytu.

Prostředkem proti zmatení ideí a rozvratu společenských živlů jest zajisté podporovati dobrá studia a zapuditi polovědu. Jest třeba více mysliti a méně mluviti. Třeba dátí přednost hlubokému studiu a filosofickému vědění, zvláště znalosti věcí věčných, vědě bohoslovné. Zdaž řeči bezbožných nejsou patrným důkazem jejich nevědomosti ve věcech náboženských? Poněvadž společnost jedná tak, jak smýšlí, a nyni se ničí a v zkázu ubíhá, jest nutno vštípiti jí nové ideje. Kterak? Založením vědění lidského na pevném základě vážného a náboženského vychování, obnovením zdravé filosofie, která jest podkladem všeho vědění lidského, zvláště filosofie praktické, z níž se vyvíjí politika. Některí lidé upadli v ten žalostný blud, že politické ideje jsou indiferentní a možno stejně všecky přijmouti. Politika jest jen odvětvím filosofie, má své nezměnitelné zásady a pevné vývody. Sanížili politiku, potupili filosofii tím, že ji uvedli v ústech nevzdělaného a nezkušeného lidu do ulic a na náměstí. — Jinak opět matou se neučení uznáváním svobody myšlení. Není takové svobody, t. j. moci přijmouti nebo ne-přijmouti poznanou pravdu; jest povinností následovati ji, jako jest povinností vyhledávati ji, když se nám nejeví jasná. Rovněž jest zřejmo, že mylné názory v politice mají neblahé následky, protože zavínují pobuřování a zlorády v celé společnosti.

Obnovme zdravou filosofii. Od století 16. opustila otcovský dům, kde byla rozumná a silná: a v sebe ponořená u Descartesa, byla zneuctěna Spinozou, slepá u Reida a Hume, ponižena od Locke a Condillac, šílená u Hobbesa a Rousseaua, náměsíčnou u Kanta, Fichte a spol., zoufalou u Augusta Comtea ... a přicházejíc k sobě ještě nestálá u Cousina, chce nyní vrátili se k starší sestře domů, kde vládne pravda a štěstí.

Ó, kdyby pravdy, které jasný rozum sv. Tomáše Aqui vyňal podivuhodně z inspirovaných sentencí a vznešené filosofie svatých otců, osvítily rozum všech! Jak zjednán by byl souhlas mezi vědou myslitelů a

objevy věd přírodních! Jakého pokoje dostalo by se jednotlivcům a rodinám, jak zavládlo by všeobecné upokojení a úzké spojení mezi národy! Zdaž nebylo by zbytečným vojsko, stálá to skvrna lidstva, jako by nemohlo být ovládáno, leč pochopy a bajonet? Zdaž opakovaly by se revoluce, tyto šelmy žíznící po krvi lidské? Zdaž nebyly by navždy zaplašeny ty každodenní obavy před politickými převraty, rušiteli obchodu a práce?

Křesťanská filosofie jest světlem rozumu, útěchou srdce, jest pravidlem člověku a páskou bratrství mezi národy. Řídte se jí mužové rozumní a prakticky ji provádějte prozřetelné vlády; na ní závisí pravá vzdělanost, spása světa.

Ať cokoli v budoucnosti se stane, dobrí lidé, buďte bez starosti, vždy bude vám zářiti polární hvězda a bude vám bezpečnou vůdkyní v pochybnostech. Církev sv., které uloženo učiti lidí, nepřestane volati uprostřed zmatku světského a vynasnaží se, aby slyšen byl hlas stráže Israele.

Poslouchati učení jejího jest nevyrovnatelnou výhodou. Osvícen vírou, posilněn vědou a kráčeje za příkladem pravých učenců světa, podrobuji své skrovné a omezené ménění učení božské učitelky, církve katolické, a její viditelné hlavy římského papeže. Ať umlkne prach zemský před velkolepostí nebes. Poslechněme tedy uctivě slova náměstka Ježíše Krista k celému stádci církve.¹⁾ Jeho slova jsou nejlepším a nejdůstojnějším zakončením mé odpovědi k dějinám konfliktů.

239. •Jest nade vši pochybnost vyneseno, ctihoní bratří, že občanská společnost nemá bezpečných základů, nespočívá-li na věčných zásadách pravdy a na nezměnitelných zákonech práva a spravedlnosti a nespoují-li se snahy lidské upřímnou blahovolností a nevyřizují-li se vzájemné povinnosti a poměry v lásce Kdož by však popíral, že církev to byla, jež zvěstováním evangelia pohanům a divochům a v nejhnušnejší

¹⁾ Encyklika sv. Otce Lva XIII. ze dne 21. dubna 1878
Inscrutabili Dei consilio.

pověře věžicím národům přinesla světlo pravdy a je probudila k poznání božského původce všech věcí a sama sebe? Že církev to byla, jež zrušením neblahého otroctví člověku opět vrátila jeho původní ušlechtilost a jeho přirozenou důstojnost, jež zavedla a chránila umění a vědu do všech krajů světa, kde vztyčila znamení spásy; jež zřídila neb v ochranu svou vzala nejkrásnější ústavy křesťanského milosrdenství ku pomoci v nouzi všeliké a tak všude, v soukromí i v životě veřejném, lidstvo vychovala, od kalu očistila a se vši oddaností k životu lidské důstojnosti a určení člověka odpovídajícímu povznesla? Porovná-li tedy člověk zdravého rozumu nynější dobu, která náboženství a církvi Kristově tak nepřátelská jest, s oněmi šťastnými věky, kdy církev od národů jako matka uctívána byla, musí nabytí nepochybné jistoty, že naše doba, tak bohatá na bouře a převraty, právě zkáze vstříc pádí, a naproti tomu, že ony věky výtečnými zřízeními, zabezpečeným klidem života, blahobytom a zdarem tím více zkvětaly, čím více národové se oddávali vedení církve a jejím zákonům čest vzdávali. Když tedy ony četné prospěchy, které z činnosti a blahodárných snah církve vycházely, jak jsme ukázali, v pravdě občanské vzdělanosti na podporu a ozdobu byly, jest církev věru toho vzdálena, tuto vzdělanost tupiti, aneb ji poskvrniti; ona spíše činí nárok býti její pěstounkou, vůdkyní a matkou.

Věru, onen druh občanské vzdělanosti, kteráž v rozhodném odporu se nalézá se svatými naukami a zákony církve, není leč přeludem civilisace a prázdné jméno bez obsahu! Toho podávají zjevný důkaz oni národové, jimž světlo evangelia nesvítilo; v jejich životě jevil se sice jakýs záblesk ušlechtilejšího vzdělání, jehož pravé a pravdivé plody však se nevyvinovaly. To zajisté nemůže býti pokládáno nižádným způsobem za dokonalý občanský život, opovrhují-li se směle každou pravoplatnou mocí, a nemůže zváno býti pravou svobodou, když tato jedině v bezuzdém rozšířování bludů, v nezkroceném podávání se všem zlým náruživostem, v bezrestnosti hanebností a neřestí, v uhňetování nejlepších občanů každého stavu politování hod-

ným, hanebným způsobem se jeví. Neboť tato svoboda, poněvadž bludná, pošetilá a zkázyplná jest, nemá moci lidskou rodinu zdokonalovati a zjednávati jí štěstí a zdaru.

Jest věru nade vši pochybnost postaveno, že duch a srdce skrze ni zkázu berou a národné stále víc na důstojnosti ztrácejí, že všechn řád se podlamuje a státní zřízení jakož i veřejná bezpečnost dříve či později úplně se zničí.

Pohlédneme-li však naproti tomu na působení římských papežů, kdož by byl tak nespravedliv a popíral, že římskí biskupové si získali velikých a znamenitých zásluh o veškeru lidskou společnost? Věru, naši předchůdce nikdy se nerozmýšleli, běželo-li o blaho národní, podstoupiti boje všeho druhu, snášeti námahy a na se bráti těžká protivenství! S očima k nebesům obrácenýma ani neskláněli šíje před hrozbami zlých, ani nedali se svěsti v slabosti lichocením a sliby ke zpronevěře vůči své povinnosti.

Byla to tato apoštolská Stolice, jež zbytky rozpadnuvší se staré společnosti sebrala a opět spojila; právě tato apoštolská Stolice podobala se zářné pochodi, kterouž křesťanským věkům rozžehnuto světlo vzdělanosti. Ona byla kotvou spásy v nejzurivějších bouřích, jimiž lidská společnost semo tamo zmitána byla, ona byla svatou páskou jednoty, která sobě odcizelé a v mravech různé národy spojovala; ona byla konečně společným střediskem, od něhož se vyžadovaly i nauky víry a náboženství, i návody a radы k pokojné správě veřejných záležitostí. Toť právě slávou papežů, že s největší vytrvalostí jako hráz a jako bašta vzdorovali barbarství, aby lidská společnost neupadla zpět v pověru a zdivočlosti.

O, kéž by tato blahodárná autorita nikdy nebyla bývala zneuznávána a v povržení uváděna! Pak zajisté ani občanská moc by nebyla pozbyla oné vzenění a posvátné ozdoby, kterouž jako dar náboženství v sobě chovala a kteráž jedině poměr poddanský činí člověka důstojným a ušlechtilým, ani by nebylo vzplanulo tolík válek a vzpour, jež zemím neštěstí přinesly, a někdy kvetoucí říše nebyly by s vrcholu

svého štěstí klesly a nebyly by tím událostí zlých zdrceny bývaly. Dokladem toho jsou národné východu, kteří po přetrhnutí volného svazku, kterýmž s apoštolskou Stolicí spojeni byli, lesk své původní ušlechtilosti, slávu ve všech uměních a vědách zároveň s čestným postavením svým ztratili.

Zároveň zdviháme hlas náš ke knížatům a vůdcům národů a zapřísaháme je opět a opět při jméně Nejsvětějšího, aby přispění církve, jež v těchto těžkých dobách jim se nabízí, neodmítali, a aby jednomyslně kolem tohoto zdroje autority a spásy se shromáždili a víc a více svazky lásky a úcty s ní se spojovali. Dejž Bůh, aby celou pravdu toho, co jsme řekli, u sebe uvážili a nahlédlí, že učení Kristovo, jak sv. Augustin řekl, slouží státům k spáse, že s blahem církve a poslušnosti k ní zabezpečuje se spolu i státům blaho a pokoj.

Kéž by ředitelové států všecko své snažení vynaložili na odklizení zlořádů, kteréž církve a její vidičelnou hlavu tísnil, aby národům, nad nimiž jsou postaveni, konečně v úděl dostalo se blaha, nastoupiť cestu spravedlnosti a pokoj, tak aby se započal šťastný věk blahobytu a slávy.«

Některé opravy:

- Str. 80. řád. 7. shora čti »tolik a taková« místo »toliko taková«.
Str. 121. v pozn. 2. čti »Bibliander« místo »Bibliader«.
Str. 126. v pozn. čti »Bibliander« místo »Biblianda«.
Str. 187. řád. 7. shora čti »Ximenez« místo »Xinemez«.
Str. 165. pozn. 1. čti »Caiet.« místo »Cainet.«.
Str. 280. řád. 14. shora čti: Eppur si muove.

OBSAH.

	Strana
Požehnání sv. Otce spisovateli	5
Připomenutí	7
Z předmluvy spisovatelovy k třetímu vydání	9
Úvod spisovatelův	15

KAPITOLA PRVNÍ.

Počátky vědy.

Podivný začátek pojednání. — Části této kapitoly. — Museum alexandrijské. — Jsou ještě jiné vědy mimo vědy přírodní. — Stáří a původ vědy. — Neurčitost školy alexandrijské. — Náboženství Ptolomeeův. — Zjevení zachované v starých podáních	23
---	----

KAPITOLA DRUHÁ.

Vznik křesťanství. — Jeho přeměny při dosažení moci císařské. — Jeho vztahy k vědě.	
---	--

§ I. Původ křesťanství. — Křesťanství podle Drapera jest dědictvím. — Nepošlo od Římanů. — Zlořady mezi lidem římským. — Jeho smyslnost a rozkošnictví. — Jeho učení. — Evangelium. — Ježíš Kristus	36
§ II. Rozšíření a vývoj křesťanství. — Podle Drapera nic v tom zvláštního. — Výstřednost této domněnky. — Apoštоловé a tyrani, pronásledování a mučedníci; výhody i nevýhody křesťanství v císařství římském. — Rychlé rozšíření křesťanství, jeho vlivězství	46
§ III. Křesťanství po míru Konstantinově. — Zpočátku křesťanstva podle Drapera. — Obrana Tertullianova. —	

	Strana
Draper nesprávňe cituje. — Úcta mučedníků a archaeologie.	
— Autorita bible	61
§ IV. Poměr mezi křesťanstvím a vědou. Svatý Augustin. — Knihovny alexandrijské. — Zavraždění Hypatie. — Justinián a školy athenské. — Pelagius a smrt člověka. — Genesis a věda patristická podaná Draperem. — Sv. Augustin a vědy podle Drapera. — Svobodné vědy a Genesis podle sv. Augustina. — Slavný výrok. — Sláva a pověst světce	77

KAPITOLA TŘETÍ.

Spor o nauku o jedinnosti božské. První nebo jižní reformace.

§ I. Matka Božia a církve katolická. Dogma o jedinosti Boží. — Bludy a protičrenosti. — Maria, Matka Boží, Nestorius. — Jeden Bůh ve třech osobách. — Svatý Cyril	106
§ II. V pád Peršanů. Mahomed a církve katolická. — Dějiny a Draper; výboje Chosroovy ve východní říši, úplná jeho porážka Herakliem. — Mahomed, jeho život, mravy, kázání a učení. — Co jest koran a jak odporuje vědám	115

KAPITOLA ČTVRTÁ.

Chalifové. Výboje Arabů; jejich civilisace a rozšíření.

§ I. Arabské výboje. — Vojsko arabské. — Dobytí Jerusaléma, Alexandrie a Karthaginy. — Škoda způsobená témito vpády	129
§ II. Pokrok vědy na jihu Evropy. — Arabové spálili knihovnu alexandrijskou. — Knihovna v Tripolisu. — Spálení knih mosleminských v Granadě. — Rozlučka Omarova opakována protestanty. — Nádhra chalifů, literatura a vědecké objevy Saracenu, odvětví vědecká, kterých nepřeštovali, příčiny toho. — Nepravá civilisace, zaslepování nezkušených	133

KAPITOLA PÁTÁ.

Konflikt vzhledem k povaze duše. Nauky o emanaci a absorpci.

I. Filosofické zkoumání důvodů pro emanaci duše lidské z podstaty Boží. — Liché důkazy emanace duše z podstaty Boží. — Co se rozumí zachováním energie. — Duše jest síla jiného rádu, než jsou hmotné	
---	--

	Strana
síly; nejasnost slova síla. — Nepraví filosofové. — V mlhavé filosofii indické nalézá se první podání. — Přirozenost a původ duše lidské	151
§ II. Srovnávací psychologie. — Jakou má cenu podle Drapera. — Zvířata mají pudy, ale nikoliv intelligenci. — Zdravý rozum. — Pojmy prostoru a času. — Sny uvádějí se jako důkazy. — Pantheismus emanace duše	162
§ III. Inquisice. — Neurvalost tohoto pojednání. — Smyslnost Mahomedánu. — Studie Gerbertovy. — Petr Venerabilis. — Vzdělanost křesťanského Španělska v stol. X. — Zavedení inquisice ve Španělsku. — Averroisté pronásledování spoluverců mahomedánskými. — Maimonides pronásledován Židy. — Španělská inquisice nebyla na obtíž žádnému učenci. — Nesprávnost udání, že Torquemada spálil knihy v Salamance. — Inquisice vystupující proti hadačům, prospěla vědě. — V jakém smyslu byli Františkáni averroisty. — Averroes podle Ludvíka Vivesa	172

KAPITOLA ŠESTA.

Konflikt o povaze světa.

§ I. Katolická víra a tvar země. — Bible dává tušti, že země jest kulatá. — Sv. Augustin o protichodcích. — Cosmas Indico-Pleustes a Beda Venerabilis. — Křesťanství astronomové ve středověku. — Chatrné nálezy vědecké u Mahomedánu. — Oceán nepřekročitelný podle starých	195
§ II. Tři veliké plavby. Kolumbus, De Gama, Magellan. — Jaká vzešla sláva církvi z těchto plaveb. — Důvody Kolumbovy. — Šťastný omyl jeho. — Jeho studie a osudy. — Sněm v Salamance. — Prostředky k veliké plavbě. — Vasco de Gama a Magellan ctiteli krále	208
§ III. Objev Koperníka, Galilea a Giordana Bruna. — Studie a cesty Koperníkovy. — Ocenění soustavy Koperníkovy v Římě. — Galileo Galilei v r. 1616. — Význam dekretu kongregace Indexu. — Proces v r. 1633. — Podvody. — Písma sv. není k tomu, aby nás naučilo matematice. — Cena domněnky, obyvatelé hvězd. — Nedostatek zpráv o Giordanu Brunovi; jeho dobrodružství a smrt. — Hrozné okolnosti této smrti	217

KAPITOLA SEDMÁ.

Spor o věk země.

§ I. Církev ničemu neučila o době a způsobu vzniku. — Domněnky některých svatých Otců, zvláště sv. Augustina, ohledně šesti dnů Mojžíšových. — Neurčitý význam slova den v písmě sv. — Sv. Augustin. — Autority, podporující jeho názor. — Jeho důvtip a znamenité vědomosti	239
--	-----

	Strana
§ II. Původ člověka. — Co praví o tom dějiny, filosofie, linguistika, národopis, mathematika, archaeologie. Věda předhistorická a palaeontologie	247
§ III. Námitky Draperovy. — Protifečné argumenty. — Nejistota geologů ohledně doby kamenné. — Nebyla současně u všech národů. — Užívání kamene — Úpadek kultury. — Člověk třetihorní. — Nevědomost o těchto otázkách	261

KAPITOLA OSMÁ.

Konflikt o kriterium pravdy.

§ I. Historický úvod. — Právem a neprávem zvaní skeptikové. — Sněmy a církev katolická. — Pomluva sv. Otce. — Soudy Boží církvi odsouzené. — Nesmysly o řeholích a o zpovědi	279
§ II. Reformace. Názor Draperův. — Odpustky a simonie. — Povaha protestantismu. — Malá jeho přízeň k vědám. — Pentateuch. — Esdráš není spisovatel jeho, nýbrž oprávce. — Pád člověka, neuvěřitelné pošetilosti Draperovy	289
§ III. Kriterium pravdy. Katolíci a positivisté. — Co jest kriteriem pravdy? — Názory. — Jistota. — Zjevené pravdy. — Neomyslnost papeže. — Positivisté . . .	305

KAPITOLA DEVÁTÁ.

Spor o řízení všechnomíra.

§ I. Harmonie nebes. — Vytržení rozumu a srdce. — Prozřetelnost. — Zázraky. Mathematická nutnost. — Zavřené domněnky	318
§ II. Pokračování. — Mlhoviny. — Nepoperné argumentace. — Výroky znamenitých vědců	328
III. Důsledky. — Logická přísnost. — Stoicismus a sebevražda	385

KAPITOLA DESÁTÁ.

Římské křesťanství a moderní civilisace.

§ I. Obžaloba: Jaký užitek přineslo křesťanství společnosti. — Horlivost papežů o povznesení Říma. — Spravedlivé jest, uctivati Boha kořisti nepřátel. — Vážnost papežů. — Římský classicismus. — Volba papeže a směšné žaloby. — Rím chrání vědy. — Výmysly učencový. — Anglie. — Almužny řeholníků. — Nevědomost, přičina všeho zla. — Klášterní školy. — Mnichové na hofe svatého Bernarda. — Lékařství církvi chráněno. — Právní tituly pravomoci papežské. — Sv. Řehoř VII., sv. Anselm	
--	--

	Strana
z Luccy a Gratian. — Papežové, náměstkové Ježíše Krista. — Očistec. — Obavy a tužby Draperovy; jeho zmatené úsudky o přízni papežů k písemnictví	342
§ II. Katolicismus a pravá civilisace. — Vzdělany člověk. — Důstojnost člověka vykoupena Ježíšem Kristem. — Krásný zákon veřejného vyučování. — Umělečtí divoši. — Vychloubavost učenců. — Nebeské učení. — Láska k Bohu pobádá k vědám. — Řečnický. — Missionáři a řeči. — Zpovědnici. — Vyklaďači písma. — Apologeté. — Sněmy. — Nábožné kongregace vyučovací. — Dějiny křesťanství povyšeny na vědu. — Apoštоловé středověku. — Kláštery, útluky věd. — Mnichové písarji. — Knihy, university a učenci. — Naši mnichové-spisovatelé. — Zemědělství podporované kláštery. — Jiní učenci středověku. — Missionáři jsou badateli. — Tisk a Nový svět — Dva světy a jedno nebe	374

KAPITOLA JEDENÁCTÁ.

Věda v poměru k moderní civilisaci.

§ I. Zavedení vědy do Evropy. — Papežové příznivci věd před pobytom v Avignonu. — Vzdálenost papežů z Říma a nárok Petrarků. — Italské akademie. — Vliv vědy a statistiky	403
§ II. Církev katolická a vědy. — Pokrok. — Duchovní pracovali na rozvoji věd. — Důkazem toho italské akademie. — Jesuité. — Duchovní jsou mathematiky, zeměpisci, hydrografy, přírodozpytcy, vynálezci různých objevů, geology. — Moderní učenci duchovní. — Veleduchové syny církve. — Svědectví Cauchyho	415

KAPITOLA DVANÁCTÁ.

Hrozící krise.

Nás život. — Bismarck a katolické Německo. — Francie, Italie, Anglie, Amerika a katolický svět. — Útěcha v pro-následování. — Vítězství. — Naše síla. — Naše budoucnost: různý význam slova civilisace. — Neomyslnost není vševidoucnost. — Ohavný záměr Draperův. — Porušování dějin. — Bez masky. — Povzbuzení lidí a vlád k opatrnosti. — Hlas našeho Otce a Pastýře	427
---	-----